

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

***АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРИРОДНИЧИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК
У ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ УЧЕНИХ
«РОДЗИНКА – 2019»***

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених

СЕРІЯ «ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

**СЕРІЯ «ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ
ТА КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ»**

СЕРІЯ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

18 – 19 квітня 2019 року
Черкаси, Україна

Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019» / XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. – 456 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової конференції молодих учених «Родзинка-2019» представлено наукові праці молодих учених за такими напрямками: «Природничо-математичні та комп'ютерні науки», «Філологічні науки. Соціальні комунікації», «Психолого-педагогічні науки», «Історія. Філософія», «Юридичні науки. Інтелектуальна власність. Державне управління і соціально-політичні науки. Економіка, підприємництво, туризм, менеджмент».

Члени головної редакційної колегії: д. е. н., проф. **О. В. Черевко** (голова); д. і. н., проф. **С. В. Корновенко** (заст. голови); д. б. н, член-кор. АПНУ, проф. **Ф. Ф. Боєчко**; д. с.-г. н., проф. **В. Я. Білоножко**; д. ф.-м. н., проф. **А. М. Гусак**; д. пед. н., проф. **Т. М. Десятов**; д. е. н., доц. **Л. О. Кібальник**; д. філол. н., проф. **С. А. Жаботинська**; д. і. н., проф. **Н. І. Земзюліна**; д. е. н., проф. **І. І. Кукурудза**; д. б. н., проф. **В. С. Лизогуб**; д. ф.-м. н., доц. **Ю. О. Ляшенко**; д. філос. н., проф. **О. В. Марченко**; д. х. н., проф. **Б. П. Мінаєв**; д. філол. н., проф. **В. Т. Поліщук**; д. філол. н., проф. **О. О. Селіванова**; д. і. н., проф. **А. Ю. Чабан**; д. держ. упр., проф. **В. І. Шарий**; д. пед. н., проф. **В. П. Шпак**; д. психол. н., академік АПНУ, проф. **Т. С. Яценко**; д. е. н., доц. **Н. В. Зачосова** (відповідальний секретар), к. ф.-м. н, доц. **О. О. Богатирьов**; к. х. н., доц. **В. І. Бойко**; к. ф.-м. н., доц. **В. С. Денисенко**, к. пед. н., доц. **Т. С. Зорочкіна**; к. філол. н., доц. **Л. В. Корновенко**; к. х. н., доц. **О. А. Лут**; к. ю. н., доц. **Ю. С. Кононенко**; к. пед. н., доц. **Л. А. Нечипоренко**; к. пед. н., доц. **Т. С. Нінова**; к. філол. н., доц. **Л. О. Пашіс**; к. філол. н., доц. **І. І. Погрібний**; к. т. н., доц. **В. І. Салапатов**; к. с.-г. н., доц. **О. А. Спрягайло**; к. психол. н., доц. **Л. Г. Туз**; к. філол. н, доц. **Л. В. Швидка**.

Редакційна рада серії «Історія. Філософія»: д. і. н., доц. **В. Ф. Боєчко**; д. і. н., проф. **А. Г. Морозов**; д. і. н., проф. **В. В. Масненко**; д. і. н., проф. **О. Г. Перехрест**; к. і. н., доц. **В. О. Кіреєва**; к. і. н., доц. **Л. Г. Лисиця**; к. і. н., ст. викл. **О. М. Абразумова**; к. і. н., викл. **А. І. Касян**.

Редакційна рада серії «Природничо-математичні та комп'ютерні науки»: д. тех. н., доц. **Б. П. Головня**; д. ф.-м. н., проф. **Т. В. Запорожець**; д. ф.-м. н., доц. **В. І. Слинко**; к. б. н., доц. **М. Н. Гаврилюк**; к. х. н., доц. **Г. В. Баришніков**; к. т. н., доц. **В. А. Дідук**; к. ф.-м. н., доц. **С. А. Ральченко**, к. б. н., доц. **О. А. Спрягайло**; к. ф.-м. н., доц. **Є. В. Татарчук**; к.б.н., викл. **О. В. Ілюха**; н.с., к. х. н. **Н. М. Карауш-Кармазін**.

Редакційна рада серії «Психолого-педагогічні науки»: д. пед. н., проф. **С. С. Данилюк**; д. б. н., проф. **С. О. Коваленко**; д. психол. н., проф. **Д. М. Харченко**; к. пед. н., проф. **О. Ф. Артющенко**; д. пед. н., проф. **С. П. Архипова**; к. пед. н., доц. **С. А. Аврамченко**; к. фіз.вих., доц. **С. В. Гречуха**; к. пед. н., доц. **І. В. Єнгаличева**; Заслужений художник України, к. пед. н., доц. **Т. К. Касьян**; к. психол. н., доц. **І. В. Кукуленко-Лук'янець**; к. фіз.вих., доц. **В. О. Супрунович**; к. б. н., викл. **Т. В. Кожемяко**, к.пед.н., викл. **Д. Л. Нечипоренко**; ст. викл. **О. А. Коваленко**; викл. **О. В. Магдич**.

Матеріали публікуються в авторській редакції. Редакція залишає за собою право технічного коригування текстів.

За дотримання права інтелектуальної власності, дотримання норм академічної доброчесності, достовірність матеріалів та обґрунтування висновків відповідають автори та їх наукові керівники.

ЗМІСТ

СЕРІЯ «ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Білоконь А. С.</i> Поняття дитячої безпритульності 1920–1930-х рр. у дослідженнях сучасних українських науковців	13
<i>Дем'яненко Д. М.</i> Монети Київської Русі	15
<i>Зима А.</i> Акт злуки як втілення ідеї соборності України	17
<i>Іванов В. Г.</i> Українці-розвідники в Афганській війні 1979-1989 років	19
<i>Коваленко Н. О.</i> Український меценат –Іван Харитоненко	20
<i>Колосюк М. М.</i> Участь у Афганській війні 1979–1989 рр. мешканців Чигиринщини	22
<i>Кононенко О. С.</i> Місце та роль Холодноярської Республіки в селянському повстанському русі доби Української Революції 1917–1921 рр.....	24
<i>Кравченко Д. О.</i> Давньоруський шолом чернігівського типу з кургану Чорна Могила.....	26
<i>Лобода В. В.</i> Степова дивізія отамана Костянтина Пестушка.....	28
<i>Лобода В. В.</i> Золотий меч Петра Сагайдачного	30
<i>Марченко М. А.</i> Мистецька діяльність Олександра Мурашка (1875-1919).....	32
<i>Маслюк Н. А.</i> Вплив сектантства на молодь України.....	33
<i>Маслюк Н. А.</i> Життя українських примусових робітників у нацистській Німеччині	35
<i>Маслюк Н. А.</i> Історія життя та творчості художниці, майстрині народного декоративного розпису – Марії Приймаченко (до 110 річниці з дня народження мисткині).....	37
<i>Невмита Ю. В.</i> Вплив партійно-радянської та господарської номенклатури Черкаської області на соціально-економічний розвиток даного регіону.....	40
<i>Пацян Д.С.</i> Реєнт Олександр Петрович: життєвий шлях та науковий доробок	43
<i>Попов М. М.</i> Історія української історичної хронології.....	45
<i>Постоєнко В. С.</i> Роль жінки у суспільстві в історичній ретроспективі	47
<i>Сафонов С. О.</i> Адміністративна та культурно-громадська діяльність малоросійського генерал-губернатора М.Г. Рєпніна – Волконського	49
<i>Соколов В.М.</i> Земля та люди «Кременчуцького моря»	51
<i>Соляр Т. В.</i> Життєвий та творчий шлях Олександра Довженка (125 років з дня народження кінокласика).....	53
<i>Сухонос М. С.</i> Магічні обряди стародавніх трипільців	55
<i>Телегіна О. Д.</i> Тілесна підготовка в інституті шляхетних дівчат: за спогадами вихованок.....	57
<i>Циганник Є. Р.</i> Становлення Степана Бандери як борця за незалежність України	58
<i>Чекаленко А. І.</i> Проблема взаємин УНР і ЗУНР як одна з причин поразки Української національної революції 1917–1921 рр.	61
<i>Якименко В.А.</i> Українське селянство у 1920-1930-х рр.: культурно-освітнє життя.....	62

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

<i>Булатецька Ю.М.</i> Нейїський мирний договір з Болгарією 27 листопада 1919 року.....	66
<i>Григоренко А. О.</i> «Біле» та «чорне» рабство в американських колоніях	67
<i>Григоренко А. О., Скитиба І. В.</i> Бунтівник Михайло Бакунін	69
<i>Гриценко О. С.</i> Англо – зулуська війна 1879 р.: битва при Ізандлвані.....	71
<i>Дзюра Ю. С.</i> Нові символи в німецькій холодній зброї часів Третього Рейху.....	72
<i>Дзюра Ю. С.</i> Західноєвропейський костюм за часів правління Єлизавети I	73
<i>Єрмоленко Ю.К., Булатецька Ю.М.</i> Фріда Кало – історія кохання та страждання.....	75
<i>Єрмоленко Ю.К.</i> Вудро Вільсон – деякі штрихи до біографії.....	77

<i>Жембровська А. В.</i> Сен-жерменський мирний договір з Австрією 10 вересня 1919 року	79
<i>Зима А.</i> Саурська (Квітнева) революція 1978 р. в Афганістані.....	81
<i>Іванов В. Г.</i> «Шокуючий реалізм» Гюстава Курбе	83
<i>Іванов В.Г.</i> Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.....	84
<i>Карпенко Т. А.</i> Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи.....	85
<i>Карпенко Т. А.</i> Афганські моджахеди: організації, ідеологія, тактика ведення бойових дій... 87	
<i>Коваленко Д. Ю.</i> «Чорна смерть» (1346–1353 років) методи боротьби з нею.....	90
<i>Коваленко Д. Ю.</i> Наукові концепції походження первісних релігій	92
<i>Колосюк М. М.</i> Тріанонський мирний договір з Угорщиною 4 червня 1920 року.....	93
<i>Кособлик Д. Ю.</i> Вихід із війни союзників Німеччини: Болгарії, Австро-Угорщини і Османської імперії.....	95
<i>Костюкевич А. Ю.</i> Музей Прадо: історія становлення та розвитку	97
<i>Костюкевич А.О.</i> Паризька мирна конференція: створення мандатної системи	99
<i>Кравченко Д. О.</i> Лицарський турнір: засіб збагачення чи прояв середньовічної звитяги?	100
<i>Кучер А. С.</i> Міфологія буддизму	102
<i>Лобода В.В.</i> Санітарно-гігієнічний стан англійського пізньосередньовічного міста	104
<i>Ляшенко Я. В.</i> Становище жінки в Англії у XI – XV столітті	106
<i>Маслюк Н. А.</i> Розвиток театрального, та музичного мистецтва в Індії.....	107
<i>Пацяк Д. С.</i> Проблема створення Ліги Націй.....	109
<i>Попов М. М., Валієнко Є. В.</i> Битва під Кресі: спростування міфів	111
<i>Порпленко В. В.</i> Тренування та військова підготовка легіонерів-новобранців як основа римського воєнного мистецтва.....	114
<i>Сухонос М. С., Романчук Д. В.</i> Релігійні та соціально-правові норми Корану.....	115
<i>Романчук Д. В., Сухонос М. С.</i> Японський традиційний театр «Кабукі»	117
<i>Романчук Д. В.</i> Культ імператора в Японії.....	119
<i>Сватко В.І.</i> Версальський мирний договір з Німеччиною 28 червня 1919 року	120
<i>Скитиба І. В.</i> Розвиток арабо-мусульманської науки і медицини в епоху Середньовіччя....	122
<i>Соляр Т. В.</i> Традиційний одяг стародавньої Індії	123
<i>Сухонос М.С.</i> Участь генерала Лафайєта у політичному житті Франції.....	125
<i>Узлова Ю. С.</i> Шаріат. Канонічні джерела мусульманського права	126
<i>Халімончик О.С.</i> Дипломатична боротьба за союзників між Антантою та центральними державами 1914 – 1916 рр.....	128
<i>Чекаленко А. І.</i> Меморалізація Афганської війни (1979–1989 рр.) в літературі, музиці, мистецтві.....	130

ФІЛОСОФІЯ

<i>Голяк В. В.</i> Історичний розвиток науки і статус наукового знання	133
<i>Михайленко Ю. І.</i> Соціокультурний аналіз руху New Age	134
<i>Овчаренко К. В.</i> Феномен символу в середньовіччі	136
<i>Склярєнко К.О.</i> Екзогенні і ендогенні мотиви звернення до категорії повсякденності в соціальних науках.....	138

СЕРІЯ «ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ ТА КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ»

БОТАНІКА

<i>Зосімова А.В.</i> Морфологічна мінливість та віталітетна структура ценопопуляцій зірочок маленьких і рясту порожнистого у Черкаському бору.....	143
<i>Коробко О.О.</i> Формування продуктивності нуту за дії гербіциду, регулятора росту рослин і мікробного препарату	145
<i>Кравцова А.В., Компанієць Ю.О.</i> Біолого-екологічний аналіз флори газонів міста Сміла	146

<i>Самойленко В.Ю.</i> Синекологічна характеристика сегетальних угруповань агрофітоценозів села Червона Слобода.....	149
<i>Сметана А.В.</i> Агроекологічна оцінка застосування гербіцидів та їхній вплив на ріст і розвиток культурних рослин.....	150
<i>Щербак М.М.</i> Функціонування бобово-ризобіального апарату за дії хімічних і біологічних препаратів	152
<i>Ярошенко Н. П.</i> Фіторізноманіття заплави річки Тясмин (моніторинг та охорона).....	153

ЗООЛОГІЯ

<i>Біляєва К. О., Компанієць Ю.О.</i> Видовий склад шкідників деяких квітково-декоративних рослин в теплицях ботанічного саду Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького.....	157
<i>Жуленко В. К.</i> Зимово орнітофауна об'єктів природно-заповідного фонду Черкаського району	159
<i>Лаврінченко К. В.</i> Пролітні види куликів Charadrii в районі Кременчуцького водосховища, що занесені до Червоної книги України	161

БІОХІМІЯ

<i>Бабенко А. С., Соколенко Ю. В.</i> Вплив функціонального стану нервової системи на показники лейкоцитарної формули.....	164
<i>Йоненко Д. О., Погрібняк А. С.</i> Вплив йогурту, виготовленого на заквасці «Vivo», на показники лейкоцитарної формули.....	165
<i>Жовнір О.В.</i> Діагностичні показники крові при патологіях міокарда.....	166
<i>Мельник О. С.</i> До Методики використання інструментальної оротерапії.....	167
<i>Нечипоренко А. О., Кардаш А. П., Юрченко Я. О.</i> Вплив інтенсивності окисних процесів на показники лейкограми	169
<i>Сквирська А.Р., Арсенійчук Є. Ю.</i> Рідкісні трансмісивні інфекції в Україні	170
<i>Порохніна О. В., Соколенко Ю. В.</i> Вплив інструментальної оротерапії на окремі фізіологічні системи людини	171
<i>Сапсай Т. В.</i> Показники крові дітей з прогресуючою ВІЛ-інфекцією.....	172
<i>Чердашова Б. І., Іванова О. М.</i> Функціональна значимість мембранних еритроцитарних глікопротеїнів.....	173

ЕКОЛОГІЯ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

<i>Балега А.В.</i> Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази до 2030 року: сучасний стан та передумови змін	176
<i>Баранова М. С.</i> Оцінка інтенсивності шумового навантаження у м. Черкаси	178
<i>Гайсанюк Т.О.</i> Оцінка якості стічних вод м.Черкаси.....	180
<i>Голуб Ю. М.</i> Екологічна поведінка населення як об'єкт географічного дослідження.....	181
<i>Горьова А.А.</i> Утилізація енергозберігаючих ламп та елементів живлення в м. Черкаси: проблеми та перспективи	182
<i>Дудка К. І.</i> Структура використання лісоресурсного потенціалу Черкаської області.....	184
<i>Завтура Д. В.</i> Оцінка рекреаційного потенціалу перспективного маршруту у лісовому масиві «Холодний Яр».....	186
<i>Комлев Д. А.</i> Очисні споруди м. Черкаси та оцінка ефективності їхнього функціонування..	188
<i>Процишина В. В.</i> Фітотоксичність урбаноземів міста Черкаси.....	189
<i>Тищенко А.Р.</i> Використання кульбаби лікарської (Taraxacum Officinale L.) для індикації стану урбанізованого середовища	191

ХІМІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ

<i>Бардадим О. В.</i> Домашній експеримент у контексті інтегрованого навчання	195
<i>Брайченко В. О., Гнідаш В. О.</i> Використання методу рентгенівської флуоресцентної спектроскопії для аналізу біологічних суб'єктів	197
<i>Будило Т. В.</i> Електрохімічне відновлення монохлоретанової кислоти на стаціонарному ртутному електроді	198
<i>Дерев'янка В. Ю., Панченко О. О., Гелеверя Д. М.</i> Спектральні властивості тетрасіла- і тетрагерма[8]циркуленів як нових представників класу гетеро[8]циркуленів.....	199
<i>Коваленко Д. О., Литвин В. А.</i> Окиснювальна полімеризація фенольних сполук – як спосіб одержання синтетичних фульвокислот.....	202
<i>Косімова А. О.</i> Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах.....	202
<i>Лямзіна М. А.</i> Циклічна обернено-похідна хронопотенціометрія у дослідженні електрохімії харчового барвника Е129	205
<i>Панченко О. О.</i> Термічно активована затримана флуоресценція зі специфічним станом переносу заряду.....	205
<i>Сухацький Ю.В.</i> Піротехнічні суміші для генерування димових маскувальних завіс чорного кольору.....	207

МАТЕМАТИКА. ПРИКЛАДНА МАТЕМАТИКА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ

<i>Бринько О. І.</i> Задача про геометричне місце точок, яке пов'язане з еліпсом	210
<i>Варяниця Т.П.</i> Площа дракона Хартера-Хейтуея	211
<i>Васюк А.С.</i> Використання хмарних технологій під час вивчення теми «похідна та її застосування»	213
<i>Гонза В. Є.</i> Ще один спосіб побудови системи геометричних задач	215
<i>Дзьома В. Р.</i> Заочні математичні студії «Я і моя математика» як засіб організації позашкільної освіти	216
<i>Лебедь С.В., Тарануха Л.В.</i> Метод Монте-Карло в математичній статистиці.....	218
<i>Тимошенко Б.В.</i> Метод апріорних оцінок для інтегральних нерівностей на часових шкалах	220

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ. КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ

<i>Билина С.М.</i> Розробка стенду для дослідження датчиків положення на основі ефекту Холла	224
<i>Бойко Н.В.</i> Про знаходження компромісу при конфлікті проектів	225
<i>Брик І.І.</i> Розробка автоматизованої системи для керування споживання електроенергією... ..	227
<i>Смагін А.О.</i> Розробка операційної системи для мережевих пристроїв моніторингу та керування виконавчими пристроями	229
<i>Шевченко К. Г.</i> Сервіс для електронної бібліотеки з елементами інтелектуального пошуку.....	231

ФІЗИКА І КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

<i>Гонда А.Р.</i> Алгоритм і програма обробки спектрів рентгенівської флуоресценції та кількісного елементного аналізу	236
<i>Гур'єв Я. І., Абакумов С. О.</i> Моделювання впливу зовнішніх регулярних факторів та шуму на поведінку системи “хижак-жертва”	237

<i>Гур'єв Я. І.</i> Моделювання фазових рівноваг бінарних ГЦК сплавів з обмеженою розчинністю методами Монте-Карло	238
<i>Пасічна В. М.</i> Моделювання нуклеації при розпаді та упорядкуванні твердих розчинів методом Монте-Карло	239
<i>Краснюк М.О.</i> Вплив товщини прошарку нікелюна швидкість росту фаз $Cu_3Sn + Cu_6Sn_5$ у системі $Cu-Sn$	241

ФІЗИКА ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

<i>Баланюк В.В., Ткаченко А.В.</i> Застосування інформаційно-комунікаційних технологій для організації дистанційного навчання фізики студентів нефізичних спеціальностей	244
<i>Краснюк О.С., Ткаченко А.В.</i> особливості організації дистанційного навчання фізики з використанням платформи Moodle	245
<i>Пироженко К.Ю., Кулик Л.О.</i> Створення WEB-уроків з фізики для учнів основної школи	246
<i>Щиголь Т.В., Кулик Л.О.</i> Система навчально-методичних та дидактичних засобів навчання із загального курсу фізики у закладах вищої освіти	248

СЕРІЯ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

ПСИХОЛОГІЯ

<i>Грабевник Т.М.</i> Психологічні особливості особистості маніпулятора	252
<i>Гриб Л.О.</i> Соціально психологічні детермінанти виникнення психосоматичних розладів у підлітків.....	253
<i>Грибук А. В.</i> Особливості професійного становлення психолога	255
<i>Дем'яненко О.В.</i> Психологічні потреби сучасного підлітка	258
<i>Жовтоног О.О.</i> Психологічні компоненти таргетингової реклами.....	259
<i>Ігнатюк Я.П.</i> Причини виникнення сімейних конфліктів.....	260
<i>Кисленко О.</i> Психологія щастя: гормони які роблять нас щасливимИ	262
<i>Мулявка А. І.</i> Психофізіологічні основи сновидінь та можливості їх використання	263
<i>Олійник Я.О.</i> Особливості пролонгованої експозиційної терапії (ПЕТ) у роботі з бійцями АТО	265
<i>Семенченко В.В.</i> Особливості роботи з сновидіннями.....	267
<i>Соловійова Т. М.</i> Особливості вияву феномену нарцисизму в контексті об'єктних відносин.....	269
<i>Терещенко Н.А.</i> Аніма в казках	271

ДОШКІЛЬНА ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА

<i>Адарма В. В.</i> Молода сім'я в Україні: її стан та проблеми	275
<i>Базюк М.В.</i> Ігрова терапія як метод практичної допомоги дітям.....	276
<i>Білоха О.Ю.</i> Формування математичної компетентності молодших школярів в умовах нової української школи.....	278
<i>Благовісна М.С.</i> Стилі спілкування в сучасній сім'ї та їх вплив на формування особистості молодшого школяра.....	280
<i>Бойко Д. С.</i> Умови формування особистості вчителя нової української школи	281
<i>Вовк В. В.</i> Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини.....	283
<i>Гаменко А. В.</i> Вимоги до професійних та особистісних якостей майбутніх учителів в умовах нової української школи.....	287
<i>Єрмоменко В. В.</i> Ігри з правилами як засіб розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	289
<i>Грудинін Б.О., Грудиніна Н. В.</i> Організація роботи «Космічного патруля» з учнями молодших класів, як складового компонента «Єдиної мережі Чурюмова».....	290

<i>Здір Д.</i> Взаємозв'язок школи та сім'ї у вихованні та формуванні особистості молодшого школяра.....	292
<i>Конотопова А. Ю.</i> Вплив сім'ї на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку.....	295
<i>Кривенко Л. О.</i> Диференційований підхід у навчанні та вихованні дітей дошкільного віку.....	297
<i>Кривошея В. В.</i> Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема.....	298
<i>Лавріненко А. А.</i> Особистість вчителя як важливий чинник становлення особистості молодшого школяра.....	300
<i>Олексенко І. В.</i> Формування і розвиток у дітей старшого дошкільного віку комунікативних умінь засобами народної гри.....	301
<i>Олексієнко Ю. О.</i> Використання нетрадиційних технік малювання в закладах дошкільної освіти.....	303
<i>Опалінська Ю. П.</i> Мультимедійні технології у дошкільній освіті.....	305
<i>Павленко А. О.</i> Позитивний вплив комп'ютерних технологій на розвиток дітей дошкільного віку.....	307
<i>Павленко А. О.</i> Інформаційно-комунікаційні технології, як засіб навчання математики у сучасній початковій школі.....	308
<i>Павленко А. О.</i> Організація занять у різновіковій групі.....	310
<i>Петренко І. О.</i> Виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку.....	312
<i>Пікульська С. В.</i> Вплив психологічного комфорту на ефективну соціалізацію та навчальну успішність молодших школярів.....	314
<i>Пилявська М. В.</i> Використання фольклору як засобу формування елементарних математичних уявлень.....	317
<i>Пилявська М. В.</i> Формування математичних умінь у складі інтегрованого «Я досліджую світ».....	318
<i>Прилуцька Т.В.</i> Вплив розвивальних ігор В. Воскобовича на навчально-пізнавальну діяльність дітей дошкільного віку на заняттях з математики.....	320
<i>Рахімова Ф. У.</i> Педагогічні умови розвитку пам'яті учнів на уроках природознавства в початковій школі.....	322
<i>Тищенко К.</i> Формування логіко-математичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку засобами спостережень у природі.....	324
<i>Улич О. І.</i> Використання конструктора Lego в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.....	326
<i>Чернікова А. В.</i> Формування свідомої дисципліни в аутичної дитини в умовах інклюзивного навчання.....	328
<i>Черноконь К. М.</i> Соціально-педагогічна та психологічна підтримка ВІЛ-інфікованих дітей.....	330
<i>Чумак Ю. Ю.</i> Психологічні особливості тривожності молодших школярів та причини її виникнення.....	331
<i>Ящук Т.В.</i> Особливості організації інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку.....	333

ПЕДАГОГІКА ТА КОНКРЕТНІ МЕТОДИКИ

<i>Вдовик О. Ю.</i> Значення естетичного виховання у формуванні особистості студентської молоді у досвіді роботи В.О. Сухомлинського.....	337
<i>Зорочкіна Т. С.</i> Самоосвіта – головна складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.....	338
<i>Міненко О. V.</i> Communicative features of modern lecturer.....	339
<i>Муха Д. М.</i> Народна педагогіка про значення трудового виховання.....	341
<i>Нежинська А. Д.</i> Стажування в Польщі – з досвіду українських студентів.....	342
<i>Нижник Д. О.</i> Засади педагогічного спілкування у творчості В. О. Сухомлинського.....	343

<i>Павленко А. О.</i> Питання сімейного виховання у педагогічній спадщині Сухомлинського В. О.	
<i>Пахомова А. Я.</i> Актуальність принципів педагогіки співробітництва О. А. Захаренка в умовах запровадження нової української школи.....	347
<i>Пилявська М. В.</i> Питання естетичного виховання дітей в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.....	349
<i>Сичук В. Г.</i> Проблема національного виховання у педагогічній спадщині Олександра Духновича.....	351
<i>Сухонос М. С.</i> Школа та освіта за часів християнізації Русі.....	352
<i>Тимченко О. С.</i> Педагогічна просвіта батьків в умовах сьогодення.....	354
<i>Шендрик А. Ю.</i> Розвиток вищої жіночої освіти України в другій половині XIX – на початку XX століття.....	356

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

<i>Вовк Г. А.</i> Характеристика видів булінгу та його прояви серед старшокласників.....	359
<i>Гура Є.В.</i> Особливості соціально-педагогічної роботи з формування духовних цінностей у студентів.....	360
<i>Дудар А. В.</i> Проблеми та потреби сучасних молодих сімей.....	362
<i>Івченко Ю. В.</i> Соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства.....	364
<i>Іщенко А.В.</i> Компоненти та критерії формування усвідомленого батьківства студентів.....	366
<i>Ковальова К. В.</i> Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в умовах центру соціально-психологічної реабілітації дітей.....	368
<i>Канюка А. І.</i> Стереотипи гендерної соціалізації юнацтва в інформаційному просторі.....	370
<i>Кравченко Д. В.</i> Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи в університетах Канади.....	372
<i>Крім Я. В.</i> Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи.....	375
<i>Куценко Т. В.</i> Дослідження проявів делінквентності молодших підлітків.....	377
<i>Логін М.</i> Соціально-психологічні проблеми учасників бойових дій.....	379
<i>Мойсеєнко А. О.</i> Профілактика професійного вигорання соціальних працівників у державних установах системи соціального захисту.....	380
<i>Невкрита К. С.</i> Домашнє насильство над дітьми як проблема соціальної роботи.....	382
<i>Петруха М.І.</i> Волонтерська діяльність в Україні.....	384
<i>Плетенчук Р. С.</i> Особливості дітей-кібербуллерів.....	386
<i>Самар Т. В.</i> Соціально-педагогічна робота щодо запобігання конфліктів між батьками та дітьми.....	388
<i>Скрипник М.А.</i> Загальна характеристика розлучення як соціальне явище: динаміка розлучення.....	389
<i>Слуцький Я. С.</i> Методи освітньо-культурної адаптації іноземного студента.....	391
<i>Танцюра Д. А.</i> Гендерно-чутливий підхід у соціальній роботі з різними категоріями населення України.....	392
<i>Тищенко А.М.</i> Причини входження підлітків до неформальних субкультур та особливості їх соціалізації.....	394
<i>Черевань А.</i> Соціально-педагогічна робота з профілактики конфліктів у молодого подружжя.....	396
<i>Шапошнікова Р.В.</i> Вплив соціально-неблагополучних сімей на девіантну поведінку підлітків.....	399
<i>Штангрет Л. І.</i> Соціальна робота з жертвами шкільного булінгу: досвід зарубіжних країн.....	401
<i>Щербата А.</i> Соціо-культурні технології в процесі геріатричної реабілітації.....	403

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

<i>Бакало Ю. В.</i> Фізична і техніко-тактична підготовленість волейболісток різних ігрових амплуа	407
<i>Балацький О.</i> Особливості різновидів підготовленості футболістів дублюючих складів професійних команд	409
<i>Бублій Я. А.</i> Динаміка розвитку рухових якостей легкоатлетів штовхальників ядра віком 15-16 років.....	411
<i>Головішин О. В.</i> Фізична і технічна підготовленість футболістів 13-14 років з різним рівнем нейродинамічних функцій.....	413
<i>Євещь Д. А.</i> Ефективність техніко-тактичних дій у захисті на прикладі виступів жіночої збірної команди ЧНУ у змаганнях з волейболу	415
<i>Ляшенко К. С.</i> Підвищення ефективності впливу спортивних бальних танців на загальну фізичну підготовленість дівчат шкільного віку	417
<i>Краснюк Д. О.</i> Вплив занять різної спрямованості на змагальний результат на ергометрі «Концерт 2» в академічному веслуванні	419
<i>Панарін М. В.</i> Вплив здоров'язберегаючих технологій на формування культури здорового способу життя студентів	421
<i>Петренко В. О.</i> Ефективність застосування комплексних вправ у процесі фізичної і технічної підготовки волейболістів.....	424
<i>Хорошко Є.</i> Вплив занять аквааеробікою на фізичну підготовленість жінок	425
<i>Чевакінська В. А.</i> Фізична реабілітація жінок з контрактурою верхніх кінцівок.....	427
<i>Щипка В. В.</i> Розвиток рухових якостей учнів середнього шкільного віку на уроках легкої атлетики	428

ФІЗІОЛОГІЯ

<i>Антоненко А.В.</i> Фізична реабілітація дітей з деформаціями стопи фізичними вправами з м'ячем.....	431
<i>Бондар Ю. В.</i> Фізична реабілітація хворих після перенесеного ішемічного інсульту	432
<i>Гвоздь В.О.</i> Фізична реабілітація при внутрішньосуглобових переломах плеча	434
<i>Канюка А. М.</i> Фізична реабілітація хворих з переломами кінцівок методами психофізичного тренування	436
<i>Кордюкова О.О.</i> Особливості фізичної реабілітації при плоскостопості.....	437
<i>Олійник Д. В.</i> Вікові особливості нейродинамічних функцій дітей з депривацією слуху.....	439
<i>Павленко С. В.</i> Геріатричні аспекти постінсультної реабілітації.....	441
<i>Петрушенко Я. О.</i> Фізична реабілітація порушень верхніх кінцівок після інсульту	443
<i>Погорецький О. С.</i> Реабілітація при хворобах серцево-судинної системи.....	445
<i>Похилко Є. В.</i> Організація та методика фізичної реабілітації людей похилого віку в геріатричній клініці.....	447
<i>Предвічна Ю. В.</i> Фізична реабілітація дітей з порушеннями постави засобами плавання	448
<i>Пушкарук А.М.</i> Фізична реабілітація дитячого сколіозу	450
<i>Удовиченко О.О., Светлова О. Д.</i> Корекція поєднаної патології опорно-рухової системи у дітей (деформація хребта і стопи)	452
<i>Якунін М. О., Ахмед Л.С., Тимчій А.А.</i> Особливості периферійного зору у дітей та підлітків різного віку	454

СЕРІЯ

«ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ПОНЯТТЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ 1920–1930-Х РР. У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

На початку ХХІ століття в умовах незалежної України досить актуальною залишається проблема дитячої безпритульності, оскільки соціальні та політичні зміни, що відбуваються в сучасному житті країни, певною мірою сприяли розвитку цього явища. В Україні проблема дитячої безпритульності та бездоглядності за останні роки значно загострилась. Сьогодні, як і в 1920-х рр., наша країна перебуває на перехідному етапі соціально-економічного та політичного розвитку, і ця криза позначилася, в першу чергу, на найбільш незахищених громадянах України – дітях. Як зазначає В. Филипчук, дитяча бездоглядність і безпритульність – одна з найактуальніших і найболючіших проблем сучасного суспільства. Явище дитячої бездоглядності і безпритульності є складним і неоднозначним, адже ці діти є жертвами не лише власних родин, але й байдужості оточуючих та суспільства [13].

Метою нашого дослідження є з'ясування сутті поняття дитячої безпритульності 1920–1930-х років у дослідженнях сучасних українських науковців.

У незалежній Україні окремі аспекти теми знайшли висвітлення у працях Л. Олянич [9], О. Ільченко [4], О. Парашевіної [11], Л. Хомич [14], В. Виноградової-Бондаренко [2], В. Липинського [6], Т. Мірошніченко [7], В. Стремецької [12] та багатьох інших.

Для з'ясування механізму виникнення безпритульності та пошуку шляхів її подолання суттєве значення мало трактування цього поняття. Нормативно-правове визначення поняття «безпритульні діти» вперше у сучасному законодавстві України було вказано у Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III: «Безпритульні діти» – це «діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання» [17]. Відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 р. безпритульними є діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [18].

В українській юриспруденції 1920–1930-х рр. не було одностайності в його визначені. С. Бахрушин ще у 1913 р. відзначав, що поняття дитячої безпритульності не може вважатися повністю усталеним, бо маємо справу з різноманітними типами дітей, безпритульних у моральному або економічному відношеннях [16, 54]. На думку П. Люблінського безпритульність – явище соціальне, воно характеризує не самого безпритульного, а те соціальне середовище, у якому він перебуває. Термін «дитяча безпритульність» на початку ХХ століття означав становище неповнолітніх у суспільстві, коли вони живуть без піклування з боку дорослих про їхнє фізичне і психічне життя, матеріальні потреби та духовний розвиток [15, 214]. Аналогічне тлумачення безпритульності підтримували М. Гернет, В. Куфаєв, В. Рубінштейн, практичні працівники на ниві боротьби зі злидненістю та бездоглядністю дітей – О. Д. Калініна, А. С. Макаренко та інші [15, 214].

Визначаючи поняття «безпритульність» з погляду соціального явища, дослідники акцентують увагу на середовищі, на соціальних умовах, які формують це явище. Поняття «безпритульність» повинно охоплювати перелік обставин, характерних рис середовища, у яких дитина опинилася в такому стані; тоді, відповідно, види бездоглядності визначають залежно від наявності або відсутності у цьому середовищі тих чи інших причин, чинників. Тобто, це є діти, які: залишились без батьківського піклування і місця проживання; мають сім'ю, але тимчасово втратили з нею зв'язки; мають житло і сім'ю, але упродовж дня перебувають на вулиці [1]. За переконанням А. Зінченко, поняття безпритульності й бездоглядності є тотожними, оскільки характеризують відсутність сукупності сприятливих умов для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дитини [3].

Замість термінів «безпритульність» та «бездоглядність», які вживають лише у соціальному значенні, у разі психологічного підходу до цієї проблеми використовують поняття «суспільне сирітство». За розумінням С. Ожегова, «Беспризорный – лишенный присмотра; бездомный, живущий на улице» [8, 45]. «Сиротство – состояние сироты, одиночество» [8, 661].

Згідно з педагогічним підходом до визначення поняття, суспільні/соціальні сироти – це діти, котрі виховуються поза власною сім'єю і позбавлені достатнього чи частого, систематичного та інтенсивного контакту з батьками [10].

Безпритульність – це соціально-культурний феномен суспільства, оскільки саме ставлення до цієї проблеми та реалізації шляхів її подолання визначають досягнутий рівень соціальної відповідальності суспільства та характеризують ціннісно-нормативний рівень розвитку країни [5, 69].

Таким чином, сучасні українські науковці, характеризуючи дитячу безпритульність 1920–1930-х рр., вказують на таке становище неповнолітніх у суспільстві, за якого вони існували без піклування з боку дорослих про їхнє фізичне й психічне життя, матеріальні потреби та духовний розвиток. Головними причинами, що призводили до виникнення дитячої безпритульності у цей період, були негаразди в сім'ї, сімейному вихованні, які штовхали дітей до складного життя на вулиці. Тому з погляду історії необхідне детальне вивчення історичних чинників та причин виникнення і шляхів подолання дитячої безпритульності у різні часи розвитку суспільства, адже для кожної історичної доби характерні свої особливості ставлення до жебрацтва, бродяжництва, сирітства, згідно з якими модифікували методи їх подолання.

Список використаної літератури:

1. Василькова Ю. В., Василькова Т. А. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 440 с.
2. Виноградова-Бондаренко В.С. Виховання безпритульних дітей в Україні в 20-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001.
3. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2002.
4. Ільченко О. Ю. Виховання дітей безпритульників на Полтавщині в 20 – 30-і рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / О. Ю. Ільченко. – Х., 2006. – 21 с.
5. Канішевська Л. В. Теоретико-методологічні засади виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, у позаурочній діяльності. – К.: Стило, 2001. – 342 с.
6. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В. В. Липинський. – Д., 2001. – 393 с.
7. Мірошніченко Т.В. Дитяча безпритульність як соціальне явище в Радянській Україні у 20 – 30-х рр. ХХ ст. / Т.В. Мірошніченко // ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2009. – №21 (184). – С. 85 – 90.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – 10-е изд., стереотип. / Под ред. Н. Ю. Шведовой – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1973.
9. Олянич Л.В. Створення та діяльність Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» (1924 – 1936 рр.): організаційний статус, структура та функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.В. Олянич. – Х., 2008. – 18 с.
10. Павлик Н. М. Соціальне сирітство як науково-теоретична категорія: веб-сайт. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/4453/1/1Kategoria.pdf>
11. Парашевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20– першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / С. О. Парашевіна. – Дніпропетровськ, 2005. – 21 с.
12. Стремецька В.О. Методи ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності у 1920 – 1930-ті роки (на матеріалах Миколаївщини) веб-сайт. URL: http://www.br.com.ua/referats/History_of_Ukraine/113176-1.html
13. В. Филипчук Соціально-культурний феномен безпритульності та головні підходи до його обґрунтування: веб-сайт. URL: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom3/10_fylpchuk.pdf
14. Хомич Л. Проблеми соціально-педагогічного захисту безпритульних дітей в Україні: веб-сайт URL: http://www.ukrdeti.com/2005/3_a2_2005.html
15. Енциклопедія історії України: у 5 т. / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: А–В. – 688 с.

16. Формування педагогічної культури в Україні: зб. наук. пр. / наук. ред. В.С. Лобурець. – Полтава, 1996. – С. 52–54.

17. Закон України «Про охорону дитинства»: веб-сайт URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

18. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»: веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2823-17>.

Науковий керівник: д. і. н., професор Сокирська В. В.

Д. М. Дем'яненко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МОНЕТИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Монети – оригінальне і важливе історичне джерело. Відображення цілого кола ідей і понять в зображеннях і написах, імена і дати, що зустрічаються на монетах, їхні художні та епіграфічні дані, матеріал і техніка виготовлення, вага – як елемент метрології, рахунок грошей і залежність між монетами різних достоїнств, відносини між монетами різних держав, монетні реформи – все це робить монети дуже вдалим матеріалом для різнобічного вивчення економічної і політичної історії народів, їхньої матеріальної та духовної культури.

Історія наших грошей бере свої витoki з часів Київської Русі. Безпосередньо карбуванням монет в період давньоруської держави займалися мало. В основному використовували візантійські і арабські монети з золота та срібла, і то здебільшого через необхідність використовувати їх у зовнішній торгівлі. Так до появи монет Володимира Великого на території Київської Русі були в обігу такі чотири основних види монет: денарії; дирхеми; антоніани; міліариси.

Денарії, антоніани та міліариси мали чимало спільного, бо всі вони потрапили на територію Східної Європи з Римської імперії та її наступниці – Візантійської імперії. Варто зазначити, що масовий приплив римських срібних монет на територію лісостепової смуги Східної Європи почався в середині II ст. н. е., але він був короткочасним і різко скоротився на рубежі II і III ст. н. е. Найбільше число скарбів і окремих знахідок римських денаріїв виявлено на території України і Білорусі, зокрема в районі Києва і його околиць. У 214 р. починається карбування більших і важких срібних монет (4,7 – 5,3 г) – антонініани, які отримали свою назву від повного імені імператора Каракалли (211 – 217 рр.) – Марк Аврелій Антоній. Міліариси ж з'явилися за правління Костянтина Великого на початку у IV ст.

З появою Візантійської імперії на терени Русі проникає новий тип міліарисів – гексаграм або подвійний міліарис, який почали карбувати за імператора Іраклія у 615 році. На терені Русі гексаграми набули значного поширення у VII – VIII ст. Більше того, їх почали навіть дублювати у Тмутороканському князівстві. Тому при розкопках у Криму було знайдено чимало «варварських міліариси». Вже з XII ст. надходження цих монет призупинилося.

В кінці VIII ст. на територію давньоруської держави в великих кількостях починають проникати східні монети – дирхеми Арабського халіфату. Їхня назва походить від давньогрецького слова «драхма».

Дирхеми карбувалися в різних центрах величезної території халіфату – в містах Середньої Азії, Закавказзя, Ірану, Малої Азії і Месопотамії, в Африці та Іспанії. По іменах різних династій розрізняються дирхеми аббасидські, омейядські тощо. Всі вони мають ще одну спільну назву – куфічні монети, від «куфі» – особливого стилю письма, що виник в кінці VII ст. в іракських містах Аль-Куфе і Аль-Басрі і використовувався на монетах [4, 67]. Куфічні монети, отримуючи тубільні назви, ставали номіналами давньоруської грошово-вагової системи. В письмових джерелах, таких як «Повість временних літ» та «Руська Правда», вони відомі під назвами «куни» і «ногати».

До появи офіційних монет на Русі були поширені грошово-вагові одиниці, найвідомішою з яких була гривня. Назва «гривня» походить від прикраси із золота або срібла у вигляді обруча, яке носили на шиї (на «загривку»). Потім це слово набуло нового значення і стало відповідати певній кількості (вазі) цінного металу (гривня срібла – грошово-вагова одиниця).

Гривню рубали навпіл і кожна половина гривні називалася «рубль», або «рубль кривий». На кожному злитку ставилось князівське тавро із зазначенням ваги. Рубль також ділили на дві частини – «полтину», які в свою чергу ділилися на два «четвертака». Гривнею позначали певну кількість кун, колись рівну ціні з півфунтом срібла. Але з часом ці клаптики все більш поступалися металевим грошам, і в XIII столітті гривня срібла містила в собі вже сім гривень Новгородськими кунами.

Монетна гривня відома з середини XI ст. Першими виникли київські монетні гривні – ромбоподібні злитки вагою близько 164 г. Майже одночасно з'явилися новгородські гривні; – паличкоподібні злитки вагою близько 204,7 г, трохи пізніше – важкі гривні – за формою подібні до київських, але за вагою тотожні новгородським, і так звані чернігівські – ромбоподібні або еліпсоподібні злитки з розкутими кінцями або усією поверхнею, вагою близько 197 г. Новгородські гривні проіснували до XV ст., обіг інших завершився в XIII ст. Київські і новгородські гривні використовувалися на всій території Київської Русі, інші – переважно на північному заході Давньоруської держави.

Проте привезені монети і гривні не могли представляти Русь як суверенну державу. Аби піднести авторитет Русі, князь Володимир запровадив карбування власних монет. Цим Володимир підтвердив себе як повноцінного законного монарха Русі, котрий мав власну армію та власну монету. Звичайно, з появою власних грошей обіг іноземних і вагових монет не припинився, та все ж Європа побачила у Русі не варварів, а собі рівних саме після впровадження християнства та карбування власної монети [5, 56].

Володимир Святославович карбував златники та срібники. На монетах зображувався великий князь київський і державний герб у формі тризуба. До нашого часу збереглося дуже обмежена кількість цих монет. Відомо менше трьох з половиною сотень примірників.

Перший златник було випущено у 990 р. на честь хрещення Русі та заручин князя з візантійською принцесою Анною. Цей златник був куплений Георгом Бунге у Києві в 1796 р. в українського солдата. Мати цього солдата берегла монету як амулет і передала його сину на удачу. Згодом цей златник через колекції потрапив до Ермітажу у Петербург. Ще 4 златника було знайдено при розкопках у м. Пінську (Білорусь) у 1804 році: їх також передали в Ермітаж.

Срібники, карбування яких розпочалося також у 990 р., вирізнялися варіативністю. Перший тип срібника має на одній стороні зображення Христа, а на іншій Володимира та тризуба як символу його влади [4, 42]. Другий тип на аверсі має зображення великого тризуба, а на звороті – торс Володимира в кольчuzі і хрестом в руці. Третій тип має зображення Хреста та Володимира на троні і напис «а се його срібло» [1, 50]. Четвертий тип містить зображення Володимира та тризуба з хрестом посередині.

Абсолютно оригінальну групу давньоруських монет складають срібники з написом «Ярославове срібло». Саме така монета була знайдена в кінці XVIII ст. в Києві серед різного начиння до ікони в одній з церков і стала першою давньоруською монетою, відомою історикам і збирачам. Цей екземпляр виявився єдиним, виявленим на території південних князівств. Ця монета відразу ж була віднесена до карбування Ярослава Володимировича Мудрого. Наукове обґрунтування такої атрибуції першим запропонував академік А. А. Кунік в 1860 р. Монети Ярослава Мудрого виділяються оригінальністю типу, витонченістю і незвичайною ретельністю виконання. На лицьовій стороні є зображення Святого Георгія в плащі з списом у правій руці і щитом у лівій. На зворотному боці зображено князівський знак у вигляді тризуба [1, 55].

За правління Святополка був створений особливий тип срібняків, які складають всього чотири виключно рідкісні монети, які вважаються легендою. Вони викарбувані чотирма

різними штемпелями, які, проте, всі були виготовлені одним різьбярем. На монетах Святополка зображено його самого, а на іншій стороні монети – двозубець, у якого на лівому краї вгорі зображено хрест. Особливий інтерес становить легенда «Петро» або «Петрос», яка стала предметом гострих наукових дискусій. Більшість дослідників пояснюють напис тим, що Святополк мав хрещене ім'я Петро.

Таким чином, на загальному тлі історії давньоруського грошового обігу карбування давньоруських монет видається явищем епізодичним, короткочасним. Тим не менш, вона зіграла велику роль в сенсі декларування суверенітету і економічної потужності Давньоруської держави.

Список використаної літератури:

1. Янин В. Л. Нумизматика и проблемы товарно-денежного оборота в Древней Руси / В. Л. Янин // Вопросы истории. – М. : Мысль, 1955. – 400 с.
2. Спасский И. Г. Новые данные о златниках Владимира Святославича / И. Г. Спасский // Вспомогательные исторические дисциплины. – 1971. – Вып. VI. – 30 с.
3. Спасский И. Г. Русская монетная система. / И. Г. Спасский. – Л. : Аврора, 1970. – 236 с.
4. Толстой И. И. Древнейшие русские монеты великого княжества Киевского / И. И. Толстой. – С-Пт. : Тип. Императ. Акад. Наук, 1882. – 272 с.
5. Прохорова Н. В. Монеты и банкноты России. / Н. В. Прохорова – М. : Дом Славянской книги, 2007. – 500 с.

Науковий керівник: к. і. н., ст. викл. Абраумова О. М.

А. Зима

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АКТ ЗЛУКИ ЯК ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

Цього року виповнюється сто років з початку першої спроби утворення української соборної держави. 22 січня 1919 р. відбулось об'єднання двох історично розділених гілок нашої Батьківщини в єдиний цілісно сформований організм. Одвічне прагнення народу вдалося втілити завдяки національно-визвольному рухові та державотворчим зусиллям східного й західного українства.

Після революції 1917-го в Росії українці отримали шанс відновити власну державність. У Наддніпрянщині постала Українська Народна Республіка, яка вже у 1918 р. IV Універсалом Центральної Ради твердо заявила про свою неподільність.

Не менш прогресивними були національно-визвольні рухи і на західноукраїнських землях. 1 листопада 1918 р. внаслідок занепаду Австро-Угорської імперії було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку.

УНР і ЗУНР відрізнялись між собою політичними, економічними, соціальними і міжнародними орієнтирами. Коли в УНР основна увага приділялась соціальним питанням, правам національних меншин, то влада ЗУНР надавала перевагу проблемі національно-державного будівництва, створенню боєздатної армії. Та незважаючи на всі розбіжності, лідери двох українських держав задля зміцнення своїх позицій на міжнародній арені дійшли згоди про об'єднання.

Переддень і перші дні 1919 р. Україна зустрічала, маючи на своїй території ще, принаймні, чотири могутніх сили, які могли (і кожна окремо, і, зрештою, усі разом) істотно вплинути на долю багатомільйонного народу великої європейської країни. Таким чином, велику загрозу становили сили Антанти на Півдні, білогвардійської армії на території Східного Донбасу, Польщі та Румунії, а також невпинно зростала могутність повстанських загонів всередині УНР, так званий «внутрішній фронт» [1, 6].

Ініціатором об'єднання виступила ЗУНР, яка опинилась у загрозовій ситуації перед обличчям польської та румунської агресії. 6 листопада 1918 р. до Києва прибула делегація Національної Ради просити у Гетьмана П. Скоропадського військової і морально-політичної

допомоги. П. Скоропадський пообіцяв підтримку. До Львова було відправлено спеціальну комісію. 10 листопада Українська Національна Рада ЗУНР прийняла резолюцію: «Державному Секретаріатові проробити потрібні заходи до з'єднання всіх українських земель в єдину державу».

Тим часом у Києві в листопаді 1918 року внаслідок антигетьманського повстання до влади прийшла Директорія, яка відновила Українську Народну Республіку. І вже 1 грудня 1918 р. повноважні представники УНР та ЗУНР підписали у Фастові передвступну угоду про майбутнє об'єднання [2]. На думку Скорич Л. В. «якщо б цей процес розпочався раніше, з огляду на те, що державотворчі змагання на Наддніпрянщині тривали ще з березня 1917 р., то в своїй основі він спирався б не тільки на ідеї та прагнення, а узгоджені двосторонні ідеологічні, інституційні, внутрішньо-, зовнішньо- та військово-політичні позиції» [3, 101]. З цією тезою, на нашу думку, не можна повністю погодитися враховуючи тодішні обставини державотворення на Наддніпрянщині. Директорія тривалий час не мала цілісного бачення побудови Української держави, схилившись на перших порах до автономії, західноукраїнські землі в той час ще були в складі Австро-Угорської імперії.

3 січня 1919 р. Українська Національна Рада ЗУНР у Станіславі, куди переїхав весь апарат уряду, одноставно прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР та УНР, в якій, зокрема, зазначалося: «Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує урочисто з'єднання ЗУНР і УНР в одну одноцільну суверенну Народну Республіку».

16 січня до Києва було надіслане офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР під назвою «До Світлої Директорії Української Народної Республіки у Києві» з повідомленням про ратифікацію фастівської угоди. У ньому західноукраїнська влада зазначала про створення комісії, що «має з Урядом Українсько-Народної Республіки увійти в близькі переговори щодо способу зреалізованню вище наведеної ухвали (від 3 січня)» [4, 161–162].

Ідея соборності українських земель охопила не лише Велику Україну і ЗУНР (Галичину, Лемківщину, Підляшшя, Буковину, Прикарпаття, Західне Поділля тощо), але й Закарпаття. 21 січня 1919 р. у Хусті 420 делегатів Всенародних Зборів українців Закарпаття ухвалили об'єднання з соборною Україною. Однак таке легітимне і правове рішення не було втілено в життя, адже невдовзі чеські та румунські війська окупували територію Закарпаття.

Погожого морозного дня 22 січня 1919 р. святково прибраний Софіївський майдан у Києві заповнили десятки тисяч жителів столиці, численні гості, військо. О 12 год. над колонами пролунало «Слава», прозвучав національний гімн. Міністр закордонних справ ЗУНР Л. Цегельський оголосив грамоту – ухвалу Української народної ради і передав її голові Директорії В. Винниченку. У відповідь член Директорії Ф. Швець зачитав Універсал уряду УНР, в якому, зокрема, зазначалося: «...Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирили кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...». Духовенство також брало безпосередню участь у святкуванні цієї події в Софіївському соборі, де єпископ Черкаський Назарій відправив службу Божу, а о 12 годині хресний хід направився на майдан.

За умовами цього акту ЗУНР стала частиною УНР і отримала назву Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР), а державний секретар закордонних справ Л. Цегельський став першим заступником міністра закордонних справ УНР. З ним мали узгоджуватися всі рішення щодо взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною [5, 142].

Отже, Акт злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. має велике історичне значення як факт реального об'єднання українських земель у єдиній соборній державі. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх динамічної самоідентифікації, становлення нації. І варто зазначити, що Акт Злуки надав завершеної форми самостійній українській державі.

Список використаної літератури:

1. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки / В. Ф. Солдатенко. У 4-х т.: Т. III. Рік 1919. – К.: Світогляд, 2010. – 453 с.
2. Лавренюк С. «Ой, що в Софійському заграли дзвони, затремтіли...» / С. Лавренюк // Голос України. – 2017. – № 12 (6517) (21 січ.). – С. 1, 5–6.
3. Скорич Л. В. Акт Злуки 22 січня 1919 р.: передумови і наслідки / Л. В. Скорич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 612 : Держава та армія. – С. 97–101.
4. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 2. – 672 с.
5. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. В. Тимченко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.

Науковий керівник: к. і. н., викладач Касян А. І.

В. Г. Іванов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УКРАЇНЦІ-РОЗВІДНИКИ В АФГАНСЬКІЙ ВІЙНІ 1979-1989 РОКІВ

Введення радянський військ у грудні 1979 р. в Народну Демократичну Республіку Афганістан розпочав війну, що увійшла в історію як Афганська війна 1979–1989 років. Вона мала низку особливостей, через які її досить часто називають «війною розвідників».

Метою даної статті є визначення ролі та внеску українців-розвідників, які брали участь в цьому військовому конфлікті. Дану тему досліджували учасник війни в Афганістані С. Червонописький [4], вчені А. Костиря [4], О. Ковальчук. Треба зазначити роботу Б. Громова, учасника бойових дій в Афганістані, останнього командувача 40-ї армії, та значну низку досліджень з питань афганського конфлікту – С. Іванова, А. Сухопарова, Г. Удовиченка, С. Небречіна, А. Ляховського, В. Забродина [3] та ін.

У вересні 1980 р. 40-у армію очолив генерал-майор Борис Ткач. За роки війни стандартний розвідувальний комплект 40-ї армії перетворився у надзвичайно потужне комплексне угруповання сил і засобів розвідки. Завдяки зусиллям генерала Ткача за два роки командування армією було створено систему управління, розташування та забезпечення з'єднань і частин «обмеженого контингенту». Саме Борис Такач стояв біля витоків планування та проведення перших масштабних бойових операцій радянських військ проти НЗФ. З другої половини 1980 р. діяльність розвідувальних органів 40-ї армії активізувалась. Розпочався перехід від рейдових до точкових дій проти конкретних моджахедів. У лютому 1983 р. радянське командування провело у Мармольській ущелині військову операцію зі звільнення радянських цивільних спеціалістів. В ході операції під командуванням старшого лейтенанта І. Плосконоса розвідники понад три доби відбивалася від ворога у повному оточенні. 15 листопада 1983 р. за уміле командування ротою під час виконання бойового завдання в районі Мармольської ущелини та збереження життя особового складу, а також проявлені при виконанні інтернаціонального обов'язку мужність та героїзм І. Плосконос був удостоєний звання Героя Радянського Союзу[1].

14 липня 1984 р. в бій з переважаючими силами душманів вступила розвідувальна рота 682-го мотострілецького полку під командуванням капітана В. Гринчака. Під час бою він отримав важке поранення обох ніг, але зміг самостійно надати собі першу медичну допомогу та продовжити командувати діями роти. Особовий склад, натхненний героїзмом командира, переміг в тому бою з переважаючими силами противника. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 лютого 1985 р. за мужність та героїзм, капітану В. Гринчаку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У період 1984–1985 рр. розвідку армії очолював полковник В. Сапожнік, який до цього часу опікувався забезпеченням розвідки «обмеженого контингенту», перебуваючи на посаді

начальника відділу Туркестанського військового округу. Під час перебування полковника В. Сапожніка на посаді начальника розвідки 40 армії відбулося значне посилення системи розвідувальних операцій [2, 126].

Один з найбільших караванів був захоплений 3 червня 1987 р. розвідувальною групою 177-го окремого загону 15-ї бригади під командуванням лейтенанта А. Дерев'янка. До складу каравану входило понад 200 верблюдів, які перевозили зенітні установки, міномети. Бій тривав понад 6 годин. У розвідувальній групі жоден з бійців не загинув. Загалом за понад 2 роки виконання бойових завдань в ДРА у взводі лейтенанта А. Дерев'янка не загинув жодний солдат [4, 81].

31 жовтня 1987 р. розвідницька група 186-го окремого загону 22-го окремого полку спеціального призначення під командуванням старшого лейтенанта О. Оніщука захопила караван зі зброєю поблизу кишлаку Дурі неподалік від кордону з Пакистаном. Після цього розвідники були атаковані значно переважаючим за чисельністю загonom душманів. Виявивши в нерівному бою з ворогом мужність і героїзм, переважна більшість особового складу групи загинула. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 травня 1988 р. старшому лейтенанту О. Оніщуку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу [3, 241].

У травні 1988 р. розпочався процес виведення радянських військ з Афганістану. Основним завданням розвідників в останні місяці війни залишалися перехоплення караванів і запобігання обстрілам душманами столиці Афганістану та колон радянських військ, що виводилися з країни.

Останнім з Афганістану поруч із розвідбатом виходив 177-й окремий загін 15-ї бригади спецназу. Командував ним полтавчанин полковник Блажко. На одному БТР із командармом Б. Громовим (зразу за його спиною) сидів командир групи 177-й окремий загону, кавалер двох орденів Червоної Зірки старший лейтенант В. Купрієнко, уродженець м. Алчевськ Донецької області. Розвідники 783-го окремого полку спеціального призначення стали останніми радянськими військовослужбовцями, які залишили Афганістан [1].

Таким чином, за період 1979–1989 рр. службу в Афганістані пройшла велика кількість розвідників, серед яких були українці, а також ті, хто, не будучи етнічним українцем, був пов'язаний з Україною тісними узами – місцем народження, навчання, набутими бойовими друзями тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Українці-розвідники в афганській війні 1979–1989 років [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://gur.mil.gov.ua/content/ukrainian-scouts-in-afgan-war.html>.
2. Стрельцова Н. И. Возвращение из Афганистана / Н. И. Стрельцова. – М.: Мол. Гвардия, 1990. – 222 с.
3. Ляховский А. А. Українці-розвідники в афганській війні 1979–1989 років / А. А. Ляховский, В. М. Забродин. – Москва: Планета, 2009. – 309 с. – (Міністерство оборони України).
4. Червонопиский С. В. Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.) / С. В. Червонопиский, А. А. Костира. – Київ: Медінформ, 2006. – 92 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О. В.

Н. О. Коваленко

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

УКРАЇНСЬКИЙ МЕЦЕНАТ – ІВАН ХАРИТОНЕНКО

Іван Харитоненко вийшов із селянської родини. Він народився 1821 року в сім'ї хлібороба в слободі Нижня Сироватка Сумського повіту. Як і складалося в селянських дітей, закінчив у селі церковно-парафіяльну школу, ще трохи повчився в дяка. На цьому й завершився його офіційний курс наук. Батько мав амбіції бачити сина в купецькій конторі. Тому й вислав в Суми для відповідної виучки. І треба ж було так точно вгадати майбутнє сина – торгівля відразу стала його єдиною рідною стихією. Цей спритний і здібний

конторський службовець залюбки їздить ярмарками України, успішно виконуючи всі доручення господарів, які не нахваляться неофітом торгового цеху, одностайно пророкуючи йому блискуче майбутнє. Незабаром молодий Харитоненко переходить на власний “хліб” – відкриває в Сумах бакалійну крамницю й торгує переважно цукром. З’являються перші самостійно зароблені гроші, які він одразу ж вкладає у виробництво : орендує в поміщиків цукроварні. Назбиравши кошти, будує свої цукроварні.

Інші власники цукроварень – особливо ж після відомої реформи 1861 року – банкрутують, а Харитоненко примудряється вести справи так, що стає дедалі багатшим, розмах його підприємства переростає рамки Сум. Виробничо-комерційна компанія “І. Г. Харитоненко з сином”, Харитоненко-молодший одразу ж став його надійним помічником, знана по всьому півдню Російської імперії та за кордоном, де Харитоненки успішно продають цукор. Преса вже охрестила їх “Солодкими королями” [1].

На початку нинішнього століття їхні володіння становили майже 700 тисяч десятин власної і 30 тисяч орендованої землі з 11 маєтками, посівами цукрового буряку та хлібів, лісництвами, молочними фермами, садами тощо. Лише 7 цукроварень і 1 рафінадний завод оцінювалися в 60 мільйонів карбованців, і це без урахування вартості іншого нерухомого майна, земель, цінних паперів тощо. Сучасники свідчили, що заклади Харитоненків гарні, лани доглянуті, що в тисяч селян, які працюють на цих ланах, не має казенних боргів, що достатки були в прямій залежності від благодіянь, а це відображала важливе етичну норму життя родини цукрозаводчиків, освячену глибокими християнськими почуттями [2, 198].

Цей Харитоненко стояв на рівні найпереводіших технічних досягнень свого часу. Він прагнув не відстати ні в технологіях, ні в способах виробництва. Саме Харитоненки першими в Європі запровадили на своїх заводах найсучасніше на той час обладнання : плівкові апарати Кестнера, водотрубні парові котли, парові турбіни, компресори, підвісні канатні дороги, безперервно діючі дефекатори і сатуратори. У це важко повірити, але штат головної контори компанії “І. Г. Харитоненко і син” налічував 12 осіб, і вони вправлялися керувати справами. Вони щодня видавали платню щоденним робітникам і щотижня – строковим.

Харитоненко-старший заснував у Сумах реальне і духовне училище, чоловічу й жіночу гімназію. Він повільно наживав своє багатство й одержав змогу ділитися ним з іншими вже майже наприкінці життя. У заповіті він зобов’язував сина внести від його імені 35 тисяч карбованців на будівництво дитячої лікарні святої Зінаїди, на честь загиблої малолітньої онуки, і 50 тисяч на спорудження кадетського корпусу, для якого Харитоненки віддали свою дачну місцину під назвою Лефицька Стінка [1].

Після смерті батька 1891 року Павло Іванович підносить компанію на ще вищий рівень. Жодна міжнародна виставка не відбувалася без участі цукроварних підприємств Харитоненка, які здобувають золоті медалі в Антверпені, Парижі, Філадельфії, Санкт-Петербурзі. Харитоненко веде успішно торгівлю з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Францією, Англією, Іраном [2, 189].

За життя Павла Івановича Харитоненка його ім’я звучали з іменами Павла Третякова, Богдана Ханенка, Терещенків. Досить сказати, що в його будинку в Москві, тепер там посольство Велико Британії в Росії, була одна з найбільших на той час мистецька колекція з творами Васнецових, Серова, Врубеля, Коровіна, Сомова; були там і російські та українські ікони, численні твори декоративно-ужиткового мистецтва.

У рідних Сумах Харитоненки побудували три корпуси дитячої лікарні, гуртожитки, навчальні й медичні заклади, училище-пансіон для дівчат. Вони прагнули створити в місті таке культурне середовище, яке заперечило б поширене уявлення про Суми як про “скверный южный уезный городишко”, так назвав його Олександр Купрін у 1898 року [1].

Багато сил і коштів віддав Павло Іванович Троїцькому соборові. Витративши на будівництво майже півмільйона карбованці, П. Харитоненко спромігся залучити до праці над інтер’єром відомих майстрів [2, 237].

Отже, із самісінських соціальних низів піднялися Харитоненки до рівня еліти Російської імперії. Мабуть, мало хто знає, що новоспечені дворяни Харитоненки поріднилися з князівським та графським династіями Горчакових, Стенбоків, Урусових та іншими славетними родами. Треба врахувати, що в тодішньому суспільстві соціально виразно структурованому й диференційованому, між станами стояли нездоланні мури. Тільки в ситуаціях унікальних людина могла проникнути у вищий прошарок суспільства, а особливо ж на самісінську верхи, де перебувала найродовитіша аристократія, означена історично заслуженими іменами.

Рід Харитоненків обірвався 1927 року – в Мюнхені помер син Павла Івановича. Утім, ще кілька років тому в Парижі була жива старенька онука Павла Івановича – Віра Петрівна Мусіна-Пушкіна. Є її син та внук. Оце, здається, й усе більш-менш помітно споріднене з Харитоненками [1].

Список використаних джерел та літератури:

1. Слабошпицький М. І. Українські меценати / М. І. Слабошпицький. – Київ: Наука, 2007. – 538 с.
2. Шудрик І. О. Династія Харитоненків / І. О. Шудрик, Л. А. Даниленко. – Суми: Еллада, 2003. – 368 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Мазур О. О.

М. М. Колосюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УЧАСТЬ У АФГАНСЬКІЙ ВІЙНІ 1979–1989 РР. МЕШКАНЦІВ ЧИГИРИНЩИНИ

Війна в Афганістані, що закінчилася 30 років тому, стала темою великої кількості публікацій у пресі та спеціальній літературі. Однак навіть сьогодні не можна з повною впевненістю сказати, що науковцям відомі всі аспекти суперечливої історії цього конфлікту, який став для Радянської Армії найбільшим і кровопролитним після Другої світової війни. Метою даної статті є висвітлення участі мешканців Чигиринщини в перебігах Афганської війни 1979–1989 років. Розгляд історичних портретів базується на даних героїко-патріотичного центру «Пам'ять», який знаходиться в Чигиринському навчально-виховному закладі I-III ступенів № 2. .

Серед досліджень історії Афганської війни 1979–1989 рр. варто назвати книгу С. Червонописького і А. Костирі «Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.)» [3]. В ній виокремлюються два періоди становлення історіографії афганської війни: 1980–1990 роки (умовно визначений як літературно-публіцистичний) та від 1990 по сьогодні (мемуарно-історичний). Аналіз першого періоду заперечує твердження про те, що від самого початку війна тотально утаємничувалась і тільки перебудова зламала цю тенденцію. На думку авторів в сучасній літературі спостерігаються дві тенденції: з одного боку – намагання відлакувати картину війни, з іншого – надати всім діям та зусиллям радянського керівництва і обмеженого контингенту радянських військ суто негативну оцінку. Однак існує ще одна група публікацій. Науковці цієї групи розглядають події Афганської війни з незалежної точки зору та намагаються висвітлити та проаналізувати події з обох сторін [3].

В. Торопков в книзі «Историография советско-афганских отношений 1975–1992 гг.» [2] знайомить читача з російською і європейською історіографією радянсько-афганських стосунків, у тому числі з мемуарною літературою сучасних авторів.

27 квітня 1978 р. в Афганістані відбувся військовий переворот. Для Радянського Союзу це не було несподіванкою, і було вирішено підтримати нове керівництво. В Афганістан були направлені радники. Політика афганського уряду не була послідовною, особливо аграрна та релігійні реформи. Це викликало незадоволення у різних верств населення. Перші великі збройні виступи проти режиму НДПА відбулися в березні 1979 року. Повстанська боротьба поступово охоплювала всю країну. 27 грудня 1979 р. радянське керівництво направило

війська до Афганістану. 100-тисячна Радянська Армія контролювала лише певну частину великих населених пунктів. Боротьба посилювалась. Розглядаючи перспективу, а саме її відсутність, та згубність проведення військової кампанії, радянське керівництво в 1986 р. вирішило поступово вивести війська з Афганістану (це відбувалось з травня 1986 по 15 лютого 1989 року) [1].

Ця війна дорого обійшлася як народу Афганістану – величезні руйнування – 1 млн. вбитих, 3 млн. біженців, так і для Радянського Союзу. Більш як 160 тисяч воїнів з України брали участь у цій війні, 3280 з яких загинули, 80 зникли без вісті. Самотніми залишились майже 2 тисячі батьків, 2729 матерів, 505 удів, 70 сиріт. Для України Афганістан – це близько 4 тисяч інвалідів. З Чигиринщини приймали участь у бойових діях 78 чоловік, двоє з яких загинуло, один пропав без вісті.

Здавна рекли: добримися намірами вимощена дорога в пекло. Прагнення допомоги коштувало Радянському Союзу тисячами смертей і безмірним морем сліз, яке не висихатиме ще довго. Серед чигиринських солдатів, які не повернулися з Афганської війни 1979-1989 рр. є Гудковський Олександр, Ганжа Іван та Ворона Микола.

Гудковський Олександр Іванович народився 19 листопада 1948 р. в селі Івківці Чигиринського району в сім'ї селянина. Ріс Олександр розумним та кмітливим хлопчиком. Навчався в Івківській восьмирічній школі, потім в Медведівській середній, а в 1966 р. вступив до Харківського вищого військового училища.

Після закінчення училища Гудковський О. був направлений на службу до Німеччини, де прослужив 5 років, потім в м. Омськ, де працював політпрацівником. Заочно закінчив Омський педагогічний інститут та вищі військові курси.

В 1985 р. Гудковському О. було присвоєно звання підполковника, в цьому ж році його було направлено до Республіки Афганістан радником з політроботи. 10 квітня 1986 р. під час бойових дій був смертельно ранений. Помер Гудковський О. 20 квітня 1986 року. Похований біля братської могили захисникам Батьківщини в роки Другої світової війни в рідному селі. За відмінну службу в рядах Радянської Армії був нагороджений орденами «За службу Батьківщині» III ступеня, Червоної Зірки, Червоного прапора і медалями, двома орденами Афганістану.

Ганжа Іван Павлович народився 9 серпня 1960 р. в селі Івківці Чигиринського району. В 1968 р. пішов до першого класу. Зростав допитливим, товариським хлопчиком. Школу закінчив з похвальним листом.

Після закінчення Івківської восьмирічної школи в 1976 р. вступив до Дніпропетровського автодорожнього технікуму. В технікумі навчався добре. Батьки неодноразово отримували подяки з навчального закладу.

Після закінчення технікуму працював в м. Черкаси. 23 жовтня 1980 р. був призваний до лав Радянської Армії. Перші місяці перебував в Туркестанського військового округу, а 20 грудня був направлений до Афганістану.

Часто, Іван писав додому листи, в яких розповідав про солдатську буденщину, але те, що відбувалося насправді, не писав.

Останнього листа Іван написав додому 20 грудня 1981 року. Незабаром батьки одержали повідомлення про те, що їх син, Ганжа Іван Павлович – пропав без вісті.

Ворона Микола Іванович народився в 1954 р. в селі Іванівка Чигиринського району в селянській родині. З раннього дитинства Микола любив літаки і небо. Після закінчення Іванівської восьмирічної школи навчався в Чигиринській середній школі № 2. Вчителі добре пам'ятають доброго, кмітливого юнака, який захоплювався фізикою, математикою, астрономією, дуже багато читав. Незабаром, Микола почав здійснювати свої дитячі задуми.

Після закінчення школи в 1971 р. він вступив до Іркутського авіаційно-технічного училища, після його закінчення в 1974 році служив у різних авіаційних полках. «Спокійний, дисциплінований, розумний, вимогливий до себе та підлеглих» – так відзивалися про нього колеги та командири. 3 липня 1987 р. Микола Іванович служив в ВПС Туркестанського військового округу.

У вересні того ж року прибув на службу до Афганістану, де прослужив до 21 жовтня. За цей час ним було здійснено 68 бойових вильотів. 21 жовтня 1987 р. під час виконання бойового завдання його літак був збитий. Наприкінці жовтня мати одержала страшну звістку про загибель сина.

За виконання бойового завдання Ворона Микола Іванович нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

На сьогоднішній день щорічно вшановується пам'ять загиблих та зниклих учасників бойових дій в Афганістані. В місті Чигирин та районі проводиться велика кількість заходів задля того щоб люди пам'ятали та знали своїх героїв. В Чигиринському НВК №2 було встановлено пам'ятник загиблим Гудковському та Вороні, а також зниклому безвісти Ганжі. Також в цій же школі є меморіальна дошка колишньому учню Вороні Миколі і героїко-патріотичний центр «Пам'ять» в якому є відомості та інформація про всіх учасників Афганської війни з Чигиринщини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Костира А. А. Історіографія, джерелознавство, бібліографія спецоперації СРСР в Афганістані (1979 – 1989 рр.) / А. А. Костира. – К.: МВЦ «Медінформ», 2008. – 596 с.
2. Топорков В. М. Історіографія советско-афганских отношений 1975–1992 гг. [Електронний ресурс] / Монографія. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2014. – 86 с. – Режим доступу <https://interactive-plus.ru/e-publications/e-publication-152.pdf>
3. Червонописький С. В. Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.) / С. В. Червонописький, А. А. Костира. – К.: МВЦ «Медінформ», 2006. – 92 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О.В.

О. С. Кононенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ХОЛОДНОЯРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В СЕЛЯНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУСІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Вставши на шлях незалежності, українське суспільство отримало можливість ознайомитися з результатами неупереджених досліджень історії Української революції 1917–1921 рр., зокрема, з її славетною сторінкою – боротьбою українського народу з радянською владою за свої національні свободи та соціальні права. Більш того, завдяки Революції Гідності 2013–2014 рр. в Україні відбувся черговий сплеск національно-культурного піднесення, який підвищив інтерес до героїчного минулого українського народу, через що Холодноярська республіка знову опинилась у центрі уваги науковців та громадськості.

Лютнева революція 1917 р. сприяла не лише посиленню в Наддніпрянщині патріотично налаштованих національно-демократичних сил, а й відновленню ними української державності [1, 163]. Однак, невизнання російськими більшовиками незалежності України, їхнє прагнення отримати цілковитий контроль над усіма сферами життя українського суспільства призвело до довготривалого збройного конфлікту на теренах України, учасниками якого стали й проукраїнські активісти Холодного Яру [3, 64].

Тож, зазначаючи про Холодний Яр, перше, на що варто звернути увагу, так це на вагому роль даної місцевості, насамперед, у суспільно-політичному житті держав, до складу яких вона входила. Наприклад, козацької держави (1648–1781), Речі Посполитої (гайдамацький рух), а також державних утворень доби Української революції 1917–1921 рр.

Перші повстанські дії холодноярців відбулися навесні 1918 р. і були направлені проти розквартированого в Чигирині німецького батальйону, неодноразово чинившого пограбування місцевого населення [4, 129]. Останньою краплею для повстанців стало поширення чуток про заплановане німцями пограбування місцевої святині, – Мотронинського монастиря. Рідний брат майбутній отаман Холодного Яру Василя Чучупака, – Олексій, зібравши загін із 22 козаків, влаштував засідку і розстріляв німецького

коменданта разом з його загоном. Після цих подій розпочалися жорстокі репресії проти жителів населених пунктів Холодного Яру, які були припинені після виведення німецьких військ з території України внаслідок капітуляції Німеччини у Першій світовій війні [7, 31].

Вищевказана обставина сприяла поширенню національно-визвольний рух по всій Чигиринщині. Зима і другий прихід радянської влади в Україну пригасили бойовий запал холодноряців, але не надовго. Так, навесні 1919 р. знекровлені війська УНР відступали за Збруч. Ті з них, хто не встиг це зробити, відійшли до Холодного Яру [5, 409], де обрали В. Чучупака своїм отаманом [6, 13].

Останній з повною відповідальністю підійшов до виконання своїх обов'язків командира повстанців. Зокрема, він стягнув до Холодного Яру всі свої сили, провів повітові зібрання 10, 11, 12 квітня 1919 р., створив полк гайдамаків та підняв повстання проти комуни та «Совітської влади» за самостійність України [3, 65].

Холодноряська організація дістала назву «республіка», до складу якої ввійшли майже всі села сучасного Чигиринського та Кам'янського районів Черкаської області [5, 410]. У лавах холодноряців можна було зустріти представників різних регіонів України. Основне гасло повстанців було «За вільну і самостійну Україну!» [4, 131].

Після встановлення білогвардійського окупаційного режиму в Україні влітку 1919 р., повстанський рух з новою силою вибухнув по всій Україні, не стала виключенням і Холодноряська республіка. Так, у серпні 1919 р. полк гайдамаків завдав стрімких і болючих ударів як по більшовицьким військам, так і по білогвардійським [2, 77].

Необхідно зазначити й про солідарність у лавах повстанських загонів з різних регіонів України. Зокрема, холодноряці мали досить дружні відносини з махновцями, які діяли на півдні України [7, 32]. Гасло, що приписують анархісту Нестору Махну: «Бий червоних, поки не побіліють, бий білих поки не почервоніють», не було чужим і для повстанців Холодного Яру, які були віддані ідеї незалежності України [6, 14].

Але були життєві обставини, які примушували керівництво Холодноряської республіки тимчасово поступитися своїми принципами заради знищення ворога української державності. Йдеться про спільну військову операцію холодноряців і червоноармійців проти засівших у м. Черкасах денікінських військ, яка завершилася взяттям 31 грудня 1919 р. міста [1, 164].

Загалом 1919–1920 рр., стали своєрідною «золотою добою» для Холодноряської республіки, яка перетворилася з військової організації у провідний центр українського руху опору [5, 78]. Зокрема, на апогеї свого існування організація налічувала близько сорока тисяч воїнів [2, 78].

Повстанці вели активні бойові дії аж до 1922 р., окремі нечисленні загони холодноряців подовжували існувати до 1925 р. [4, 133]. У чесній битві радянська влада зі своїми репресивними органами, так і не змогла перемогти борців за національно-демократичні свободи з Холодного Яру. Останні стали взірцем відваги, доблесті та самопожертви. Скажімо, знаменитий бій трьохсот повстанців під проводом Івана Черноуса (псевдонім Чорний Ворон) – отамана Холодноряської республіки з 1922 р. проти цілої дивізії червоноармійців [3, 67].

Отже, досліджуючи проблему «Місце та роль Холодноряської республіки в селянському повстанському русі доби Української революції 1917–1921 рр.», автор дійшов висновків, що повстанці Холодного Яру зробили вагомий внесок у спільну справу тогочасного українського суспільства: боротьбу за незалежність України, формування національної державності, свідомості та історичної пам'яті.

Список використаної літератури:

1. Ветров, О. Таємниця Холодного Яру. Невідома війна: національний рух опору у 1940–1950-х роках [Текст] / О. В. Ветров. – Черкаси : «Вертикаль» ; Видавець Кандич С. Г., 2009. – 266 с.
2. Гуля Н., Лаврієнко Н. «Холодноряська республіка» у контексті регіональної історії / Н. Гуля, Н. Лаврієнко // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. – Вип. 50. – Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2003. – С. 76–79.

3. Мариновський Ю. Черкаська минувшина – 2001: Документи і матеріали з історії Черкащини. – Черкаси : «Відлуння-Плюс», 2001 – 216 с.
4. Мироненко Г. Родина Чучупаків / Г. Мироненко // Героїзм і трагедія Холодного Яру / Заг.ред. Р.М. Коваль. – Київ : Незборима нація, 1996. – 315 с.
5. Морозов А. Холодний Яр / А. Морозов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ : «Наукова думка», 2013. – Т. 10: Т – Я. – С. 408–410.
6. Середа М. Холодний Яр / М. Середа // Літопис Червоної Калини. – 1931 р. – № 12. – С. 11–14.
7. Черкащина у вогні революції 1917–1921 років : бібліогр. покажч. / Комун. закл. «Обл. універс. наук. б-ка ім. Тараса Шевченка» Черкас. обл. ради ; уклад. : Л. Т. Демченко, Н. В. Адешелідзе ; авт. передм. та наук. ред. В. М. Мельниченко. – Черкаси, 2017. – 76 с.

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Мотуз В. К.

Д. О. Кравченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДАВНЬОРУСЬКИЙ ШОЛОМ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ТИПУ З КУРГАНУ ЧОРНА МОГИЛА

Одним із найпомітніших та пріоритетних елементів комплексу захисного спорядження давньоруського дружинника був шолом. Точний час появи шоломів на Русі визначити важко. Археологічні пам'ятки вказують на те, що перші військові головні убори прийшли до нас в останню чверть IX століття, причому всі вони мали конічну форму. Такі види шолому зустрічаються у VII – VIII століттях на Сході, звідки, за твердженнями дослідників, вони проникають і на територію Давньої Русі. У зв'язку з поширенням засобів захисту наголів'я не лише серед військової еліти, але й у колах звичайних дружинників, у X – початку XI ст. шоломи почали значно модифікуватися, проте найбільш розповсюдженим був шолом чернігівського типу [3, 46].

Назву «шолом чернігівського типу» вперше використав А. Кірпічніков – російський археолог і зброезнавець, – за опублікованою знахідкою в дослідженні давньоруського кургану Чорна Могила в Чернігові.

Шоломи такого типу за своєю конструкцією склалися з чотирьох частин, які з'єднувалися заклепками. Досить важливим елементом такого типу захисного обладунку наголів'я є трубчасті навершя і ободи. Основна частина корпусу була обтягнута по всій площині пластиною, виготовленою з мідного сплаву, покритого позолотою. Така пластина з'єднувалася з чотирьох залізних пластин товщиною 1,2-1,7 мм та знизу стягувалася обручем. Відмінною рисою цього типу шолома також є прикраса у вигляді тризуба та своєрідна орнаментация. Серед вцілілих пам'яток чернігівського шолома було встановлено, що вони мали яйцеподібну або ж сфероконічну форми, загальною висотою 25-30 сантиметрів [2, 24].

Питання щодо походження і поширення чернігівських шоломів детально розглядалося в польській та радянській археологічній науці. У підсумку було встановлено, що переважна більшість шоломів була створена та вдосконалювалась в Київській Русі, потім проникала в Центральну Європу, де була досить поширеною. На думку А. Надольського, іншим центром виробництва шоломів чернігівського типу (за давньоруським зразком) могла бути Великопольща. Третю думку розділяє невелике коло дослідників, які вважають, що таке захисне спорядження могло потрапити в країни Європи, а особливо до Польщі, шляхом торгівлі та в період військових зіткнень. Зокрема, появу позолочених шоломів на Заході пов'язують із походом Болеслава Хороброго на Київ [3, 51].

Оскільки шоломи чернігівського типу отримали назву у зв'язку із прив'язкою до конкретної археологічної пам'ятки (кургану Чорна могила), то маємо більш детально окреслити комплекс знахідок названого поховання.

Протягом 1872-1873 рр., уродженець Чернігівщини, Дмитро Самоквасов дослідив низку багатих на археологічний матеріал князівських та боярських курганів. Чільне місце серед них займає дослідження кургану Чорна могила. Згідно досліджень Б. А. Рибаківа, ймовірною датою поховання є 960-і роки – епоха князя Святослава. Під насипом виявлені залишки великого багаття, на якому були спалені тіла двох воїнів у повному обладунку. У вогнищі знайдені мечі, кольчуги, наконечники списів та стріл, металеві посудини, жіночі прикраси та кераміка.

Особливу увагу слід приділити саме шоломам. Ці артефакти були знайдені в центрі насипу, над вогнищем. Перший шолом зберігся досить погано, що не можна сказати про другий, який не відрізнявся формою і наверхшам. Краще збережений чернігівський шолом був склепаний з чотирьох пластин, так щоб передня і задня накривали бічні сторони; край його мав хвилясту форму. Поверхня обтягнута мідним позолоченим листом, поверх якого клався лист. На лобовій частині шолома були залишки двох інших залізних фігурних листовидних смуг, за орнаментом схожих з такими ж, як в основі наверхшя. У центрі бічних сторін прикріплені дві чотирикутні пластинки з невеликими стержнями посередині. По краю з'єднання пластин корпусу, вздовж листовидних накладок і чотирикутних пластин проходила мідна позолочена лінія з подвійним рядом опуклостей, вибитих зсередини. Таким чином, ця лінія декоративно формувала шви склепки і краю пластин. Знизу шолом охоплював обруч, на якому збереглися залишки бармиці. Розпізнати орнамент пластин допомагають аналогічні бронзові зразки з отвором посередині, що зустрічаються в чернігівських та інших дружинних похованнях X століття [1, 49-52].

Шолом з Чорної могили відкриває цілу серію подібних позолочених зразків стародавнього наголов'я. Такий же тип захисного обладунку був знайдений у 1925 р. при випадкових роботах у м. Дубно на Рівненщині. При кістяку, крім шолома, було виявлено три наконечника стріл, спис і ножиці. Збіг обох зразків шоломів настільки досконалий, що опис пам'яток стає зайвим. Дубнинську знахідку польські вчені без вагомих підстав вважають польського походження [4, 197-199].

Отже, проблема поширення давньоруських шоломів на українських теренах є актуальною для вивчення та заслуговує більшої уваги у сучасній археологічній науці. За межами Київської Русі – в Польщі, на території колишньої східної Пруссії та Угорщини, також була відома група позолочених шоломів, які представляють собою більше, ніж просто подібні знахідки давньоруських зразків. За своєю обробкою і формою всі вони дуже близькі до шолома з Чорної могили, що і дозволяє значно облегшити їх опис, а також свідчить про поширення такого типу шолому і поза межами Русі. Шолом, представлений у курганному похованні Чорна Могила репрезентує глибокий археологічний матеріал, який потребує подальшого вивчення, щодо еволюції давньоруського зброярства, так і для розвитку Київської держави.

Список використаної літератури:

1. Кирпичников А. Н. Русские шлемы X–XIII вв. / А. Кирпичников // «Советская археология». – 1958. – №4. – С. 47–69.
2. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие. Выпуск третий. Доспех, комплекс боевых средств IX–XIII веков / А. Н. Кирпичников. – Л. : Наука, 1971. – 90 с.
3. Папакін А. Шоломи типу «Чорна Могила»: нові знахідки та проблема походження / А. Папакін, Ю. Безкоровайна, В. Прокопенко // Науковий вісник Національного музею історії України. – 2017. – №2. – С. 45–56.
4. Самоквасов Д. Я. Могила Русской земли / Д. Я. Самоквасов. – М. : Синодальная Типография, 1908. – 276 с.

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Абразумова О. М.

СТЕПОВА ДИВІЗІЯ ОТАМАНА КОСТЯНТИНА ПЕСТУШКА

Головний отаман Холодного Яру, командир легендарної Степової дивізії Костянтин Юрійович Пестушко народився 26 лютого 1898 р. в с. Анновка Катеринославської губернії (нині с. Ганнівка Кіровоградської області). У 1915 р. був студентом Олександрівського механіко-технічного училища, але, не закінчивши навчання, він пішов добровольцем на фронт. У 1918 р. Пестушко потрапив під гетьманську мобілізацію, потім перейшов до лав Армії УНР під керівництвом Симона Петлюри, а в 1919 р. він приєднався до махновців. Очоливши Середньодніпровську групу, яка нараховувала близько 2500 повстанців, Пестушко контролював територію Черкас, Бобринця, Чигирина, Кременчука, Знам'янки та Олександрії. Саме тоді він бере собі псевдоніми «Степовий» та «Блакитний». Після того як кількість повсталих збільшилася до трьох тисяч, група Пестушка була перейменована на «Республіканське військо». Проте через розбіжності в ідеології отаман повернувся додому, де його в січні 1920 р. обирають комісаром та головою волосного комітету [5].

Вже 12 травня 1920 р. в Кривому Розі, під час мобілізації у Червону армію, вибухнуло повстання організоване Степовим. Воно було добре сплановане ще з самого початку, тому за шість годин повстанці звільнили ціле місто від червоних військ. Саме з цього моменту перед нами постає Степова дивізія, яка за кілька днів із 600 повстанців зросла до 20 000 осіб. Вона маршем звільнила Верблюжку, Гурівку, Петрове, Нову Прагу та майже всю Херсонщину, Єлисаветградщину та частину Катеринославщини [5]. Вже 28 серпня повстанці дісталися П'ятихаток. Це був важливий стратегічний пункт, бо через нього проходили залізничні артерії, що зв'язували західний та східний фронти. Через кілька днів Степова дивізія зайшла із північного заходу Єлисаветграда. Є відомості, що Врангель пропонував Пестушку спільними діями взяти Єлисаветград і відтіснити Червону армію, але він відмовлявся від усіх зв'язків в білогвардійцями [1, 119].

Так Степова дивізія підійшла до Холодного Яру, де 24 вересня 1920 р. отамани зібралися на нараду, в ході якої Костя Блакитного було обрано Головним отаманом усіх повстанських загонів Холодного Яру й околиць [3, 184].

З метою дискредитації Степової дивізії, Всеукраїнська НК через засланих більшовиків, підбурювала повстанців на мародерство і грабунки. Тому Олександрійський повітовий Повстанський комітет видав Наказ № 2 від 26 вересня 1920 р.: «За таких обставин армія існувати не може. Вона або буде розбита, або розійдеться, як юрба. Селянство чекає від нас чесною святою праці, а не бандитизму. Тому будь-які вияви бандитизму слід розглядати як провокаційну роботу комуністів»[6].

Унаслідок було створено Повстанську комісію по боротьбі з бандитизмом, яка мала право розстрілювати всіх винних у підривній діяльності дивізії. З цього наказу помітно, що Степова дивізія мала чітку структуру: Головний отаман, Штаб, контррозвідка, політична прибудова – Повстанський комітет, полки, батальйони, курені, сотні, комендантська сотня, підривна команда, кінний відділ, канцелярія, інспекторський відділ, комісія інженерного майна, збройний відділ, комендатура руху, дивізійний суд, дивізійний госпіталь, господарчі частини [4, 38].

У Медведівці отамани розробили план походу об'єднаних загонів, на Черкаси та Київ. Після двох днів облоги 10 жовтня 1920 р. повстанцям Степової дивізії, Златопільському, Холодноярівському та Придніпровському повстанським куреням вдалось захопити більшу частину міста Черкас, але їм довелося відступити тому, що Блакитний і Деркач вирішили, що Черкаси треба обминути та накопичувати сили. Тому було звільнено село Руська Поляна, а в цей момент війська отамана Нагірного штурмували Золотоношу, а отаман Хмара захопив Чигирин.

З 12 жовтня Червона армія почала втілювати план «ліквідації повстанської занози» та захоплення Черкас. Червоноармійців було поділено на три групи. Перша група атакувала село Кам'янку та Онуфрієвський монастир. Частина Степової дивізії, яка налічувала близько тисячі повстанців, цілу добу захищала село, але червоноармійців було удвічі більше і це було вирішальним. Друга група червоних вдарила із Чигирини та зайняла Медведівку, розбивши при цьому півтори тисячі повстанців. Третя група червоних розгромила до трьох тисяч повстанців, які в той момент брали в облогу Черкаси. Про запеклість боїв свідчать записи ВУНК [6].

У цей період на польсько-радянському фронті восени 1920 р. завдяки спільним зусиллям УНР та Польщі було зупинено й відтіснено Червону армію. Усі чотири радянські армії були цілком розтроснені. Поляки захопили 70 тис. полонених. На півдні польсько-українська армія прямувала на Волинь і Поділля. Радянська армія під їх ударами відступає. Війська УНР захоплюють в полон 11 тисяч червоноармійців. У Таврії Врангель завдає поразки 13-ій армії, захопивши 21 тисячу червоноармійців. Та таких перемог не було, якби Степова дивізія не розпочала свою діяльність. Зокрема припинився зв'язок, який координував західний і південний фронти [4, 42].

За кілька днів до степовиків дійшли чутки про те, що їхні села палять та грабують більшовики. І вони вимагали повернутися. Під тиском отаман склав повноваження та рушив на південь, рятувати рідні села. На шляху Степової дивізії просувалася Кінна армія Будьоного. Біля Сентова ударний відділ Чорного Ворона (Миколи Скляра) першим виявив ворога і через те, що Степова дивізія складалася переважно із піших, погано озброєних вояків, вступив у нерівний бій. Не знаючи місцевості, Чорний Ворон не зміг вивести свого загону. В смертельному бою, рятуючи Степову дивізію, всі повстанці Миколи Скляра загинули разом з отаманом. Та завдяки самопожертві загону Чорного Ворона, Степова дивізія залишилася існувати [2, 89].

Настали перші осінні морози. Через погану забезпеченість зимовим одягом Кость Блакитний демобілізує армію та ділить на полки за територіальною ознакою. Навесні 1921 р. Блакитний планував широкомасштабне повстання, яке б звільнило більшу частину України. За задумом Отамана повстання мало розпочатися в Єлисаветграді під керівництвом генерала-хорунжого Андрія Гулого-Гуленка. Але через зраду отамана Рибалка-Зірки всі плани було відмінено, а весь штаб Степової дивізії викрито. Внаслідок зради Рибалка-Зірки було розстріляно 51 повстанця у Жандармській балці [6]. Більше того, 9 травня 1921 р. було виявлено будинок, де переховувався Кость Пестушко разом із Ялисеєм Лютим. Під час операції захоплення Блакитного зчинилась стрілянина. Колишній повстанець, тепер зрадник, Кравченко, вмовляв Блакитного, щоб він приєднався до нього і його помилують. Та, коли Блакитний та Ялисей Лютий тікали, один із червоноармійців вистрілив у Пестушка. Більшовики надали першу допомогу, але через сильну кровотечу він помер. [2, 96]. Три дні чекісти не дозволяли поховати Костя. На четвертий день батько Отамана прийшов за тілом сина для захоронення. Комісар дозволив поховати Костя, але наступного ж дня приїхали чекісти, відкопали тіло і повезли до Кривого Рогу, де труну відкрили та сфотографували загиблого. Лише після цього тіло повернули. Блакитному тоді було 23 роки.

Радянська влада ще довго не могла повністю знищити повстанців в Центральній Україні, аргументуючи тим, що тут «розсадник політичного бандитизму». Сфальшована більшовиками історія повстанського руху, приховувала правду про те, ким були українці – бандитами, а не героями. Історія ще скаже своє слово, хто винен у людських смертях. Але ми маємо пам'ятати тих людей, які змогли повести за собою маси всупереч політичній ідеології, маючи на меті визволення від «братського народу»...

Список використаної літератури:

1. Савченко В. Атаманичина / В. Савченко. – Одеса : Фоліо, 2001. – 384 с.
2. Степовий Ю. В Херсонських степах / Ю. Степовий. – Мюнхен : Культура, 1947. – 126 с.
3. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / Ю. Горліс-Горський. – Львів : Червона Калина, 1994. – 342 с.
4. Коваль Р. Коли кулі співали : біографії отаманів Холодного Яру і Чорного лісу / Р. Коваль. – Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2006. – 624 с.

5. Лобода В. Отамани Кіровоградщини у 1918-1922 роках [Електронний ресурс] / В. Лобода. – 2017. – Режим доступу : https://docs.google.com/viewer?url=http://shron1.chtyvo.org.ua/Loboda_Volodymyr/Otamany_Kirovohradschyny.pdf.

6. Лобода В. В. Повстанський рух під проводом отамана Блакитного: два підходи до розвитку подій 1920-1921 рік [Електронний ресурс] / В. В. Лобода. – 2017. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Loboda_Volodymyr/Povstanskyi_rukh_pid_provodom_otamana_Blakytneho_dva_pidkhody_do_rozvytku_podii_1920-21/.

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Абразумова О. М.

В. В. Лобода

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗОЛОТИЙ МЕЧ ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

Зміни в озброєнні, військовій організації, стратегії та тактиці, що відбулися в європейських державах в ранньомодерний час отримали назву «військової революції». Не стояли осторонь загальноєвропейських тенденцій козаки: зважаючи на геополітичне становище, активну участь у численних військових кампаніях цього періоду та військово-політичну вагу для Європи в боротьбі проти турків, нововведення бурхливо проникали й на українські землі [2, 14].

Варто зазначити, що в деяких аспектах військова справа українського козацтва вирізнялася доволі оригінальним комплексом озброєння та унікальною бойовою тактикою. На думку Д. І. Яворницького озброєння запорізьких козаків переважало навіть армії Західної Європи [2, 7]. Насамперед йдеться про холодну зброю козаків.

В цьому контексті слід розглянути один із найбільш оригінальних артефактів, що свідчить про безпосереднє долучення козацьких провідників до європейської рицарської традиції – золотий меч легендарного козацького провідника Петра Конашевича Сагайдачного.

Петро Сагайдачний – видатний політик, полководець, меценат, світський та церковний діяч. З його допомогою було відновлено українську православну єпархію. До найбільш знакових воєнних кампаній Сагайдачного належить захоплення Перекопської фортеці 1608 р., штурм Кафи, Трапезунда, Синопа і Стамбула 1616 р., участь у поході королевича Владислава на Москву в 1618 р. Справою усієї військової діяльності гетьмана стала Хотинська війна 1620–1621 рр., у якій козацьке військо відіграло вирішальну роль у розгромі турецької навали. Важко поранений під Хотином, Сагайдачний помер 1622 р. Саме після Хотинської битви Сагайдачний отримав від польського королевича Владислава у подарунок меч. Нагорода продемонструвала визнання європейським монархом величезних заслуг гетьмана перед Річчю Посполитою [3].

Рис. 1. «Меч Петра Конашевича Сагайдачного». Західна Європа (Італія), клинок від XV ст., оправка XVI ст. Музей Королівського палацу у Вавелі. Краків, Польща, інв. № 2059.

Нині меч Петра Конашевича-Сагайдачного зберігається в зброярні Королівського замку у Вавелі, Краків, Польща.

Цей артефакт було виготовлено зі сталі, золота та срібла. Загальна довжина меча – 1165 мм, довжина клинка – 967 мм, ширина клинка при п'яті – 365 мм. Зразок зберігся у доброму, майже відмінному стані.

Майже метровий дволезовий клинок виконано у стилі давніх середньовічних мечів рубального призначення. Такі клинки з широкою штабою, паралельними лезами й округлим бойовим кінцем призначалися для завдання вершником потужних рубальних ударів по добре захищеному супротивникові. Основа клинка позбавлена звичайного для різновидів типу XIII розширення. Очевидно, ефес виготовлений у XVI ст. Про це свідчать характерні закінчення кільйонів і орнаментика.

Великий захисний щиток становить, мабуть, найвиразнішу, «ренесансну» прикмету мечів та ранніх шпаг XVI ст. Руків'я меча обплетене товстим срібним дротом. Клинок меча вирізняється своєрідною символічною системою. Так, центральний дол закінчується хрестом, долики – традиційною італійською гурдою (серпиками з крапками або заглибинами). Найпишніше орнаментована оправа меча, насамперед йдеться про захисний щиток гарди. На ньому золотою і срібною насічкою майстерно відтворена сцена з біблійної притчі про суд царя Соломона [3].

Грибоподібна частина верхів'я із зовнішнього боку має вставку, на якій золотою і срібною насічкою виконано погруддя воїна у шоломі: зазвичай так зображували античного бога війни Марса. Основна грушовидна частина складного верхів'я оздоблена срібляним рослинно-геометричним орнаментом. Рослини представлені S-подібною гілкою з трилисниками, маленькими листочками та великими розквітлимими бутонами троянд [3].

Подібним рослинним орнаментом оздоблена і хрестовина. В цілому оздоблення оправи демонструє виразні риси художніх стилів пізнього італійського Ренесансу.

Про факт королівського дарунку меча свідчить латинський напис скорописом на зовнішньому боці клинка: «ВЛАДИСЛАВ + Конашевичу Кошовому під Хотиним проти Османів» [1, 74].

Згідно із зауваженням знаного дослідника козацької доби Т. Чухліба, «вручення Сагайдачному меча майбутнім королем Польщі згідно з тогочасними звичаями означало не що інше, як визнання високого суспільно-правового становища козацького гетьмана та очолюваного ним Війська Запорозького. Віднині за останнім визнавалися права рицарського люду українських воєводств Речі Посполитої...» [2, 57-58]. Та все ж не станемо наполягати на формальному значенні особистого дарунку вдячного польського принца (коронованого лише 1630 р.) українському герою-рятівникові, тяжко пораненому у вирішальній битві, де пліч-о-пліч билися найшляхетніші поляки, литовці й українці.

Таким чином, рицарський меч символізує зразок єдності у скруті трьох таких різних народів, що попри взаємні незгоди до останньої краплі крові разом боронили свою спільну країну, та врешті усю Європу від мусульманської навали.

Список використаної літератури:

1. Сас П. Хотинська битва 1621 – битва за Центральну Європу / П. Сас, Г. Кіркене ; післямова А. Бумблаускас. – К. : Балтія-Друк, 2011. – 216 с.
2. Горобець В. Незнайома Клію: таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба / В. Горобець, Т. Чухліб ; наук. ред. В. Смолій. – К., 2004. – 311 с.
3. Тоїчкін Д. Середньовічний меч як традиційна ознака військово-рицарського стану на українських землях [Електронний ресурс] / Д. Тоїчкін // Військово-історичний альманах. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://docs.google.com/viewer?url=http://shron1.chtyvo.org.ua/Toichkin_Denys/Serednovichnyi_mech_iak_t_radytsiina_oznaka_viiskovo-rytsarskoho_stanu_na_ukrainskykh_zemliakh.pdf.

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Абразумова О. М.

МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА МУРАШКА (1875-1919)

«Мурашко був і лишається представником здорового, чистого мистецтва, мистецтва радісного, бадьорого і глибокого, як саме життя»

М. Бурачек

На початку ХХ століття найяскравішою постаттю в українському малярстві був Олександр Мурашко, розквіт таланту якого співпав з появою нових спрямувань у європейському мистецтві, таких, скажімо, як модерн. Він гордість українського образотворчого мистецтва, чудовий живописець, вправний портретист. Один з небагатьох українських художників, що зумів органічно поєднати кращі надбання французького імпресіонізму, елементи модерну і ґрунтовну реалістичну школу Петербурзької Академії мистецтв, створивши свій неповторний мистецький стиль. Олександр Мурашко – художник, мистецтво якого «народжувалось на зламі епох», коли митці докорінно переосмислювали естетичні ідеали і погляд на закони творчості.

Народився український живописець 7 вересня 1875 року у Києві. Він був племінником українського художника і педагога Миколи Мурашка (1844–1909). До семи років жив у містечку Борзна на Чернігівщині, де його виховувала бабуся, проста селянка. Після одруження матері, Марії Іванівни Крачковської, хлопець переїхав до Чернігова, де його вітчим Олександр Мурашко володів невеликою іконописною майстернею. Наприкінці 1880-х вітчим разом із сім'єю й майстернею перебирається до Києва. Нову майстерню розташували у власному будинку [1,114]. Мистецтво вже з дитячих років стало сенсом існування Олександра Мурашка. В своєму нестримному бажанні вивчитись на художника він зумів подолати опір суворого вітчима. В обдарованого юнака повірили і підтримали професор Адріан Прахов, живописці Віктор Васнецов, Михайло Нестеров, котрі на той час жили і працювали в Києві над розписами Володимирського собору [1,120].

Роки, що промайнули в Петербурзькій Академії мистецтв (1894-1900) та навчання у славетного Іллі Рєпіна, сформували талант О. Мурашка, визначили його художні смаки та пріоритети, зокрема, захоплення портретним живописом [2,50]. Варто відмітити, що О. Мурашко не писав парадних портретів. Його герої – це знайомі, друзі, родичі, їхні діти. Художник блискуче розкриває неповторну особистість кожного. Пластична виразність багатьох творів досягається контрастним співставленням темного силуету і світлого тла – чи то інтер'єру, чи пейзажу. Пейзаж, взагалі, виступає важливим компонентом його портретів. Він доповнює, і поглиблює образ. Окреме місце в творчості Мурашка займала селянська тема, де спогади про дитячі роки поєдналися з любов'ю до народу, його побуту, самобутньої культури [3, 268]. В жанрових полотнах художника немає розгорнутого сюжету – і це своєрідна данина часові, що відринув соціальну спрямованість мистецтва передвижників. Створене 1914 року на Полтавщині полотно «Селянська родина» – етапний твір майстра. Старість і молодість, минуле і майбутнє постають в образах його героїв. Твір на селянську тему приніс Мурашкові і перше європейське визнання [3,270]. Його картина «Карусель» отримала золоту медаль на виставці в Мюнхені (1909). З того часу він експонував свої роботи на виставках в Римі, Венеції, Берліні, Дюссельдорфі, Відні, Амстердамі. Роботи художника купували музеї і приватні колекціонери. Талановитий майстер своєю яскравою появою на міжнародній арені засвідчив Європі високий рівень українського малярства. Мурашко був одним з тих, хто вводив українську культуру в контекст світових мистецьких процесів. Всією душею Мурашко любив Київ, місто де він народився і жив: «тут світло, тут сонце, тут чудова природа, тут своя культура». Продовжуючи справу свого дяді Миколи Мурашка, засновника Київської рисувальної школи, художник багато сил віддавав вихованню мистецької молоді.

У 1917 року майстер виступив одним з фундаторів Всеукраїнської Академії мистецтв, став її професором. Викладання у О. Мурашка забирало чимало часу. Ось як про це писав сам художник у 1918 році: «Майже два роки нічого не роблю, всього мене втягнуто в організацію художнього життя України, і питання стоїть настільки гостро і складно, що уникнути цього нема жодної можливості. Але твердо сподіваюсь, що, віддавши належне суспільності, буду відпущений для тихої праці...» [4,473].

Життя Олександра Мурашка трагічно обірвалося у 1919 році, його було вбито, як писали раніше, бандитами. Але постріли, що пролунали червневої ночі, не були випадковими – розпочинався час розправи з національною культурою, яскравим представником якої, творцем і послідовником її високих традицій був Олександр Мурашко. Втім роки виявилися не владними над полотнами художника. Сьогодні, як і раніше, вони полум'яніють мажорними барвами, випромінюючи ауру любові, добра і краси. Висока культура полотен, багатство живописної палітри, майстерність композиції – лише одна сторона спадщини Мурашка [4,480]. Більш важливим і повчальним для художньої молоді є його здатність проникати у внутрішній світ характерів людей. В українському мистецтві передреволюційних років не було нікого іншого, хто міг би робити це з такою ж глибиною й силою. Кожний портрет його роботи — це повість про людину, і саме цього передусім слід учитися в талановитого митця Олександра Олександровича Мурашка.

Список використаної літератури:

1. Олександр Мурашко // Великие художники. – К.: Иглмосс Юкрейн, 2003.
2. Блажко Е. В. Карусель. Олександр Мурашко – художник кольору. – К.: Дзеркало тижня, 2000.
3. Кривавич Д. П., Овсійчук В. А., Черепанова С. О. Українське мистецтво. – Львів: Світ, 2005.
4. Губарева М. В., Низовский А. Ю. 100 великих шедевров изобразительного искусства. – М.: «Вече» – 2006.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Захарченко М. В.

Н. А. Маслоук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ СЕКТАНТСТВА НА МОЛОДЬ УКРАЇНИ

Значна частина української молоді, як найменш захищена верства населення, дуже болісно переживає трансформаційні перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві. Розчарована й ображена тяжкими реаліями буденності, яке проявляється у порушенні природних основ життєдіяльності, вона намагається самостійно знайти нематеріальний сенс свого існування і часто, майже інстинктивно, звертається до релігії.

За даними соціологічних досліджень, проведених Українським інститутом проблем молоді (1998 р.), лише близько 15% респондентів вважають себе невіруючими, ще 2% назвали себе атеїстами, а натомість 20% молодих українців навпаки – вбачають головний сенс свого життя у необхідності заслужити нагороду у потойбічному світі, 30% – розвивати у собі віру в Бога, 45% вірять у воскресіння Ісуса Христа. Розповідаючи про свій «прихід до Бога», 25% зазначили, що завжди були віруючими, 19% – лише із часом, через певні життєві обставини повірили у Бога, і лише 1,5%, навпаки, зневірилися у Ньому. У 43% опитаних ставлення до релігії останнім часом стало більш шанобливим і лише 4% наголосили на певному зниженні рівня релігійної поваги. Серед респондентів 40% засвідчили свою належність до певних церков і конфесій, а 14% не можуть назвати таку релігійну інституцію, яка б повністю відповідала їхнім духовним запитам [1, 54].

Сьогодні серед українців спостерігаються не лише кардинальні зміни у самому ставленні до релігії, які полягають у їхньому поверненні до ортодоксальних церков, але й у підвищеному інтересі до усіляких новомодних неорелігійних течій та сект. Для певної частини української молоді, яка звертається до релігії, культова практика у традиційних формах – це свого роду «архаїка». Мабуть, це пояснюється насамперед тим, що засвоєння

тисячолітньої духовно-культурної спадщини вимагає від молодих людей більш значних інтелектуальних зусиль, до яких їхня свідомість, що сформована на рівні «масової культури», ще не готова [3, 1].

Секта – релігійне об'єднання, яке навчанням і обрядами відрізняється від панівних релігійно-церковних організацій. Секти складаються здебільшого з колишніх вірних головної церкви, які, покинувши її, перебувають найчастіше у гострій до неї опозиції.

В Україні під сектами іноді мають на увазі Свідки Єгови та інші релігійні угруповання, яких було переслідувано або обмежено в діяльності як за царської Росії, так і в СРСР.

Як правило, секти в Україні були звичайно не місцевого походження, а проникали з Росії, Польщі й Західної Європи чи як наслідування німецьких колоністів-протестантів. Вони почали особливо поширюватися у 19 столітті.

Щомісяця в Україну приїздять десятки груп місіонерів, проповідників, закордонних добровільців, усіляких просвітників тощо. Релігійний простір країни заповнюють американські, західноєвропейські, японські, корейські і навіть африканські «пастирі». Тільки за останні 3-4 роки за участю іноземних місіонерів у нас створено до трьохсот осередків нетрадиційних культів.

Сектам, у формі подяки за вельми скромну гуманітарну допомогу або плату державним закладам (школам, лікарням, клубам тощо), віддають в оренду під релігійні заходи стадіони, палаци, аудиторії в інститутах, школах, ефірний час та цілі розвороти у засобах масової інформації.

Місіонерська діяльність іноземних проповідників у нашій країні відбувається під виглядом найрізноманітніших форм світського навчання: семінарів, курсів, шкіл, університетів, конференцій з питань сучасного бізнесу, історії, філософії, культури та мовознавства. Тільки в Харкові у 1994 р. активно діяли в такий спосіб понад 250 зарубіжних місіонерів. Усі вони брали участь в організації та проведенні в різних громадських установах та місцях відпочинку несанкціонованих релігійних заходів із залученням значної кількості молоді та учнів. Лише Харківська школа «зцілення» охопила аудиторію загальною кількістю понад 50 тисяч осіб.

Масована атака зарубіжних проповідників нерідко здійснюється через систему українських державних освітніх закладів. Місіонери розуміють — саме вчитель найбільш відчутно впливає на ситуацію у суспільстві недалекого майбутнього, оскільки він формує свідомість десятків та сотень своїх учнів, які через декілька років стануть дорослими і ті ідеї та враження, що закладаються у сьогоднішнього підлітка, завтра перетворяться у реальність повсякденного життя держави.

Більшість сект є фактично є організованими злочинними угрупованнями. Організована злочинна діяльність законспірованих окультних організацій і груп практикує людські жертвоприношення, а також вчиняє інші тяжкі й особливо тяжкі злочини на ритуальному, релігійному ґрунті, які є здебільшого латентними. Непрямим чином про це свідчать узагальнені дані Міністерства внутрішніх справ України, відповідно до яких за попередні роки в Україні залишаються

нерозшуканими понад 10 тисяч безвісно зниклих (у 2013 р. – 57,8%; у 2014 р. – 56,5%; у 2015 р. – 62,3%). Близько чверті розшуканих громадян, які зникли за нез'ясованих обставин, стають жертвами вчинених щодо них кримінальних правопорушень. Загалом організовані злочинні угруповання, які пов'язані зі здійсненням ритуалів «чорної магії» та поклонінням культу сатани, причетні до багатьох інших злочинів, зокрема, проти життя й здоров'я, злочинів проти волі, честі та гідності особи, статевих злочинів тощо.

Низька ефективність протидії релігійним культам деструктивного типу значною мірою зумовлена відсутністю в правоохоронній системі адекватного організаційно-правового механізму, невід'ємною частиною якого є ефективна методика кримінологічного моніторингу (пошуку, збору, обліку, аналізу, оцінки й прогнозу) діяльності нових релігійних рухів, екстремістських організацій, неонацистських формувань [2, 141].

Визначальною ознакою переважної більшості неокультів, що діють в Україні, є високий ступінь езотеричності та соціальної мімікрії, введення в оману як представників держави, так і неофітів. При знайомстві адепти або не представляються послідовниками своєї секти («Церква Об'єднання») і використовують назви маловідомих організацій, що входять до її складу, або взагалі заперечують приналежність до будь-якої конфесії – називаючи себе «просто християнами» («Церква Христа»). При цьому настирливо просять гроші не на потреби секти, а на різні «благодійні цілі», проведення семінарів «з морального виховання та духовного розвитку студентів або школярів», «на допомогу в рішенні екологічних проблем». Грубим порушення загальноновизнаних прав людини, яка потрапила до секти, є суворе регламентація її особистого життя. Стосовно членів сект широко застосовуються усілякі протиправні обмеження у їжі, сні та інших фізіологічних потребах, які завуальовані під культову доктрину. Кінцевою метою таких заходів є отримання повного контролю й управління над віруючими з боку тоталітарних лідерів. Необхідність беззастережного дотримання суворого обмеження у харчуванні («Богородичний Центр»), обов'язковий вегетаріанський аскетизм у кришнаїтських «ашрамах», «агресивна» дієта на кшталт тієї, що застосовувалася у нацистських концтаборах, за якою навіть матерям суворо забороняється грудне годування немовлят («Церква останнього заповіту») призводять до різкого зниження ваги. В організмі виникає дефіцит білків, передусім тваринного походження, нестача вітамінів, знижується вміст у крові багатьох необхідних інгредієнтів, і як наслідок, порушується нормальний обмін речовин та відбувається гальмування фізіологічних процесів. Відомо, що пониження загальної ваги у людини на 40-50% призводить до дистрофії [1, 58].

Отже, держава повинна захищати своїх громадян від негативного впливу сектантства, а ми у свою чергу повинні, оцінювати всі свої дії, стосовно цього питання дуже обережно. На державному рівні необхідно організувати ведення постійного моніторингу щодо вивчення практики діяльності кожного громадського об'єднання, яке функціонує на теренах України і займається духовно-релігійною та просвітницькою діяльністю. Необхідна умова ведення такого моніторингу – відповідна нормативна база та правове забезпечення. Вкрай необхідно законодавчо встановити чітко окреслені показники, за якими і повинно проводитися юридичне обмеження або, в окремих випадках, навіть заборона релігійних груп, діяльність яких суперечить українському законодавству, порушує права та свободи громадян, передусім право на життя, охорону здоров'я, на освіту або загрожує національній безпеці.

Список використаної літератури

1. Сьомін С. Українська молодь під прицілом новітніх релігійних культів і сект. Українська молодь під прицілом новітніх релігійних культів і сект / С. Сьомін // Людина і політика. – 2000. – № 3. – С. 54–63.
2. Пашенко В. Правові засади процесу легалізації православних сект в Україні / В. Пашенко // Рідний край. – 2003. – № 2. – С. 140 – 145.
3. Швецова Н. Не потрапити у пастку / Н. Швецова // Шкільний світ. – 2008. – № 11. С. 1 – 3.

Науковий керівник: к.і.н, доцент Лисиця Л. Г.

Н. А. Маслюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИМУСОВИХ РОБІТНИКІВ У НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ

Виявом антигуманної сутності нацистського окупаційного режиму стало масове, переважно насильницьке, вивезення цивільного населення до Німеччини з метою поповнення її трудових ресурсів та підриву генетичного потенціалу України. Об'єктом цього насильства з боку окупантів стали й неповнолітні українці.

Від семи до одинадцяти мільйонів людей примусово працювали в Німеччині в роки Другої світової війни. Більшість походила з окупованої нацистами Східної Європи, тому їх називали «остарбайтерами» – «робітниками зі Сходу». Примусову працю тоді використовували всі – промисловість, сільське господарство і навіть церква.

На куртках цивільні примусові робітники були зо-бов'язані носити спеціальні нашивки. Латинська літера «P» означала «поляк», а словом «Ost» (схід) мітили робітників з Радянського Союзу. Третина були молоді жінки й дівчата, багатьом було лише по 13-14 років. Працювали по 12 годин, а ще були багатогодинні переходи до місця роботи й назад до бараків у таборах. Тих, хто захворів, відокремлювали від інших. Для більшості це означало смерть.

Розповідає єврейка з Угорщини, яка була в концтаборі «Освенцим» і працювала на військовій фабриці: «Ми щодня працювали по десять годин, у неділю теж. До залізничної станції було три кілометри, туди й назад. Нормального одягу й взуття у нас не було. Це було найгірше. Ми загортали ноги в папір, бо не було шкарпеток. Так і ходили: ноги загорнуті в папір і в дерев'яних черевиках».

Перебуваючи на примусових роботах, остарбайтери виснажливо працювали, голодували, часто хворіли. Порівняно з іншими іноземними робітниками вони найбільше травмувалися, помирали від інфекційних хвороб і виснаження. Умови в таборах були досить різними та залежали від керівництва підприємства й табору. Здебільшого останні майже не цікавилися життям і побутом остарбайтерів, які нерідко працювали до 18 годин на добу. Найтяжче було на державному виробництві, тим часом у сільському господарстві робітникам було простіше здобути їжу [3].

Масштабне використання робітників із України розпочалося 1942 року і тривало до 1945-го. 18 січня 1942 року із Харкова до Кельна ви-рушив перший ешелон із 1117 робітниками. Із Києва перші робітники виїхали 22 січня (1 500 осіб).

Остарбайтерам видавали кошти, які становили половину чи третину зарплатні німця, із яких вираховувалися витрати на утримання. Норми харчування остарбайтерів були найнижчими серед решти категорій ноземних робітників у Німеччині. За провини передбачалися суворі штрафні санкції: від тілесних покарань до відправлення у штрафний чи концентраційний табір. Статеві стосунки з німцями каралися повішанням, з іншими іноземцями – ув'язненням у концтаборі.

Утримання й правовий статус остарбайтерів визначався також іншими приписами й документами, які могли дещо пом'якшувати становище.

Наприклад, наприкінці 1942 року постало питання забезпечення примусових робітників одягом і взуттям. Це було нагальною потребою, адже більшість із них потрапляли на роботи зібраними нашвидкуруч або пійманими під час облав – «у чому були». Тільки 1943-го з'явився наказ, у якому йшлося про забезпечення, а згодом – виготовлення одягу для остарбайтерів, за який утримувалися кошти із зарплатні. Тоді ж остарбайтерам дозволили переписуватися з ріднею. Листування проходило сувору цензуру. Однак примусовим робітникам часто вдавалося обминати її. Завдяки листам серед жителів окупованої України поширювалася правдива інформація про умови примусової роботи в Третньому Рейху.

Наприкінці 1943 року остарбайтери отримали змогу виходити за межі табору з відома керівництва. В життя ці зміни були впроваджені 1944 року, а зумовили їх виключно воєнні потреби.

У грудні 1944-го керівники Рейху зрівняли статус остарбайтерів зі статусом примусових робітників із інших країн. Проте ці приписи переважно лишилися тільки на папері, оскільки не встигли надійти «на місця» або ігнорувалися [2].

За спостереженнями аналітичної служби ОУН, навесні 1943 року з міста Кривий Ріг та прилеглих сіл окупанти масово відправляли до Німеччини дівчат, починаючи з 14-річного віку. Ця акція була швидкоплинною і здійснювалася традиційно жорстокими методами. Вона було однією з ланок низки заходів, які проводилися нацистами для виконання директиви Г. Гімmlера про термінову мобілізацію 500 тис. юних українок для роботи в домашньому господарстві німців.

Згідно «Вказівок райхсфюрера СС і шефа поліції про використання жіночого робітничого персоналу (східних робітників) у домашньому господарстві Німеччини» (вересень 1942 р.) завербовані дівчата повинні мали бути абсолютно здоровими, мати міцну статуру і бути зовнішньо схожими на німкенів. При цьому наголошувалося на необхідності «грубої селекції» з метою запобігання «прийому в Німеччину осіб з расово чужою, примітивно-східною, яскраво вираженою зовнішністю» [1, 158].

Аби врятуватись від перспективи відправлення в німецький «рай», юні українці (часто з ініціативи чи за згодою їх батьків) вдавалися до різноманітних, часом відчайдушних, дій: вони переховувались на горищах, у льохах і хлівах, втікали до лісу, свідомо калічили себе, ошпарюючи кропом ноги чи спотворюючи обличчя, добровільно заражалися всілякими інфекційними хворобами тощо [5, 32–33].

З цих причин непоодинокими були навіть смертельні випадки серед дітей та підлітків. За ухиляння неповнолітніх від мобілізацій до Німеччини нацисти вдавалися здебільшого до покарань, базованих на принципі так званої «родинної відповідальності», коли репресії застосовували проти їхніх батьків.

Таким чином, примусове вивезення жителів з окупованої України до нацистського Рейху набрало досить значних масштабів і стало масштабною складовою частиною нацистської політики етноциду українського народу. Здійснювані вкрай жорстокими методами депортації українців та умови їх побуту і праці, особливо рельєфно розкривають становище українських примусових робітників в Німеччині.

Список використаної літератури:

1. Гальчак С. «Східні робітники» з Поділля у Третьому райху: депортація, німецька каторга, опір поневолювачам / С. Гальчак. – Вінниця: «Материк», 2004. – 344 с.
2. Гончаренко Р. 60 років після війни: «остарбайтери» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/60-років-після-війни-остарбайтери/a-2480056>. Назва з екрана.
3. Інформаційні матеріали до 75-тих роковин від початку вивезення населення України на примусові роботи в Німеччину / Український інститут національної пам'яті [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/informatsiini-materiali-do-75-tikh-rokovin-vid-pochatku-vivezennya-naseleण्या-ukrai>. Назва з екрана.
4. Пастушенко. О. І. То була неволя: спогади і листи остарбайтерів / О. І. Пастушенко. – Київ, 2006. – 252 с.
5. Голиш Г. М. У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941–1945 рр. / Г. М. Голиш. – Черкаси. – 2005. – 323 с.

Науковий керівник: к.і.н, професор Мельниченко В. М.

Н. А. Маслюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІСТОРІЯ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИЦІ, МАЙСТРИНИ НАРОДНОГО ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПISУ – МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО (ДО 110 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИСТКИНИ)

Коли дивишся на картини Марії Примаченко, мимоволі згадується Леся Українка. Мисткині різного соціального статусу, освіти й знань, способу життя. Проте Лариса Косач зуміла уявити Мавку, Перелесника і Русалок, що мешкали у Волинських лісах. А Марія Примаченко з села Болотня (нині це Іванківський район Київщини) мало не все життя – Бог відміряв їй віку 88 років – малювала на паперових аркушах дивовижних звірів українського Полісся, дерева – суниці заввишки з ведмедів, птахів і квіти з кукурудзяних качанів...

Загалом колекція робіт Марії Примаченко лише у Музеї українського народного декоративного мистецтва налічує близько 650 одиниць зберігання. Це виконані в техніці гуаші на папері декоративні й сюжетні композиції та близько 40 творів на кераміці й дереві: вази, скульптура, тарілки. Є роботи художниці і в приватних зібраннях. Перше справжнє серйозне міжнародне визнання отримали роботи 28-річної Марії на Всесвітній виставці в Парижі 1937 року, тоді їх удостоїли Золотої медалі.

У Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький арсенал» тривалий час працювала виставка Марія Приймаченко «Неосяжне». На ній експонувалися роботи видатної української художниці з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

Музеєфікація творів Марії Примаченко розпочалася з 1930 років, коли до Державного музею українського мистецтва (тепер Національний художній музей України) надійшли перші 200 робіт художниці. Після створення у 1964-му спеціалізованого музею українського народного декоративного мистецтва ці твори передали до його колекції [3].

Народилася Марія у 1909 році у селі Болотня, де і провела все життя. Батько був теслею-віртуозом, майстрував дворові огорожі у вигляді стилізованих «головкати» зображень. Мати займалася вишиванням (Марія Оксентіївна вдягала сорочки, вишиті власноручно). Біограф художниці Володимир Данилейко також писав про її батьків: Оксент Григорович «возив кіньми кладі з Києва, цим і годував сім'ю». Мати, Пріська Василівна, «вишивала... дядько Яків грав на скрипку, брат мій, Степан - на гарнет і на бухало... Варка Матвійова, двоюрідного брата мого сестра, у Йванкові директоршою вишивальницької артілі тоді була...» Село досить довго було відносно незалежним від більшовицьких рад. Навіть у роки Голодомору 1932-1933 років там удвічі більше одноосібників було, ніж членів колективних артілей. Бути вільнішими дозволяло власне Полісся, не доводилося поклатися винятково на вирощений урожай, і харчі, і заробіток людям давали щедрі ліси.

Ще з дитинства Марія перехворіла, за твердженням лікарів, на поліомієліт, відтоді мала проблеми з ногами. Сама ж вона вважала, що їй «наврочили». Малювати почала досить рано, років із восьми. Перші її роботи з'явилися на... стінах побіленої сільської хати. «Починалося все це так, - згадувала художниця. - Якось біля хати, над річкою, на завітчаному лузі пасла я гусей. На піску малювала всякі квіти, побачені мною. А потім помітила синюватий глей. Набрала його в пелену і розмалювала нашу хату...» Односельці схвалили. Сусіди просили і їхні хати прикрасити.

Вважається, що талант Примаченко відкрила у 1936 році майстриня-ткаля і вишивальниця киянка Тетяна Флору. Тоді Марію Оксентіївну запросили до експериментальних майстерень при Київському музеї українського мистецтва. Потрапивши на заняття, вона чи не вперше в житті побачила білий папір і справжні фарби. Взяла і відразу рушник намалювала». ...Листок забрали і дали другий, а я тільки краски бачу та білу-білу бумагу...» - так згадувала майстриня про свій перший день у Києві. До речі, малювала Марія Примаченко обома руками - як правою, так і лівою, але ніякої відмінності, якою рукою було намальовано картину, не помітно.

Практично відразу роботи Марії Примаченко відібрали на Українську республіканську виставку народного мистецтва, яка проходила в Києві, де були відзначені дипломом 1-го ступеня. Сама переможниця у цей час лежала в лікарні після чергової операції на нозі. Переповідають, плакала від болю і щастя. Після цього відразу ж її малюнки представили на Всесоюзній виставці народного мистецтва у Москві, згодом у Ленінграді. А вже у 1937-му - птахи і звірі Примаченко опинилися на Першій міжнародній виставці у Парижі. Пабло Пікассо називав її твори «Прекрасними роботами геніальної жінки». А Марк Шагал почав малювати дивних істот, що схожі на звірів геніальної Марії з Полісся. Після того малюнки показували на виставках у Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі, Празі...

Свою другу половинку, лейтенанта Василя Маринчука, який теж був родом із Болотні, рідного села Марії, вона зустріла в Києві. Невдовзі після того, як Марія повернулася додому в село, почалася війна. Василя призвали на фронт, спочатку на Фінську війну, потім радянсько-німецьку. У грудні 1941 року Марія народила сина Федора. У листі до Марії Василь після гарної звістки написав: «Хай син росте щасливим, а я сьогодні п'ятий раз іду в атаку». Але після цього листа зв'язок із чоловіком, але не дочекалася. Не було навіть похоронки. Не до малювання...

Залишилася Марія з маленькою дитиною на руках та старенькими батьками, жила у старенькій напівзруйнованій хаті. Дуже мало малювала після війни. Згадали про художницю

уже у 50-ті. У 1959 році вона стала членом Спілки художників. Після публікації в газеті «Київська правда» до робіт художниці повернулася популярність. У 1961-му нарешті побудували у рідному селі для художниці, за допомогою районних властей, новий цегляний будинок.

Лежав стос робіт Марії — від підлоги сантиметрів 80.

«Марія Примаченко була неговіркою, — згадує у газетній публікації Михайло Селівачов, який відвідував 67-річну художницю на початку 1976-го. — У Києві, куди її привозили на відкриття виставок, промовляла здебільшого короткими, ніби відредагованими фразами. Думаю, багато «потрібних» публічних фраз у її уста вкладав її менеджер, уже покійний кінодраматург Григорій Абрамович Местечкін. Саме він «пробивав» художниці звання, премії, підказував «актуальні» назви її творів, як-от: «Український мільярд» — пудів хлібозаготовок, або «Мої квіти київському «Динамо» — після виграшу Суперкубка. Він же автор сценарію добротного документального фільму про художницю «Сотвори своє сонце», який вийшов 1968 року».

Художниця у 1960-1965 роки створює цикл «Людам на радість» (картини «Сонях», «Синій вазон із квітами», «Голуб на калині», «Пава у квітах», «Лев»). За цей цикл Марії Примаченко у 1966 році присвоєно звання лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка. До речі, вона ілюструвала дитячі книжки: «Ой коники-сиваші» (1968), «Товче баба мак», «Журавель» (обидві 1970), «Чорногуз приймає душ» (1971). Ще будуть звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, «Знак пошани». Після смерті художниці, у 1998-му, Марії Примаченко було присвоєно титул народної художниці [4].

Художник Андрій Пушкарьов, який зараз мешкає у Дніпропетровську, а Марію Примаченко відвідав у 1985 р., згадує: «Поклали мене спати в другій кімнаті, а біля ліжка, в ногах, лежав стос робіт Марії — гуаші на картонах, від підлоги сантиметрів 80. Зараз ці твори займають почесні місця приватних колекціях, в музеях України і всього світу. Деяких гостей — особливо «своїх», клала на сіні на печі. Юрій Рост, зазвичай, спав там. (...) Вранці Федір (син) виніс три маминих роботи і сказав, що Марія Оксентіївна хоче одну мені подарувати, на мій вибір. Я і мріяти не міг, що приїду додому з картиною Марії Примаченко. Вибрати було важко, особливо між фіолетовим фантастичним звіром і «Бусликом в горосі». Але все-таки оптимізм і радісні фарби буслика перемогли. Марія підписала — «Дару на довгу згадку Андрію на щастя щоб було 5 снів. 1985 р. «Буслик у горосі» М.П.». Але у житті великої художниці траплялося й таке: «Марія розповідала, що одного разу, коли у неї була висока температура і жар, приїхали дві «Волги». «Ви нам не потрібні, нам ваші роботи потрібні»... [2, 11].

«Марію Примаченко захищують до десяти найвідоміших примітивістів світу. Але й серед них вона займає свою особливу нішу. Хоч би скільки ми намагалися проникнути в таїну її творчості, вона все одно залишиться таїною», — зазначила генеральний директор Національного музею українського народного декоративного мистецтва Адріана Вялець на відкритті виставки.

А за словами генерального директора Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» Наталії Заболотної, більшість прихильників творчості Марії Примаченко ще не мали можливості в такій кількості переглянути її ранні творіння. Завдяки її роботам на деякий час «Мистецький арсенал» немов перетворився на «Ноїв ковчег», — зізналася пані Наталя.

Марія Примаченко, з одного боку, була начебто законослухняною радянською людиною, але з другого — своєю творчістю засуджувала тоталітарну систему. Приміром, картина «Як звірі судяться», створена страшного 1937-го. Очевидно, на ній недаремно зображено саме три звіра, згадаймо особливі трійки НКВС. Однак більшість її творів усе ж по-доброму вражають наївною дитячою щирістю.

Коли дивишся на картини «Баран та птах», «Лисиця та Журавель», «Жабамандрівниця», «Незвичайний птах», «Фантастичний птах на гілці», «Птахи над квітами», «Птах у квітах», «Фантастичний птах», пригадуєш українські народні казки.

Уява Марії Примаченко створила неповторних звірів. Напевне, більше ніде не можна побачити чогось схожого на її роботи «Коричневий звір», «Фантастичний звір», «Зелений звір», «Жовтий звір», «Зубрійко», «Червона мавпа».

Розквіт творчості художниці припадає на 60-ті роки минулого століття. Саме тоді були намальовані яскраві полотна «Квіти у вазі», «Павичі у трояндах», «Павичі», «Декоративне панно», «Папуга у квітах». Вплив народної поетичної творчості відчувається у роботах «Квіти-оченята», «Білі водяні лілеї», «Радості сонця», «Соняшник у городі», «Соняшник з горобцем та бджілками». Мотиви народних пісень звучать у картинах «Дівчина по воду ходила», «Під тим дубом криниця стояла», «Чабан та вівці», «Масляна», «Галя і козак».

У 80-ті роки створила роботи «Чудовисько», «Звір зловив горобця», «Морське чудо», «Котячий цар», «Стародавній болотяний цар». Переглядаючи їх, немов подорожуєш найдивовижнішою казкою у світі.

Ще далекого 1965 року художниця намалювала картину «Слава України». Патріотичними мотивами також наповнені її твори «Пам'ятник Т. Шевченку», «Маки дарую дорогому Києву на щастя», ескізи до опери «Запорожець за Дунаєм». Подіям Другої світової війни присвячена «Пісня на могилі невідомого солдата». На виставці демонструється й кераміка її авторства та альбоми з малюнками художниці [1, 15].

«Роблю сонячні квіти, бо люблю людей, роблю на щастя людям, щоб квіти мої були, як саме життя народу, щоб усі народи один одного любили, щоб люди жили, як квіти цвіли б на всій землі». Такі гарні слова належать відомій у всьому світі українській художниці Марії Приймаченко.

Список використаних джерел та літератури:

1. Овчаренко Е. Подорож у казку Марії Приймаченко / Е. Овчаренко // Слово Просвіти. – 2016. – 10 – 16 березня. С. 15.
2. Самченко В. Чудернацькі звірі Марії. Понад 300 дивовижних картин самобутньої Марії Приймаченко показують у Києві / В. Самченко // Україна Молода. – 2016. – 11 лютого. С. 11.
3. Електронний ресурс – [Режим доступу] : <https://honchar.org.ua/p/mariya-prymachenko-lita-mojimolodiji-pryjdit-do-mene/>
4. Електронний ресурс – [Режим доступу] : <http://www.zhinka-online.com.ua/ukrajinska-zhinka/vidomi-ukrajinki/206-zirka-pershoi-velychyny-mariia-prymachenko.html>

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

Ю. В. Невмита

Черкаський державний технологічний університет

ВПЛИВ ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДАНОГО РЕГІОНУ

Масштабні державотворчі процеси, що нині відбуваються у незалежній Україні, торкаючись всіх сфер життя нашого суспільства, відкривають величезні можливості для подальшого його розвитку і прогресу. Проте, окрім поступових реформ в економічному й політичному устрої, вони супроводжуються ще й зрушеннями у громадській свідомості. В цьому сенсі не стало виключенням і ставлення українців до сільськогосподарського виробництва, яке було й залишається становим хребтом економіки нашої країни. Тому, питання докорінного реформування цього сектору, реалізація принципово нової аграрної політики й утвердження на землі справжнього господаря – селянина, – все це викликало неабиякий резонанс і набуло, на сьогодні, надзвичайно важливого значення, ставши невід'ємною складовою частиною співпраці всіх гілок влади, адже, належна організація майбутніх перетворень має торкатися всіх сторін життя селянства: економічної, суспільно-політичної, соціальної, морально-етичної, духовної.

Оскільки, стан справ у сільському господарстві завжди залежав від професійних, ділових та особистісних якостей керівників усіх рівнів, тому й нині, в контексті сучасної соціально-економічної ситуації України, цілий ряд аспектів минулого, що висвітлюють розвиток аграрної галузі, є нашою національною гордістю і, ймовірно, можуть допомогти у вирішенні багатьох проблем. Проте, ігнорування попереднім досвідом може призвести до повторення старих помилок [1, 3].

З огляду на все вищесказане, є важливим і вельми цікавим вивчення процесів становлення й діяльності сільськогосподарської номенклатури Української республіки в добу «відлиги», оскільки, 1953-1964 рр. – це період оновлення всіх сфер життя радянського суспільства, що ввібрав у себе колосальний реорганізаційний багаж. Саме тоді було здійснено й чимало спроб трансформувати керівну ланку сільського господарства: як невдалих, так і доволі перспективних, як показала подальша практика, а це суттєво позначилося на діяльності господарських управлінців і розвитку самої галузі. Адже, саме завдяки пріоритетності свого розвитку в середині 50-х років ХХ ст. колгоспно-радгоспне виробництво України вперше стало рентабельним, а валовий збір зерна зріс майже на 20%, цукрових буряків – удвічі, виробництва молока – втричі, м'яса – більш як у два рази [2; 3].

Однак, тонкощі перебігу різноманітних реформ системи управління, ротація кадрів та вплив номенклатури на розвиток сільського господарства у постсталінський період викликають унікальний інтерес і на регіональному рівні. Типовою в цьому плані є одна з центральних областей УРСР – Черкаська, адже, вона на протязі досліджуваного періоду досягала високих виробничих показників. А 26 лютого 1958 року область, навіть, була нагороджена найвищою на той час державною відзнакою – орденом Леніна [4, 24]. Це лише один вагомий аргумент, що свідчить про успішну роботу сільськогосподарських керівників регіону в хрущовське десятиліття.

І хоча, процес формування керівної ланки колективних господарств був ще далеким від завершення. У 1953-1964 роках плінність управлінських кадрів в УРСР, і в Черкаській області зокрема, залишалася високою, як і в попередній період. Так, наприклад, на лютий 1957 р. у Вінницькій області залишили свої посади 66%, направлених для роботи в інженерній службі МТС, інженерів і техніків, Черкаській – 70%, Полтавській – 74%, Київській – 75% [5].

Крім того, на початок 1962 р. тільки 16% голів колгоспів мали дипломи про закінчення інституту, проте, спеціалістами сільського господарства серед них були лише 10% [6]. Це було однією із причин того, що кількість звільнених голів колгоспів щороку становила від 12 до 15% [7]. І усунення їх супроводжувалося хоч і більш м'яким, але все одно суворим формулюванням – «не справилися з обов'язками». На місце звільнених призначалися працівники районних партійних і радянських органів, інколи, без врахування фаху і рівня освіти. Вважалося, що оскільки вони мали досвід керівної роботи, то повністю впораються з обов'язками голови колгоспу. Були й інші причини їхнього призначення керівниками господарств. Основна з них – дати можливість «пересидіти» на посаді особам, що не впоралися зі своїми обов'язками, а через деякий час знов залучити до роботи у владних районних структурах. За цих умов продовжувалася й лінія на призначення керівниками господарств практиків [1, 144]. З цього приводу на спеціальній нараді перший секретар ЦК компартії України О. Кириченко підкреслив: «Треба зараз брати кращих. Не боятись, що занепаде якийсь завод чи фабрика. Треба підібрати людей з вищою освітою, добрих організаторів. При чому це треба робити не так, як робили раніше: той, хто охоту проявив, того і посилали, а через 2 роки треба його відкликати з МТС» [8, 5].

Аналіз архівних документів свідчить про те, що більшість керівників-практиків Черкащини, яких призначили на номенклатурні посади у 50-60 роках ХХ століття, зуміла справитись із перманентними труднощами на селі. Їхня діяльність не тільки сприяла господарсько-економічному розвитку довірених їм колективних господарств, але й стимулювала зацікавленість колгоспників у кінцевому результаті своєї праці, що на пряму залежала від виробничих здобутків господарств. В інформації до ЦК КПУ від Жашківського райкому зазначалось, що колгоспники району бачать тепер добрі перспективи для ефективного господарювання [9].

Такі зміни в системі оплати праці колгоспників почали відбуватися після вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС. У постанові пленуму було рекомендовано головам колгоспів видавати колгоспникам щоквартально 25% коштів, що надходили від реалізації худоби і продуктів тваринництва: з них 15% розподіляти на трудовні, вироблені за минулий квартал, а 10% на трудовні, зароблені в тваринництві та кормовидобуванні [10, 393-394].

В інформації Черкаського райкому партії до ЦК КПУ про соціально-культурне будівництво та ріст матеріального добробуту колгоспників району простежується динаміка зростання оплати трудодня колгоспникам: у 1956 р. на трудодень видавалось по 8 крб. 12 коп. У 1957 р. по 8 крб. 52 коп., у 1958 р. по 8 крб. 58 коп., а у 1959 р. передбачалось виплати по 9 крб. Окрім грошової велася і натуральна оплата (здебільшого зерном). Так, у 1956 р. колгоспникам району було видано 116 тис. ц зерна, тобто 1,8 кг на один трудодень. У 1957 р. - 102 тис. ц зерна, на трудодень по 1,65 кг. У 1958 р. в зв'язку з поганим урожаєм зернових натуроплата зменшилась до 89 тис. ц зерна, тобто по 1,4 кг на трудодень. Проте, в 1959 р. передбачалось видати вже 105 тис. ц зерна, – по 1,8 кг на трудодень. Поряд із цим за три роки зросла купівельна спроможність на душу населення з 1,2 тис. крб. до 1,8 тис. крб. у рік. Відрахування в неподільний фонд у 1956 р. становили 21,6 млн. крб., у 1957 р. – 18,6 млн. крб., у 1958 р. – 22,6 млн. крб., а в 1959 р. планувалось відрахувати близько 24 млн. крб.[11].

Господарські керівники різних рівнів не раз виявляли зразки високої свідомості у добу «відлиги». У цей час був поширений рух за комуністичну працю, який впливав на всі сторони життя радянського суспільства. Крім того, підвищенню високої політичної активності номенклатури сприяли: постійна участь у соціалістичних змаганнях, систематичне підвищення свого освітнього рівня та кваліфікації, не останнє місце у цьому контексті відіграла масова політична робота: агітації, лекторії, пропаганда.

Варто зауважити, що керівники середньої ланки на Черкащині не раз самі впроваджували нові методи господарювання. Вони самі робили відповідні розрахунки і отримували позитивні результати праці, які згодом витісняли трудомісткі виробничі процеси, проте, сприяли збільшенню врожайності. Досвід ланкової Я. Тулуман з колгоспу ім. Шевченка с. Терешки Шполянського району на Черкащині, яка виростила по 70 ц кукурудзи з га, красномовно свідчить про це. Пріоритет в роботі надавався нею, насамперед, насіннєвій базі, внесенню відповідної кількості гною та мінеральних добрив, в тому числі і використанню торфоперегнійних горшечків [12, 2]. Згодом її метод стали використовувати багато інших колективних господарств України.

У квітні 1958 р. Черкаський РК КП України, виходячи з економічних можливостей колгоспів, затвердив трьохрічний план (1958-1960 рр.) культурно-побутового будівництва в колгоспах району. Згодом такі плани були прийняті і в інших районах області, виконуючи які трудівники сіл Черкащини замість 856 запланованих класних кімнат збудували 948. Це дало можливість у 7 районах повністю перейти на однозмінне навчання. Було введено в дію 2 кінотеатри, відкрито 35 сільських клубів, 28 бібліотек, радіофіковано 26 сіл, а в цілому по області встановлено 32 тис. радіоточок. Колгоспи за цей час придбали 57 кіноустановок, збудували 70 нових польових станів для механізаторів, відкрили 153 червоних кутки на тваринницьких фермах. Ініціатива черкащан була підхоплена багатьма колгоспами України [2, 450-451].

Отже, на основі глибокого аналізу архівних та опублікованих джерел очевидно, що в Українській РСР у добу «відлиги» намагання вищого керівництва покращити середню ланку керівників фактично зводилося до повторення заходів, уже вживаних раніше. Партійно-державні керівники були неспроможні відійти від усталених канонів і продовжували їхнє тиражування, хоча й з деякими модифікаціями. Низка управлінських реформ на селі, що відбувалися у 1953-1964 роках, була тільки свідченням малоефективної діяльності та постійної плінності керівних кадрів середньої ланки, яка залишалася високою, як і в попередній період. Однак, діяльність значної частини керівників-практиків Черкаської області, яких призначили на займані посади у 50-60 роках ХХ століття, переконливо свідчить про те, що їх уміла організація праці колгоспників, ініціативність, постійне підвищення свого освітнього рівня, правильний добір і розстановка колгоспних кадрів, дотримання принципів

матеріального і морального стимулювання праці підлеглих, сприяла господарсько-економічному розвитку довірених їм колективних господарств й стимулювала зацікавленість колгоспників у кінцевому результаті своєї праці. Тому більшість таких керівників не тільки обіймали займані посади на протязі багатьох років, а інколи, навіть і десятиліть, вони вивели свої господарства у передові, досягли високих виробничих показників, розбудували інфраструктуру підлеглих їм сіл та постійно впроваджували у своє сільськогосподарське виробництво нові технології. Слава про їх трудові здобутки рознеслася на всю Україну. Держава високо оцінила працю цих людей, нагородивши найвищими державними нагородами та присвоївши декому з них високі державні звання.

Список використаної літератури:

1. Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х рр. XX ст.) / О.Ф. Нікілев. : Моногр. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2004. – 208 с.
2. Історія селянства Української РСР. В 2-х т. - Т. 2. - К.: Наукова думка, 1967. - 534 с.
3. Лубко І.М. Спроби аграрних перетворень М. Хрушова та їх вплив на українське село (1953-1964 рр.) / І.М. Лубко. Автореф. канд. іст. наук. - Черкаси, 2002. - 22 с.
4. Бушин М.І. Черкаський край в особах. 1941-2001. Керівники обласних організацій, закладів та установ / М.І. Бушин, С.П. Єрмілов. – Черкаси : Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2005. – 506 с. : портр.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. - Оп. 30. Спр. 707, арк. 176.
6. ЦДАГО України. Ф. 1. - Оп. 31. Спр. 1692, арк. 27.
7. ЦДАГО України. Ф. 1. - Оп. 8. Спр. 2354, арк. 34.
8. ЦДАГО України. Ф. 1 - Оп. 24. Спр. 2905, арк. 5.
9. Державний архів Черкаської області (Держархів Черкаської обл.), ф. Р-4619, оп. 1, спр. 84. - 89 с.
10. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і виправл. - Т. 6 (1941-1954). - К.: Політвидав України, 1980. - 523 с.
11. Держархів Черкаської обл., ф. Р-1577, оп. 1, спр. 393. - 23 с.
12. Тулуман Я. Як ми виростили по 70 ц кукурудзи на га / Я. Тулуман. Радянська Україна, 1955. - №20. - С. 2.

Науковий керівник: д.і.н., завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, академік УІА, професор Морозов А. Г.

Д. С. Пацян

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РЕЄНТ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВИЙ ДОРОБОК

Реєнт Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, член–кореспондент Національної Академії Наук України, заступник директора Інституту історії України Національної Академії Наук України, голова Національної спілки краєзнавців України. Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії Національної Академії Наук України імені М.І.Костомарова, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат премії імені Дмитра Яворницького, член Національної спілки журналістів України. Почесний доктор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника[3].

Народився 10 травня 1949 року в селі Дяківці Літинського району Вінницької області. У 1975 році закінчив Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького. 1974-1977 рр. – на комсомольській роботі, очолював студентський будівельний загін «*Славутич*», що виконував роботи в Казахстані. У 1977 вступив до аспірантури Інституту історії Академії Наук УРСР. З 1980 – молодший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР. У 1981 році захистив кандидатської дисертації «*Робітничий клас радянської України на завершальному етапі громадянської війни (1920 р.)*»[4].

За вагомий особистий внесок у розвиток краєзнавства, збереження національної історико-культурної спадщини присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (1997). Український історик, краєзнавець та педагог Олександр Реєнт народився і

виріс у селі Дяківці на Вінниччині. З дитинства цікавився взаємозв'язком давніх подій, тож для навчання обрав історичний факультет. Закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького, отримав значок ЦК ВЛКСМ «За відмінне навчання» та рекомендацію до аспірантури. О. П. Реєнт був активним учасником студентського життя: очолював будівельний студентський загін «Славутич» у Казахстані, керував інститутською групою молоді під час педагогічної практики у Німецькій демократичній республіці[1].

У 1974-977 рр. виконував обов'язки секретаря комітету комсомолу КДПІ ім. О.М. Горького. Нагородою за сумлінне навчання для Олександра Петровича стало зарахування його у 1977 р. до аспірантури Інституту історії АН УРСР із відривом від виробництва. З 1980 р. – молодший науковий співробітник відділу історії Жовтневої революції й громадянської війни, а з 1984 р. – старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР. У цей час видав першу монографію[2].

Новий етап у професійному житті розпочався у 1994 р., з призначенням виконувача обов'язків заступника директора Інституту історії України з наукової роботи та заступником головного редактора «Українського історичного журналу». З 1999 р. коло обов'язків розширилося, О.П. Реєнта було призначено завідувачем відділу історії України XIX – початку XX ст. Протягом багатьох років спеціалізується на проблемах теорії та методології історичної науки, історіографії, націогенезу і державотворення, соціально-економічного та політичного життя, національно-визвольних і суспільно-політичних рухів у XIX–XX ст., історії церкви та ін[6].

Автор понад 600 наукових публікацій, у тому числі близько 40 індивідуальних і колективних монографій, енциклопедично-довідкових видань, 10 підручників та посібників. Член Спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій Інституту історії України НАН України та ДонНУ. Підготував 30 докторів та кандидатів наук. Голова Експертної ради ВАК України з історичних наук (1997–2001), член президії ВАК України (2009 –2011), Державної атестаційної колегії МОНмолодьспорту України (2011 – по теперішній час), член редакційних рад і редколегій провідних фахових видань і збірників, кількох міждисциплінарних журналів та часописів [5].

Олександр Петрович ініціював науково-методологічний проект «Україна Соборна», очолив однойменний збірник наукових статей. Головний редактор наукового журналу «Краєзнавство», а також наукового часопису «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.». З 2005 р. завідує кафедрою всесвітньої історії та методики навчання Переяслав–Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, обраний почесним доктором цього навчального закладу. Також є почесним професором Ізмаїльського державного педагогічного університету, Кам'янець–Подільського національного та Прикарпатського національного університетів. Систематично читає лекції в інших ВНЗ [1].

У січні 2011 р. обраний головою Національної спілки краєзнавців України, є членом Національної спілки журналістів України. Лауреат премії НАН України ім. М.І. Костомарова, Державної премії України в галузі науки і техніки, премії Національної спілки краєзнавців України ім. Дмитра Яворницького. Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, почесними грамотами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відзнаками НАН України, а також орденами та грамотами різних релігійних конфесій, багатьма відомчими відзнаками. Одружений, має двох доньок та двох онучок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Реєнт Олександр Петрович // Відділ історії України XIX – початку XX ст. (до 80-ї річниці заснування Інституту історії України НАН України та 25-річчя незалежності України) / Ред. кол.: О. П. Реєнт (голова), О. Ю. Кирієнко (відп. секретар) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2017. – С. 38-46

2. Лисенко О.Є. До 65-річчя з дня народження голови Національної спілки краєзнавців України, головного редактора журналу «Краєзнавство» Олександра Петровича Реєнта // Краєзнавство. Науковий журнал. – 2014. – №2. – С. 5–13

3. Реєнт Олександр Петрович: член-кореспондент НАН України. Бібліографічний покажчик / уклад.: Л.І. Синявська, О.З. Силка; авт.. вступ. статті О.Є. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 140 с.

4. Провідник українського краєзнавства. До 65-річчя Олександра Реєнта // Краєзнавець Прикарпаття. – № 23. – січень-червень 2014. – С. 71–72
5. Будівничий українського краєзнавства (члену-кореспонденту НАН України Олександру Петровичу Реєнту – 65) // Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л.В.Баженов]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Вип. 6. – С.145–146
6. Реєнт Олександр Петрович // Почесні імена України – еліта держави: Довідково-бібліографічне видання. – К., 2013. – Т. 2

Науковий керівник: д.і.н., професор Гоцуляк В. В.

М. М. Попов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ХРОНОЛОГІЇ

Історична хронологія є однією з найважливіших дисциплін серед спеціальних галузей історичної науки. На сьогодні, питання розвитку хронології на території України є актуальним, адже воно дає можливість висвітлити теоретичні відомості щодо історичної думки протягом століть. Метою статті буде подання історії появи та розвитку історичної хронології на території України.

Засновником початкових знань з української хронології можна вважати відомого вченого XV століття Юрія Дрогобича (1450 –1494). У своїй праці «Прогностична оцінка поточного 1483 року» (лат. *Iudicium prenosticon Anni MCCCCLXXX III currentis*), він подає фундаментальну інформацію з різноманітних природничих наук. Слід виокремити декілька фрагментів, у яких Ю.Дрогобич з точністю до години та хвилини вираховував час двох послідовних місячних затемнень. Також, ним було подано детальну інформацію про місячні фази впродовж цілого року та інформативні вказівки про видимий рух небесних тіл. Хоча праця Ю. Дрогобича має псевдонауковий «астрологічний» відтінок, її все-таки можна вважати наріжним каменем українських знань з хронології [5].

Більш фундаментальні відомості про хронологію на українських землях з'являються лише наприкінці XVI століття. Яскравим прикладом є праця білоруського панегіриста та перекладача Андрія Римші (1550–1595). У своїй праці «Хронологія» він подає віршоване тлумачення усіх назв місяців старобілоруською (староукраїнською), церковнослов'янською, гебрійською мовами: «Месеца сентебра, по гебрійску елюль, просто вресень. Двадцять четвертого дня місяца сеньтебра дороблен Еросолим, сталася реч добра. августа 1 дня». Праця А. Римші була видана 5 травня 1581 року в Острозі Іваном Федоровим з підзаголовком («которогося месеца што за старых веков дѣло короткое описание»).

Перу Римші також належать декілька перекладів з латинської мови на польську: «*Chronographia, albo topographia, to jest osobliwe a okolne opisanie ziemie swientej...*» (Вільно, 1595) [9, 64-67].

Характеризуючи українську хронологію XVI століття, варто відзначити полемічно-публіцистичну статтю Герасима Смотрицького «Календар римський новий» (1587) [10, 9-11]. У ній, автор критикує та відкидає запровадження католицьким Римом григоріанського календаря на теренах Речі Посполитої. Крім того, Г. Смотрицький зауважує, що проблема у розбіжності дат між юліанським та григоріанським календарями призводить до жорстокої експлуатації працюючого населення, більшість якого є православними. Автор критикує нововведений календар за те, що православних людей змушують працювати на свята (через розбіжність між «григоріанським католицизмом» та «юліанським православ'ям»). Втім, цей твір, як і більшість творів Смотрицького написаний мовою наближеної до народної, задля розуміння тексту різними соціальними верствами. Також, Г. Смотрицький використовує у своїй статті народний гумор та прислів'я, не завжди дотримуючись теологічних аргументів.

Тому, назвати «Календар римський новий» суто науковою працею з хронології неможна, хоча й відкидати її значення в розвитку української хронології також не варто [1].

Перший підручник з хронології (у науковому сенсі) на території України з'являється лише в XVIII столітті. Його автором став український науковець, єпископ та ректор Києво-Могилянської академії преподобний Іриней (І. Я. Фальковський (1762 – 1823)). У своїй праці «Сокращенія Церковной хронологіи, называеомой наукой о Пасхалии» вчений дав міцну теоретичну базу для вивчення хронології як науки. У праці було подано детальну інформацію про вираховування синодичного місяця, та пов'язаних з ним датувань християнської Пасхи [14, 220–224].

Під час роботи у Києво-Могилянській академії І. Я. Фальковський викладав «сферичну та теоретичну астрономію». На цих курсах він детально описав рух сонця та явища залежні від нього, а також затемнення, спричинені рухом Місяця. Ним також було вирішено статистичні задачі з визначення часу затемнень сонця (в період з 1795 по 1800 рр.) [15, 145–152].

Детально його особисті дослідження нотувалися у щорічному виданні «Киевские месяцесловы». Там були відомості про положення Сонця та Місяця, про затемнення, лік часу в історичні періоди, вруцеліто (спосіб усної лічби для визначення днів тижня за кількістю місяців), місячна епакта (вік Місяця на певну дату сонячного календаря), різноманітні способи визначення Пасхи та свят, які з нею пов'язані [7, 24–25].

Подальше дослідження української історичної хронології починається лише з другої половини XX століття. Саме тоді це питання починає вивчати С. З. Заремба (1947–2003), який в 1974 році під керівництвом докторів історичних наук В. Г. Сарбея та О. І. Каменцової захистив кандидатську дисертацію на тему: «Хронологія українського літописання другої половини XVII — початку XVIII ст.» [4, 100–107].

Значний вклад у розвиток історичної хронології (українського літочислення) вніс О. А. Купчинський (нар. 1934), відомою працею якого є «Перші датування документів за григоріанським календарем у державних установах України XVI ст.» (1991) [3, 234–236].

До відомих дослідників також можна віднести: В. І. Стрельського (1919 – 1983), який у співавторстві з В. І. Титаренком написав праці: «Історія календаря», та з В. А. Дядиченком і А. О. Введенським «Допоміжні історичні дисципліни», де в 1 розділі було подано коротку інформацію про загальне розуміння історичної хронології. Аналогічний опис був поданий у книзі Г. В. Бондаренка «Спеціальні історичні дисципліни». Нажаль, наведені праці лише поверхнево торкалися проблеми історичної хронології [8].

Сучасним дослідником історичної хронології в Україні є О. Г. Перехрест (нар. 1948 р.) [12]. В своєму навчальному посібнику для студентів «Історична Хронологія» вчений розкриває предмет та значення історичної хронології, астрономічні основи часочислення, методи вимірювання й лічби часу. Також, у книзі подано різноманітні типи календарів і принципи їх побудови, історія календаря, календарні ери. Належна увага приділяється історії східнослов'янського літочислення та певним особливостям лічби часу в Україні. Окремі розділи «Історичної хронології» присвячені методиці хронологічних досліджень [11, 5–15].

Також, серед сьогочасних дослідників української хронології можна виокремити О. О. Тарасенко. У навчальному посібнику «Історична хронологія. Календарні системи світу», автор подає ґрунтовні уявлення про історичну хронологію як науку. Крім того, у праці подані найвизначніші календарні системи світу та методи їхніх обрахунків [13].

Вагомою також є праця І. А. Климишина «Календар. Хронологія». У ній порушені проблеми появи та розвитку календаря, а також широко висвітлені причини календарної реформи 1582 року. У своїй книзі, І. А. Климишин намагається пояснити вираховування дат окремих подій за згадками про астрономічні явища у історичних джерелах.

Зазначимо ще інші праці вченого, що дають уявлення про хронологію: «Астрономія наших днів» (1976), «Астрономія вчора і сьогодні» (1976) [6].

Короткі відомості про хронологію подаються у новітніх підручниках зі спеціальних галузей історичної науки (М. В. Яременко «Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей» [16, 53–57] та І. Н. Войцехівська

«Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів» [2, 515].

Таким чином, можна зробити висновок, що хронологія на території України розвивалася протягом різних епох, під впливом різноманітних факторів. Спочатку вона існувала на церковному рівні (була об'єктом полемічної літератури) й слугувала для вираховання релігійних свят. У ХХ столітті, українська хронологія отримала суто науковий характер, хоча й залишалася, попри свою значимість, малодослідженою. На сьогодні, історична хронологія зберігає свою актуальність та потребує ретельного вивчення.

Список використаної літератури:

1. Береза Ю.І Творча спадщина письменників-полемістів із Острога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/35907/>
2. Войцехівська І. Н. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ І. Н. Войцехівська, В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко. – Київ: Либідь, 2008. – 519 с.
3. Гирич І. Б. До 75-річчя доктора історичних наук О. А. Купчинського/ І. Б. Гирич// Хроніка наукового життя. – 2009. – С. 234-236.
4. Горбач Т. С. Науковий шлях С. З. Заремби (за матеріалами особового фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)/ Т. С. Горбач // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2015. – Вип. 19. – С. 100-107
5. Ісаєвич Я.Д. Дрогобич Юрій [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Drogobych_Yu (останній перегляд: 03.02.2019)
6. Климишин І. А. Календар. Хронологія/ І. А. Климишин. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2002. – 232 с.
7. Коробченко А. А. Витоки ідеї шкільної природничої освіти в Україні/ А. А. Коробченко// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – С. 16 – 28
8. Купчинський О.А. Хронологія історична[Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Khronolohiia_istorychna (останній перегляд: 03.02.2019)
9. Миненко Ю. «Хронологія – Острозьке видання Андрія Римші» / Ю. Миненко // Наукові записки національного університету «Острозька академія» . – Острог, 2014. – С. 64 – 67.
10. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна. – Київ-Львів: Критика, 2002. – Ч. 7. – С. 7-68.
11. Перехрест О.Г. Історична хронологія: Навчальний посібник/ О. Г. Перехрест. – Черкаси: Відлуння, 1999. – 144 с.
12. Перехрест О.Г. Історична хронологія: Навчальний посібник/ О. Г. Перехрест. – Черкаси: Відлуння, 2004. – 144 с.
13. Тарасенко О. О. Історична хронологія. Календарні системи світ: Навчальний посібник із спеціальних (допоміжних) дисциплін (для студентів-істориків соціально-гуманітарного факультету КМПУ ім. Б. Д. Грінченка/ О. О. Тарасенко. – Київ, 2004 . – 72 с.
14. Тригубенко В. В. Фальковський Іван Якимович (Іринеї) (1762–1823) / В. В. Тригубенко // Українська педагогіка в персоналіях. – Кн. 1. – С. 220–224.
15. Трофимук Я. Іван-Іринеї Фальковський – «Найдорогоцінніше надбання Києво-Могилянської академії»/ Я. Трофимук // Вісник Львівського Університету. – 2012. – С. 145-152
16. Яременко М. В. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей/ М. В. Яременко. – Київ: Либідь, 2010. – 197 с.

Науковий керівник: д.і.н., професор Перехрест О. Г.

В. С. Постоеько

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РОЛЬ ЖІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Місце та роль жінки в суспільстві – одне з актуальних питань. Автор статті спробує розібратися у цих питаннях, але не претендує на повне висвітлення цієї теми. Наше дослідження матиме узагальнюючий характер окреслення подальших досліджень. При

написанні цієї статті в автора виникло більше питань, аніж відповідей над вирішенням яких будемо працювати у подальшому.

Історично склалося, що жінки мають значно менше можливостей, ніж чоловіки, для розвитку власних здібностей. Найважливішим фактором є те, що жінки народжують та виховують дітей власне це і робило їх залежними від чоловічої статі.

Роль жінки у суспільстві посилювала визначення матері дитини й не завжди можливе визначення батьківства. Саме властивість жінки дарувати життя стала основою перших культів та релігій, у котрих поклонялися жінкам та в основному жіночим божествам.

У давні часи жінки були рівноцінними членами суспільства. Для суспільства часів збиральників та мисливців жінки, як правило, займалися збиральництвом, що забезпечувало регулярне постачання їжі ніж від мінливого успіху у мисливстві. Жіноча особливість народжувати і цим зберігати групу, робить жінку стабільнішим членом суспільства.

У традиційних суспільствах крім народження і виховання дітей жінки, також доглядали за хворими та престарілими, готували їжу тощо. Зберігся з давніх часів та призвів до того, що з часом жінка все більше стала залежною від чоловіка, і повинна була йому підкорятися, такий уклад остаточно сформувався з усталенням моногамії та встановленням патріархату.

Суспільний функція жінки офіційно почалася визначатися Литовськими статутами. Два розділи статуту присвячені шлюбно-сімейному праву. Пов'язані з особливостями ремісничо-торгового середовища міста, положення Магдебурзького права у сімейно-шлюбних відносинах будувалися, в основному, на майновій спільності подружжя, у той час як перший та другий статут такої спільної власності не передбачав. Оскільки на українських землях основним критерієм оцінки різних сторін життя, особливо сімейних справ, що перебували у компетенції світських, а не духовних судів, було старовинне звичаєве право, то з Литовського статуту, як і з Магдебурзького права, бралися ті артикули, які не суперечили звичаєвим нормам [2, 356–357].

Здавна при кожному замковому уряді чи «мейському» (міському), пізніше – «козацькому» (сотенному, полковому, генеральному), велися особливі книги, куди вписувалися судові рішення та інші матеріали у сімейних справах, серед яких – вінові записи, заповіти, справи з питань опіки над дітьми тощо. Очевидно, вони містять більше відомостей про сімейні відносини вищих станів українського суспільства [3, 4–10]. Становище жінок базувалися в основному на вивченні козацького – аскетизму – відреченні запорожців від сімей, жінок та зосередженні їхніх розумових і фізичних зусиль на військовій справі. В Європі приблизно до 19-го століття лише чоловіки вважалися юридично дієздатними, натомість неодружена жінка потребувала опікуна.

На початку ХХ ст. часті війни призвели, до зменшення кількості чоловіків, що виконувати важку фізичну роботу. Вкрай небезпечні умови праці та 11–12 годинні робочі зміни не зупиняли жінок, які швидко опановували нові спеціальності та демонстрували свою продуктивність. Водночас високою була і оплата такої праці [4].

Жінки тяжко працювали на заводах, що під час Першої світової війни. Окрім того з'явився жіночий батальйон під командуванням Марії Бочкарьової та британського допоміжного армійського корпусу, уряди інших держав не допускали жінок до військової служби з огляду на панівні суспільні стереотипи та упередження.

А під час Другої світової війни ситуація змінилася. Немає повних підрахунків кількості жінок, які були мобілізовані. Невідомі цифри кількості поранених, контужених й тих, хто стали інвалідами. Лютчиці, танкістки, розвідниці, партизанки, зв'язківки, водійки автомашин і тракторів, телефоністки, кулеметниці, комірниці, бібліотекарки, кухарки, лікарки та медсестри – і це найменший відсоток з усіх професій, що необхідно було опанувати жінці. Вони замінили чоловіків на фабриках, заводах, полях. Взяли на себе всі далеко не «жіночі» справи: воювали й вбивали, рили окопи, працювали на лісозаготівлях, у шахтах, гасили пожежі, вирощували врожаї. Вже в перші дні війни вони замінили чоловіків, що пішли на фронт, і братів, узяли у свої руки виробництво військового спорядження, забезпечували фронт не лише військовою технікою, але і концентратами, хлібом,

обмундируванням. Радянські жінки в тилі стали бойовим резервом діючої армії. Робочий день тривав по 10–12 годин, без вихідних.

Багатьох цікавить тема впливу війни на життя жінок. Зокрема, постає питання, чи війна емансипувала жінку? Є два аргументи на користь ствердної відповіді. По-перше, це засвідчує мода 1920-х років: короткі стрижки та спідниці дозволили жінкам різних верств звільнитися від умовностей власне тіло. По-друге, після закінчення війни жінки багатьох європейських країн (окрім Франції та Італії, де це сталося значно пізніше) отримали виборчі права.

Історично українські жінки в невеликій кількості або й зовсім не були представлені в політиці. Це пояснювалося тим, що багато жінок воліли залишатися непоміченими в громадській сфері, так як боялися стати публічною фігурою і в результаті стати об'єктом насильства або дискримінації, що власне дало поштовх перетворити жінку на просту хатню робітницю. Однак рубіж XX і XXI століть ознаменувався поступовим входом жінок в політичне життя [6, 48–50].

Аналіз гендерних стереотипів виборців демонструє певну гендерну «індиферентність» більшості громадян стосовно керівних посад політичних партій та об'єднань. На думку більшості виборців, лідер партії має бути наділений певними чеснотами, здібностями та вміннями, ніж бути тільки представником певної статі. Водночас, дослідження також засвідчує, що жінки-виборці виступають за більш розширене представлення жінок на керівних посадах, більш схильні підтримати ідею запровадження квот у списках політичних партій, а також приділяють більше уваги аналізу виборчих списків партій на предмет наявності в його прохідній частині жінок [7, 35 – 47]. Жінки дедалі більше почали ставати чиновницями, політиками, членами політичних партій. Все частіше піднімається питання «гендерних» квот саме у політиці. Реалізація принципу гендерної рівності є необхідною частиною прогресу людства, елементом демократії та важливою умовою розбудови держави.

Список використаної літератури:

1. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави / Ф. Енгельс – К., 1976. – 215 с.
2. Антонович В. Українські міста / В. Антонович. // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1904. – Т. 24. – С. 356 – 357.
3. Левицкий О. И. Об актовых книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии / О. И. Левицкий. – Москва, 1900. – С. 4–10.
4. Жінки Європи у Першій світовій війні (1914-1918 р.): конспект лекції Франсуази Тебо [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://uamoderna.com/event/thebaud-lecture-women-wwi-overview>.
5. Кулачек О. І. Проблеми гендерної рівності в державному будівництві: Україна і світовий досвід / О. І. Кулачек. // Розвиток демократії в Україні: Мат. міжнар. наук. конф – К., 2001. – 29 с.
6. Грабовська І. Джерельні підвалини дослідження паритетної (гендерної) демократії: український і світовий контекст / І. Грабовська. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – С. 48–50.
7. Саєнко В. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / В. Саєнко. – К.: Програма розвитку ООН, Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. – С. 35–47.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Лисиця Л. Г.

С. О. Сафонов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АДМІНІСТРАТИВНА ТА КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОРОСІЙСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА М.Г. РЕПНІНА- ВОЛКОНСЬКОГО

Багатогранна діяльність малоросійського генерал-губернатора М. Г. Репніна-Волконського, в період суспільно-політичних та культурних процесів початку XIX ст., коли українські землі знаходилися в складі Російської імперії, дозволила йому стати показовою постаттю в історії України.

Малоросійське генерал-губернаторство як адміністративно-територіальна і політична одиниця Російської імперії було засноване в 1802 р. Виокремлення цього регіону з генерал-губернаторською формою правління здійснювалася для ліквідації відмінностей у соціальному устрої Лівобережної України та насадження там російської присутності. Його ліквідацією в 1865 р. центральний уряд засвідчив, що надалі ця територія управлятиметься на загальних підставах російської адміністративної системи [1, 79].

Майбутній військовий, дипломат, адміністратор, віце-король Саксонії і генерал-губернатор земель колишньої Гетьманщини народився 28 січня 1778 р. в сім'ї астраханського губернатора, генерал-ад'ютанта князя Г. С. Волконського та княгині О. М. Репніної. Два старовинні дворянські роди прославили себе протягом століть на державній, військовій службі та дипломатичній ниві. Успішна військова кар'єра, дипломатичний та управлінський досвід і навикі зіграли важливу роль у призначенні князя Репніна на посаду малоросійського генерал-губернатора у 1816 р., яку він займав до 1834 р. Саме «Полтавський період» є одним з найважливіших етапів формування особи М.Г. Репніна як політика, адміністратора, культурно-громадського діяча.

Новий генерал-губернатор досить швидко почав перейматися потребами населення губернії, піклуючись про кріпосних селян та міщанство.

Внаслідок підтримки клопотання полтавського дворянства про зрівняння в правах малоросійських старшинських чинів із дворянськими рангами, частині українського шляхетства було надано дворянські права, а решта отримала певні економічні пільги [2, 326].

Розуміючи важливість для місцевого дворянства Лівобережної України мати власну друковану історію Репнін сприяв збиранню матеріалів майбутньому історику Д.М. Бантиш-Каменському, автору першої книги «Истории Малой России». Вважається, що М.Г. Репнін підготував текст одного з розділів, присвяченому Берестецькій битві 1651 р., книга була видана за кошти Репніна.

Провінційна Полтава не мала жодного учбового закладу, який давав би можливість отримати добру освіту. Вклад Репніна у створенні учбових закладів досить суттєвий. Відкриття в Полтаві Інституту шляхетних панянок, кадетського корпусу, училища чистописців, духовного училища, школи садівництва надавали можливість отримати освіту, а для юнаків – продовжити свою кар'єру на державній службі.

Його клопотанням у Полтаві в 1817 р. було створено церковний хор, відкрите відділення Біблійного товариства. Значні суми коштів за вказівки генерал-губернатора були виділені для відродження Густинського монастиря. Таким чином діяльність Репніна розповсюджувалася і на релігійну сферу життя суспільства.

Значна роль М.Г. Репніна у розвитку мистецького життя краю. Губернатор як високоосвічена людина, цінував та розумів значення культурних і духовних надбань і активно сприяв їх збереженню та створенню. У мастку Волконських – Репніних проходили салонні вечори, де влаштовували літературні читання, мистецькі бесіди. Губернатор цінував музику, живопис та літературу, мав картинну галерею, колекцію старовинних гравюр та велику бібліотеку.

Завдяки його діяльності розвивався театр та й загалом театральне життя Полтави. У 1818 р. губернатор запросив з Харкова частину місцевої трупи й організував у Полтаві театр, керівником якого став автор «Енеїди» І. П. Котляревський. У трупі грав молодий актор – кріпак М. Щепкін. Того ж 1818 р. Репнін розпочав збирання коштів на викуп актора. Дозволив спектаклі українською мовою. У Полтаві йшли п'єси «Наталка-Полтавка» і «Москаль-чарівник». Полтавська трупа часто виїжджала з гастролями і таким чином намагалася популяризувати театральне мистецтво [3, 512-513].

М. Г. Репнін – Волконського помер у січні 1845 р., похований у Густинському монастирі під Прилуками.

Отже, багаторічна діяльність малоросійського генерал-губернатора М. Г. Репніна-Волконського, російського дворянина за походженням, повною мірою відповідала імперському курсу. Водночас відзначалася певною специфікою, зважаючи на своєрідність входження української земель до Російської імперії. Дослідження, присвячене М.Г. Репніну

дозволяє з'ясувати характерні особливості входження української земель до Російської імперії та сприяє глибшому пізнанню історії нашої держави.

Вивчення історичної особистості – одна з головних проблем історичної науки. Дослідження імен персоналій та діячів, які мали значний вплив на формування і розвиток державних, громадський і наукових інституцій, має науково-практичну значущість та сприяє олюдненню історії.

Література:

1. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX - початок XX століття. – К.: НАН України. Інститут історії України, 2005. – 427 с.
2. Конопка Н. Життєвий шлях Малоросійського генерал-губернатора М. Г. Рєпніна (1778-1845). Наукові записки. Історичні науки, 2006. – С. 260-272.
3. Полтавщина: Енцикл. довід. / Під ред. А. В. Кудрицького. – К.: Укр. Енцикл. ім. М. П. Бажана, 1992. – 1024 с.

Науковий керівник: д.і.н., професор Драч О. О.

В.М. Соколов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗЕМЛЯ ТА ЛЮДИ «КРЕМЕНЧУЦЬКОГО МОРЯ»

У 2019 р. відзначається 60-річчя з дня запуску Кременчуцької ГЕС, що призвело до негативних наслідків для екології й економіки України. Сьогодні Кременчуцьке водосховище охоплює території трьох областей: Черкаської, Полтавської та Кіровоградської. Найбільше ж населених пунктів затоплено водами Дніпра саме в Черкаській області (землі Чорнобаївського, Золотоніського, Чигиринського та Черкаського районів). Загалом, у рамках будівництва Кременчуцької ГЕС були затоплені понад 200 сіл й одне, більше ніж 15-тисячне, місто – Новогеоргіївськ (історичний Крилів, що стояв при гирлі Тясмина на правому березі Дніпра).

Як відомо, масові проектні й практичні будівельні роботи на Дніпрі розпочалися в 1927 р., після початку спорудження Дніпровської гідроелектростанції (ДніпроГЕС), а з нею й цілого ряду гідровузлів. Ця праця завершилася в 1980 р. [1, 11]. За цей час річку від державного кордону з Республікою Білорусь до Каховки перетворили на каскад водосховищ. Готуватися до будівництва Кременчуцької ГЕС почали ще 1946 р. під час IV-ї п'ятирічки. Тоді ж, за рішенням виконкому Київської обласної ради від 17 липня 1946 р. № 107 «Про заходи в справі підготовки проектного завдання по будівництву Кременчуцької електростанції», було створено спеціальну комісію, що мала обстежити берег Дніпра в межах міста Черкаси та Черкаського району, задля виявлення можливих зон затоплення [2, 23].

Здійснюючи шостий п'ятирічний план, радянське керівництво вирішило побудувати Кременчуцьку ГЕС, яка могла б виробляти дешеву електроенергію і разом з цим забезпечувати потреби і населення, і підприємств країни. Проте, для досягнення поставленої мети потрібно було створити окреме водосховище.

Згідно офіційної версії кремлівських вождів, ідея будівництва Кременчуцького гідровузла і «рукотворних морів» була зумовлена необхідністю вирішення енергетичних проблем УРСР й ухвалена наприкінці 1949 р. Лише найвищі посадовці знали про головну причину появи майбутнього широкого водорозділу України: у випадку наступу військ щойно створеного блоку НАТО, каскад гребель мав бути зруйнований авіаударами, що створило б уздовж всієї республіки неподоланне для ворожої техніки болото, завширшки 50 км. Хоча відносно потреби енергозабезпечення республіки у Москві також міркували, причому ще з 1932 р. Тоді ж заговорили й щодо необхідності перетворення Дніпра на нове «море». Поступово від задуму практично відмовилися, бо як кажуть – «гра не вартувала свічок», до

того ж вимагалось першочергово вирішити продовольчу проблему та підняти тваринництво, чому затоплення аж ніяк не сприяло [3].

Ще одна гіпотеза говорить про те, що ГЕС спорудили заради постачання води до Кривбасу (канал «Дніпро-Інгулець»), без чого неможливо було збільшити видобуток залізної руди.

Упродовж 1954–1956 рр. були створені бригади лісозаготівельників, які розчищали дно майбутнього водосховища від лісів, дерев та чагарників. Будувати «Кременчуцьке море» (як його тоді називали) розпочали 1954 р. У 1956 р. переселенці дізналися про план партії, а в 1961 р. Дніпро повністю поглинув села, історичні пам'ятки та кладовища (на жаль, ексгумації домовин з останками родичів переселенців проводилося неякісно та поспіхом). Жителі затоплених сіл, які мали кошти, переносили останки на новий цвинтар. Втім багатьом, через матеріальну скруту, не вдалося цього зробити. Могили їхньої рідні були поглинуті хвилями Кременчуцького водосховища. За свідченням очевидців, найбільше могил залишилося на території сіл Шабельники і Ялинці. Багато років вода розмивала кладовища і скотомогильники, виносячи рештки на берег. Небезпека полягала в тому, що там були зокрема поховані померлі від віспи, чуми, а бактерії цих хвороб можуть зберігатися протягом тисячі років. Навіть і через 30 років ще знаходили людські рештки.

З 1956 до 1959 рр. тривало будівництво нових сіл і переселення людей. Так, навесні 1956 р. почали будувати нове село Придніпровське. Розміри хат були «категорично прописані»: 8х6 м. Переселення почалося наступного року. У старому селі кожна родина мала чи не вдвічі більше землі, ніж давали на новому місці, тобто в межах 20–25 соток. Та й грошей на хати не вистачало, бо будматеріали на місці стали дефіцитними і доводилося винаймати машини, щоб їх звідкільсь привезти. Одиноким стареньким будували двоквартирні будиночки. Звісно, шоферам «підмазували». Зрештою, приїхали бригади з Галичини та Закарпаття, вправні лісоруби. Заходилися зачищати довкілля поза дворами. Новосели тим часом починали освоювати степи кілометрів за 7–8 від старого місця. Спочатку там навіть води не було, її підвозили. Дехто, особливо ті, хто любив садівництво, з розпачу взагалі подався в інші райони або й області. На новому місці люди приживалися важко. Одні бажали поселитися своїм родом, щоб по сусідству жити з батьками, братом чи сестрою, інші будувалися кутками, як звикли жити в старому селі. На зведення нових хат брали будівельний матеріал зі своїх старих будинків і перевозили його на гору, у «степ, де не було жодного деревця». На фундамент копали каміння біля Дніпра, витягували його вручну віжками. За старі хати людям видали компенсацію, але ті кошти були мізерними. Хати зводили толокою. До двох ночі мазали хату одному сусіду, вранці йшли на роботу, а ввечері знову – на толоку до іншого. Від недосипання і важкої роботи трохи з ніг не падали – так томилися [4]. Багато людей не покидати рідні домівки і трактором насильно ламали їх будинки, інколи навіть і палили. Старі люди сиділи на руїнах і попелищі до останнього. Багато хто з них там і помер. Живі очевидці ще довго будуть пам'ятати це і багато хто з переселенців досі приходять до берега Дніпра – туди де колись було їх рідне помешкання. Так була написана ще одна трагічна сторінка історії українців.

Потрібно зауважити, що Кременчуцьке водоймище поглинуло ще й велику кількість культурно-історичного шару, так і не дослідженого вченими своєчасно. Наприклад, С. Шмиголь відзначила: «В Україні, внаслідок будівництва гідроелектростанцій, зазнали затоплення три тисячі храмів, десять тисяч цвинтарів, п'ять мільйонів могил. Зник унікальний комплекс дніпровських порогів – скелі, балки, острови» [5, 35]. Чималої шкоди така «перебудова» завдала і людям, що відчули в усій Україні, оскільки переселенці осідали не тільки в межах заданих їм місцин.

Отже, економічна обґрунтованість радянського керівництва щодо будівництва Кременчуцької ГЕС та водосховища себе не виправдала і не принесла користі, а спричинила невідворотні екологічні, демографічні та соціальні наслідки.

Список використаної літератури:

1. Коротка історія освоєння Дніпра // Яцик А. В., Яковлев Є. О., Осадчук В. О. До питання щодо спуску

Київського водосховища / За ред. А. В. Ячика. – Київ : Оріяни, 2002. – С. 6–12.

2. Постанова виконавчого комітету Київської обласної Ради депутатів трудящих № 107 «Про заходи в справі підготовки проектного завдання по будівництву Кременчуцької гідроелектростанції» від 17 липня 1946 р. // Державний архів Черкаської області. – Ф. Р. 121. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 23.

3. Юхно Б. 55 років тому десятки черкаських сіл були затоплені водами Кременчуцького моря // Акцент. – 2016, 22 квітня [Електронний ресурс] / Борис Юхно. – Режим доступу : <http://aktsent.com.ua>.

4. Нікітенко Л. У Харити, на печі // Україна Молода. – 2010, 12 січня. – [Електронний ресурс] / Людмила Нікітенко. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1571/163/55296>.

5. Шмиголь С. Історія затоплених сіл у топоніміці: Тарасівка / Світлана Шмиголь // Залізнякаві читання : [Матеріали Шостої наукової краєзнавчої конференції, с. Медведівка, 16 жовтня 2015 р.]. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2016. – С. 34–36.

6. Памятник затопленим селам [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <https://zruchno.travel>.

Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри історії України Івангородський К. В.

Т. В. Соляр

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (125 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КІНОКЛАСИКА)

Двоє дивляться вниз.

Один бачить калюжу, другий – зорі.

Постать Олександра Довженка в українській культурі багатомірною – він і прозаїк, і драматург, і кінорежиссер. В світовій культурі Довженко – кінокласик і цілком заслужено стоїть поруч з Чапліном, Феліні, Бергманом та ін.

10 вересня 2019 року – 125 років з дня народження кінокласика Олександра Довженка.

Народився Олександр Довженко на хуторі В'юнище (нині в межах смт. Сосниця, Чернігівська область, Україна, за тогочасним адміністративним поділом – Чернігівська губернія, Російська імперія) у багатодітній селянській сім'ї.

У різних джерелах називають різні дати народження О. Довженка: 10, 11 або 12 вересня. Згідно з актовим записом у метричній книзі Соборно-Троїцької церкви містечка Сосниця, народився майбутній кінокласик 29 серпня 1894 року за «старим стилем» – тобто 10 вересня за новим [1,65].

Перші успіхи. Перший серйозний успіх прийшов у 1929 році після виходу на екрани фільму «Звенигора». Ідея належала Юркові Юртику (Тютюннику), який у співавторстві з Майком Йогансеном і написав сценарій фільму-легенди про скарб, закопаний гайдамаками в надрах гори. Проте О. Довженко майже повністю переробив цей сценарій. Він прагнув створити «свою Іліаду». Велетенська поетична фреска, що охоплює дві тисячі років буття, може бути зрозумілою тільки тим, хто знайомий з історією України. Дванадцять пісень цієї стрічки відтворюють легенди скіфів і варягів, запорізьких козаків, громадянської війни, петлюрівців, більшовиків та білогвардійців. Усі вони поєднані одним персонажем – дідом, який уособлює патріархальне селянство, прив'язане до цінностей минулого. Фільм не вписується все ж таки в ряд фільмів, що були покликані формувати пролетарський реалізм, хоча й закінчується апологією соціалістичної промисловості. Довженко виправдовував більшовицьку революцію вірячи, що ця нова ідеологія ніби виникла з якогось давнього заповіту.

Наступним фільмом Довженка став «Арсенал» – фільм-поступка перед владою, як вважає більшість кінознавців. «Арсенал» – приниження й засудження визвольних змагань українського народу після розпаду царської імперії. Попри те, що сам автор воював у лавах армії УНР, цього разу він – на іншому боці. Критики й досі сперечаються, чи прихований у цьому фільмі непрямий докір націоналістам, що втратили незалежну Україну, чи це є чисто

більшовицький витвір, який доводить владі та критикам того часу відсутність націоналістичного нахилу у творчості.

Нарешті від липня до листопада 1929 року О. Довженко працював над своїм геніальним твором «Земля», гімн праці на землі, хліборобству та людині, яка працює на землі, є частиною космічного ритму буття. Довженко першим у світовому кіно виразив світогляд, якісно відмінний від досі зображуваного. Це світогляд нації хліборобської, в якій спокійна гідність зумовлена її способом життя. Середовище і люди – єдине і нероздільне, а їхній спосіб життя є споконвічним, світогляд непохитним. Символіка О. Довженка була тісно пов'язана зі світоглядом українського народу, з образністю народної поезії.

Протягом 1941-1945 рр., О. Довженко створив низку новел: «Ніч перед боєм», «Мати», «Стій, смерть, зупинись», «Хата», «Тризна» та інші. Епосом війни називають кіноповість «Україна у вогні» (1943). Цей твір був Й. Сталіним заборонений, а О. Довженку не було дозволено повертатися до України.

За «ідеологічно правильний» фільм «Мічурін» митець у 1949 р. одержав Державну премію, яка означала офіційну його реабілітацію після «України у вогні».

У 1956 р. у березневому номері журналу «Дніпро» була опублікована «Зачарована Десна». У цей же час була завершена і «Поема про море». У листопаді цього ж року розпочались зйомки однойменного кінофільму. Проте 25 листопада 1956 року Олександр Довженко раптово помер.

Вже у 1957 р. з'явилася друком збірка творів митця «Зачарована Десна», від якої фактично почався «відлік» письменницької слави.

На всесвітній виставці в Брюсселі в 1958 р. 117 відомих кінознавців і кінокритиків із 20 країн, добираючи 12 найкращих фільмів усіх часів і народів, до цього списку віднесли також і «Землю» О. Довженка [2,55].

Цікаві факти: Довженко навчався живопису у Німеччині. Після навчання працював карикатуристом у газеті «Вісті ВУЦВК». Відомо також, що видатний режисер та актор Чарлі Чаплін досить тепло і з повагою відгукувався про О. Довженка. Саме він сказав: «Слов'янський кінематограф дав світові лише одного режисера – Олександра Довженка».

У 1930 році Олександр Довженко зняв свій найвідоміший фільм «Земля», визнаний геніальним у багатьох країнах світу. Проте, прозовий твір було завершено у 1952 році. До фільму український гурт Даха Браха написав нову оригінальну музику, яку вперше було виконано на Одеському кінофестивалі у 2012 році.

О. Довженко – автор документальних фільмів. У 1940 році він поставив документальний фільм «Визволення» провозз'єднання Західної України з УРСР, цей фільм став одним із найбільших творчих провалів режисера. У 1943 та 1944 роках він знову береться за документальне кіно, цього разу у співрежисурі з Ю. Солнцевою та Я. Авдієнком. Фільми отримали назву «Битва за нашу Радянську Україну» (1943) та «Перемога на Правобережній Україні і вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель» (1944).

22 серпня 1977 року було відкрито новий астероїд головного поясу, який згодом отримав назву 4520 Довженко (4520 Dovzhenko). Відкривач астероїду – Черних Микола Степанович, український астроном. У серію його відкриттів належать астероїди з назвами: Одеса, Гоголь, Скворода, Патон, Каменярь, Кобзар та ін. [3,28].

Відомі цитати та афоризми Олександра Довженка:

Забудеш товариша, залишиш у біді – даремно ти на світ рождався.

Кладовище – це дзеркало людських взаємин.

Людська душа – це чаша для горя. Коли чаша повна, скільки не лий уже, більше не вміститься.

Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців.

Дурень – не обов'язково Іванушка-дурачок. Дурень нині часом закінчує два факультети, займає високі посади, має ордени, партстаж. Він часом здається ззовні ніби звичайною людиною.

Життя таке коротке. Поспішайте творити добро [4,153].

Список використаної літератури:

1. Лавріненко Ю. Олександр Довженко / Ю. Лавріненко // Українське слово. – 1994. – № 3. – С. 65-78.
2. Плавський О. Олександр Довженко / О. Плавський // Рідний край. – 1994. - №8. – С. 55-64.
3. Семенчук І. Життєпис Олександра Довженка / І. Семенчук // Дніпро. – 1997. - №7. – С. 28-36.
4. Марочко В. Зачарований Десною. Історичний портрет Олександра Довженка / В. Марочко // Києво-Могилянська академія. – 2006.- №5. – С. 154-170.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Захарченко М. В.

М. С. Сухонос

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МАГІЧНІ ОБРЯДИ СТАРОДАВНІХ ТРИПІЛЬЦІВ

Трипільська культура є однією з найдавніших, яскравіших цивілізацій Європи. Осмислення феномену трипілья, незважаючи на понад 140-річні дослідження, потребує подальших наукових розробок. Стародавня цивілізація привертає увагу не лише вузького кола вчених, але й найширшої громадськості, що в свою чергу породжує нескінченні й напружені дискусії, щодо релігійних вірувань трипільців та аргументує актуальність.

У релігії того чи іншого суспільства по-своєму відображався життєвий досвід людей, зберігалась система емоційно-образних уявлень і переживань, норм людського буття. Всі релігії виконували одну і ту ж культурно-історичну роль. Вони були засобом соціальної регламентації і регуляції, засобом збереження і упорядкування традицій, звичаїв і обрядів.

Для визначення функціонального призначення трипільських статуеток дослідники звертають увагу на необхідність спостереження за місцем розташування предметів пластики на пам'ятці. Так, А. П. Погожева на основі вивчення топографії знахідок пластики виділяє сім можливих функцій антропоморфних статуеток. Серед них згадуються :

1. Збереження будинку з усіма його жителями (місцезнаходження статуеток під підлогою).
2. Збереження домашнього вогнища (біля печі).
3. Співучасть у виробничому процесі розтирання зерна (біля зернотерок).
4. Можливо, охорона їжі (в посудинах).
5. Супровід померлих з метою допомоги у відродженні (в похованнях).
6. Посередництво між людьми і божествами (в позі оранти).
7. Присутність на спеціальних культових місцях і вимостках.

До того ж, В. І. Балабіна також наполягає на необхідності врахування археологічного контексту їх знаходження для з'ясування функцій статуеток [2, 142–146].

Вважаючи фіксацію місцезнаходження глиняних статуеток на пам'ятці першочерговим етапом у встановленні її функцій, звертаємо увагу і на необхідність врахування особливостей форми статуетки, про що також неодноразово згадувалося в науковій літературі із археології, а також деяких інших критеріїв. Тобто, вважаємо, що не достатньо тільки однієї прив'язки до місця знахідки пластики. Зокрема, доречно врахувати цілий комплекс прикмет:

- а) місцезнаходження статуетки на пам'ятці;
- б) форма статуетки;
- в) особливості глиняного тіста, наявність певних домішок.

На трипільських пам'ятках північно-східного Передкарпаття у межах жител та поза ними трапляються антропоморфні статуетки, нижня частина ніг яких моделювалася у формі конусу.

Пошкоджені статуетки були розколоті не тільки поперек, але й вздовж, що може статися тільки при штучній її деформації. Такий спеціальний обряд розколювання статуеток міг відбуватися під час свят землеробського або скотарського річного циклу. Про сезонні обряди умертвіння духа хліба або його представників у європейських культурах, пов'язаних із жнивими, згадує Д. Д. Фрезер [5, 398]. У Литві в ролі вбитого духа виступала маріонетка. З

хлібного колосся виготовляли жіночу фігурку, її одягали і вкладали під снопами, котрі збиралися обмолотити в останню чергу. Молотильщик, який вдаряв останнім, «вбивав Стару» [5, 400].

Статуетки, які були використані в таких обрядах, напевно, втрачали свою сакральність і тому їх уламки трапляються у різноманітних місцях як у житлах, так і за їх межами [1, 142].

Ще один мало відомий тип жіночої глиняної пластики знайдений на поселенні Хом'яківка-1. Цей тип статуеток попередньо можна визначити як барельєфний, оскільки рельєфною є тільки передня частина статуетки, а задня характеризується відсутністю рельєфу, що засвідчує поперечний і повздовжний її розрізи. Краще збережена статуетка такого типу знайдена на поселенні «Вікторів». Ця барельєфна статуетка була зламана нижче талії в ділянці стегон, причому добре збереглася її верхня частина. Крім двох достатньо великих отворів на голові, якими передані очі, на статуетці також зроблено два наскрізних отвори у ділянці плечового поясу і чотири отвори у ділянці стегон. Наскрізні отвори знаходяться на найбільш виступаючих ділянках тіла. При розгляді повздовжнього розрізу статуеток такого типу, спостерігається увігнутість задньої поверхні.

Один з аспектів використання глиняних антропоморфних статуеток, вірогідно, пов'язаний з обрядами ініціації й віковими групами в середині роду. Це – статуетки, які знаходять у похованнях. Пізготрипільські поховання відомі у значно більшому обсязі. Так у Вихватинському могильнику переважну більшість статуеток було знайдено у дитячих похованнях. Серед знахідок переважають реалістичні статуетки, яких нараховується 11, а також три статуетки усатівського типу (стилізовані), причому в дитячому похованні № 42 знайдено разом дві реалістичні й одна стилізована статуетки [1, 110]. Крім статуеток у дитячих похованнях Вихватинського могильника зустрічаються брязкальця. Антропоморфні статуетки також знайдено в Усатівських курганних могильниках, нажаль, по цих знахідках немає вказівок на стать і вік похованих. Слід відмітити також і те, що антропоморфні статуетки присутні у кенотафах (курган I–2 першого Усатівського курганного могильника містив яму-кенотаф, де було знайдено глиняна статуетка і дві посудини – столова розписна і кухонна; у закладці № 8 на площі II Усатівського ґрунтового могильника на дні ями поряд стояли невелика посудина-кубок і стилізована антропоморфна статуетка із слідами вохри). Ці два факти використання антропоморфних статуеток у кенотафах дозволяють пов'язати їх з померлими і висловити думку про їх функції, які, напевно, тотожні статуеткам, що знаходять у дитячих і жіночих похованнях. Дві антропоморфні статуетки, що відносяться до окремого типу, знайдені при дитячому похованні № 204 біля с. Красногорка [7, 109].

У поховальних пам'ятках Середнього Подніпров'я глиняні антропоморфні статуетки також досить рідкісна знахідка. У Чапаївському могильнику статуетку знайдено у похованні № 23 (жінка 25–35 років) [4, 72]. Серед тілопальних поховань могильників Софіївського типу відома тільки одна антропоморфна статуетка з безурнового могильника в «Завалівці-16». Таким чином, у переважній більшості випадків знаходження антропоморфних статуеток у пізготрипільських похованнях припадають на дитячі і жіночі поховання. А. П. Погожева відзначаючи те, що у могильниках «Усатово», «Маяки», «Вихватинці», «Красногірка», «Серезліївка», «Єрмолаївка», «Чапаївка» статуетки зустрічаються не у всіх могилах і звичайно супутні дитячим похованням, підкреслює, що не було спеціальної поховальної пластики, як це проглядається у Єгипті [3, 114–115].

Таким чином, спостереження за археологічним контекстом знаходження предметів антропоморфної пластики, співставлення цієї інформації з формою, технологією виготовлення і, можливо, складом тіста таких артефактів, можуть дозволити встановити окремі функції різних типів антропоморфної пластики у рамках землеробсько-скотарського культу. До вже відомих функцій можна додати використання статуетки як священного предмета у обрядах землеробсько-скотарського святкового циклу, які супроводжувалися розбиванням, розколюванням статуеток, а також як оберіг вагітних жінок.

Список використаної літератури:

1. Антонова Е. В. Антропоморфная скульптура давних землеробов Передней и Средней Азии / Е. В. Антонова. – М. : Наука, 1977. – 204 с.
2. Відейко М. Ю. Трипільські цивілізації. – Вид. 2 / М. Ю. Відейко. – Київ : Освіта, 2003. – 184 с.
3. Наливайко С. Трипілля, Трипура, Троя / С. Наливайко // Український світ. – 1994. – № 3-4. – С. 8-11.
4. Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – Київ : Думка, 1992. – 192 с.
5. Фрээр Дж. Золотая ветвь : Исследование магии и религии / Дж. Фрээр пер. с англ. М. К. Рыклина. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 528 с.
6. Шилов Ю. Релігійні вірування трипільців: за археологічними джерелами / Ю. Шилов, О. Поліщук // Українська культура. – 2003. – № 10. – С. 28–30.
7. Шилов Ю. Трипільська культура – то Аратта, найдавніша держава / Ю. Шилов, О. Поліщук // Українська культура. – 2003. – № 10. – С. 23–26.

Науковий керівник: професор Синявська Л. І.

О. Д. Телегіна

Національний Університет фізичного виховання і спорту України

ТІЛЕСНА ПІДГОТОВКА В ІНСТИТУТІ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ: ЗА СПОГАДАМИ ВИХОВАНОК

Інститути шляхетних дівчат – це навчальний заклад, який набув популярності серед дівчат шляхетного походження ще наприкінці XVIII ст. Впродовж XIX ст. на території України Інститути відкриваються в Харкові (1811), Полтаві (1818), Одесі (1928), Керчі (1835) й Києві (1838). Навчальна програма закладу передбачала викладання не лише загальноосвітніх дисциплін, а й цикл предметів трудового напрямку: домоводства, вишивання, шиття. Система фізичного виховання дівчат включала відвідування занять із танців та гімнастики.

Спогади випускниць інститутів шляхетних дівчат дозволяють нам оцінити ставлення вихованок до уроків танців й гімнастики, а також рівень їх викладання. Даними дисциплінами рекомендувалось займатись ученицям різного віку по дві години на тиждень [6, 136].

Оскільки такі дисципліни як танці, музика та іноземні мови вважались обов'язковою складовою виховання дівчат-аристократок, відповідно вихованки Інститутів засвоювали їх із легкістю. Як наголошувала одна з випускниць Смольного інституту шляхетних дівчат Олександра Соколова, в музиці й танцях, в усьому тому, що знадобиться в майбутньому, гарні результати демонстрували майже всі дівчата, особливо добре вони оволоділи французькою мовою [4].

Свої вміння вихованки інститутів шляхетних дівчат демонстрували на балах. В найбільшому очікуванні дівчата знаходились напередодні «імператорського балу», де вони мали можливість не лише танцювати із членами імператорської родини, а й відкрити для себе перспективи отримання престижної посади при дворі – фрейліни.

Про популярність серед дівчат уроків танців свідчить і Надія Кондратович, яка навчалась в Інституті на початку XX ст. Одноманітність у повсякденному житті розбавлялась концертами й танцювальними вечорами, які між собою вихованки називали скачками. Але такі заходи обходились без присутності кавалерів, самі дівчатка виконували роль обох партнерів. Танці юній Надії викладали колишні танцівники балету [2].

Навіть, у буремні часи революційних подій дівчата продовжили розважати себе уроками танців. За спогадами вихованки Харківського інституту шляхетних дівчат Тетяни Морозової, коли припиняли постачати світло, в актовій залі при світлі свічок дівчатка танцювали вальс, польку, падекарт, падеспань, мазурку, лезгінку. В мемуарах наголошується: «... за вікнами на всьому просторі Росії та України здійснювались якісь невідомі нам події, щось змінювало наше життя та нашу долю, йшла невідома нам боротьба,

хтось страждав, помирав, гинув, хтось тріумфував. А ми шаленіли від невідомості, і танцювали» [3].

Як ми раніше наголошували, тілесна підготовка вихованок інститутів шляхетних дівчат не обмежувалась уроками танців. З початку XIX ст. навчальні програми жіночих закладів передбачали викладання такої дисципліни як гімнастика. З 1852 р. за ініціативи голови Учбового комітету П. Ольденбурзького дівчата розпочали опановувати нову дисципліну – каліністію – спеціальну гімнастику, розроблену шведським гімнастом Густавом Паулі для дівчат. Заняття каліністією проводились під наглядом лікаря. Додатково рекомендувалось під час занять уникати виконання складних вправ й обов'язково враховувати фізичний стан кожної вихованки [5, 187].

Викладання гімнастики зводились до виконання нескладних вправ під керівництвом викладачки. Для занять гімнастикою дівчатам видавали спеціальну форму, що складалась із легкої сіро-блакитної сукні довжиною до половини голени та з напівкороткими рукавами [3].

Повсякденне життя дівчат також доповнювалось прогулянками на свіжому повітрі та купанням у річці в літній час [1, 251]. Однак, серед спогадів випускниць інститутів шляхетних дівчат зустрічається інформація про відсутність належної уваги фізичному вихованню, тому дівчата росли кволими і хворобливими [1, 234].

Отже, аналіз джерельних матеріалів нам дозволяє стверджувати, що тілесне виховання випускниць інститутів шляхетних дівчат зводилось до відвідування уроків танців та гімнастики. Заняття з танців, що мали практичне значення, викладались на належному рівні, тоді як з гімнастики – зводились до виконання елементарних вправ. Серед спогадів зустрічається інформація про незадовільний стан здоров'я дівчат через відсутність належної уваги до проблем фізичної культури вихованок.

Список використаної літератури:

1. Институты благородных девиц в мемуарах воспитаниц / Сост. Г. Мартынов. – М., 2013.
2. Кондратович Н. Д. Страницы из дневника [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.otkudarodom.ua/ru/stranicy-iz-dnevnik-kondratovich-nadezhda-dmitrievna>
3. Морозова Т. Воспоминания о Харьковском институте благородных девиц [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://beloe-dvijenie.livejournal.com/480598.htm>
4. Соколова А. И. Из воспоминаний смолянки [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://az.lib.ru/s/sokolowa_a_i/text_1901_iz_vospminany_smolyanki.shtml
5. Соколова Н. Д. Формування здорового способу життя вихованок інституту шляхетних дівчат в Україні (XIX – поч. XX ст.) / Н. Д. Соколова // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2015. – № 2. – С. 186 – 189.
6. Черепнин Н. П. Императорское воспитательное общество благородных девиц: исторический очерк (1764–1914) / Н. П. Черепнин. – Петроград, 1915. – Т. 3.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Соколова Н. Д.

Є. Р. Циганник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СТАНОВЛЕННЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ ЯК БОРЦЯ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

В українському націоналістичному русі XX ст. яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого часом асоціюється національно-визвольна боротьба українського народу модерного часу. Окупанти охрестили всіх учасників українського опору за прізвищем Провідника ОУН – бандерівцями. Сам же Бандера для багатьох українців став символом безкомпромісної революційної боротьби [5, 71].

Водночас, і досі навколо імені Степана Бандери точаться суперечки. Його постать вже давно стала об'єктом досліджень, необхідною умовою яких є публікація документів та матеріалів, котрі б об'єктивно висвітлювали його життя і діяльність. Про нього написали багато негативного за часів панування комуністичної ідеології, і тому якась частина українського суспільства ставиться до його імені вороже й досі. Натомість історичні факти

дозволяють вести мову про самопожертву і героїзм Степана Бандери та його однодумців й соратників [3, 12].

На момент входження Західної України до складу СРСР в історичній науці панувала офіційна марксистсько-ленінська ідеологія, тож дослідження тієї чи іншої проблеми, що стосувалася б безпосередньо участі оунівців в формуванні української незалежності, лежало на плечах діаспорних дослідників. Питання з історії діяльності українських націоналістів розглядали дослідники В. Косик, О. Вовк, Н. Варварцев, Д. Веденєєв, Г. Биструхін та ін.

Степан Бандера народився 1 січня 1909 р. в с. Стрий Угринів у сім'ї греко-католицького священника. Дитячі роки пройшли під впливом національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. та діяльності УВО. Цікавим є те, що Степан не навчався в початковій школі, адже його дитинство припало на роки Першої світової війни, коли первинна ланка освіти не працювала [1, 7].

Формування його національної свідомості розпочалося ще з юних років. Належність до родини священника визначила подальшу долю Степана Бандери, його глибокі релігійні переконання. У своїй повсякденній політичній діяльності він керувався Божими заповідями, етикою християнського життя [4, 9].

Та незважаючи на те, що його сім'я майже повністю належала до духовного стану(матір Мирослава була дочкою священника), батько Степана Андрій в роки Першої світової війни не побоявся виступити проти окупанта і піти на захист рідної країни. Отець Андрій у 1918 р. був організатором встановлення української влади у Калуші, він формував військові загони з селян. Осип Бандера (дядько) також був активним громадсько-політичним діячем, бійцем УСС. Загалом, родина Бандер завжди виховувала в своїх дітях патріотичність та силу, витримку, волелюбність [6, 8].

Степан розпочав гартування свого тіла та душі для подальшої боротьби з шкільного віку. Розповідь про героїчну Ольгу Басараб, члена УВО, яка загинула в польській тюрмі через тортури, настільки сильно вразила хлопця, що 14-річний Степан вирішив відтворити тортури польських поліцаїв на собі. Цей вчинок він пояснив жагою підготовки до майбутніх катувань та знущань [6, 14].

У 1919-1927 рр. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії, а в 1928-34 рр. – на агрономічному відділі Львівської політехніки. Поряд із навчанням він вів активну громадсько-політичну діяльність, зокрема поза його увагою не zostались пластунський загін «Червона Калина», товариства «Просвіта», «Луг», «Основа», «Сокіл», «Сільський господар» та ін. [2, 5].

Способу життя Степана міг позаздрити будь-який активний діяч того часу. Як він сам писав про себе: «У своїх студентських роках я брав активну участь в організованому українському національному житті[...]. До моїх спортивних занять належали біги, плавання, лещетарство, кошиківка і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не курих і не пив алкоголю» [2, 5].

1928 р., у 19-річному віці, Степана Бандеру прийняли до лав Української Військової Організації (УВО), де він був зарахований до розвідувального відділу, а згодом переведений у референтуру пропаганди. Юний Бандера займався поширенням націоналістичних ідей, в які палко вірив сам. Його діяльність була помічена польською поліцією, за що його і вперше заарештували в грудні 1928 р. в Калуші [5, 73].

2 лютого 1929 р. виникла Організація українських націоналістів як реакція на неорганізованість та розрізненість націоналістичних об'єднань. Свою головну мету – незалежність України – ОУН збиралася досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройної боротьби проти польських та радянських окупантів. Рішення боротися саме в такий спосіб було зумовлене тим, що антирадикальні методи не були ефективними. Того ж року Степан Бандера став її постійним членом [5, 74].

Яскравим свідченням патріотизму Степана є те, що для вступу в ОУН він «приписав» собі ще один рік, адже організація приймала членів виключно з двадцяти одного року. Незважаючи на свій юний вік, С. Бандера дуже швидко зайняв лідерські позиції та став однією з впливових фігур серед членів організації на місцях [7, 55].

З перших днів членства С. Бандера взяв участь у I конференції ОУН Стрийського округу, займався розповсюдженням підпільної націоналістичної літератури. Одночасно він виконував різні функції у відділі пропаганди, а в 1930 р. став вести відділ підпільних видань, потім техніко-видавничий відділ. З початку 1931 р. очолив відділ доставки нелегальних видань з-за кордону. Ця робота проявила найкращі якості Степана і утвердила його організаційні здібності. Завдяки його роботі серед українського населення поширились журнали «Сурма», «Пробудження нації», «Український націоналіст», безпосередньо в Польщі друкувався журнал «Юнак» [7, 57].

Особлива увага належить і конференціям, що проходили поза межами України. Загалом заслугою Бандери є встановлення зв'язків з іншими членами націоналістичних об'єднань. У своїй праці «Мої життєписні дані» Степан Бандера описав це так: «В липні 1932 р. я з кількома іншими делегатами від КЕ ОУН на ЗУЗ брав участь у Конференції ОУН у Празі (т. зв. Віденська Конференція, яка була найважливішим збором ОУН після основуючого конгресу). У 1933 р. відбулися теж ширші конференції в Берліні і в Данцігу, на яких я теж був. Крім того, на вужчих конференціях-зустрічах я мав кілька разів змогу говорити про революційно-визвольну діяльність Організації з Провідником УВО-ОУН сл. п. полк. Євгеном Коновальцем та з його найближчими співпрацівниками» [1, 6].

У 1933 р. до рук польської розвідки потрапив т. зв. архів Сеніка – 418 оригіналів та 2055 копій організаційних документів, унаслідок чого поліція провела масові арешти членів ОУН. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5-6 год. ранку, в Академічному домі у Львові. 18 листопада 1935 р. у Варшаві розпочався судовий процес над членами ОУН. Варшавський процес привернув лише дедалі більше людей на сторону Степана Бандери – явище, повністю протилежне тому, на що розраховувала польська влада. Степан Бандера та його товариші перетворили Варшавський процес на форум пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби. Вони звинувачували Польщу в знуванні над українським народом. С. Бандера був прикладом для інших підсудних, своїми демонстративними виступами надихав їх на активний спротив [5, 83].

Зрештою, в уяві значної частини українців, особливо молоді, Степан Бандера став справжнім героєм, незламним борцем за права й честь нації. В результаті його чітких життєвих норм та рішучих дій він заслужив глибоку пошану серед українського населення, а серед членів ОУН та УПА здобув міцний, непохитний авторитет.

Степан Бандера є непересічною особистістю. До кінця свого життя (15 жовтня 1959 р.) він боровся проти гніту сусідніх держав; його не зломали ані війна, ані нескінченні арешти. Можна сміливо стверджувати, що ця людина є символом боротьби за незалежність і волю України. Для сучасного покоління він став взірцем справжнього патріота і націоналіста.

Список використаної літератури:

1. Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 1-13
2. Бандера С. Перспективи Української Революції. З передмовою Ярослава Стецька. – Мюнхен : Цицери, 1978. – 632 с.
3. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН : У 2-х т. – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1996 – Т.1. – 190 с.
4. Мірчук П. Степан Бандера символ революційної безкомпромісності. – Нью-Йорк; Торонто, 1961. – 159с.
5. Посівнич М. Становлення Степана Бандери як крайового провідника ОУН // Український визвольний рух. – 2004. – №3. – С. 71-85.
6. Посівнич М. Степан Бандера – життя, присвячене свободі. – Торонто, 2008. – 110 с.
7. Частий Р. В. Степан Бандера: мифы, легенды, действительность. – Харьков: Фолио, 2015. – 382 с.: ил. (Время и судьбы)

Науковий керівник: д. і. н., професор Масненко В. В.

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМИН УНР І ЗУНР ЯК ОДНА З ПРИЧИН ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Одним із найголовніших досягнень початку двадцятого століття для нашого народу, беззаперечно був Акт Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року. Ця подія зіграла визначну роль у формуванні сучасної Соборної України. За підсумками революції 1917 р. в Росії та розпаду Австро-Угорської імперії у 1918 р. постали дві українські держави: Українська Народна Республіка (УНР) та Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Вони відрізнялися між собою політичними, економічними, соціальними і міжнародними орієнтирами. Це було зумовлено як історичною долею цих земель, так і обставинами, що склалися [1].

Розбіжності у поглядах між лідерами УНР та ЗУНР стали першопричиною скорого розпаду вже об'єднаної держави. Для розуміння цього необхідно проаналізувати події, що передували проголошенню Акту Злуки та самому процесу переговорів між сторонами.

Вищевказані держави суттєво різнилися між собою, що було обумовлено тривалою відокремленістю українців, які в них проживали, і життям їх в різних імперіях, із різними підходами до реалізації влади на підкорених землях. Геополітичне розташування між Заходом і Сходом визначило специфічний історичний шлях України. На різних етапах української державності завжди гостро стояла проблема соборності усіх етнічно-історичних земель [2]. Зокрема до суттєвих відмінностей можна віднести те, що в УНР основна увага приділялась соціальним питанням, правам національних меншин, у той час як у ЗУНР основним було національне питання. Також суттєво відрізнялись у правах еліти обох держав. При владі в УНР знаходились молоді діячі, які у своїй діяльності значною мірою сповідували революційний романтизм. Уряд ЗУНР складався з представників української аристократії та інтелігенції, що мали великий досвід парламентської боротьби і в своїй діяльності виходили з потреб моменту [1]. Що в значній мірі і стало однією з причин провалу Української революції.

В практичну політичну площину питання про об'єднання етнічних українських земель в єдину національну державу постало лише 1918 році. На міжнародному рівні інтенцію було легалізовано широковідомими тезами тодішнього президента США Вудро Вільсона, які увійшли до історії під назвою «14 пунктів». Вони, зокрема, санкціонували ліквідацію переможених Німецької та Австро-Угорської імперій та створення на їх теренах малих національних держав.

З проголошенням ЗУНР та початком збройного конфлікту з поляками, галицькі політичні лідери усвідомлювали, що без допомоги східних сусідів-українців не обійтись. Вже 11 листопада 1918 р. до Києва прибула делегація ЗУНР. Під час переговорів гетьман П. Скоропадський пообіцяв надати допомогу грошима, зброєю, боєприпасами, амуніцією та обмундируванням. Невдовзі розпочалися офіційні переговори між ЗУНР і Директорією відновленої УНР. Згодом галичани отримали суттєву матеріальну допомогу. Галицька армія була посилена кваліфікованим командним складом. 22 січня 1919 р. офіційно відбувся Акт Злуки УНР та ЗУНР в єдину державу. Цей історичний акт формально проголосив про возз'єднання усіх українських земель, що стало стратегічною метою українських урядів у боротьбі за волю і незалежність держави. Але ЗУНР і УНР фактично так і не об'єдналися, адже для галичан головним ворогом залишалися поляки, а для наддніпрянців – росіяни, тому обидва військово-політичних провали ніяк не могли дійти згоди [2].

Згодом С. Петлюра, роздумуючи над тактичними розбіжностями з галичанами, стверджував, що у справах територіальних треба керуватися принципом соборності, етнографічно-територіального принципу нації здійснити не можна, шлях до української державності стелиться через Київ, а не через Львів. На його думку, тільки тоді, коли українська державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, можна буде думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами. За такого стану національної свідомості народу, його організованості й дисциплінованості, на якому застав його 1917–1918 рр., лише скоординованою акцією обох частин – «галичан» і «наддніпрянців»

можна було досягнути ідеалу державної самостійності. Також він зазначав, що: «Фактично ідея Соборної України була фразою, якою користувалися для святочних промов, декларацій і з якої не уміли і не хотіли витягнути обов'язуючі логічних наслідків. Стратегія національної боротьби, як і боротьби військової, вимагає бити в першу чергу по головному ворогові, а з другорядним потім можна раду дати. В своїй діяльності я керувався думкою, що таким ворогом була, є і буде Московщина. Це ясно кожному, не засліпленому місцевим патріотизмом» [3]. Ці роздуми поділяв відомий галицький громадсько-політичний діяч, секретар Бойової управи УСС Д. Катамай. Він стверджував, що на той час, єдиним шляхом до вибудовування соборної та незалежної Української Держави було об'єднання з поляками для перемоги над більшовиками, на що були категорично незгодні керівники ЗУНР.

Отже, з вищезазначеного випливають наступні висновки:

1. При об'єднанні двох держав зіграв свою роль тривалий поділ єдиного народу кордонами двох сусідніх імперій;

2. Активний патріотично-налаштований прошарок населення був надто відмінним за своїм складом в ЗУНР та УНР. Тобто, в УНР основною рушійною силою були молоді люди, які в силу свого віку, обставин за яких формувався їх світогляд та політичної ситуації в державі на той момент і з її соціалістичними ідеями, а в ЗУНР – інтелігенція, що вже хоч і мала досвід в політичних іграх, проте була не менш радикально налаштована по відношенню до своїх найближчих опонентів.

3. Внаслідок зазначених розбіжностей, Об'єднана Українська Держава так і не змогла визначити для себе основні пріоритети діяльності, в тому числі і визначитись із тим хто є страшнішим для неї на той час ворогом. Наддніпрянці бачили ворогом лише росіян, в той час як поляки для них були чимось далеким, і навпаки з боку ЗУНР. Тому, сторони так і не дійшли спільної думки і до самого кінця «перетягували ковдру» на себе.

Проте, не дивлячись на всі ці відмінності лідери українських держав дійшли згоди про об'єднання, що беззаперечно стало найбільшим досягненням того часу для українців сьогодення. Адже саме розуміння ними того, що ми є одним народом утвердило розуміння цього їхніми нащадками.

Список використаної літератури:

1. Ковальова О. Акт злуки УНР та ЗУНР: великі надії та сумна реальність [Електронний ресурс] / Ольга Ковальова // Кореспондент. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://blogs.korrespondent.net/blog/badusers/3228299-akt-zluky-unr-ta-zunr-velyki-nadii-ta-sumna-realnist>.

2. УНР і ЗУНР: проблема взаємин на тлі соборності України / І. Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. наук. пр. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – Вип. 18. – С. 275–283.

3. Цит. за: Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 121–122.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О. В.

В.А. Якименко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО У 1920-1930-х рр.: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ

Культурно-освітній процес в 1920-1930-х рр. дає можливість стверджувати, що культура і освіта стали невід'ємною ознакою розвитку духовного світогляду українського селянства.

Запровадження політики українізації в різноманітних сферах життя, в тому числі і в культурно-освітньому будівництві в 20-30-ті роки ХХ століття значною мірою прискорило це будівництво на селі. Найбільше ця політика вплинула на розвиток культосвітніх закладів та масову роботу, яка проводилась в них, а також на ліквідацію неписьменності та розвиток народної освіти.

Реальними практичними кроками здійснення політики українізації стали декрети ВЦУВК УРСР від 27 липня 1923 року „Про заходи в справі українізації шкіл виховання і культурно-освітніх установ” та від 1 серпня 1926 року „Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови”, які насамперед проголошували рівноправність мов.

З середини 20-х років ХХ століття відбувається піднесення української культури, чому посприяли ряд постанов, виданих урядом, які стосувались рівноправності мов та розвитку української культури. Це призвело до того, що всі декрети, постанови, розпорядження уряду, різноманітні оголошення почали публікувати як українською так і російською мовою, а от акти публіцистично-правового характеру, особливо посвідки, свідоцтва про освіту вже належало укладати виключно українською мовою. Отже одним із головних питань, як національній політиці, так і в культурному будівництві 20-30-х років була українізація не лише партійного і державного апарату, а різних сфер життя. Вище вже згадувалось, що в досліджуваний період, значних успіхів вдалося добитися в галузі народної освіти. Першим кроком в цій галузі стала українізація лікнепів. З впевненістю можна зробити висновок, що з початком запровадження українізації все більше і більше лікнепів починають вести навчання українською мовою і всі вони, переважно, були забезпечені українськими підручниками.

В період українізації своє відродження переживає і українська преса, зокрема кількість українських газет поступово зрівнюється з кількістю російських, а подекуди перевищує останні.

Значних успіхів, пов'язаних з політикою українізації вдалося досягти і в культурному житті. Зокрема досить широко запроваджувалась українізація бібліотек, кіно на селі.

Величезний вклад в загальнодержавний процес українізації і взагалі в культурно-освітній розвиток українських селян внесли культосвітні заклади, насамперед сельбуду та хати-читальні. На початку 20-х років ХХ століття сельбуд стає єдиним центром культурно-освітньої роботи на селі і набуває широкої популярності. Крім сельбудів селяни відвідували також і хати-читальні, які відкривались насамперед в тих місцях, де не було партійних та комсомольських організацій та міцних комітетів незаможних селян.

Слід відмітити, що хати-читальні і сельбуду відрізнялися своїм значенням. Можемо зробити висновок, що сельбуд являв собою громадську організацію, яка проводила політосвітню роботу і мав членство, тоді як хата-читальня становила лише найпростіший політосвітній осередок сельбуду без членства.

Однією з найбільш поширеною та найбільш цікавою роботою тогочасних культурно-освітніх закладів була гурткова робота. Гуртки, переважно, утворювались тоді, коли виникала зацікавленість якоюсь спільною справою і навколо неї згуртувалось декілька осіб. В системі гуртків спочатку, як правило, переважали драмгуртки, політичні, хорові музичні, сільськогосподарські, природничо-наукові, однак пізніше, особливо із запровадженням колективізації починає збільшуватись відсоток сільськогосподарських гуртків, натомість зменшуються політгуртки та драмгуртки.

В зазначений період, по селах України почали запроваджуватись і нові форми культурно-освітньої роботи, як-то стінні живі світлові газети, а також фотогазети. Значний вплив на культурно-освітній розвиток українського селянства справили ляльковий театр, який мав свої форми, політлотереї та політбазари, екскурсії, масовий спів.

Отже, культурно-освітні заклади, та масова робота проведена в них відіграли значну роль для покращення культурно-освітнього розвитку українського селянства в досліджуваний період.

Однією з найгостріших проблем, яка стояла перш за все на селі після жовтневих подій 1917 року, була проблема ліквідації неписьменності. Щоб якось розв'язати ці проблему радянське керівництво починає видавати ряд важливих директив для покращення цієї ситуації.

На початку 30-х років ХХ століття в селах спостерігається певне вдосконалення системи лікнепів. Зокрема, збільшується кількість недільних шкіл, було покладено початок і

новим навчальним планам, розрахованих на 330 годин, проводились місячники лікнепу. І ці, і вжиті раніше заходи призводять нас до висновку, що їм вдалося певною мірою прискорити ліквідацію неписьменності, яку до 1933 року було майже завершено, а в наступні роки їй почали приділяти більше уваги.

В здобутті селянством важливих знань велика роль належала перш за все народній освіті, якій довелось пройти великий шлях свого становлення. На зміну церковно-парафіяльним, земським, приватним школам, які існували до революції прийшла загальноосвітня семирічна школа з двома концентратами (I – 1-4 класи; II – 5-7 класи), що охоплювала дітей віком від 8 до 15 років. Для юнацтва, віком від 15 до 19 років, спеціальними школами освіти було визнано інститут або технікум. Слід зазначити і той факт, що для забезпечення шкіл і навчання дітей, школи були зняті з державного бюджету і переведені на місцевий, що погіршило їх роботу. Однак, з середини 20-х років ХХ століття на народну освіту, особливо на її розвиток на селі, асигнування починають збільшуватись. В цей час навчання характеризується стабільністю мережі установ, збільшенням дітей у школі, переходом до плану українізації освіти. Проте, незважаючи на це багато шкіл ще перебували в досить складному матеріальному становищі, багато з них працювали в найманих приміщеннях в дві зміни, шкільне майно було зазвичай зруйнованим, значні проблеми виникали в забезпеченні шкіл паливом та освітленням, не вистачало книг.

Отже, політика українізації охопила не лише державний і партійний апарат, а перш за все вона прижилася в різних сферах життя, особливо на селі, сприяючи культурно-освітньому розвитку багатьох селянських мас. І хоч на початку 30-х років ХХ століття політика українізації почала загальмовуватись, а пізніше взагалі була зведена нанівець, її роль в піднесенні духовного світогляду українського селянина залишається неоціненною.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук П. М. Національно-культурна політика більшовиків на Україні на початку 20-х років. – К., 1998. – 45 с.
2. Історія селянства Української РСР. У двох томах. – Т. 1. – К. : - Наукова думка, 1967. – 534 с.
3. Коцур В., Коцур Н. Українізація і освіта в 20-і на початку 30-х років 20 століття. Деякі методологічні та історіографічні аспекти // Рідна школа. – 1997. - № 11. – с. 77 – 80.
4. Шевчук Г. М. Культурне будівництво в Україні в 1921 – 1925 роках. – К.: ВУАН, 1963. – 435 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

НЕЙІСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР З БОЛГАРІЄЮ 27 ЛИСТОПАДА 1919 РОКУ

27 листопада 1919 в Нейї-сюр-Сен (передмістя Парижа) між Болгарією, яка зазнала поразки в Першій світовій війні в складі Четверного союзу, і державами-переможницями – членами блоку Антанти та їхніми союзниками укладено договір, який носить назву Нейїський мирний договір.

Володіючи у минулому столітті найпотужнішою армією на Балканах, Болгарія, тим не менш, не змогла зібрати плоди військових перемог через те, що не мала ні кваліфікованої дипломатії, ні сильної зовнішньополітичної пропаганди. Спочатку правляча еліта вплуталася в Балканські війни, не до кінця підготовлені дипломатично, потім за намовою «непрофесійних» дипломатів двічі втягнула країну у світові конфлікти. Кожен раз болгарські представники на повоевних конференціях нібито невміло відстоювали національно-державні інтереси своєї країни, не могли переконати переможців у справедливості її територіальних претензій на всі ті придбання, яких домоглися воїни на полях кривавих битв [3, 154].

Проводячи переговори як з Антантою, так і з Центральним блоком. Уряд Радославова і цар Фердинанд були на боці Німеччини, але опозиція, яка була більшістю, підтримувала Антанту, точніше підтримували нейтралітет по відношенню до неї. На той час для Болгарії головним завданням було повернення втрачених македонських територій. Уряд Радославова не спішив приймати рішення на чийому боці брати участь у війні. Хоча юридично цар Фердинанд зв'язав Болгарію з Австро-Угорщиною і Німеччиною.

Салонікське перемир'я 1918 р. та Нейїський мирний договір 1919 р., на думку болгарських істориків, узаконили несправедливу міжнародну реальність. Після Першої світової війни Болгарія, окрім жертв, втратила свої території, була змушена сплачувати репарації, болгари почували себе приниженими.

На думку болгарських істориків, Нейїський договір мав характер міжнародного диктату. Він не враховував жодної історичної реальності на Балканах, не брав до уваги етнічний склад територій, які забирали у Болгарії, нехтував економічними та фінансовими можливостями останньої. Учасники Паризької мирної конференції не прислухалися до жодного мотивованого зауваження болгарського уряду. З протестною заявою виступили депутати Народних Зборів. В ній, зокрема, спостерігаємо: «...Болгарський народ карають дуже жорстоко. Замість миру, який приніс би спокій Балканам, копаються нові ями, ще більшу отруюються стосунки між балканськими народами. Проти такого миру Народні Збори вважають своїм обов'язком в цей трагічний момент від імені болгарського народу висловити свій гострий протест. Помилки керівництва Болгарії не можуть виправдати жорстокий вирок, який оголошено нашому народові і його майбутньому...»[1, 112].

За Нейїським договором Болгарія втрачала понад 11 тис кв. км (1/10 своєї території і 1/7 свого населення): Південна Добруджа переходила до Румунії; Сербія отримувала райони навколо міст Струмїца, Царїброд, Босїлеград, а також кілька сіл в районі міст Кула і Трин; До Греції переходили деякі території, які після Балканських війн Туреччина передала Болгарії в 1915 р., і частина земель біля м.Смолян; Західна Фракія залишалася під управлінням Антанти, однак пізніше ці землі стали територією Греції і таким чином Болгарія позбавилася виходу на Енейське море.

Окрім того, за договором Болгарія зобов'язувалася передати країнам-переможцям тисячі тон вугілля та десятки тисяч голів великої рогатої худоби та овець. Розмір репарацій сягав 2,25 млрд. золотих франків, що становило 1/4 національного багатства Болгарії. Репарації необхідно було сплачувати протягом 37 років при річній ставці 5%.

Попри це Болгарія зобов'язувалася взяти на себе витрати на облаштування 228190 біженців, які покинули вищезазначені території і втекли до Болгарії. Софія мала потурбуватися про розміщення 50-тисячної армії білогвардійського генерала Врангеля, яка

під натиском більшовиків була змушена покинути Крим. Збройні сили Болгарії мали нараховувати не більше 33 тис. вояків (20 тис. – регулярна армія, 10 тис. – жандармерія, і 3 тис. – прикордонники). Болгари позбулися і свого військового флоту [2, 89-91].

Ось чому болгарська політична еліта прагнула добитися справедливості для своєї держави. Водночас вона розуміла, що найближчим часом досягти цього буде неможливо. Переможені держави прагнули перегляду мирних договорів, а держави-переможні протидіяли ревізійністським тенденціям, тобто, вони хотіли зберегти статус-кво, що утворився в Європі після Першої світової війни. Підсумки Першої світової війни були фатальними для Болгарії. Вони буквально перевернули уклад життя країни, який складався протягом попередніх майже сорока років. Більш того, наслідки участі Болгарії в цій війні, безсумнівно, загальмували непросте, але, безперечно, поступальне її просування в напрямку консолідації власної державності.

Список використаної літератури:

1. Чорній В. П. Історія Болгарії / В. П. Чорній. – Львів, 2007. – 404 с.
2. Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история. Ч.2. – М, 2000. – с. 261.
3. Крапівін О.В. Зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи. Навчальний посібник для студентів / Кер. авт. колективу О.В.Крапівін. – Донецьк, 2012. – 274 с.
4. Болгария в XX веке. Очерки политической истории. М., 2003. (Серия «XX век в документах и исследованиях»).

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О. І.

А. О. Григоренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«БІЛЕ» ТА «ЧОРНЕ» РАБСТВО В АМЕРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ

Історія Сполучених Штатів по-особливому багата на безліч подій, які сформували американську націю та створили самобутню державу. Спосіб життя та ідеологія нації, політична система країни, своєрідна культура – все це в якійсь мірі вражає своєю досконалістю але... Американська історія знає чимало трагічних моментів, насамперед, варто звернути увагу на моторошний період рабства.

Протягом двох з половиною століть капіталістичний розвиток Північної Америки поєднувався із збереженням рабства. Звичайно, американське рабство не було подібне римському. Воно виникло в надрах капіталізму і відобразило специфіку формування буржуазного способу виробництва в сільському господарстві Північної Америки [3]. До того ж в американських колоніях практикували «біле» та «чорне» рабство.

Перші невільники в Америці були білими рабами, або, як їх називали, законтракованими чи кабальними слугами. Якщо хто-небудь хотів переїхати в Америку, а у нього не було 6 – 10 фунтів стерлінгів, потрібних для оплати проїзду, він підписував з підприємцем договір у двох примірниках і зобов'язувався відшкодувати витрати по перевезенню за океан відпрацювавши п'ять років в становищі слуги-раба. Його привозили в Америку і продавали на аукціоні. Вважалося, що після відпрацювання п'яти років він повинен отримати свободу, але іноді такі люди тікали раніше. В інших же випадках, внаслідок нової заборгованості, кабальний слуга залишався в рабстві на другий і третій термін. Нерідко привозили з Європи засуджених злочинців. Їх також продавали. Ця категорія кабальних слуг зазвичай мала відпрацювати не 5, а 7 років для того, щоб після цього терміну отримати свободу [1, 80].

Регулярна торгівля законтракованими слугами велася протягом XVII – XVIII століть. Але в XVIII ст. її значення поступово почало падати в зв'язку з розвитком рабства негрів. Основний контингент законтракованих слуг склали англійські та ірландські бідняки-селяни і ремісники, розорені, позбавлені засобів виробництва в ході обгородження і

промислового перевороту в Англії. Злидні, голод, іноді і релігійні переслідування гнали цих людей в далеку заокеанську країну, умови життя і праці в якій вони погано собі уявляли.

По Європі нищпорили агенти-вербувальники американських землевласників і залучали жебраків селян або безробітних розповідями про «привільне» життя за океаном. Широкого розмаху набуло викрадення людей. Дорослих вербувальники споювали, дітей заманювали. Потім бідняків збирали в портових містах Англії та вивозили в Америку в таких же умовах, як перевозили худобу. Судна були тісними, їжа мізерною; крім того, вона часто псувалася, і переселенці протягом довгого шляху в Америку були приречені на голод [2, 61].

«Жах, що твориться на цих кораблях, – розповідає один із рабів, який сам пережив таку подорож, – сморід, блювота, різні стадії морської хвороби, лихоманки, дизентерії, гарячка. Багато гинуть жахливою смертю» [4].

Іноді работорговці і комісіонери вели жваву торгівлю одночасно рабами-неграми, полоненими індіанцями і привезеними з Європи законтрактованими слугами [2, 61].

Одна з бостонських газет повідомляла в 1714 році про те, що багатий купець Семюель Сеуолл «продає кілька ірландських служниць, одного ірландського слугу – вмілого перукаря, і чотири або п'ять пригожих хлопчиків-негрів». У цій же газеті через кілька днів з'явилося таке оголошення: «Продається індіанський хлопчик у віці близько 16 років, негр у віці близько 20 років. Обидва добре говорять по-англійськи і придатні до будь-якої роботи» [4].

Було чимало випадків, коли законтрактованих слуг забивали до смерті. Господар втрачав при цьому тільки працю раба на період контракту. Закони колоній лише в окремих випадках передбачали, що господар зобов'язаний відпустити слугу, якщо він спотворить його. Втечі білих рабів були масовим явищем в колоніях. Спійманих слуг жорстоко карали, їх таврували, збільшували термін контракту, іноді засуджували до смерті. Час від часу законтрактовані слуги повставали. В окремих випадках білі раби змовлялися з неграми і спільно виступали проти своїх господарів і рабовласників [2, 62].

Поступово рабство негрів витіснило систему законтрактованої праці. Раб-негр був більш вигідний. Утримання раба обходилося вдвічі дешевше. Рабовласник міг експлуатувати раба протягом всього терміну життя останнього, а не тільки лише в період часу, який обумовлений в контракті. Власністю господаря ставали і діти раба. Виявлялося також, що застосування праці негрів-рабів вигідніше для колонізаторів, ніж рабство індіанців або білих бідняків. Індіанці, звернені в рабство, отримували допомогу від індіанських племен, які перебувають на волі. Перетворити на рабів індіанців, які не знали експлуатації і які не звикли до невольної праці, або білих бідняків, привезених з Європи, де рабство давно вже не існувало, було більш важче, ніж використовувати працю негрів-рабів, які ввозилися з Африки, де серед негритянських народів набуло широкого поширення землеробство, а розвиток суспільних відносин призвів до появи у багатьох племен рабства, де існували цілі рабовласницькі держави. До того ж негри були сильнішими і витривалішими індіанців.

Рабів для плантації купували на зовнішньому ринку, а також «розводили» на самій плантації. Рабовласники говорили, наприклад, що вигідніше купити жінку, ніж чоловіка, «так як через пару років жінку можна продати «з приплодом» [1, 80 – 81].

Протягом XVII – XVIII ст. експлуатація негрів-рабів і работоргівля набували все більшого значення не тільки в економічному житті Північної Америки, а й на міжнародному ринку. Західне узбережжя Африки було покрите мережею фортів і факторій: в них перебували загони для полювання за рабами і для утримання їх в ув'язненні. Жадібні работорговці прагнули вмістити на свої судна щонайбільше «живого вантажу». Рабів перевозили в жахливих умовах. Відстань між палубами зазвичай становила 3 фути 3 дюйми (трохи більше метра). Туди рабів заганяли батогами, причому змушували лягати щільно один до іншого. В таких умовах невольники проводили весь багатоденний перехід з Африки в Америку. Особливо жахливим було становище під час штормів, коли закривали люки; люди страждали від морської хвороби, нестачі повітря, від епідемії.

При перевезенні рабів в Америку смертність їх досягала третини, а іноді і половини взятих на борт. Рабів ввозили головним чином для тютюнових плантацій південних штатів.

Їх виганяли на роботу партіями; вони працювали по 18 – 19 годин на добу. На ніч рабів замикали і спускали собак. Вважають, що середня тривалість життя негра-раба на плантаціях становила 10 років, а в XIX ст. навіть 7 років.

Законодавство розглядало рабів не як людей, а як річ, рухоме майно, що належить рабовласникові. Вбивство негра не вважалося злочином для його господаря. Негр був рабом на все життя; дитина, що народилася від рабині, ставала рабом, хоча його батьком і був вільний негр. Неграм-рабам вселяли догми християнської релігії, пропонували їм терпіти в цьому житті в надії на нагороду в загробному.

Рабам забороняли вчитися писати і читати, пересуватися групами більш ніж 7 чоловік без супроводу білих. Будь-яка біла людина, яка зустріла негра поза плантацією, повинна була вимагати у нього відпускний квиток, а якщо такого не було, то могла дати 20 ударів батоном. У разі, якщо негр намагався захищатися або відповісти на удар, він підлягав страті. За перебування поза домом після 9 години вечора негрів у Вірджинії піддавали четвертуванню. У разі спроби до втечі рабам відрубували руки, рабів спалювали, вішали, тримали в тюрмах [2, 63 – 64].

Як бачимо у Сполучених Штатах сформувалася доволі дивна форма рабовласництва в історії. Торгівля «живим товаром», експлуатація, знущання, приниження людей, яким нависли ярлик «раб». Це темний період американської історії, який не має права забути та більше того, не має права повторити та допустити знову подібну нелюдську жорстокість.

Список використаної літератури:

1. Арш Г. Л. Новая история стран Европы и Америки : Первый период : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. «История» / Г. Л. Арш, В. С. Бондарчук, Л. И. Гольман и др. ; Под ред. А. В. Адо. – М. : Высш. шк., 1986. – 623 с.
2. Ефимов А. В. Очерки истории США. От открытия Америки до окончания гражданской войны / А. В. Ефимов. – М., 1958. – 440 с.
3. Согрин В. В. Мир американских рабовладельцев : Кэлхун, Фицхью и другие / В. В. Согрин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/HISTORY/SLAVERY.HTM>
4. Шабельников Дмитрий. Жизнь в Америке глазами рабов / Дмитрий Шабельников. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://arzamas.academy/mag/422-slaves>

Науковий керівник: к. і. н., доцент Кіреєва В. О.

А. О. Григоренко, І. В. Скитиба

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

БУНТІВНИК МИХАЙЛО БАКУНІН

Знаменитий революціонер і анархіст Михайло Олександрович Бакунін є однією з найбільш яскравих, цікавих і в той же час складних фігур революційного руху XIX століття. Він весь зітканий із протиріч, ними сповнене його життя, діяльність, вчення і особистий характер [2, 12].

З волі радянських ідеологів Бакунін не ввійшов в славну когорту революційних демократів, хоча її аж ніяк не зіпсував би, навпаки, прикрасив.

Михайло Олександрович Бакунін з'явився на світ 18 (30) травня 1814 р. в селі Премухіно (Тверська губернія, Російська імперія). У родині Бакуніних росло 9 дітей: 5 братів і 4 сестри. Михайло був молодшим з братів і став найзнаменитішим. Батько сімейства намагався втілити у вихованні дух Просвітництва. У будинку говорили на п'яти мовах, багато читали, дітей вчили музиці і малюванню.

У 1829 р. він вступив до Петербурзького артилерійського училища, а через 5 років був з нього відрахований за зухвалу відповідь начальнику училища та перерахований в армійську артилерію. У 1835 р. в чині прапорщика Бакунін вийшов у відставку. Йому запропонували стати чиновником, але він відмовився і в січні 1836 р. виїхав до Москви, до друзів. Служити Бакунін не хотів, бо вважав, що миколаївська імперія просякнута злом і несправедливістю [1].

Відчуваючи в собі якісь могутні пориви, яесь неясне передчуття майбутньої йому ролі, він рветься за кордон із задумливої миколаївської Росії. Там, в обстановці розумового бродіння, яке охопило всю Західну Європу перед революцією 1848 р. Бакунін від філософії переходить до політики, знайомиться з усіма найвищими опозиційними і революційними діячами, спершу в Німеччині, а потім в Швейцарії, Франції та Бельгії, і вже в 1842 р. кидає свій знаменитий афоризм, який став згодом гаслом всіх анархістів: «страсть к разрушению есть в то же время творческая страсть» [2, 12 – 13].

Виру революції 1848 р. Бакунін віддає себе всього без залишку. Але особливо захоплює його мрія про створення на руїнах російської та австрійської монархій всеслов'янської республіки. Мужньо керуючи однією з останніх спалахів пригніченої революції – повстанням в Дрездені навесні 1849 р. Бакунін, який потрапив в лапи саксонського, а потім і австрійського уряду, двічі засуджений до смерті, помилуваний і, нарешті, виданий Миколі I. В 1857 р. Бакунін був засланий в Сибір, там він користується заступництвом іркутського генерал-губернатора, бо стає на його бік, коли той починає боротьбу зі старими політичними засланнями і декабристами. І разом з тим він мріє знову про революційну діяльність, біжить через Японію і Америку, а в 1861 р. опиняється в Лондоні, у своїх старих друзів Герцена і Огарьова. Потрапивши в обстановку назріваючого, після реакції 50-х рр., революційного руху в Європі, робітничого і національного, напередодні польського повстання 1863 р., Бакунін відчув себе в своїй стихії. До середини 60-х рр. погляди Бакуніна розвинулися в більш-менш цілісний, анархічний по суті світогляд. Написаний в 1867 р. твір «Федералізм, соціалізм і антитеологізм» розцінювався ним самим як робота, в якій він виклав всі свої ідеї – філософські, соціально-політичні та практичні.

Після різного роду спроб знайти спосіб, яким можна було б втілити анархістські ідеали, Бакунін вступив в 1864 р. в Міжнародне товариство робітників (І Інтернаціонал), де незабаром розгорнув проти К. Маркса і його однодумців запеклу боротьбу, намагаючись направити роботу Інтернаціоналу в русло анархізму, особливо використовуючи заснований ним в 1868 р. таємний «Міжнародний альянс соціалістичної демократії». У 1872 р. Гаазький конгрес виключив Бакуніна з лав Інтернаціоналу [3].

1872-1874 рр. – час останніх бакунінських революційних акцій. Спроба поєднати сили революціонерів з селянством і фабричними робітниками в Росії не вдалася. І довелося звернути свій революційний запал на Італію: Бакунін почав готувати повстання в Болоньї. Але йому довелося рятуватися втечею і ховатися. Бакунін покинув Болонью в одязі священика, тримаючи в руках велику корзину зі свіжими яйцями, – для маскуванню.

У червні 1876 р. Бакунін переїхав в Берн. Він залишився без своєї улюбленої революційної справи, обтяжувався безгрошів'ям, залазив у борги, викручувався, ігноруючи при цьому побут, ходив в поношеному одязі і обходився мінімальними особистими потребами. Він жив в світі ідей. Коли Бакунін захворів, за ним зворушливо доглядали прості люди. У Берні він потрапив в клініку. Хронічне запалення нирок, ревматизм, склероз та інші хвороби робили його положення вкрай важким. З 22 червня стан Бакуніна різко погіршився. Він майже перестав їсти і пити. Смерть наступила о 12 годині дня 1 липня 1876 р. (за старим календарем – 19 червня). «Бакунін помер, як і жив, – діловою людиною, – писала Рейхель. – Протягом всього свого життя він виступав тим, ким був, без фраз і без облуди, і помер він також з повним усвідомленням самого себе і свого становища. Він склав собі правильне судження про сучасний світ, і, усвідомлюючи, що йому не вистачає потрібного матеріалу для властивої йому діяльності, він без жалю закрив очі» [1].

Список використаної літератури:

1. Безелянский Юрий. Герой. Бунтарь. Анархист Михаил Бакунин / Юрий Безелянский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nkj.ru/archive/articles/15340/>
2. Горев Б. М. А. Бакунин (К 50-летию со дня смерти) / Б. Горев // Красная нива. – 1926. – № 26. – С. 12 – 13.
3. Пустарнаков В. Ф. М. А. Бакунин / В. Ф. Пустарнаков. – М. : Правда, 1989. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://az.lib.ru/b/bakunin_m_a/text_0020.shtml

Науковий керівник: к. і. н., доцент Звірко́вський І. В.

АНГЛО-ЗУЛУСЬКА ВІЙНА 1879 Р.: БИТВА ПРИ ІЗАНДЛВАНІ

На початку 1879 р. британські війська, озброєні за останнім словом техніки, зустрілися з незвичайним супротивником – зулусами. У битві під Ізандлваною війська наймогутнішої на той час світової держави були повністю розгромлені, а в історію колоніальних воєн був вписаний один із найбільш яскравих її епізодів. У 1816 р. вождем південноафриканського племені зулусів став Чака. До Чаки типовий бій між племенами відбувався у вигляді довготривалих сутичок між воїнами сторін, поступово переходив в перекидання легкими дротиками – ассегаями. Чака рішуче змінив весь стиль бою. Тактика полягала у рішучому зближенні і «штиковий» удар важким коротким ассегаєм [1, 68].

З купки племен вождю вдалося сформувати сильну армію. «Роги буйвола» охоплювали противника з флангів, а «груди» наступають з фронту.

Восени 1867 р. у межиріччі Оранжевої річки і Вааля, були відкриті величезні діамантові родовища. Не дивно, що туди відразу кинулися тисячі шукачів пригод, які не визнають ніякої влади. З метою підтримання порядку в Африку був направлений досвідчений імперський проконсул сер Генрі Фрер [2, 112].

11 грудня 1878 р. після декількох прикордонних сутичок, Фрер висунув невідповідний ультиматум правителю зулусів (Інкосу) Кечвайю: його воїни повинні були роззброїтися, а сам Кечвайю – визнати владу Британії. Термін ультиматуму закінчувався 10 січня 1879 р. Відмова стала цілком передбачуваною. 11 січня британські війська на чолі з генералом лордом Челмсфордом вторглися на землю зулусів біля переправи Роркс Дріфт.

Британська армія трьома колонами висунулася на пошуки супротивника. Центральна колона складалася з двох батальйонів 24-го піхотного полку, батареї з шести гармат, роти саперів і допоміжних загонів місцевих військ: від зулусів противників Кечвайю до добровольців з Наталю. Всього колона налічувала понад 4500 осіб. До 19 січня англійці, практично не зустрічаючи противника, досягли невеликого пагорба Ізандлвана. Англійці не збиралися довго залишатися в цьому місці, тому не приділили особливої уваги вивченню околиць і облаштуванню табору до можливої оборони [3].

Тим часом близько 25 тисяч зулусів на чолі з братом короля Дабуламанзі йшли до Ізандлвани. Воїнів попередили не вторгатися в провінцію Наталь і вбивати тільки солдат, яких можна відрізнити за червоними мундирами. У ніч на 22 січня кінна розвідка англійців раптово виявила табір зулусів. Челмсфорд вирішив перед світанком йти з частиною колони на пошуки супротивника, в той час як решта військ залишилася охороняти табір [4].

Перейшовши в пошуках противника через гірський хребет, британські розвідники несподівано виявили перед собою величезну армію зулусів – 25 тисяч воїнів. Найближчий полк зулусів, побачивши англійців всього в декількох сотнях метрів від себе, негайно атакував його. Британські розвідники відступали до табору, і давали залпи по зулусам. Але ті стрімко неслися вперед.

Британці біля табору були атаковані на відкритому місці, без траншей або хоча б кола з возів – традиційного методу оборони бурів і колоністів США. І те й інше англійці просто не вважали за необхідне проти якихось дикунів, до того ж організація такого захисту вимагала часу і сил.

Центр зулусів виявився притиснутий до землі точним вогнем британців, звуки стрілянини нагадували зулусам грім. Але інші загоны заходили з флангів. Лінія англійців з декількох, не пов'язаних між собою підрозділів, виявилася занадто розтягнутою. Їм доводилося відступати все далі і далі. Батарея ракет Конгрева виявилася відрізаною і знищеною.

Тим часом лорд Челмсфорд зі своїм загonom бродив в пошуках противника. Весь день до нього приходили повідомлення, що в таборі відбувається щось дивне. Але тільки до вечора Челмсфорд повернувся в розгромлений і розграбований табір і на власні очі побачив

масштаби катастрофи. На наступний день і англійці, і зулуси були занадто змучені, щоб воювати далі. З 1700 чоловік в британському загоні понад 1300 були вбиті, весь обоз з харчами і патронами розгромлений. Врятувалося декілька темношкірих солдат з допоміжних частин, а також менше 60 піхотинців 24-го полка. Зулусам вдалося захопити близько тисячі новітніх гвинтівок і дві гармати, 400 тисяч патронів. Чисельність загиблих у битві зулуських воїнів, за різними оцінками, становила від однієї до трьох тисяч чоловік [1, 209].

Ця поразка у битві завдала удару по імперії, але Британська корона кинула всі сили і остаточно підкорила зулуські племена та стала панувати над усією Південною Африкою, а племена зулусів вже ніколи не були такими організованими та не мали сили для опору.

Список використаної літератури:

1. Риттер Э. Зулус Чака / Э. Риттер – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989. –234 с.
2. Фергюсон Н. Империя. / Н.Фергюсон – М., АСТ, 2014. – 158 с.
3. ZULU WAR, 1879. OFFICER LOSSES – 1879. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20070516215847/http://sirius.sgic.fi/~juha/zulu.htm>.
4. Soldiers' letters from the Zulu War – 1897. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://natalia.org.za/Files/8/Natalia>.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Іржавська А.П.

Ю. С. Дзюра

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

НОВІ СИМВОЛИ В НІМЕЦЬКІЙ ХОЛОДНІЙ ЗБРОЇ ЧАСІВ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

Символи – конкретні образи-знаки ідей, дій і речей є одним із найбільш ефективних інструментів будь-якої пропаганди. Нацистський тоталітарний режим відводив візуальній пропаганді особливе місце: у зв'язку з тим ефектом, яку вона чинила на свідомість людей, нова символіка пронизували всі сфери життя. Система символіки Третього рейху була строго визначеною і ретельно розробленою.

Більшість військових артефактів, виготовлених у часи гітлерівської Німеччини, оздоблювалися відповідними графічними символами. Їх аналіз є актуальним в контексті експертної роботи із речовими пам'ятками нацистської доби (1933-1945 рр.). Особливою групою артефактів становить холодна зброя, яка стала віддзеркаленням тенденцій тогочасного суспільства і служить окремим історичним джерелом для досліджень.

Символи Третього рейху мали давню історію, проте нове ідеологічне значення.

Найвідомішим символом німецького націонал-соціалізму була свастика. Це один з найдавніших і найбільш поширених в історії людства символів, який використовувався в багатьох культурах, в різний час і в різних частинах світу. Його походження суперечливе [1, 17].

Археологи знаходили свастику не тільки в Європі, але і на предметах, знайдених в Африці, Південній і Північній Америці. Саме слово «свастика» прийшло з санскриту і його можна перекласти як «щось, що приносить щастя» [4, 135]. Тлумачення свастики різняться у різних світоглядних системах. У Стародавньому Китаї, наприклад, свастика позначала число 10 000 і далі нескінченність. В індійському джайнізмі вона позначає чотири рівні буття. В індуїзмі свастика, зокрема, символізувала бога вогню Агні і бога неба Діауса.

Цей символ нанесений на більшість зразків холодної зброї Гітлерівської Німеччини. В деяких випадках зустрічаються різновиди стилізованої свастики [3, 20].

Шестерня відноситься до набагато пізніших символів. Її почали використовувати лише після промислової революції XVIII і XVIII століть. Символ позначав техніку взагалі, технічний прогрес і рухливість. Через прямий зв'язок із промисловим розвитком, шестерня стала символом фабричних робітників.

Першим в гітлерівській Німеччині став використовувати шестерню в якості свого символу Технічний відділ (Technische Nothilfe, TENO), заснований ще в 1919 році, згодом вони стали випускати холодну зброю з нею [3, 26].

Сама по собі шестерня не є нацистським символом. Його використовують організації робочих різних країн – як соціалістичного спрямування, так і не пов'язані з нього.

Нацисти хотіли змусити німецький народ уособлювати собою націю завойовників подібно давнім вікінгам. Тому, Гітлер і партійна верхівка всіляко намагалися нав'язати німецькому суспільству ідею походження від славетних північних народів, способом життя яких була війна.

У зв'язку з цим варто наголосити на тому, що перша модель кинжалу Люфтваффе і кинжалу старшого командного складу Гітлерюгенду були практично точною копією зразків зброї жителів скандинавського півострова [4, 34].

Походження слова руна веде свій початок від символів грецького алфавіту змінені давніми скандинавами на свій лад. У перекладі з давньоскандинавської руна означає «прихований», оскільки руни вперше знайшли своє застосування в ролі тайнопису у друїдів і гальських жерців.

Колекціонерів холодної німецької зброї руни цікавлять, оскільки вони входять в якості елементів оформлення клинків і руків'я [3, 37]. Наприклад, рунічний напис прикрашав ефес улюбленого кинжалу Германа Герінга.

Руну Зіг нацисти вважали знаком сили і перемоги. Давньогерманської назвою руни було *sowliu*, що означає «сонце».

«Зіг-руна», як її називають, – один з найвідоміших знаків в символіці нацизму [1, 129]. Зустрічається у якості символу на зброї членів охоронних відрядів СС, також був поширений серед тих, хто вступав у це військове формування.

Руна, що означає звук «х» («h»), в древньому рунічному ряду і в більш новому скандинавському виглядала по-різному. Нацисти використовували обидва знака. «Хагал» – стара форма шведського «Хагель», що означає «град».

Руна використовувалася нацистської танковою дивізією «Хохенштауфен». Зображення Хагалу є на холодній зброї Спеціального технічного корпусу разом із молотом [2, 424].

Отже, підсумувавши можна сказати, що з приходом до влади нацистів з'являється не тільки багато нових символів, а й нові трактування старих, внаслідок чого формувалось хибне уявлення про той чи інший символ.

Список використаної літератури:

1. Ширер В. Злет та падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини : у 2 т. / В. Ширер ; пер. з англ. К. Діса. – Київ : Наш формат, 2017. – 1 том. – 704 с.
2. Ширер В. Злет та падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини : у 2 т. / В. Ширер ; пер. з англ. О. Надтока, К. Діса. – Київ : Наш формат, 2017. – 2 том. – 600 с.
3. Холодное оружие Третьего Рейха / сост. А. Н. Ядловский. – Минск : Харвест, 2012. – 128 с.
4. Бессонов Б. Н. Фашизм: идеология, политика / Б. Н. Бессонов. – М. : Высшая школа, 1985. – 279 с.

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Абразумова О. М.

Ю. С. Дзюра

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОСТЮМ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ЄЛИЗАВЕТИ І

В Європі Англію називали раєм для жінок. В Англії жінка і справді мала більше прав, ніж будь-яка її сучасниця з континенту. Іноземці звертали увагу не тільки на красу англійських леді, але і на особливості англійської моди. Безперечно, навіть зараз тема є дуже актуальною, адже щедро прикрашені вбрання, надзвичайні зачіски та багатство аксесуарів, в тому числі і ювелірних виробів, привертають увагу не тільки науковців, а й звичайних читачів [2, 11].

В епоху Єлизавети I Тюдор на зміну пишними формам прийшов інший ідеал: жінка повинна була бути високою, з добре розвиненими плечима, грудьми, стегнами, дуже тонкою талією (за допомогою корсета її затягували до 40 сантиметрів) і пишним волоссям (жіночі зачіски досягали 50-60 см у висоту і підтримувалися спеціальними дротиками), костюми відрізнялися барвистістю з величезною кількістю прикрас [5, 85].

Про своєрідність одягу жінок Англії XVI століття можна судити за портретами, що дійшли, на яких зображена сама Єлизавета, а також за полотнами великого Гольбейна, гравюрах та портретів його сучасників. Жіноча сукня була виконана з розкішних тканин, заткані золотом і сріблом або прикрашені вишивкою. Глухі коміри були самої вигадливої форми, різноманітні за розміром, іноді з набору тканин в чотири яруси, були не тільки прикрасою, але і свого роду захистом для жінки тієї войовничої доби [1, 15]. Пріоритет англійської моди XVI століття становили громізкі рукави – як в чоловічому, так і в жіночому вбранні. Жіночий англійський костюм мало чим відрізнявся від загальноєвропейського. Чепці Туре, що прикрашали голови придворних дам є прикладом національної інтерпретації європейського нововведення у вбранні [5, 83].

Характерною рисою як чоловічих, так і жіночого вбрання були спеціальні укладання тканини у складки в рукавах та на шії. Вони були різноманітні за розміром і формою, але завжди перекликались з манжетами [3, 73].

У XVI ст. в Італії друкувалися збірники узорів для мереж і вишивки «шов по прорізу» з геометричним орнаментом «ретічелла». Орнаменти для таких збірок малювали відомі художники, наприклад Чезаре Вечелліо. В кінці XVI ст. з'явився гіпюр – мотиви мережива, поєднані тонкими зв'язками, що дало можливість робити мереживні вироби ціло: манжети, коміри та інші. Також, у кінці XVI ст. в Англію з Індії завозиться перший ситець [2, 89].

Жіночий костюм, який на початку XVI ст. зберігав сліди впливу італійської моди, у другій половині століття повністю підкорився вимогам іспанської моди - серед дворянок поширилися сукні з металевим каркасом. Але при цьому в них були внесені інновації: з'явилися глибокі декольте, коміри найрізноманітнішої форми [3, 90].

У костюмах знатних дам можна було зустріти дорогоцінні пояси, золоті розетки з дорогоцінним камінням, фестони, вишиті золотом і шовком, бантики, мережива, перлинні нитки, маленькі дзеркала в ювелірній оправі. Також, з'явилися годинники, які прикріплялися до поясу ланцюжком, мали овальну форму і називалися «Нюрнберзьке яйце». Пояс з металевих різьблених пластинок з кольоровим камінням мав довгий кінець з великою підвіскою - своєрідною імітацією чоток [2, 101].

Короткі буфчаті штани становили звичайний наряд за часів правління Єлизавети. Довгі панчохи щільно прилягали до ноги. У місті носили туфлі, при верховій їзді - чоботи (без каблуків).

Надалі короткі буфчаті штани доповнювалися вузькими до колін штанами, на які надягали суконні або нитяні панчохи, закріплені під коліном складними підв'язками. Капелюхи та ковпаки були особливим предметом уваги і відрізнялися великою різноманітністю – тут особливо проявлявся індивідуальний смак власника [5, 85].

У сімдесятих роках в Англії, а потім і у Франції з'являється вертугаден, або фартінгал - штучна конструкція, яка плоским колесом, що оперізувало талію. Технічно це досягалося одяганням стьобаного валика під спідницю і зібраної з тканини сукні фрезою, що розташовувалась на талії. До такої спідниці надягався ліф з вузьким корсетом і подовженим шніпом з високим коміром, який спускався уздовж корсажу. Рукава при цьому сильно буфоніювались.

3 квітня 1603 Єлизавета Тюдор померла, а разом з нею і пішла в минуле і епоха англійського Відродження [1, 221].

Таким чином, можна підкреслити, що часи правління Єлизавети можна охарактеризувати не тільки за історичними подіями, які були, а й за одягом, зачісками, прикрасами та декором, різноманіття і кількість якого була незчисленна. Цей час вважається кульмінацією могутності та розквіту Англії як держави [2, 330].

Список використаних джерел та літератури:

1. Кривонос Р. Л. Єлизавета I / Кривонос Р. Л. // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. – Київ : Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с.
2. Хейг К. Єлизавета I Английская / К. Хейг ; пер. с англ. Н. Г. Милых. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 320 с.
3. Фогг М. Мода. Всемирная история / М. Фогг. – М. : Магма, 2015. – 576 с.
4. Дейвид Э. Жертвы моды. Опасная одежда прошлого и наших дней / Э. Дейвид. – М. : Астрель, 2015. – 235 с.
5. Киреева Е. В. История костюма. Европейские костюмы от античности до XX века / Е. В. Киреева. – М. : Просвещение, 1970. – 166 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Гальченко С. І.

Ю. К. Єрмоленко, Ю. М. Булатецька

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФРІДА КАЛО – ІСТОРІЯ КОХАННЯ ТА СТРАЖДАННЯ

Фріда – одне з тих імен, яке посіло особливу, абсолютно унікальну нішу в історії світового мистецтва. Як і чому дівчина без спеціальної освіти, яка народилася в далекій від живопису сім'ї, яка постраждала від поліомієліту, і, як наслідок, вимушена провести юність в ізоляції, що жила вигнанцем серед однолітків, не тільки не зламалася, але стала культурним надбанням Мексики і найвпізнаванішою особою всієї Латинської Америки?

Характерні, несхожі ні на кого більше риси, знайомі нам по її автопортретам, стали символом переродження Мексиканської культури, чия історія почала писатися заново, після чотирьохсот років занепаду і забуття [1].

Фріда народилася 6 липня 1907 року в Койоакані, на околицях Мехіко. Згодом вона змінила дату народження на 1910 – рік початку мексиканської революції. Звичайно, їй ніби судилося самій стати революціонеркою. Коли рідна країна економічно зростала і поверталася до національної ідентичності – Фріда була у вирі подій. Вона переймалась ними, надихалась і була активною учасницею. Її особисті пристрасті та вподобання міцно переплелися з перипетіями в Мексиці та яскраво відобразилися у творчості.

Фріда Кало у 6 років захворіла на поліомієліт, після чого, на жаль, залишилася кульгавою. «Фріда – дерев'яна нога» – жорстоко насміхалися з дівчинки її однолітки. Проте вона наперекір усім перешкодам плавала, грала з хлопцями у футбол і навіть займалася боксом. На ногу одягала 3-4 панчохи, щоб мати здоровий вигляд. Фізичний дефект допомагали приховувати штани, а як вийшла заміж – довгі національні сукні, які до сих пір носять в штаті Оахака і які так подобалися Дієго[2].

У 15 років вона вступила до «Препараторію» (Національна підготовча школа), одну з кращих шкіл Мексики, з метою опанувати медицину. Фріда відразу ж заробила авторитет, створивши з восьми іншими учнями закриту групу «Качучас». Її поведінку ще в ті часи часто називали епатажною[3].

У віці вісімнадцяти років, а саме 17 вересня 1925 року Фріда потрапила у важку аварію. Автобус, на якому вона їхала, зіткнувся з трамваєм. Фріда отримала надзвичайно складні травми. Дівчина рік була прикута до ліжка, а проблеми зі здоров'ям після цієї аварії залишилися на все життя. Згодом Фріді довелося перенести кілька десятків операцій, місяцями перебуваючи в лікарні.

Власне кажучи, саме ту страшну аварію і можна назвати початком творчого шляху Фріди. Спочатку малювання було способом розвіятись, дещо відволікти себе від болю та сумних думок. Першою картиною був автопортрет, що назавжди визначив основний напрямок творчості: «Я пишу себе, тому що багато часу проводжу на самоті і тому що є тією темою, яку знаю найкраще». Саме автопортрети і принесли їй славу як художниці[4].

У 22 роки Фріда Кало зустрічає майбутнього чоловіка Дієго Рівера. Шлюб Дієго і Фріди важко назвати зразковим. Це, радше, була залежність, власне кажучи з обох сторін. Вони не могли бути разом і не могли бути одне без одного. Їхнє пристрасне і могутнє кохання змушувало обох шалено страждати, розлучатись і знову одружуватись, ненавидіти одне одного і все одно дбати та повертатись. Їх називали «красунею і людоджером». Їхня любов їх знищувала, перемелювала і водночас повертала до життя. Вони з Дієго були варті одне одного. Численні позашлюбні зв'язки, постійні зради, пошук задоволень і втіхи в інших людях. Через багато років Фріда писала: «У моєму житті було дві катастрофи: перша – коли автобус врізався в трамвай, друга – Дієго. Друга страшніше»[5,54].

Коли Дієго отримав кілька вагомих замовлень в США, Фріда відправилася разом з ним, але залишалася в його тіні. Американці обожнювали Рівера, а його дружину сприймали як цікаву деталь його гардероба. Півроку, проведені в Сан-Франциско, стали для Кало досить плідними, оскільки вона майже ні з ким не спілкувалася, а весь вільний час присвятила мистецтву. У Сан-Франциско художниця написала одну з найзнаменитіших своїх картин – «Фріда і Дієго Рівера». Несподівано для неї полотно виявилось на виставці жіноч-художниць. Це був перший раз, коли її робота була представлена публіці.

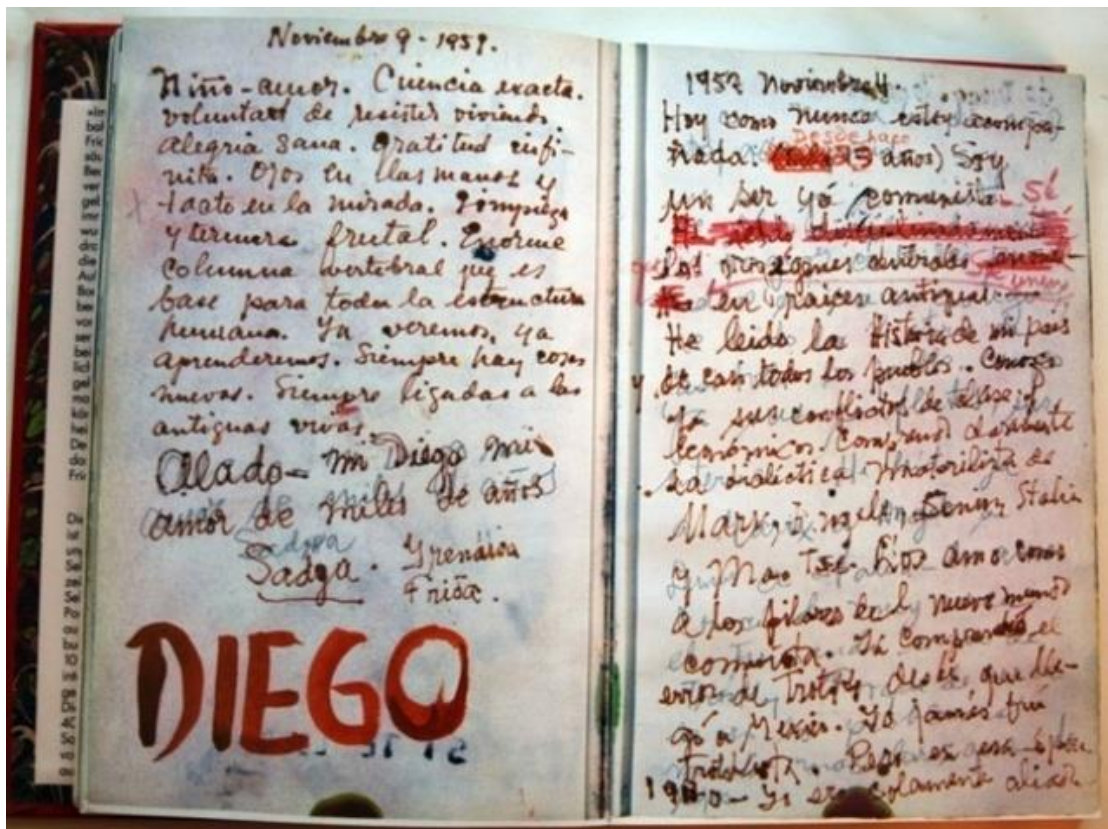
Фріда писала: «Часом я задаюся питанням: чи не були мої картини швидше творами літератури, ніж живопису? Це було щось на зразок щоденника, листування, яке я вела все життя ... Моя творчість – найповніша біографія, яку я змогла написати». Її картини – це неймовірно талановита, відверта, часом жорстока історія життя Фріди – історія подолання болю і смерті, історія здобуття радості і любові ...»[5, 45].

1937 і 1938 роки були надзвичайно продуктивними для Кало і вона намалювала більше, «ніж за всі попередні вісім років шлюбу», створивши такі роботи, як «Моя няня і я» (1937), «Четверо жителів Мехіко» (1938) і «Що вода дала мені» (1938). Хоча сама вона все ще була дуже невпевнена щодо своїх робіт, деякі з її картин були виставлені в галереї при Національному автономному університеті Мексики на початку 1938 року. Вона оспівувала свій біль, і разом з ним – свою любов до Дієго. В її живописі не було заборон, не було табу – тільки наодинці з пензлем вона могла бути повністю відверта, перенесла на полотно свій відчай і біль[5, 61].

Найбільше Фріда любила саме життя – і це магнітом притягувало до неї чоловіків і жінок. Незважаючи на болісні фізичні страждання, вона іскрилася гумором, могла реготати до знемоги, жартувати над собою, розважатися і від душі гуляти. І, тільки взявши пензля, дозволяла собі думати про неминуче. Вона мріяла про дитину, але страшна травма не дозволила їй мати дітей. Три вагітності – які були справжнім подвигом для неї, закінчилися трагічно.

Останні 10 років Фріда Кало вела щоденник – встигла списати і розмалювати 170 сторінок, які тепер є частиною її спадщини. 40 років документ пролежав у закритому архіві мексиканського уряду, перш ніж його опублікували. 170 сторінок з акварелями і колажами, спогадами про дитинство, записами про хвороби і болісної любові до чоловіка.

Отже, на думку основоположника сюрреалізму Андре Бретона «Фріда – це стрічка, загорнута навколо бомби», – так він описав мистецтво і життя великої мексиканської художниці Фріди Кало. Її картини – шалена суміш мексиканських народних мотивів і наївного мистецтва в дусі французьких модерністів, а в їх основі – історія болю і любові, пристрасі і нерозуміння, які супроводжували Фріду всю її життя. З цього сплаву з'явився образ, який пройшов крізь все ХХ століття і став викликом засадам західного суспільства.

Список використаної літератури:

1. <http://womo.ua/frida-kalo-ya-nadeyus-ne-vozvrashhatsya/>
2. <http://www.staratel.com/pictures/frida/main.htm>
3. <http://stuki-druki.com/authors/Kahlo-Frida.php>
4. <https://uamodna.com/articles/mystecjka-terapiya-fridy-kalo/>
5. Кеттенманн, А. Фрида Кало. Страсть и боль. – М.: Арт-родник, 2006. – 96 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

Ю. К. Єрмоленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВУДРО ВІЛЬСОН – ДЕЯКІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ

У світовій історії новітнього часу та американській національній історії важливе місце належить президентові Сполучених Штатів Америки у 1913 –1920 рр. Вудро Вільсону. В пам'яті світової спільноти й національній пам'яті американського народу він постає, перш за все, як реформатор міжнародних відносин, відзначившись у справах врегулювання проблем європейського континенту після Першої світової війни. Його кроки на міжнародній арені в цьому контексті були надзвичайно вчасні й нестандартні, адже тоді одночасно зруйнувалися чотири імперії, розташовані на більшій частині Центральної та Східної Європи. На їхніх уламках спалахнули кілька масштабних революцій, громадянських і локальних війн, що легко могли перекинутися в Західну Європу[1].

Шлях В. Вільсона до президентства був пов'язаний з науково-викладацькою та адміністративною діяльністю. У різні періоди з 1885 до 1902 рр. він працював професором історії, політичної економії та юриспруденції. Згодом обіймав посаду президента Принстонського університету. За час науково-викладацької діяльності В.Вільсон видав низку праць і досліджень, присвячених американському державному політико-адміністративному та правовому ладу, а також політичній свободі. У працях періоду до початку ХХ ст. В.Вільсон виступає як «провідник американського лібералізму», проте одночасно пропагує

американський «націоналізм і відсутність регіонального злопам'ятства». У 1910 р. В. Вільсон розпочинає свою політичну кар'єру і вже за рік стає губернатором штату Нью-Джерсі, а згодом президентом США (1913-1921 рр.) [2].

Губернатор В. Вільсон поставив три основні завдання: реорганізувати адміністрацію штату і знизити витрати, вирівняти податковий тягар і здійснювати контроль за корпораціями. Наступні важливі завдання стосувалися введення відповідальності підприємців за каліцтва і нещасні випадки на робочих місцях, захід корупційної практики під час виборів і консервації природних ресурсів. Він виступав також за введення громадських комісій для регулювання тарифів на транспорті і в сфері комунальних послуг, вважаючи, що Демократична партія штату повинна відроджувати права народу на участь в управлінні. Рішучий курс губернатора забезпечив підтримку значної частини прогресивних республіканців штату. Публіка і преса вітали появу нової політичної зірки на горизонті Демократичної партії[3]. Вудро Вільсон спочатку з сумнівом поставився до пропозицій однопартійців. Однак у міру того як розгорталася передвиборча кампанія 1912 р він упевнився в успіху. Розкол Республіканської партії значно полегшив перемогу Вудро Вільсона, який активно включився в передвиборну боротьбу за місце в Білому домі. У нього була підтримка однопартійців і частини прогресивних республіканців. Головні відмінності політичної програми Вільсона від програм Рузвельта і Тафта полягали в тому, що він був миролюбним і схильним до пацифізму політиком, тоді як останні відрізнялися войовничістю і мілітаризмом.

Політична стратегія Вільсона будувалася на тому, що егоїстичні інтереси окремих громадян є незнищеним фактом життя, і не потрібно прагнути цей факт ліквідувати, а потрібно використовувати його для загального поліпшення стану суспільства.

Коли стало зрозуміло, що демократи перемогли, тисячі студентів з'явилися з прапорами і піснями. «Благословляю вас, ваше покоління працювати до кінця своїх днів, просувати процеси справедливості, рівності і чесності. Що до мене, то сьогодні я не відчуваю триумфу. Мною володіє відчуття урочистої відповідальності» [4,121].

Незважаючи на те що Вільсон лише 2 роки був на посаді губернатора, він діяв в Білому домі впевнено та швидко сформував раду міністрів. У Вудро Вільсона була програма прогресивних економічних реформ, необхідність яких цілком назріла. Він впевнено сформулював цю програму: зниження митних бар'єрів у зовнішній торгівлі, підготовка податкової реформи і створення Федеральної резервної системи.

Однак в сфері зовнішньої політики президент Вільсон багато в чому відрізнявся в поглядах з экс-президентом Т. Рузвельтом. Так, він не схвалював політику «великого кийка» Рузвельта, не був згоден з імперіалістичними війнами, які вели Мак-Кінлі і Т. Рузвельт на рубежі ХХ ст. Як політик-демократ, схильний до пацифізму. В. Вільсон прагнув не втручатися у внутрішні справи інших країн, хоча мав свої погляди на їх помилки і прорахунки. Вільсон намагався налагодити добросусідські відносини з Латинською Америкою і Західною Європою. Але політика «доброго сусіда» стала давати збої, коли несподівано загострилися відносини з Мексикою.

В середині 1916 розгорнулася чергова передвиборча президентська кампанія. Демократична партія підтримала висунення В. Вільсона на другий президентський термін. У нього були очевидні успіхи в проведенні економічної політики і великий авторитет за збереження нейтралітету США під час розпочатої Першої світової війни. У листопаді 1916 р виборці зробили свій вибір: за В. Вільсона проголосували 9,1 млн осіб, а за Хьюджеса 8,5 млн.

У міжнародних відносинах центром уваги в 1915-1916 рр. була Перша світова війна. Вільсон з початку війни до весни 1917 р зберігав політику нейтралітету, був проти участі США в ній. Звичайно, в США розуміли загрозу війни і готувалися до захисту країни. Ще в 1915 р уряд Вільсона прийняв військову програму виробництва озброєнь і розширення армії США. У лютому 1917 р в Росії відбулася буржуазна революція. Вільсон схилився до вступу у війну на боці Антанти і тимчасового буржуазного уряду Росії. У Конгресі в березні-початку

квітня йшли палкі дебати з приводу вступу США у війну. 6 квітня 1917 року після промови Вільсона Конгрес США оголосив війну Німеччині і військову мобілізацію. Влітку 1917 р до Франції прибули перші дивізії США, озброєні новими гарматами, танками, літаками і т.д. До осені 1917 р у Франції воювали понад 160 тис. Американських солдатів і офіцерів, а в 1918 р - 300 тис. солдатів. Вони хоробро билися. 11 листопада 1918 німецький уряд підписав перемир'я. З січня по червень 1919 в Версалі, під Парижем, відбувалася мирна конференція. Було багато розбіжностей між США, Францією і Англією, не було взаєморозуміння з Німеччиною.

Президент Вудро Вільсон, будучи найавторитетнішим світовим лідером на Версальській конференції, проголосив своє бачення післявоєнного устрою світу – організація Ліги Націй для встановлення міцного миру та сформулював знамениту програму «14 пунктів»[3].

Коли ж В. Вільсон «здавав» свій пост, ніхто в світі вже не сумнівався в статусі США як світової держави, яка розгорнула мільйонну армію, чий флот перевершив британський, чия економічна міць отримала адекватне політичне вираження [4,8].

Отже, Томас Вудро Вільсон – визначна особистість і політичний діяч, президент США, що увійшов до світової історії як провідник держави. Його ідеї та вчинки відчутно вплинули на загальносвітовий розвиток політичної думки, і власне на перебіг міжнародних подій.

Список використаних джерел і літератури:

1. Пронь Т. М. Alter ego зовнішньої політики і дипломатії президента США Томаса Вудро Вільсона / Т. М. Пронь. // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2013. – №2. – С. 5.
2. Мотылев В. В. Программы Президентов США. Вудро Вильсон [Електронний ресурс] / Вениамин Вольфович Мотылев. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/programmy-prezidentov-ssha-vudro-vilson>.
3. Уткин А. И. Вудро Вильсон / Анатолий Иванович Уткин. – Москва: Культурная революция, 2010. – 552 с. – (Международные отношения).
4. Уткин А. И. Дипломатия Вудро Вильсона / Анатолий Иванович Уткин. – Москва: Международные отношения, 1989. – 322 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О. І.

А. В. Жембровська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СЕН-ЖЕРМЕНСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР З АВСТРІЄЮ 10 ВЕРЕСНЯ 1919 РОКУ

Паризька мирна конференція, що розпочала свою роботу у далекому 1919 р., 18 січня і тривала до 2 січня 1920 р., в цьому році відзначає 100-річницю перемовин з табором переможених країн «Великої війни». Перед країнами переможців вперше постало питання врегулювання міжнародних відносин в повоєнний період та їх юридичне оформлення. Питання, що піднімалися на конференції не зводилась лише до обговорення долі Німеччини, котра підписала Комп'єнське перемир'я 11 листопада і фактично останньою вийшла з війни, «Велика трійка» також приймала важливі рішення щодо колишньої Австро-Угорщини (королівство Угорщини та Німецько-австрійської республіки), Болгарії й Турецької (Османської імперії). Ці держави були у таборі переможених, і вийшли з війни до підписання капітуляції Німеччини. Прийняті на конференції договори: Сен-Жерменський, Тріанонський, Нейський та Севрський стали основою Версальської системи мирного врегулювання міжнародних відносин та виносилися на розгляд Ліги Націй, як організації, створеної для врегулювання проблем між державами повоєнного світу.

Що стосується істисторіографії, то тема Сен-Жерменського договору вивчалася різними істориками різних країн. Про ступінь тяжкості умов договору відзначає сучасна австрійська історіографія, так наприклад, у своїй праці «История Австрии» [1] австрійський історик Карл Воцелка, зазначив про те, що Австрія, як найближча союзниця Німеччини розділила з нею

провину за початок «Великої війни». Також дуже цікаві думки про причини розпаду Австро-Угорської імперії визначає російський історик І. Черников в своїй праці «Гибель імперії» [2] та наводить стислу характеристику Сен-Жерменського та Тріанонського договорів. Досить цікавим історіографічним джерелом є «Історія Австрії» [3] перекладена львівськими істориками Христиною Назаркевич та іншими, в якій зазначено відношення країн Антанти щодо переможеної Австрії.

4 листопада 1918 р. у місті Падуа Австро-Угорська імперія підписала акт капітуляції і вийшла з Першої світової війни в числі блоку країн переможених блоком Антанти, тим самим приєднавшись до Болгарії та Османської імперії, що капітулювали відповідно 29 вересня і 30 жовтня 1918 р. Після підписання перемир'я, яке вже мало важкі умови не тільки для Австрії, а й для Угорщини, проголошена 12 листопада 1918 р. Німецько-австрійська республіка чекала своєї участі. Паризька конференція, що стала основою Версальської системи почала свою роботу 2 січня 1919 р. і підготувала для переможених країн ряд договорів: Версальський (з Німеччиною), Нейський (з Болгарією), Тріанонський (з Угорщиною), Севрський (з Туреччиною) та Сен-Жерменський, що був підписаний з Австрією.

Ще до підписання Версальського мирного договору, у травні 1919 р. мирна делегація Німецької Австрії вирушила до Сен-Жермена-ан-Лей (поблизу Парижа) з метою участі в підписанні договору, де її несподівано було інтерновано. На переговори австрійську делегацію не запросили, лише прийняли її письмові пропозиції, які майже повною мірою були проігноровані. Окрім проблем з підписанням мирного договору з блоком переможців Австрія мала й інші [2, 326].

Після проголошення Німецько-Австрійської республіки, Австрією спіткала одна невдача за іншою у зовнішній і внутрішній політиці. Невдача у питанні щодо Судетської області, дозволило новоствореній Чехословацькій республіці захопити райони Судетів, а уряди Саксонії та Пруссії свідомо відмовились надати військову допомогу у вирішенні цього питання. Було втрачено Південну Богемію. Пруська частина Сілезії приєдналась до Чехословаччини, а вирішення питання з Італією закінчилося втратою Південного Тиролю і встановленням так званого «природного коридору». Рішення щодо ділянки штирійського кордону було вирішено не на користь Австрії, єдиним здобутком цього періоду є землі Форарльберга, які вступили до новоствореної республіки.

Вперше за історію австрійських земель було порушено питання про «аншлюс». Одразу після проголошення республіки оприлюднили рішення про приєднання до Німеччини. Категорично проти була лише Франція. Америка, Англія та Італія вагалися. На мирній конференції, що вже приймала рішення щодо долі переможених про приєднання ніхто серйозно не ставив питання [1, 227].

Стаття 88 – «Незалежність Австрії є непорушною, за винятком випадку, коли рада Ліги Націй погоджується на внесення змін».

Після підписання 28 червня 1919 р. Версальського мирного договору з Німеччиною, справа дійшла і до Австрії. 10 вересня 1919 р. Національні збори Німецької Австрії прийняли положення Сен-Жерменського мирного договору, найголовніші положення договору стосувалися:

- 1) Зменшення війська до малої, але дуже дорогої армії найманців – 30.000 осіб + обмеження озброєння;
- 2) важкі умови передачі торговельного флоту;
- 3) відмова від підводного і телеграфного кабелю;
- 4) обтяжливе право застави з боку союзників на всі державні надходження;
- 5) задача живої худоби;
- 6) Назва держави змінювалась на «Республіка Австрія» [1, 312].

Зокрема усі країни Четвертого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) брали на себе відповідальність за початок війни. Водночас уряд у Відні визнавав створення на уламках «клаптикової монархії» незалежних Угорщини, Чехословаччини,

Польщі та Королівства сербів, хорватів і словенців. Окремо на конференції було постановлено, що заборонявся (ст. 88) аншлюс з Німеччиною. Також «особливою декларацією» заборонялися політичні та економічні зв'язки з Угорщиною [3, 415].

Територія Австрії за підсумками Сен-Жерменського мирного договору склала приблизно 84 тис. км², до неї увійшли Верхня та Нижня Австрії, Зальцбург, Карінтія, частина Штирії, Форарльберг, Північний Тироль і Бургенланд, Богемія. Моравія та більша частина Сілезії передавалися Чехословаччині, частина Сілезії відходила до Польщі, водночас угорська провінція Бургенланд віддавалася Австрії (в 1921 р. значна її частина знову перейшла до Угорщини), південні землі Тіролю і деякі суміжні з ними території отримала Італія [3, 417].

Згідно зі ст. 59, Відень також відмовлявся від усіх прав на частину колишнього «герцогства Буковинського» на користь Румунії, однак кордони Буковини належало визначити згодом (при цьому ігнорувалася вимога Буковинського народного віча від 3 листопада 1918 р. про приєднання Північної Буковини до Західно-Української Народної Республіки) [3, 417].

Статті 10-13 Сен-Жерменського договору визначали автономний статус для Підкарпатської Русі (Закарпаття) у складі Чехословацької республіки, що передбачав «найвищий ступінь самоуправління й утворення власного парламенту». Це положення було також закріплене у Версальському мирному договорі з Німеччиною від 28 червня 1919 р. і Тріанонському договорі з Угорщиною, підписаному 4 червня 1920 р. Згідно з цими документами, Прага зобов'язалася надати краю автономію з прерогативою у питаннях мови, шкільництва, релігії та місцевого самоуправління. Сен-Жерменський договір також включав положення про захист прав національних меншин (у т.ч. українців) у складі Чехословаччини, Польщі, Угорщини та Румунії [1, 322].

Таким чином внаслідок подій першого повоєнного року (проголошення Німецько-Австрійської республіки і прийняття Сен-Жерменського договору) становище Австрії було надскладним. Із потужної сили, що посідала провідне становище в колишній Австро-Угорській імперії, вона перетворилася у невелику республіку з населенням 6,4 млн. чоловік. Порушилися й економічні зв'язки з територіями, котрі раніше входили до складу імперії. У країні панувала розруха, економіка була знищена і обтяжена умовами репарацій. Тому австрійський уряд змушений був негайно здійснювати такі заходи у внутрішній і зовнішній політиці, які б гарантували стабільність, цілісність і недоторканність Австрії. Коаліційний уряд, сформований після виборів до Установчих зборів, проводив політику маневрування між європейськими країнами, щоб запобігти, з одного боку, імперіалістичним претензіям, з іншого – більшовицькій загрози.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воцелка К. История Австрии / пер. с нем. В.А. Браун-Цеховой, О.И. Величко, Н.В. Ковалев / К. Воцелка – Москва: Весь Мир, 2007. – 512 с.
2. Черников И.И. Гибель империи / И.И. Черников – Москва: АСТ, 2002. – 640 с.
3. Цольнер Е. История Австрии / пер. з нім. Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко / Е. Цольнер – Львів: Літопис, 2001. – 713 с.

Науковий керівник: д.і.н., професор Овчаренко О. І.

А. Зима

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

САУРСЬКА (КВІТНЕВА) РЕВОЛЮЦІЯ 1978 Р. В АФГАНІСТАНІ

Сьогодні Афганістан знаходиться в стані громадянської війни, що почалася ще в 1970-х рр. XX ст. через боротьбу за політичну владу. Поштовх до бурхливого розвитку цієї боротьби надала Саурська (квітнева) революція 1978 року. Метою статті є висвітлення передумов, перебігу подій та наслідків цієї революції.

Багато наукових праць присвячено тематиці Афганської війни 1979–1989 рр., серед яких є дослідження Саурської революції як важливого чинника війни. Окремі питання зазначеної революції вивчали Володимир Лук'янюк [2], Олександр Ковальков [3], Михайл Слінкін, Євгеній Нікітенко [4] та ін.

В 1960-х рр. для Афганістану була характерна застарілість суспільних відносин, слабкість товарно-грошових відносин і розвитку промисловості. 1 січня 1965 р. була заснована Народно-демократична партія Афганістану (НДПА), лідером якої став Нур Мухаммед Таракі. У 1967 р. в партії стався розкол на радикальну фракцію «Хальк» та більш помірковану «Парчам». Причина була у розбіжності тактичних поглядів у протистоянні монарху, а також у відмінності в соціальному і національному складі фракцій [1].

З монархією в Афганістані було покинчено у ніч з 16 на 17 липня 1973 р., коли генерал Мухаммед Дауд Хан вчинив державний переворот, усунувши від влади свого двоюрідного брата короля Захір Шаха за допомогою ліберально-революційної гілки НДПА «Парчам». Поступово формуючи авторитарний режим, генерал очолив всі найвищі державні посади в країні, розпустив парламент, заборонив діяльність опозиційних сил тощо [3].

14 лютого 1977 р. була прийнята нова конституція Афганістану і Мухаммед Дауд став її першим президентом, а також головою єдиної легальної політичної сили – Партії національної революції. Одночасно у 1977 р. НДПА оголосила про своє возз'єднання, її вплив досить швидко поширювався на цивільну та військову сфери політики, що стало загрозою для тодішньої влади. Мухаммед Дауд Хан вдався до рішучих дій.

18 квітня 1978 р. за таємничих обставин було вбито ідеолога фракції «Парчам» Мира Акбар Хайбера. Тисячі людей зібралися на його похорон в Кабулі, що перетворився у масову антиурядову демонстрацію. Це дало привід заарештувати більшість лідерів партії, включаючи колишніх депутатів Бабрака Кармаля, Хафізуллу Аміна та засновника НДПА Нур Мухаммеда Таракі [4].

Через 10 днів, 28 квітня у відповідь на репресії уряду режиму Дауда НДПА здійснила державний переворот і захопила владу, на чолі якої стала фракція «Хальк». Використовуючи танки та авіацію, вони до вечора подолали опір президентської гвардії і після захоплення королівського палацу Арг, вбили Мухаммеда Дауда та близько 20 членів його родини [2].

Увечері того ж дня Хафізулла Амін через кабульське радіо повідомив афганському народові про закінчення періоду правління королівської сім'ї і перемогу революції. Зміна влади в країні була сприйнята народом позитивно. На прес-конференції в Нью-Йорку в червні 1978 р. міністр закордонних справ Хафізулла Амін, учасник перевороту, заявив, що подія не була переворотом, а революцією, спричиненою «волею народу» [5].

30 квітня 1978 р. Афганістан було проголошено демократичною республікою на чолі із Головою Революційної ради Нур Мухаммедом Таракі і його заступником Бабраком Кармалем. НДПА проголосила курс на побудову демократичного суспільства і почала реалізовувати свою програму. Було здійснено низку заяв про рівність жінок і дозволено їм брати участь у політичному житті. Революція також запровадила суворі репресії, які раніше не були відомі в Афганістані. За словами журналіста Роберта Д. Каплана: «В той час, як Афганістан історично був надзвичайно бідним і недостатньо розвинутим, він ніколи не знав до 1978 р. великої кількості політичних репресій» [5].

Опинившись у владі прихильники марксизму знайшли підтримку лише серед чисельного та збіднілого робітничого класу, а також керівництва Радянського Союзу, що мав планову економіку і тоталітарну політичну систему, що було зручним для військових лідерів.

7 грудня 1978 р. Афганістан уклав із СРСР «Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво» на 20 років. Він передбачає в першу чергу радянську військову та економічну допомогу, а стабілізувати внутрішній стан країни був не в змозі.

Н. М. Таракі здійснював соціально-економічні антифеодальні реформи та революційну ревізію ісламу. Останнє призвело до формування як в самому Афганістані, так і в сусідньому Пакистані різноманітних озброєних опозиційно налаштованих загонів, низка яких влітку 1979 р. стали здійснювати спроби захоплення влади в різних провінціях країни. У вересні 1979 р. Нур Мухаммед Таракі був убитий, а його уряд повалено. Через три місяці радянські війська ввійшли в Афганістан з метою допомогти НДПА.

Таким чином, Саурська (квітнева) революція 1978 р. стала черговим етапом протистояння панівних, етнічних кіл афганського суспільства. Ввід радянських військ привів до загострення громадянської війни.

Список використаної літератури:

1. Ляховский А. Тайны афганской войны / А. Ляховский, В. Забродин. – М.: Планета, 1991. – 374 с.
2. Володимир Лук'янюк. Квітнева революція в Афганістані [Електронний ресурс] // Цей день в історії : [https://www.jnsm.com.ua/m/h.shtml], 24 квітня 2017 р. – Режим доступу: https://www.jnsm.com.ua/h/0427P/.
3. Ковальков О. Квітнева революція 1978 р. в Афганістані у висвітленні органу ЦК КПРС газети «Правда» / О. Ковальков // Наукові записки / – Київ : ІПІЕНД, 2009. – Вип. 17. – С. 164–171.
4. Никитенко Е. Г. Афганистан: От войны 80-х до прогноза новых войн / Е. Г. Никитенко. – М.: Астрель, АСТ, 2004.– 362 с.
5. Robert D. Caplan. Soldiers of God: With Islamic Warriors in Afghanistan and Pakistan / D. Robert. – Vintage Departures, 2001. – 301 p.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О.В.

В. Г. Іванов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«ШОКУЮЧИЙ РЕАЛІЗМ» ГЮСТАВА КУРБЕ

Ім'я Гюстава Курбе (1819-1877) значить для мистецтва ХІХ століття не менше, ніж Рембрандта і Веласкеса для ХVІІ століття. Адже він відкрито проголошував своїм творчим методом реалізм, був членом Паризької комуни. Гюстав завжди перебував в центрі класових битв, починаючи з революції 1848 року. Г. Курбе ніколи не очолював повстання, але його твори натхненні тими, хто брав участь в них, – людьми праці. Він став зображувати їх так, як колись представляли лише богів, міфологічних героїв, королів. Мистецтво Курбе ненавиділи, як тільки можна ненавидіти бунтаря, або бачили в ньому прапор боротьби за краще майбутнє. Так сприймається його живопис і донині.

Палкий популяризатор реалістичного демократичного мистецтва, чудовий організатор, Г. Курбе всією своєю діяльністю відповідав вимогам сучасних йому прогресивних критиків, які зверталися із закликом: «Ми вимагаємо від художника в першу чергу сучасності, тому що ми хочемо, щоб він впливав на суспільство, направляв його по шляху прогресу. Ми вимагаємо від нього правдивості». У рішучу боротьбу вступив Г. Курбе з салонним мистецтвом [1].

Гюстав Курбе народився на сході Франції в багатій селянській родині, навчався в Безансоні, а потім в Парижі. Написаний в широкій манері «Автопортрет з чорним собакою» та інші ранні твори пройняті настроями мрійливості свідчать про романтичну спрямованість художника. Однак незабаром в ньому пробуджується глибокий інтерес до тверезого і точного відображення повсякденної дійсності в різних проявах. Він починає зображати своїх сучасників в величину натури, посилюючи монументальність та вагомість форм. Соціальні ідеї знайшли найбільш сильне вираження в картині «Дробильники каменів» Художник вклав соціальний зміст в образи робітників – старого і юнака, змучених непосильною працею, але наполегливих і витривалих. «Так починають і так закінчують», – написав Курбе в поясненні до цієї картини [2].

Справжнім одкровенням була картина «Похорон в Орнане», де у великих масштабах історичної композиції постали на повен зріст прості громадяни Франції, сучасники художника. Кожен з учасників події написаний з натури. Проте, зобразивши похорони одного з обивателів провінційного містечка, Г. Курбе дав не просто жанрову сцену або груповий портрет жителів. Він зобразив галерею характерних типів дрібних буржуа і селян, ремісників і священнослужителів свого часу. Передачі гострої характерності і пластичності форм Гюстав приділяв особливу увагу. Він вважав за краще писати на тонованих полотнах, переходячи від темних до більш світлих тонів і оживляючи найсвітліші місця різкими

відблисками. «Я роблю в моїх картинах те, що сонце робить в природі», – писав художник. Популярність художника виходить далеко за межі Франції. У Бельгії і Німеччині художня молодь вітала його як вчителя і вождя реалістичного напрямку в живописі [1].

Своє сприйняття світу у всій його реальності Г. Курбе передає в портретах, пейзажах і натюрмортах. В портрети він вводить елементи пейзажу або інтер'єру. Іноді його портрети здаються етюдами до жанрових картин. Значним є внесок Г. Курбе в розвиток натюрморту, часом об'єднаного з пейзажем. Тематична картина продовжує займати особливе місце в творчості Курбе в 1860 роки. В картині «Повернення з конференції» (1863) художник сатирично зображує п'яних священників, які ледь тримаються на ногах, викликаючи сміх в селянина – свідка цієї сцени.

В період Паризької комуни Г. Курбе стає її активним учасником і як художник і як громадський і політичний діяч, президент федерації художників, «охоронець усіх видів мистецтв і музеїв Парижа». Після поразки Комуни Г. Курбе був запроторений у в'язницю і засуджений до колосального штрафу за руйнування в дні Комуни Вандомської колони, в якій повсталі бачили символ реакції. За допомогою друзів, художнику вдається втекти до Швейцарії, де проходять останні роки його життя. Він продовжує працювати серед інших вигнанців-комунарів. На цей час припадає його пейзаж «Хатина в горах» [3].

Отже, мужнє реалістичне мистецтво Гюстава Курбе, його бунтарство, його заклики звернутися до зображення сучасності досить яскраво позначилися на формуванні багатьох прогресивних художників не тільки у Франції, але й далеко за її межами. Традиції його реалізму заповнили передове, демократичне мистецтво багатьох країн. Поставлені ним завдання відтворення різних сторін сучасності знайшли відгук у творчості наступних поколінь художників.

Список використаної літератури:

1. Гюстав Курбе – «сын революции» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernorukov.ru/articles/?article=612>, вільний (16.02.2019).
2. Творчество Гюстава Курбе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://smallbay.ru/artfrance/courbet_creativity.html, вільний (16.02.2019).
3. Творчество Гюстава Курбе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://holsta.net/articles/tvorchestvo-gyustava-kurbe.html>, вільний (16.02.2019).

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

В.Г. Іванов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919–1920 рр.

На Паризьку мирну конференцію з 18 січня 1919 року по 21 січня 1920 року зібралися представники понад 30 країн. Вирішальна роль на конференції належала лідерам трьох великих держав - прем'єр-міністрам Франції Ж. Клемансо, прем'єр-міністрам Великобританії Д. Ллойд Джорджу і президентові США В. Вільсону. На Паризькій мирній конференції «українське питання» не виділялося окремим пунктом до розгляду. Воно виникало в процесі визначення повоєнних кордонів Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини. Представники українських делегацій не визнавали повноправними представниками українського народу. Українці були єдиним народом, право якого на самовизначення на конференції було проігноровано [1].

Очолювати Українську делегацію УНР та ЗОУНР було доручено Г. Сидоренку. Проте делегація Західної області УНР діяла окремо. Головними цілями української делегації на цій конференції було домогтися визнання незалежності УНР, отримання допомоги й підтримки з боку країн Антанти в боротьбі з більшовиками, а також посісти гідне місце в системі післявоєнних міжнародних відносин. УНР, яка уклала в 1918 р. у Брест-Литовську договір з Німеччиною, стала її союзницею і не повинна була брати участь в конференції. Франція, яка була зацікавлена у відродженні єдиної й нерозділеної Росії та «Великої Польщі» за рахунок

українських земель, розцінювала уряд УНР як просоціалістичний. Розпочалася антиукраїнська кампанія, унаслідок чого було порушено питання про припинення українсько-польської війни 1918-1919 років й обговорення умов миру. Польський уряд, на відміну від уряду УНР, відхилив запропоновані умови. Найбільш виважений підхід до вирішення українського питання мала англійська делегація, яка різко виступила проти анексії українських земель Польщею [2].

На Паризькій мирній конференції остаточно переміг французький підхід до вирішення «українського питання». Існування в Східній Європі міцної Польської держави як протиположності Німеччині було вигідно Франції. Тому вона поставила вимогу негайно припинити війну ЗУНР із Польщею та встановити лінію кордону, за якою Львів і Дрогобицький район переходили під владу Польщі. Для боротьби з більшовиками, у тому числі й в Україні, надавалася допомога Польщі, Румунії та білогвардійським військам Денікіна. Загарбання Польщею Східної Галичини й Волині не дістало належного розголосу на Паризькій мирній конференції. Не прийнявши формального рішення, керівники Антанти фактично визначили долю цих західноукраїнських земель на користь Польщі. На цьому особливо наполягали Франція та США. Крім того, вони ігнорували заклики українських делегатів у західних країнах про природне право українського народу на самовизначення [3,298].

25 червня 1919 р. Польща одержала право на окупацію всієї Галичини та введення цивільної адміністрації на цій території. Досить гнучку політику з метою оволодіння Закарпаттям проводили президент Чехословаччини Т. Масарик і міністр закордонних справ Е. Бенеш. Свої дії вони узгоджували із західними державами Антанти. У січні 1919 року чеські війська ввійшли до Ужгорода. 8 травня в Парижі було прийнято рішення про передачу Закарпатської України Чехословаччині. У вересні 1919 року воно ввійшло до Сен-Жерменського мирного договору. В Парижі також обговорювалось питання про долю Північної Буковини та Бессарабії. Вони були передані Румунії. Проте Україна та Росія не визнали законності цих рішень. Визнання незалежності УНР країнами Антанти й одержання від них допомоги було неможливо після втрати Директорією УНР влади над більшістю українських земель у 1919 році [1].

Отже, спроби української делегації добитися міжнародного визнання УНР і заручитися підтримкою держав Антанти закінчилися невдачею. На Паризькій мирній конференції Україна виступала не як суб'єкт, а об'єкт міжнародної політики, як поле для інтересів інших держав. Головні творці післявоєнної карти Європи - лідери Великобританії, Франції і США проігнорували законне право українського народу на державну самостійність.

Список використаної літератури:

1. Гушуляк І. Л. «Українське питання» на Паризькій мирній конференції 1919 р. [Електронний ресурс] / І. Гушуляк // Діалог. Історія, політика, економіка. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/207>.
2. Дацків І. М. Українське питання на Паризькій мирній конференції / І. М. Дацків. // Наукові записки: Серія «Історія». – 2007. – №19. – С. 184–190.
3. Литвин М. М. Історія ЗУНР / М. М. Литвин, К. І. Науменко. – Львів: Олір, 1995. – 368 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О.І

Т. А. Карпенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СУТНІСТЬ І ПРОТИРІЧЧЯ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ

В ході післявоєнного мирного врегулювання був створений цілий комплекс договорів, відомих в історії як Версальсько-Вашингтонська система. Якщо Версальська система регулювала післявоєнні проблеми Західної Європи, а також інтереси провідних її держав в Африці і на Близькому Сході, то Вашингтонська намагалася вирішити протиріччя на Далекому Сході і в Тихому океані в інтересах США. У цьому сенсі Вашингтон був продовженням Версаля, його географічним доповненням; і не першої, і на другий

конференції відбувався імперіалістичний переділ світу. Отже, Версальсько-Вашингтонська система мирних договорів – світовий порядок, основи якого були встановлені державами-переможцями, головним чином, Великою Британією, Французькою республікою, США і Японською імперією, після закінчення Першої Світової Війни. Основним питанням конференції у Версалі була підготовка мирного договору з Німеччиною. Його було підписано 28 червня 1919 р., у п'яту роковину сараєвського вбивства, у Великому Версальському палаці (Версальський мир). Версальська система була також розрахована на закріплення післявоєнного переділу світу і спрямована не тільки проти переможених держав, але і проти національно-визвольного руху в колоніях і залежних країнах [3, 25].

Основу Версальської системи в Європі заклали Версальський договір (1919), Сен-Жерменський мирний договір (1919). Пізніше система була розвинена такими міжнародними угодами: Неїський мирний договір, Тріанонський договір, Севрський мирний договір, угодами, прийнятими на Вашингтонській конференції 1921–1922 [2, 18].

Основні протиріччя Версальсько-вашингтонської системи: протиріччя між переможцями і переможеними; протиріччя між самими переможцями; гострі суперечності між малими державами; виникнення держави, яка оголосила курс на світову революцію; протиріччя між Росією і усім світом.

Разом з тим Вашингтонська конференція була і початком ревізії Версаля. Її ініціатор – США – після краху першого раунду боротьби в Парижі почав пошук нового зовнішньополітичного курсу для вирішення все тієї ж мети – американського лідерства в капіталістичному світі. Ця нова заявка на лідерство була зроблена на Вашингтонській конференції. Однак суперництво з Великобританією і Японією дещо змінило її первісний задум. Результати конференції свідчили про те, що США вдалося домогтися визнання принципу «свободи морів», послабити Великобританію в якості великої морської держави, потіснити Японію в Китаї, домогтися утвердження принципу «рівних можливостей», але стратегія повного панування США на Далекому Сході і в Тихому океані була реалізована лише частково. Японія зберегла досить сильні позиції, щоб через 10 років створити перший осередок другої світової війни, а через 20 років – виявитися здатною атакувати США [4, 29].

Гострий характер носили і протиріччя між європейськими державами. У 1921-1922гг. під егідою Франції склалася так звана Мала Антанта (Чехословаччина, Румунія, Югославія). Спираючись на цей військово-політичний союз, Франція прагнула затвердити свій вплив в післявоєнній Європі. Він був спрямований також проти ревізійністських домагань переможених держав, проти Радянської Росії і революційного руху.

Версальська система договорів створила «порохову бочку» в Європі, а на Близькому Сході – вогнище майже безперервних катаклізмів і вибухів національно-визвольного руху. Запекла боротьба між державами-переможцями почалася відразу ж після перемир'я. США, не добившись «американського світу» в Парижі, відкинули Версальську систему, чекаючи відповідний момент для реваншу [2, 21].

Виникнувши під знаком глибоких протиріч. Система грабіжницьких договорів почала розвалюватися. Одним з перших упав Севрський договір з Туреччиною. Намагаючись послабити дію відцентрових сил, держави-переможниці пішли на створення численних комісій, яким пропонувалося реалізація різних статей Версальського договору, який набрав чинності 10 січня 1920р. Загальний нагляд за його виконанням було покладено на періодично скликаються конференції послів Великобританії, Японії, Франції та Італії під головуванням представника Франції. США мали на них свого спостерігача. В ході цих конференцій проявилися гострі англо-французькі протиріччя. Лише поступками Великобританії на Близькому Сході Франції отримувала її нерідко непослідовну підтримку у вирішенні європейських проблем, особливо стосувалися Німеччини. Німеччина намагалася розколоти союзників, домогтися поступок. Причому в Берліні ніколи не приховували мрії про реванш, але офіційно вважали за краще не вимагати помсти «гучними криками» [3, 68].

Особливо гострі дискусії розгорталися з питання про репарації. Репараційна комісія спочатку визначила загальну суму німецьких репарацій в розмірі 269млрд. золотих марок. Але через місяць на вимогу Німеччини питання знову було поставлено на обговорення.

Однак вдалося лише встановити принципи розподілу репарацій між державами. Франція повинна була отримати 52% із загальної суми, Великобританія – 22%, Італія – 10%, решта передавалася іншим країнам, в тому числі і США. Передбачалося отримання певної суми репарацій і Росією. Подальша конференція скоротила загальну суму репарацій до 226млрд. золотих марок. Однак Німеччина відмовлялася прийняти цю вимогу. Нарешті 5 травня 1921р. їй був направлений Лондонський ультиматум, який встановив остаточну суму репарацій в 132млрд. золотих марок. В умовах політичної кризи і після зміни уряду цей ультиматум, в кінці кінців, був прийнятий. Однак Німеччина виконувала його лише протягом одного року. У січні 1923р. англо-французькі розбіжності по репараціонному питанню досягли небувалої гостроти. Пропозиція Лондона знизити загальну суму німецьких репарацій до 50 млрд. золотих марок Париж з обуренням відкинув. Президент Франції Пуанкаре писав в зв'язку з цим, що в разі прийняття британського варіанту через 15 років встановиться «гегемонія Німеччини над Європою» [4, 23].

Не добившись підтримки Великобританії, Франція вирішила заволодіти так званими продуктивними заставами: вугільними шахтами Рурського басейну і сталеливарної промисловістю Рейнської провінції. 11 січня 1923р. франко-бельгійська армія окупувала Рур. Почався «рурський конфлікт». Восени 1923р. в нього втрутилися Великобританія і США. Рурський конфлікт обернувся крахом домагань Франції на гегемонію в Європі.

Настільки ж гострий характер носили розбіжності з приводу чисельності німецької армії і характеру її озброєння. Деякі постанови Версальського договору Німеччина відхиляла категорично, і держави-переможниці виявилися не в силах змусити їх виконувати. Чи не були взагалі виконані статті про судове переслідування осіб, «обвинувачених в здійсненні дій, противних законам і звичаям війни». Уникнув суду і Вільгельм II. З самого початку не виконувалися багато військових постанови Версальського договору. Але німецький реваншизм ні єдиним Джерелом міжнародної напруженості і загрози нової світової війни. Їй проклала дорогу вся сукупність антагонізмів імперіалістичної системи міжнародних відносин, створеної у Версалі [2, 13].

В цілому ж Версальсько-Вашингтонська система завершила процес післявоєнного мирного врегулювання, переходу від війни до миру і підготувала умови для тимчасової відносної стабілізації капіталізму і в сфері міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Дронов С. Б. Парижская мирная конференция 1919 г. и попытки урегулирования взаимоотношений с Советской Россией: французский и американский подходы / С. Б. Дронов. – 2010. – № 4. – 120 с.
2. Кутилова Л. А. Проблемы защиты прав меньшинств на парижской мирной конференции / Л. А. Кутилова. – Москва, 1999. – с. 343-353.
3. Минц И. И. Возникновение Версальской системы / И. И. Минц. – 1984. – № 11. – 215 с.
4. Листиков С. В. Великие державы и «Русский вопрос»: решения Версальской мирной конференции 1919-1920 гг. и их последствиям / С. В. Листиков. – 2011. – № 5. – 336 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Овчаренко О. І.

Т. А. Карпенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АФГАНСЬКІ МОДЖАХЕДИ:ОРГАНІЗАЦІЇ, ІДЕОЛОГІЯ, ТАКТИКА ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Афганські моджахеди – члени нерегулярних збройних формувань, вмотивовані ісламською ідеологією, організовані в єдину повстанську силу в період війни в Афганістані. Слово «моджахед» – арабського походження («муджахид», множина «муджахіддін»), буквально означає «борець за віру». Радянська армія і афганська влада називали їх душманами, або просто бунтівниками, а радянських солдат афганці іменували шураві. Моджахеди в рамках вирішення найближчих бойових завдань діяли в складі різних за

масштабом груп: невеликих мобільних загонів, значних за чисельністю угруповань і великих формувань [1, 15]. Мета дослідження – охарактеризувати військову підготовку моджахедів, висвітлити загальну характеристику організації, бойових операцій та особливості тактики.

В кінці 1970-х років, особливо після Саурської (квітневої) революції, в прикордонних з Афганістаном районах Пакистану зосередилася велика кількість афганських опозиційних організацій і груп. З їх складу до червня 1981 р. був сформований Ісламський союз моджахедів Афганістану (ІСМА). У березні 1982 р. він розпався на дві частини: «Союз семи» (ІСМА–7) – об'єднали фундаменталістські організації, і «Союз трьох» (ІСМА–3) – традиціоналістські організації [2, 29].

У травні 1985 р. обидві частини знову об'єдналися в рамках ІСМА, створивши організовану опозицію, яка дістала назву «Пешаварської сімки». До її складу увійшли: Ісламська партія Афганістану, Ісламське товариство Афганістану, Ісламський союз за звільнення Афганістану, Ісламська партія – крило Халеса, Національний Ісламський фронт Афганістану і Національний фронт порятунку Афганістану. Незважаючи на об'єднання, опозиційні партії істотно відрізнялися одна від одної політичними програмами і цілями боротьби, які висували їх лідери, а також районами впливу [2, 30].

Головною лінією і основою в пропаганді ідеології моджахедів була декларація основного принципу: «Обов'язок кожного афганця – захищати від «невірних» свою Батьківщину – Афганістан і свою віру – священний іслам». Об'єднання під прапором священного ісламу всіх правовірних мусульман: «... В ім'я Аллаха, обов'язком кожного благовірного мусульманина є священна війна – Джихад, для цього йому слід йти і вбивати «невірних», тільки тоді його душа зможе увійти у браму раю».

Духовні і політичні лідери моджахедів приділяли особливе значення веденню політичної пропаганди та агітації в рядах збройних загонів і серед місцевого населення. У пропагандистській боротьбі за підтримку місцевого населення моджахедами була здобута беззастережна перемога. Моджахеда мали широко розгалужену і добре організовану розвідувальну мережу.

Тактика ведення бойових дій – партизанська. Зброю (зенітні переносні комплекси «Redeye» і «Стінгер», міни, легкі системи залпового вогню, радіостанції, автоматичну зброю) моджахеда отримували з Пакистану. Частина озброєння моджахедів складала воєнні трофеї. В основі тактики збройних формувань урядової опозиції лежали раптові дії невеликих за чисельністю загонів і груп з метою завдання поразки підрозділам противника, захоплення (навіть тимчасового) окремих адміністративних центрів, розширення зон свого впливу, поповнення загонів і груп озброєнням і боєприпасами та ін. [2, 36].

Крім фанатичної віри в ідеї боротьби з «невірними», від душманів вимагали відмінної військової підготовки. При активній фінансовій і матеріальній підтримці США, їхніх партнерів по НАТО на території Пакистану і Ірану була створена розгалужена мережа таборів, центрів і пунктів, яка передбачала всі форми навчання: стаціонарну, курсову, короткострокову. Керівні кадри великих збройних формувань проходили навчання на стаціонарних відділеннях у вищих і середніх військово-навчальних закладах Пакистану. Для навчання ватажків, інструкторів, а також зенітників, розвідників-диверсантів, мінометників, радистів було створено понад 100 центрів підготовки. З них 78 знаходилися в Пакистані, 11 – в Ірані, 7 – в АРС і 5–6 в Китаї. Інструкторсько-викладацький склад цих центрів складала офіцери і резервісти пакистанських збройних сил, військові фахівці США, Китаю, Ірану, Франції, Саудівської Аравії, АРС, Англії та Японії. Загальна чисельність учнів становила 15 тис. осіб, ємність навчальних центрів – до 50 тис. Щомісяця випуск підготовлених диверсантів і терористів становив 2,5–3 тис. осіб.

Союзниками афганських моджахедів були США, ОАЕ, деякі приватні особи і організації в мусульманських країнах. Пакистан був своєрідним каналом передачі американської допомоги. На території Пакистану знаходились тренувальні табори моджахедів. Основним базовим пунктом афганських моджахедів у Пакистані було місто Пешавар. Під Пешаваром знаходився табір для радянських військовополонених Бадабера. Іран підтримував шіїтські угруповання моджахедів [3, 28].

На території Афганістану під контролем моджахедів перебували в основному малозаселені пустельні та гірські райони країни. Основними зонами військової активності моджахедів були околиці міст Кандагар і Джелалабад. Вздовж кордону з Пакистаном знаходились кілька великих баз моджахедів, що були розміщені як правило в печерах (найвідоміші – Джавара і Тора Бора).

У афганських моджахедів не було єдиного командування, їх загони склались із великої кількості з'єднань, що часто воювали не лише з радянськими військами, але й між собою. Причини цього – різний національний (пуштуни, таджики, узбеки та ін.) і релігійний склад (суніти, шіїти). У лавах моджахедів також воювало багато вихідців з інших країн. Сили афганського спротиву радянській окупації склалися з моджахедів. Вони були погано озброєні, не відрізнялися високою дисципліною, але згодом здобули бойовий досвід. Моджахеди вели партизанський тип війни і відрізнялись високим бойовим духом [2, 38].

Афганські моджахеди користувалися підтримкою місцевого населення.

Захід та деякі мусульманські країни постачали афганським моджахедам зброю, але переважно її було недостатньо. Моджахеди воювали зброєю радянського типу, яку США та Саудівська Аравія закуповували в арабських країнах (Єгипті), Ізраїлі (захопив багато її під час воєн із арабами). Збігнев Бжезинський, американський політолог, соціолог і державний діяч, колишній радник з національної безпеки Президента Джиммі Картера, згадував, що були таємні закупівлі радянської зброї для моджахедів у комуністичній Чехословаччині, а також те, що самі радянські військові часом продавали озброєння на території самого Афганістану.

Бойові дії поділялися на наступальні (або, як їх називали самі моджахеди, фронтальні), оборонні, партизанські і дії щодо забезпечення життєдіяльності військ. Наступальні і оборонні бойові дії носили обмежений характер і застосовувалися досить рідко. Наступальні бойові дії велися з метою захоплення великих адміністративних центрів, певній території і окремих об'єктів (пости, військові гарнізони, важливі ділянки доріг і ін.). Вони, як правило, планувалися і велися в обмежених провінціях, куди можна було в короткі терміни перекинути підкріплення з Пакистану, а в разі невдачі – піти за кордон [4, 3].

Позиція вогневих засобів вибиралася з таким розрахунком, щоб забезпечувався маневр вогнем в горизонтальній, а в горах у вертикальній площинах. Вони зазвичай розміщувалися в печерах і скелястих укриттях в три яруси. Найбільша активність бойових дій, за винятком мінування доріг, припадала на весну і літо.

Партизанські дії моджахедів готувалися і велися на підставі ретельної розвідки противника. У кожній провінції була створена чітка система спостереження за радянськими і урядовими військами, яка спиралася на широку мережу інформаторів серед місцевого населення, військових частин і державних установ. Інформація про початок формування похідних колон, часів і напрямків їх руху відразу ж передавалася в ісламські комітети. Останні планували бойові дії військ або ж вживали заходів по евакуації загонів, тимчасовому переховуванню зброї, боєприпасів і матеріальних засобів [1, 32].

Таким чином, у моджахедів була досить розвинена тактика бойових дій збройних сил, яка характеризувалася поєднанням наступальних і оборонних боїв з широкомасштабними партизанськими діями. Причому останньому як найбільш ефективному явно віддавався пріоритет перед іншими видами бою.

Список використаної літератури:

1. Спольников В.Н. Афганистан: исламская оппозиция. Истоки и цели / В. Н. Спольников. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
2. Рунов В. Афганская война. Все боевые операции / В. Рунов. – М.: Яуза, Эксмо, 2014. – 432 с.
3. Никитенко Е. Г. Афганистан: От войны 80-х до прогноза новых войн / Е. Г. Никитенко. – М.: Астрель, АСТ, 2004. – 362 с.
4. А. А. Особенности тактики афганских мятежников во время войны в Демократической Республике Афганистан (1979–1989) / А. А. Вострокнутов // Вестник академии военных наук. – 2011. – № 3 (36). – С. 170–173.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О. В.

«ЧОРНА СМЕРТЬ» (1346–1353 РОКІВ) МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕЮ

Нищівна епідемія чуми 1346–1353 років, названа сучасниками «чорною смертю», в історичній науці не має чіткого пояснення. Вона наклала свій зловісний відбиток на все європейське середньовіччя, забравши тільки на території Європи 20–25 млн. чоловік, а загальна кількість загиблих по світу, за різними джерелами становить від 50 до 70 млн. Хоча, перший відомий випадок масової загибелі людей від чуми – так звана «чума Юстиніана» – стався в VI ст. нашої ери в Константинополі. Тоді за майже півстоліття чума забрали життя майже половини населення Східної Римської імперії (місто Константинополь вимерло наполовину). Але друге пришестя 1346 року, охопило величезні території Європи, Азії та Північної Африки що мало катастрофічні наслідки. Тому, данна проблематика є актуальною для дослідження, адже наслідки від цієї хвороби вплинули на подальший розвиток історії, економіки, культури та генезис людства [2, 77].

Чума прийшла зі Сходу на територію населену татарами, потім в Крим. Звідти генуезькі купці занесли інфекцію в рідний порт. У 1346р. хвороба вразила Сицилію, в кінці 1347 року – Марсель, а в 1348р. – Іспанію, Францію, Німеччину, Скандинавію. Клінічна картина захворювання зображена різними авторами досить докладно. Провісниками захворювання виступав озноб, підвищення температури тіла, головний біль і занепад сил. Сучасники відзначають, що зачумлені мучилися від «безперервної лихоманки», марили, страждали від туги і болю в області серця, язик чорнів, вони відчували сильну спрагу, безсоння, або ж, навпаки, впадали в глибокий сон; від них віявсильний сморід; іноді хворі мали кашель, відхаркуючи кров (легенева форма чуми), що було симптомом настання швидкої смерті. В інших випадках в перші дні хвороби в пахвових западинах виникали карбункули і бубони (бубонна форма). При легеневій формі чуми хворий жив не більше трьох днів, і смерть наступала неминуче: перебіг хвороби в бубонній формі тривало приблизно п'ять діб і найчастіше за все також закінчувалося трагічно [4, 636].

В Європі найстарішим історичним підтвердженням засобом боротьби з чумою був, по всій ймовірності, карантин. Вперше він був застосований в Італії ще в середині XII ст., (спалах епідемії близько 1050р. в Месопотамії).

У той час порт Венеція служила воротами, через які проходила велика частина торгівлі між східною областю Середземного моря і західною Європою. Тоді, щоб не дати занести чуму до Венеції, там ввели карантин: всі прибуваючі зі сходу судна затримували на рейді протягом 40 днів і стежили, чи не спалахне за цей термін серед команди чума. У XIV ст. такий захід стали застосовувати і в інших портах Середземномор'я, і отримав він назву «карантин» від італійського *quaranta giorni* – сорок днів [3, 80].

Методи профілактики та боротьби з чумою здебільшого відповідали уявленням проте, чим спричиняється інфекція і як вона поширюється. Протягом усього середньовіччя і значну частину нового часу велися запеклі суперечки навколо проблеми, чи є збудником чуми поганий запах (отруйне повітря) або ж контакт з «моровою матерією», а її як тільки люди не уявляли собі, в тому числі і у вигляді гною, який розносять тварини або яким (домовлялися і до такого) отруйники мажуть пороги і двері будинків. Деякі висловлювали припущення про отруйні випари з ґрунту. Таким уявленням відповідав і костюм, в який споряджався середньовічний лікар або санітар. Збираючись відвідати хворого чумою, лікар одягав довгий, майже до землі халат з накрохмаленого льону, довгі рукавички і високі чоботи. Голову і обличчя закривала маска, просочена воском; на місці носа стирчав витягнутий дзьоб, який заповнювали пахучими речовинами і травами. Згідно з іншим правилом, той, хто прийшов до хворого, повинен був тримати в одній руці палаючий факел, в іншій – «амброве яблуко для нюхання», а в закритому роті яку-небудь протиотруту: або справжні ліки, або універсальний засіб для бідних – часник [3, 81].

З метою запобігання від захворювання лікарі радили: уникати спілкування з хворими, закриваючись у себе вдома, або ще краще, – залишати за ражену місцевість; очищати повітря розведенням великих багать на вулицях і в будинках, обкурювати приміщення смолистими речовинами; обмиватися пахучими речовинами, у винаході яких вправлялися чимало лікарів. Радили дихати парами спаленої селітри або порошу. Встановлювалася «профілактична дієта» [1, 49].

Виникла і проблема «отруєних приміщень» – тих, де від чуми померли люди. Для їх знезараження лікарями давалося багато «корисних» рекомендацій. Наприклад, у велике плоске блюдо наливали свіже молоко і залишали на середині зараженої кімнати, щоб адсорбувати заражене повітря. Невідомий лондонський лікар запропонував рецепт: «Візьміть кілька великих цибулин, очистіть їх, покладіть 3–4 цибулини на підлогу, і нехай вони так полежать 10 днів, цибуля вбере в себе всю інфекцію зараженої кімнати, тільки потім цибулини потрібно буде закопати глибоко в землю». Класичним засобом середньовічної медицини для полегшення симптомів лихоманки служили кровопускання, але ще давньоримський хірург Гален, який пережив так звану «чуму Антонінів» у II ст. н. е., застерігав від використання кровопускань при чумі. Доктора радили навколо шиї носити людські фекалії в захисному мішечку. Боккаччо описує, що люди гуляли з квітами, запашними травами або ж будь-якими ароматними речовинами в руках і, щоб освіжити голову, часто нюхали їх, так як повітря було заражено і стояв запах, що виходив від трупів, від хворих і від зілля. До нарізів, для відсмоктування «чумного отрути», прикладали п'явок, висушених жаб і ящірок. У відкриті рани вкладали свиняче сало і масло. У яєчка встромляли голки. Кров'ю тільки що зарізаних голубів і цуценят окропляли палаючі в лихоманці лоби. Гюї де Шольяк розкривав бубони і припікали відкриті рани розпеченою кочергою. Цей примітивний спосіб «очищення» організму дійсно давав результат, якщо людина, по відношенню до якого він був застосований, не вмирала від серцевого нападу, не впадала в незворотний шок або не сходила з розуму від болю [1, 50].

Епідемія чуми показала, як змінюється поведінка людини в критичній ситуації. З 1348 року в Європі спостерігаються епізоди колективної паніки, масові психози, галюцинації. Авторитет церкви сильно впав, оскільки народ і влада звинувачували її в нездатності запобігти епідемії. З іншого боку, стрімке поширення хвороби, безсилля лікарів і масова смертність хворих, спонукали людей звернутися до Бога. Але жахливість чуми породила крайності релігійного світосприйняття. На сучасників найбільше враження справив надзвичайний розквіт секти флагеллантів. По містах Франції та Німеччини рухалися процесії цієї секти, яка закликали спокутувати свої гріхи шляхом публічної сповіді та нанесенням собі травм. У роки пандемії цей рух отримав дуже широке поширення, хоча особлива була папи Климента VI оголошувала вчення флагеллантів еретичним [4, 651].

Отже, «Чорна Смерть» в XIV ст. завдала значних втрат, в плані демографічному, економічному, які призвели до значних змін у соціокультурному та релігійному житті. Глобальному поширенню епідемії сприяв бруд, злидні, відсутність елементарних гігієнічних навичок і скупченість населення та низький рівень середньовічної медицини, зокрема в Європі, де панувала примітивно-релігійна методологія пізнання, а медицина представляла собою сплав теологічних забобонів і шарлатанських маніпуляцій. Чуму, яку вважали отруєнням організму, намагались лікувати молитвами, припіканням, вирізанням фурункулів, кровопусканням, сушеними травами, і магічними заклинаннями.

Список використаної літератури:

1. Супотницький М. В. Очерки истории чумы / М. В. Супотницький, Н. С. Супотницкая. – М.: Вузовская книга, 2006. – С. 49 – 50.
2. Кубеев М. Н. 100 великих загадок истории / М. Н. Кубеев. – М.: Вече, 2006. – С. 77.
3. Даниэл М. Тайные тропы носителей смерти: / Даниэл М. – М.: Прогресс, 1990. – С. 80 – 81.
4. Чубарьян А. О. Всемирная история. Том 2. Средневековые цивилизации Запада и Востока / А. О. Чубарьян. – М.: Наука, 2012. – С. 636 – 651.

Науковий керівник: к. і. н, доцент Гальченко С. І.

НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ ПЕРВІСНИХ РЕЛІГІЙ

Питання про первісні релігійні вірування – важливе і досить складне в історії релігії. Воно пов'язане з проблемою походженням і розвитком людської духовності, яка є однією з найскладніших і найцікавіших проблем, у розв'язанні якої беруть участь всі науки про людину.

Особливо великою розбіжністю думок позначене питання про концепції походження ранніх чи первісних релігійних вірувань. Причиною цього є майже повна відсутність прямих свідчень щодо цих вірувань, загалом недостатнє наукове опрацювання проблеми і, зрештою, різна світоглядна орієнтованість дослідників [2, 326]

Наприклад, англійський лінгвіст М. Мюллер (1830-1900), досліджуючи мови стародавніх народів, висунув припущення, що початком релігії є міф про Сонце, знайдений ним у мовних пам'ятках. Так була започаткована міфологічна теорія, суть якої полягала у тому, що релігії давніх людей починалися з обожнювання життєдайного світила. На жаль, концепція Мюллера мала хитку наукову основу, оскільки була неузгоджена з історією виробництва, за якою міфи про Сонце були пов'язані з переходом окремих племен до землеробства, а релігійні уявлення побутували в людей, які ще жили зі скотарства, полювання і збиральництва [1, 67].

Наприкінці XIX – початку XX ст. набула поширення анімістична теорія, засновником якої був Е. Тайлор (1832-1917). Заперечуючи надприродне походження релігії, Тайлор вважав, що релігія почалася з віри в духів і в душу. Цю віру він назвав анімізмом (від лат. – душа, дух). На його думку, згодом анімізм був доповнений іншими релігійними уявленнями, після чого виникла ціла система релігійних уявлень і почуттів. Але численні дослідження первісної культури свідчать, що анімізм у чистому вигляді у жодних народів ніколи не існував, у багатьох первісних народів анімістичні ідеї були другорядними в їх релігійному здобутку.

Послідовники Тайлора запропонували різні концепції виникнення анімістичних уявлень. Так, концепція Г. Спенсера (1820-1903) народилася з ідеї «двійника», згідно з якою первісна людина бачила свого чи чужого двійника уві сні, у мареннях, звідки й з'явилась думка про подвійну сутність людини. Г. Кунов (1862-1936) шукав виникнення анімістичних уявлень у прагненні первісної людини до самопізнання, у самозаглибленні. Анімістична теорія дала поштовх високій оцінці нашого першобуття [1, 68].

З критики анімізму постала концепція преанімізму, згідно з якою найважливішими чинниками виникнення релігії є людські переживання та емоції. Висунута вона наприкінці XIX – початку XX ст. Р. Марретом, К. Прейсом, Ф. Фіркандом, Д. Кінгом як реакція на анімістичну теорію. Преанімісти підкреслювали виняткову роль емоцій у виникненні вірувань і вважали, що віри в душу передують неусвідомлені імпульси психіки, породжуючи уявлення про надприродну, безлику, духовну силу – «ману», яка керує світом. Інші критики стверджували, що анімізму передувало одухотворення речей, всієї природи, згідно з яким кожна річ, кожне явище має «свого господаря», «свій голос». Це був примітивний пантеїзм – обожнення природи. Її пізніше поглиблювали етнографи В. Богораз (1865-1936) і Л. Штернберг (1861-1927) [3, 41–42].

Французький психолог Л. Леві-Брюль (1857-1939) висунув ідею, нібито у первісних людей існувало дологічне мислення, глибоко відмінне від мислення сучасних людей. Воно й зумовило створення понять, які не вкладаються в звичайну схему розвитку людського мислення [1, 68].

Англійський етнограф, релігієзнавець Дж. Фрезер (1854-1941) запропонував магичну теорію. Духовний розвиток людства розглядався як процес, що проходить три стадії: магія, релігія, наука. Основу первісної релігії, на його думку, становить магія, в них є спільна риса

– обидві мають впливати на надприродні сили. Людина спочатку намагається боротись за свій добробут з допомогою магічних засобів, але впевнившись у їхній неспроможності, вдається до релігії, яка виникла з магічних образів. Переконавшись у безсиллі релігії, людина «винаходить» науку. Звідси робився висновок, що магія, релігія і наука є елементами одного ряду. Насправді ж – це різні сфери мислення і галузі діяльності людей [3, 42].

Існує також психологічна теорія, яка пояснює появу релігії особливостями психологічної природи людини. Цю теорію започаткував автор теорії психоаналізу З. Фрейд (1856-1939). Релігія, за Фрейдом, є наслідком психічних переживань людини, яка перебувала в стресовій ситуації. Духовний світ первісної людини схожий із світорозумінням душевнохворого, релігія і нервова хвороба мають спільне, бо психічно хвора людина так само вірить у силу своїх ідей, як це робила первісна людина. У Фрейда психічне передус соціальному і цілком визначає його, а тому психологічне сприйняття світу первісною людиною і зумовлює релігійне світорозуміння [1, 69].

Окремо слід окреслити концепцію прамонотеїзму, яка більше могла б належати до теїстичних концепцій, але вона виникла в наукових колах і детально трактує першопочаток релігії. Її автор католицький монах і етнограф А. Ланг (1841-1912) переконував, що люди споконвіку визнавали існування єдиного Бога за аналогією з батьківською владою в родині. Ця віра, на думку Ланга, виникла в ході розмірковувань первісної людини щодо своєї творчої діяльності та з традиції батьківської влади в родині. Ланг пов'язував зародження релігії з періодом розвинутого патріархату.

Свою нішу серед теорій походження релігії займає марксистська концепція. На думку її представників (К. Маркс, Ф.Енгельс), вона виникає в нерозвинутих умовах первісного суспільства, знаменуючи собою залежність людини від стихійних сил природи та суспільства. Причиною виникнення релігії є низькі пізнавальні можливості людини, примітивний рівень розвитку продуктивних сил [3, 43].

Таким чином, проблема походження релігії хвилює всіх великих дослідників, погляди яких з часом оформилися у діаметрально протилежні концепції – від твердження про вродженість релігійних ідей та богословського витлумачення релігії як одкровення Бога людині, до обґрунтування так званого безрелігійного періоду в історії людства. Головна їх особливість – намагання пояснити релігію як результат реалізації певних потреб, інтересів чи неспроможності людей подолати свою залежність від зовнішніх сил. Але однобічність і помилки розглянутих нами концепцій зовсім не дають підстав до їх цілковитого засудження. Адже саме ці праці й склали фактологічну основу наших уявлень про час, причини та передумови виникнення вірувань у первісному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Релігієзнавство / В. І.Лубський, Т. Г. Горбаченко, М. В. Лубська, А. І. Яковенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – С. 67–69.
3. Колодний А. Академічне релігієзнавство / А. Колодний. – Київ : Світ Знань, 2000. – С. 326.
3. Лешан В. Ю. Основи релігієзнавства / В. Ю. Лешан. – Чернівці : Рута, 2005. –С. 41–43.

Науковий керівник: к.і.н., ст. викл. Абразимова О. М.

М. М. Колосюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТРИАНОНСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР З УГОРЩИНОЮ 4 ЧЕРВНЯ 1920 РОКУ

На сьогоднішній день, в зв'язку із 100-літтям завершення Першої світової війни і Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. є досить актуальним вивчення історії міжнародних відносин, а саме вивчення мирних договорів між воюючими сторонами. Це дає змогу проаналізувати та надати сучасну оцінку тогочасним подіям. Трианонський мирний договір, як складова Версальсько-Вашингтонської системи дає змогу проаналізувати відносини між союзними державами Антанти у Першій світовій війні та Королівством Угорщина.

Крім договору з Німеччиною, перед державами Антанти постало не менш складне завдання: підписати відповідні документи з її союзниками. Наприкінці війни внаслідок національно-визвольної боротьби слов'янських народів відбувся розпад багатонаціональної Австро-Угорської імперії. На її руїнах постали держави Центральної й Південно-Східної Європи: Чехословаччина, Польща, Югославія, Австрія та Угорщина. Проте ця прогресивна подія загальноєвропейського значення вимагала юридичного обґрунтування на основі міжнародно-правових норм, які б стали гарантією незалежності новоутворених держав. Було підписано договори з Австрією (Сен-Жерменський), Болгарією (Нейїський), Угорщиною (Тріанонський) та Туреччиною (Севрський) [3].

Сучасна угорська історіографія виділяє наступні п'ять причин розпаду історичної Угорщини: 1) анексіоністські вимоги сусідів Угорщини; 2) прагнення національних меншин до розриву з Угорщиною; 3) політичні розрахунки держав-переможниць, в тому числі пов'язані з міркуваннями про їхню безпеку; 4) невдалі спроби в 1918–1920 рр. угорських урядів утримати за собою контрольовані території; 5) поразка Австро-Угорської монархії в Першій світовій війні, що стало по суті вирішальним фактором, який зробив можливим дію всіх інших [2].

Щодо історіографії Тріанонського договору, то цю тему досліджував Вароді А. «Тріанонський договір і ідея відродження Угорщини» [1], він описав передумови підписання договору та дискримінаційний характер умов по відношенню до Угорщини, а також території які відійшли до інших держав. Зейдлер М. «Тріанонський мирний договір 1920 року Погляд сучасної угорської історіографії» [2] в цій праці науковець описує погляди угорських істориків з приводу причин розпаду історичної Угорщини, також описує події які відбувалися після прийняття договору, а саме відношення населення до нього та соціальне життя після підписання до 1938 року.

Тріанонський договір – мирний договір, укладений 4 червня 1920 року між союзними державами Антанти у Першій світовій війні та Угорщиною. Цей договір став складовою частиною Версальсько-Вашингтонської системи. Набув чинності з 26 липня 1922 року і зафіксував розпад Австро-Угорщини визнавши таким чином раніше встановлені кордони сусідніх держав.

Мирний договір з Угорщиною складався з 364 статей, за своєю структурою мав багато спільного (в тому числі прямі текстуальні збіги) з мирними договорами з Німеччиною (Версаль, 28 червня 1919 р.), Австрією (Сен-Жермен, 10 вересня 1919 р.) і Болгарією (Нейїсюр-Сен, 27 листопада 1919 р). У ньому дуже докладно був описаний міжнародно-правовий статус Угорщини в післявоєнній Європі, прописані правила, за якими повинні були будуватися її політичні, дипломатичні, економічні відносини з сусідніми країнами (іншими державами-спадкоємиця монархії Габсбургів), великими державами, а також всім міжнародним співтовариством.

Договір юридично оформляв положення, яке склалося в басейні Дунаю після війни. В результаті була зафіксована втрата Угорщиною значних територій:

- Трансільванія (40% угорського населення) і східна частина Банату були приєднані до Румунії;

- Хорватія, Бачка і західна частина Банату увійшли до складу Королівства сербів, хорватів і словенців;

- Словаччина та Закарпатська Україна були передані Чехословацькій республіці;

- Бургенланд був переданий Австрії;

Щодо чисельності угорської армії, то вона обмежувалася 35-ма тисячами солдатів і повинна була бути найманою. Варто зазначити, що обов'язкова військова повинність відмінялася, було заборонено мати важку артилерію, танки і авіацію, угорський флот підлягав передачі союзникам або взагалі знищенню [1].

Тріанонський договір, в результаті якого Угорщина втратила 2/3 території і населення, крім того, нові міжнародні кордони відокремили промислову базу Угорщини з її джерел сировини і колишніх ринків для сільськогосподарських і промислових товарів. Угорщина

втратила 88% лісових ресурсів, 43% її орної землі, 83% її залізної руди. Уряд Угорщини брав зобов'язання надати всьому населенню абсолютний захист життя, свободи без врахування походження, національності, релігії, раси, мови. Всі люди повинні були отримати рівні політичні і цивільні права [1].

Якщо все це було сприйнято в Словаччині і Румунії як відновлення справедливості, то в самій Угорщині – як національна трагедія. Реваншизм став однією з основних рис міжвоєнного правління Міклоша Хорті. З нагоди укладення договору в країні був оголошений національний траур, всі офіційні прапори були приспущені аж до 1938 року. У школах учні щодня перед уроками читали молитву про возз'єднання Батьківщини [2].

Таким чином, Трианонський договір відіграв велику роль в історії Угорщини, він підняв національний і патріотичний дух населення в боротьбі за повернення колишніх кордонів та відновлення справедливості. Так при активній підтримці Німеччини, деякі його положення були переглянуті на двох Віденських арбітражах у 1938 і 1940 роках, рішення котрих були визнані юридично нікчемними по закінченню Другої світової війни, і територіальні розмежування, визначені Трианонським договором, були підтверджені Паризьким мирним договором 1947 року.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вароди А. Трианонский «мирный» договор и идеи возрождения Венгрии [Електронний ресурс] / А. Вароди – Режим доступу: http://vk.com/topic-7449590_26479297
2. Зейдлер М. Трианонский мирный договор 1920 г. Взгляд современной венгерской историографии [Електронний ресурс] / М. Зейдлер – Режим доступу: https://istorex.ru/page/zeydler_m_trianonskiy_mirnyy_dogovor_1920_g_vzglyad_sovremennoy_vengerskoy_istoriografii
3. Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы [Електронний ресурс] / Л. Контлер. – М. : «Весь мир», 2002. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1040720>

Науковий керівник: д.і.н., професор Овчаренко О. І.

Д. Ю. Кособлик

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИХІД ІЗ ВІЙНИ СОЮЗНИКІВ НІМЕЧЧИНИ: БОЛГАРІЇ, АВСТРО-УГОРЩИНИ І ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Завдяки більшовицькій пропаганді Перша світова війна виявилася в тіні другої страшною світовою трагедією. Кажуть, що ХХ ст. почалося не за календарем 1901 р., а з початком Першої світової війни в серпні 1914 р. Саме з її першими залпами закінчився період у європейській історії між 1890 і 1914 рр., що отримав назву Belle Epoque – Прекрасна епоха. Тоді здавалося, що мир запанував на теренах континенту і досягнення науки та техніки обіцяли рожеве майбутнє.

У Франції, Бельгії та Великобританії саме цю війну називають Великою, оскільки в ній ці країни втратили цвіт своїх націй. Від військових дій, голоду, хвороб, розрухи по всьому світу загинуло близько 21 млн чоловік. Сьогодні, коли нам відомі втрати в Другій світовій війні, ці цифри не жахають, але від цього не стають менш значущими.

Головним результатом Першої світової війни стало глобальне перетворення світу. Ця величезна конвульсія існуючого світового порядку активізувала дію сил, які поставили світ на межу другої ще більшої катастрофи і затягнули його до неї.

Вже влітку 1918 р. стало дедалі очевиднішим, що Німеччина та всі її союзники, зокрема Болгарія, програють війну. Ресурси Антанти, особливо після приєднання США, були явно більшими. До того ж, в міру поглиблення економічної кризи (дефіцит продуктів, інфляція, зубожіння), та ще й на тлі жорсткої цензури та обмеження свобод, в болгарському суспільстві посилювалося невдоволення «братовбивчою війною».

Ці настрої повною мірою далися взнаки після наступу військ Антанти при Добро Поле (вересень 1918 р.). Вимоги завершити війну переросли в повстання армійських частин проти уряду в Болгарії.

Був оголошений похід військових на Софію з вимогою зміни влади. Цей виступ був придушений за допомогою німецьких солдатів, але це нічого вже не змінило. Розуміючи безвихідь ситуації, цар Фердинанд I 30 вересня 1918 р. зрікся престолу на користь 24-річного сина Бориса і виїхав до Німеччини.

Поразка під Добро Поле і революційні настрої у військах змусили Болгарію укласти із союзниками Салонікське перемир'я 29 вересня 1918 року.

Болгарія капітулювала, першою з країн Центрального блоку вийшовши з війни (до капітуляції Німеччини і кінця цієї світової бійні залишалось 40 днів). Територія держави була фактично окупована військами Антанти. Втрати країни складали п'яту частину чоловічого населення від 20 до 50 років (155 тис. загиблих, 400 тис. поранених на фронтах, 155 тис. померлих від тифу, холери та грипу) [4, 553].

Країна втратила третину свого національного багатства. За умовами мирного договору з Антантою, підписаного 27 листопада 1919 р. в містечку Нейї біля Парижа, Болгарія не лише не повертала собі омріяні землі, а й втрачала 11 тис. кв. км. власної території. Було накладено жорстокі репарації, чисельність армії беззастережно обмежувалась (20 тис. солдатів). Упродовж 37 років Болгарія мала сплатити союзникам-переможцям 2,25 млрд золотих франків. Прем'єр Болгарії Александр Стамболійський, підписуючи цей договір, був такий розгніваний, що зламав свою ручку. Ось такою буває ціна грубих зовнішньополітичних прорахунків...

Участь Туреччини в Першій світовій війні обернулася катастрофою. Армія Османської імперії зазнала повної і беззастережної поразки на всіх фронтах.

Останній наступ Османської армії у війні – битва за Баку 26 серпня–14 вересня 1918 р. Бойові дії велися між Кавказькою ісламською армією під командуванням турецького генерала Нурі-паші та британського експедиційного корпусу під командуванням генерала Ліонеля Денстервіля [1, 257].

15 вересня 1918 р. в Баку увійшли частини Кавказької ісламської армії. Взяття міста супроводжувалося масовими вбивствами вірмен.

Проте успіх Османської імперії виявився недовговічним. Турецька армія була незабаром змушена покинути регіон.

Перемир'я було підписане 30 жовтня 1918 р. представниками Великої Британії та султанського уряду Османської імперії на борту британського крейсера «Агамемнон» в порту Мудрос грецького острова Лемнос По суті, це була капітуляція Туреччини в Першій світовій війні.

Протягом місяця після підписання документа в Стамбулі стали на якор британські, французькі, грецькі та італійські кораблі, а форти в протоках зайняли англійці. Англійські солдати першими вступили на вулиці столиці, потім до них приєдналися французькі та італійські армії. Столиця була здана переможцям. Так закінчилася участь Оттоманської Порти в Першій світовій війні.

Туреччина після Першої світової війни фактично перестала існувати. Османська імперія втратила самостійність і була розчленована в інтересах держав-переможців. Контроль залишився тільки над невеликою територією європейської близько Стамбула і Малою Азією (крім Кілікії). Від Османської імперії були відокремлені Палестина, Аравія, Армения, Сирії, Месопотамія.

На кінець жовтня 1918 р. у австро-угорському війську складається катастрофічне становище. 25 жовтня фронт кидають угорські частини.

Чеські та хорватські частини також відмовляються воювати. Станом на 28 жовтня 30 австрійських дивізій відмовляються ставати до бою. Зважаючи на таке становище, 28 жовтня командування 6-ї австрійської армії видає наказ про відступ [3,742].

Вже не маючи сподівань на перемогу, австрійське командування планувало відступити до другої лінії оборони, та, зупинивши там наступаючих, домогтися вигідних умов миру. 30 жовтня починає відступ армія «Ізонцо». На ранок 30 жовтня італійці входять до міста Вітторіо-Венето.

1 листопада переходить у наступ італійська армія на фронті від річки Brenta до швейцарського кордону. 3 листопада італійці займають Трієнт та виходять на річку Тальяменто. У Трієсті висаджується італійський морський десант та захоплює місто. Австро-угорське військо відходить у напрямках, що розходяться, та швидко розкладається. У цих умовах австрійське командування оцінює становище як безнадійне.

27 жовтня австрійський уряд звертається до країн Антанти з пропозицією укладання сепаратного миру. 29 жовтня австрійський уряд погоджується на мир на будь-яких умовах. 3 листопада було укладено перемир'я у Вілла-Джусті.

4 листопада о 15-00 бойові дії було припинено [4, 579].

Італійці взяли у полон 387 тис. австрійських вояків, 2 300 гармат. Фактично, австрійська армія на Італійському фронті перестала існувати. У зв'язку з цим командування Антанти розробляє план удару по Німеччині з півдня, через австрійську територію, у напрямку на Мюнхен. Але, у зв'язку з капітуляцією Німеччини, цей план було відкладено.

Головним наслідком Першої світової війни для могутньої Австро-Угорської імперії став її розпад у 1918 р. Внаслідок розпаду утворилися такі нові держави, як Польська республіка, Чехословацька республіка, Австрія та Угорщина. Інша територія імперії була розподілена між Королівством Італія, Королівством Румунія та Королівством Сербів, Хорватів і Словенців.

Список використаних джерел:

1. Лиддел Гарт Б. Г. 1914. Правда о Первой мировой / Б. Г. Лиддел Гарт. – М. : Эксмо, 2009. – 480 с.
2. Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне / К. А. Залесский. – М. : Астрель, 2003. – 894 с.
3. Зайончковский А. М. Первая мировая война / А. М. Зайончковский. – СПб. : Полигон, 2000. – 880 с.
4. История первой мировой войны 1914–1918 гг. / [А. М. Агеев, Д. В. Вержховский, В. И. Виноградов и др.]; под ред. И. И. Ростунова. – Т. 2. – М. : Наука, 1975. – С. 553–589.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Овчаренко О. І.

А. Ю. Костюкевич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МУЗЕЙ ПРАДО: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Кожен музей, а особливо національний – це завжди своєрідний підручник історії. Відвідувачі приходять у нього, щоб помилуватися, збереженими в ньому експонатами і в міру можливості вникнути в їх зміст та історію тієї чи іншої країни. Не є виключенням і музей Національний музей Прадо в Мадриді (ісп. Museo del Prado), колекції якого вміщують найкращі зразки європейського образотворчого мистецтва, а становлення музею є наочним прикладом історичного розвитку Мадриду та Іспанської держави.

У 1561 р. король Філіп II вирішив перенести місце своєї постійної резиденції в невелике містечко Мадрид. Це стало відправною точкою для безлічі різних перетворень, адже тепер місто мало гармонійно співіснувати з королівським двором. У 1570 р. архітектор Хуан Баутіста де Толедо склав проект розбудови Мадрида. Хоч запропонований план був реалізований не повністю, проте сам факт його створення наочно свідчив про намір перетворити місто в європейську столицю. З небагатьох виконаних пунктів цього проекту можна назвати вирівнювання східних кордонів Мадрида, а також благоустрій та озеленення спеціального місця відпочинку для городян, яке знаходилося відразу ж за міськими мурами. Ця зона, що простягнулася вздовж русла струмка Фуенте-Кастельяна, була обмежена з одного боку фортечною стіною, що оточувала місто, а з іншого – стінами монастиря Лос-Херонімос, що стояв за межами міста [3, 12].

У той час, король Філіп II, продовжуючи справу свого батька Карла I, почав звозити до своєї резиденції найкращі зразки образотворчого мистецтва. Зокрема, він замовляв полотна провідним митцям Європи - Тиціанові, Антонісу Мору, Ель Греко. У його прекрасної колекції робіт нідерландських майстрів були твори Яна ван Ейка, Рогіра ван дер Вейдена, Йоахіма Патинира [1]. Особливе захоплення викликали у короля картини Ієроніма Босха. Філіп зібрав найбільшу колекцію його робіт, що налічувала приблизно 26 картин [4, 39].

Для першого публічного природничого музею, у 1785 р. відвели місце у великому парку Прадо (звідси назва майбутнього музею). Будівництво велось за проектом архітектора Хуана де Вільянуева (1785–1808). Після побудови приміщення, туди були зведені полотна з королівської резиденції.

Під час навали наполеонівських військ постраждали як будівля музею (в ньому були розквартировані війська), так і сама колекція (багато творів було вивезено). У 1814 р. король Фердинанд VII (1784-1833) видав указ про заснування публічного музею, але лише в 1818 р. знову повернулись до проекту створення Музею науки і мистецтва, який отримав остаточну назву – Музей Прадо. 19 листопада 1819 відбулося відкриття Музею Прадо, в колекції якого налічувалося 311 картин. У 1826-1827 рр. були передані картини, що зберігаються в Академії Сан Фернандо, в тому числі з колекцій Карла V, Філіппа II (1527-1598), Філіпа IV. У 1828 р. колекція була класифікована і експонована згідно з науковими критеріями. З 1836 р. в Іспанії вироблялося закриття монастирів, церковних навчальних закладів. Конфісковані цінності розміщувалися в монастирі Ла Тринідад, де в 1838 р. був відкритий Національний музей. У 1871 р. його фонди перейшли до Музею Прадо. У 1868 р. Прадо з королівського музею стає музеєм міста Мадрид [2, 6].

За XIX – XX століття в музеї відбулося багато змін. У 1826-1827 рр. були передані картини, що зберігаються в Академії Сан Фернандо, в тому числі з колекцій Карла V, Філіппа II, Філіпа IV. З 1836 в Іспанії вироблялося закриття монастирів, церковних навчальних закладів. Конфісковані цінності розміщувалися в монастирі Ла Тринідад, де в 1838 був відкритий Національний музей. У 1871 р. його фонди перейшли до Музею Прадо. У 1868 р. Прадо з королівського музею стає музеєм міста Мадрид.

У серпні 1936 р. через громадянську війну музей був закритий, картини евакуйовані до Швейцарії.

7 липня 1939 р. Прадо знову відкрився для відвідувачів, проте експозиція була неповною – частина картин виставлялася в Женеві (з початком Другої світової війни картини повернули до Іспанії).

У 1971 р. відбулося відкриття філії музею Прадо в будівлі Касон дель Буена Регіро, в якому експонуються в основному твори іспанських живописців XIX ст. [3,13-14].

Зараз мальовнича колекція музею налічує понад 8600 полотен. Хоча музей неодноразово розширювався, через нестачу в приміщенні з них виставлено менше ніж 2000, решта зберігається у сховищах.

Список використаної літератури:

1. Замкова М.В. Шедевы мировой живописи в вашем доме. Прадо. / М.: Олма-Пресс Образование, 2003. – 128 с.: ил. – (Шедевы мировой живописи в вашем доме).
2. Музей Прадо. // Редактор-искусствовед: М. Гордеева.– М.: ЗАО "Издательский дом "Комсомольская правда", 2011. – 98 с. – (Великие музеи мира; т. 2).
3. Пабло Хименес Диас. Национальный музей Прадо // Третьяковская галерея. – 2015. – №4. – С. 10–14.
4. Костыря М. А. Крупнейшие художественные музеи мира: Учебно-методическое пособие. СПб, 2011. – 50 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

ПАРИЗЬКА МИРНА КОНФЕРЕНЦІЯ: СТВОРЕННЯ МАНДАТНОЇ СИСТЕМИ

Перша світова війна не тільки призвела до суттєвої трансформації всієї системи міжнародних відносин, а й стала причиною змін у векторі зовнішньої політики окремих країн і регіонів. Зокрема, серйозні зрушення відбулися у взаєминах трьох найбільших північноатлантичних держав: Канади, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки.

Загалом дослідженням мандатної системи Ліги Націй та окремих її аспектів від часу її створення займалися такі вчені як: Богатуров А.Д. [2], Жуковська Н. Ю. [3], Колісниченко К. С. [4] тощо.

Метою даної статті є висвітлення суті та особливостей мандатної системи.

Мандатна система була запроваджена в 1919 р. провідними державами Антанти для управління захопленими ними колишніми німецькими колоніями і відібраними в Османській імперії територіями.

З точки зору нового світоустрою велике значення мала стаття 22 Статуту. Вона була однією з найбільших за обсягом і містила положення, що стосувалися міжнародної опіки. В першу чергу мова йшла про визначення долі колишніх німецьких колоній в Африці і Океанії і про арабські провінції Оттоманської Порти [1,66].

Ідея опіки була побудована на припущенні великих держав щодо того, що велика частина несвропейських територій, які перестали бути під суверенітетом держав, які керували ними до Першої світової війни, була не в змозі самостійно керувати собою в "особливо важких умовах сучасного світу". Виходячи з цієї логіки, Ліга і повинна була довірити опіку над ними "передовим націям світу", щоб вони управляли відповідними територіями від імені Ліги і в якості її мандатаріїв.

На Паризькій мирній конференції делегати Англії і Франції спочатку вимагали прямої анексії німецьких колоній і колишніх османських володінь. Однак США, розвиваючи свою політику впливу і домагаючись для американського капіталу можливості проникнення в усі колонії, запропонували ввести мандатну систему, що передбачає рівність прав і привілеїв всіх членів Ліги Націй в підмандатних територіях.

Мандати Ліги ділилися на три категорії: А, В і С. Мандат "С" був найширшим і дозволяв мандатарію не допускати проникнення в підмандатну територію іноземного капіталу. Тип мандата залежав від оцінки великими державами ступеня розвитку території, щодо якої він застосовувався. До класу "А" були віднесені території Османської імперії, до класу "Б" – володіння Німеччини в Центральній Африці, до класу "С" – Південно-Західна Африка і острови Тихого океану. Мандат класу "С" дозволяв мандатарію управляти підмандатною територією за своїми національними законами, що фактично перетворювало опікувані території в частину держави-мандатарія [2,106-110].

Німецькі володіння були розподілені між державами на нарадах "Версальської трійки" 6 травня і на засіданні Верховної ради Антанти 7 травня 1919 р. в Парижі. Османські - на конференції в Сан-Ремо 19-26 квітня 1920 р. Питання мандатів в зоні Тихого океану вирішувалося довго і було врегульовано тільки після Вашингтонської конференції 1921-1922 рр.

Велико Британія отримала мандат на Палестину (зі складу якої виділила пізніше підмандатну територію Трансйорданії) і Месопотамію (мандат був оформлений британо-іракським договором 1922 р.), а також Танганьїку, частини Того і Камеруну. Франція – на Сирію, Ліван і фрагменти Камеруну і Того, що не увійшли в мандат Великобританії. Бельгія - на Руанду-Бурунді. Японія – на Маршаллові, Каролінські та Маріанські острови. Південно-Африканський Союз – на колишню німецьку Південно-Західну Африку, Австралія – на о. Науру, колишню німецьку частину о. Нова Гвінея і острови на південь від екватора. Нова Зеландія – на острови Західне Самоа.

Малось на увазі, що в разі виходу держави-мандатарія з Ліги націй втрачав силу і виданий від імені Ліги мандат.

Мандатна система не раз засуджувалася радянською дипломатією. Радянський уряд в ноті, направленій 18 травня 1923 р. Англії, Франції та Італії, заявив, що він не визнає мандатної системи і ставиться негативно «до ситуації, створеної в Палестині, Сирії та інших мандатарних територіях». При вступі СРСР до Ліги націй в 1934 р. його представник зробив офіційне застереження про те, що ст. 22 статуту Ліги неприйнятна для Радянського Союзу і її зміст не накладає на СРСР ніяких зобов'язань [4,578–579].

Мандатна система не внесла істотних змін в колоніальний режим. Мандатарій був фактично повновладним господарем підмандатної території. Постійна Мандатна комісія при Раді Ліги Націй розглядала щорічні звіти мандатаріїв, але цей «контроль» носив формальний характер.

Отже, за результатами Паризької мирної конференції була сформована особлива система контролю країнами Антанти над колоніями Османської імперії та Німеччини в Азії та Африці, що оформилась у вигляді мандатів. Фактично нова система мандатів закріпила залежність підмандатних територій від мандатаріїв. Але внаслідок того, що розподіл мандатних територій відбувся без урахування конфесійних та національних особливостей, це викликало суперечності всередині підконтрольних територій.

Список використаної літератури:

1. Системная история международных отношений, 1918-2000. В 4 т. Т. 1 : События / сост. А.В. Мальгин ; под ред. А.Д. Богатурова ; Моск. обществ. науч. фонд; Ин-т США и Канады РАН ; Гос. ун-т гуманитарных наук. – М. : Московский рабочий, 2000. – 243 с.
2. Илюхина Р. М. Лига Наций 1919–1934 / Р. М. Илюхина. – М. : Наука, 1982. – 357 с.
3. Жуковская Н. Ю. «Североатлантический треугольник» в Версале: Канада, США и Великобритания на Парижской мирной конференции 1919 г. / Н. Ю. Жуковская. // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2006. – №3. – С. 244–247.
4. Колісніченко К. С. Особливості мандатної системи Ліги Націй в умовах універсального міжнародного правопорядку у період між двома світовими війнами / К. С. Колісніченко // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 48. – С. 578–583.
5. Ходнев А. С. Международная организация в ожидании приговора? Лига Наций в мировой политике, 1919–1946 : очерки истории / А. С. Ходнев. – Ярославль : ЯГПУ, 1995. – 350 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О.І.

Д. О. Кравченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЛИЦАРСЬКИЙ ТУРНІР: ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ ЧИ ПРОЯВ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЗВИТЯГИ?

Переважає більшість сучасних дослідників схиляється до думки, що перші лицарські турніри з'являються в IX столітті. Деякі джерела згадують про проведення подібних змагань і в X ст. Перша згадка про подібний турнір відноситься до 1062 року і пов'язують її з ім'ям барона Жоффрау III Бородатого, який написав правила для перших поєдинків. Спочатку турніри проводилися тільки в Німеччині і Франції. Лише в середині XII ст. практика турнірів проникла в Англію і Італію, а трохи пізніше охопила й інші європейські країни [2, 8].

На початковому етапі розвитку, лицарські турніри походили із звичайних тренувань воїнів, але коли в них починають брати участь заможні сюзерени і королі, то їх почали влаштовувати з певним розмахом та пишністю. Поступово турніри починають набувати величних розмахів і популярність не лише серед лицарів, але і серед простолюду. Звісно, що проведення такого змагання вимагало певного зводу правил, найбільш відомими з яких є «Турнірна книга» Рене Анжуйського, де детально сформовано всі елементи середньовічного церемоніалу, пов'язаного з турніром. Руа коротко описав умови турніру, серед яких можна виділити: заборону завдавати удари гострим кінцем списа по лицю, удари в праву руку, так

як її не закривав щит та навмисне травмування коня противника. Лицарські бої на смерть суворо заборонялися, але в пізніші часи з'являється виклик на смертний поєдинок [4].

Хоча правила турнірів різнилися в кожній країні, але вимоги до лицарів, які бажали взяти участь в турнірі, були майже однаковими. Так кожен учасник повинен був довести суддям і герольду своє знатне походження в двох поколіннях як з боку матері, так і з боку батька. У постанові французького короля Філіпа Валуа обмовлялося, що на турнір не допускається той дворянин, який сказав або зробив щось неприємне католицькій вірі. Якщо така людина все ж буде домагатися брати участь в турнірі, не дивлячись на заборону, то нехай буде він побитий і вигнаний дворянами. Зазвичай, знатне походження визначалося по гербу на щиті та шоломі. Якщо хто-небудь був викритий у підробці герба, він не тільки з ганьбою був вигнаний з турніру, але також позбавлявся озброєння і бойового коня на користь герольдів [3, 77].

Стрімкий розвиток військової справи поширювався й на лицарський феодальний стан, і як наслідок – на турніри. Такий вид середньовічного «ремесла» не тільки сприяв вдосконаленню військового мистецтва лицаря, а й створював сприятливі можливості блиснути особистою відвагою, бути поміченими і крім усього іншого домогтися матеріальної винагороди, що підтверджувало лицарську звитягу. Навіть на початкових етапах, чітко простежуються основні цілі такого змагання: самоствердження воїна та захоплення здобичі. Сутичка велася, як правило, зброєю, що не відрізнялася від бойової, причому допускалися практично будь-які види озброєння, навіть луки та арбалети. Основне завдання полягало в тому, щоб вибити противника з сідла або переломити свій спис ударом в його щит. У першому випадку демонструвалася сила і спритність тому для такого двобою обиралась велика дистанція. У другому випадку лицар показував своє вміння витримати удар списа, не впавши з коня. Переможений позбавлявся всього озброєння і коня на користь переможця. Нерідко переможений на турнірі ставав бранцем свого суперника і, як в умовах справжньої феодальної війни, зобов'язаний був сплатити викуп. Поступово нагорода поставала важливішою за честь і гідність. Середньовічна забава, в якій міг взяти участь кожен лицар, стала «спортом професіоналів». З'явилися лицарі, що робили виступи у турнірах тільки заради грошей. Так, видатний Вільям Маршал – лицар часів династії Плантагенетів, нажив на турнірах великі матеріальні статки та протягом 1177 року полонив більше сотні супротивників [1, 34-36].

За проведенням турніру пильно спостерігала церква. Зокрема Папа Климент V (1305–1314) в 1313 році видав буллу в якій заборонив битви і поєдинки з кровопролиттям, а винних наказав відлучати від церкви як єретиків. Церква не тільки забороняла турніри, а й поховання загиблих, але це правило нівелювалось, якщо лицар перед смертю встигав прийняти чернецтво. Багато церковних діячів осуджували турніри, вбачаючи у них розсадники гріховності. Серед головних гріхів був – гнів, бо мета учасника ударити іншого, принизити його, а той убити та жадібність, через те, що лицарі прагнули ув'язнити свого переможеного супротивника, вимагаючи від нього надмірного викупу [2, 13].

У XV в. турніри досягають верхів'я свого розвитку. З особливою пишністю вирізнялися турніри, що проводилися при бургундському дворі. Але і в багатьох містах Італії, таких, як Флоренція, Мілан, Венеція і Рим, проходили турніри, що не поступалися по розкоші бургундським. З однаковою барвистістю і помпезністю турніри проводилися протягом майже 600 років. Турніри поступово втратили своє значення в XVI столітті, коли лицарська кіннота була витіснена піхотою стрільців, яка складалася з городян і селян. Формальним приводом для заборони турнірів став нещасний випадок, що стався в 1559 року на турнірі на честь мирних договорів Франції з Іспанією і Савойєю, коли граф Монтгомері смертельно поранив короля Генріха II уламком списа, який потрапив в око [3, 94-95].

Таким чином, в XVI ст. основні ідеї турніру спотворюються: стрімкий розвиток капіталістичних відносин країн Європи не міг не вплинути на лицарський стан, який тепер виходить на поєдинок заради статків, а не слави та тріумфу. Лицарський турнір – був явищем, що пройшов тривалий період розвитку. Він мав свої закономірності, які формували історичний час. В процесі еволюції постав складний механізм проведення турніру, на який

впливали – ідеологія лицарства, догми Католицької церкви та розвиток військової справи. Незважаючи на занепад лицарства, яке власне і стимулювало турніри, цей вид «ремесла» продовжував жити у наступних століттях, набувати більш символічного і мирного характеру.

Список використаної літератури:

1. Кленшан П. Ф. Рыцарство / П. Ф. Кленшан. – СПб: Евразия, 2004. – 192 с.
2. Носов К. С. Рыцарские турниры / К. С. Носов. – СПб: Полигон, 2004. – 145 с.
3. Руа Ж. Ж. История рыцарства / Ж. Ж. Руа, Ж. Ф. Мишо. – Москва: Эксмо, 2007. – 448 с.
4. Турнирная книга Рене Анжуйского. [Електронний ресурс]. – 1460. – Режим доступу до ресурсу: <http://medieval26.narod.ru/Rene.html>.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Гальченко С. І.

А. С. Кучер

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МІФОЛОГІЯ БУДДИЗМУ

Система міфів, яка склалася в буддійській традиції, визначається синкретизмом декількох традицій, що включають безліч спільних з індуїзмом та брахманізмом мотивів та персонажів, власне буддійський компонент, який показує основні положення буддизму як особливої релігійної традиції, національні та місцеві елементи добуддійської релігії, які вважалися частиною буддійської міфології по мірі проникнення буддизму в різні країни Азії [1, 283]. Головні джерела буддійської міфології – Тріпітака («Три Кошки Закону»), кілька канонічних сутр махаяни, в основному на санскриті (Садхарма-Пундаріка – «Сутра Лотоса», Сукхаватівьюха – сутра «Щасливої Землі» та ін.), головні тексти (тантри) Ваджраяни [5, 223].

За своїм відношенням до міфології буддизм різко відрізняється від інших релігій. Це пов'язано з основною концепцією буддизму, за якою людина займає особливе місце в ієрархії всіх істот, так як лише людина може врятуватись від сансари і досягти нирвани, таким чином стати Буддою. Всі інші істоти, включаючи міфологічних персонажів, не можуть досягти нирвани, і в цьому випадку вони знаходяться на більш низькому рівні, ніж людина. Своєрідне ставлення буддизму і до реальності існування міфологічних персонажів. У народному буддизмі міфологічні персонажі вважаються реальними істотами, а в філософському – творіннями людської психології [2, 161].

У загальнобуддійському пантеоні найвищий ранг займають будди – просвітлені. Гаутама – це архетип багатьох попередніх будд. Згідно з цим вченням, будди з'являлися з незапам'ятних часів. Одні версії стверджують, що до Гаутами на землі жили шість будд. В інших версіях повідомляється про 24 покоління будд, а в деяких про тисячі поколінь. Вважається, що будди живуть в космічному просторі, а коли вони спускаються і втілюються в земне тіло, відбуваються великі чудеса. Найбільш шанованими у всіх країнах є: будда Шакьямуні (Гаутама), будда майбутнього – Майтрея, будди Амитабха, Акшобхья, Вайрочана, п'ять будд споглядання, закінченням яких є Всесвіт і його частини [3, 54].

Школи махаяни зробили особливий акцент на бодхісаттвах – майбутніх буддах, які теж стали важливою частиною буддійського пантеону. Деякі з них також окремо виділені в міфологічних сюжетах: яскравим прикладом є Авалокітешвара, бодхісаттва співчуття, який є центральним активним персонажем міфології в більшості буддійських країн, в тибетському буддизмі значне місце займають жіночі бодхісаттви – Тари [1, 283]. Поряд з буддами і бодхісаттвами буддійська міфологія згадує архатів – гідних людей, які пройшли шлях духовного вдосконалення. До їх числа відносяться учні та найближчі послідовники Гаутами, якого також нерідко називають архатом [4].

В буддизмі ваджраяни є ще один важливий ранг пантеону – ідам (тибетський бог, пов'язаний обітницею). Основне призначення ідамів – бути охоронцями. Вони розрізняються по емоційному стану – мають спокійний, гнівний і напіврозгніваний вигляд. Найвідоміший з гнівних ідамів – переможець бога смерті Ямантака [3,55].

Буддійська міфологія зберегла космогонічну систему брахманіської міфології. Незліченна кількість світів групується у величезні світові системи, яких, за образним висловом буддійських текстів, більше, ніж піщинок в Гангу. Світ окремо являє собою плоский диск. В центрі світу височіє оточена сімома гірськими хребтами гора Меру, навколо неї обертаються Сонце, Місяць і зірки. Інші частини диску займали чотири континенти. На сході розташовувався континент Пурвівідеха, на заході – Апарагодана, на півночі – Уттарактуру, на півдні – Джамбудвіпа. Останній, найбільш близький до Індії, був населений людьми, що володіли благочестям, мудрістю і мужністю. Там час від часу з'являлися будди і ідеальні справедливі царі (чакраватіні). Кожен з них володів сімома скарбами: літаючим по повітрю диском, що може перенести в будь-який з світів ціле військо, слоном і конем, наділеними людським розумом, дорогоцінним камінням, красунею царівною, мудрим радником і талановитим полководцем [5, 223-224].

Боги, очолювані Індрою, перебували на горі Меру і в небі над нею. Вони вважалися смертними, підлеглими дхармі, але були наділені довголіттям. Брахма вважався мешканцем іншої вищої сфери, розділеної на чотири частини. Він міг впливати на хід подій, але світ розвивався за своїм законом. Зберігалися уявлення про асурів (демонів), про претів – душі померлих, мешканців нараки (пекла) – схильних до круговороту сансари і нездатних протистояти тлінності буття [4].

Багато легендарних і реальних правителів, протегуючих буддизму, також набули статусу святих і стали героями міфів – Бім-Бісара в Індії, Ашока в Індії, Дуттхагамані на Шрі-Ланці, Сетоку в Японії, Аноратха в Бірмі та ін. [1, 283].

Певне місце в буддійській міфології займають і елементи флори і фауни. Серед квітів найчастіше згадується лотос, що вважається символом чистоти, а також чудесного народження, духовного просвітлення і співчуття. З квітів лотоса народжуються боги (по міфології махаяни). З дерев у міфологію ввійшло дерево бодхі, під яким Гаутама, згідно з буддійським міфом, досяг просвітлення [5, 224].

З представників фауни виділяються нагі (міфологічні змії). Нагі виявляють інтерес до вчення Будди, охороняють священні тексти і дарують їх людям, коли ті дозріли для розуміння цих текстів. З індуїстської міфології до буддійської ввійшли також міфологічні птахи гаруди, морська тварина макара та ін. Образ тварини можуть приймати також бодхісаттви, які мають при цьому мету проповідувати дхарму серед тварин. У буддійському світі поширилися легенди, що оповідають про минулі народження Гаутами в образах тварин [4].

Отже, міфологія буддизму – одна з найбагатших і різноманітних в історії світової культури. Вона являє собою цікавий приклад виникнення і розвитку міфологічних образів і сюжетів у взаємодії з глибокою філософією. Здатність буддійської міфології до систематичного розширення і збагачення зробила її однією з найбільш поширених міфологій світу.

Список використаної літератури:

1. БУДДИЙСКАЯ МИФОЛОГИЯ // Религиоведение. Энциклопедический словарь / Под ред. А.П. Забияко, А.Н. Красникова, Е.С. Элбакян. – Москва: Академический проект, 2006. – С. 283–289.
2. Васильев Л. С. История религий Востока(религиозно-культурные традиции и общество): Учеб. пособие для вузов по спец. "История". / Л. С. Васильев. – Москва: Высшая школа, 1983. – 386 с.
3. Дмитриев В. В. Основы религиоведения. учебно-методическое пособие / В. В. Дмитриев. – Санкт-Петербург: СпецЛит, 2012. – 128 с.
4. Немировский А. И. Мифы древности: Индия. Научно-художественная энциклопедия [Электронный ресурс] / А. И. Немировский // Москва:Лабиринт. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_myphology/1886.
5. Чекулаева Е. А. Великие мифы / Е. А. Чекулаева. – Москва: Вече, 2002. – 624 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Мазур О. О.

САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНИЙ СТАН АНГЛІЙСЬКОГО ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО МІСТА

Санітарно-гігієнічний стан міста у 1890 р. Огастес Джессоп описував середньовічні міста, зокрема, Лондон, у термінах повної антисанітарії, на яку міська влада навіть не звертала уваги. Як влучно зауважив Філіп Зіглер, той факт, що санітарно-гігієнічне становище і порушення відповідних приписів узагалі знайшли відображення в тогочасних писемних джерелах, уже сам по собі свідчить, що тотальна антисанітарія не вважалася чимось нормальним і природним. Проте запах гниття ще середньовічні алхіміки вважали за чинник смертності.

По-перше, небезпечним, в ті часи, вважався наслідок (неприємний запах), а не причина (поганий санітарний стан міських вулиць); по-друге, найсвітліші уми того часу помилково часто вважали, що хвороботворне повітря походить з товщі Землі чи навіть з інших планет, а отже, люди не мали засобів істотно вплинути на цей процес.

Йоркський архієпископ, у 1348 році, вдався до традиційного пояснення епідемії через гріхи людей та Боже покарання; засобом протидії було визнано щотижневі релігійні процесії та виголошення спеціальних молитов.

У Смітфілді, біля Лондона, довелося влаштовувати новий цвинтар, бо старий уже не міг вмішувати всіх померлих. Спалахи чуми тривали і в XV ст. Так, у 1464–1479 рр. було зафіксовано 7 епідемій; епідемія 1477 р., за деякими оцінками, забрала більше життів, ніж «війни Троянд» (1455–1485) до того. У 1470-х рр. через чуму було закрито Оксфордський університет [2].

Чума завжди спричиняла відтік людей з міста: містяни розуміли, що в умовах антисанітарії та великого скупчення населення імовірність інфікування є значно вищою, ніж на селі. Тож бюргери, які мали замські будинки, переносили в них свої резиденції з усіма слугами та господарством на час чуми. Крім сумнозвісної чуми, варто вказати на таку хворобу, як туберкульоз. Про те, наскільки далекими середньовічні англійські науковці були від розуміння сутності цієї хвороби, свідчить рецепт лікування, вміщений у трактаті «Breviarum Bartholomei» (1380): автор пропонує в якості ліків чотиригодинне купання огорненого ягнячою шкірою пацієнта у воді, в якій виварили кілька сліпих цуценят [3].

Як показують палеопатологічні дослідження, в місті процвітали хвороботворні організми, викликані низьким рівнем санітарії та гігієни – кишкові палички, стьожкові черви та інші паразити. Зафіксовано також ознаки анемії, найімовірніше, викликані розладами шлунково-кишкового тракту, які, в свою чергу, впливали зі споживання забрудненої води [1].

У Лондоні особливо «славився» запах, що йшов від річки Фліт; ченці кармелітського ордену, чий осідок перебував за 200 м від берега, ще в 1290 р. скаржилися на те, що він заглушує аромат скурюваного ладану та навіть спричиняє смерть.

Значний ступінь забруднення в цьому районі в XIV столітті підтверджують і палеоекологічні дослідження. Як свідчать археологічні дослідження, в XII–XIV ст. містяни могли влаштовувати сміттєзвалища на власних задніх дворах. Містяни не соромилися викидати сміття і прямо на вулицю: розкопки середньовічного Вінчестера показують, що купи викидів та гною були ледь не на кожній вулиці, надто ж коло ринків, шинків і місць скупчення людей. Засміченість тягла за собою й інші проблеми: так, з оповіді рочестерського ченця: «Чума забирала життя тисячі чоловіків і жінок, причому робила це так швидко, що нікому навіть було відтягувати трупи на цвинтар. Батьки зносили своїх дітей до величезних ям і скидали їх туди. Від цих ям стояв такий ядучий сморід, що ледве хто намілювався наблизитися до них без крайньої потреби» [2].

Лондон був своєрідним полігоном для випробування багатьох санітарногігієнічних новацій. Це, зокрема, стосується нагляду за забрудненням річок. У 1344 р. вийшло розпорядження про огляд усіх лондонських водойм.

Як і повсюдно в Європі, найбільшу загрозу екологічній безпеці міста становили різники (що скидали в річки тельбухи та кров забитих і часто не надто здорових тварин), чинбарі (що мусили мити в річках шкури для подальшого вичинювання), фарбувальники.

Попервах міська влада підтримувала практику викидання тельбухів прямо в річку, вимагаючи лише, щоб викидання здійснювалося під час відпливу. Але в 1369 р. королівським указом нарешті було заборонено здійснювати забій тварин у межах міста, що майже унеможливило проживання людей у навколишніх районах. У 1370 р. лондонська міська влада, зневірившись у можливості змусити різників відмовитися від використання з цією метою одного з мостів, вдалася до крайніх заходів, просто розібравши його. Зрештою, в Лондоні, як і в Йорку, різникам дозволили збудувати спеціальний пірс, з якого вони віднині мали викидати тельбухи [3].

Намагання зробити санітарне регулювання більш жорстким сприяло розвиткові передмість, куди ремісники під тиском міської влади виносили екологічно шкідливе виробництво. Оскільки на передмістя не поширювалася юрисдикція міської адміністрації, виробники могли практикувати ремесло ледь не в центрі поселення (хоча згодом у великих передмістях, як-от у Вестмінстері, почали в меншому масштабі відтворюватися заходи та норми, характерні для міст).

Королівський Указ 1361 р. про заборону різництва у межах міських стін не виконувався вповні навіть у Лондоні, під носом у королівської влади: знадобився новий спалах чуми 1369 р., аби порушників нарешті почали притягати до відповідальності. Основною причиною, що спонукала міську владу приймати акти, які обмежували або й узагалі забороняли діяльність ковалів у межах міських стін, був, схоже, пожежонебезпечний характер їхнього ремесла. Крім того, міські статuti забороняли класти сміття під двері сусідам чи виливати помий з верхніх поверхів просто на вулицю. Лондон, де вже з 1309 р. у Ньюкаслі в XIV ст. під егідою міської влади облаштовуються сміттєзвалища. На кінець Середньовіччя, приміром, Кінгстон-апон-Халл уже міг похвалитися регулярним вивозом сміття з міста тричі на тиждень [1].

Датовану 1421 р. скаргу мешканців одного з районів Сіті на відсутність вбиралень у рядах будинків, що здавалися в оренду бідним мешканцям, можна розглядати як свідчення того, що сама ідея облаштування вбиралень в оселях навіть нижчих прошарків населення не була чужою лондонцям. Проте незважаючи на наявність вбиралень, чимало містян продовжували, як і раніше, справляти фізіологічні потреби прямо на вулицях [2].

Підсумовуючи, висловимо думку, що місту були притаманні як кричуща антисанітарія, так і продуманий комплекс заходів щодо поліпшення ситуації. Результатом вжитих заходів стало істотне поліпшення санітарно-гігієнічного стану англійських міст упродовж пізньосередньовічної доби.

Список використаних джерел та літератури:

1. Чередніченко О. В. Діяльність центральної та місцевої влади з поліпшення санітарно-гігієнічного стану міст Англії в XIV–XV ст. [Електронний ресурс] О. В. Чередніченко // Гілея. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=gileya 2017 119 34.
2. Grenville A. Archaeology and the late-medieval urban decline [Електронний ресурс] / Astill Grenville // Oxford University Press. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/anzeige.php?buchbeitrag=Archaeology+and+the+late-medieval+urban+decline&pk=2314790.
3. Чередніченко О. В. Житлові умови в англійському місті XIV–XV ст. [Електронний ресурс] / О. В. Чередніченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Cherednichenko_Oleksii/Zhytlovi_umovy_v_anhliiskomu_misti_XIV-XV_st.pdf.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Гальченко С. І.

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В АНГЛІЇ У XI – XV СТОЛІТТІ

Патріархальний інстинкт, традиції, що збереглися ще з часів варварства, нарешті, релігійна ортодоксія – все це підказувало середньовічній людині дуже насторожене ставлення до жінки. Оскільки, на священних сторінках Біблії розповідалася історія про те, як цікавість Єви і її наївність довели Адама до гріха, що мав досить жахливі наслідки для роду людського. Тому цілком природним здавалося покласти весь тягар відповідальності за первородний гріх на тендітні жіночі плечі [1, 59].

Якщо жінка була одружена, то її інтереси представляв вже її чоловік. В Англії, переси зазвичай передавали право сидіти в палаті лордів своїм чоловікам, і в 1441 році цей звичай був закріплений спеціальною постановою. Чоловік відстоював інтереси дружини в селі, на зборах сільських землевласників. Без його дозволу жінка не могла звернутися з позовом до суду і порушити кримінальний процес (за винятком тих випадків, коли жінки займалися торгівлею або ремеслом самостійно і справа стосувалася їх трудового заняття). Жінка, яка принесла в шлюб землю в якості приданого, повністю передавала своєму чоловікові права на управління нею. Не маючи прав чоловіка, жінка не мала і його обов'язків в публічній сфері. Податкові платежі за заміжню городянку або селянку платив чоловік (знати, як відомо, звільнялася від податків зовсім). Жінка не несла відповідальності за все, що пов'язане зі землеволодінням. Чоловік відповідав за борги дружини і за її негідну поведінку. Однак, хоч дружина не могла розпоряджатися землею без згоди чоловіка, вона не була повністю в цьому відношенні безправною. Якщо той погано виконував обов'язки з управління землею, то дружина мала право самостійно подати позов до суду і відстоювати свої інтереси. Чоловік не міг без дозволу дружини продати її спадкову землю. Крім того, зрозуміло, заміжня жінка брала участь в повсякденному управлінні всіма володіннями (за відсутності чоловіка це управління повністю лягало на її плечі). Праця економічно активних жінок в ремісничій або торгівельній сферах часто схвалювалась і підтримувалась їхніми чоловіками [4, 134].

Вдови і незаміжні жінки мали значно більшу самостійність. Вони самі платили податки і відповідали за феодалні служби свого маєтку або наділу, могли пред'являти позови до суду, укладати контракти, заповідати або позичати гроші. Особливо міцним було становище вдів, які виступали повноцінними суб'єктами права. Вони не тільки повністю розпоряджалися часткою спадщини, що відійшла їм від чоловіків, але і володіли економічними привілеями. Необхідно відзначити також, що вдови перебували під особливим покровительством церкви та під юрисдикцію світських властей перейшли лише з кінця XIV століття. Вони, як правило, були повноправними опікунками неповнолітніх дітей. Саме вдови-королеви – регентші при неповнолітніх правителях – найчастіше домагалися найбільшого впливу в державі [4, 143].

У практиці отримання в придане землі існувала регіональна специфіка. Так, в більшості областей Англії давати землю як придане дочкам було не прийнято, хоча тут жінки могли отримати її як спадок від померлого чоловіка або в якості весільного дарунка [1, 83].

Ідея зв'язку людини з нечистою силою зазнала протягом середньовіччя значної еволюції, разом з нею мінялися і уявлення про чаклунку, і роль жінки у відьомських процесах. Середньовічні відьомські процеси – процеси над відьмами – і сьогодні продовжують бентежити вчених і тих, хто цікавиться історією. Сотні тисяч звинувачених в чаклунстві або у зв'язку з дияволом були тоді відправлені на вогнище. Відьмою називали жінку, яка перебувала в зв'язку з дияволом, виконувала сатанистські ритуали, відзначала чорну месу і в результаті дій якої людям завдають шкоди. Відьомський процес включав такі етапи: арешт відьми, розслідування злочинів, винесення вироку і страта. А також різноманітні тортури, які приносили майже стовідсоткове визнання у всіх наймерзотніших і найжахливіших звинуваченнях [2, 248].

Дивовижне явище Середніх століть – культ прекрасної Дами, який був тісно пов'язаний з поширенням культу Диви Марії. Вважається, що його батьківщина – південь Франції –

регіон більш давньої і тонкої культури, ніж північ. Він оспівує солодке блаженство. Прославлення Дами серця поширюється при багатьох дворах Західної Європи: в Бретані, Бургундії, при дворі Елеонори Аквітанської Генріха II в Англії (XII століття). Пані самі сприяли поширенню цього культу, вони були головними натхненниками і справжніми цінителями мистецтва куртуазної любові. Якщо дама приймала любов лицаря, то її згода була обставлена цілою низкою церемоній, що нагадують обряд принесення васальної клятви. Лицар ставав на коліна і вкладав складені долоні в руки своєї коханої, а потім в присутності свідків клявся до смерті служити їй і захищати її від ворогів. Беручи його клятву, дама обіцяла вірно його любити, одягала кільце йому на палець, цілувала його і дозволяла йому піднятися з колін. Існували навіть спеціальні суди, які розбирали справи, щодо любовних стосунків. Суддями в них були жінки. Навіть вчені мужі і студенти університетів пишалися своїм знанням тонкощів любові і вихваляли своїх обраниць у віршах. Шляхетна піднесена любов – монополія лицарства. Тільки жінка з сеньйоріального класу володіла привілеєм порушувати це почуття, але ніяк не простолюдинка [3, 156].

Є два правила лицарської поведінки, дві пристрасті і два обов'язки: боротися і любити. І те й інше має відбуватися абсолютно безкорисливо. Куртуазна любов заснована на поклонінні Дамі і будується за моделлю васальних відносин. Жінка в цьому дуеті грає головну роль, займає місце сеньйора. Закоханий приносить клятву своїй обраниці і служить їй як сюзерену. Культ любові включає окремі ступені посвяти, а його центральним пунктом стають випробування. Лицар служить в ім'я ідеї, а Дама – лише привід для вираження почуттів і демонстрації честі. Таким чином, характер цих відносин платонічний. На доказ цього варто відзначити, що культ Дами процвітав при дворах великих сеньйорів. Як правило, об'єктом поклоніння обиралася господиня замку. Для васалів свого чоловіка, мандрівних менестрелів з родин бідних і малоземельних лицарів, вона залишалася недосяжною. Вони прославляли зрілу заміжню жінку, не розраховуючи на взаємність [3, 162].

Отже, становище жінки в середньовічному англійському суспільстві можна визначити по-різному. З одного боку, самотня жінка мала право самостійно вирішувати деякі питання, а також існував культ Дами, що прославляв жінку. З іншого – жінка мала пригноблене становище. Адже, під час подружнього життя вона мала обмежені права, підкорялась чоловікові.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арнаутова Ю. С. Женщина в культуре мужчин: брак, любовь, телесная красота глазами агнографов // Адам и Ева: Альманах гендерной истории №1 – М. : Мысль, 2001. – с. 47 – 90.
2. Дюби Ж. Европа в Средние века / Ж. Дюби. – М. : Полиграмма, 1994. – 320 с.
3. Роулиг М. Европа в Средние века / М. Роулиг. – М. : Центрполиграф, 2005. – 224 с.
4. Рябова Т. Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. / Т. Б. Рябова. – И. : Юнона, 1999. – 212 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Гальченко С. І.

Н. А. Маслюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНОГО, ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ІНДІЇ

Самобутнє театральне та музичне мистецтво завжди було традиційною рисою індійської культури. За ведійського періоду театралізовані вистави розігрувалися просто неба. На початку нашої ери в країні з'явилися перші невеликі театральні приміщення. Декорацій у них не було, театральний реквізит був убогим, їх замінювали інші артистичні умовності: певна хода, міміка, жестикуляція тощо.

Велика увага приділялася музичному оформленню спектаклів. Однак, на відміну від сучасних індійських спектаклів, які, на думку європейських театралів, перенасичені співом, у староіндійських монологах та діалогах артисти декламували або читали співучим голосом, але не співали. Примітною особливістю староіндійського театру була його схильність до

мелодрами й патетики, притаманних і нинішньому театральному мистецтву країни. Трагічні сюжети не допускалися на сцену з тих міркувань, що трагічного вистачає й у реальному житті.

Театр був надзвичайно популярним у Стародавній Індії, особливо серед інтелігенції. Однак професія артиста не належала до престижних, вважалася «підлою», самі ж артисти були шудрами.

Стародавні індійці говорили: «Той, хто не знає ні музики, ні літератури, ні іншого мистецтва, не людина, а худоба, хоч він не має ні хвоста, ні рогів». Музика відігравала в їхньому житті поважну роль. Мистецтвом професійних музик і танцівників тішили себе раджі й вельможі, а в індійських міфах не цуралися цієї розваги й боги, яким слугували небесні музики й танцівниці [2, 6].

Про розвиток староіндійської музичної культури розповідає трактат Натяшаstra, складений, найімовірніше, в перші століття нашої ери. Він свідчить, що на той час у країні вже існувала добре відпрацьована музична система, яка пізніше лягла в основу індійської класичної музики.

Класична індійська музика, багато в чому незрозуміла сучасному слухачеві, завжди грала істотну роль в житті суспільства: вносила заспокоєння в суєту повсякденного життя, надавала поетичність релігійним обрядам і трудовим процесам. Знання музики вважалося обов'язковим для благородної людини.

Музика Індії, що бере початок від священних книг «Вед», була найтіснішим чином пов'язана з релігійними віровченнями і сприймалася як універсальний засіб пізнання Бога. Вона допомагала людині краще усвідомити свою нерозривність з навколишнім світом, давала йому певний емоційний досвід і естетичну насолоду. З гімнів «Рігвед» склалися пісні про зміну пір року, про полегшення, яке приносили дощі, після невблаганної спеки довгого літа і про торжество весняного оновлення [2, 7].

Слух європейця індійська мелодія вражає своєю екзотикою. У звукоряді індійської гама є багато півтонів і навіть чвертьтони. Індійські мелодії класифікуються за рагами – певною послідовністю п'яти й більше тонів, що становлять основу мелодії. Кожна рага має своє емоційне навантаження, символізує радість, веселощі, кохання, спокій, страх тощо. Теми раги пов'язані з конкретним часом доби або року, вони покликані викликати стан або почуття, загальне для людини і природи. Добовий цикл раг починається з досвітній пори: є спеціальні раги, що символізують зустріч темряви і світла. Всі основні ранкові раги суворі і нагадують молитву, так як ранок призначене для молитов і медитації. У міру того як день набирає силу, вступають світліші раги, після полудня виконуються раги, які асоціюються з сонячними променями, пробиваються крізь листя дерев. Раги другої половини дня напружені і спекотним, так як це час найбільшої денної активності. Із заходом сонця їх змінюють спокійні і умиротворені вечірні раги. Під час від заходу сонця до півночі виконуються світлі, ліричні і романтичні раги. Нічні вимагають виняткової ретельності виконання, сповнені таємниці, магії і глибини. Крім перерахованих, є раги для сезону дощів, весняні або пов'язані зі святом врожаю.

Виконання раги – велике мистецтво. Насамперед музикант прагне надати виконанню характер довірчої бесіди. Музикант-віртуоз, запрошуючи слухачів у світ раги, робить їх повноправними учасниками творчого процесу. Музичний твір ніколи не репетирується заздалегідь, його виконання не підпорядковується суворим правилам. Це, скоріше, мистецтво імпровізації, при якому виконавець прагне залучити слухачів у невимушену бесіду. Безумовно, досягти такого ефекту можна лише за участі невеликої кількості виконавців у камерній обстановці. Не менше мистецтво потрібне й від слухача. Слухати музику раги настільки ж важко, як і навчитися грати або співати її. Посвячений слухач по одній фразі раги може відтворити у свідомості її цілісний образ [3, 149].

Староіндійські мелодії позбавлені гармонійної основи й базуються на ритмі ударних інструментів. Важливою особливістю староіндійської музики є також те, що музикант у ній – завжди імпровізатор. Він виконує ключову музичну фразу, а потім без кінця варіює її, причому щоразу по-новому, так що кожне виконання однієї й тієї ж мелодії є неповторним [3, 139].

Стародавні індійці створили низку музичних інструментів, найпоширенішим з яких була схожа на староегипетську ліру віна. Музиканти грали також на флейті, інших язичкових та ударних інструментах.

Розвивалося в Стародавній Індії також мистецтво вокалу. Спів найчастіше був варіацією простої мелодії, яка зводилася буквально до однієї фрази.

Мало змінилося упродовж століть і індійське танцювальне мистецтво. У стародавніх танцях також основну роль відігравали музичний ритм і жести, причому в танці брала участь практично кожна ділянка тіла танцівника чи танцівниці. Найменший порух мизинця чи брови розповідав втаємниченому в секрети цього мистецтва цілу історію. Найбільше вражає в індійському танці позиція рук танцівника – мудра. Самим лише складним кодом положень своїх рук і пальців він передавав широку гаму емоцій, схвильовано розповідав про різні події з життя богів, людей, тварин.

Мистецтво індійського танцю дуже складне. На оволодіння ним потребувалися роки напруженої праці. Тому в Стародавній Індії танці завжди виконувалися професіоналами. Соціального табу на цей вид розваг у глибині століть, здається, не існувало (їх цуралося лише жрецьтво)[2, 6].

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс – [Режим доступу] <http://news.dks.com.ua/index.php/news/kultura/25494-indiya-krajina-kontrastiv-ta-zmin-novograd-volinskij-nyu-deli-tranzit-foto>
2. Крижанівський О. Культура стародавньої Індії / О. Крижанівський // Історія України. 2001. - № 18. – С. 6-17.
3. Шинкаренко О. В. Культура Індії / О. В. Шинкаренко // Історія світової культури. Культурні регіони. - 2001. – С. 138 – 181.

Науковий керівник: к.і.н, доцент Мазур О. О.

Д. С. Пацян

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ЛІГИ НАЦІЙ

Ліга націй – перша універсальна міжнародна міжурядова організація з підтримки миру та безпеки. Головною завданням було боротьба за мир, співробітництво та безпека народів. **Найважливіша мета** – підтримання миру, збереження повоєнного статусу-кво, виконання умов Версальського миру. Ідея створення Ліги націй належить Великобританії. На Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. за пропозицією Президента США М. Вільсона питання про створення міжнародної організації, яка мала назавжди покласти кінець війнам, було поставлено на першочерговий розгляд. Питання створення Ліги викликало серйозні суперечки між головними учасниками конференції. На одному з засідань з'ясувалося, що плани створення, викладені від різних делегацій, мають чимало відмінностей і потребують подальшого доопрацювання. Почалась боротьба між Англією, Францією та США щодо проекту статуту[1].

Французький план передбачав: включення до статуту пункту про створення міжнародних збройних сил, здатних підтримувати безпеку в Європі. Франція сподівалася використати свою перевагу в сухопутних силах і зробити їх основою майбутньої міжнародної армії, що при необхідності можна було б направити проти Німеччини. Французька делегація вважала, що спочатку необхідно підготувати й підписати договір з Німеччиною, а потім займатися створенням міжнародної організації[3].

Американська позиція: Вільсон думав, що створення світового порядку потрібно починати з будівництва Ліги. На думку США, Лізі як головній міжнародній організації по створенню нової системи колективної безпеки можна було делегувати право розробки мирного договору з Німеччиною. Вільсон наполягав на підготовці проекту створення

Ліги спеціальною комісією. У рамках конференції був утворений (25 січня 1919 р.) комітет з підготовки проекту Ліги націй. Резолюція про його устанovu, запропонована британською делегацією, передбачала, що Ліга:

1) буде створена для врегулювання всіх питань, пов'язаних із устанovenням миру й сприяння міжнародному співробітництву, здійсненню гарантій виконання прийнятих міжнародних зобов'язань;

2) стане невід'ємною частиною загального договору про мир і залишиться відкритою для приєднання всіх цивілізованих націй, які приймуть та підтримають її цілі;

3) забезпечить періодичні зустрічі її членів на міжнародних конференціях (сесіях), в інтересах чого будуть створені постійна організація й секретаріат для забезпечення роботи Ліги в перервах між конференціями (сесіями)[2].

Англійський проект: англійська урядова комісія на чолі з лордом Філлімором розробила проект, що передбачав лише схему арбітражу між великими державами, поєднуваними в «союз», з метою запобігання раптового нападу одного з членів «союзу» на інших.

Американський проект був підготовлений комісією на чолі з полковником Хаузом. За формою цей проект був ближче до статуту міжнародної організації. Він передбачав створення Ліги націй та її головних органів. На відміну від англійської схеми членство в Лізі не обмежувалося тільки великими державами. Установлювався принцип взаємних гарантій територіальної цілісності й політичної незалежності всіх членів Ліги. У той же час допускалася можливість перегляду існуючих державних утворень й їхніх кордонів, якщо три чверті делегацій Ліги націй визнають їх такими, що не відповідають національним умовам[1].

Після прибуття в Париж Вільсон на основі проекту Хауза склав новий, так званий Паризький, проект статуту Ліги націй, включивши в нього пункт про перехід німецьких колоній і колишніх володінь Османської імперії в розпорядження Ліги націй, для того, щоб вона видавала мандати на керування цими територіями малим країнам[2].

Статут Ліги націй, прийнятий Паризькою конференцією після завзятої боротьби, став результатом компромісу між англійським й американським проектам.

11 квітня 1919 р. вся робота з підготовки Статуту була завершена. **28 квітня** Статут був схвалений конференцією (його підписали 44 держави) й увійшов як складова частина в усі мирні договори з Німеччиною і її європейськими союзниками – Версальський, Сен-Жерменський, Трианонський і Нейїський. Статут вступив в дію з **10 грудня 1920 р.** Місцем перебування організації стала Женева[1].

Головні задачі Ліги Націй:

- побудова миру через співробітництво;
- гарантія миру через колективну безпеку.

Три категорії членства:

- 31 країни, які воювали на боці Антанти (держави-засновниці, які підписали Устав та відповідні додатки до Версальського договору);
- запрошені держав, які дотримувались нейтралітету у війні;
- решта держав (приймалися якщо 2/3 членів ЛН будуть «за»)[3].

Структура:

– Збори всіх представників Ліги (Асамблея – скликала раз на рік у вересні, в разі потреби – кожного разу, коли виникала загроза миру. На засіданнях кожна країна могла мати не більше трьох представників та один голос).

– Рада Ліги мала такий склад: 5 постійних членів (Велика Британія, Франція, Італія, Японія, США і непостійні члени, які обиралися Асамблеєю (спочатку було 4, потім 6, потім 8; у засіданнях могли приймати участь будь-які держави-члени).

– Постійний секретаріат. Кожна країна має 1 голос[2].

У структурі Ліги націй були міжнародні організації, постійні та тимчасові комісії, що мали статус допоміжних органів. Деякі з них, зокрема Міжнародна організація праці (МОП) і Постійна палата міжнародного правосуддя, мали статус автономних органів у структурі Ліги. Штаб-квартира Ліги націй розміщувалася в Женеві.

Статут цієї представницької Міжнародної організації вимагав обмеження озброєнь до мінімуму, необхідного для національної оборони, декларував принцип гарантії територіальної цілісності країн-членів Ліги націй. Згідно з статутом Ліга націй повинна була вжити негайних і рішучих заходів для упередження (припинення) будь-якої війни і забезпечення миру.

Проти держав-агресорів, у відповідності зі статутом Ліга націй мала право застосовувати дипломатичні, політичні та економічні санкції. Вона могла втручатися у суперечки між державами, які не були її членами. Ліга виробила також порядок управління колишніми колоніальними володіннями Німеччини, заселеними арабами, що були у складі колишньої Турецької імперії[1].

Ліга націй була ефективним знярядям підтримки Версальської системи. Разом з тим її фундатори переслідували свої меркантильні інтереси у міжнародних справах.

Список використаної літератури:

1. Сидоров А. Ю. История международных отношений. 1918–1939 гг. / А. Ю. Сидоров, Н. Е. Клейменова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. – 640 с.
2. Системная история международных отношений в двух томах / Под редакцией А. Д. Богатурова, Т. И. События 1918–1945 годов. – М.: Культурная революция. 2007. – 480 с.
3. Мицик Л. М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007) / Л. М. Мицик, Ю. В. Кузьменко. – К.: Навчальне видавництво, 2008. – 656 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О. І.

М. М. Попов, Є. В. Валієнко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

БИТВА ПІД КРЕСІ: СПРОСТУВАННЯ МІФІВ

На сьогодні, питання якісної та неупередженої оцінки середньовічних битв є актуальним, оскільки воно може висвітлити важливі моменти, на які раніше не зверталася належна увага. Битва під Кресі – це яскравий приклад, коли середньовічна упередженість до сих пір відіграє значну роль при оцінці ходу історичної події. Навіть у вітчизняному просторі домінує думка, що битва ілюструє ганебну поразку лицарства (як роду військ) та велику перемогу піхоти (лучників). Метою, статті буде спростування даної тези.

Отже, напередодні зіткнення, король Едуард III, військо якого підійшло до Кресі раніше за французів, зміг обрати вигідну позицію для бою. Англійці розмістилися на крутому пагорбі, який мав похилий схил лише з лівого флангу. Це надавало їм стратегічної переваги. Втім, для міцнішої оборони вони укріпили свої позиції гострими палями та вовчими ямами [1, 6 – 7].

Король Едуард наказав своєму лицарству спішитися, та лишити коней в таборі, що знаходився на відстані одного кілометра. Це унеможливило відступ лицарського загону, а також підвищувало моральний дух війська. Слід розуміти, що лучники не мали можливості битися у ближньому бою. Якби ворог прорвався до їхніх позицій, вони би були просто знищені. Тож спішення лицарів мало не лише тактичний, але й моральний сенс [7].

Крім того, король заборонив брати ворога у полон, найвірогідніше задля того, щоб це не порушило бойовий стрій, і не дозволило французам зломити супротив.

З хроніки Фруассара відомо, що король розмістив свої війська «бороною» («решіткою»). Керуючись логікою, можна зробити припущення, що лучники були розташовані не зубцями, як це подається у деяких картах бою, а у шаховому порядку. Таке шикування давало лучнику зручний простір для стрільби [2, 170 – 171].

Також існує згадка про наявність у англійському війську трьох бомбард, призначених для штурму фортець. Складно сказати чи були вони використані під час бою, адже детальної інформації ми не маємо. Найвірогідніше, якщо бомбарди і були застосовані, то їхня роль у битві була мінімальною [5, 438].

Отже, перед початком битви, англійське воїнство було у повній бойовій готовності.

Французьке військо в цей час наздоганяло англійців. Побутує хибна думка, що горде французьке лицарство, бажаючи першим почати бій, занадто відірвалося від основних сил, і порушило бойовий порядок. Втім, ця думка є хибною, адже на початку бою, лицарі дотрималися наказу короля й пропустили уперед арбалетників [6, 22 – 25].

Можна припустити, що лицарі керувалися не своєю гордістю, а бажанням помститися англійцям, які вже двічі уникали покарання (походи Едуарда III 1339-1340 рр.) [9].

Король Філіп VI був проти того, щоб починати бій 26 серпня, адже військо було на марші, основні сили ще не підступили, воїни вже були втомлені. Втім, лицарі наполягли на тому, щоб почати бій сьогодні. Тож відсутність військової харизми короля, його неможливість упорядкувати військо, призвели до непоправимих наслідків [5, 437 – 440].

Першими в бій пішли арбалетники. Одразу виникла велика проблема. Генуезці не були готові йти сьогодні в бій, через втому від довгого денного переходу та неукомплектованість, до того ж, набір болтів та щитів лишився у обозі, який ще не дістався поля битви). Втім, через погрози французького командування, їм довелося йти в бій.

Фруассар подає кількість арбалетників у 6 000 чоловік, але це нереальні цифри, якщо враховувати протяжність фронту у 1000-1500 метрів [2, 170 – 173]. Це шиккування було би занадто громіздким та глибоким, не давало би можливості ефективно стріляти. Радше припустити, що арбалетників було не більше 2 000 осіб [10].

Генуезці просувалися, не відчуючи опору. Таким чином, англійці заманили їх у зону ефективної стрільби, та почали посипати стрілами.

Також, слід розкритикувати версію про раптовий дощ, який намочив тятину арбалетників, і позбавив їх можливості влучно стріляти. Насправді, враховуючи те, що генуезці були професіоналами своєї справи, вони не могли не зняти тятину, знаючи про наближення непогоди. Справжні причини поразки арбалетників потрібно шукати у неукомплектованості, незапланованій атаці, та у низькому моральному дусі [4].

Бачачи відступаючих арбалетників, французькі лицарі кинулися у атаку, топчучи тих у землю. Варто спростувати міф про те, що лицарі настільки зневажали піхоту, що просто вирішили її почавити під час свого наступу. Ймовірно, причиною лицарської атаки було розчарування у загоні найманців, який виявився, в умовах битви, неефективним та в намаганні втримати ініціативу на полі бою [9].

Саме з цього моменту слід звернути увагу на декілька важливих аспектів. Французька армія зав'язала бій у той час, коли основне військо було ще на марші, тому позиції англійців атакували невеликі загони лицарів. Лише через це, щільна стрільба з луків принесла такий небачений результат. Якби французьке лицарство було зібране у єдину баталію, їм би вдалося проломити ряди ворога та знищити англійську армію (Як це сталося в битві при Божансі в 1429 році) [1, 16].

Проте, через самогубну хоробрість, французькі атаки захлинулися. Лицарі звитязно йшли у бій, потрапляли під влучні постріли англійців, і падали добитими силами англійських спішених лицарів [2, 170 – 173].

Ситуацію врятував лише сліпий король Іоанн Богемський, який був командиром однієї з французьких баталій. Він зміг зібрати кілька лицарських загонів, та піти у стрімку атаку. Саме його сили глибоко увірвалися в ряди англійців, і майже знищили баталію принца Уельського. Бій був настільки жорстоким, що принц Едуард декілька разів падав на землю від втоми, та лише завдяки старанню зброєносця, не був убитий [5, 440].

Коли король Едуард III дізнався що його син може загинути у кривавому місиві, він відмовився посилати йому на допомогу резерви, адже вважав що принц повинен сам «заслужити свої шпори». Зауважимо, що непохитність короля, дозволила зберегти щільність шиккування, та не дозволила порушити чіткі бойові позиції.

Бій продовжувався до восьмої години вечора. Лише з настанням ночі протистояння припинилося [2, 170].

Знов-таки, варто розвінчати міф про те, що англійські лицарі контратакували французів наприкінці битви, оскільки в умовах ночі подолати відстань до табору й назад, та організувати переслідування було неможливим.

Про наслідки битви стало відомо лише вранці. Англійці зрозуміли що ворог зазнав нищівної поразки. У кривавому бою загинув цвіт лицарства: Іоанн Богемський, граф Алансонський (брат короля Франції), граф Фландрійський, граф д'Аркур, граф де Шатильйон та інші. Сам король Філіп отримав тяжкі поранення [3, 170 – 180].

Втім, треба спростувати міф про «гігантські втрати» на полі битви. Цифра в 10-20 000 полеглих французів є занадто завищена, а 90 убитих англійців занижена. Беручи до уваги той факт, що король Едуард III у своєму листі вказав кількість загиблих французьких лицарів в 1552 чоловіки (ймовірно за лицарів вважалися і просто люди в обладунках), а також те, що в нормандських хроніках йде мова про 1200 убитих та поранених, можна зробити висновок, що реальні втрати французької армії (додаючи кількість загиблих арбалетників) не перевищує 1500 чоловік. Про англійські втрати судити неможливо, адже жодних достовірних даних ми не маємо. Можна лише припустити, що кількість загиблих англійців не перевищувала 500 чоловік убитими та пораненими, при умові тотального знищення лівого флангу принца Уельського [8].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що битву під Кресі перемогли не англійські лучники, а стратегічне вміння Едуарда III, який зміг скомбінувати дії піхоти зі спішеними лицарями.

Французьке лицарство показало себе з кращої сторони, проявило небачену відвагу та доблесть, безстрашно атакувало невеликими загонами переважаючі сили противника.

Велику роль у поразці французів зіграла стратегічна слабкість, як воєначальника, короля Філіпа VI, який не зміг зібрати до купи військо, та організувати координовану атаку. Лицарі могли зломити супротив англійців, проте, через неорганізованість командування вони були розгромлені.

Таким чином, відкидаючи міфи про битву під Кресі, ми можемо мати комплексне, позбавлене упереджень, уявлення про те, що відбулося на болі брані 26 серпня 1346 року.

Список використаної літератури:

1. Bennett M. The Development of Battle Tactics in the Hundred Years War/ M. Bennett//Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War, 1994, С. 3-13
2. Froissart, J., Chronicles of England, France, Spain and the adjoining countries : from the latter part of the reign of Edward II to the coronation of Henry IV, Translated from the French, with variations and additions, from many celebrated MSS by Thomas Johnes [У російському перекладі], Esq. New York: Leavitt & Allen, 1857. – 900 с.
3. Rigg A. Propaganda of the Hundred Years War: Poems on the Battles of Crecy and Durham (1346): A Critical Edition/ A. Rigg// Traditio, 54, С. 169-211
4. Популярные мифы о средневековой войне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zen.yandex.ru/media/battlez/populiarnye-mify-o-srednevekovoi-voine-kotorye-pora-razveiat-5b3268fd63ad5800a8e23dd6>
5. Разин Е. А. История военного искусства Средневековья/ Е.А. Разин. – Москва: Вече, 2016. – 608 с.
6. Столітня війна: як любі друзі стали найкращими ворогами//Історія. Новий погляд. – 2018. – Випуск 6. – С. 20-31
7. Уваров Д. Битва при Креси (1346 г.) и военное дело начала Столетней войны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xlegio.ru/ancient-armies/medieval-warfare/battle-of-crecy-1346/>
8. Уваров Д. Военные потери в средневековье [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xlegio.ru/ancient-armies/military-organization-tactics-equipment/medieval-military-losses/>
9. Уваров Д. Походы Эдуарда III в 1339-1346 гг. (от Камбре до Креси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xlegio.ru/ancient-armies/medieval-warfare/battle-of-crecy-1346/1-edward-3-campaign-1339-1346.html>
10. Численность средневековых армий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vigosan.ru/chislennost-srednevekovyih-armiy/>

Науковий керівник: к.і.н., доцент Гальченко С. І.

ТРЕНУВАННЯ ТА ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА ЛЕГІОНЕРІВ-НОВОБРАНЦІВ ЯК ОСНОВА РИМСЬКОГО ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА

*«Перемога залежить від доблесті легіонів»
(Гай Юлій Цезар)*

Мілітаризація римського суспільства могла зрівнятися хіба що зі спартанським. Загальновідомо, що умови формування та розвитку Риму, як могутньої античної держави, були досить своєрідними, а його зовнішня політика згодом переросла у експансіонізм за рахунок воєнних кампаній. Тому війна для римлян завжди вважалась одним із найпочесніших занять, а військові цінності й уявлення пронизували всю ідеологію та культури класичного Риму.

Але «римського світу» (Pax Romana) не існувало б, якби не його військова потуга представлена легіонами, основу яких склали легіонери, що проходили складний та тривалий процес відбору й підготовки. Ні для кого не секрет, що саме вправи (exercitationes) допомагають розвинути ті фізичні й психологічні навички, які необхідні задля ефективного ведення бою. Саме через це римляни й приділяли велику увагу тренуванням та підготовці новобранців (tiro), аби вони стали гідними представниками того чи іншого легіону.

Першим осередком військової підготовки було Марсове поле у Римі, але з розширенням кордонів створювались й нові тренувальні табори або навчальні плаці (campus), де новобранці отримували знання й навички володіння зброєю, злагодженого пересування полем бою чи на марші тощо.

У своїй праці «Короткий виклад військової справи» Вегетій повідомляє, що тренуваннями молоді воїни повинні були займатися двічі на день, а ветерани – один раз, але не пропускаючи [2, 102]. Безпосередньо навчання новобранців починається з тренування пересування строєм. Солдати навчаються швидко пересуватись та своєчасно виконувати команди. Тому з цією метою новобранці у літній час мусять проходити марш на відстань 20 римських миль (1 римська миля дорівнює 1,481 км. 20 миль – приблизно 30 км) строєм. Крім того кожен майбутній легіонер ніс на собі 60 фунтів ваги (1 римський фунт дорівнює 327,45 г, відповідно, кожен легіонер ніс 19,65 кг) [1, 58].

Чи не найбільш важливе значення мала фізична підготовка до якої входили біг, стрибки (у довжину та висоту), плавання, перенесення вантажу. Спочатку це все виконувалось без зброї. Також, виключно, у літній час практикувались тренування з плавання. Ці навички вважались бажаними для легіонерів, але не були необхідними.

Наступний етап підготовки передбачав тренування зі зброєю, спочатку із навчальною. У цьому майбутнім легіонерам допомагали спеціальні інструктори (campidoctores або magistri campī). Знову таки Вегетій повідомляє, що новобранці тренувались із плетеними щитами (вдвічі важчими за звичайний) та дерев'яними мечами, які також були вдвічі важчі за бойові. Двічі на день вони тренувались біля стовпа чи опудала [2, 32]. Згодом їм дозволялось тренуватись із бойовими мечем та щитом. А ще пізніше солдати переходили до методики індивідуальних поєдинків, що вважалось вищою стадією навчання.

Особливі методи тренування новобранців почали застосовувати після реформи Гая Марія 107 р. до н. е., які передбачали залучення до процесу підготовки досвідчених гладіаторів. Крім того, новобранців, що не могли досягти задовільних результатів обмежували у раціоні (замість пшениці видавали ячмінь).

Після меча (gladius) новобранець брався освоювати короткий металевий спис (pilum), який був наступним важливим засобом протидії ворогам римлян. Окрім цих основних видів зброї легіонера, новобранців вчили користуватись пращою, або ж луком. Інколи їх навчали верховій їзді, в тому числі зі зброєю.

Колективна підготовка новобранців та й легіонерів була не менш виснажливою. Вони займалися будівництвом різних видів укріплень, а також брали участь у навчальних боях – піхоти проти піхоти чи проти кінноти.

Наступний етап передбачав польову підготовку, тобто організацію маршів із повним спорядженням, яке за підрахунками дослідника Франца Штолле становило понад 41 кг (при цьому він заявив, що брав мінімальну вагу кожного предмету спорядження, окрім зброї, що була уніфікована державою) [1, 69]. За це легіонерів (після реформи Марія) прозвали «мулами Марія» (mulī Mariāni).

Римляни чимало часу й уваги приділяли практиці зведення табору. Оскільки, відповідно римській військовій традиції, тимчасовий табір зводився у кінці кожного дня шляху легіону, тому курс навчання будівництва табору (castrum) був обов'язковим. У Британії був розкопаний такий «навчальний табір» за декілька кілометрів від форту, який зводили для тренування особового складу. Такі табори були досить невеликі, але створені з особливою ретельністю [3, 174].

Усі ці вправи відпрацьовувались на різній місцевості: на рівнинах, горбистій пересічній місцевості, у лісі тощо. Метою було підготувати легіонерів до будь-якої екстремальної ситуації. А також під час вправ намагались відпрацювати прийоми, які б допомогли вижити при зміні бойової обстановки.

Крім щоденної підготовки до боротьби з варварами, легіонери мали обов'язки мирного характеру. Наприклад, патрулювання всередині чи поза табором, несення нічної варті, різні господарські роботи (заготівля дров, прибирання спальних приміщень казарми тощо), патрулювання міських вулиць.

Отже, підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що військова підготовка була надважливою для римлян. Кожний легіонер отримував уміння і навички ефективно володіти зброєю, фізично та психологічно гартувався, здобував досвід для збереження свого життя у бою, а також готувався стати частиною єдиного організму – легіону. Надзвичайну роль у цьому відіграла дисципліна та самовіддача, як новобранців, так і тих, хто їх готував нести римську цивілізацію у землі варварів.

Список використаної літератури:

1. Уотсон Дж. Римский воин / Пер. с англ. А. Л. Андреева / Дж. Уотсон – М. : ЗАО Центрполиграф, 2010. – 189 с.
2. Ренат Флавий Краткое изложение военного дела / Флавий Вегеций Ренат / Пер. Кондратьева С. П. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 268 с.
3. Махлаюк А. В., Негин А. Е. Римские легионы. Самая полная иллюстрированная энциклопедия / А. В. Махлаюк, А. Е. Негин. – М. : Эксмо, 2018. – 416 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Захарченко М. В.

М. С. Сухонос, Д. В. Романчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РЕЛІГІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ НОРМИ КОРАНУ

За мусульманським вченням одкровення, дане Мухаммедові, міститься в Корані, що означає «читання», але це читання було на початку внутрішнім, Мухаммед серцем сприймав його, а тоді говорив в слух. Коран завжди являв собою книгу, але вона не була подібна на витвір рук людських, оскільки існувала на небі і звідти була повідомлена пророку. Списки Корану споконвіку існували на небесах, потім вони були перенесені ангелом Джібраїлом від престолу Аллаха на найближче до землі небо, а уже звідти, починаючи з 610 р. за християнським календарем, його зміст протягом 22 років передавався Пророку Мухаммеду.

Будучи в основному релігійно-філософським і законодавчим пам'ятником, Коран водночас є унікальним історично-культурним пам'ятником Аравії кінця VI – I половини

VII ст., а також літературним твором, що має видатну художню цінність. Крім того, Коран – глибокий психологічний документ, в якому викарбувані етапи еволюції особистості Мухаммеда, його становлення як віровчителя і людини нової епохи – законодавця, політика, дипломата, воєначальника.

Коран – основа релігії ісламу. Він визначає звичаї і традиції, важливі моменти побуту життя і способу поведінки сотень мільйонів людей, які сповідують цю релігію. У Корані знаходимо виклад вчення ісламу, регламентацію обрядів, моральних правил і приписів, правових норм і установлень. Текст Корану проголошують під час громадських і приватних зборів, молитв, на державних і релігійних святах, під час різних заходів громадського і приватного життя.

Іслам має п'ять головних засад, «п'ять стовпів віри»: перший – «немає Бога, крім Аллаха і Мухаммед – пророк Його»; другий – намаз – щоденна п'ятикратна молитва; третій – обов'язковий піст у місяць рамадан; четвертий – оплата милостині бідним (згодом це перетворилось в державний податок); п'ятий – хадж – обов'язкове паломництво в певний місяць до Мекки.

Наскрізним стержнем цієї релігії є догмат про єдинобожжя. Іслам вчить, що є тільки один Бог, «істинний і єдиний», і що взагалі допускати існування інших богів, крім Бога-Аллаха, є чи не найтяжчим гріхом.

Аллаха представлено у Корані як істоту з надлюдськими моральними якостями: він може гніватися на людей і прощати їх провини після покаяння, він любить праведників і ненавидить нечестивців. Водночас Аллах постає як безособова істота: він вічний, перший і останній, єдиний, нероздільний, володар світів, найкращий із суддів, творець, який дає життя. Аллах у Корані характеризується 99-ма епітетами [1, 207].

Слово й волю Аллаха до правовірних доніс Пророк Мухаммед. Відповідно до мусульманського віровчення, через досконалість усієї світобудови, Аллах кожному зі своїх створінь надав необхідні знаряддя і засоби для того, щоб вони могли в цю досконалість уписатися. Люди, які мають досить розуму і волі, потребують тільки знання правильного шляху. Для цього їм і потрібні пророки, оскільки самотійно вони знайти ці істини не в змозі.

Виняткові духовні здібності даруються Аллахом своїм обранцям, якщо ті у свою чергу володіють достатніми особистими якостями, щоб їх прийняти. Для цього потрібно, щоб: пророки народилися в чистих родинах з бездоганною репутацією; пророки не мали фізичних недоліків і не хворіли на заразні хвороби; пророки не мали сварливого і впертого характеру, здатного відвернути людей від їхньої проповіді; пророки проводили праведне життя в повній відповідності зі звичаями і традиціями того суспільства, у якому вони народилися [2, 157].

Немала роль в ісламі відводиться молитві, котра супроводжується певним комплексом молитовних поз та поклонів. Як правило молитва здійснюється арабською мовою, навіть тоді, коли мусульманин не араб і не розуміє тексту молитви. При цьому той, хто молиться має бути поверненим до Мекки з її храмом Каабою.

Близько до стовпів ісламу підходить джихад, який має декілька видів: джихад серця (боротьба з власними недоліками, хибами), джихад язика (дозвіл схвального і заборона осуджувального), джихад меча (або газават, озброєна боротьба з невірними) [3; 231].

Іслам проголошує рівність людей перед Богом у покірності і послуху. Вимога безумовної покори відбилася в ісламському вченні про всемогутність божественної волі, про приречення. У релігієзнавчій літературі зазначається, що основу мусульманства становить фаталізм. Вчення про співвідношення божественної і людської волі у Корані викладене суперечливо [4, 157].

Таким чином, догмат про вічність і несотворимість Корану повинен був надати священного характеру моральним і правовим нормам класового суспільства, сприяти зміцненню його устоїв.

Список використаної літератури:

1. Абрамович С. Релігієзнавство : Підручник / С. Абрамович, М. Тілло. – К.: Дакор, 2006. – 509 с.
2. Кислюк К. Релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів вузів/ Костянтин Кислюк, Олег Кучер.; Нар. укр. акад.. -3-є вид., перероб. і доп. – К.: Кондор, 2004. – 643 с.

3. Лубський В. Релігієзнавство: Підручник для студ. вуз./ Володимир Лубський, Василь Теремко, Марія Лубська – К.: Академвидав, 2002, 2003. – 431 с.

4. Релігієзнавство: Курс лекцій/ А. Г. Баканурський, Г. Л. Баканурський, Н. І. Ковальова та ін.; Під наук. ред. Г. Є. Краснокутського, В. Г. Сприняна; М-во освіти і науки України, Одеський нац. політех. ін-т. -2-ге вид. – К.: ВД 'Професіонал', 2006. – 301 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Мазур О.О.

Д. В. Романчук, М. С. Сухонос

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЯПОНСЬКИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ ТЕАТР «КАБУКІ»

Сучасна культура Японії являється найбагатшим сховищем традиційної театральної культури Азії, водночас її сценічне мистецтво є одним із самих молодих серед азійських країн. Японія єдина в світі країна, що володіє таким великим розмаїттям театральних жанрів, які налічують багатовікову історію традицій. Найбільш відомим за кордоном традиційним театральним жанром є театр «кабукі».

В кінці середньовіччя великою популярністю в Японії користувалися різноманітні народні танці, що носили загальну назву фурюодорі. Особливу увагу привертала один із видів цих танців – чуттєвий танець нембуцу-одорі. В ті часи було багато бродячих труп танцівниць і танцюристів, які виконували ці танці, але походження мистецтва «кабукі» зазвичай пов'язують з ім'ям однієї з таких танцівниць, Окуні, яка була жрицею синтоїстського храму в Ідзумо і відрізнялася особливо майстерним виконанням релігійних танців. Її приїзд в Кіото в 1603 році, і показ релігійних і народних танців для широкої публіки слід вважати першою виставою кабукі [1,48-50]. Слово «кабукі» в той час означало схильність до чогось оригінального, незвичайного. Коли Окуні в яскравому, ошатному і барвистому костюмі стала виконувати перед публікою танець нембуцу-одорі, повний несподіваних, часом нескромних рухів, його назвали танцем «кабукі». Виступи Окуні мали великий успіх. Поступово вона зібрала групу красивих дівчат, з якими ставила невеликі танцювальні сценки. «Кабукі» цього періоду зазвичай називають «Окуні кабукі» (кабукі Окуні), або «онна кабукі» (жіночі кабукі) [2,45].

Театральні трупи завоювали широку популярність у публіки, тому викликали занепокоєння у влади через великий вплив на суспільство. Правляча верхівка постійно вживала заходів для встановлення контролю за цим театром. Обмежувальні заходи уряду заважали нормальному розвитку театру і тим самим підштовхнули його на дещо незвичний шлях, що призвело до виникнення деяких особливостей жанру, які стали потім традиційними.

Перший період розвитку мистецтва кабукі закінчився в 1629 році, коли уряд Токугава, незадоволений моральним розкладанням суспільства, видав спеціальний указ, що забороняв виступ жіночих труп. Антрепренери швидко реорганізували трупи, додавши в них чоловіків, але і ці зміни не задовольнили уряд, тому було заборонено виступи і труп зі змішаним складом. Жінки були вигнані зі сцени кабукі остаточно. Ця офіційна заборона зберігалася до революції Мейдзі. А за двісті з гаком років в театрі так зміцнилася традиція обходитися без жінок, що рідкісні порушення її, які трапляються іноді в наші дні, не викликають підтримки публіки.

Танці, які так подобалися глядачам, могли виконуватися і красивими юнаками, одягненими в жіночі плаття, а урядова заборона на них не поширювалася. З'явилися трупи «вакасю кабукі» (кабукі юнаків). У трупи підбиралися красиві підлітки, які ще носили довге волосся. За звичаями того часу хлопчикам старшим шістнадцяти років голили передню частину голови, що, природньо, позбавляло їх жіночної привабливості.

Ефект від вистави «вакасю кабукі» був таким же чуттєвим, як і виступи «онна кабукі», і дав поштовх широкому поширенню гомосексуалізму, так як красиві хлопчики швидко знаходили покровителів. Тому уряд знову втрутився, і у 1652 році театр «вакасю кабукі» був заборонений [2,47].

Але мистецтво кабукі вже пустило глибоке коріння, і знищити його було неможливо. Глядачі не хотіли розлучатися зі своєю улюбленою розвагою, і владі довелося йти на компроміс. Вона дозволила вистави кабукі за умови, що юні довговолосі хлопчики не будуть допускатися на сцену, і що в подальшому буде збільшено число пантомімічних драм і діалогів за рахунок пісень і танців. Так виникла театральна форма кабукі. Трупі складалися винятково з дорослих чоловіків. Чоловіча зачіска з поголеною головою називалася яро-атама, тому нові чоловічі трупи кабукі іменували «яро кабукі», а в подальшому просто кабукі, так як інших змін у складі трупи більше не відбувалося [1,50]. До цього часу головною силою «онна кабукі» і «вакасю кабукі» була переважно краса виконавців, що притягувала погляди глядачів, тепер же виконавцям – дорослим, а іноді і чоловікам похилого віку – доводилось залучати глядачів іншими способами, зокрема майстерністю виконання ролей, а це дало значний поштовх розвитку театрального мистецтва, яким так відомий театр кабукі. Театр швидко розвивався. Розміри його сцени збільшувалися, технічне обладнання удосконалювалося, над місцями для глядачів, які спочатку розташовувалися навколо сцени під відкритим небом, був зведений дах. Театральне приміщення набуло вигляду близького до сучасного. І якщо раніше актори кабукі самі створювали п'єси для театру, то тепер стали залучати професійних драматургів.

Існували заборонні закони, що стосувалися змісту п'єс, які могли справити на глядачів небажаний моральний або політичний вплив. Драматургам заборонялося писати про події, дійовими особами яких були представники правлячого класу. Тому творцям п'єс для кабукі доводилося вдаватися до камуфляжу: змішувати факти і вигадки, плутати хронологію, змінювати імена героїв, місце дії і т. п [3,19].

Кінець XVIII – перша половина XIX століть, коли режим Токугава вже став втрачати свою силу і не міг здійснювати колишній контроль над сферою мистецтва, став періодом повної зрілості кабукі. Культурний центр країни повністю перемістився в Едо. А поступове зміцнення позицій молодого буржуазії і купецтва стимулювало появу на сцені кабукі реалістичних вистав, побутових п'єс з життя простих городян, з їх сімейними і соціальними конфліктами, з еротичними сценами і зі страшними, кривавими сценами вбивств.

Революція Мейдзі різко змінила хід історичного розвитку країни. Японія стала на шлях капіталістичного розвитку, почалася широка смуга запозичень досвіду європейських країн, перебудови та оновлення всіх сфер життя японського суспільства. Після революції Мейдзі життя японців було переповнене новими ідеями, котрі загрожували руйнуванням мистецтва кабукі. І, можливо, лише завдяки зусиллям видатних акторів і театральних діячів кабукі зміг вижити і досягти нових успіхів. Театр був реконструйований за європейським зразком. Для публіки, одягненої в європейське вбрання, в партері були встановлені стільці. Для освітлення стали застосовувати газові ліхтарі [3, 50].

У післявоєнній Японії ставлення до театру дещо змінилося. Колись кабукі існував як сімейна розвага. Люди йшли на виставу сім'ями і проводили в театрі цілий день. Поводилися під час дії цілком невимушено: їли, пили, розмовляли, входили і виходили, маленькі діти вільно бігали по всьому залу. Театрали відмінно знали репертуар і акторів, і тому в найвідповідальніші моменти всю увагу зосереджували на сцені і жваво реагували на дійство.

Зараз старе ставлення до театру зникло, і кабукі як сімейна розвага більше не існує. Перш за все, театр став тепер дорогим задоволенням, доступним далеко не всім. Відвідування театральних вистав в наші дні – це найчастіше парадний вихід службовців деяких компаній, які періодично закупають великі партії квитків на спектаклі. Це привід зробити приємне вигідному клієнту, приславши йому запрошення в театр. Це обов'язковий пункт програми для іноземних туристів і для туристів з провінції, що приїжджають ознайомитися зі столицею. Змінилася і обстановка в залі для глядачів. Колишня невимушеність зникла.

Таким чином, театр кабукі створений культурою японського міста, народжений японським міським суспільством і для нього існував і існує сьогодні. Його довга історія ознаменована започаткуванням специфічного жанру – як драматургічного, так і театрального, проте це мистецтво продовжує жити у своєму власному ідеалізованому образі.

Список використаної літератури:

1. Гришелёва Л. Д. Театр современной Японии. – М.: Искусство, 1977. – 237 с.
2. Гундзи М. Японский театр кабуки. – М.: Прогресс, 1969. – 232 с.
3. Конрад Н. И. Японский театр. Сборник статей. Л. – М.: Всесоюзное общество культурной связи с заграницей, Academia, 1928. – 47 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Мазур О. О.

Д. В. Романчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КУЛЬТ ІМПЕРАТОРА В ЯПОНІЇ

Японія – це країна контрастів, з одного боку, вона зберегла свої старовинні традиції та культуру, а з іншого боку, є однією з найбільш технологічно розвинутих країн. Однією зі збережених традицій є культ імператора, коли правителя прирівнюють до Бога. За японською міфологією, богиня Сонця Аматарасу відправила свого онука Нінігі з Неба на Землю, щоб він розпочав правління небесних жителів на Землі. Його внук Дзімму став першим японським імператором, який започаткував династію і веде свій родовід від богині Сонця [1]. Таким чином, імператорська влада в Японії вважається однією з найдавніших форм спадкового правління, що існує в світі.

У стародавні часи імператор Японії був повновладним володарем і здійснював всі головні державні ритуали. У період середньовіччя, з утворенням сьогунату, його влада стала номінальною, він і надалі мав право розпоряджатися ритуалами та церемоніями, проте всієї повноти влади уже не мав, а ставав церемоніальним правителем. Слід зазначити, що не останню роль в японському суспільстві відігравала релігія Синто, що сформувалася на основі анімістичних вірувань стародавніх японців. Об'єктами поклоніння є земні й небесні божества (*ками*) – небожителі, явища природи і духи. Незмінним механізмом збереження політичної культури було те, що влада над суспільством здійснювалась на основі єдиного ритуально-міфологічного комплексу синтоїзму.

Так історично склалося, що всі японські імператори ведуть безперервну династію, що бере свій початок від божественних пращурів, все це пояснює сакральний статус правителя, як головного спадкоємця божеств синтоїстської релігії. У розумінні японців саме імператор має змогу спілкуватися з небесними божествами, які забезпечують захист всієї нації.

У часи реставрації Мейджі, метою якої було повернення повної влади до рук імператора, Японія все тісніше гуртувалася навколо божественної фігури правителя, що символізував єдність всієї нації [2]. Домогтися єдності нації, ідеологічно завоювати маси, вирішити завдання їх політичної активізації під контролем уряду, з огляду на соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-психологічні особливості масової свідомості того часу, можна було, лише створивши цементуючу ідеологію, що поєднувала в собі одночасно релігійний і націоналістичний напрямки. Саме цим умовам відповідала ідеологія тенноїзму – культ імператора. Тепер потрібно віддавати перевагу тільки одному з богів, а саме «живому богу» – імператору. Синтоїзм став офіційною державною релігією, нормою моралі і кодексом честі, де імператор зайняв місце верховного священнослужителя синтоїстського культу [3].

Після поразки Японії у Другій світовій війні і прийнятті Конституції 1947 р., влада імператора знову набула номінального характеру, також він позбувся свого божественного статусу. За Конституцією імператор являвся «символом держави і єдності японської нації», позбавлявся права втручатися у державне управління, але залишається за традицією духовним лідером синтоїзму і виконує релігійні церемонії. Хоч імператор і виступає на офіційному рівні главою держави, проте це звання не закріплено за ним на законодавчому рівні. Японський монарх формально призначає Прем'єр-міністра, скликає парламент, приймає іноземних послів, проводить нагородження і проголошує всезагальні вибори.

До поразки в Другій світовій війні всеохоплююча система тенноїстської пропаганди, як говорилося вище, впроваджувала в свідомість народу образ імператора – «живого бога». У вересні 1956 р. журнал «Тісей» опублікував підсумки дослідження громадської думки, згідно з якими імператора вважали «камі» 33% опитаних, представляли істотою, що володіє надприродними якостями, – 48%, звичайною людиною, але подібним главі сім'ї імператор був в очах 12%, а на думку 8% опитаних, він був звичайною людиною. У 1985 р. відповіді на аналогічні питання розподілялися так: імператор – «камі» – 2%; надприродна істота – 19%, подібний главі сім'ї – 33%, звичайна людина – 46% [3]. Порівняння цих двох опитувань свідчать про значний стрибок в масовій свідомості – 79% опитаних у 1985 р. вважали імператора простою людиною, тоді як в 1956 р. 81% опитаних приписували імператору надприродні можливості.

У наш час діючим імператором Японії є Акіхіто, що цього року відзначив 30-ліття перебування на престолі, і висловив побажання піти у відставку в зв'язку з похилим віком. Хоча за законом відречення від престолу не передбачуване, адже діюче законодавство вимагає від монарха виконувати свої обов'язки пожиттєво, проте на цей рахунок був прийнятий закон разової дії, який дозволить імператору передати свої зобов'язання спадкоємцю. Прохання імператора передчасно залишити свій пост було виконане в порядку виключення. Під час недавнього опитування, проведеного агентством Кьодо, більше 85% респондентів висловилися на користь легалізації зречення. Старший син Акіхіто – 59-річний наслідний принц Нарухіто – стане новим імператором Японії [4].

Дана система культових уявлень японського етносу, а саме культ імператора, піднімає самосвідомість японців, і хоча на сьогоднішній день імператор в основному відіграє лише церемоніальну роль у державній системі, проте його значення в суспільному і духовному житті Японії, як і раніше, залишається незмінним. Це обумовлено відношенням японського народу до імператорської династії як до особливого елементу їх культурної спадщини, що відрізняє їх від інших народів і формує унікальну систему державності.

Список використаної літератури:

1. Рубель В. А. Історія середньовічного сходу : курс лекцій / В. А. Рубель. – К., 1997. – 464 с.
2. Васильев Л. С. История религий Востока : учеб. пособие для вузов по спец. «История» / Л. С. Васильев. – М. : «Высшая школа», 1983. – 368 с.
3. Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии: мифы, история, доктрины, политика : монография / Т. Г. Сила-Новицкая. – М. : Наука, 1990. – 206 с.
4. Імператор Японії Акіхіто офіційно зречеться престолу в 2019. Українські новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukranews.com/ua/news/533323-imperator-yaponii-akikhito-oficijno-zrechetsya-prestolu-v-2019>.

Науковий керівник: к.і.н. доцент Іржавська А. П.

В.І. Сватко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВЕРСАЛЬСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР З НІМЕЧЧИНОЮ 28 ЧЕРВНЯ 1919 РОКУ

Завершення **Першої світової війни** або Великої Війни (як її тоді називали) повинно було вирішити всі проблеми, покласти кінець всім війнам. Проте Перша світова війна тільки викликала ще більше проблем і протиріч. Перед державами Антанти постало питання про облаштування повоєнного світу. І саме Версальський договір став, одним із тих документом, який мав вирішити ці проблеми.

28 червня 1919 р. у Зеркальному залі Версальського палацу німецька делегація на чолі з міністром іноземних справ Г. Мюллером і міністром юстиції І. Беллом підписали мирний договір з представниками країн-переможців. В черговий раз проявили добре знання історії організатори конференції, які приурочили підписання мирного договору з Німеччиною до 5 річниці сараєвського вбивства, яке і стало приводом для початку Першої світової війни.

Договір набув чинності 10 січня 1920 р. після ратифікації його Німеччиною й чотирма союзними державами – Великою Британією, Францією, Італією, Японією [1, 26].

Версальський мирний договір являв собою звід 440 статей, які в свою чергу були поділені на 15 розділів. Саме частина I (Статут Ліги Націй) і частина XII («Праця» – про створення Ліги Націй Міжнародній організації праці в меті досягнення «соціальної справедливості») ввійшли у всі інші мирні договори. За умовами Версальського договору Франція повернула собі Ельзас-Лотарингію; округи Ейпен, Мальмеді й Морене передавалися Бельгії; Північний Шлезвіг – Данії. У цих округах було проведено плебісцит.

Місто Данциг (Гданськ) отримало статус «вільного міста» під управлінням Ліги Націй. Територія на лівому березі Рейну до 50 км вглиб стала демілітаризованою зоною, на якій заборонялося мати військові бази і контингенти військ. Саарський басейн переходив у повну й необмежену власність Франції, а сама область упродовж 15 років передавалася під управління Ліги Націй. Таким чином, у Німеччини було анексовано значну територію і дванадцятку частину населення [2, 62].

Версальський договір позбавляв Німеччину всіх колоній і сфер впливу за межами країни. Передбачалося її роззброєння, а кількісний склад німецької армії, що формувалася на основі вільного найму, мав складати не більш ніж 100 тис. чоловік. Різно обмежувався німецький військово-морський флот, заборонялося мати підводні човни.

Такі ж обмеження стосувалися і військової авіації. Німеччина позбавлялася права ввозити будь-яку сировину, придатну для виготовлення зброї. Країна оголошувалася відповідальною за розв'язання світової війни й завдані нею збитки. Це створювало законну основу для накладення на Німеччину репарацій для відшкодування усіх втрат, завданих союзникам (це фіксувалося в 231 статті). В статті 80 містилась категорична заборона аншлюса – об'єднання Німеччини з Австрією в будь-якій формі, починаючи з митного союзу. Ріки Ельба, Одер, Німан і Дунай, а також Кільський канал оголошувалися вільними для міжнародного судноплавства. Німеччина тим самим ставала свого роду «відкритою територією» [2, 65].

Щоб гарантувати виконання договору, передбачалася окупація військами союзників території на захід від Рейну терміном від 5 до 15 років. Веймарська республіка згідно з договором визнавала незалежність усіх територій, що входили до складу колишньої Російської імперії на 1 серпня 1914 р. Вона змушена була відмовитися від Брест-Литовського та інших договорів і угод, укладених з нею радянським урядом, визнавала всі договори й угоди, які союзні держави підписали з державами, що утворилися на території колишньої Російської імперії.

Версальський договір у спеціальному розділі передбачав створення Міжнародного бюро праці при Лізі Націй. Ця важлива організація покликана була реалізувати принципи співробітництва між робітничим класом та власниками підприємств у справі врегулювання виробництва, зарплати й соціальних гарантій. Бюро співпрацювало з Амстердамським Інтернаціоналом профспілок і виконувало важливі інформаційні функції [3, 73].

Версальський мирний договір заклав фундамент для післявоєнної системи мирного врегулювання. Він втілює різні принципи й підходи до вирішення міжнародних проблем великими світовими державами, які стали переможцями у війні. Договір зафіксував післявоєнну розстановку сил у світі. Природно, що здобутки держав-переможниць і їхні позиції, визначені у 1919 р., не могли залишатися незмінними. Рівновага, зафіксована в післявоєнних договорах, підірвалася як незадоволеними інтересами багатьох держав, так і національною образою переможених, котрі мріяли про зміни, а то й про реванш.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мицик Л. М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007) / Л. М. Мицик, Ю. В. Кузьменко. – К. : Академ видав, 2008. – 544 с.
2. Горохов В. Н. История международных отношений 1918–1939 гг. / В. Н. Горохов. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 285 с.
3. Величко П. Пограбування Німеччини: Версальський договір / П. Величко. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – 123 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О. І.

РОЗВИТОК АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКОЇ НАУКИ І МЕДИЦИНИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У VII-VIII ст. на величезній території Передньої й Центральної Азії і Північної Африки після довготривалих воєн утворилася нова імперія – Арабський халіфат, держава, яка підкорила собі багато країн і народів від Паміру до берегів Атлантичного океану. Тоді ж на основі господарчих зв'язків і взаємообміну культурними цінностями на всій території Близького й Середнього Сходу формується арабомовна культура [1, 187].

Друга половина VIII-XII ст. визначається активним входженням у творчі процеси арабо-мусульманської культури численних арабізованих і ісламізованих народів Халіфату. Саме так, у рамках складних взаємовпливів різних культурних традицій, відбувався розвиток арабської культури в її «класичний» період, початок якому поклав прихід до влади в Халіфаті Аббасидів [1, 195].

Найвизначніший багдадський халіф аль-Мамун у 832 р. заснував у Багдаді «Будинок мудрості». У ньому діяли величезні бібліотека (близько 400 тис. книг) та обсерваторія, здійснювалися різноманітні експериментальні дослідження, особлива увага приділялась розвитку медицини і права [2, 112]. Класичний період розвитку науки в країнах ісламу в середні століття був ознаменований також розквітом фізико-математичних наук і, передусім, математики, механіки й астрономії.

Це здебільшого обумовлювалося тим, що процвітання арабо-мусульманських державних утворень забезпечувалося створенням системи штучного зрошення, що включало будівництво каналів, іригаційних споруд, а також палаців, храмів, успішною міжнародною торгівлею, дорожнім будівництвом, розвитком ремесел тощо [1, 197].

Удосконалення системи обчислення призвело до появи нової, невідомої раніше математичної науки – алгебри. Одним із засновників алгебри є визначний математик з Хіви у Середній Азії аль-Хорезмі (IX ст.), яким розроблено низку прийомів вирішення алгебраїчних рівнянь 1-го й 2-го ступенів, а також введено поняття алгоритму [2, 113].

Характерною рисою наукової діяльності цього часу було прагнення до універсальності, енциклопедичності, оволодіння відразу кількома науками. Багато вчених того часу могли плідно працювати одночасно у кількох галузях знань. Навіть поети, творці витонченої літератури, як правило, виявляли неабияку наукову ерудицію. Так, Джахід – відомий поет і мислитель – писав трактати з філософії, медицини, історії, поезики, геометрії й інших наук; ар-Разі був хіміком, медиком, фармакологом, філософом [1, 197].

Великого розвитку досягла географічна література, яка містила досить повний опис країн Халіфату й цінні відомості про інші країни й народи, зокрема, про народи Східної Європи і Китаю. Для мусульманських учених географія була особливою галуззю астрономії. Не досягнувши в теорії великого успіху, арабські вчені на практиці виявилися здатними збільшити знання греків до такого рівня, що саме ними були закладені основи сучасної географії Азії й Північної Африки. Вони мали такі знання завдяки широким просторам арабського світу, а також тривалим подорожам купців і прочан. Купці проникали далеко за межі країн ісламу.

Найбільшими географами і мандрівниками цього періоду були Ібн Хордадбех, ал-Якуб, ал-Масуді, ал-Балхі, ал-Істахрі, ал-Мукаддасі [1, 198].

Великих успіхів досягла медицина – вона розвивалась більш успішно, ніж в Європі чи на Далекому Сході. Арабську середньовічну медицину прославив Ібн Сіна – Авіценна, автор філософського трактату «Книга зцілення». Абу Бакр Мухаммед ар-Разі, відомий багдадський хірург, дав класичний опис віспи і кору [3, 256].

Внесок у медицину був особливо вагомим у галузі офтальмології і, пов'язаної з нею, геометричної оптики (було винайдено окуляри). Активно розвивалася фармакологія (наука про ліки), представлена працями таджика аль-Харавія і перса аль-Маджусі [2, 113].

Говорячи про арабські науки, необхідно згадати про алхімію. Алхімія намагалася поєднати гуманітарні пріоритети Середньовіччя з потребами природничого пізнання світу, продовжуючи традиції, закладені багатьма культурами від Давнього Єгипту до Давнього Китаю. Основною метою алхіміка були пошуки «філософського каменя». Ці пошуки супроводжувалися з'ясуванням питань про те, як виникають з елементів ті чи інші речі. Фізико-хімічні процеси очищення, збагачення, розплавлення, кристалізації та багато інших уподібнювалися психологічним процесам удосконалення духовних якостей самого експериментатора [2, 114].

Отже, самобутня високорозвинена арабо-мусульманська культура посідає одне з найважливіших місць у скарбниці світової культури. Вона процвітала від Індії до Іспанії, включаючи Близький і Середній Схід та Північну Африку. Її вплив відчувався і відчувається зараз у багатьох регіонах світу. Унікальність цієї культури обумовлена особливостями ісламу, який становить не просто світову релігію, а цілісну культуру – право і державу, філософію і мистецтво, релігію і науку.

Список використаної літератури:

1. Гаврюшенко О. Історія світової культури: навч. посібник / Наук. ред. В. Шейко, О. Кравченко. – К. : Кондор, 2006. – 404 с.
2. Історія світової та української культури : підручник для вищ. закл. освіти / В. Греченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Режко. – К. : Літера ЛТД, 2005. – С. 112-114.
3. Культурологія. Історія мирової культури : учебник для вузов / под ред. А. Марковой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – С. 256.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Мазур О. О.

Т. В. Соляр

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Історія індійського одягу, зокрема сарі, починається з цивілізації долини Інду, яка процвітала тут в 2800—1800 до н. е. [1, 13]. Історики вважають, що найдавнішим зразком індійського драпірованого одягу були чоловічі дхоти, котрі і стали передвісниками сарі. Також історики стверджують, що до XIV століття дхоти носили як чоловіки, так і жінки [2, 123]. Сарі в нинішньому вигляді індійські жінки носили протягом останніх сотень років. Виникають суперечки відносно історії виникнення чолі, або блузи сарі, та нижньої спідниці. Деякі дослідники заявляють, що вони були привнесені британцями, що прибули до Індії, і були введені, щоб задовільнити вікторіанські ідеї скромності, тому що раніше жінки носили лише одну драпіровану тканину, яка могла випадково відкрити верхню частину тіла і грудей.

До повсякденного одягу індусів відносять насамперед сарі, потім – наплічні шалі і шарфи, а також відрізи на чоловічі стегнові пов'язки і на тюрбани. Барвистістю відрізняються тільки жіночі костюми, чоловічий одяг, як правило, однотонний: літом всі ходять в білому, взимку, у міру своїх достатків, носять куртки, європейські костюми і каптани різного крою і однотонні. Кольоровими бувають лише широкі покривала, які замінюють пальто, і тюрбани, а також відрізи на «дхоті» - стегнові пов'язки.

В Індії шалі – частина повсякденного одягу індійських чоловіків та жінок у прохолодну пору року. Чоловіки носять шалі з цупкої простої вовни неяскравих кольорів: світло-коричневі, сірі, чорні. Жінки підбирають шалі під колір сальвар-камізів та сарі. Іноді накидають по кілька шарів накидок: одна шаль – на голову, і ще одна – на плечі і тулуб. Вважається, що індійським жінкам літнього віку не пристойно носити шалі яскравих кольорів, а молодим приглушені відтінки. У деяких народностей та релігійних груп Індії, зокрема сикхів, вважається непристойним для жінки ходити з непокритою шаллю головою.

Індійське сарі – надзвичайно гнучкий одяг. Він складається з простого прямокутного шматка матеріалу (зазвичай близько 8 метрів у довжину), який обертають навколо жіночого тіла. Стиль, колір, текстура матеріалу змінюються в залежності від регіону і варни жінки. Індуска драпірує своє тіло згідно зі статусом, віком, професією, регіоном проживання і релігією [1, 13].

Матеріал для одягу був суворо нормований. Найбільшу популярність в Індії мали бавовняні тканини, які виготовлялися як нефарбованими, так і строкатими чи однотонними. В усьому світі славився найтонший індійський серпанок з червоними візерунками. Нетрудовий людина віддавав перевагу лляному, а особливо знатні і багаті – шовковому одягу. Шиком вважалися і хутра, які були дуже дорогими, тому що привозилися в Індію з далеких північних країн, де водилися соболя, бобри і горностаї.

Особливе стилістичне значення в культурі одягу Індії мають деталі. Візерунки та вишивка на одязі мають своє значення. Стілізоване зображення манго, що часто зустрічається, символізує родючість і достаток. Слона втілює владу і силу, а також пов'язується з родючістю. Риба – інший знак родючості та достатку, пов'язується з надприродними можливостями. Мушля символізує божественні звуки [3, 47].

Традиційні основні кольори в одязі Індії – білий, чорний, червоний, синій, жовтий. Білий вважається траурним кольором, його носять вдови. Зелений, головним чином, є ознакою приналежності до мусульманської общини. У деяких регіонах Індії зелені сарі одягають на весілля. Блакитний, традиційно вважається кольором шудра, бо добування фарби індиго вважається нечистим, тому цього кольору уникають представники вищих варн. Чорний – знак поганого знамення, одягається рідко. Червоний колір є кольором кшатріїв і вважається символом доброї ознаки. Це також найпоширеніший колір для весільного сарі. Жовтий колір пов'язаний із релігією та аскетизмом [2, 118].

Знаком відмінності вищих варн були також священні шнури, звиті з трьох ниток, якими оперізувалися через ліве плече, груди і спину. Одяг брахмана складався з тонкої сорочки і шкіри газелі, а також пояса з цукрової тростини; обов'язковою приналежністю костюма також була бамбукова палиця [3, 47].

Кшатрії, через свою войовничість, підперізувалися винятково тязивою з лука і носили накидку з оленячої шкіри, лляну сорочку і тростину з бавовняного дерева, відомого своєю міцністю. До речі, до варни кшатріїв належали й індійські царі. Їх одяг, безумовно, був особливий – із шовкових тканин золотого кольору. На голові – тюрбан з діадемою, прикрашений дорогоцінними каменями, на ногах – кольорові черевики, у руках – золотий скіпетр. Особливі придворні носили за царем опахало з буйволових хвостів, жовту парасольку, лук і меч. Усі ці предмети були знаками царської гідності [3, 48].

Обмундирування ж варни вайшіїв виглядало так: сорочка тільки бавовняна, накидка тільки зі шкіри кози, пояс тільки прядив'яний, а палиця – з фігового дерева [3, 49].

Історія взуття Індії нерозривно пов'язана з історією культури цієї країни. У Індії ноги людини, а відповідно і взуття, є надзвичайно важливим елементом як релігійних переконань, так і соціального життя. Багато деталей індійського взуття залишилися практично незмінними впродовж декількох сторіч.

З давніх часів і дотепер дуже багато індусів продовжують ходити босоніж. Як і у багатьох інших народів, взуття для них служило, та і зараз в деяких місцях продовжує служити, не лише одягом для ніг, але і як показник соціального статусу персони. Крім того, деякі категорії жителів Індії надягають взуття тільки в окремих випадках – на честь свята або в інших ритуальних цілях. Проте в тих областях Індії, де кліматичні особливості цього вимагають (наприклад, в районах, що граничать з Непалом або Бутаном), взуття носять і для звичайного захисту від холоду.

Найдавніші зразки взуття – індійський варіант сандалів – робилися з дерева по стопі людини. Потім в дерев'яну основу вставлявся кілочок, на який спиралися при ходьбі. Таке взуття в різних варіаціях дійшло і до наших днів під історичною назвою – падуки. Стародавнє походження також відрізняє чаппали – ще один індійський різновид сандалів. Вони нагадують в'єтнамки, але смуга тканини або шкіри, що йде уперек стопи, у них, як правило, набагато ширше і може бути єдиною деталлю [3, 46].

Отже, традиції індійського національного одягу мають трьохтисячолітню історію. Спадкоємність цих традицій в значній мірі ґрунтується на широкому розповсюдженні загальноживаного зводу релігійних цінностей серед різних класів та общин. Тому що одяг для індійця завжди був не лише одягом, а саме головне, ознакою варнової та кастової відмінності.

Список використаної літератури та джерел:

1. Шалагінов О. Індійська культура / О. Шалагінов // Київська старовина. – Київ. – 2009. - № 23. – С. 13-30.
2. Кочерган М. Культура Індії / М. Кочерган. – Київ. «Київська старовина», 1996 – С. 118-127.
3. Бур'ян М. С. Індія / М. С. Бур'ян // Наукова думка – Київ. - 2009. №3. – С. 46 – 49.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Мазур О. О.

М.С. Сухонос

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УЧАСТЬ ГЕНЕРАЛА ЛАФАЙЄТА У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ФРАНЦІЇ

До кінця 18 століття феодальний устрій у Франції досяг вищої точки кризи. Він став гальмом економічного розвитку країни. У Франції зріло розуміння необхідності глибоких змін. Найвпливовішою політичною силою антифеодального руху була буржуазія: банкіри, власники мануфактур, купці і підприємці. Завдяки підтримці буржуазії в країні отримали широку популярність праці ідеологів освіти, у яких зазнавало критики феодальний світогляд, станові привілеї, середньовічне марновірство і мракобісся. У 1788 р. Францію вразила глибока економічна криза. Внаслідок чергового неврожаю селяни у більшій частині країни опинилися під загрозою голоду. У містах згортали виробництво і тисячі городян залишилися без роботи. Так почалася Велика французька буржуазна революція.

У 1788 році Лафайєт повернувся до Франції і відразу ж занурився в гущу політичного життя, яким жила країна. Він став членом скликаної королем Асамблеї нотаблів – представників вищого духовенства, придворного дворянства і так званого третього стану – міських верхів. В Асамблеї він очолював фракцію, яка вимагала скликання Генеральних Штатів – вищого станово-представницького дорадчого органу, що скликається з ініціативи королівської влади в критичні моменти для надання допомоги уряду. 5 травня 1789 р. король скликав Генеральні Штати, в які Лафайєт був обраний від дворянства, але демонстративно приєднався до третього стану. 17 червня 1789 р. депутати третього стану оголосили себе Національними зборами, 9 липня Національні збори проголосили себе Установчими зборами, який став вищим представницьким і законодавчим органом революційної Франції, і Лафайєт запропонував Установчим зборам проект Декларації прав людини і громадянина, написаний ним за зразком американської Декларації незалежності. Декларація прав людини і громадянина була затверджена 26 серпня 1789 р.

14 липня 1789 р. впала Бастилія – військова фортеця і головна політична в'язниця Парижа. Була створена нова збройна сила – Національна гвардія, керівництво якої було доручено Лафайєту. Національна гвардія по суті була поліцією, і Лафайєту в його прагненні підтримувати законність і порядок довелося вдаватися до акцій, які серйозно підірвали його репутацію як серед демократів, так і серед роялістів.

Лафайєт змушений був вести Національну гвардію до Версалю, щоб змусити короля Людовика XVI переїхати в паризький палац Тюїльрі. Лафайєта, відповідального за охорону палацу, звинуватили в пособництві королю, коли той разом з королевою Марією Антуанеттою спробував втекти з Парижа. Лафайєта зробили головним винуватцем трагічних подій на паризькому Марсовому полі, коли волонтери Національної гвардії, які отримали наказ розігнати безчинствующий натовп, у відповідь на них полетіли камені і солдати стали стріляти на поразку.

Лафайєт вважав, що Франція, на відміну від Сполучених Штатів, ще не готова стати республікою; на його думку, кращим для неї державним устроєм була би конституційна монархія. Цю ідею він неодноразово висловлював у своїх виступах і зверненнях до законодавчих зборів, за що заслужив ненависть і монархістів, і якобінців. Після повалення короля Лафайєт, який командував в цей час французькою Північною армією, заарештував комісарів законодавчих зборів, які прибули для приведення солдатів до присяги на вірність республіці. Збори оголосили його зрадником і пообіцяли гільйотинувати, коли він попадеться в руки радикальної влади Франції [3, 575].

Після повернення до Франції Лафайєт знову занурився в політичне життя країни. Всі три великих дня Липневої революції 1830 р. він був однією з найпопулярніших фігур Парижа. Коли 27 липня в Парижі стали будувати барикади, Лафайєт організував Комітет, який виконував функції тимчасового уряду, і за дорученням Комітету очолив новостворену Національну гвардію.

29 липня Комітет попросив Лафайєта взяти на себе керівництво країною, тобто, по суті, стати диктатором, але він відхилив пропозицію на користь Луї-Філіпа, представника Орлеанської гілки династії Бурбонів. Лафайєт раніше вважав, що Франція ще не дозріла до республіки, і, за його словами, «Луї-Філіп – це найкраща з республік» [5, 380].

Однак незабаром «король-громадянин», як називали Луї-Філіпа, став проводити внутрішню і зовнішню політику, що веде до абсолютизму і тиранії і це змусило Лафайєта перейти в опозицію. Його викривальна промова в Палаті депутатів 3 січня 1834 р. виявилася останньою.

Жільбер де Лафайєт помер 20 травня 1834 р. на 77-му році життя. Його поховали на паризькому кладовищі Пікпус поруч з могилою Адрієнни – його вірної дружини, яку він пережив на 27 років. Син Лафайєта Жорж Вашингтон кинув у могилу батька землю з пагорба Банкер Хілл, де відбувалася одна з перших битв американських колоністів з британськими військами [6, 370].

Список використаної літератури:

1. Карлейль Томас. Французская революция. История : [Пер. с англ. / Томас Карлейль ; Послел. В. Г. Сироткина]. – М. : Мысль, 1991. – 575 с.
2. Лафайетт // Исторический вестник. – 1993. – № 10. – С. 374-387
3. Люблинская А. Д. Очерки истории Франции с древнейших времен до окончания первой мировой войны / А. Д. Люблинская, Д. П. Прицкер, М. Н. Кузьмин. – Л. : Учпедгиз, 1957. – 370 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Кірсєва В. О.

Ю. С. Узлова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ШАРІАТ. КАНОНІЧНІ ДЖЕРЕЛА МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА

Мусульманський спосіб життя формувався на основі вчення про «правильний шлях» (шаріат), яке ґрунтувалося на Корані і Сунні. Шаріат – це комплекс приписів та правил поведінки, морально-етичних норм, вчення про ісламський спосіб життя. Шаріат стосується питань догматики та етики, які формують переконання, релігійну совість, ментальність мусульманина. Взагалі шаріат – це комплекс юридичних норм, принципів та вчинків мусульманина, дотримання яких є угодним Аллаху [1, 201]. Він включає елементи конституційного, адміністративного, цивільного, сімейного та кримінального права. Конкретну соціальну нормативну регламентацію дає фікх (араб. глибоке розуміння, знання) – мусульманське право. Часто ці два поняття вживаються як синоніми.

Канонічними джерелами мусульманського права є: по-перше Коран – головне джерело мусульманського права; по-друге – Сунна, яка складається з хадисів – коротких описів про діяння, висловлювання і навіть мовчання Мухаммада в конкретних ситуаціях, які становлять правовий прецедент для мусульман; по-третє іджма – згода, одназначність думок і рішень

авторитетних осіб з обговорюваного питання; по-четверте кіяс – метод аналогічної дедукції або логічні розмірковування і судження, які лягли в основу висновків за умови виявлення в Корані аналогічної ситуації.

Вплив Корану на духовний і суспільний розвиток народів Сходу дає право віднести його до одного з найцінніших здобутків культурного поступу людства. Він містить моральні приписи і правові настанови, визначає звичаї і традиції, регламентує релігійні обряди, найважливіші моменти способу життя мусульман. Регулюючи всі сфери життя, Коран формує людську моральність в мусульманському суспільстві.

Сунна в перекладі з арабської мови означає «образ», «дорога», «життєвий шлях» – тобто це приклад життєвого шляху Мухаммада, це зразок і керівництво для всієї мусульманської громади і кожного мусульманина, як керівництво для розв'язання всіх життєвих проблем людини і суспільства. Сунна складається з учинків Мухаммада (фі'л), його висловлювань (каулі) і невисловленого схвалення (такрір).

Третє місце в ієрархії джерел мусульманського права займала іджма, яка трактувалася як загальна згода мусульманської громади. Практично іджма складалася з узгоджених думок з релігійних і правових питань, які були висловлені прибічниками Мухаммада (котрих налічувалось понад 100 чоловік), а згодом найбільш впливовими мусульманськими теологами – правознавцями (імамами, муфтіями, муджтахідами). Іджма розвивалась у вигляді інтерпретацій тексту Корану і Сунни, так і шляхом формування нових норм, які вже не пов'язувалися з Мухаммадом. Вони передбачали самостійні правила поведінки і ставали обов'язковими в силу одностайної підтримки муфтіїв або муджтахідів. Такий спосіб розвитку норм мусульманського права отримав назву «іджтіхад».

Одним із найбільш спірних джерел мусульманського права, що викликає гострі розбіжності між різними течіями, був кіяс – розв'язання юридичних справ за аналогією. Згідно з кіясом, правило, встановлене в Корані, Сунні або іджмі, може бути застосоване щодо справи, яка прямо не передбачена в цих джерелах права. Кіяс не тільки дозволяв швидко врегулювати нові суспільні взаємини, а й сприяв очищенню шаріату в цілій низці моментів від теологічного нальоту. Але в руках мусульманських суддів кіяс часто ставав і знаряддям відвертого свавілля. Найбільш широко цей метод був обґрунтований Абу Ханіфом та його послідовниками – ханіфітами. А найбільш різко проти кіясу виступили ханбаліти і особливо шіїти, які взагалі не визнавали його джерелом права.

Як додаткове джерело права, шаріат допускав і місцеві звичаї, що не ввійшли безпосередньо в саме мусульманське право в період його становлення, але не суперечили прямо його принципам і нормам. При цьому визнавалися правові звичаї, що склалися в самому арабському суспільстві (урф), а також у численних народів, підкорених внаслідок арабських завоювань, або ж які зазнавали у більш пізній час впливу мусульманського права (адати). Похідним від шаріату джерелом мусульманського права також були укази і розпорядження халіфів. У подальшому в інших мусульманських державах з розвитком законодавчої діяльності як джерело права стали трактуватись і відігравати дедалі зростаючу роль закони. Вони також не повинні були суперечити принципам шаріату і доповнювали його передусім нормами, які регламентують діяльність державних органів і регулюють адміністративно-правові відносини державної влади з населенням.

Згідно ісламських законів, у кожної людини є чотири види обов'язків. Перший – це обов'язок перед Аллахом: вірити в Нього, визнавати лише Його Богом, поклонятись Йому, вірити у висловлювання «Мухаммад – Посланець Аллаха», підкорятись і дотримуватись закону Сунни. Другий – це обов'язки перед самим собою: не вживати вино, гашиш, опіум, все інше, що діє одурманюючи: кров, м'ясо свині, інших отруйних диких звірів і нечистих тварин, оскільки все це шкідливо впливає на здоров'я людини, її моральність, розумові і духовні сили. Третій – виконувати свої обов'язки, не завдаючи при цьому шкоди іншим «рабам Аллаха». Забороняється грабіжництво, брехня, наклепи і вигадки, оскільки все це завдає шкоди іншим правопорядком. До кола заборон входять також азартні ігри, лотерея, нечесні угоди. Заборонено вбивати людину, сіяти розбрат і смуту на Землі [2, 408].

Незавдання шкоди один одному не досить для успішного розвитку людської цивілізації за шариатом. Необхідно, щоб стосунки і зв'язки між людьми будувались на добрих справах та взаємодопомозі і в інтересах усього суспільства. Особлива увага звертається на сім'ю, її благополуччя, визначаючи обов'язки чоловіка як глави сім'ї, розпорядника її справ, захисника її членів; жінки як оберега домашнього затишку, вихователя дітей; дітей, які мусять слухати батьків, шанувати їх і турбуватися про них у старості. Шаріат визначає коло обов'язків стосовно родичів («кровна спорідненість»), встановлює закон спадщини [3, 350].

Четвертий вид – це обов'язки перед іншими живими створіннями. Згідно з мусульманською традицією людина має перевагу перед іншими творіннями Бога: їй дозволено повністю розпоряджатися ними, підкоряти своїй силі, використовувати їх. У ставленні до них Бог встановив для людини її обов'язки: не знищувати їх, не завдавати їм шкоди, не мучити їх без крайньої необхідності, обирати для їх використання найсправедливіші методи. Зокрема дозволяється вбивати тварину винятково для їжі. Іслам не вітає тих, хто тримає птахів у клітках, забороняє знищувати будь-що, не кажучи вже про живе, забороняється проливати воду, витратити її марно [4, 190].

Отже, узагальнюючи сказане, можна зробити висновок про те, що джерела мусульманського права є особливим видом норм, які через закріпленість у релігійних текстах набули загальнообов'язковості не стільки завдяки примусу з боку держави, скільки через віру в те, що ці норми даровані Аллахом і недотримання їх призведе до мук не лише в земному житті, а й після смерті. Ці правила через давню історію виникнення вкоренились у свідомості людей, забезпечуючи безперечне дотримання вимог і норм поведінки. Закріплені у релігійноканонічних текстах, ці правила не можуть бути ні оскаржені, ні скасовані.

Список використаної літератури:

1. Калінін Ю. Релігієзнавство: Підручник для студ. Вузів / Юрій Калінін, Євген Харківченко. – К.: Наукова думка, 1995. - 252 с.
2. Ислам: Энциклопедический словарь. – М.: Наука, 1991. – 315 с.
3. Лубський В. Релігієзнавство: Підручник для студ. вуз./ Володимир Лубський, Василь Теремко, Марія Лубська. – К.: Академвидав, 2002, 2003. – 431 с.
4. Лебедева Н.Г. та ін. Релігієзнавство: Навч. посібн./ Н.Г. Лебедева, О.Т. Джурелюк, Д.О. Самойленко. – Алчевськ: ДонДТУ, 2008. – 293 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Мазур О. О.

О. С. Халімончик

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДИПЛОМАТИЧНА БОРОТЬБА ЗА СОЮЗНИКІВ МІЖ АНТАНТОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ 1914-1916 РР.

Вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда (спадкоємця австро-угорського престолу) 28 червня 1914 р. стало приводом до початку Першої світової війни. Країни-учасники обох сторін вважали, що ця війна швидко закінчиться. Однак війна затягувалась, з маневреної війни вона перетворилась у війну на виснаження. Постала проблема пошуку нових союзників. Особливо складною була ситуація для Німеччини та Австро-Угорщини, оскільки вони вже мусили піклуватись про те, аби не втратити тих союзників, яких вони вже мали – Італію та Румунію. Боротьба за них дала свої результати згодом, а на початку війни обидві коаліції поповнили Туреччина та Японія.

Після перемоги в російсько-японській війні 1904-1905 рр. Японію визнали «Великою державою», а ще раніше в 1902 р. вона була в альянсі з Британією. 15 серпня 1914 р. японський уряд висунув ультиматум Німеччині. Японці вимагали від німців вивести з вод Китаю усі військові судна, а також щоб Німеччина «без будь-яких умов і компенсації» передала Японії всю орендовану територію в провінції Шандунь – нібито «задля повернення

її Китаю». Ультиматум підкреслював, що японський уряд не має намір стати на шлях територіальної експансії». Німецький уряд проігнорував ультиматум. 23 вересня Японія оголосила війну Німеччині. Після оголошення війни японці обстріляли о. Циндао та висадили 50 тис. десант який почав воєнні дії проти німецького гарнізону.

Османська імперія перебувала у важких зовнішньополітичних умовах. Формально країна залишалась під владою султана Решада V, але де-факто країну очолював тріумвірат лідерів молодотурків (Енвер-паша, Талаат-паша, Джемаль-паша). Втрата земель на Балканах яскраво свідчила про слабкість імперії і поступовий її розпад. Молодотурки хотіли позбавитись від іноземного впливу. Франція та Англія мали сильний економічний вплив, а також вони претендували на османські території. Росія була природнім ворогом Туреччини через бажання російських імператорів захопити Константинополь та Протоки. Саме Росія запобігла вступу Османської імперії в Антанту. Виходом з цієї проблеми стала військова співпраця з Німецькою імперією. Було реформовано турецьку армію та флот. Німці передали туркам свої крейсери «Гебен» і «Бреслау». 29 жовтня 1914 р. турецький та німецький флоти обстрілюють Севастополь, а 2 листопада Росія оголосила війну Османській імперії.

Італія, яка була членом Троїстого союзу, оголосила про свій нейтралітет у війні і не підтримала своїх союзників – Австро-Угорщину та Німеччину. Італійський уряд зайняв вибірковою позицію і чекав – який блок держав запропонує вигідніші умови за вступ її у війну. В результаті довгих переговорів Італія 26 квітня 1915 р. підписала договір з Антантою. 23 травня 1915 р. Королівство Італія приєдналося до Антанти й оголосило війну Австро-Угорській імперії. В обмін за це, після закінчення війни, Італія отримала б Триєст та інші австрійські області з італомовним населенням, а також провінцію Далмація. Італії передався б протекторат над Албанією.

Друга балканська війна призвела до того, що Болгарію оточували ворожі держави. Уряд Австро-Угорщини бачив в Болгарії свого союзника у війні проти Сербії ще у 1913 р. Але німецький кайзер Вільгельм II був проти альянсу боячись, що це може відштовхнути Румунію у ворожий табір. Після початку війни Болгарія хоч й оголосила нейтралітет, проте обидва табори продовжували вести переговори щодо вступу у війну. Головними вимогами Болгарії були приєднання до неї Південної Добруджі, Вардарської Македонії та Егейської Македонії. Для Антанти ці вимоги були майже неприйнятні, адже проти виступала Сербія. Натомість Центральні держави однозначно заявили, що в разі вступу Болгарії у війну вона отримає всю Македонію, Фракію та Південну Добруджу (якщо Румунія виступить на стороні Антанти). Гарантії Німеччини та Австро-Угорщини і невдачі Антанти на фронті призвели до вступу Болгарії у конфлікт на стороні Центрального блоку і оголошення війни Сербії 14 жовтня 1915 р.

Румунія за договором з Австро-Угорщиною 30 жовтня 1883 р. пристала до Троїстого союзу. Цей договір, який продовжували кілька разів, фактично перетворився на формальність через територіальні проблеми між Італією та Австро-Угорщиною. Їх не було врегульовано і з іншими сусідами Румунії – Болгарією, Росією, Сербією. Особливу зацікавленість в Румунії мав кайзер Вільгельм II. Румунія мала значні продовольчі ресурси та сировину. Кайзер обіцяв румунам Бессарабію, Одесу і навіть згодом провести переговори з Австро-Угорщиною щодо відходу частини Трансільванії. Однак Антанта могла запропонувати за вступ у війну більші компенсації за рахунок земель Австро-Угорщини, насамперед всю Трансільванію, де відчувались тяжіння до об'єднання Румунії. Вступ у війну Болгарії остаточно переконав румунський уряд вступити у війну на стороні Антанти. 14 серпня 1916 р. Румунія оголосила війну Австро-Угорщині.

Кожна країна мала свої пріоритети та інтереси. Користуючись цим Антанта та Троїстий союз обіцяли «золоті гори» після перемоги, тим самим залучаючи на свій бік нових союзників, щоби хід війни йшов на їх користь. Так все більше й більше країн вступали у війну доки врешті-решт вона не перетворилась в світову.

Список літератури:

1. Готлиб В. В. Тайная дипломатия во время первой мировой войны / Перевод с английского В. А. Альтшулера и В. П. Готовицкой. — М.: Соцэкгиз, 1960. — 604 с.

2. Нотович Ф. И. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. – В 4 т. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1947. — Том 1. Потеря союзниками Балканского полуострова. — 748 с.

3. Міжнародні відносини напередодні й у період Першої світової війни 1914 – 1918 рр.(у документах і спогадах учасників). Хрестоматія / О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина. – Черкаси : Вертикаль, 2016. – 708 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Овчаренко О. І.

А. І. Чекаленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МЕМОРАЛІЗАЦІЯ АФГАНСЬКОЇ ВІЙНИ (1979–1989 РР.) В ЛІТЕРАТУРІ, МУЗИЦІ, МИСТЕЦТВІ

Афганська війна 1979–1989 рр. належить до тих подій 20-го століття, які ще не знайшли свого повного і об'єктивного висвітлення та аналізу. Вона залишається «білою плямою» новітньої історії. Одним із наслідків участі радянських військ у війні на території Афганістану став культурницький. Ця війна прорвалася віршами й піснями – трагічними, світлими й мужніми, які збережуть в пам'яті подвиг воїнів, які загинули в інших країнах. Трагічні події війни знайшли відгук багатьох відомих представників радянської і пострадянської культури. Афганській темі присвятили свої твори українські літератори Дмитро Павличко, Євген Гуцало, Олексій Дмитренко, Григорій Гончарук, Василь Іванина. Всі вони, в тій чи іншій мірі, торкалися різноманітних аспектів війни в Афганістані, виражаючи свій власний художній погляд на воєнні події та її учасників. Це такі жанри як художньо-документальні, історичні, спогади, щоденники воїнів. Особливо торкаються кожної людини щоденники-розповіді воїнів: вони найбільш реалістично передають всі картини болючого Афганістану. Один із воїнів пише в своєму щоденнику: «Вася погіб, а мне не дают покоя его слова, – напиши, Толя так, чтоб никто не сомневался в ребятах из Афгана. Пиши только правду»[1, 75]. Ці щоденники мають найбільшу цінність, адже написані вони живими свідками тих болючих подій.

Багато фільмів знято про Афганську війну. Якщо перші фільми про війну, зняті наприкінці 1980-х років, мали суто вигадані сюжети, то вже у 2006 р. розпочався новий період. Режисери розпочали відображати реальні події війни, зокрема, бій 9-ї роти на висоті 3234 метрів. Разом з деякими історичними неточностями він служить збереженню пам'яті [2]. Також є найбільш відомі фільми про Афганістан як : «Чорна акула» (1993), «Афганець» (1991), «Зірка солдата» (2006) тощо. У 2018 р. на російські телеекрани вийшов фільм, присвячений одному з найтрагічніших епізодів війни – повстанню радянських військових у фортеці Бадабер на території Пакистану.

Меморіалізації війни присвячено ряд скульптурних композицій. У м. Кременчук було створено композицію «На афганській стежині», що зображає групу бійців під час виходу на бойове завдання, обабіч якої встановлено персональні пам'ятники кожному уродженцю району, загиблому в Афганістані, із персональним портретом-барельєфом. В одному з парків м. Суми було встановлено персональні пам'ятники уродженцям області – ветеранам 40-ї армії Героям Радянського Союзу Петру Рубану та Володимиру Кучеренку. Меморіальний комплекс пам'яті воїнів України, полеглих в Афганістані був встановлений в Києві у 1994 р., з ініціативи Української спілки ветеранів війни в Афганістані. Пам'ятник загиблим воїнам-афганцям був встановлений і в Черкасах в 1989 році. В бойових діях на території Афганістану брали участь 3453 уродженців Черкаської області, 98 з них з них загинули, виконуючи свій військовий обов'язок, 429 черкашан нагороджені орденами і медалями [3].

На землі Афганістану зародився жанр так званої «афганської» пісні. Її найяскравішими представниками стали В. Верстаков, Ю. Кірсанов, І. Морозов, В. Петряев, О. Гонцов, Ю. Слатов, В. Мазур та інші автори. Почали з'являтися солдатські музичні гурти, серед найвідоміших – «Голубые Береты», «Каскад», пізніше до них додалися професійні

ветеранські колективи «Контингент», «Южный ветер», «Трассера». В м. Черкаси проживає О. Бабенко (творчий псевдонім – Саша Ворон), офіцер ВМФ, автор пісень військово-патріотичної тематики [3].

Для збереження пам'яті, про Афганську війну було створено декілька музеїв, наприклад: Музей воїнів-афганців у м. Вінниця. В експозиції, яка складається з п'яти оглядових залів, розміщені особисті речі загиблих, їхні листи рідним, фотографії, надіслані з Афганістану, листи від командування військових частин. Значне місце займають особисті речі: зброя, військове спорядження, афганські грошові одиниці, книги мовою пушту тощо.

У 1992 р. в Меморіальному комплексі «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» за ініціативою та участю Української Спілки ветеранів Афганістану було створено реліквійну експозицію «Твої, Батьківчино, сини. Обов'язок. Подвиг. Трагедія» фактично музей радянських воїнів-інтернаціоналістів, єдиний такого рівня у колишньому Радянському Союзі. За ці роки через його зали пройшли сотні тисяч відвідувачів, зокрема гості України із ближнього та далекого зарубіжжя. Зараз експозиція носить назву «Трагедія і доблесть Афгану». «На чужих війнах»[4].

Минуле назавжди лишається з нами. Тому жодна війна не може бути забутою, навіть та, яку було засуджено суспільством. Рядові солдати воєн не починають – вони гинуть на цих війнах, виконуючи свій військовий обов'язок до кінця.

Отже, в людській пам'яті Афганська війна буде жити довго, тому що її історія написана кров'ю солдат і сльозами жінок та матерів, обелісками з залізними зірочками та піснями, які увірвалися в наше життя фронтовим вітром. Ми будемо пам'ятати подвиги воїнів-інтернаціоналістів, звеличувати їй у піснях, віршах та фільмах.

Списки використаних джерел і літератури:

1. Афганистан в болить в моей душе...: Воспоминания, дневники советских воинов / Лит. Запись П.Ткаченко. – М.: Мол. гвардия, 1990. С.254.
2. Сидорчик А. Рубеж 9-й роты. История легендарного боя за высоту 3234 [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.aif.ru/society/history/rubezh_9-y_rotu_istoriya_legendarnogo_boya_za_vysotu_3234.
3. Саша Ворон (Бабенко) [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.usva.org.ua/mambo3/index.php?option=com_wrapper&Itemid=107
4. Українська спілка ветеранів Афганістану [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.usva.org.ua/mambo3/index.php?option=com_wrapper&Itemid=107

Науковий керівник: к.і.н., доцент Сухушина О. В.

ФІЛОСОФІЯ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК НАУКИ І СТАТУС НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Наука в її сучасному розумінні є принципово новим чинником в історії людства. Як своєрідна форма пізнання – специфічний тип духовного виробництва і соціальний інститут – наука виникла в Європі, в Новий час, у XVI-XVII ст. В античний і середньовічний періоди існували лише елементи, передумови науки, але не сама наука. Причина такого положення, зрозуміло, корениться в тих реальних суспільно-історичних, соціокультурних чинниках, які ще не створили об'єктивних умов для формування власне науки.

Отже, в історичному розвитку науки, починаючи від XVII ст. виникли три типи наукової раціональності і відповідно три великі етапи еволюції науки, що змінювали один одного в рамках розвитку техногенної цивілізації: 1) класична наука (у двох її станах: додисциплінарна і дисциплінарно організована наука); 2) некласична наука; 3) постнекласична наука. Між цими етапами існують своєрідні "перекриття", причому поява кожного нового етапу не відкидала попередніх досягнень, а тільки окреслювала сферу їхньої дії, їхню застосовність до певних типів завдань.

Кожен етап характеризується особливим станом наукової діяльності, спрямованої на постійне зростання об'єктивно-істинного знання. Якщо схематично зобразити цю діяльність як відношення "суб'єкт-засоби-об'єкт" (включаючи до розуміння суб'єкта ціннісно-цільові структури діяльності, знання і навички застосування методів і засобів), то описані етапи еволюції науки виступають як різні типи наукової раціональності, що характеризуються різною глибиною рефлексії щодо самої наукової діяльності.

Кожний етап має свою парадигму, свою картину світу, свої фундаментальні ідеї. Класична наука має своєю парадигмою механіку, її картина світу будується на принципі жорсткого лапласівського детермінізму, їй відповідає образ світобудови як годинникового механізму. З некласичною наукою пов'язана парадигма відносності, дискретності, вірогідності, додатковості. Постнекласичній стадії відповідає парадигма становлення і самоорганізації. При цьому зміна класичної науки некласичною, а останньої – постнекласичною не означає, що кожний новий етап повністю заперечує попередній. Навпаки, вони співіснують і тісно взаємодіють, доповнюючи один одного.

Уже в перші десятиліття XIX ст. були підготовлені умови для руйнації механістичної картини світу. Цьому, перш за все, сприяли три великі відкриття: створення клітинної теорії, відкриття закону збереження і перетворення енергії, розробка Дарвіном еволюційної теорії. Кінець XIX – початок XX ст. характеризувались революційними відкриттями в багатьох галузях науки, що призвели до зміни картини світу: відкриття променів Рентгена, радіоактивності (А. Беккерель), електрона (Дж. Томсон) радію (М. і П. Кюрі); створення квантової теорії (М. Планк), теорії відносності (А. Ейнштейн), квантової механіки (Е. Шредінгер, В. Гейзенберг, М. Борн). Фундаментальні зміни в уявленнях про матерію, простір, час, причинність вимагали формування нових філософсько-методологічних підходів.

В останній чверті XX ст. наука вступила в нову фазу свого розвитку – постнекласичну, яка характеризується новими рисами і новою методологією дослідження. Ці риси часто називають постмодерністськими змінами в науці, оскільки постмодернізм, як нова течія в європейській культурі, поставив у центр своєї філософії невизначеність, нелінійність, багатоваріантність і плюралізм.

Перш за все, наука звернулась до більш складних об'єктів дослідження, таких як складні системи в їх історичному розвитку (наприклад, Земля як система взаємодії геологічних, біологічних і технічних процесів, Всесвіт, як система взаємодії мікро-макро-і мегасвітів тощо). У зв'язку з цим значно посилилась роль міждисциплінарних комплексних підходів і програм, у яких беруть участь спеціалісти різних галузей знань. Усе це призводить до взаємодії різних методів, норм та ідеалів пізнання.

При дослідженні таких складних об'єктів наочність стає умовною, широко використовується історична реконструкція як тип теоретичного знання. У зв'язку з цим у сучасній науці особлива роль відводиться моделюванню. Побудова моделі дозволяє вивчати та аналізувати об'єкти без втручання в навколишній світ. Найбільш перспективним у цьому відношенні є математичне моделювання.

Постнекласична наука відкидає положення класичної науки про чітке розмежування об'єкта і суб'єкта пізнання. Визнається, що людина є невід'ємною частиною тієї реальності, що пізнається. Неможливо виокремити дослідника від об'єкта дослідження, це лише абстракція, яка не завжди є корисною. Так, згідно з концепцією, яка отримала назву реляційного холізму, природа і людина виявились тісніше пов'язаними, ніж це будь-коли уявлялось, світ фізично-множинний (фізично-причинний) і ментальний (логічний) складають нерозривну єдність, нескінченно різноманітну і невичерпну в кожному експерименті чи акті пізнання. Таким чином, у постнекласичній науці по-новому поставлена проблема об'єктивності. Об'єктивність наукового знання тепер розглядається як обумовлений особливостями об'єкта (які в повною мірою нам невідомі) характер його відповідної реакції на пізнавальні дії суб'єкта.

Визнання суб'єктивності наукового знання ставить проблему відповідальності людини за навколишній світ. Науковець, який пізнає об'єкт, не є стороннім спостерігачем – він учасник світового еволюційного процесу, він – у середині системи, що вивчається. Його знання і безжалісне ставлення до неї можуть стати загрозою людству.

Кардинально змінюється стратегія наукового пошуку. Наукове знання набуває вигляду безперервного потоку інновацій. Ядром сучасної філософії науки стає аналіз процесу наукового дослідження, який в умовах постнекласичної науки набуває проблемно-орієнтованого характеру. Крім того, сучасна філософія науки визнає ідею багатоваріантності описувань і пояснень, наполягаючи лише на ясності та прозорості висхідних принципів і посилян, послідовності та аргументованості наукового пошуку. Ідея істини замінюється ідеєю правдоподібності гіпотез і теоретичних конструкцій. Наукове знання розуміється як побудова вірогідних гіпотез, на перше місце виходять нові критерії науковості – узгодженості, переконливості, продуктивності, евристичності гіпотез.

Філософія науки по-новому розуміє статус наукового знання: воно є тільки наближенням до істини і тому в ньому є значна доля омани. Усе більшого значення набуває сценарне мислення, що передбачає багатоваріантність шляхів еволюції та нелінійної динаміки складних систем. Прогноз майбутнього стану системи стає не точним, а вірогідним.

Сучасна філософія науки включає в аналіз знання соціологічні фактори, особливо такого як наукове співтовариство в його різних формах.

Література:

1. Самардак М.М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції. – К.: Парапан, 2011. – 204 с.
2. Добронравова І.С., Сидоренко Л.І. Філософія і методологія науки. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – 228 с.
3. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы. – М.: Гардарики, 2006. – 384 с.
4. Постнеклассика: философия, наука, культура / отв. ред. Л.П. Киященко, В.С. Степин. – М.: Ин-т философии, 2009. – 671 с.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент П'янзін С. Д.

Ю. І. Михайленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ РУХУ NEW AGE

Соціокультурний підхід, дозволяє розглядати рух New Age, в динаміці взаємодії культури і соціуму. Даний рух не існує ізольовано, а знаходиться в постійній взаємодії з системою культури і суспільства в цілому. Багато авторів розглядають рух Нью Ейдж як феномен сучасної культури.

Анна Кубіак дає низку характеристик Нью Ейдж як феномену культури постмодерну:

- відсутність кордонів суб'єкта, часу і простору;
- мережева структура;
- відмова від протиріч і дуалізму;
- холізм
- постійна трансформація.

Звертаючись до теми співвіднесення руху Нью Ейдж і сучасної культури, можна умовно розділити дану тему на два питання, по-перше, який вплив чинить сучасна культура на рух Нью Ейдж, і по-друге, яку роль відіграє Нью Ейдж в сучасному суспільстві.

Одним з найбільш відомих теоретичних напрацювань за темою масової культури є робота Л.Г. Іоніна "Соціологія культури: шлях в нове тисячоліття". За його думкою, "сьогоднішні зміни в соціокультурному житті і є рух від моностилістичної культури до полістилістичної" [1, 72].

Рух Нью Ейдж надає людині мету – певний розвиток, підсумком якого буде якийсь "вищий" стан і для якого не треба відходити від традиційного життя. Багато в чому прагнення до позамежного, для досягнення якого не треба змінювати звичний спосіб життя, і забезпечує популярність ньюейджерських уявлень.

У рамках своєї роботи Ю.В. Рижов, спираючись на методологічні позиції Іоніна, ілюструє свої ідеї, звертаючись до теми музики, як до одного з провідників ідей нової релігійності в сучасну культуру. При цьому музика не є єдиним провідником ідей нової релігійності, так звана "TV реальність" вже оточує людину 20 століття з пелюшок [2].

Крім "TV реальності" людини кінця 20-го століття, людина 21 століття оточена ще й "Інтернет реальністю". Звичайно, це стосується, перш за все, західного суспільства і найбільш технічно розвинутих країн Далекого сходу. Однак загальні тенденції такі, що з кожним роком діти і підлітки проводять все більше часу за комп'ютером. Багато протестантських авторів звертають увагу на такі аспекти соціалізації в сучасній культурі як ігри і фентезі. Так, Дж. Пол Джексон зазначає: "наші сучасні діти все більше втягуються в окультизм через рольові ігри, такі як Покемони, ADnD, а також книги фентезі і наукову фантастику ... в будь-якому випадку їх вчать цінностям Нью Ейдж і язичництва" [3, 22].

Світ, у рамках якого відбувається гра, є зразком еkleктичного фантазійного світу і являє собою інтерес як спосіб трансляції Нью Ейдж уявлень. В даному світі є наявність джерел сили для персонажів, серед яких можна виокремити такі види, як магічний (Arcane), природний (Primal), псионічний (Psionic) і божественний (Divine). Одні черпають свої сили із знань і внутрішньої сили мага, інші ж є даром богів. Космологія світу створена таким чином, щоб включити в себе всі можливі релігійні уявлення. У ній є місце різним планам існування – астральному, ефірному, звичайному земному і безлічі зовнішніх планів, кожен з яких взятий з міфології того чи іншого народу.

Звичайно, ця космологія є вигадкою, і гравці усвідомлюють це, але вони, спілкуючись між собою в термінах гри, утворюючи субкультуру. Більше того, не свідомо транслюють Нью Ейдж уявлення. Представників даної субкультури небагато, але настільні рольові ігри поклали підґрунтя для подальшого розвитку з приходом нового покоління відеоігор і комп'ютерних ігор. Жанр рольових ігор (RPG) на даний момент є одним з найпопулярніших для ігор, на яких виховується сучасне покоління підлітків. І саме в жанрі RPG були реалізовані найбільш популярні онлайн-ігри, або так звані MMORPG – масові, розраховані на багато користувачів онлайніві рольові ігри (англ. "Massively multiplayer online role-playing game").

Якщо звернутися до погляду на рух Нью Ейдж журналістів, а не фахівців релігієзнавців і богословів, то для них це явище часто ілюзія, що існує в сучасній культурі. Ньюейджер, багато в чому, це портрет сучасному молодій людині, а пишуть в основному про, свого роду, "відображення в дзеркалах". Ньюейджер оточує нас всюди – в рекламі, в кіно, в книгах і навіть мультфільмах.

Дослідники відзначають серед мас-медіа, наповнених окультних впливом, сучасну японську анімацію – аніме. Поряд з аніме, що розповідає про космос і подорожі до інших світів, існують аніме, що описують історичні події або повсякденне життя школярів у звичайній токійській школі. Проте, тема магії, містики, вищих сил присутня в більшості аніме – такий попит сучасного споживчого ринку. Образ героя в сучасній масовій культурі підкреслюють як центральний.

Схожі тенденції, звичайно, можуть бути виявлені і в західній мультиплікації. Мультфільми У. Діснея розглядаються баптистами не стільки як антирелігійні, а скоріше як такі, що несуть альтернативну релігійність, релігійність неоязичництва і релігійність Нью Ейдж. Критиці піддалися такі твори, як "Король Лев" через ідеї гармонії і духовність, "Колеса життя", і "Покахонтас" за схожу з природопоклонінням духовність [5].

Отже, в даній статті була показана специфіка функціонування руху Нью Ейдж в контексті сучасної масової культури і суспільства споживання. Сучасна масова культура часто виступає провідником ідей релігійності Нью Ейдж. Комп'ютерні ігри, в особливості MMORPG і японські анімаційні серіали, наповнені окультно-містичні ідеями і символами є прикладами взаємовпливу даних двох сфер (сфери нової релігійності і сфери сучасної масової культури). З одного боку, ігрова та анімаційна індустрія використовує інтерес до містики, магії, надприродних здібностей і істот в комерційних цілях. З іншого боку, сам потік "чарівних" фільмів і ігор формує і підтримує інтерес до даної теми серед населення.

Література:

1. Ионин Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие. – М.: Логос, 2000. – 431 с.
2. Рыжов Ю.В. Ignoto Deo: Новая религиозность в культуре и искусстве. – М.: Смысл, 2006. – 328 с.
3. Джексон Джон Пол. Покупая и продавая души наших детей: Пристальный взгляд на покемонов. – СПб.: Новое и старое, 2003.
4. Cambel C. The Cult, Cultic Milieu and Secularization // The Culti Milieu: Oppositional Subcultures in an Age of Globalization. – New York: AltaMira Press, 2002. – p. 12-25. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=WU42AAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
5. König T. The New Age Movement: Genesis of a High Volume, Low Impact Identity. Dissertation. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.restore.ac.uk/lboro/staff/thomas/disse.pdf> (дата звернення 07.02.2019)

Науковий керівник: к. філос. н., доцент П'янзін С. Д.

К. В. Овчаренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФЕНОМЕН СИМВОЛУ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

В античну епоху символізм трактувався як вчення про буття. "Відображенням цієї епохи є скульптура, яка містить в собі життєвість і конкретність буття. Життя античної людини було обмежене земним буттям." [2, 78]. Небо олімпійських богів відрізняється від Землі досконалістю та вишуканістю, а отже не сутнісними, а якісними ознаками, що свідчить про надзвичайно непомітну демаркацію земного та небесного в античній картині світу. Ба більше: земне є відображенням небесного. Для античного символізму невідомий чистий дух, даний в абсолютній ідеальності.

Утвердження християнства спричинило трансформацію картини світу. Сформувалися відмінні від античного світу цінності: віра, надія, любов. Коло інтересів та центр очікування людини є не теперішнє, а потойбіччя, Царство Небесне в парадигмі християнства. "Утворюється колізія між розумом та вірою, яка спирається на догматику та міф." [1, 93]. Саме в пізнанні, сприйнятті християнської картини світу ключову роль грає символ, адже світ більше не розуміється математично і роль філософії як картини світу починає відігравати християнський канон: догмати і міфи. Символ є способом інтерпретувати, осягнути глибини вчення релігійного тексту. Символ як знак є необхідною умовою для необізнаної,

непідготовленої людина з метою сприйняти складні, незрозумілі догмати. Метафоричність біблейських текстів, інтерпретація догматів християнськими мислителями — це те, що створило можливість для розвитку християнства. Завдання символу в парадигмі християнської філософії полягає в тому, щоб пояснити трансцендентне. Яскравим прикладом використання символів є притчеве, метафоричне повчання, яке так властиве для текстів Євангелія.

Перед християнськими мислителями постало завдання пояснити природу Ісуса Христа, і вони дійшли висновку, що Він є — божественним гнозисом, Словом, яке вийшло з безмови, щоб викупити первородний гріх. Ісус воскрешає плоть через дух і таким чином виникає можливість порятунку, мети життя християнина.

У II ст. римський священник створює текст-одкровення “Пастир Герми”, в якому знаходимо велику кількість символів. Символом Церкви — є жінка, яка є одночасно молодою і старою, і котра має властивості життєдайності, народження, перебування під захистом. Символ Церкви як жінки залишився актуальним і в наш час. Церква — наречена Христова. “Образ будівлі храму із каменю, в котрій кожен камінь — це людина, а наріжні камені — апостоли, які стоять на “скелі” — Христос. Все в оточенні води — хрещення. Вербове гілля — є символом внеску, який кожний приносить до Церкви.” [3, 73]. В “Пасторі” говориться про колективний порятунок, образом якого є корабель, зроблений руками людини з того матеріалу, що створено Богом. Чесноти християнства (віра, аскеза, любов, терпіння, правдивість тощо) символізують діви, які супроводжують в храм.

Ориген, вчення якого на V-у Вселенському соборі було визнане неканонічним, інтерпретував Трійцю таким чином: Бог-Отець — замкнена одиниця (монада), яка переходить межі всього, що може бути пізнаваним. Бог-Син — вічно суцільний Логос, “промінь світла, який виходить із джерела”. Ориген метафорично називав людину янголом, який замерз. Час в мислителя — це холод, зло.

Псевдо-Діонісій Ареопагіт, засновник концепції християнського енергетизму, тлумачив Трійцю як об'єднання енергії Творця. “Бог-Творець являє себе в світі через свій задум — це і є енергія. Бог-Син і Бог-Святий Дух — провідники Божої енергії.” [1, 137]. Бог є потаємною безмежністю, бо світ є кінечним, але вони об'єднані енергією. Саме Псевдо-Діонісій є автором концепції екзегетики або інтерпретації священних текстів. Він виділяє способи пізнання Божої сутності: притчевий — доступний спосіб навчання мас. Другий спосіб — прямий, призначений для праведників та святих. Символ енергії є для людини наразі універсальним містком до трансцендентного.

Першим про персонального Бога говорить Аврелій Августин. Він відкидає субординативізм Оригена та емінативізм Псевдо Діонісія. Людина, за Августином, творіння, яке прагне пізнати Творця. П'єр Абеляр вважав найважливішою для людини іпостасю — Бога-Сина. Бог-Отець є досконалість вищого блага. Однак саме друга іпостась — Бог-Син, описує для людини цю досконалість. Бонавентура створює концепцію божественної ілюмінації: людина, пізнаючи світ, пізнає порядок, який є відблиском Божого світла. Слідуючи цій логіці, — все, що людина мислить — веде її до Бога. Фундатор математичного розуміння Бога, Микола Кузанський, інтерпретує Трійцю наступним чином: Бог-отець — це вічність, Бог-Син — рівність, Бог - Святий Дух — це зв'язок. Людина, за Кузанським, це єдність божественного і природного: мікрокосмос подібний макрокосмосу. “Кузанський говорить про єдність протилежного: божественного і тварного. Друга іпостась Бога, Ісус Христос є одночасно і людиною, і Богом. “ [3, 141].

Таким чином, символ в епоху Середньовіччя був невід'ємною ознакою, способом гносеологічного осягнення дійсності в християнській картині світу. Саме завдяки розгадуванню, відкриванню таємниць світобудови, які лежать в основі священного тексту, — є можливим розуміння власного сенсу життя та спрямованості життя в соціокультурному просторі. Варто зазначити, що символ є необхідною умовою для пізнання сфери трансцендентного, яку неможливо пізнати в емпіричному досвіді. У XX ст. середньовічний концепт символу вивчає традиція феноменології та екзистенціалізму, зокрема О. Фінк [4, 7] зауважує символічний досвід гри, Е Касієр — структурно-граматичний потенціал символу в

культури. Творчий доробок мислителів епохи Середньовіччя сформував основні догмати християнської філософії, віровчення та життєві позиції християнина, що є актуально і в наш час.

Список використаної літератури:

1. Симонова Н. В. Християнська Церква в Высокое Средневековье. — М.: МПГУ, 2011. — 220 с.
2. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. — М.: Мысль, 1993. — 714 с.
3. Коплстон Ф. Ч. История Средневековой философии. — Центрполиграф, 2003. — 356 с.
4. Play as Symbol of the World: And Other Writings / By Eugen Fink, Ian Alexander Moore, Christopher Turner / Indiana university press; Blumington ; 2016, 360 p.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент Кретов П. В.

К. О. Скляренко

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

ЕКЗОГЕННІ І ЕНДОГЕННІ МОТИВИ ЗВЕРНЕННЯ ДО КАТЕГОРІЙ ПОВСЯКДЕННОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

Історія розвитку соціологічних досліджень дає підстави стверджувати, що повсякденність як перспектива і предмет дослідження соціально-гуманітарних наук виникає в умовах кон'юнктури понять і уявлень, які виробляються здебільшого в кризові моменти. Звернення до феномену повсякденності відбувалося тоді, коли соціально-економічне і соціально-культурне пізнання знаходилося в кризі. З середини 70-х рр. поняття повсякденності естабулюється в соціології і гуманітарних науках. У суспільстві виразно проявляється практичний вплив нових соціальних рухів: молодіжних, жіночих, екологічних, пацифістських, волонтерських та інших. До процесу інтелектуального розчарування і необхідності зміни соціальних орієнтирів можна віднести також розчарування в системній ідеології як важливу причину того, що люди перестають вірити в можливість руху системи у напрямі індивіда. Звідси звернення до ідеалів внутрішнього змісту якості життя.

Безперервна трансформація соціального світу, глобалізація, стрімкий розвиток комунікаційних технологій зумовили появу ситуації, в якій сучасна соціологічна теорія, яка традиційно вважала себе «наукою про суспільство», виявилася поставлена перед фактом необхідності здолати розрив між базовими соціологічними концептуалізаціями і стрімкими трансформаціями предмета свого дослідження. У зв'язку з цим стан теоретичного ландшафту сучасної соціології характеризується зміщенням дослідницького інтересу з відносно стійких структур і інститутів у бік мікросоціальних явищ і процесів. Про це красномовно писав П. Штомпка: «Центр уваги сучасної соціології останнім часом, здається, різко міняється. Серйозні автори захоплено пишуть книги з питань любові, інтимності, дружби, харчування, поп-музики, покупок, ризику, недовіри, самотності, здоров'я і фізкультури, поїздок в таксі і т. п». [2, с. 3].

Сучасні тенденції посилили критику цивілізаційних аспектів, і повсякденність стала якраз тією характеристикою буття людини, яка виступила зброєю та головною категорією ідеології критики прогресу. Із зростанням стабільності соціальних зв'язків росте інтерес до виявлення найбільш глобальних закономірностей в суспільстві. З появою класів, націй в соціальному пізнанні переважають макротерії, що розглядають стратегію розвитку суспільства, або ж метатеорії аналізу сфер суспільного життя. Сучасне суспільство накопичує систему історичних передумов для переходу в новий нерівноважний стан, який не можна буде описати з позицій лінійних залежностей, а, можливо, і з позицій метатеорій. Ідеї синергетики поступово займають важливе місце в теорії соціального пізнання. Проте тут виникає важливе методологічне питання: де передусім, необхідно шукати невизначеність в соціальній сфері? Де в нашому житті криється небезпека непередбачуваності? Актуальним стає також питання про шляхи розвитку сучасного суспільства: або воно розвивається у

напрямі фрагментарності, або у напрямі нової, раніше не існуючої цілісності. Ці найважливіші питання припускають розробку нового категоріального апарату і нових дослідницьких технологій. М. Вебер, А. Шюц, Г. Гарфінкель і багато інших запропонували ввести в аналіз соціального життя категорію «повсякденність».

А. Турен також вказував на те, що «чим суспільство сучасніше, тим більше значення надається не інститутам і універсалістським принципам, а самим дійовим особам. Саме від них повинні виходити зміни, які не дають сфері здійснення соціальних і політичних дій зруйнуватися і зникнути взагалі» [2, с.8]. Найяскравішою рисою сучасності А. Турен називає розпад системи загальнозначущих громадських інститутів і організацій соціального контролю. Тому і в соціологічній теорії акценти зміщуються з досліджень великих співтовариств, великих соціальностей на деталізацію повсякденності особистості, на індивідуальну природу соціального життя.

Ми описали зовнішні чинники, які викликають необхідність звернення до категорії «повсякденність» у рамках соціологічної науки. Проте передумови для самостійного існування теорії повсякденності виникли задовго до ХХ ст. та обумовлені також ендогенними факторами - логікою розвитку самого наукового знання. Ще античні мислителі, розуміючи цінність повсякденного, звертались до категорій практичного досвіду. Платон, Аристотель, Епікур були «батьками» категорії «загального здорового глузду», яку потім сформулював Томас Рід та яка згодом утвердилася прагматиками ХІХ ст.

Науковий інтерес до повсякденної реальності повною мірою виник лише в ХХ столітті. Звернення до цієї теми було наслідком невдоволення станом соціальних наук, тобто питання було підняте у рамках суперечки про найбільш адекватний опис світу суспільства. Таким чином, у ХХ ст. акцент у західній філософії зміщується на дослідження звичного, щоденного. Повсякденність в полі філософської рефлексії входить з ім'ям Е. Гуссерля, засновника феноменологічної традиції, який сформулював поняття «життєвого світу» (Lebenswelt), в рамках якого наукове пізнання ставиться в залежність від «донаукового» та «поза наукового» пізнання. Е. Гуссерль, оперуючи такими поняттями, як «безпосереднє» та «очевидне», головним визнає саме практично апробовані знання та досвід.

Інтерес сучасних соціологів до повсякденності можна визначити як початок конституювання нового соціологічного поля, в якому ще не чітко прописаний предмет і об'єкт досліджень. Ще не у усіх своїх вимірах об'єкт дослідження стає чітко вираженим для того, щоб прийняти повсякденність як частину соціологічної науки. У вузькому сенсі внутрішньонаукове знання орієнтує свій інтерес до категорій повсякденності з наступних причин. Нині зростає очікування суспільної свідомості учених-соціологів з приводу того, коли ж буде здолана автономія різних соціальних наук по відношенню до їх предмета. З цим пов'язані спроби практично працюючих соціологів здолати прірву між наукою і повсякденністю, між тим, що ми називаємо зверненням до абстракцій соціальної природи, і соціальними реаліями, які здійснюються в практиці індивідів. Серед соціальних теоретиків і соціологів-практиків росте переконаність в тому, що наукові і методичні прийоми, якими оперує академічна наука, не мають такого великого значення при дослідженні повсякденної соціальної практики. Критика позитивістських канонів виходить з того, що вони і обмежують, і стоншують досвід вивчення реальності, а феномен повсякденності залишається за бортом академічної науки.

Дослідження повсякденного життя неминує ставить ряд методологічних проблем, які пов'язані із складнощами узагальнення і оцінок різноманітних, часто взаємовиключних даних, що розкривають внутрішню неоднорідність і мінливу динамічність ходу повсякденного життя. Сучасна соціологічна теорія покаже свої нові досягнення в дослідженні повсякденної практики, якщо вона зможе захистити їх від технократичного мислення соціальних технологій. Імператив фактичних змін в соціологічній теорії і її методології зводиться до того, що соціологічна наука кореспондує все більше і більше з проблемами соціальних очікувань. Мається на увазі передусім наступне: суспільство чекає від соціології конкретних рецептів, які допомогли б йому набути знання про самих себе для

практичних дій. Соціальні науки, які спираються на вищезгадані критерії і категорії, побудовані на позитивістській емпіричній базі, знаходяться як би по той бік життєвих процесів. Соціологія повсякденності - ось основний імператив, який має усередині себе теоретична соціологія як тенденцію розвитку. Саме ці тенденції соціальні теоретики і означають як методологічний поворот, парадигмальне зрушення, «третю соціологію» (П. Штомпка) [2, с.4]. Необхідність вивчення екзистенціального змісту повсякденного простору сучасної особистості, пов'язана із смисловою структуризацією «мікроуніверсуму» людини, і обумовлює актуальність існування «нової соціології» - соціології повсякденного знання.

Такі основні проблемні пункти, позначені в методиках дослідження повсякденності, які дозволяють нам зробити висновок про те, що соціально-культурні зміни, пов'язані з постмодерністським розвитком індустріального суспільства, внутрішньонаукові тенденції розвитку, які повинні відбивати ці соціальні зміни, породжують потребу у формуванні нового соціально філософського поля, де предметом дослідження є повсякденність. Отже, формування предметної галузі дослідження - теорії повсякденності пов'язується, в першу чергу, з постмодерністським розвитком індустріальних суспільств, з соціально - культурними змінами, що відбуваються в них. Ці фактори ми відносимо до зовнішніх передумов формування предмета дослідження - повсякденності. Внутрішньонаукові передумови пов'язані з розвитком соціології в напрямку конвергенції методології об'єктивізму і суб'єктивізму.

Список використаної літератури:

1. Турен А. Социология после социологии / А. Турен // Социальные и гуманитарные науки. Отеч. и зарубеж. литература, Сер.11, Социология: РЖ / РАН. – М., 2008. – № 3. – С5-11.
2. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь. Новый поворот в социологии / П.В. Штомпка // Социологические исследования. – 2009. – №8. – С. 3-12.

СЕРІЯ

**«ПРИРОДНИЧО-
МАТЕМАТИЧНІ
ТА КОМП'ЮТЕРНІ
НАУКИ»**

БОТАНІКА

МОРФОЛОГІЧНА МІНЛИВІСТЬ ТА ВІТАЛІТЕТНА СТРУКТУРА ЦЕНОПОПУЛЯЦІЙ ЗІРОЧОК МАЛЕНЬКИХ І РЯСТУ ПОРОЖНИСТОГО У ЧЕРКАСЬКОМУ БОРУ

Однією з актуальних проблем сучасності є вплив техногенної діяльності на об'єкти навколишнього середовища, що набуває в останні десятиліття глобальних масштабів. Даний факт є вирішальним для збільшення кількості біолого-екологічних досліджень з метою визначення ступеня впливу техногенного навантаження на біотичний компонент екосистем [1].

Ефемероїди – це унікальні багаторічні рослини, які пристосувалися до непростих умов, завдяки короткому вегетаційному періоду. Коли світла і води достатньо, вони стрімко ростуть і цвітуть. З настанням несприятливого сезону, їх наземні частини всихають і відпадають. Підземні ж частини (бульби, кореневища, цибулини) залишаються, щоб відростити нові пагони вже в наступному році. Часу на розвиток у ефемероїдів зовсім небагато. Іноді в запасі у рослин всього пару тижнів. Саме через такі специфічні особливості ці рослини є цікавими об'єктами для дослідження впливу на них техногенного навантаження [3].

Оцінка стану ценопопуляції може проводитися практично для будь-якого виду. Для оцінки стабільності розвитку переважно використовуються об'єкти із зручною для аналізу системою морфологічних ознак [7]. Вибір об'єкта залежить від конкретного завдання. Це може бути якийсь певний вид, що представляє спеціальний інтерес на досліджуваній території [4]. На нашу думку, такими об'єктами можуть бути гусяча цибулька жовта або зірочки маленькі (*Gagea minima*), ряст порожнистий (*Corydalis cava* Schweigg. et. Korte.).

Відібрані види рослин ризяться за своїми характеристиками, але між ними спільним є те, що це ефемероїди.

Збір досліджуваного матеріалу проводився з ділянок, котрі розташовані в межах м. Черкаси, а саме в різних за антропогенним навантаженням місцях на території лісового масиву Черкаський Бір. Ступінь антропогенної дигресії визначається за зміною стану лісових насаджень внаслідок впливу рекреації. Вирізняють п'ять стадій рекреаційної (антропогенної) дигресії. Перша стадія – дигресія найменша, п'ята – найбільша.

Збір матеріалу проводився в квітні 2018 року. Рослинний матеріал для аналізу збирали на ділянках розміром близько 10 м². Загальна площа досліджуваної території становила приблизно 300 м².

Загалом вивчено: 3 ценопопуляції зірочок маленьких, 3 ценопопуляції рясту порожнистого. Ділянка 1 має 4 стадію антропогенної дигресії, ділянка 2 – 3 стадію, ділянка 3 – 2 стадію.

З кожної рослини були зняті такі морфометричні параметри: висота рослин (см), довжина листка (см), ширина листка (см), кількість листків (шт.), кількість квіток (шт), розмір квітки (довжина і ширина) (см), площа листової пластинки (см²), тичинки (розмір) (см), маточки (розмір) (см).

Також нами був використаний один з методів розрахунку життєвості ценопопуляцій – індекс віталітету ценопопуляцій (IVC) [8]. Індекс розраховували з використанням вирівнювання методом зважених середніх:

$$IVC = \frac{1}{N} \sum \frac{x_i}{X_i}$$

де x_i – середнє значення i -тої ознаки в ценопопуляції; X_i – середнє значення i -тої ознаки для всіх ценопопуляцій; N – кількість ознак [5].

Виявлено, що в ценопопуляціях рясту порожнистого і зірочок маленьких середні значення їх морфологічних ознак вегетативних і репродуктивних частин мають незначні відмінності в різних умовах зростання (різний ступінь антропогенної дегресії).

Нами досліджувалась амплітуда мінливості ознак, показником якої може бути коефіцієнт варіації (CV%). Рівень мінливості визначали у відповідності до такої шкали: дуже низький (до 7%), низький (7-12%), середній (13-20%), високий (21-40%), дуже високий (більше 40%). У всіх ценопопуляціях досліджуваних рослин більшість морфо метричних параметрів мали середній та високий рівень їх мінливості.

Досить мінливими є розміри листка (ширина і довжина) в рясту порожнистого: довжина від 22,6% до 25,1% , а ширина від 23,01% до 32,6%; в зірочок маленьких: довжина від 30,27% до 38,06%, а ширина від 30,0% до 34,15%. Це вказує на те що, в рослин змінюється розмір листка для більш ефективного вловлювання світла. Досить цікавим є те що, мінливість цих показників вирівнюється в площі листка.

Також нами було виявлено цікаву особливість, а саме те, що у зірочок маленьких мінливість кількості квіток була найменшою (29,71%) у рослин, що зростали в найгірших умовах, тоді як у кращих умовах вона була більшою і становила 33,67%.

Для оцінки взаємозалежності між морфологічними ознаками досліджуваних видів рослин (на градієнти умов їх зростання) розраховували коефіцієнт кореляції Пірсона (r) [6].

Порівняльний аналіз системи кореляційних зв'язків між морфометричними параметрами досліджуваних видів рослин, в різних умовах зростання показав, що у кожного виду між певними морфопараметрами є свої особливості в їх силі і напрямках [9][10]. Але більшість з них сприяє кращому пристосуванню до виживання рослин в несприятливих умовах середовища. Зокрема, у рясту і зірочок рівень інтегрованості рослин мав найвищі значення на ділянках з третім ступенем антропогенної дегресії (відповідно: 33,6% та 44,01%), а найменшим – з четвертим ступенем (4,06% і 23,8%).

Список використаної літератури:

1. Бурда Р.И. Антропогенная трансформация флоры / Р.И. Бурда. – К. : Наук. думка, 1991. – 167 с.
2. Голівець М.О. Адаптивна стратегія *Impatiens parviflora* DC. (Balsaminaceae) у вторинному ареалі. II. Віталітета структура популяцій та онтогенетична стратегія виду // Укр. ботан. журн. – 2014. – 71, № 3. – С. 317-322
3. Злобин Ю.А. Принципы и методы изучения ценологических популяций растений / Злобин. Ю.А. – Казань. Изд-во Казанского университета. – 1989. – с.147
4. Злобін Ю. А. Концепція морфометрії у сучасній ботаніці / Ю. А. Злобін, В. Г. Складар, Л. М. Бондарева, К. С. Кирильчук // Чорноморський ботан. журн. – 2009. – Т. 5, № 1. – С. 5–22.
5. Ізмет'єва С. В. Життєвість і морфологічна мінливість особин *Carex dioica* L. (Cyperaceae juss) на території Західного Полісся / С. В. Ізмет'єва, І. М. Данилик // Біологічні Студії. – 2011. – 5 / №3. – С. 125–134.
6. Ишбирдин А.Р., Ишмуратова М.М., Жирнова Т.В. Стратегии жизни ценопопуляции *Cephalanthera rubra* (L.) на территории Башкирского государственного заповедника // Методы популяционной биологии. Сборник материалов Всеросс. популяционного семинара (Сыктывкар, 2004). Сыктывкар, 2004. Ч. 2. С.85-97.
7. Каземірська М.А. 2013. Особливості віталітетної структури популяції *Fritillaria montana* Норре (Liliaceae Juss.) на північно-східній межі ареалу. // *Modern Phytomorphology* – 2014. – № 5. – С. 249–256.
8. Пашкевич Н.А. Оцінка адаптації ценопопуляцій *Eragrostis minor* Host. (Poaceae) до умов трансформованого середовища // *Modern Phytomorphology* – 2015. – № 7. – С. 103–113.
9. Первоцвіти Черкащини / Упоряд. М.Н. Гаврилюк, С.І. Дерій, Б.В. Легоняк, О.Г. Моргун, Л.Ф. Сливка, О.В. Спрягайло, А.В. Фрузенкова. – Черкаси: Вертикаль, 2005.
10. Темченко А. М. Систематична та географічна структура флори запроектованого природного національного парку «Черкаський бір» / А. М. Темченко // Укр. ботан. журнал, 1988. – № 4. – с. 76–78.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Дерій С.І.

ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ НУТУ ЗА ДІЇ ГЕРБІЦИДУ, РЕГУЛЯТОРА РОСТУ РОСЛИН І МІКРОБНОГО ПРЕПАРАТУ

У сучасному аграрному виробництві чільне місце займає концепція інтенсивного ведення господарства з використанням як хімічних, так і біологічних засобів захисту. Проте на зміну традиційним повинні прийти сучасні препарати, котрі володіють добре вираженою селективністю і належним рівнем ефективності [1], або мають розроблятися технології, в яких біологічні препарати самостійно чи в комплексі використовуватимуться з хімічними.

Так, доведено [2], що за сумісного використання гербіцидів і регуляторів росту рослин норми внесення гербіцидних агентів можуть бути зменшені на 20-30% без зниження захисного ефекту. Однак, у той же час, самостійне застосування гербіцидів може мати негативний вплив на культурні рослини, що проявляється в зміні активності фізіологічних процесів, спрямованих на усунення стресового стану [3], водночас високі норми використання гербіцидів, можуть знижувати продуктивність посівів.

Позитивну дію біологічних препаратів стосовно підвищення стресостійкості посівів різних сільськогосподарських культур відмічали у своїх дослідженнях багато науковців [4 – 6], проте в посівах нуту комплексна дія гербіцидів і біологічних препаратів не вивчалася.

Метою й завданням наших досліджень було з'ясування впливу різних норм гербіциду Панда [7] в нормах 3,0; 4,0; 5,0; 6,0 л/га окремо і по фоні обробки насіння – регулятором росту рослин (РРР) Стимпо [8] у нормі 0,025 л/т, мікробним препаратом (МБП) Ризобофіт [9] у нормі 1,0 л/т та сумішшю РРР Стимпо і МБП Ризобофіт у тих же нормах на формування врожайності посіву нуту сорту Пам'ять [10]. Облік і дослідження врожайності зерна в дослідях виконували згідно методик, описаних З. М. Грицаєнко із співавторами [11], якість зерна нуту оцінювали згідно ДСТУ [12, 13]. Статистичну обробку результатів досліджень проводили за методами дисперсійного аналізу, описаними Б. А. Доспеховим [14].

У результаті проведення досліджень встановлено, що врожайність нуту варіювала як за роками, так і в залежності від використання різних норм гербіциду Панда, внесених як окремо, так і в комбінації з РРР Стимпо, МБП Ризобофіт та погодних умов. Найвища врожайність у варіантах досліді була відмічена у 2016 р. Так, у варіанті без застосування препаратів (контроль I) урожайність нуту у 2016 р. склала 1,0 т/га, у той же час у 2015 і 2017 рр. урожайність нуту була дещо нижчою і становила 0,91 і 0,88 т/га відповідно. Ці дані урожайності зерна за роками узгоджуються з показниками погодних умов, які за кількістю опадів і температурою були найоптимальнішими для посівів нуту у 2015 і 2016 рр.

У середньому за три роки досліджень у варіантах без використання препаратів (контроль I) врожайність нуту коливалась у межах 0,88-1,0 т/га. та з ручними прополюваннями (контроль II) – у межах 0,94-1,05 т/га.

За самостійної дії МБП Ризобофіт відносно контролю I спостерігалось зростання врожайності культури на 9 % та на 1 % – відносно контролю II. За дії РРР Стимпо (0,025 л/т) спостерігалось зростання врожайності зерна нуту відносно контролю I на 15 %, та 7 % – до контролю II.

У варіантах з сумісним застосуванням МБП Ризобофіт (1,0 л/т) і РРР Стимпо (0,025 л/т) врожайність зерна нуту відносно контролю I і II зросла на 23%, та на 15 % відповідно. Зростання врожайності рослин нуту за комбінації РРР Стимпо (0,025 л/т) + МБП Ризобофіт (1,0 л/т) відносно контролів I і II може бути обумовлено активізацією проходження у рослинах обмінних процесів завдяки дії регулятора росту рослин на фоні підвищеного рівня азотного живлення з боку діяльності бульбочкових бактерій, про що вказують й інші автори [15].

За дії гербіциду Панда врожайність нуту в середньому за роки змінювалася залежно від норми внесення препарату. Так, за норм гербіциду Панда 3,0 – 4,0 л/га врожайність зроста відносно контролю І на 10 – 24 %.

За внесення 5,0-6,0 л/га врожайність зерна нуту зростала відносно контролю І лише на 10-16 %. Деяке зниження урожайності, очевидно, пов'язане з пригнічуючим впливом на рослини нуту за підвищених концентрацій ксенобіотика.

Висновки. Найвищу врожайність зерна нуту (1,57 т/га) одержано у варіанті використання гербіциду Панда в нормі 4,0 л/га на фоні передпосівної обробки насіння РРР Стимпо (0,025 л/т) і МБП Ризобофіт (1,0 л/т). Зростання врожайності в даному варіанті досліджування супроводжувалося ростом маси 1000 зерен що обумовлювалося покращеним проходженням у рослинах фізіолого-біохімічних процесів на фоні підвищеного рівня азотного живлення та значного зниження забур'яненості посівів.

Список використаної літератури:

1. Івашенко О., Березницька Н., Горбач О. Ларен 60 % з. п. може багато. Пропозиція, 2002. – №1. С. 53–54.
2. Ярчук Н. Н., Булгакова М. П. Физиологически активные вещества гумусовой природы как экологический фактор детоксикации остаточных количеств пестицидов. Гуминовые вещества в биосфере, 1991. - №10. С. 75–80.
3. Гончар, Л. М., Щербакова О. М., Вплив передпосівного оброблення насіння на фізіологобіохімічні процес під час проростання насіння нуту. Науковий вісник НУБП України. Серія: агрономія, 2015.- № 1, С. 210.
4. Serekrayev N, Popov V, Stybayev G, Nogayev A, Ansabayeva A. Agroecological Aspects of Chickpea Growing in the Dry Steppe Zone of Akmola Region, Northern Kazakhstan. Biotech Res Asia, 2016; - 13(3).
5. Singh, G., Ram, H., Aggarwal, N., & Turner, N. Irrigation of chickpea (*cicer arietinum* l.) increases yield but not water productivity. *Experimental Agriculture*, 2016. - 52(1), 1–13.
6. Бочевар О.В., Сидоренко Ю.Я., Ільєнко О.В., Остапенко М.А., Остапенко С.М. Вплив агротехнічних заходів вирощування на врожайність зерна нуту. Таврійський науковий вісник, 2013. - № 85 - С.15–19
7. Панда, КЕ: Каталог. URL: <https://ukravit.ua/uk/panda/> (дата звернення: 10.06.2018)
8. Стимулятор росту Стимпо : Каталог. URL: <http://www.agrobiotech.com.ua/ua/stimpo> (дата звернення: 20.07.2018)
9. Ризобофіт : Каталог. URL: <http://www.znamagro.com.ua/ua/catalog/bakterialnyie-udobreniya/rizobofit.html>. (дата звернення: 20.07.2018)
10. Державний реєстр сортів рослин України . Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України. 2015. URL: <http://vet.gov.ua/sites/default/files/ReestrEU-2015-01-14a.pdf>. (дата звернення: 20.07.2018)
11. Грицаєнко З. М., Грицаєнко А. О., Карпенко В. П. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів. К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. - 320 с.
12. ДСТУ 6019:2008. Нут. Технічні умови. К. : Держспоживстандарт України, 2010 8 с. (Державний стандарт України).
13. ДСТУ ISO 520:2015. Зернові і бобові. Визначення маси 1000 зерен. Київ. 2015. 10 с.
14. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М.: Колос, 1973. - 335 с.
15. Івасюк Ю.І. Продуктивність посівів сої за роздільного та інтегрованого застосування мікробіологічного препарату, регулятора росту рослин і гербіциду // Вісник аграрної науки Причорномор'я, 2016. – №. 3. – С. 89–95.

Науковий керівник: д. с.- г. н., професор Карпенко В. П.

А. В. Кравцова, Ю. О. Компанієць

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЛОРИ ГАЗОНІВ МІСТА СМІЛА

Газонні покриття, як один з важливих компонентів рослинного покриву міст, є ключовою ланкою у формуванні стабільного екологічного стану урбоєкосистеми, а саме тому актуальним є цілеспрямований його розвиток із застосуванням науково обґрунтованих технологій. Виходячи з цього, важливим на сьогодні є флористичне та фітоценотичне вивчення дернових покриттів урбанізованих територій, оцінка їх якісних характеристик, екологічних особливостей формування та розвитку культурфітоценозів для оптимізації

середовища міст, оскільки на сьогодні створення газонних культур фітоценозів здійснюється без застосування необхідних еколого-біоморфологічних знань про газонні трави та їх угруповання [1,8].

Швидкі темпи розвитку урбоекосистем, зумовлюють актуальність проведення наукових досліджень з визначення стану довкілля у містах за видовим складом рослинних комплексів та напрямків його оптимізації засобами озеленення. Міста є постійними джерелами розповсюдження адвентивних видів рослин, центром концентрації бур'янів та рослинних угруповань, котрі виникають під впливом діяльності людини. Відповідно до цього, постійно зростає зацікавленість в поглибленому вивченні адвентивних видів та власне флористичних комплексів, що виникають за їх участі [2,45].

Метою дослідження було вивчення таксономічної структури спонтанної флори газонних територій м. Сміла та її біолого-екологічний аналіз.

Предмет дослідження – видовий склад газонних угруповань м. Сміла.

Методи дослідження – маршрутно-описовий та математичної статистики [3,48].

Дослідження проведено впродовж вегетаційних періодів 2017-2018 рр. на території м. Сміла. Місто розташоване у центральній частині лісостепової зони України в південно-східній частині Черкаської області.

Видовий склад рослинних комплексів газонних покриттів м. Сміла представлений 111 видами вищих судинних рослин, які належать до 24 родин та 80 родів і 3-х порядків. Серед них до класу *Magnoliopsida* належать 89 видів із 61 родини (81,33%), до класу *Liliopsida* – 21 вид з 13 родин (17,33%) та 1 вид до відділу *Equisetophyta*(0,90%).

Найбільшими за чисельністю таксонів є родини *Asteraceae* (22 види з 15 родів), *Brassicaceae* (12 видів з 10 родів), *Fabaceae* (10 видів з 4 родів), *Amaranthaceae* (6 види з 3 родів), *Rosaceae* (6 видів з 4 родів), *Caryophyllaceae*(6 видів з 4 родів). Їхня загальна частка у відсотках складає 54.95% вивід рослин від загальної кількості і 49.33% родин відповідно.

Під географічною структурою видового складу газонних культур-фітоценозів нами розуміється кількісне співвідношення видів, що на них зустрічаються, що базується на основі їх розподілу за типами ареалів. Для аналізу видів дернових фітоценозів м. Сміла використано метод класифікації типів ареалів за системою Мойзеля. Розподіл видів за зональними хорологічними групами показав, що найбільшу частину мають види бореально-температно-субмеридіально-меридіональної групи – 31 вид або 27.92% від загальної кількості видів. Дещо менше припадає на температурно-субмеридіально-меридіональну групу – 25 видів (22.52%). Майже однакова кількість видів нараховують бореально-субмеридіальна та температурно-субмеридіальна групи –19 (17.11%) та 16 (14.41%). Бореально-температно-меридіальна група складає 6 видів або 5.4%. До групи з південно-темперальним типом ареалу входить 5 видів (4.5%). Решта груп ареалів нараховує 9 видів та загалом складають 8.10% від загальної кількості видів

За часом занесення на територію визначені види віднесені до археофітів - 58 видів, що складає 52.25% та кенофітів – 53 види (47.75%). За ступенем натуралізації, більшість видів - епекофіти (57 види), геміепокофіти - 36, агріофіти - 12, випадкові апофіти - 6 видів. (Рис. 1).

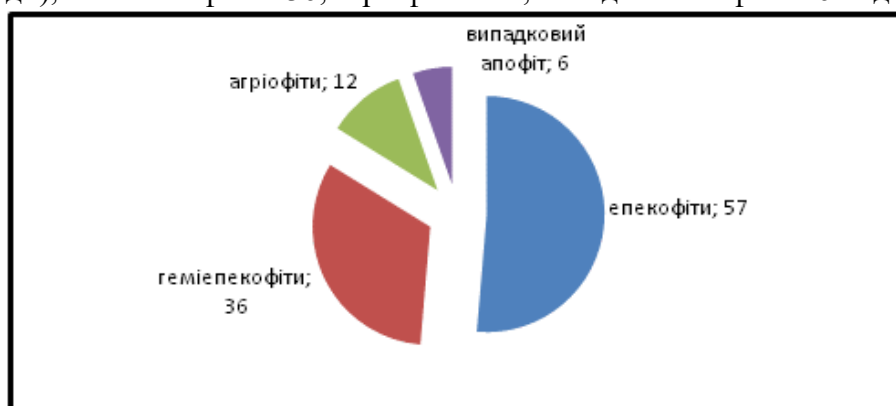

Рис. 1. Розподіл видів газонних насаджень м. Сміла за ступенем натуралізації.

За способом поширення виділено ергазіофітів 58 видів та асколютофітів - 53 види. Загальна частка інвазивних рослин складає 11 видів від загальної кількості (таблиця 1).

Таблиця 1

Перелік інвазійних видів рослин в складі газонних угруповань м. Сміла

№	Вид	Походження	Ступінь натуралізації
1.	<i>Acernegundo L.</i> — Клен ясенелистий	Пн. Америка	Агріофіт
2.	<i>Acer platanoides L.</i> — Клен звичайний	Євро-Кавказьке	Геміафіт
3.	<i>Amaranthusalbus L.</i> – Щирицябіла	Американський	Епекофіт
4.	<i>Ambrosiaartemisiifolia L.</i> — Амброзія полинолиста	Пн. Америка	Епекофіт
5.	<i>Brassica campestris L.</i> – Капуста польова	Євроазійське	Епекофіт
6.	<i>Erysimumcheiranthoides L.</i> – Жовтушниклакфіолевидний.	Євроазійське	Епекофіт
7.	<i>Medicago sativa L.</i> –Люцернапосівна.	Євроазійське	Епекофіт
8.	<i>Galinsogaparviflora Cav.</i> — Галінсогадрібноцвіта	Космополіти	Епекофіт
9.	<i>Saponariaofficinalis L.</i> - Мильнянка лікарська	Євро-Західноазійське	Агрофіт
10.	<i>Raphanusraphanistrum L.</i> - Редька польова.	Євроазійське	Епекофіт
11.	<i>Xanthium stricta L.</i> – Нетреба колоча	Циркомбореальне	Епекофіт

Висновки. Видовий склад рослинних комплексів газонних покриттів м. Сміла представлений 111 видами вищих судинних рослин, які належать до 22 родин та 69 родів. Серед них до класу *Magnoliopsida* належать 93 види з 56 родин (83,78%), до класу *Liliopsida* - 17 видів з 13 родин (15,32%) та 1 вид до відділу *Equisetophyta* (0.90%).

Найбільшими за чисельністю таксонів є родини *Asteraceae* (22 види з 13 родів), *Poaceae* (13 видів з 9 родів), *Lamiaceae* (9 видів з 4 родів), *Fabaceae* (8 видів з 4 родів), *Plantaginaceae* (8 видів з 3 родів), *Brassicaceae* (6 видів з 6 родів). Їх загальна частка у відсотках складає 64.86% видів рослин від загальної кількості і 60.87% родин від загальної їх кількості.

Аналіз географічної структури газонних насаджень м. Сміла показав, що найбільшу частину складають види бореально-температно-субмеридіально-меридіональної групи – 31 вид або 27.92% від загальної кількості видів. Дещо менше припадає на температурно-субмеридіально-меридіональну групу – 25 видів (22.52%). Майже однакову кількість видів нараховують бореально-субмеридіальна та температурно-субмеридіальна групи – 19 (17.11%) та 16 (14.41%). Бореально-температно-меридіальна група складає 6 видів або 5.4%. До групи з південно-темперальним типом ареалу входить 5 видів (4.5%). Решта груп ареалів нараховує 9 видів та загалом складають 8.10% від загальної кількості видів.

Загальна частка інвазивних рослин складає 11 видів від загальної кількості визначених.

Результати дослідження можна застосовувати при розробці планів по озелененню міста, покращення садово-паркових територій, тощо.

Список використаної літератури:

1. Чопик В. М. Дикорослі корисні рослини України / В. М. Чопик – К.: Думка, 1983. – 399 с.
2. Кучерявий В.П. Урбоэкология / В.П. Кучерявий – Львів: Світ, 2001. – 390 с.
3. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 295 с.
4. Якубенко Б.С. Ботаніка. Практикум. 8-е видання, перероблене і доповнене / Б.С. Якубенко, І.М. Алейніков, В.І. Лушпа та інш. - К.: Фітосоціоцентр, 2013. – 322с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Осипенко В.В.

СИНЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕГЕТАЛЬНИХ УГРУПОВАНЬ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ СЕЛА ЧЕРВОНА СЛОБОДА

Посилення антропогенної діяльності в останні десятиріччя супроводжується трансформацією природного рослинного покриву з виникненням нового типу рослинних угруповань, переважаючими серед яких є сегетальні та рудеральні. Найбільш виражений цей процес у містах, де вплив людини надзвичайно інтенсивний та багатогранний [2, 26].

Сегетальна рослинність належить до наймолодших елементів сучасних ландшафтів. Вивчення сегетальної рослинності на засадах флористичної класифікації донедавна було не на належному рівні з огляду на стереотипне ставлення до неї, як до ефемерного явища. Проте такі ценози займають чітко визначену екологічну і часову нішу у вторинних сукцесіях рослинності України, за їх синтаксономічною структурою та діагностичними видами можна встановити попередні та наступні серії у динамічних рядах рослинності. Найновіші дослідження сегетальних угруповань мають за мету підбір сівозміни та способів обробітку ґрунту задля утримання агроценозу з мінімальним використанням хімічних засобів, що вкрай необхідне для стратегічного планування господарських та охоронних заходів [3, 74].

Метою дослідження було дослідити сегетальні угруповання агрофітоценозів села Червона Слобода.

Завдання:

- 1) проаналізувати літературні джерела за темою дослідження;
- 2) охарактеризувати сегетальні угруповання та їх особливості;
- 3) вивчити видовий склад сегетальних рослин району дослідження;
- 4) проаналізувати синекологічні показники сегетальних угруповань на території дослідження.

Об'єктом дослідження є сегетальні угруповання агрофітоценозів села Червона Слобода.

Предметом дослідження є систематичний та синекологічний аналіз сегетальних угруповань агрофітоценозів району дослідження.

Методи дослідження: польовий (метод пробних ділянок) та камеральний (визначення рослин).

На основі зібраного матеріалу на території дослідження проведено аналіз сегетальних угруповань у складі агрофітоценозів с. Червона Слобода Черкаської області.

Основним методом дослідження сегетальних угруповань є метод пробних ділянок [1, 134]. Дослідження проведено впродовж вегетаційних періодів 2016-2018 рр. на сільськогосподарських угіддях с. Червона Слобода. Було закладено 70 пробних ділянок площею 1 м² кожна. Під час цього фіксувалося різноманіття сегетальних рослин і за допомогою визначника рослин України визначався вид, при цьому відмічалася кількість рослин одного виду на досліджуваній площі, вираховувався коефіцієнт трапляння виду і середня кількість видів на площу ділянки.

Під час дослідження видового складу сегетальної флори агрофітоценозів села Червона Слобода визначено 50 видів судинних рослин, які належать до 43 родів, 17 родин, 14 порядків, 7 підкласів, 2 класів та 1 відділу вищих судинних рослин.

Під час дослідження кількісних відношень між видами у фітоценозі було обраховано і отримано наступні дані: найбільші коефіцієнти трапляння – 28,5 % (Берізка польова та Спориш звичайний); найменші – 1,43 % (Скерда покрівельна, Підмаренник чіпкий, Гірчак перцевий, Сухоребрик лікарський, Ценхрус малоквітковий та ін.); середня кількість видів на площі 1 м² – 3,73; коефіцієнт строкатості складення – 7,46; коефіцієнт розсіювання (дисперсності) – 18,76; коефіцієнти спільності видового складу досліджених пробних площ коливається від 12,5% до 50%, середнє значення – 26,01. Ці дані свідчать про те, що агрофітоценози села Червона Слобода недостатньо однорідні за складом і структурою.

Таблиця 1

Систематичний аналіз сегетальних угруповань агрофітоценозів села Червона Слобода

№ п/п	Родина	Кількість родів		Кількість видів	
		шт.	%	шт.	%
1	Злакові (<i>Poaceae</i>)	9	20,45	9	18
2	Лободові (<i>Chenopodiaceae</i>)	4	9,09	5	10
3	Гвоздичні (<i>Caryophyllaceae</i>)	2	4,55	2	4
4	Портулакові (<i>Portulacaceae</i>)	1	2,27	1	2
5	Бобові (<i>Fabaceae</i>)	2	4,55	4	8
6	Капустяні (<i>Brassicaceae</i>)	5	11,36	5	10
7	Глухокропивні (<i>Lamiaceae</i>)	2	4,55	3	6
8	Вовчкові (<i>Orobanchaceae</i>)	1	2,27	1	2
9	Зонтичні (<i>Apiaceae</i>)	1	2,27	1	2
10	Гречкові (<i>Polygonaceae</i>)	1	2,27	2	4
11	Фіалкові (<i>Violaceae</i>)	1	2,27	1	2
12	Березкові (<i>Convolvulaceae</i>)	1	2,27	1	2
13	Маренові (<i>Rubiaceae</i>)	1	2,27	1	2
14	Айстрові (<i>Asteraceae</i>)	9	20,45	11	22
15	Розові (<i>Rosaceae</i>)	1	2,27	1	2
16	Пасльонові (<i>Papaveraceae</i>)	1	2,27	1	2
17	Жовтецеві (<i>Ranunculaceae</i>)	1	2,27	1	2
	Всього	44	100	50	100

Висновки. Під час дослідження сегетальних угруповань агрофітоценозів села Червона Слобода було визначено 50 видів судинних рослин, які належать до 43 родів, 17 родин, 14 порядків, 7 підкласів, 2 класів та 1 відділу.

Найбільш багатими на сегетальні види у флорі агрофітоценозів с. Червона Слобода є родини: Айстрові (22 % видів та 20,45 % родів), Злакові (18 % видів та 20,45 % родів), Капустяні (10 % видів та 11,36 % родів), Лободові (10 % видів та 9,09 % родів), Бобові (8 % видів та 4,55 % родів), Губоцвіті (6 % видів та 4,55 % родів).

Результати дослідження можуть бути використані для контролю кількості бур'янів на оброблюваних землях з урахуванням санітарних вимог до них, прогнозу їх подальшого розвитку та створення шляхів оптимізації складу агрофітоценозів району дослідження.

Список використаної літератури:

1. Абдулоєва О. С. Фітоценологія / О. С. Абдулоєва, В. А. Соломаха. – К.: Фітосоціоцентр, 2011. – 450 с.
2. Ларіонов Д. К. Бур'яни та боротьба з ними / Д. К. Ларіонов, І. О. Макодзеба. – К.: Держсільгоспвидав, 1963. – 240 с.
3. Фісюнов О. В. Карантинні бур'яни / О. В. Фісюнов. – К.: Урожай, 1974. – 116 с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Осипенко В. В.

А.В. Сметана

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЗАСТОСУВАННЯ ГЕРБІЦИДІВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РІСТ І РОЗВИТОК КУЛЬТУРНИХ РОСЛИН

Сільськогосподарські рослини постійно знаходяться в умовах екологічного стресу, оскільки страждають від хвороб і шкідників, безконтрольного застосування пестицидів, надлишку або нестачі добрив. Серед стресових факторів особливе місце займають гербіциди, оскільки основною мішенню їхньої дії є рослинні організми. Про важливість вказаних засобів захисту рослин в цьому аспекті свідчить той факт, що найбільша площа під генномодифікованими рослинами (до 82%) зайнята гербіцидостійкими формами [1].

Термін стрес був запропонований канадським вченим-фізіологом Гансом Сельє в 1936 р для опису реакції організму на будь-який сильний несприятливий вплив. В наші дні стреси стали звичайним явищем людського життя. Проблема стресу вже давно викликає інтерес у людей. Але ще більший інтерес полягає в тому, що стрес може виникати не тільки в тваринному організмі, а в рослинному. Якщо спочатку стресова реакція розглядалася як атрибут вищих організмів, що мають нейрогуморальну систему, то подальший розвиток теорії Сельє дозволив визнати наявність стресових реакцій у нижчих тварин, а також у рослин.

Таким чином, стрес у рослини – це інтегральна (тобто єдина) відповідь рослинного організму на шкідливу дію, спрямована на його виживання за рахунок мобілізації та формування захисних систем [2].

Відомий цілий ряд спеціалізованих механізмів, індукованих рослиною при дії певного стресора. Однак останнім часом накопичені численні дані про те, що загальним інтегральним процесом, що характеризує негативну дію стресорів різної природи, є посилення генерації активних форм кисню (АФК) [3].

Саме це порушення і є негативним інтегральним процесом, який отримав назву окислювального стресу.

Як зазначає Косаківська І.В. загальним у відповіді всіх живих організмів на стресові впливи є експресія стрес-залежних генів і білків, активність яких спрямована на захист клітин і підтримку гомеостазу [4].

Одним з інноваційних напрямків захисту рослин є ефективне регулювання бур'янів при одночасному зниженні пестицидного навантаження на агрофітоценози. На думку вчених, якщо втрати врожаю через забур'яненість полів оцінюються в 10-15%, то стрес, викликаний гербіцидами, навіть, незважаючи на позитивні наслідки знищення бур'янів, за даними вчених може призводити до зниження врожаю до 50%. Тому вирішення проблеми зниження стресового впливу гербіцидів на урожай культурних рослин є актуальним завданням [5,6].

Ряд вчених відзначають [7,8], що застосування гербіцидів з антидотами є одним з перспективних напрямків, що дозволяють зберегти і стабілізувати продуктивність сільськогосподарських культур.

Нажаль, в даний час хімічні антидоти для гербіцидів використовуються ще недостатньо широко і ефективно, оскільки більшість з них мають вузьку специфіку дії. Внаслідок цього, актуальним є пошук різних прийомів і засобів, що знижують негативний вплив на рослини. Встановлено, що багато препаратів групи регуляторів росту, а також деякі біофунгіциди дозволяють істотно нівелювати стресовий стан рослин при обробках гербіцидами. Їх можна використовувати разом з гербіцидами, якщо терміни обробки є оптимальними для біологічних антидотів [9].

Застосування регуляторів росту рослин стало важливим елементом агротехнічної практики, спрямованої на підвищення врожайності сільськогосподарських культур [10].

Таким чином, впровадження нових екологічно безпечних препаратів, здатних в малих дозах стимулювати ріст і розвиток рослин, дозволить в значній мірі підвищити ефективність застосування загальноприйнятих заходів агротехніки.

Список використаної літератури:

1. Рябчинская Т. А., Бобрешова И. Ю., Харченко Г. Л., Саранцева Н. А. // Снижение гербицидного стресса на сахарной свекле при использовании биостимулятора Стимунол ЕФ. "Сахарная свекла", 2015. № 4, С. 24-27.
2. Физиология устойчивости сельскохозяйственных растений - СГАУ [Электронный ресурс]. URL: read.sgau.ru/files/pages/14691/14327975705.pdf
3. Полесская О. Г. Растительная клетка и активные формы кислорода. // Под ред. И. П. Ермакова. – М.: КДУ, 2007. – 140с.
4. Косаковская И. В. Стрессовые белки растений.// Киев: Институт ботаники им Н. Г. Холодного. 151с.
5. Тарасенко В. И. Совершенствование мер борьбы с сорной растительностью на посевах яровой пшеницы в степной зоне Северного Казахстана // В. И. Тарасенко: Автореф. дис.канд. с.-х. наук. Алматы, 1994. - 27 с.

6. Пути снижения стрессового влияния гербицидов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL ksu.edu.kz/files/nauka...2017...tarasenko...nov-18.pdf. – Назва з екрану.
7. Яблонская Е. К. Антидоты гербицидов сельскохозяйственных культур [Текст] / Е. К. Яблонская, В. В. Котляров, Ю. П. Федулов // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - 2013. - №94(10). – С. 20
8. Мурзагалиев А. К. Влияние антидотов на селективность гербицидов [Текст] / А. К. Мурзагалиев // Защита и карантин растений – 2007. - №12. - С.24
9. Злотников А. К. Разработка и комплексная характеристика полифункционального препарата альбит для защиты растений от болезней и стрессов : автореф. дис. ... доктора сельскохозяйственных наук : 06.01.07 / А. К. Злотников [Местозащиты: Воронеж. гос. аграр. ун-т им. К.Д. Глинки] - Воронеж, 2012 - 46 с.
10. Гушина В. А., Володькин А. А. Биопрепараты и регуляторы роста в ресурсосберегающем земледелии: учебное пособие / сост.: – Пенза: РИО ПГСХА, 2016. – 206 с.

Науковий керівник: доктор с.-г. наук, професор Білоножко В. Я.

М. М. Щербак

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФУНКЦІОНУВАННЯ БОБОВО-РИЗОБІАЛЬНОГО АПАРАТУ ЗА ДІЇ ХІМІЧНИХ І БІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

Провідна роль в балансі поживних речовин і збереженні родючості ґрунту належить біологічним факторам і в тому числі – фіксації атмосферного азоту симбіотичними і вільноживучими діазотрофами [1]. Найбільш значущим для практики сільського господарства процесом є азотфіксація, здійснювана бульбочковими бактеріями в симбіозі з бобовими рослинами [2]. Ця властивість дозволяє вирощувати бобові на дефіцитних по азоту ґрунтах, тим самим економити дорогі азотні добрива і запобігає забрудненню водних джерел шкідливим мінеральним азотом. Однією з таких культур є нут, перспективність його використання в якості кормової і продовольчої культури обумовлюється не стільки кількістю білка, що міститься в його насінні, скільки його повноцінністю.

Позитивний зв'язок між азотфіксацією і фотосинтезом відзначається в багатьох роботах [3]. Азотфіксуючі мікроорганізми вимагають для своєї життєдіяльності певних умов зовнішнього середовища, і їхня активність залежить від того, наскільки екологічні фактори конкретного місця проживання відповідають цим вимогам [4]. Для регіонів з недостатнім або нестійким зволоженням важливим фактором, що визначає величину і активність симбіотичного апарату, є вологість ґрунту [5]. Негативна роль дефіциту вологи в ґрунті полягає в більшій мірі не в нестачі води в бульбочках, а в нестачі вуглеводів, які в умовах водного стресу менше синтезуються і витрачаються на ріст нових корінців.

Найбільш сприятливі умови зволоження ґрунту, які в рівній мірі відповідають вимогам більшості бобових рослин і супутніх їм бульбочкових бактерій, лежать в межах 40 – 80%, а оптимальний рівень вологості не виходить за рамки 60 – 80%. За такого режиму вологості спостерігається майже повний збіг між кількістю бульбочок і продуктивністю рослин [6].

Як зазначають Маменко П.Н., Прядкіна Г.А., Коць С.Я., Стасик О.О. найбільш ефективним і екологічно безпечним методом підвищення продуктивності бобових культур і зниження собівартості врожаю є інокуляція насіння азотфіксуючими бактеріями-мікросимбіонтами [7].

Вирощування різних за біологією зернобобових культур дозволить підвищити стійкість виробництва їх, в різні за зволоженням роки, за рахунок біокліматичної взаємокомпенсації і послужить більш повному задоволенню потреб населення в різноманітних продуктах харчування. Тому впровадження в сівозміну нових зернобобових культур є перспективним напрямком [8].

Тихонович І.А. та Завалін А.А. вказують на те, що інокуляція зернобобових культур високоефективними штамми бульбочкових бактерій підвищує їхню продуктивність на 20-50%. Найбільш чутливими до інокуляції виявилися сочевиця і нут, де приріст врожайності склав 50% [9].

За даними В. Січкара внесення ґрунтових гербіцидів негативно впливає на всі ці етапи і значною мірою знижує кількість бульбочок, які формуються на рослині [10]. На жаль, реакція мікробної спільноти ґрунту на вищезазначені засоби захисту рослин вивчена недостатньо, а наукова інформація доволі часто відсутня і мало враховується під час застосування мікробних препаратів у рослинництві.

В інтенсивній технології вирощування нуту обов'язковим заходом є використання ґрунтових гербіцидів, які представлені високоактивними сполуками і здійснюють фізіологічну дію, як на процеси метаболізму рослин, так і на бульбочкові бактерії, що в підсумку відображається на процесах формування і функціонування азотфіксувального симбіозу. Тому актуальним є вивчення впливу сучасних пестицидів на формування бобово-ризобіального симбіозу рослин нуту за використання мікробних препаратів.

Список використаної літератури:

1. Волобуева О. Г. Симбиотическая азотфиксация как фактор экологической безопасности и плодородия почвы / О. Г. Волобуева // Вестник РУДН, серия Экология и безопасность жизнедеятельности. - 2011. - № 1 С. 53 - 60
2. Мишустин Е. Н. Клубеньковые бактерии и инокуляционный процесс / Е. Н. Мишустин В. К. Шильникова - М. : Наука, 1973. - 288 с.
3. Коць С. Я. Сучасний стан досліджень біологічної фіксації азоту фізіологія біохімія культур рослин / Коць С. Я. - 2011. - Т. 43, № 3. - С. 212 - 225
4. Долматова Е. С. Клубеньковые азотфиксирующие бактерии. [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL scienceforum.ru>2015/918/11740. – Назва з екрана.
5. Гурьев Г. П. К вопросу о симбиотической азотфиксации у гороха в условиях Орловской области / Г. П. Гурьев // Научно - производственный журнал «Зернобобовые и крупяные культуры». – 2012 г. - № 2 С. 66 - 71
6. Хворова Л. А. Подходы к описанию симбиотической азотфиксации. / Хворова Л. А., Топаж А. Г., Абрамова А. В., Неупокоева К. Г. // Часть 1. Анализ и выделение перечня факторов с оценкой их приоритетности // Известия АлтГУ. - 2015. - №1/1 (85). С. 187 – 192.
7. Гукова М. М. Зависимость симбиотического усвоения азота бобовыми растениями от температуры / М. М. Гукова // Известия АН СССР «Знание», серия биолог. – 1962. – № 6. С. 832 - 840
8. Шпаар Д. Зернобобовые культуры: учебно-практическое руководство по выращиванию зернобобовых культур / Шпаар Д. - Минск: «ФУА информ», 2000. 264 с.
9. Тихонович И. А. Перспективы использования азотфиксирующих и фитостимулирующих микроорганизмов для повышения эффективности агропромышленного комплекса и улучшения агроэкологической ситуации в РФ. / И. А. Тихонович А. А. Завалин Плодородие - №5. – 2016. С. 28-32.
10. Січкара В. Пестициди та азотфіксація зернобобових культур / Січкара В. // Спецвипуск. ж. Пропозиція. // Сучасні агротехнології із застосування біопрепаратів та регуляторів росту. – 2015. – С. 32 – 34

Науковий керівник: доктор с.-г. наук, професор Білоножка В.Я.

Н. П. Ярошенко

КЗ «Черкаський обласний краєзнавчий музей» ЧОР

ФІТОРИЗНОМАНІТТЯ ЗАПЛАВИ РІЧКИ ТЯСМИН (МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА)

Вивчення стану трав'яного покриву річкових заплав, який одним із перших реагує на зміни екологічних умов і здатний доволі інформативно відображати ступінь антропогенного впливу, а також його оптимізація і охорона є надзвичайно важливим і актуальним питанням сьогодення.

У Черкаській області показовим об'єктом негативних наслідків діяльності людини є заплава річки Тясмин.

Для дослідження флори і рослинності було обрано ту частину заплави, яка розташована в Черкасько-Чигиринському геоботанічному районі, у найбільш антропогенно-деградованій Ірдино-Тясминській низині, що в минулому була правим рукавом древнього Дніпра, а саме – на встановлених ділянках біля населених пунктів: Думанці, Медведівка, Новоселиця, Суботів, Стецівка.

Мета роботи – з'ясувати сучасний стан рослинного покриву заплави р. Тясмин, закономірності його антропогенної трансформації та запропонувати шляхи збереження рідкісних й зникаючих видів флори.

Під час вивчення рослинності заплави річки Тясмин застосовувався маршрутний тип геоботанічних досліджень, метод пробних площ, а також камеральні способи обробки даних: структурно-порівняльний аналіз флори, класифікація рослинності за методом Ж. Браун-Бланке [1,2,4,5].

У процесі дослідження було проаналізовано особливості систематичної, біоморфологічної та екологічної структур флори заплави річки Тясмин, її зміну в динаміці протягом 40 років, а також запропоновано шляхи вирішення проблеми збереження природного фіторізноманіття [3,5].

За результатами проведених досліджень, флора заплави річки Тясмин налічує 136 видів рослин. У таксономічному відношенні усі види флори долини належать до 106 родів, 43 родин, 32 порядків, 4 класів та 3 відділів. Абсолютна більшість видів (132 види із 136, або 97,1%) належить до відділу Magnoliophyta. Відділ Equisetophyta представлений трьома видами (*Equisetum fluviatile* L., *E. palustre* L., *E. pratense* L.), відділ Polypodiophyta – одним (*Salvinia natans* (L.) All.). Найбільшим видовим багатством серед покритонасінних відзначається клас Magnoliopsida, який налічує 92 види (67,6%). Клас Liliopsida посідає друге місце і нараховує 40 видів рослин (29,4%).

У родинному спектрі перше місце займає Asteraceae – 26 видів (19,1% від загальної кількості видів, друге місце – Rosaceae (14 видів, або 10,3%), третє місце займає родина Fabaceae (9 видів, або 6,6%). Види Asteraceae були виявлені, в основному, на видозмінених або порушених місцях зростання природної рослинності, особливо на досліджуваних ділянках біля населених пунктів: Новоселиця, Суботів та Стецівка, де заплава майже повністю розорана місцевими фермерами.

На порушення екологічних умов і рослинного покриву річки Тясмин вказує і той факт, що до виявлених провідних родин не увійшла родина Rosaceae, тоді як у флорі бореальної області та України вона входить до перших п'яти провідних родин.

Аналіз біоморфологічної структури флори виявив кількісне переважання полікарпиків (100 видів, або 73,5% від загальної кількості), рослин з безрозетковими та напіврозетковими надземними пагонами (120 видів, 88%), рослин з кореневищною структурою підземних пагонів (78 видів, 58%) та гемікриптофітів (74 види, 54%). Дана біоморфологічна структура є типовою для флор помірної зони Голарктичної області і в повній мірі відображає екологічні умови річки Тясмин, зокрема, переважання вологих субстратів та інтенсивність антропогенного впливу.

Екологічний аналіз флори дозволив засвідчити, що найбільшу флористичну різноманітність має синантропна група (40 видів, або 29%), яка поступово витісняє лучну. Лучна флора представлена 34 видами (25%), водна і болотна налічують по 21 виду (15-16%), повітряно-водна – 11 видів (8%). Було знайдено також незначну кількість представників лісової і степової флори (5 і 4 види відповідно). Фоновими видами антропогенно змінених екотопів є представники родини Asteraceae, яких налічується 16 видів, або 40% від усіх синантропних видів. Приуроченість рослин до певного екотопу відображає тип їх екологічної стратегії в екосистемі. Розподіл видів флори заплави за характером поведінки в угрупованнях (тип стратегії за Раменським-Граймом) показаний на діаграмі (Рис. 1).

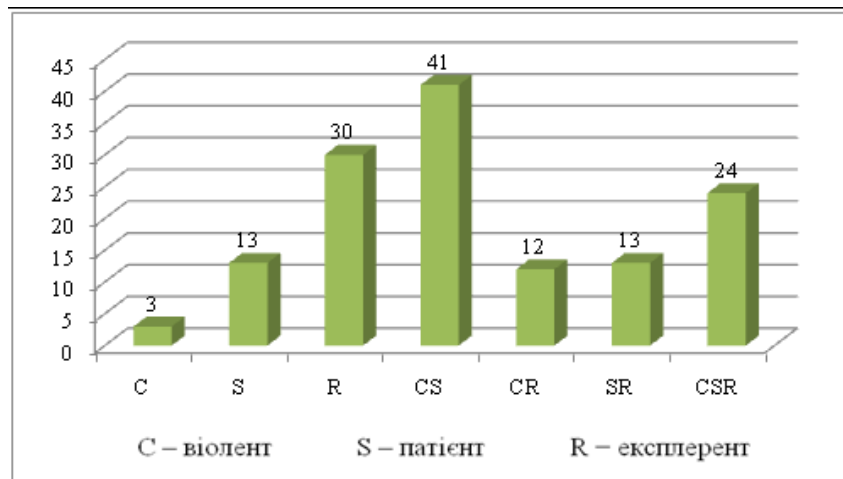

Рис. 1. Розподіл видів флори річки Тясмин залежно від типу стратегії за Раменським-Граймом.

Характерна особливість флори річки Тясмин полягає в тому, що більше половини її видів (66%) мають вторинні типи стратегій. Це свідчить про значну ступінь порушень місцезростань флори, тому що саме на останніх стадіях антропогенної трансформації переважають види з перехідними та змішаними типами стратегій.

Всього угруповання синантропної рослинності нараховують 15 асоціацій, що відносяться до 10 союзів і 9 порядків.

На даній території збереглися рідкісні види флори:

- сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* (L.) All.)
- латаття біле (*Nymphaea alba* L.)
- глечики жовті (*Nuphar lutea* (L.) Sm.)
- рдесник злаколистий (*Potamogeton gramineus* L.)

Вивчення динаміки рослинності річки Тясмин, яка була проведена методом зіставлення сучасного її стану з описами Б. Б. Ситенка показало, що рослинний покрив річки Тясмин протягом 1974-2018 років зазнав дії цілого ряду антропогенних чинників, що викликало його трансформацію. За інтенсивністю та масштабами переважають антропогенні зміни, пов'язані з впливом випасання, рекреації та евтрофізації. Результатом стало заміщення фітоценозів *Molinio-Arrhenatheretea*, *Phragmiti-Magnocaricetea*, *Montio-Cardaminetea* угрупованнями синантропної рослинності (*Bidentetea tripartiti*, *Polygono arenastri-Poetea annua*, *Chenopodietea*, *Artemisietea vulgaris*, *Galio-Urticetea*, *Agropyretea repentis*).

З метою оптимізації природоохоронної мережі пропонується створити ботанічний заказник місцевого значення «Медведівський». Розширення мережі природно-заповідних об'єктів за рахунок створення даного ботанічного заказника дасть можливість збільшити площу заповідності долини, забезпечити охороною популяції рідкісних, зникаючих та цінних у господарському значенні видів, локалітети типових угруповань не лише водної та прибережно-водної рослинності річки Тясмин, а й лучної, болотної і лісової рослинності її заплави.

Список використаної літератури:

1. Александрова В. Д. Изучение смен растительного покрова / В.Д.Александрова // Полевая геоботаника. Т. 3. – М.-Л.: Наука, 1964. – С. 300-44772
2. Башенко М. І. Біорізноманіття екомережі Черкащини та оптимізація співвідношень угідь: монографія / М. І. Башенко, О.Ф. Гончар, А. А. Білушенко – Черкаси: Черкаський інститут АПВ, 2010. – 185 с.
3. Ситенко Б. Б. Рослинність долини р. Тясмину / Б. Б.Ситенко // Укр. ботан. журнал – 1974. – т. 31, №1. – С. 89–95.
4. Соломаха В.А. Синтаксономія рослинності України. Третє наближення / В.А. Соломаха. – К.: Фітосоціоцентр, 2008. – 296с.
5. Grime J. P. Plant strategies and vegetation processes. – Chichester: J.Wiley publ., 1979. – 222 p.

Науковий керівник: к. б. н., доцент В. А. Конограй

ЗООЛОГІЯ

ВИДОВИЙ СКЛАД ШКІДНИКІВ ДЕЯКИХ КВІТКОВО-ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН В ТЕПЛИЦЯХ БОТАНІЧНОГО САДУ ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Квітково-декоративні рослини закритого ґрунту Ботанічного саду Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького належать до 96 видів із 53 родин і складають колекцію з 152 одиниць. З них трав'янистих рослин нараховується – 58, деревно-чагарникових – 30 та ліан – 8.

В усіх агрокліматичних зонах України рослинам закритого ґрунту великої шкоди завдає значна кількість видів шкідливих організмів. Їх видовий склад у закритому ґрунті представлений специфічними формами, адаптованими до субтропічних умов закритого ґрунту [3,21].

Масовому розмноженню фітофагів та підвищенню їх шкідливості сприяють цілорічне використання теплиць, постійно підвищена температура і вологість повітря, відсутність природних регулюючих факторів у закритому ґрунті, хоча кількість видів шкідників у закритому ґрунті значно менша, ніж в агроценозах відкритого ґрунту [4, 102].

Серед шкідників найбільш поширені та небезпечні представники класу комах (Insecta) і павукоподібних (Arachnida). Крім того, суттєвої шкоди завдають і шкідники інших класів і прихованощелепні (Entognata), багатоніжки (Muriopoda) [1, 24].

Матеріал для дослідження збирали під час стаціонарних та маршрутних обстежень рослин в теплицях Ботанічного саду ЧНУ імені Б. Хмельницького впродовж 2017-2018р.р. Виявлення комах-фітофагів, приготування препаратів і визначення їхньої таксономічної приналежності проводили за відповідними методиками [4,80].

Рівень заселення рослин шкідниками визначали за 5-бальною шкалою: 0 балів – потенційний шкідник на рослинах відсутній; 1 бал – присутні окремі особини шкідників; 2 бали – заселено шкідниками до 30% поверхні рослин; 3 бали – заселено шкідником до 60% поверхні рослин; 4 бали – заселено шкідником більше 90% поверхні рослин.

Аналізуючи результати дослідження встановлено, що на квітково-декоративних культурах у теплицях Ботанічного саду Черкаського національного університету найбільш поширеними та шкодочинними видами є: оранжерейна білокрилка — *Trialeurodes vaporariorum* Westw., щетинистий борошнистий червець — *Pseudococcus longispinus* Targ., приморський борошнистий червець — *Pseudococcus maritimus* Ehrh., туркестанський павутиновий кліщ — *Tetranychus turkestanii* Ug., звичайний павутиновий кліщ — *Tetranychus urticae* Koch., персикова попелиця — *Myzodes persicae* Sulz, розанна зелена попелиця — *Macrosiphum rosae* L., оранжерейний трипс — *Heliothrips haemorrhoidalis* Vauche., західний квітковий трипс - *Frankkiniella occidentalis* Pergande. Ми відмітили 9 видів доміантних комах-фітофагів, таксономічна характеристика яких та характер нанесених пошкоджень різними стадіями розвитку шкідників наведені у таблиці 1.

Отримані нами дані показали, що серед шкідників рослин захищеного ґрунту оранжерейний трипс є одним з найбільш поширених і масових, який здатний швидко розповсюджуватися і розмножуватися, завдавати шкоди рослинам в теплицях. Встановлено його трофічні зв'язки з 70 видами рослин, що відносяться до 25 родин.

Найбільша кількість пошкоджених видів рослин відмічена в родині Crassulaceae (32 види), родині Liliaceae (13 видів), родині Asteraceae (12 видів), родинях Cactaceae, Myrtaceae, Solanaceae (по 9 видів), родині Bignoniaceae (6 видів). В значній мірі шкідники заселяють види рослин родин Bombacaceae, Malvaceae, Pittosporaceae, Caesalpiniaceae, Lauraceae, Piperaceae, Sterculiaceae. Зовсім не ушкоджують шкідники давні за походженням види рослин: Araucariaceae, Cycadaceae, Arecaceae.

Видовий склад домінантних комах-фітофагів в умовах теплиці

№ п/п	Вид	Родина	Характер пошкодження
1.	Звичайний павутинний кліщ <i>Tetranychus urticae</i> Koch.	Павутинові Tetranychidae	Імаго і личинки з нижнього боку листової пластинки проколюють епідерміс і висмоктують клітинний сік.
2.	Туркестанський павутинний кліщ (<i>Tetranychus turkestanii</i> Ug.)		
3.	Теплична білокрилка (<i>Trialeurodes vaporariorum</i> Westw)	Білокрилки Aleirodidae	Личинки і німфи живляться соком рослин, є переносниками ряду вірусних захворювань.
4.	Оранжерейна (персикова) попелиця (<i>Myzodes persicae</i> Sulz)	Попелиці Aphididae	Імаго і личинки висмоктують сік з рослин, після чого листя деформується.
5.	Розанна зелена попелиця (<i>Macrosiphum rosae</i> L.)		
6.	Щетинистий борошністий червець (<i>Pseudococcus longispinus</i> Targ.)	Червці і щитівки Coccidae	Імаго і личинки живляться соком рослин, і викликаючи при цьому патологічні зміни в тканинах рослин.
7.	Приморський борошністий червець (<i>Pseudococcus maritimus</i>) Ehrh		
8.	Оранжерейний трипс (<i>Heliothrips haemorrhoidalis</i> Bouch)	Трипси Thysanoptera	Імаго і личинки пошкоджують листя, зелені органи рослин, плоди.
9.	Західний квітковий трипс — (<i>Frankliniella occidentalis</i> Pergande)		

Аналіз отриманих даних показав, що ступінь пошкодження різних видів рослин шкідниками варіює від 0 до 4-х балів. До чотирьох балів ушкоджуються 30 видів рослин. Всі інші види ушкоджуються незначною мірою – 1 бал і менше. На *Cathranthus roseus* G. Don., *Capsicum magnificum* L. *Kalanchoe* sp. шкідники заселяють тільки пагони, пуп'янки і квітки. У теплиці, де зібрані колекції рослин самих різних таксонів, ушкоджуються не всі види одночасно.

Встановлено, що на листках верхньої формації більшості рослин, шкідників трапляється значно менше, ніж у низинному та середньому ярусі. Так, співвідношення кількості личинок і німф до кількості імаго на листках у нижніх ярусах становить 8:5, у середніх ярусах – 5:9. Личинки шкідників переважають за чисельністю імаго.

Отже, у напрямку від нижніх ярусів рослин до верхніх частка особин імаго поступово зростає, при цьому загальна щільність комах зменшується. На молодих листках, які тільки розпустилися, трапляються поодинокі екземпляри імаго, тоді як личинки практично відсутні.

Отримані дані показали, що оранжерейний трипс здатний швидко розповсюджуватися і розмножуватися, завдаючи значної шкоди рослинам в теплицях, тому вивчення життєвого циклу шкідника та способів боротьби з ними є актуальною проблемою, яка потребує вирішення.

Список використаної літератури:

1. Доброхотов С.А. Влияние влажности воздуха на численность амблисейуса / С.А. Доброхотов // Защита и карантин растений. – 2005. – № 1. – С. 24-25.
2. Ижевский И.И. Словарь-справочник по биологической защите растений от вредителей / И.И. Ижевский. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 208 с.

3. Сергієнко В. Г. Шкідники та хвороби квітково-декоративних рослин. Ситуація в тепличних комплексах Києва/ В. Г. Сергієнко, В. В. Тимченко // Карантин і захист рослин. – 2009, №9. – С. 21-23.

4. Чумак П. Я. Членистоногі (Arthropoda) в оранжереях України та екологічні основи захисту рослин від шкідників: Монографія. / П. Я. Чумак – К., 2004. – 180 с.

5. Шкалик В.А. Защита растений от болезней/ В.А.Шкалик, О.О. Белошапкина, Д.Д. Букреев – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Колос, 2003. – 210 с.

Науковий керівник: к.б.н., викладач Зубенко О. Г.

В. К. Жуленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗИМОВА ОРНІТОФАУНА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

Останнім часом в зв'язку з глобальним потеплінням спостерігаються досить значні зміни як у видовому складі, так і у чисельності окремих представників орнітофауни України та окремих її областей. Зокрема, це стосується зимової орнітофауни: на зимівлі виявляються види, що раніше не були відмічені на даній території у зимовий період, змінюється частота випадків зимівлі та чисельність окремих видів птахів. Дослідження видового складу зимуючих птахів на території об'єктів ПЗФ дозволяє отримати досить точну картину зимової орнітофауни прилеглих територій. Питання проведення систематичних еколого-фауністичних досліджень зимової орнітофауни на території об'єктів ПЗФ Черкаського району є актуальним, адже такі дослідження раніше не проводилися.

Метою дослідження було з'ясувати видовий склад зимуючих птахів, що зустрічаються на території міських та районних об'єктів ПЗФ Черкаського району на зимівлі та вплив температурного режиму на загальну чисельність виявлених птахів.

Головними особливостями стану зимової орнітофауни, які необхідно враховувати під час зимових обліків птахів чи орнітологічних екскурсій, є бідність видового складу, низька чисельність і нерівномірність територіального розподілу птахів [2].

Згідно з літературними даними [1] протягом останніх 35 років на зимівлі в Черкаській області зареєстровано 120 видів птахів, що належать до 33 родин та 14 рядів. З них 16 видів є численними на зимівлі, 36 – звичайними, 57 – рідкісними, зимівлю решта 11 видів можна віднести до випадкових поодиноких зустрічей. При цьому за період з 1930-1940-х по 1987 р. на зимівлі відмічено 39 нових видів, переважно гідрофільних, що пов'язано з побудовою водосховища; за цей же період з числа зимуючих птахів зникло три рідкісних види (пугач, сипуха та беркут) внаслідок скорочення їх загальної чисельності та звуження ареалу.

Лише за останні 15 років взимку в області відмічено цілий ряд видів, які раніше на зимівлі не реєструвалися. Це такі види як баклан малий, бугай, лебідь малий, нерозень, свищ, широконосіка, чернь червонодзьоба, канюк звичайний, канюк степовий, боривітер звичайний, курочка водяна, чайка, перевізник, мартин каспійський, голуб-синяк, щеврик лучний, горіхівка).

Протягом зимового періоду 2017–2019 рр. у межах територій об'єктів ПЗФ м. Черкаси (14 об'єктів ПЗФ) та Черкаського району (7 об'єктів ПЗФ) нами були проведені орнітофауністичні дослідження. Застосовували метод маршрутного обліку. Статус перебування птаха на зимівлі визначали за індексом домінування ІД (ІД>10 – вид численний на зимівлі; ІД – 1-10 – вид звичайний; ІД – 0,1-1 – вид рідкісний; ІД < 0,01 – зустрічі з видом на зимівлі поодинокі).

Список видів, відмічених у межах території дослідження, наведений в табл. 1.

Види, відмічені у межах території дослідження у 2017-2019 рр.

Численні	<i>Buteo lagopus</i>
<i>Corvus frugilegus</i>	<i>Heliaeetus albicilla</i>
<i>Parus major</i>	<i>Accipiter nisus</i>
Звичайні	<i>Falco tinnunculus</i>
<i>Anas platyrhynchos</i>	<i>Larus cachinnans</i>
<i>Dendrocopos major</i>	<i>Streptopelia decaocto</i>
<i>Bombycilla garrulus</i>	<i>Picus canus</i>
<i>Regulus regulus</i>	<i>Dendrocopos syriacus</i>
<i>Turdus pilaris</i>	<i>Dendrocopos medius</i>
<i>Turdus viscivorus</i>	<i>Troglodytes troglodytes</i>
<i>Pica pica</i>	<i>Turdus merula</i>
<i>Garrulus glandarius</i>	<i>Aegithalos caudatus</i>
<i>Corvus cornix</i>	<i>Parus ater</i>
<i>Corvus monedula</i>	<i>Certhia familiaris</i>
<i>Corvus corax</i>	<i>Fringilla montifringilla</i>
<i>Parus caeruleus</i>	<i>Chloris chloris</i>
<i>Poecile palustris</i>	<i>Emberiza citrinella</i>
<i>Lophophanes cristatus</i>	Поодинокі
<i>Sitta europaea</i>	<i>Anas acuta</i>
<i>Fringilla coelebs</i>	<i>Bucephala clangula</i>
<i>Spinus spinus</i>	<i>Asio otus</i>
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	<i>Columba palumbus</i>
<i>Carduelis carduelis</i>	<i>Dryocopus martius</i>
<i>Acanthis flammea</i>	<i>Galerida cristata</i>
<i>Passer montanus</i>	<i>Lanius excubitor</i>
<i>Passer domesticus</i>	<i>Sturnus vulgaris</i>
Рідкісні	<i>Erithacus rubecula</i>
<i>Buteo buteo</i>	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>

Серед відмічених видів на території об'єктів ПЗФ за період дослідження відмічено 52 видів птахів, що належать до 20 родин і 7 рядів [3]. З них численними були 2 види, звичайними - 22 види, рідкісними - 18, численними - 10. Серед відмічених видів - 3 занесені до Червоної книги України [4]. Дослідження видового складу зимуючих птахів на території об'єктів ПЗФ дозволяє отримати досить точну картину зимової орнітофауни прилеглих територій. Відмінності у видовому складі території об'єктів ПЗФ та прилеглих територій зумовлені біотопічним розподілом та неоднаковою зимовою орнітофауною в різні роки.

Список використаної літератури:

1. Гаврилюк М. Н. Современная зимняя орнитофауна Восточной Черкасщины / М. Н. Гаврилюк, В. Н. Грищенко // Беркут. – №10. – Вип. 2. – 2001. – С. 184-195.
2. Мальчевский А. С. Орнитологические экскурсии / А. С. Мальчевский. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 296 с.
3. Фесенко Г. В. Птахи фауни України польовий визначник / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – К. : ТОВ «Новий друк», 2002. – 413с.
4. Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу [Текст] : наук.-попул. вид. / уклад.: С. О. Шапаренко. – 4-те вид., доп. – Х. : Торсінг плюс, 2012. – 480с.

Науковий керівник: к. б. н., викладач Ілюха О.В.

ПРОЛІТНІ ВИДИ КУЛИКІВ CHARADRII В РАЙОНІ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО ВОДОСХОВИЩА, ЩО ЗАНЕСЕНІ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Підряд Кулики (Charadrii) – група птахів з ряду Сивкоподібних (Charadriiformes), що тісно пов’язані з прибережними біотопами. Представники цього підряду володіють досить високою мінливістю екологічних та етологічних адаптацій. Не зважаючи на це, зміни у природних ландшафтах України (зокрема – спричинені господарською діяльністю людини) значно впливають як на видовий склад, так і на чисельність різних видів куликів в окремих частинах їх ареалів. Зокрема це прослідковується у кількості видів куликів, що зустрічаються в районі Кременчуцького водосховища, занесених до різних видань Червоної книги України: до першого видання (1980 р.) – 2 види [12], до другого (1994 р.) – 8 [11], до третього (2009) – 11 видів [10], тобто до кожного наступного видання Червоної книги заносять більшу кількість видів куликів. Для прогнозування подальших змін необхідними є регулярні орнітофауністичні спостереження, зокрема – за представниками підряду, занесеними до Червоної книги України.

Матеріал та методи досліджень. Польові спостереження проводились на території окремих районів Черкаської області – Черкаського, Золотоніського, Чорнобаївського та Чигиринського. Дослідження статусу птахів здійснювали з жовтня 2014 по жовтень 2018 рр. шляхом польових виїздів протягом року.

Основними точками проведення регулярних обліків обрали:

1. Липівський орнітологічний заказник (Золотоніський район);
2. риборозплідні ставки біля смт Іркліїв (Чорнобаївський район);
3. риборозплідні ставки біля с. Лозівок (Черкаський район);
4. риборозплідні ставки біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

За період дослідження здійснено близько 40 обліків в основних місцях спостережень. З метою порівняння окремі поодинокі спостереження здійснено також на інших, менш крупних або більш віддалених від Кременчуцького водосховища водоймах.

Обліки куликів в Липівському орнітологічному заказнику здійснювали з дамби через Кременчуцьке водосховище комбінованим маршрутно–точковим методом (Рединов, 2012). На окремих ставках риборозплідних комплексів та водоочисних споруд застосовували тотальний облік з однієї точки. Усі птахи, що потрапляли в поле зору, обраховувались за допомогою оптичних приладів.

Для оцінки статусу пролітних видів куликів використовували індекс домінування (ІД) – це частка особин окремого виду відносно сумарної чисельності всіх видів куликів, відмічених під час обліку.

Результати та обговорення. Протягом періоду дослідження в районі Кременчуцького водосховища на міграціях нами виявлено 4 види куликів, що занесені до Червоної книги України: кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), пісочник великий (*Charadrius hiaticula*), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*) і кульон великий (*Numenius arquata*).

Кулик-сорока. Звичайний пролітний, рідкісний гніздовий. Нами кількаразово відмічено 4-7 особин у період весняних міграцій на риборозплідних ставках біля смт Іркліїв та біля с. Лозівок та 1-6 особин – регулярно як у період весняних, так і у період осінніх міграцій в Липівському орнітологічному заказнику. 06.07.2015 р. 12 особин відмічено на прольоті поблизу Черкаського річкового порту. За літературними даними в районі Кременчуцького водосховища кулик-сорока спорадично гніздиться: в Липівському заказнику [1], Канівському природному заповіднику [2; 4; 5], на річці Рось [8].

Пісочник великий. Рідкісний пролітний. Нами зрідка відмічався під час осінніх міграцій у кількості 1-11 особин в Липівському орнітологічному заказнику, на риборозплідних ставках біля смт Іркліїв, біля с. Лозівок та біля с. Червона Слобода. У період

весняних міграцій відмічений лише один раз (1 особина, 08.04.2017 р., ставки біля с. Ч. Слобода).

Коловодник ставковий. Дуже рідкісний пролітний. 1 особина відмічена на риборозплідних ставках біля с. Червона Слобода 15.09.2018 р. За літературними даними в районі Кременчуцького водосховища вид раніше був рідкісним гніздовим видом (на Ірдинських болотах під час їх осушення [3] та в околицях Канівського заповіднику [6; 7]); зараз – рідкісний пролітний [2].

Кульон великий. Рідкісний пролітний. Нами кількаразово відмічено по одній особині на риборозплідних ставках біля смт Іркліїв та біля с. Червона Слобода.

З літературних джерел відомо ще про 7 червонокнижних видів куликів [2; 6; 7; 9], що хоча б раз спостерігались в районі Кременчуцького водосховища з початку ХХ ст., проте нами не відмічені: лежень (*Burhinus oediconemus*), кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*), чоботар (*Recurvirostra avosetta*), баранець великий (*Gallinago media*), кульон середній (*Numenius phaeopus*), дерихвіст лучний (*Glareola pratincola*) та дерихвіст степовий (*Glareola normandii*). З них лежень та два види дерихвостів у ХХІ ст. не відмічені.

Отже, на сьогодні тенденція до збіднення видового складу та скорочення чисельності окремих видів куликів зберігається.

Список використаної літератури:

1. Гаврилюк М.Н. Гніздування сивкоподібних на дамбі через Кременчуцьке водосховище / М. Н. Гаврилюк, М. М. Борисенко, О. В. Ілюха // Авіфауна України. – 2008. – Вип. 4. – С. 66-68.
2. Гаврилюк М. Н. Миграции куликов в районе Кременчугского водохранилища / М. Н. Гаврилюк, А. И. Илюха, Н. Н. Борисенко // Материалы 10-й юбилейной конференции рабочей группы по куликам Северной Евразии «Вопросы экологии, миграции и охраны куликов Северной Евразии». – 2016. – Иваново: Иван. гос. ун-т. – С. 105–111.
3. Гаврилюк М. Н. Орнитофауна Ирдинских болот и сопредельных лесных массивов / М. Н. Гаврилюк, В. Н. Грищенко, В. А. Костюшин, С. В. Домашевский, С. А. Гладкевич, Е. Д. Яблоновская-Грищенко // Заповідна справа в Україні. – 2009. – Вип. 2. – С. 70-81.
4. Грищенко В. М. Зустріч ходулочників на Канівщині / В. М. Грищенко // Беркут. – 1999. – Вип. 1. – С. 117.
5. Грищенко В. Н. Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*) в Середньому Придніпров'ї / В. Н. Грищенко, М. Н. Гаврилюк, Н. С. Атамась // Беркут. – 2012. – С. 82-92.
6. Грищенко В. Н. Кулики Каневского заповедника и его окрестностей / В. Н. Грищенко // Материалы IX Международной конференции «Кулики в изменяющейся среде Северной Евразии». – 2012. – Москва: Тезаурус. – С. 126-129.
7. Грищенко В. М. Птахи Червоної книги України в Канівському заповіднику та його околицях / В. М. Грищенко, С. О. Лопарьов, М. Н. Гаврилюк, Є. Д. Яблоновська-Грищенко // Заповідна справа в Україні. – 1998. – Вип. 1. – С. 70-74.
8. Лебідь Є. О. Кулики Наддніпровського Лісостепу (на прикладі лівобережної частини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : 03.00.02 / Є. О. Лебідь; НАН України, Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена. – К., 1995. – 24с.
9. Фауна України: у 40 т. / Академія наук Української РСР, Інститут зоології. – К. : Наукова думка, 1956. – Т.4: Кістяківський О.Б. Птахи. Загальна характеристика птахів. Курині. Голуби. Рябки. Пастушки. Журавлі. Дрофи. Кулики. Мартини / О. Б. Кістяківський. – К.: Наукова думка, 1957. – С. 140-322.
10. Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу : наук.-попул. вид. / уклад.: С. О. Шапаренко. – Х. : Торсінг плюс, 2012. – 480с.
11. Червона книга України: Тваринний світ / у порядк. та заг. наук. ред.: В. І. Монченко, В. М. Єрмоленко, Ю. В. Мовчан, О. М. Пекло, М. М. Щербак. – К.: Укр. Енциклопедія, 1994. – 464с.
12. Червона книга Української РСР / у порядк. і заг. ред.: В. І. Чопик, А. П. Федоренко. – К.: Наукова думка, 1980. – 504с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Гаврилюк М. Н.

БІОХІМІЯ

ВПЛИВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ НА ПОКАЗНИКИ ЛЕЙКОЦИТАРНОЇ ФОРМУЛИ

На сьогодні відзначається тенденція до зростання рівня гострих та хронічних захворювань людини як бактеріального, так і вірусного походження, а також онкологічних проблем. Це зумовлюється дисфункціями імунної системи, яка має забезпечувати генетичну постійність внутрішнього середовища організму, захист макроорганізму від численних екзогенних та ендогенних антигенів [1]. За даними ВООЗ, до 50-70% населення Землі мають імунні розлади різної етіології, зокрема, реакції гіперчутливості, аутоімунні хвороби, імунодефіцитні стани. Однією з причин вважають стресові чинники [6].

За умов різноманітних стресових ситуацій спостерігаються синхронні зміни в імунних та нейрогуморальних реакціях [4; 5]. Це є одним з підтверджень, що динаміка імунної відповіді контролюється нейрогуморальною системою. У зв'язку з цим, на сьогодні значної уваги приділяють вивченню взаємодії цих систем [2]. Проте, до цього часу дані щодо впливу показників функціонального стану нервової системи на імунну систему досить суперечливі і вимагають подальшого аналізу.

Нами проаналізовано вплив функціонального стану нервової системи на показники лейкоцитарної формули студентів ЧНУ.

У дослідженнях використовували метод оцінки лейкоцитарної формули шляхом фарбування кров'яного мазка барвником Романовського за методикою Паппенгейма та оцінку функціонального стану нервових процесів за допомогою коректурного методу, «тепінг-тесту» та методики відновлення амплітуди рухів без участі зору за Є. П. Льїним. Статистичну обробку матеріалу проводили з використанням програмного пакету Microsoft Excel.

Обстежено 23 особи віком 19-21 років, які постійно проживали в місті Черкаси або приїхали до міста на навчання з відносно екологічно чистих територій Черкаської області. Згідно медичних карт, на час обстеження вони не мали гострих і хронічних захворювань. Всі обстежені – студенти 3-4 курсу ННІ природничих наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Аналіз показників лейкоцитарної формули та оцінювання функціонального стану центральної нервової системи осіб проводилось на початку травня, у стані відносного спокою, із попереднім інструктажем умов проведення діагностики. На період аналізу у студентів не було сесії чи модульних контрольних робіт, які б зумовлювали посилене психоемоційне навантаження.

Встановили, що в осіб з низькою рухливістю нервових процесів за межі гомеостатичної норми виходить більша кількість показників лейкограми, ніж в осіб з високою рухливістю нервових процесів. Сила та урівноваженість нервових процесів відіграли меншу роль у варіативності виходу за межі норми показників лейкограми, ніж рухливість нервових процесів. У осіб з низькою рухливістю нервових процесів відносна і абсолютна кількість лімфоцитів значимо нижча, відносна кількість сегментоядерних нейтрофілів – значимо вища, відносна і абсолютна кількість базофілів – значимо нижча, ніж в осіб з високою рухливістю нервових процесів. У обстежених зі слабким типом нервових процесів кількість лімфоцитів значимо нижча, ніж в осіб із сильним типом нервових процесів. У обстежених з різною урівноваженістю нервових процесів відсутня статистично значима різниця за всіма аналізованими показниками лейкоцитарної формули.

Таким чином, статистичний аналіз показав наявність найбільшої кількості відмінностей за показниками лейкограми у осіб з різною рухливістю нервових процесів. Рухливість нервових процесів проявляється у здатності змінювати поведінку залежно від умов середовища, швидко переходити від однієї дії до іншої, від пасивного стану до активного і навпаки. Сила нервових процесів менше відобразилася на варіативності показників

лейкограми. Цей показник визначає працездатність і проявляється насамперед функціональною витривалістю, тобто, здатністю витримувати тривалі чи короткочасні, але сильні збудження [3]. У нашому випадку такі подразники були відсутні. Можливо, даний фактор мав би більший вплив на імунну систему за умов посиленого емоційного стресу чи фізичних навантажень.

Список використаної літератури:

1. Біловол О. М. Сучасні імуномодулятори для клінічного застосування / О. М. Біловол // Внутрішня медицина. – 2008. – №2. – С. 3-21.
2. Попович І. Л. Концепція нейроендокринно-імунного комплексу (обзор) / І. Л. Попович // Медична гідрологія та реабілітація. – 2009. – №3. – С. 9-18.
3. Райгородский Д. Я. Методика экспресс-диагностики свойств центральной нервной системы по психомоторным показателям С. П. Ильина (Теппинг-тест) / Д. Я. Райгородский. – Самара: «Бахрах-М», 2000. – 582 с.
4. Соколенко В. Л. Взаємозв'язок показників імунної системи та тиреоїдного статусу в осіб з радіаційно-забруднених територій за умов психоемоційного навантаження / В. Л. Соколенко С. В. Соколенко // Фізіол. журн. – 2017. – Т. 63, №3. – С. 32-39
5. Соколенко В. Л. Патологічні особливості стрес-індукованої імуносупресії, зумовленої проживанням на радіаційно забруднених територіях / В. Л. Соколенко, С. В. Соколенко // Вісник проблем біології і медицини. – 2016. – В.4. – Т.2(134). – С. 293-296.
6. Khalsa D. S. Stress, meditation, and Alzheimer's disease prevention: where the evidence stands / D. S. Khalsa // J. Alzheimers Dis. – 2015. V. 48, № 1. – P.1-12.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Соколенко В.Л.

Д. О. Йоненко, А. С. Погрібняк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ЙОГУРТУ, ВИГОТОВЛЕНОГО НА ЗАКВАСЦІ «VIVO», НА ПОКАЗНИКИ ЛЕЙКОЦИТАРНОЇ ФОРМУЛИ

При нормальному фізіологічному стані взаємини організму людини і її мікробіоти мають, в цілому, симбіотичний характер, який сформувався і закріпився у процесі еволюційного розвитку. У наш час людство зазнає впливу цілого комплексу несприятливих факторів, що дестабілізують нормальне функціонування основних систем життєдіяльності: з одного боку – погіршення екологічної ситуації, збільшення кількості стресових ситуацій, з іншого – масове безконтрольне застосування хіміотерапевтичних препаратів, зокрема, антибіотиків [6].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), кількість людей зі зниженим функціональним станом імунної системи постійно збільшується, що обумовлює загострення хронічних захворювань, у тому числі, викликаних умовно-патогенними мікроорганізмами. Для території України додатковим пресинговим фактором є забруднення значних територій радіонуклідами унаслідок аварії на ЧАЕС [4]. Паралельно порушується стан власної мікробіоти [6; 7]. Для її нормалізації рекомендують використовувати пробіотики, зокрема, кисломолочні продукти на бактеріальних заквасках [8]. Загалом, кисломолочні напої займають важливе місце в харчуванні населення України, завдяки їм організм людини може отримати як нативні молочні компоненти, так і біокоректори природного походження [2; 3].

Нами досліджено особливості впливу йогурту, виготовленого на заквасці «Vivo», на показники лейкоцитарної формули студентів.

В дослідженні використовували метод оцінки лейкоцитарної формули шляхом фарбування кров'яного мазка. Статистичну обробку матеріалу проводили з використанням програми Microsoft Excel.

Йогурт (у дозуванні 100 г на добу; прийом вранці, під час сніданку) протягом тижня вживали 10 осіб віком 18-22 років. Всі обстежені – студенти 2-4 курсів ННІ природничих наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Встановлено, що до вживання йогурту абсолютна кількість моноцитів обстежених перебувала на нижній межі норми, відносна кількість виходила за нижню межу гомеостатичної норми. Відносна кількість еозинофілів, відносна та абсолютна кількість базофілів перебували на верхній межі норми.

Згідно даних літератури, моноцитопенія – зниження рівня моноцитів у периферичній крові – може бути наслідком пролонгованих інфекційних і запальних процесів, коли вичерпуються ресурси макрофагів. Про латентну хронічну інфекцію можуть свідчити і підвищені рівні еозинофілів та базофілів [1; 5]. Тобто, наявні ознаки, що дозволяють проводити курс імуномодуляції.

Імуномодуляція шляхом вживання йогурту, виготовленого на заквасці «Vivo», призвела до статистично значимого підвищення у обстежених відносною та абсолютною кількістю лімфоцитів, моноцитів та зниження відносною й абсолютною кількістю сегментоядерних нейтрофілів.

Значиме підвищення вмісту лімфоцитів у периферичній крові вважається ознакою активації клітинної ланки специфічного імунітету. Саме лімфоцити є однією з лейкоцитарних фракцій, які першими контактують з мікробіотою кишківника і реагують на виділення нею біологічно активних речовин. Паралельне підвищення вмісту моноцитів свідчить про зростання необхідності у макрофагах – антигенпрезентуючих клітинах, у кооперації з якими реалізується відповідь лімфоцитів на зростання кількості певних мікробіотичних факторів [1; 5].

Таким чином, тижневе вживання йогурту здійснює стимуляцію проліферації і міграції в периферичній кровоток мононуклеарних клітин крові, а саме – лімфоцитів і моноцитів. Обидві ці популяції володіють вираженою противірусною активністю, а моноцити є ще й попередниками макрофагів, тобто антигенпрезентуючих клітин. Таким чином, формуються сприятливі умови протидії потенційним вірусним інфекціям на фоні певного обмеження можливостей протибактеріального імунітету. Це необхідно враховувати при рекомендаціях йогуртів у якості імуномодуляторів.

Список використаної літератури:

1. Дранник Г. Н. Клиническая иммунология и аллергология: учебное пособие / Г. Н. Дранник. – Одесса: Астропринт, 1999. – 604 с.
2. Кисломолочні продукти нового покоління. / В. Ф. Семеніхіна, І. В. Рожкова, М. Б. Сундукова // Молочна промисловість. – 1999. – № 7. – С.29.
3. Лосев А. Перспективний ринок йогуртів / А. Лосев // Продукти харчування. – 2008. – № 17. – С. 10-14
4. Соколенко В. Л. Активність радіонуклідів і реалізація функцій імунної системи у мешканців радіаційно забруднених територій / В. Л. Соколенко, С. В. Соколенко // Regul. Mech. Biosyst. – 2015. – №6(2). – С. 93-98.
5. Холодна Л. С. Імунологія / Л. С. Холодна. – Київ: Вища школа, 2007. – С. 19-22.
6. Biochemical and molecular aspects of human and his microflora / V. N. Babin, I. V. Domaradckiy, A. V. Dubinin, O. A. Kondrakova // Russian chemical journal. – 1994. – V.38. – P. 66-78.
7. Bailey M. Stress induces the translocation of cutaneous and gastrointestinal microflora to secondary lymphoid organs of C57BL/6 mice / M. Bailey, H. Engler, J. Sheridan // Journal of Neuroimmunology. – 2008. – V.171, № 1-2. – P. 29-37.
8. The potential of probiotics: a review / S. R. Soccol, L. P. de Souza Vandenberghe, M. R. Spier [et al.] // Food Technology and Biotechnology. – 2010. – V. 48(4). – P. 413-434.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Соколенко В. Л.

О. В. Жовнір

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДІАГНОСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ КРОВІ ПРИ ПАТОЛОГІЯХ МІОКАРДА

Серцево-судинні захворювання залишаються основною причиною високої смертності та інвалідації населення як в Україні, так і в усьому світі. В Україні смертність від серцево-судинних захворювань в останні роки стабільно висока і складає 61% у загальній структурі

смертності. Найвищі рівні поширеності хвороб системи кровообігу спостерігаються у Полтавській, Вінницькій, Черкаській, Дніпропетровській, Київській областях та м. Київ [2]. Серед даних патологій інфаркт міокарда займає одне з провідних місць, і проявляється в осіб різного віку та статі. До порушень роботи серцевого м'яза відносять також кардіоміопатії [1; 4]. Гострий інфаркт міокарда (ГІМ) характеризується розвитком некрозу ділянки міокарда, причиною якого є абсолютна чи відносна недостатність його кровопостачання. При ранній діагностиці хвороби та достатньому об'ємі допомоги прогноз для хворого позитивний: смертність серед пацієнтів після первинної госпіталізації становить 9,1% протягом першого року, після чого ризик смерті різко знижується. Прогноз при розвитку кардіоміопатій в цілому негативний. Наприклад, після діагностики дилатаційної кардіоміопатії 5-річне виживання становить 30% і з кожним роком смертність зростає [2; 3]. Тому, актуальним питанням сучасної кардіології є відбір лабораторних показників для ранньої діагностики та диференціювання даних патологій.

В дослідженні брали участь 60 осіб різних вікових категорій, які прибули до Черкаського обласного кардіологічного центру з симптомами ГІМ. Усіх хворих обстежували на наявність інфаркту в першу годину після прибуття. Для діагностики ГІМ проводили аналізи на вміст тропоніну І, біохімічний аналіз крові (рівні АЛТ, АСТ, білірубіну, креатиніну, глюкози, показники ліпідного обміну) та показники клінічного аналізу крові (рівні гемоглобіну, еритроцитів, лейкоцитів, ШОЕ та лейкоцитарну формулу).

Встановили, що у більшості хворих результати аналізів вказують на стан ГІМ, але у 26,7 % обстежених спостерігаються нетипові для інфарктного стану показники. Так, у окремих осіб показники лише незначною мірою підвищені і перебувають біля верхньої межі норми або в межах норми, при цьому показники тропоніну І зростали, що вказує на явище руйнування кардіоміоцитів. Із обстеженої когорти хворих виділили групу, що має показники АЛТ і АСТ в межах норми, які при інфаркті (особливо, показники АСТ) зазвичай підвищуються за рахунок руйнування клітин серцевого м'яза. Також, у виділеній групі обстежених показники лейкоцитарної формули перебували у межах норми, хоча, за рахунок гострого процесу, зазвичай, має місце різкий зсув вліво, у бік зростання кількості нейтрофілів.

Такі результати дають підставу передбачити розвиток кардіоміопатій. Тому хворі для уточнення діагнозу потребують проведення додаткових аналізів, зокрема, пропонуємо ввести в практику ЧОКЦ визначення рівнів натрійуретичних пептидів, що дасть змогу більш точно диференціювати об'єм надання першої допомоги при гострих серцевих станах.

Список використаної літератури:

1. Амосова Е.Н. Кардиомиопатия / Е.Н. Амосова. – К.: "Книга плюс", 1999. – 424 с.
2. Всемирный атлас профилактики сердечно-сосудистых заболеваний и борьбы с ними / Под ред.: S. Mendis, P. Puska, B. Norrving. Всемирная организация здравоохранения, Женева, 2013.
3. Якушин С.С. Инфаркт миокарда: руководство / С.С. Якушин. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 224с.
4. Kuehle F. Detection of Viral Genome in the Myocardium: Lack of Prognostic and Functional Relevance in Patients with Dilated Cardiomyopathy / F. Kuehle, H.H. Sigusch, K. Hilbig [et al.] // Circulation. – 2006. – Vol. 114 (II). – P. 624.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Соколенко С.В.

О. С. Мельник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДО МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОРОТЕРАПІЇ

Одним із важливих напрямів вивчення реактивності біологічних систем є стійкість організму до дефіциту кисню та особливості виникнення і розвитку гіпоксичних станів.

Перші дослідження впливу гіпоксії на організм людини, що проявляються в гірській місцевості проводились уже з кінця XVI ст.

Термін «оротерапія» виник відносно нещодавно. Він передбачає використання факторів гірського клімату [1].

Для гармонійного розвитку всіх фізіологічних систем і збереження здоров'я людини в сучасних умовах потрібно звертатись до впливів, що стимулюють процеси відновлення в організмі – це дія природного або штучного гірського повітря. В кожній клітині організму стимулюватимуться процеси її відновлення, що забезпечать необхідні умови для збереження здоров'я і активного довголіття [1].

Застосування оротерапії, як методу лікування передбачає використання факторів гірського клімату в профілактиці і лікуванні бронхо-легеневих, нервових і серцево-судинних захворювань. Але не завжди доступ до умов гір є можливим [4].

Застосування тренувань гіпоксією за допомогою медичної апаратури (метод інструментальної оротерапії) замінює перебування в гірській місцевості і має позитивний вплив на кінетику кисневого метаболізму та кислотно - лужного стану, нормалізує показники вуглеводного, ліпідного, білкового обмінів, підвищує протизапальний потенціал, активізує діяльність провідних систем організму [2].

Для створення в умовах лабораторії умов дозованої гіпоксії використовується аеротерапевтичний апарат гірського повітря «Борей», розроблений і впроваджений в практику українськими вченими. Оптимальною є система подачі штучного гірського повітря під прозорий дзвін, підвішений на зовнішньому кронштейні над головою пацієнта, потік видихуваного повітря виходить з-під країв дзвону і таким чином створюється «повітряний замок», що виключає попадання всередину дзвону атмосферного повітря [3].

Реактивність організму може проявлятись в незмінній формі (первинна реактивність) та змінній під впливом зовнішніх та внутрішніх умов (вторинна, змінена реактивність), в тому числі при дії гіпоксії.

Окислювальний метаболізм, як джерело енергії, необхідний кожній клітині. Чим інтенсивніше клітина споживає кисень – тим раніше вона відчуває його нестачу і включає всі доступні їй шляхи адаптації до нових умов. Термін гіпоксія означає недостатню кількість кисню в організмі.

Гіпоксичний стан часто супроводжує різноманітні патологічні процеси і в багатьох випадках є наслідком певних захворювань. Однак здатність організму пристосовуватись до різних ступенів кисневої недостатності є наслідком еволюційно древніх і найбільш досконалих засобів адаптації.

Особливості пристосування до гіпоксії в значній мірі характеризують резервні можливості організму при дії різних несприятливих факторів, які необхідні для активізації захисних реакцій «фізіологічні засоби проти хвороби» [2].

Наукова лабораторія інструментальної гіпокситерапії проводить дослідження саме в цьому напрямку. Нами було вивчено методику проведення таких досліджень і наразі йдуть планові дослідження, в яких ми приймаємо безпосередню участь.

Список використаної літератури:

1. Березовський В.А. Природная и инструментальная оротерапия (очерки о горах и их влиянии на организм человека. Донецк / Издатель Заславский А.Ю. 2012 – 301с.
2. Березовський В.А. Технологія підвищення резистентності організму за допомогою гіпокситерапії / В.А. Березовський, Горбань Є.М., Левашов М.І. - К.: «Віпол», 2000.-23с.
3. Мельник Т.А. Роль гидрирующей карбоангидразы крови в адаптации организма к горному климату / Т.А. Мельник // Кислородное голодание и способы коррекции гипоксии: Сборн. научн. труд. – К.: Наукова думка, 1990.- С. 55-62.
4. Оротерапия: Доклады академии проблем гипоксии / Международный симпозиум: « Актуальные проблемы биофизической медицины» (Киев, 27-29 марта 1998г.). – К., 1998. - 151с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Мельник Т. О.

ВПЛИВ ІНТЕНСИВНОСТІ ОКИСНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОКАЗНИКИ ЛЕЙКОГРАМИ

Окисно-відновні реакції – найбільш поширений вид біохімічних реакцій, що реалізуються в організмі людини у процесі життєдіяльності. При дослідженні особливостей імунітету науковці приділяють значної уваги не лише компонентам цієї системи, але й допоміжним структурам. Зокрема, протягом тривалого періоду часу не було достеменно з'ясовано роль в імунних реакціях окисних процесів. Проте, зважаючи на досягнення клітинної біофізики, уявлення про їхню участь у функціонуванні імунних клітин значно розширилось і набуло нового змісту [1]. На сьогодні доведено, що підвищення рівня внутрішньоклітинних окисників є необхідним процесом у механізмі запуску диференціювання різноманітних типів імунних клітин [2].

Нами проаналізовано особливості показників лейкоцитарної формули в осіб з різною інтенсивністю окисних процесів, ознакою яких є рівень малонового діальдегіду.

В дослідженнях використовували метод оцінки лейкоцитарної формули шляхом фарбування кров'яного мазка барвником Романовського за методикою Паппенгейма та оцінку рівня малонового діальдегіду (МДА) за реакцією з тіобарбітуровою кислотою. Статистичну обробку матеріалу проводили з використанням програмного пакету Microsoft Excel.

Обстежено 23 студенти 2-4 курсу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького віком 18-22 р. Залежно від рівня малонового діальдегіду обстежених розділили на дві підгрупи: з низьким та середнім вмістом МДА та з високим рівнем МДА.

Встановили, що в обстежених з високим вмістом малонового діальдегіду за межі норми виходить більша кількість показників лейкоцитарної формули, ніж в обстежених з середнім та низьким вмістом: відносна та загальна кількість базофілів, паличкоядерних та сегментоядерних нейтрофілів. Це може зумовлюватися вищою інтенсивністю окисних процесів, ознакою яких є рівень МДА. У обстежених з низьким та середнім вмістом МДА відносна кількість сегментоядерних нейтрофілів значимо вища, ніж у обстежених з високим рівнем МДА. Відносна та абсолютна кількість паличкоядерних нейтрофілів у групі з високим вмістом МДА вища, ніж у групі з середнім та низьким рівнем МДА. Також у цій підгрупі значимо вищі відносна та абсолютна кількість базофілів. У підгрупі з високим вмістом МДА знижений вміст функціонально зрілих сегментоядерних нейтрофілів компенсується підвищенням рівня паличкоядерних нейтрофілів та базофілів.

У обстежених з різних за рівнем МДА груп спостерігається достовірний позитивний кореляційний зв'язок між вмістом МДА та відносною й абсолютною кількістю паличкоядерних нейтрофілів. У осіб з високим рівнем МДА значення коефіцієнту вище. Рівень МДА у них позитивно корелює з відносною та абсолютною кількістю базофілів.

Нейтрофіли – один з важливих факторів стимуляції окисних процесів, у які включається їх лізосомальний фермент мієлопероксидаза. Окисні процеси, зумовлені діяльністю клітин вродженого імунітету у відповідь на антигени, до певного моменту важливі в боротьбі з інфекцією. Проте, зі збільшенням сили і тривалості патологічного процесу збільшується і ризик розвитку атеросклерозу за рахунок стимуляції окиснення ліпопротеїнів. Ці зміни відбуваються в результаті порушення про- та антиоксидантної рівноваги, а також функціональної активності клітин вродженого імунітету [4].

Малоновий діальдегід є не лише маркером окисних процесів. Взаємодія МДА з ДНК та білками потенційно мутагенна та атерогенна. Вказується на зростання рівня малонового діальдегіду у ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС, що створювало ризик активації та хронізації запальних процесів, а також в осіб, що зазнали хронічного впливу малих доз радіації [3; 5].

Таким чином, зростання рівня незрілих паличкоядерних нейтрофілів, що супроводжується підвищенням рівня МДА, є ознакою активації окисних процесів. Зростанню МДА можуть сприяти також базофіли. Активація окисних процесів може незадовільно відобразитися на діяльності клітин імунної системи, оскільки впливає на функціональний стан біологічних мембран.

Список використаної літератури:

1. Казмірчук В. Є. Клінічна імунологія і алергологія / В. Є. Казмірчук, Л. В. Ковальчук. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 504 с.
2. Клінічна імунологія та алергологія; за ред. О. М. Біловола, П. Г. Кравчуна, В. Д. Бабаджана, Л. В. Кузнецової. – Х.: Вид-во «Гриф», 2011. – 620 с.
3. Кулинич В. С. Показатели перекисного окисления липидов и антиоксидантной защиты у больных, работающих в сфере действия ионизирующей радиации, при ИБС на фоне аутоиммунного тиреоидита / В. С. Кулинич // Научные ведомости. Серия «Медицина. Фармация». – 2014. – №4. – С. 83-88.
4. Лутай Я. М. Вплив терапії внутрішньовенним інгібітором 5-ліпоксигенази кверцетином на функцію ендотелію, вираженість системного запалення та прооксидантного стресу при гострому інфаркті міокарда з елевацією ST / Я. М. Лутай, О. М. Пархоменко, Н. О. Рижкова [и др.] // Медицина неотложных состояний. – 2016. – №1. – С. 111-119.
5. Interconnection of the immune system and the intensity of the oxidative processes under conditions of prolonged exposure to small doses of radiation / V. L. Sokolenko, S. V. Sokolenko, V. I. Sheiko, O. V. Kovalenko // Regulatory Mechanisms in Biosystems. – 2018. – V.9, #2. – P.167-176.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Соколенко В. Л.

А. Р. Сквирська, Є. Ю. Арсенійчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РІДКІСНІ ТРАНСМІСИВНІ ІНФЕКЦІЇ В УКРАЇНІ

Внаслідок глобального потепління, зростання міжнародного транспортного сполучення та в результаті міграції населення на території України поширилися трансмісивні хвороби, що раніше не реєструвалися. Більшість із них передаються кровосисними комахами від людини до людини або від тварини до людини [1].

Розрізняють облігатно-трансмісивні хвороби, що передаються тільки специфічними переносниками (малярія, москітна гарячка, кліщовий та вошовий поворотні тифи, жовта гарячка, сезонні енцефаліти – кліщовий та комариний, шкірний лейшманіоз та ін.), та факультативно-трансмісивні хвороби, збудники яких розповсюджуються різними шляхами (повітряно-краплинним, аліментарним, безпосередньо від людини до людини), в т. ч. переносниками (чума, туляремія, гарячка Ку) [2].

Останнім часом на території України найчастіше реєструють: хворобу Лайма (кліщовий бореліоз), малярію, геморагічну лихоманку Денге, лейшманіози [3]. Всі ці захворювання тривалий час мали характер ендемічних у країнах світу з переважно тропічним і субтропічним кліматом. Проте сучасні географічні, кліматичні та флоро-фауністичні характеристики території нашої країни сприяють розселенню різних видів тварин, як потенційних резервуарів збудників даних інфекцій. Перераховані захворювання завдають великої шкоди не тільки здоров'ю населення, але й економіці країн, на території яких вони поширені. Саме тому необхідно привернути увагу медичних працівників та мешканців України до даної проблематики.

Основними методами лабораторної діагностики збудників кров'яних інфекцій є мазки крові («товста крапля» та «тонкий мазок»), пунктати кісткового мозку селезінки, печінки, лімфатичних вузлів, імуноферментний аналіз, метод полімеразно-ланцюгової реакції, культуральні методи. При необхідності застосовують експрес-методи [4].

Необхідно активувати профілактичну та просвітницьку роботу серед населення України (особливо, південних областей), щодо інформатизації про природні осередки, шляхи перенесення та симптоми перебігу геморагічних інфекцій [5].

Список використаної літератури:

1. Инфекционные болезни и эпидемиология / В. И. Покровский, С. Г. Пак, Н. И. Брико, Б. К. Данилкин // ГЭОТАР-Мед. – 2008. – №9. – С. 38-45.
2. Богомолов Б. П. Инфекционные болезни: неотложная диагностика, лечение, профилактика / Б. П. Богомолов // Ньюдиамед. – 2008. – №5. – С. 43-48.
3. Возіанова Ж. І. Інфекційні та паразитарні хвороби / Ж. І. Возіанова // Здоров'я. – 2001. – №3. – С. 10-17.
4. Лазарева Г. Ю. Диагностический справочник инфекциониста / Г. Ю. Лазарева, К. М. Синяк, В. М. Гирін. – Київ: Здоров'я, 2009. – 365 с.
5. Поєднані інфекційні та паразитарні хвороби [Текст]: матеріали Конгресу до 122-річчя від народження академіка Л. В. Громашевського (8-9 жовтня 2009р., м.Чернівці) / ДУ "Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В.Громашевського АМН України", Асоціація інфекціоністів України, Тернопільський держ. медичний ун-т ім. І. Я. Горбачевського, Буковинський держ. медичний ун-т ; відп. ред. М. А. Андрейчин. – Т.: ТДМУ: Укрмедкнига, 2009. – 340 с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Соколенко С. В.

О. В. Порохніна, Ю. В. Соколенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОРОТЕРАПІЇ НА ОКРЕМІ ФІЗІОЛОГІЧНІ СИСТЕМИ ЛЮДИНИ

Одним із екзогенних факторів, здатних впливати на фізіологічні та біохімічні процеси в організмі людини, є помірна гіпоксія [1; 4]. Фізіологічна гіпоксія, що розвивається, зокрема, при інтенсивній фізичній роботі, вважається ефективним природним тренуючим фактором. Процес адаптації до гіпоксичних умов супроводжується стресовою реакцією помірної інтенсивності і, як наслідок, модуляцією процесів кровотворення та фазовими зсувами імунобіологічної реактивності організму [5; 6]. У реалізацію відповіді на гіпоксичні умови можуть долучатися індивідуальні генетично-детерміновані особливості організму та екстремальні фактори середовища [2; 3].

Проведено курс нормобаричної гіпоксії для студентів ННІ природничих та аграрних наук. У дослідженні брали участь 10 осіб чоловічої статі. Гіпоксичні умови (концентрація кисню в азоті 12 %) створювались приладом індивідуальної оротерапії «Борей», виготовленим на базі Науково-дослідного центру «Норт» НАН України. Курс гіпоксії складався з 10 сеансів; режим гіпоксичного впливу – дихання газовою сумішшю 30 хв, з 10-хвилинними перервами. У обстежених визначали показники системи дихання, серцево-судинної системи і крові.

Аналіз показників системи дихання виявив, що сеанси гіпоксії зумовили виражену тенденцію до зростання показників життєвої ємності легень (ЖЄЛ) та затримки дихання, а також тенденцію до зменшення частоти дихання (ЧД). Хоча статистично значимі зміни цих показників відсутні, зростання ЖЄЛ свідчить про розвиток помірної гіпертрофії легеневої паренхіми, що веде до збільшення площі альвеол, кількості капілярів у міжальвеолярному просторі та збільшення у них швидкості кровотоку. Дані зміни потенційно призводять до зростання потужності дихальних м'язів, про що свідчить збільшення часу затримки дихання. Зменшення ЧД є ознакою мобілізації альвеолярної вентиляції.

Проаналізовано індивідуальні показники серцево-судинної системи осіб, що проходили оротерапію: систолічний артеріальний тиск (САТ), діастолічний артеріальний тиск (ДАТ) та частоту серцевих скорочень (ЧСС). Не зважаючи на відсутність статистично значимих змін, відбулася виражена тенденція до зменшення показників САТ та ЧСС, показник ДАТ був досить стабільним.

Відповідно до сучасних уявлень, зниження САТ на фоні відсутності змін ДАТ можна пояснити впливом гіпоксичного тренування на автономну нервову систему і збільшенням активності її парасимпатичної ланки [1].

Аналіз показників системи крові проводили шляхом визначення загального числа еритроцитів, лейкоцитів та рівня гемоглобіну. Було встановлено, що показники системи крові до сеансів гіпокситерапії знаходилися в межах норми, рекомендованої даними літератури. Після проведення сеансів статистично значимо зросли рівні еритроцитів та гемоглобіну. Збільшення кількості еритроцитів свідчить про активацію еритропоезу. Збільшення вмісту гемоглобіну вказує на підвищення кисневої ємності крові і є показником поліпшення кисневого транспорту в організмі після сеансів інструментальної гіпокситерапії [1; 5].

Відсутні статистично значимі зміни рівня лейкоцитів у обстежених. Спостерігалася тенденція до його зниження, що свідчить про гальмування можливих запальних процесів в організмі.

Таким чином, сеанси оротерапії чинять сприятливий вплив на організм людини, максимально виражений на рівні кисневотранспортної системи.

Список використаної літератури:

1. Березовский В. А. Физиологические предпосылки и механизмы нормализующего действия нормобарической гипоксии и оротерапии / В. А. Березовский, М. И. Левашов // Физиол. Журнал. – 1992. – Т.38, №5. – С.3-12.
2. Мельник Т. О. Вплив нормобаричної гіпоксії на деякі показники клітинного імунітету в осіб, що мають різні групи крові системи АВ0 / Т. О. Мельник, В. Л. Соколенко, С. В. Соколенко // Фізіол. журн. – 2005. – Т.51, №5. – С.61-64.
3. Соколенко В. Л. Імуномодулюючий ефект сеансів нормобаричної гіпоксії в осіб, що проживають на територіях, забруднених радіонуклідами / В. Л. Соколенко, С. В. Соколенко, Т. О. Мельник // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Здоров'я людини: теоретичні, практичні та методичні аспекти», 17 листопада 2016 р. / за ред. М.В. Гриньової Полтава: Астрая, 2016. – С. 141-143.
4. Nizet V. Interdependence of hypoxic and innate immune responses / V. Nizet, R. Johnson // Nature Reviews Immunology. – 2009. – №9. – P. 609-617.
5. Thiel M. Stress, Hypoxia, and Immune Responses / M. Thiel, M. Sitkovsky, A. Chouker // Stress Challenges and Immunity in Space. – 2012. – p. 177-185.
6. Wen H. Agitation by Suffocation: How Hypoxia Activates Innate Immunity via the Warburg Effect / H. Wen, J. Ting // Cell Metabolism – 2013. – V.17. – №.6 – P. 814-815.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Мельник Т. О.

Т. В. Сапсай

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПОКАЗНИКИ КРОВІ ДІТЕЙ З ПРОГРЕСУЮЧОЮ ВІЛ-ІНФЕКЦІЄЮ

ВІЛ-інфекція – тривала інфекційна хвороба, що розвивається внаслідок інфікування вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та характеризується прогресуючим ураженням імунної системи [1]. В осіб, заражених ВІЛ, має місце досить тривалий латентний період захворювання, коли реалізуються реплікативні процеси вірусу [2].

Вірусне навантаження максимальне у лімфатичних вузлах та інших органах, що мають лімфоїдну тканину. З інфікуванням починається ураження імунної системи. Поступово при активації Т-хелперів з фенотипом CD4⁺ відбувається ініціація реплікативного циклу вірусу, унаслідок чого лімфоцити руйнуються; як наслідок, в організмі різко знижується ефективність імунної відповіді. Настає фаза опортуністичних інфекцій та злоякісних пухлин, які характеризують «синдром набутого імунодефіциту» (СНІД) [1; 4].

Нами проаналізовано біохімічні, клінічні та імунологічні показники у хворих дітей на різних стадіях ВІЛ-інфекції. Це, зокрема, рівні креатиніну, загального білірубіну, тригліцеридів, аланінамінотрансферази (АЛАТ), аспартатамінотрансферази (АсАТ), гемоглобіну; абсолютну та відносну кількість CD4⁺ Т-лімфоцитів, їх динаміку залежно від стадії; вірусне навантаження.

Залежно від клінічних ознак перебігу хвороби, серед пацієнтів виділили чотири окремі групи. В межах окремих груп додатково виділяли підгрупи.

1 група: діти із стабільною другою клінічною стадією (10 осіб);

2 група: діти із перехідною клінічною стадією з другої в третю (15 осіб; сформована з підгрупи з показниками до переходу в третю клінічну стадію, та підгрупи з показниками після переходу в третю клінічну стадію);

3 група: діти із стабільною третьою клінічною стадією (12 осіб);

4 група: діти із перехідною клінічною стадією з третьої в четверту (11 осіб; сформована з підгрупи з показниками до переходу в четверту клінічну стадію; та підгрупи з показниками після переходу в четверту клінічну стадію).

Встановлено, що при прогресуванні хвороби і зміні клінічної стадії з другої на третю спостерігається наявність статистично значимого зниження абсолютної кількості лімфоцитів із фенотипом CD4+ та значиме зниження рівня АсАТ.

При зміні клінічної групи з третьої на четверту відбувається значиме зниження абсолютної кількості лімфоцитів із фенотипом CD4+, значиме зниження рівня загального білірубину та підвищення рівня АсАТ.

Виявлено значиме підвищення абсолютної кількості лімфоцитів з фенотипом CD4+ на другій клінічній стадії та другій клінічній стадії до переходу в третю; при цьому відсутнє істотне зниження їх відносної кількості, що можна пояснити зростанням відносної та загальної чисельності лімфоцитів [4].

Спостерігали достовірне зниження загальної кількості білірубину у дітей другої групи з другою клінічною стадією, що переходить у третю. Таке зниження можна пояснити уповільненням процесів кровотворення унаслідок прогресуючого імунодефіциту [3].

Список використаної літератури:

1. Гринін В. М. Посібник з медичної вірусології: Навч. посібник для лікарів-інтернів та курсантів ін-тів удосконалення лікарів / В. М. Гринін, В. Г. Порохницький, С.Г. Вороненко. – К.: Здоров'я, 1995. – 368 с.
2. Клінічна настанова «Медична допомога дітям, хворим на ВІЛ-інфекцію» / ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України» – К : К.І.С. 2013. – 207с.
3. Клінічний протокол антиретровірусної терапії ВІЛ-інфекції дорослих та підлітків / С.М. Антоняк. – К. : Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні 2004. – 112 с.
4. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги дітям. Затверджено Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 92 від 24.02.2015 . – К., 2015. – 71 с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Соколенко С. В.

Б. І. Чердашова, О. М. Іванова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФУНКЦІОНАЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ МЕМБРАННИХ ЕРИТРОЦИТАРНИХ ГЛІКОПРОТЕЇНІВ

На даний час актуальною є потреба у фундаментальних дослідженнях, що розкривають молекулярні механізми основних процесів життєдіяльності, ключовими з яких є міжмолекулярні взаємодії. Вони представлені на всіх рівнях структурної і функціональної ієрархії в організмі, яка визначає специфіку, інтенсивність та спрямованість анаболізму і катаболізму, інформаційну взаємодію молекул, клітин, органів і систем, стійкість і динамічність біохімічних та фізіологічних процесів. Порушення роботи молекулярних механізмів призводить до розвитку патологій в організмі, тому актуальним є вивчення впливів фармакологічних препаратів на процес взаємодії «ліганд-рецептор» [1; 3].

Особливо важливим в сучасній гематології є вивчення білкових складових мембран формених елементів крові, проте саме еритроцитарні глікопротеїни є найбільш чисельними та, потенційно, можуть зв'язуватись як із власними регуляторними молекулами, так і з

антигенами. Встановлено, що генетичні детермінанти еритроцитарної мембрани в основному виконують функцію рецепторів, проте для більшості із них донині не з'ясована провідна роль у підтриманні гомеостазу та розвитку патологічних процесів [3; 5]. За хімічною будовою це, як правило, глікопротеїни – складні білки, до складу яких входить вуглеводний компонент. Білок у цих сполуках є основою, до якої приєднуються вуглеводні (гліканові) ланцюги. Відповідно до особливостей хімічної будови, глікопротеїни можуть бути розподілені на істинні глікопротеїни і протеоглікани (глікозамінопротеоглікани). Основна різниця між ними полягає в тому, що вуглеводні угруповання істинних глікопротеїнів мають, зазвичай, 15-20 моносахаридних компонентів, які не утворюють повторюваних олігосахаридних фрагментів, в той час як у протеогліканів ці угруповання побудовані з дуже великої кількості одиниць, що повторюються і в основному мають своєрідний дисахаридний характер. Найчастіше такий дисахарид містить глюкозамін або галактозамін у сульфатованому чи нессульфатованому вигляді й уронову кислоту (глюкуронову чи ідурунову) [4].

Еритроцитарні глікопротеїни гетерогенні за складом, серед них виділяють особливо значимі для клінічної практики – це ізосерологічні генетичні системи груп крові АВ0, Rh-Hr, MNSs, Pp, Kell, Daffy, Kidd, Levis, Xg та ін. [1,2].

Окремою групою глікопротеїнів є глікофорини. Це гетерогенна група сіалоглікопротеїнів еритроцитарної мембрани. Вони значимі у формуванні структури глікокаліксу на поверхні еритроцита, містять основну частину вуглеводів плазматичної мембрани еритроцитів. Також вони багаті на сіалову кислоту. Це дає еритроцитам високогідрофільне покриття і дозволяє їм циркулювати без приєднання до інших клітин або стінок кровоносних судин [4; 5].

В еритроцитарній мембрані людини сіалоглікопротеїни становлять 2% від загального вмісту білка. На даний час відкрито 5 типів: глікофорин А (GPA), глікофорин В (GPB) і глікофорин С (GPC) [4]. За допомогою молекулярно-генетичних досліджень були виявлені глікофорини D та E.

На сьогодні у світі використовується понад 20 тисяч високоактивних лікарських препаратів, які по-різному впливають на організм і можуть спотворювати лабораторні показники, що зумовлює хибне трактування отриманих даних, помилки у встановленні діагнозу, дозуванні препарату, оцінці проведеного лікування та прогнозу для пацієнта в цілому.

Нині у світі 40% людей, особливо в старших вікових групах, протягом багатьох місяців і навіть років постійно приймають лікарські засоби. Це препарати, що нормалізують артеріальний тиск, серцевий ритм, седативні та гіпоглікемічні засоби, антибіотики, гормональні препарати, в тому числі пероральні контрацептиви, а також ті, які необхідно приймати тривалими курсами – цитостатики, антикоагулянти, бронходилататори та багато інших [2].

Хімічні речовини, що входять до їх складу, а також продукти метаболізму часто тривалий час містяться в крові і тканинах організму людини внаслідок взаємодії із основними глікопротеїнами на мембранах еритроцитів. Здатність до адгезії і обумовлює блокування дії лікарських засобів на специфічні рецептори.

Список використаної літератури:

1. Імуногенетика / Ж. М.Мінченко, Т. І. Гавриленко, С. В. Демидов, С. В. Топчій. – Київ: Знання, 2010. – 374 с.
2. Сибірна Н. О. Глікопротеїни мембран еритроцитів та будова їхніх вуглеводних детермінант / Сибірна Н. О., Буслик Т.В. – Біологічні студії. – 2009. – Том 3/№1 – 79-94 с.
3. Avent N. D. The Rh blood group system: a review / N. D. Avent, M. Reid. – Blood. – 2000. – V.95(2). – P. 375-387.
4. Blumenfeld O. O. Molecular genetics of the glycoprotein gene family, the antigens for MNSs blood groups: multiple gene rearrangements and modulation of splice site usage result in extensive diversification / O. O. Blumenfeld, C. H. Huang. – Human mutation. – 1995. – V.6(3). – P. 199-209.
5. Furthmayr H. Fractionation of the major sialoglycopeptides of the human red cell membrane / H. Furthmayr, M. Tomita, V.T. Marchesi // Biochem, Biophys. Res. Commun. – 1975. – V. 65(1). – P. 113-121.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Соколенко С. В.

**ЕКОЛОГІЯ ТА
НАВКОЛИШНЄ
СЕРЕДОВИЩЕ**

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ ДО 2030 РОКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРЕДУМОВИ ЗМІН

Одним із вагомих чинників формування сталого розвитку в економіці України є належне забезпечення її потреб в мінерально-сировинних ресурсах, ефективному їх використанні, охороні та відтворенні. В даний час Україна, за рядом об'єктивних обставин, не забезпечує достатні обсяги проведення геологознімальних, пошукових і розвідувальних робіт, що призводить до невідповідності темпів та обсягів відтворення власної мінерально-сировинної бази (МСБ) потребам держави. Дорожньою картою для імплементації вищевказаних заходів та завдань в Україні стала Загальнодержавна програма розвитку МСБ до 2030 року, яка була прийнята 21.04.2011 року Постановою Кабінету Міністрів № 3268-6 [2]. Дана Програма є логічним продовженням Загальнодержавної програми розвитку МСБ до 2010 року[1].

Метою Програми до 2030 є забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експорту за рахунок власного видобутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку. В Програмі розвитку МСБ до 2030 року було здійснено поділ корисних копалин за промислово-економічним значенням на категорії А, Б, В, Г, що дало змогу підійти більш диференційовано в контексті необхідності виконання певних завдань та забезпечення їх відповідним обсягом фінансування. Дана програма розрахована на 19 років відповідно до етапів: 1 етап – 2011-2012 рік, 2 етап – 2013-2020 рік, 3 етап – 2021-2030 рік.

Відповідно до паспорту Програми розвитку МСБ до 2030 року фінансування заходів передбачено в розмірі 189 053,99 млн. грн., в тому числі: за рахунок державного бюджету – 26 119,13 млн. грн., що складає 13,8%, інших джерел – 162 934,86 млн. грн., що складає 86,2%. Виконання заходів Програми розвитку МСБ до 2030 року було передбачено в 3 етапи: перший етап (2011-2012 роки) складає 6,6% від загального обсягу фінансування, 2 етап (2013-2020) – 34,3%, 3 етап (2021-2030) – 59,1% відповідно. Загальнодержавна програма розвитку МСБ до 2030 року прямо не відображає фінансування геологорозвідувальних робіт за стадіями. Але за результатами вибірки, що здійснена за інформацією з додатка 2, встановлено, що державним коштом передбачено фінансування всіх трьох стадій геологорозвідувальних робіт (ГРР) від регіонального дослідження території України, пошукових та пошуково-оціночних робіт до розвідки. Так, державне фінансування робіт з геологічного вивчення території України (I стадія ГРР) передбачено забезпечити на 2591,23 млн. грн., що в загальному обсязі фінансування складає 9,91%, фінансування робіт з пошуку та пошукової оцінки родовищ корисних копалин (II стадія ГРР) передбачено в об'ємі 17 182,08 млн.грн., що складає 65,71%, фінансування робіт з розвідки родовищ корисних копалин (III стадія ГРР) складає 4366,08 млн.грн. або 16,7%, показник фінансування поза стадійних робіт становить 2009,48 млн.грн., або 7,68%.

При формуванні додатку 2 до Програми розвитку МСБ до 2030 року було допущено ряд технічних помилок і некоректних даних в частині прогнозного обсягу фінансових ресурсів для виконання завдань Програми, а саме:

- усього прогнозований обсяг фінансування ресурсів для виконання повного комплексу завдань та заходів фінансування за Програмою було відображено з заниженням на 29,75 млн грн, в тому числі за рахунок державного бюджету на 29,74 млн грн., інших джерел на 0,01 млн грн.

- за першим розділом загальний обсяг фінансування заходів в частині паливно-енергетичних ресурсів завищено на 7,0 млн грн ніж передбачено етапами; обсяг фінансування заходів з нарощування МСБ нафти, газу, конденсату відображено на 10,0 млн грн більше ніж заплановано по етапах, а фінансування заходів в частині приросту запасів і ресурсів газу відображено на 20,0 млн грн. менше ніж заплановано по етапах;

- за четвертим розділом загальний обсяг фінансування заходів з геологічного та еколого-геологічних досліджень території України з метою нарощування МСБ відображено на 247,86 млн грн. менше ніж передбачено етапами, фінансування робіт з буріння свердловин завищено на 9 млн грн.

На сьогодні профільним відомством Державною службою геології та надр України розроблено та оприлюднено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» [3]. Розробка вищевказаного законопроекту зумовлена рекомендаціями Висновку Колегії рахункової палати України та необхідністю актуалізації положень програми з врахуванням загроз енергетичній безпеці держави, пов'язаних із тимчасовою окупацією території АР Крим та міста Севастополя.

Проект змін Програми до 2030 року передбачає внесення змін в етапи виконання робіт. Так, перший етап пропонується затвердити на 20 років (2011-2020 рік), другий етап на 5 років (2021-2025), третій на 5 років (2026-2030).

Загалом фінансування Програми планується зменшити на 54,5 % з 189 083,74 млн. грн. до 85 975,06 млн. грн., за рахунок скорочення фінансування за державний кошт на 38,3% з 26 148,87 млн. грн. до 16 123,56 млн. грн. та зменшення планових обсягів фінансування за рахунок інших джерел фінансування на 57,1% з 162 934,87 млн. грн. до 69 851,5 млн.грн.. Зменшення фінансування за рахунок державних коштів передбачається за рахунок зменшення фінансування заходів з розвитку МСБ паливно-енергетичних ресурсів на 53,1%, металічних корисних копалин на 53,5%, гідрогеологічних, інженерно-геологічних та еколого-геологічних робіт на 45,9% та навпаки збільшення обсягів фінансування робіт з розвитку МСБ на неметалічні корисні копалини на 1%, регіональних досліджень території України та науково-методичне (інформаційне) забезпечення на 27,1 %, на технічне переоснащення на 100%.

В результаті аналізу структури приросту запасів в межах діючої Програми розвитку МСБ до 2030 року було виявлено, що такий приріст повинен був бути забезпечений на 70,4% за рахунок металічних корисних копалин, на 18,0% за рахунок неметалічних корисних копалин та на 11,6% за рахунок паливно-енергетичних ресурсів. Через відсутність реальних проявів і родовищ деяких видів корисних копалин в Проекті Програми був скорегований та актуалізований приріст запасів за групами корисних копалин, що вплинуло на структуру приросту: 80,4% неметалічні корисні копалини, 10,9% металічні корисні копалини, 8,7% паливно-енергетичні ресурси. Така дельта щодо значного зменшення показника приросту паливно-енергетичних ресурсів пов'язана з високими геологічними ризиками та ризиками гірничого бізнесу щодо отримання очікуваної та достовірної геологічної інформації в рамках виконання ГРР на паливно-енергетичні ресурси. Проектом змін Програми розвитку МСБ було передбачено інфляційні процеси, що спричинило збільшення середніх витрат на одиницю умовного приросту запасів з 4,5 млн.грн. до 11,1 млн.грн., за рахунок збільшення середніх витрат на одиницю умовного приросту на паливно-енергетичні ресурси з 3,6 млн.грн. до 11,7 млн. грн.. та металічних корисних копалин з 0,1 млн. грн. до 1,1 млн. грн.

Висновки. Геополітичні виклики зумовили потребу в уточненні робіт, направлених на розвиток МСБ. Нова редакція Програми розвитку МСБ до 2030 року передбачає концентрацію робіт на пріоритетних напрямках розвитку мінерально-сировинної бази; зосередження державного фінансування досліджень надр, в основному, на пошукових та пошуково-оцінювальних роботах з метою виявлення інвестиційно привабливих об'єктів, виключення із напрямів фінансування витрат на розвідку, що забезпечувались державним коштом. Всі зміни повинні призводити до прозорості в галузі, особливо якщо мова йде про її державне фінансування. На жаль, проект змін передбачає виключення з програми додатка 2, який давав змогу аналізу переліку робіт щодо розвитку МСБ в розрізі груп корисних копалин та стадій ГРР.

Список використаної літератури:

1. Закон України про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року (2006). Отримано 12 січня, 2019, із <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3458-15>

2. Закон України про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року (2011). Отримано 12 січня, 2019, із <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>

3. Повідомлення про оприлюднення проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» (2017). Отримано 05 лютого, 2019, з <http://www.geo.gov.ua/notice-of-promulgation-of-draft-regulatory-acts/>

Науковий керівник: д. геол. н., професор Вижва С. А.

М. С. Баранова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОЦІНКА ІНТЕНСИВНОСТІ ШУМОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ У М. ЧЕРКАСИ

Протягом останніх років в Україні швидкими темпами зростає інтенсивність урбанізації міст [3, 439]. Зростання населення має як позитивний вплив на економічну ефективність функціонування міст, так і негативний вплив за рахунок збільшення антропогенного навантаження на середовище. Це проявляється у збільшенні кількості автомобілів, промислових об'єктів у межах міста, інтенсифікації будівництва, збільшенні кількості побутових пристроїв. Усі ці об'єкти є джерелами шумового навантаження для людини. Доведено, що міський шум згубно діє на організм людини, вражає органи слуху, центральну нервову систему, викликає хвороби серця і судин, головні болі, дратівливість, порушує обмін речовин, відпочинок і сон, викликає інші неспецифічні фізіологічні реакції людини, є прямою або непрямою причиною багатьох захворювань [6, 26]. Шум заважає нормальному відпочинку, впливає на продуктивність роботи [3, 439]. У зв'язку з цим, важливого значення набуває проблема пошуку ефективних способів зниження шумового навантаження.

Метою нашого дослідження було оцінити інтенсивність шумового навантаження у м. Черкаси без захисту зелених насаджень та з ними.

Вимірювання [4] проводилися на межі санітарно-захисної зони підприємств, на перехрестях вулиць і у районі житлової забудови у денний час з 7-ої до 23-ої години протягом березня-травня 2017 р. за ДСТУ 20444-85 [2]. Вимірювання проводились на відстані 0,25, 50 і 100 м від джерела шуму, у кожній точці протягом 30 хв. Для досліджень використовувався переносний шумомір GM1351-EN-00 з діапазоном шкали від 30 до 130 дБ [5]. Оцінка шумозахисних властивостей зелених насаджень (пришляхових смуг) здійснювалася у травні, після повного облистнення дерев і кущів. Модельними вулицями було обрано вул. Гагаріна та 30-річчя Перемоги.

В Україні діє стандарт [1], відповідно до якого прийняті безпечні рівні шуму для міського середовища. Так, для магістралей міст рекомендований безпечний рівень шуму – 80 дБ, шум поряд із житловими приміщеннями 50-60 дБ, а безпосередньо у житлових приміщеннях 30-55 дБ, у громадських приміщеннях 50-70 дБ.

У результаті вимірювань шуму на 19 облікових точках вздовж бульв. Шевченка відмічено, що рівень шуму 69-70 дБ реєструвався на чотирьох точках у місцях перетину з вулицями місцевого значення 70,1-71дБ на п'яти точках перетину вулиць (4 – місцевого значення, 1– магістральна) 71,1-72дБ на одній точці перетину вулиці місцевого значення 72,1-73дБ на чотирьох точках перетину з вулицями місцевого значення, 73,1-74дБ відмічено на трьох точках перетину вулиць місцевого значення та одній магістральній, 75,1-76дБ на одній магістральній. Найнижчий рівень шумового навантаження спостерігався на обліковій точці бульв. Шевченка – вул. Гуржіївська, найбільший (але в допустимих межах) – на перехресті бульв. Шевченка – вул. Смілянська. Відмічено загальну закономірність зростання шумового навантаження з наближенням до центру міста, що очевидно пов'язано з потужною транспортною розв'язкою на цій точці обліку.

Рівень акустичного навантаження (табл. 1) у дворах житлових будинків та на вул. Гагаріна знаходяться в допустимих межах.

Таблиця 1

Рівні акустичного забруднення по вул. Гагаріна м. Черкаси

Шкала оцінювання	Рівень шуму, дБ			
	0 м від дороги	25 м від дороги	50 м від дороги	100 м від дороги
1-10	75±12,6	63,31±0,95	59,73±2,62	51,17±11,1
11-20	75,73±13,37	63,03±0,67	59,8±2,55	53,69±8,66
21-30	75,1±12,74	62,53±0,17	57,78±4,57	51,44±10,9

Як видно з даних табл. 1, інтенсивність шумової хвилі падає нерівномірно із зростанням відстані від джерела шуму. Найбільше падіння звукового тиску спостерігається при віддаленні від автодороги на відстань 0 – 25 м (на 11,7-12,7 дБ) та на ділянці 50 – 100 м (на 6,11 – 8,56 дБ). На середньому відрізку 25 – 50 м цей показник знизився на 3,23-4,75 дБ.

Для встановлення ролі зелених насаджень в захисті від шуму проводилися заміри шумового забруднення до і після повного розпускання листків дерев і кущів. Результати дослідження викладені в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка ефективності протишумового захисту зелених насаджень у житлових районах м. Черкаси

№ з/п	Місце виміру	Рівень шуму, дБ (із зеленими насадженнями – 50 м від дороги)	Рівень шуму, дБ (без зелених насаджень – 50 м від дороги).	Різниця, дБ
1.	Руставі – Сумгайтська	51, 6±2,14	57,47±3,73	5,87
2.	Сумгайтська – Олени Теліги	53,08±0,66		4,39
3.	Олени Теліги - Смілянська	52,82±0,92		4,65

Як показує аналіз результатів вимірювань, показники шумового забруднення у період повного розпускання листків менші, ніж у період стану спокою дерев. Пришляхові зелені насадження зменшили рівень шуму в середньому на 4,39-5,87 дБ.

Результати досліджень свідчать про те, що необхідно вживати заходи щодо зменшення акустичного навантаження на селітебні райони міста, які прилягають до автомагістралей, оскільки тут сконцентрована велика кількість житлових будинків, громадських приміщень, офісних будівель. Значення рівнів шуму в деяких із наведених пунктів, наближені до максимально допустимих, або навіть перевищують допустимі рівні.

Відмічено, що інтенсивність шумової хвилі падає нерівномірно із зростанням відстані від джерела шуму: найбільше падіння звукового тиску спостерігається при віддаленні від автодороги на відстань 0–25 м (на 11,7-12,7 дБ) та на ділянці 50–100 м (на 6,11-8,56 дБ)

Для подолання негативного впливу слід застосовувати низку заходів по зменшенню шумового навантаження. Одним із таких є використання придорожніх зелених насаджень, які зменшують шумове навантаження. На облікових точках із захисними смугами відмічалось зниження шуму на 4,39-5,87 дБ.

Список використаної літератури:

- ГОСТ 12.1.003 – 83 Шум. Общие требования. Система безопасности [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://norma.org.ua/russia/gost_ssbt/121003/soderganic.html
- ГОСТ 20444-85. Шум. Транспортні потоки. Метод вимірювання шумових характеристик [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://vsegost.com/Catalog/20/20016.shtml>
- Кучерявий В.П. Урбоекологія: підручник / В.П. Кучерявий. – Львів: Світ, 2002. – 439 с.

4. Методические рекомендации по оценке необходимого снижения звука у неселенных пунктов акустической эффективности экранов с учетом звукопоглощения. – Отраслевой дорожный методический документ: Государственная служба дорожного хозяйства № ОС-362-р от 21.04. 2003 г.

5. Опис технічних характеристик цифрового шумоміру GM1351-EN-00 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://vctec.co.kr/web/product/benetech/img/GM1351.pdf>

6. Ческин М.С. Внимание: Шум! / М. С. Ческин. – Л.: Лениздат, 1978. – 26с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Спрягайло О.В.

Т. О. Гайсанюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОЦІНКА ЯКОСТІ СТІЧНИХ ВОД М.ЧЕРКАСИ

Сучасні тенденції зростання народонаселення і прискорення індустріалізації ведуть до того, що відходи і забруднюючі речовини накопичуються швидше, ніж їх встигають переробляти і нейтралізувати спеціалізовані підприємства, а природні ресурси споживаються більш швидкими темпами, ніж відтворюються [2]. У воді в небезпечних концентраціях можуть міститися радіонукліди, нафтопродукти, феноли, поверхнево-активні речовини, солі важких металів, у паводковий період у воду потрапляють значні кількості пестицидів та мінеральних добрив [3].

Одним із першочергових напрямів стабілізації ситуації є контроль за якістю стічних вод до моменту їх потрапляння на очищення. Це дозволяє зменшити витрати на доведення забрудненої води до прийнятних показників та зменшити загальне забруднення водойм, куди потрапляють стічні води із різним вмістом забрудників [1].

Метою дослідження є оцінка особливостей водовідведення та якості стічних вод у м. Черкаси.

Нами отримано та проаналізовано стандартні дані проб стічних вод хіміко-біологічної лабораторії цеху ОПСВ ПАТ «Азот», яка забезпечує контроль якості стічних вод.

На очисні споруди надходять господарчо-побутові і стічні води м. Черкаси та промислових підприємств, що перекачуються каналізаційними головними насосними станціями ГНС №1, ГНС №2 м. Черкаси та насосною станцією №4-А ПАТ «Азот».

Нами проаналізовано якість стічних вод з різних районів м. Черкаси. Результати показано у табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка якості стічних вод з ГНС №1 та ГНС №2 ПАТ «Азот»

Назва забрудника	Одиниці виміру	Норма	ГНС №1	ГНС №2
Амоній сольовий	мг/дм ³	45	51,1	43,7
ХСК		398	537,9	355,2
Феноли		0,013	0,073	0,064
Фосфати		20	18,4	16,1
Карбамід		80	119,2	75,4
Сірководень		1,5	5,1	2,9

Як видно з даних таблиці 1, в усіх випадках зафіксовані вищі рівні забруднення стічної води ГНС №1 в порівнянні з ГНС №2 на 12,6-43,8%.

Найменша різниця фіксувалася у значеннях фенолів і фосфатів – на 12,6-12,9% відповідно, а найбільші відмінності – ХСК – 34%, карбаміду – 36,7% та сірководню – на 43,8%.

Більшість значень ГНС №1 та показники вмісту фенолів у обох ГНС показували перевищення норм для каналізаційної води на 11,9-82,2%. У межах норми фіксувалися середні показники фосфатів (16,1-18,4 мг/дм³).

Нами відмічено, що вміст забруднюючих речовин у стічних водах на ГНС №1 і ГНС №2 коливається також протягом року. Перевищення вмісту амонію сольового припадає на травень-червень, вересень-жовтень, ХСК – травень, липень і серпень, фенолів – протягом усього періоду, з акцентом на літні місяці, сірководню – з найбільшими перевищеннями у серпні-жовтні.

Незначні перевищення вмісту фосфатів було зафіксовано у червні на ГНС №2 та серпні-вересні на ГНС №1.

Список використаної літератури:

1. Абрамов Н.Н. Водоснабжение / Н.Н. Абрамов. – М.: Стройиздат, 1982. – 440 с.
2. Калицун В.И. Водоотводящие системы и сооружения / В.И. Калицун – М.:Стройиздат, 1987. – 336 с.
3. Кравченко В.С. Водопостачання та каналізація / В.С. Кравченко. – К.:Кондор, 2003. – 288 с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Спрягайло О.В.

Ю. М. Голуб

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГІЧНА ПОВЕДІНКА НАСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Різні екологічні проблеми становлять загрозу екологічній стійкості, серед яких глобальне потепління, забруднення повітря в урбанізованих зонах, нестача питної води і втрата біорізноманіття. Більшість цих проблем зумовлені людською поведінкою, тому її зміни вкрай необхідні. Весь комплекс глобальних проблем можна об'єднати навколо трьох компонентів, що пояснюють спосіб існування людини у світі. Це взаємозв'язок «людина-техніка», «людина-культура», «людина-природа» [1]. Кожна система зачіпає сутнісні характеристики людини, а також по-своєму виявляє небезпеку, що загрожує людству. Технічні та фізичні нововведення, що характерні для сучасного світу, передбачають зміни в свідомості людини, адже вона повинна приймати і розуміти їх, купувати та використовувати належним чином [6].

Вся біосфера охоплена людською активністю. Ті зміни, що в ній відбуваються, мають переважно стихійний характер, як побічний результат виробничої діяльності. Дії, які робляться людиною свідомо, в кінцевій меті мають досягнення корисних результатів і дуже часто не співпадають з процесами, що забезпечують збереження довкілля. Накопичення результатів людської діяльності відображається в природних системах, а її масштаби зумовили перехід біосфери в якісно новий стан. Він характеризується високою чутливістю природних систем до антропогенного впливу та зменшенням життєздатності навколишнього середовища [1].

Важливими показниками зміни способу життя населення є індивідуальні та колективні екологічні цінності і практики. Екологічно орієнтований спосіб життя має стати нормою для сучасного суспільства: ми повинні захищати природу, раціонально використовувати природні ресурси, турбуватися про чистоту навколишнього середовища. Проте людство постало перед вибором: або зберегти існуючий спосіб взаємодії з природою - і тоді екологічна катастрофа є неминучою, або радикально змінити сформований тип діяльності і зберегти біосферу в стані, придатному для життя [1].

Протягом останніх тридцяти років багато психологів та соціологів досліджують питання екологічної поведінки населення. Постало складне питання: «Чому людина почала діяти екологічно, та які перешкоди зустрічає на цьому шляху?» Під екологічною поведінкою слід розуміти свідомі дії людини, яка прагне мінімізувати наслідки своїх негативних дій по відношенню до навколишнього середовища та створені людиною об'єкти (тобто мінімізацію використання ресурсів та енергії, використання нетоксичних речовин у виробництві та споживанні, зменшення утворення відходів) [4]. Враховуючи дослідження зарубіжних вчених уданому напрямі, сформовано перелік дій, які характеризують екологічну поведінку:

1) купівля екологічно чистих товарів і послуг (органічні продукти харчування, енергоефективні товари, продукція, що вироблена з вторинної сировини, електромобілі тощо);

2) раціональне використання води, електроенергії та тепла у побуті;

3) зменшення обсягів утворення сміття, його сортування та утилізація;

4) використання екологічно чистих видів транспорту (велосипеди, електромобілі), користування громадським транспортом у містах, зменшення переміщення повітряним транспортом [2], [3].

Екологічні дії особи можуть бути ненавмисними, коли вона не усвідомлює вплив своєї поведінки – наприклад, багато людей купляють соєві продукти, зрізані квіти, сигарети. Якщо людина усвідомлює вплив своїх дій на навколишнє середовище, то слід говорити про навмисну екологічну поведінку – наприклад, перевезення відходів у сільську місцевість, годування пташок взимку [5].

Підвищена зацікавленість світової спільноти до екологічних проблем викликана тим, що людям не байдуже, в якому стані перебуває оточуюча їх сфера та які тенденції її змін у майбутньому. Поширюється розуміння тісного зв'язку стану навколишнього середовища та здоров'я населення. Перебудова способу життя населення на екологічний лад, активний захист навколишнього середовища, формування екологічної свідомості та поведінки у населення – необхідні умови подальшого сталого розвитку України та світу загалом.

Список використаних джерел:

1. Гирусов Э. В. Экологическая культура как высшая форма гуманизма / Э. В. Гирусов // Философия и общество. - 2009. - №4. - с. 74-92.

2. Кононенко О. Ю. Проблеми географічних досліджень екологічної поведінки населення / О. Ю. Кононенко, Ю. М. Голуб // Сучасні проблеми природничих наук: теорія, практика, освітні новації: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф, 18-19 жовт. 2018 р. - Ніжин, 2018.

3. Hyunsook L. Influential Factors on Pro-Environmental Behaviors – A Case Study in Tokyo and Seoul. Low Carbon Economy. 2013, Vol. 4. - pp. 104-116.

4. Kollmuss A. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? F.nvironmenta Education Research. 2002, Vol. 8, No. 3. pp. 239-260.

5. Krajhanzl J. Environmental and Pro-environmental Behavior. School and Health. Health Education: International Experience. 2010, Vol. 21. - pp. 251-274.

6. Steg L., Vlek C. Encouraging pro-environmental behavior: An integrative review and research agenda. Journal of environmental psychology. 2009. 29 (3)-pp. 309-317.

Науковий керівник: с.н.с., к.е.н., доцент кафедри економічної та соціальної географії
Кононенко О. Ю.

А. А. Горьова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УТИЛІЗАЦІЯ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ЛАМП ТА ЕЛЕМЕНТІВ ЖИВЛЕННЯ В М. ЧЕРКАСИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема енергозбереження перетворилась в одну з найважливіших загальнолюдських проблем. Раціональне та економне використання природних ресурсів, скорочення шкідливих викидів в атмосферу та ефективне використання електричної та теплової енергії набувають виключно важливого значення у сучасному суспільстві [2, 263].

Небезпечні відходи є обов'язковим компонентом побутових відходів у містах України та світу. У різних точках планети існують різні підходи до їх збору та утилізації – від організованого роздільного збору сміття і швидкої утилізації на спеціалізованих підприємствах до ігнорування проблеми і змішування відходів, незалежно від ступеня їхньої небезпеки.

Енергозберігаючі лампи – компактні люмінесцентні лампи з нарізним цоколем. Завдяки ньому і компактним розмірам, ці лампи легко можуть використовуватися в традиційних світильниках (люстрах, бра, торшерах) як джерела світла замість класичних ламп розжарювання [1, 260].

Одна з проблем, пов'язана з енергозберігаючими лампами — це проблема їх утилізації, оскільки вони містять пари ртуті, у зв'язку з чим потребують особливих підходів зі збору, транспортування та переробки [3, 40].

Метою роботи було оцінити сучасний стан, особливості збору та утилізації небезпечних побутових відходів у м. Черкаси.

Нами проведено дослідження стану організації збору небезпечних побутових відходів у м. Черкаси. Для цього нами було надіслано лист до Черкаської міської ради з проханням поінформувати про вирішення проблеми небезпечних побутових відходів у обласному центрі.

Нами було встановлено, що в м. Черкаси існують три офіційні стаціонарні пункти збору небезпечних відходів:

1) біля будівлі Черкаської міської ради (вул. Б. Вишневецького, 36) – збір відпрацьованих батарейок та енергозберігаючих ламп;

2) в приміщенні міського Палацу молоді (вул. Сумгайтська, 12) – збір відпрацьованих батарейок;

3) в адмінприміщенні по бульв. Шевченка, 307 – збір відпрацьованих батарейок.

Протягом 2012-2017 років у м. Черкаси від населення було зібрано 462 куб. м. небезпечних відходів, 110 кг ртуті та приладів, що містять ртуть, 568 кг ґрунту, забрудненого ртуттю, 2100 шт відпрацьованих ламп, 1640 кг батарейок, 1000 кг відпрацьованих акумуляторних батарей. Найбільшу кількість відходів було вивезено у 2013-2014 роках, а найменшу – протягом 2015-2017 років (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка збору небезпечних побутових відходів у м. Черкаси

№	Назва типу відходів	Одиниці виміру	Рік					
			2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	Небезпечні відходи (люмінесцентні та енергозберігаючі лампи, батарейки), зібрані у пересувних пунктах	куб. м.	96	108	108	50	50	50
2	Ртуть та прилади, що містять ртуть	кг				20	50	40
3	Ґрунт, забруднений ртуттю	кг				200	368	-
4	Відпрацьовані лампи, що містять ртуть	шт				600	1000	500
5	Батарейки	кг				140	1000	500
6	Відпрацьовані акумуляторні батареї	кг				250	500	250

Спочатку було зафіксовано тенденцію зростання зібраних небезпечних матеріалів у 2016 р., у порівнянні з 2015 на 40%-86% у різних варіантах з подальшим падінням обсягів у 2017 р. (на 25%-100% у порівнянні з 2016 р.). Вважаємо, що це може бути пов'язано зі зменшенням інформування громадськості і поганим веденням роз'яснювальної роботи серед населення.

З огляду на отримані дані, проглядається потреба розробки якісної інформаційної кампанії з метою ефективного збору небезпечних побутових відходів від населення. Також очевидно є недостатня кількість пунктів прийому ртуть-вмісних елементів, що загалом погіршує можливості їх збору і подальшої утилізації у м. Черкаси. У перспективі міській владі необхідно звернути увагу на необхідність відкриття підприємств, здатних самотужки утилізувати небезпечні побутові відходи.

Список використаної літератури:

1. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці. Навчальний посібник / В. Ц. Жидецький, В. С. Джигирей, О. В. Мельников. – Львів: Афіша, 2000. – 348 с.
2. Краснянский М.Е. Утилизация и рекуперация отходов. Учебное пособие / М. Е. Краснянский. – К.: Освіта України, 2007. – 288с.
3. Янин Е.П. Добыча и производство ртути в СНГ как источник загрязнения окружающей среды // Эколого-геохимические проблемы ртути. – М.: ИМГРЭ, 2000. – с. 38-59.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Спрягайло О.В.

СТРУКТУРА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ріст стурбованості станом лісових екосистем наприкінці ХХ століття знайшов своє відображення у прийнятих на Міжнародній конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992), Всесвітньому Саміті Землі в Йоганнесбурзі (2002) документах, які встановлюють пріоритети лісової політики. Оцінка практики лісокористування на території України протягом останнього століття в світлі концепції збалансованого розвитку свідчить, що надмірна експлуатація лісових ресурсів, яка здійснювалася в минулому, недостатній контроль за їхнім використанням стали причинами того, що значна частина лісових насаджень не лише втратила сировинний потенціал, а й перестала виконувати екологічні функції. За останні десятиліття відбулося антропогенне переформування лісових екосистем, знизилася їхня природна продуктивність, збіднилося біологічне різноманіття, виснажилися лісоексплуатаційні запаси. Залишаються низькими темпи лісовідновлення і лісорозведення, поглибилась диспропорція між лісоресурсною базою та економічним потенціалом деревообробної, целюлозно-паперової, лісохімічної та іншими галузями економіки, що традиційно є споживачами лісової продукції [3].

Все це зумовлює актуальність пошуку нових підходів до організації лісокористування на еколого-економічних засадах. Оптимізація лісокористування як наукова проблема розглядається в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Однак, незважаючи на накопичений досвід та отримані результати, проблема оптимізації лісокористування в умовах перехідної економіки, зростаючого глобального значення суспільних функцій лісу, заслуговує подальшого вивчення і набуває особливої актуальності.

Метою дослідження є особливості використання лісоресурсного потенціалу Черкаської області. Дослідження проводилися протягом 2017–2018 рр.

Ліси Черкаської області за своїм народногосподарським значенням та місцезнаходженням виконують переважно захисні, кліматорегулюючі, водоохоронні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення. Вони відіграють значну роль у розвитку регіональної економіки, покращенні навколишнього природного середовища [2].

Основною діяльністю ДП „Черкаське лісове господарство” є вирощування високопродуктивних деревних насаджень для отримання деревини, однак, їх можна використовувати з іншою метою ще в багатьох галузях. Зокрема, фарбувальні становлять 75% від загальної кількості досліджених порід, олійні – 55%, медоносні – 55%, лікарські – 70%, фітомеліоративні – 80%, декоративні – 95%, кормові – 65%. Отже, найбільшу частку лісів Черкаського лісового господарства займають декоративні та фітомеліоративні породи дерев.

Був проведений аналіз цих компонентів на таких породах дерев як дуб звичайний, сосна звичайна та клен гостролистий, що зростають на території Черкаського лісового господарства, та порід дерев, які є цінними та майже не культивуються – горіх чорний, вільха чорна та бук лісовий. Результати подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура використання лісових насаджень

Порода дерева	Бонітет	Практичне використання	Деревна продуктивність	Екологічна продуктивність
Горіх чорний	Іс	Фарбувальна, олійна, лікарська, декоративна та харчова порода	Деревина шоколадно-коричнева, щільна, тверда, міцна, добре обробляється і полірується. Відноситься до найбільш цінних порід червоного дерева.	Потужні фільтри, що очищають повітря від пилу, кіптяви, хімічних та інших речовин — відходів

Порода дерева	Бонітет	Практичне використання	Деревна продуктивність	Екологічна продуктивність
			Використовується для виготовлення дорогих сортів меблів, довговічність дерева 400 р	виробництва, а також вихлопних газів
Вільха чорна	Ia	Фарбувальна, медоносна, лікарська, фіто меліоративна, декоративна та кормова порода	Дає цінну деревину, дуже стійку проти гниття у воді. Деревина однорідної будови, легка, м'яка, малопружна, легко колеться, міцна в землі і воді, на повітрі легка дуже всихає, гарно фарбується, використовується для імітації горіха, червоного і чорного дерева	Виконує ґрунтозахисні та меліоративні функції
Бук лісовий	Ib	Лікарська, фіто меліоративна, декоративна, кормова та харчова порода	Деревина тверда, добре полірується, водостійка	Має ґрунтозахисне та протилавінне значення
Дуб звичайний	Ib	Фарбувальна, медоносна, лікарська, фіто меліоративна, декоративна та кормова порода	Має високоякісну деревину красивого забарвлення і текстури. Вона щільна, важка, міцна, пружна, надзвичайно міцна на повітрі, у землі і під водою, помірно розтріскується і жолобиться, легко колеться, стійка проти загнивання і домового гриба	Широко використовується у полезахисному лісорозведенні
Сосна звичайна	Ia	Фарбувальна, олійна, лікарська, фітомеліоративна та декоративна порода	Деревина легка, м'яка, трохи блищить, малосучкувата, добре розколюється, легко обробляється, смолиста, стійка проти гниття, проте швидко втрачає природний колір, буріє і часом уражується синявою	Має важливе лісомеліоративне значення
Клен гостролистий	I	Фарбувальна, медоносна, фіто меліоративна, декоративна та кормова порода	Деревина цінна, рожевуватого кольору, стійка, добре обробляється та колеться, при сушінні змінює колір	-

Аналізуючи науково-літературні заходи ведення та оптимізації лісового господарства [1], можна запропонувати наступні шляхи лісокористування в Черкаській області: послідовно проводити оптимізацію використання лісових земель шляхом вирощування високопродуктивних хвойних (модрина європейська (*Larix decidua* L.), ялиця біла (*Abies alba* L.)), твердолистяних (бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.), горіх чорний (*Juglans nigra* L.)) і м'яколистяних (вільха чорна (*Alnus glutinosa* L.), тополя тремтяча (*Populus tremula* L.)) швидкоростучих насаджень змішаних за формою і складних за структурою; ширше використовувати досягнення селекційно-генетичної роботи для покращення продуктивності основних видів лісоутворюючих порід (дуб звичайний, ясен звичайний, сосна звичайна та інші) і підвищення їхньої стійкості проти захворювань і пошкоджень; при удосконаленні агротехніки і технології лісовідновлення слід в обов'язковому порядку врахувати конкретні

умови навколишнього середовища (властивості ґрунтів, видовий склад корінних лісостанів тощо); стимулювати природне відновлення лісів та своєчасне і якісне проведення доглядових рубок, проведення реконструкції всіх малоцінних похідних деревостанів; широко практикувати застосування фітомеліорації шляхом включення в лісові культури ягідних кущів, бобових видів рослин (астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus*), лядвинець рогатий (*Lotus corniculatus*) та інших ґрунтопокращуючих рослин, з метою оптимізації навколишнього середовища для приманювання тварин, птахів і комах; посилення просвітницької роботи серед населення, щодо природоохоронних заходів; реалізацію механізму платного використання лісоресурсного потенціалу Черкаської області.

Застосовуючи наведені шляхи оптимізації лісів, лісове господарство зможе отримати еколого-економічну вигоду від використання лісових ресурсів і краще забезпечити розширене відтворення лісу, що призведе до покращення екологічної ситуації території.

Список використаної літератури:

1. Дяченко Я.О. Організація управління лісовим комплексом / Я.О. Дяченко // Економіка України. – 2014. - № 7. – С. 7.
2. Профіль Черкаської області: Аналітично-описова частина до стратегії розвитку Черкаської області, 2014 // http://www.ck-oda.gov.ua/docs/2014/31_10_2014.pdf
3. Хитріна Ю.А. Концептуальні засади стійкого розвитку лісових ресурсів України / Ю.А. Хитріна // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем: Зб. Наук. праць. – Київ, 2013. – №18 – С. 300–307.

Д. В. Завтура

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСПЕКТИВНОГО МАРШРУТУ У ЛІСОВОМУ МАСИВІ «ХОЛОДНИЙ ЯР»

Холодний Яр – лісовий масив у межах Кам'янського й Чигиринського районів Черкаської області. На площі близько 10000 га тут зосереджено понад 150 історичних, археологічних, культурних та природних об'єктів. На його території протягом багатьох років здійснюється туристична діяльність, яка активізувалася після створення Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» та його філії «Холодний Яр». За даними НІКЗ «Чигирин» з кожним роком кількість відвідувачів постійно збільшується і має тенденцію до подальшого зростання (табл. 1). Це, відповідно, є чинником зменшення рекреаційного потенціалу, збільшення рекреаційного навантаження і ступеня рекреаційної дигресії на популярних маршрутах.

Таблиця 1

Кількість відвідувачів філіалу «Холодний Яр»

Роки	Відвідувачі				Загальна кількість за рік
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	
2014	371	12 150	10 252	8 707	31 480
2015	823	16 304	10 015	10 410	37 552
2016	1 495	17 188	14 280	8 583	41 546
2017	2 131	16 883	9 527	11 081	39 622

Методика дослідження. Оцінку рекреаційного потенціалу перспективних маршрутів проводили за модифікованою методикою О. В. Єрмакової [1, 253]. Згідно даного підходу, оцінка рекреаційних властивостей лісу проводиться за чотирма напрямками: оцінка естетичних властивостей; рекреаційної стійкості; технологічних властивостей; санітарно-гігієнічних властивостей.

Для оцінки ресурсного потенціалу лісового масиву було обрано маршрут, на якому через кожні 500 м закладали ділянки розміром 100 м × 100 м. Всього було обрано 10 дослідних ділянок, – основних зупинок і проміжних. Маршрут обирали таким чином, щоб включити

маловідомі квартали та території, які є потенційними для закладання нових екологічних стежок, оскільки на наявних стежках спостерігається високий ступінь дигресії та розвинена густа стежкова сітка.

Запропонований новий маршрут починається Гайдамацьким яром, і включає такі зупинки: «Пам'ятник Партизанам»; «Акації»; «Гніздівка»; «Слимаки»; «Гульбище»; «Землянки»; «БАМ»; «Джерельце»; «Гора»; «Кургани». Кожна з них пов'язана з певними історичними подіями або відзначається природними особливостями.

Аналіз оцінок естетичних властивостей показав, що 70% території належить до 3-го класу з відповідними балами 7,7 та в діапазоні 8,2 - 8,95; до 4-го класу – 30% території (10-11,2 балів). Середній показник становить 9,07, що відповідає 4-му класові властивостей.

За результатами оцінки рекреаційної стійкості території виявлено, що 20% масиву відповідає 3-му класові – 12 балів, 70% – 4-му класові в бальному діапазоні 14-16, та 10% з найвищим показником 19 відповідно належать до 5-го класу рекреаційної стійкості. Середній показник дорівнює 14,6 балів, що відповідає 4-му класу.

Аналіз розрахунків технологічних властивостей свідчить, що 80% території належить до 3-го класу, 20% – до 4-го класу властивостей. Згідно середнього значення – 6,7 балів, територію можна віднести до 3-го класу.

За результатами оцінок санітарно-гігієнічних властивостей, встановлено, що 40% території належать до 2-го класу, а 60% отримали бали, що відповідають 3-му класу санітарно-гігієнічних властивостей. За середнім показником територія належить до 3-го класу. Загальні показники рекреаційного потенціалу всіх ділянок представлено на рис.1:

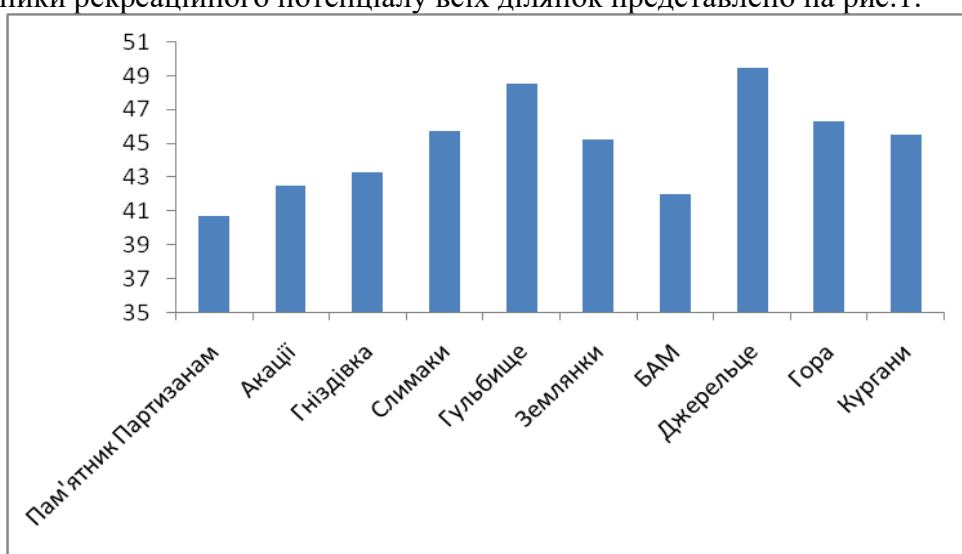

Рис. 1. Загальний показник рекреаційного потенціалу запропонованого маршруту

Отже, як свідчать дані проведеного дослідження, загалом маршрут має високі показники рекреаційного потенціалу, всі точки відзначені сумарним показником понад 40 балів. Маршрут є перспективним для прокладання екологічної стежки, що в свою чергу може зменшити рекреаційне навантаження на діючі маршрути.

Висновки. Територія Холодного Яру, її природні та історико-культурні пам'ятки з кожним роком приваблюють все більше туристів та відвідувачів. Природно-ресурсний потенціал лісового масиву «Холодний Яр» може бути залучений та використаний у оздоровчих та туристичних цілях без шкоди для існування і розвитку природних систем.

Список використаної літератури:

1. Ермакова О. В. Разработка программного обеспечения для эколого-биологической оценки рекреативности лесов на юго-востоке Украины / О. В. Ермакова // Зб.наук.праць Науковий вісник, 2008. – вип. 18. – С. 253-262.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Спрягайло О. В.

ОЧИСНІ СПОРУДИ М. ЧЕРКАСИ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХНЬОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Інтенсивна антропогенна перебудова природного середовища, великі об'єми залучення у господарський обіг водних ресурсів, забруднення їх відходами виробництва призвели до низки протиріч між традиційним водокористуванням і вимогами екологічно збалансованого природо-користування. У результаті технологічної діяльності об'єктів промисловості використання водних ресурсів досягло глобальних масштабів, що стало причиною порушення природних режимів багатьох водних об'єктів та погіршення якісних показників [1, 2]. Інтенсивність використання водних ресурсів зростає значно швидше, ніж будівництво очисних споруд, тому особливо гостро постала проблема забруднення водою.

Метою наших досліджень було дослідження особливостей функціонування очисних споруд м. Черкаси та оцінка ефективності їхнього функціонування. З метою визначення інтегральної токсичності проб з досліджуваного об'єкту використовували проби води та замочували насіння крес-салату. Порушення біологічних процесів у фазі проростання насіння, що виникають під дією корневих виділень аналізували за станом життєвості та життєздатності насіння [3,5].

Точки відбору були: міська система водопостачання; перший біостав, другий біостав та третій біостав очисних споруд; контролем була дистильована вода.

За результатами проведених досліджень фітотоксичний ефект визначався у відсотках щодо лабораторної схожості, сили росту, енергії проростання. Також визначалося дружність проростання та швидкість проростання.

Як показали результати досліджень, у контролі лабораторна схожість становила 95% (табл. 1), тоді як після обробки насіння водою з водогону вона знижувалася на 8,3 процентних пунктів. Аналогічна картина спостерігалася і по решті показників. Порівняно висока життєвість та життєздатність насіння виявлено у варіантах із контролем, та водою з водогону.

Насіння, яке було оброблено водою з відстійників очисних систем, показало значно нижчі показники ніж у контрольному варіанті. Так на першому біоставку-відстійнику спостерігалось зниження схожості на 40,5 %, на другому – на 44 % на третьому – на 37 %.

Подібну динаміку мають також інші показники. Так під дією води з системи очисних споруд на контрольних точках ростові показники насіння мали нижчу енергію проростання на 27,5 – 34,5 %. Дружність проростання на цих точках з 19 шт./добу в контрольному варіанті зменшилась до 10,2 – 11,6 шт./добу.

Зважаючи на таку динаміку проростання насіння можна зробити висновки про негативний вплив забруднюючих речовин, які концентруються у відстійниках. Різниця ростових процесів насіння при обробленні водою з трьох ставків-відстійників ставила 4,5 %.

Таблиця 1

Життєвість і життєздатність насіння крес-салату після обробки його зразками води

Місце взяття проби	Швидкість проростання, діб	Дружність проростання, шт/доба	Енергія проростання, %	Сила росту, %	Лабораторна схожість, %
Дистильована вода (контроль)	2,98	19,0	60,0	84,5	95,0
Вода з водогону	2,98	17,3	51,0	81,5	86,7
1 біостав	3,06	10,9	28,5	42,5	54,5
2 біостав	3,08	10,2	27,5	42,5	51,0
3 біостав	3,12	11,6	34,5	51,5	58,0

Підсумовуючи результат, можна зробити наступні попередні висновки: спостерігається тенденція до зменшення концентрації забруднюючих речовин по мірі очищення води в біоставах-відстійниках, проте залишковий ефект у процесі доочищення води достатньо суттєвий.

Вода після доочистки потребує додаткового ступеня очищення із застосуванням нових етапів очисток. Ефективність очисних споруд становить 80-95% [6]. Зважаючи на застарілість обладнання та збільшення навантаження на очисні споруди ступінь реакції тест-рослин в порівнянні з контролем, є цілком логічним.

Дослідження продемонстрували, що біотестування якості води для визначення інтегральної оцінки джерел водопостачання, об'єктів очисних споруд є досить дієвим. За результатами дослідження, нами було встановлено, що насіння крес-салату, яке було оброблено водою з відстійників очисних систем, показало значно нижчі показники схожості, ніж у контрольному варіанті. Так на першому біоставку-відстійнику цей показник становив 54,5 %, на другому – 51 %, на третьому – 58 %. Отримані дані свідчать про наявність залишкового ефекту забруднюючих речовин у процесі доочищення води на очисних спорудах м. Черкаси.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко Т. П. Екологічна оцінка впливу на якість атмосферного повітря підприємств хімічної промисловості на прикладі підприємства ПАТ «Азот» (м. Черкаси). – Вісник ЧДТУ, 2012. – № 3. – С. 84–87.
2. Грицаєнко З. М. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів / З. М. Грицаєнко, О. А. Грицаєнко, В. П. Карпенко. – Київ: НІЧЛАВА, 2003. – 320 с.
3. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта / Б.А. Доспехов. – М.: Колос, 1973. – 335 с.
4. Ксенофонтов Б.С. Очистка сточных вод: флотация и сгущение осадков / Б.С. Ксенофонтов. – М.: Химия, 1992. – №12.
5. Починок Х. М. Методы биохимического анализа растений / Х. М. Починок. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 5–77
6. Хенце М. Очистка сточных вод: Пер. с англ. / М. Хенце и др. – М.: Мир, 2004.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Гаврилюк М.Н.

В. В. Процишина

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІТОТОКСИЧНІСТЬ УРБАНОЗЕМІВ МІСТА ЧЕРКАСИ

Особливе місце за гостротою екологічних, санітарно-гігієнічних та інших проблем посідають урбанізовані території – складні багатофункціональні природно-антропогенні системи, у яких домінує людина [7]. Відомо, що антропогенна діяльність у межах великих міст призводить до істотних і часто незворотних змін природного середовища. За рахунок збільшення забудови й площі штучних покриттів знищується або сильно деградує не тільки ґрунтовий покрив, а й уся біогеоценотична система в цілому [5].

У місті Черкаси можна виділити кілька основних типів антропогенного впливу, які змінюють еколого-біологічні властивості ґрунтів, але дослідження у цьому напрямку неповні і мають фрагментарний характер. Для з'ясування фітотоксичності ґрунтів із різних районів міста Черкас нами було закладено серію дослідів.

Для відбору зразків ґрунту нами було обрано дев'ять дослідних точок, що охоплюють різні за характером антропогенного навантаження ділянки міста Черкаси:

- пункт № 1 – виїзд з Черкас (траса Р10),
- пункт № 2 – вул. Хоменка / вул. Смілянська,
- пункт № 3 – м-н Дахнівка (вул. Генерала Рибалки),
- пункт № 4 – вул. Небесної сотні / вул. Хрещатик,
- пункт № 5 – проспект Хіміків / вул. Першотравнева,
- пункт № 6 – вул. Героїв Дніпра (400 м від пляжу «Живчик»),
- пункт № 7 – вул. Гайдара (4 кільце),

пункт № 8 – проспект Хіміків (ТЕЦ).

Контролем слугував зразок ґрунту, відібраний в парку Сосновий бір.

Ґрунт для дослідження відбирали з кореневмісного шару в різних точках по типу «конверта» на глибині до 20 см, з подальшим підсушуванням і очищенням від коренів та інших органічних решток. Маса загальної проби з кожного пункту складала 0,5 кг [3].

Існує багато рекомендацій щодо використання того або іншого виду рослин для біоіндикації [2]. Міжнародний стандарт ISO 11269-2 регламентує вибрати для біотестування мінімум два види рослин. У методі фітотестування, розробленому в Бельгії, використовують три види тест-рослин, основним з яких є гірчиця біла [6]. З огляду на це, у ролі тест-об'єктів було обрано крес-салат посівний (*Lepidium sativum* L.) та гірчицю білу (*Sinapis alba* L.), а тест-параметрами, які використовували для оцінки токсичності урбаноземів, було обрано довжину проростків тест-об'єктів та їхню масу.

Визначення токсичності обраних субстратів здійснювали з використанням методики О.А. Берестецького. Метод ґрунтується на пророщуванні насіння модельних видів рослин на різних субстратах [1].

Для встановлення фітотоксичного ефекту використовували наступну шкалу [4] (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала оцінки рівнів токсичності ґрунтів (Н.М. Джура та інш., 2006)

Фітотоксичний ефект, %	Рівень токсичності
0-20	Відсутня або слабка токсичність
20,1-40	Середня
40,1-60	Вища за середню
60,1-80	Висока
80,1-100	Максимальна

У дослідах з крес-салатом нами було встановлено, що статистично достовірний інгібуючий вплив на ростові параметри тест-об'єкту чинять зразки із пунктів 4 (вул. Небесної Сотні), 6 (вул. Героїв Дніпра) та 7 (вул. Гайдара). Розрахований фітотоксичний ефект для яких становив 31,6 (середня токсичність), 50,2 (токсичність вища за середню) та 18,7% (відсутня або слабка фітотоксичність) відповідно (рис. 1). Статистично підтверджений стимулюючий вплив встановлено для зразка із пункту 2 (вул. Хоменка / вул. Смілянська).

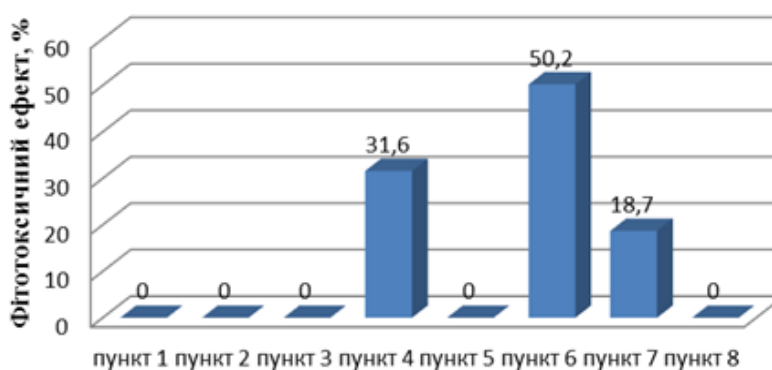

Рис. 1. Показники фітотоксичного ефекту зразків ґрунту з використанням в якості тест-об'єкту крес-салату

Результати у дослідах з використанням в якості тестового об'єкту гірчиці білої були схожими до попередніх (рис. 2).

Зразки із пунктів по вул. Небесної Сотні та вул. Героїв Дніпра чинили інгібуючий вплив на ріст проростків гірчиці білої. Фітотоксичний ефект становив 23,8% (середня токсичність) та 38,7% (середня токсичність) відповідно. Різниця з контролем статистично підтверджена. Статистично підтверджену слабку токсичність встановлено для зразків із пунктів 3 (м-н Дахнівка (вул. Генерала Рибалки) та 7 (вул. Гайдара), розрахований фітотоксичний ефект становив 9,73% та 7,3% відповідно. Також було встановлено

статистично достовірний стимулюючий вплив для зразків із пункту 2 (вул. Хоменка / вул. Смілянська) та пункту 5 (проспект Хіміків / вул. Першотравнева).

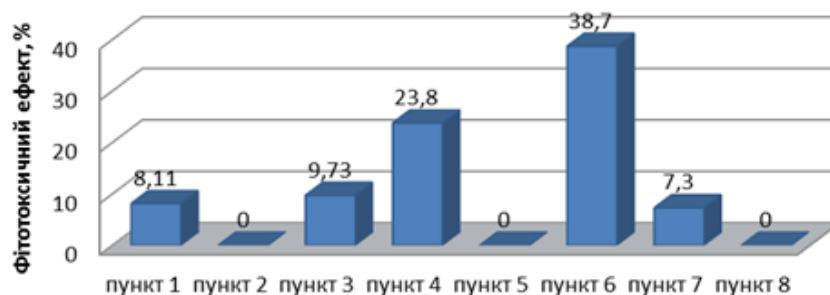

Рис. 2. Показники фітотоксичного ефекту з використанням в якості тест-об'єкту гірчиці білої

З отриманих даних видно, що обидва тестові об'єкти засвідчили найвищий ступінь фітотоксичності зразків ґрунту з моніторингової точки №6 – вул. Героїв Дніпра (400 м від пляжу «Живчик»). Однак, варто зауважити, що отримані результати є лише початковим етапом дослідження ґрунтів на території м. Черкаси. Надалі нами заплановано детальніші дослідження та аналізи.

Список використаної літератури:

1. Берестецкий О. А. Методы определения токсичности почв / О. А. Берестецкий. – К. : Урожай, 1971. – С. 243.
2. Бубнов А. Г. Биотестовый анализ – интегральный метод оценки качества объектов окружающей среды / А. Г. Бубнов, С. А. Буймова, А. А. Гушин. [под общей ред. В. И. Гриневича] // уч.-метод. пособие. – Иваново: гос. хим.-технол. ун-в. – 2007. – С. 112.
3. ГОСТ 17.4.4.02-84 Охрана природы. Почвы. Методы отбора и подготовки проб для химического, бактериологического, гельминтологического анализа.
4. Джура Н. М. Використання рослин для рекультивациі ґрунтів, забруднених нафтою і нафтопродуктами / Н. М. Джура, О. І. Романюк, О. М. Цвілінюк, О. І. Терек // Екологія та ноосферологія. – 2006. Т. 17, вип. 1-2. – С. 55-60.
5. Мислива Т. М. Забруднення важкими металами ґрунтового і рослинного покриву парково-рекреаційних ландшафтів м. Житомира / Т. М. Мислива // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2011. – № 57. – С. 4-12.
6. Спрягайло О.А. Використання методу біотестування в науково-дослідній роботі учнів / О.А. Спрягайло, Н. П. Мигаль // Науково-методичний журнал «Біологія» – 2015. – № 16-18 (460-462). – С. 31-36.
7. Федорова А. И. Практикум по экологии и охране окружающей среды / А. И. Федорова, А. Н. Никольская. – Воронеж, 1997. – 304 с.

Науковий керівник: к. с.-г. н., доцент Спрягайло О.А.

А.Р. Тищенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬБАБИ ЛІКАРСЬКОЇ (*TARAXACUM OFFICINALE L.*) ДЛЯ ІНДИКАЦІЇ СТАНУ УРБАНІЗОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

У зв'язку з невинним процесом урбанізації останніми роками особливо гостро постала проблема оптимізації міського середовища. У зв'язку з цим виникає необхідність постійного контролю за станом урбоекосистем [2; 4]. На сучасному етапі екологічних досліджень важливості та актуальності набуває завдання пошуку індикаторів для оцінювання стану антропогенно зміненого середовища [1; 258]. У наш час активно розвивається такий напрям оцінки стану компонентів середовища як фітоіндикація та фітомоніторинг. Рослини є добрими індикаторами забруднення довкілля вже на початкових його стадіях, що дає можливість оцінити екологічний стан урбоекосистем [3; 142].

Нами було проведено дослідження фітоіндикаційних можливостей кульбаби лікарської на території м. Черкаси. Для цього на 5 ділянках з різним антропогенним навантаженням було відібрано по 30 рослин кульбаби лікарської. У кожній рослині вимірювали такі

показники: маса рослини; кількість листків; довжина та ширина нижнього листка. Для оцінки впливу аеротехногенного забруднення на морфологічні зміни пилку кульбаби визначали кількість гігантських і карликових пилкових зерен у відібраних пробах.

Згідно з отриманими нами даними (табл. 1), найбільші за середніми значеннями показники маси рослин ($10,454 \pm 0,597$ г) характерні для контрольної пробної ділянки №1 – мікрорайон Дахнівка, а найменші ($5,451 \pm 0,594$ г) – для території залізничного вокзалу.

Спостерігається чітка залежність між зменшенням маси рослин та посиленням антропогенного навантаження на територію. Статистично достовірна різниця з контролем на рівні 0,001 встановлена для трьох пробних ділянок – ТЕЦ, АЗС та залізниці.

Варіабельність показників маси *Taraxacum officinale* значна на всіх дослідних ділянках, найбільший коефіцієнт варіації (60,4%) характерний для ділянки №4 – території заправки.

Таблиця 1

Морфометричні показники кульбаби лікарської на різних пробних ділянках

Показник	Контроль	Парк Сосновий бір	ТЕЦ	АЗС	Залізниця
Маса рослини, г	$10,454 \pm 0,597$	$10,085 \pm 0,813$	$6,085 \pm 0,539^{***}$	$5,852 \pm 0,646^{***}$	$5,451 \pm 0,594^{***}$
Кількість листоків, шт	$18,067 \pm 1,023$	$15,882 \pm 0,583$	$10,133 \pm 0,668^{***}$	$9,088 \pm 0,702^{***}$	$8,467 \pm 0,551^{***}$
Довжина нижнього листка, см	$12,75 \pm 0,526$	$12,193 \pm 0,557$	$8,513 \pm 0,513^{***}$	$8,783 \pm 0,408^{***}$	$7,63 \pm 0,420^{***}$
Ширина нижнього листка, см	$1,847 \pm 0,13$	$2,36 \pm 0,194$	$1,703 \pm 0,15$	$1,873 \pm 0,12$	$1,823 \pm 0,13$

(*** позначено пробні ділянки, на яких різниця показників у порівнянні з контрольною ділянкою статистично достовірна ($p < 0,001$))

Зміна кількості листків характеризується такою ж залежністю (див. табл. 1). Найбільші за середніми значеннями показники ($18,067 \pm 1,023$ шт) характерні для контрольної пробної ділянки, а найменші ($8,467 \pm 0,551$ шт) – для території залізничного вокзалу. Статистично достовірна різниця з контролем на рівні 0,001 встановлена для трьох пробних ділянок – ТЕЦ, АЗС та залізничного вокзалу.

Значення коефіцієнтів варіації свідчать про середню мінливість показників для парку «Сосновий бір» (20,1%), для решти ділянок мінливість значна, найбільша (42,3%) характерна для ділянки для території АЗС.

Довжина листової пластини також залежить від забрудненості території (див. табл.1). Найбільші за середніми значеннями показники ($12,75 \pm 0,526$ см) характерні для контрольної пробної ділянки, а найменші ($7,63 \pm 0,420$ см) – для території залізничного вокзалу. Статистично достовірна різниця з контролем на рівні 0,001 встановлена для трьох пробних ділянок – ТЕЦ, АЗС та залізничного вокзалу. Варіабельність показників середня для двох ділянок – контрольної (22,6%) та парку «Сосновий бір» (25%), для решти – значна.

Щодо показників середньої ширини листової пластини (див. табл. 1), то найменші середні значення ($1,703 \pm 0,15$ см) мають рослини зібрані з території біля Черкаської ТЕЦ, а найбільші – ($2,36 \pm 0,194$ см) мають рослини з парку «Сосновий бір». Мінливість показників значна для всіх ділянок, найвищий коефіцієнт варіації (48,1%) характерний для ділянки поблизу ТЕЦ.

Аналізуючи табл. 1 можна сказати що розміри листків, а відповідно, і маса рослин, збільшується обернено пропорційно до ступеня забруднення досліджуваної ділянки, тобто найменша маса рослин зафіксована у кульбаби, зібраної на території залізничного вокзалу, а найбільша – в мікрорайоні Дахнівка. Цей факт можна пояснити тим, що забруднення справляють токсичний вплив на рослину, тому в неї зменшуються розміри листків листя, а відповідно, і маса усєї рослини. Кількість листків також зменшується залежно від

забрудненості території – найменша середня кількість листків виявляється у рослин, які ростуть в умовах максимального рівня токсичного навантаження, на території залізничного вокзалу, найбільша – у мікрорайоні Дахнівка. Значні коефіцієнти варіації морфометричних ознак вказують на те, що рослини перебувають у стані стресу внаслідок антропогенного впливу.

На досліджуваних нами ділянках поряд зі зміною морфологічних ознак спостерігалось спостерігалось збільшення відсотку гігантських та аномально дрібних пилкових зерен кульбаби лікарської (рис. 1).

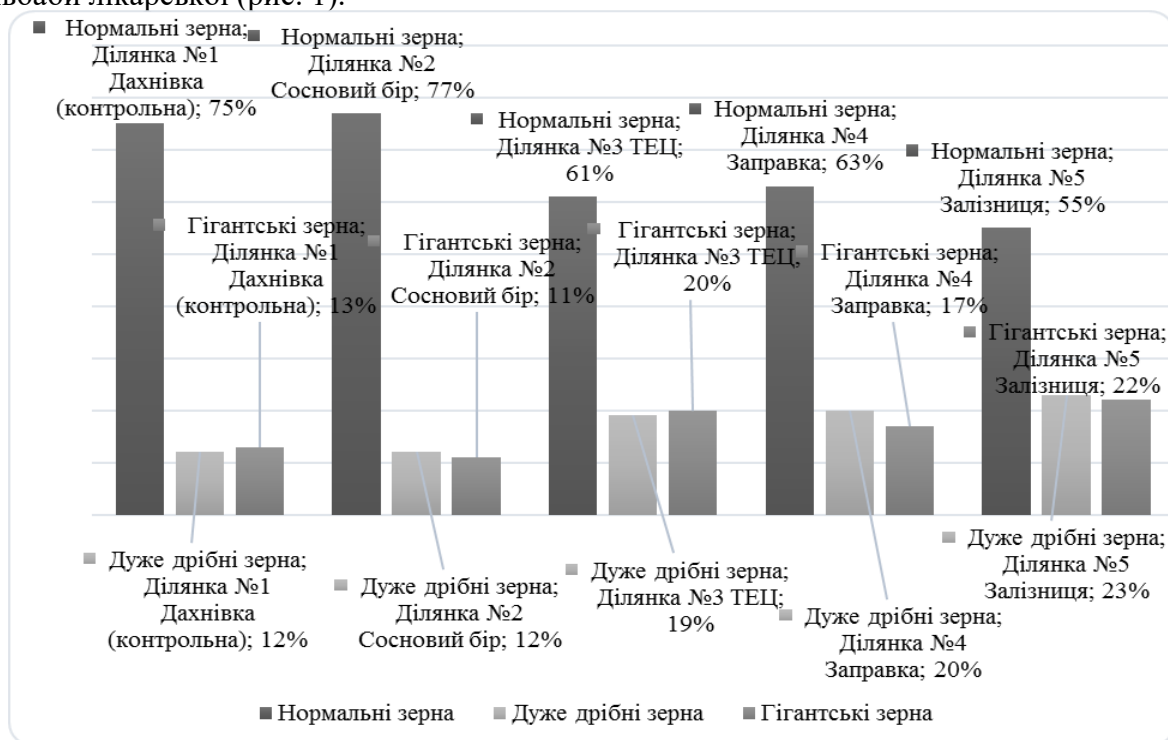

Рис.1. Морфологічна різноякісність пилку *Taraxacum officinale* на ділянках з різним ступенем антропогенного навантаження

Найменше морфологічно різноякісних пилкових зерен було виявлено у пробах з ділянок № 1 та №2, а найбільше – у рослин з території залізничного вокзалу, а саме: гігантських – 22%, карликових – 23%.

Після проведення дослідження було з'ясовано, що в результаті сукупного впливу чинників урбанізованого середовища рослини кульбаби лікарської перебувають у стані стресу. Свідченням цього є збільшення кількості аномальних пилкових зерен у відібраних пробах.

Проведені дослідження довели можливість використання кульбаби лікарської в якості рослини-індикатора, оскільки вона має чітко виражену реакцію на вплив забруднюючих речовин.

Список використаної літератури:

1. Глухов О. З. Індикація стану техногенного середовища за морфологічною мінливістю рослин / О. З. Глухов, С. І. Прохорова // Промислова ботаніка. – Донецьк Донецький ботанічний сад НАН України, 2008. – С. 258.
2. Кудрявська Т. Б. Метод оцінки та прогнозування впливу техногенного забруднення на повітря урбоєкосистеми / Т. Б. Кудрявська, А. О. Дичко. // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2014. – №1/10 (67). – С. 4–7.
3. Чемерис І. А. Фітомоніторинг викидів автотранспорту в умовах міського середовища / І. А. Чемерис, Н. В. Загоруйко, С. М. Конякін. // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2013. – №3. – С. 141–146.

Науковий керівник: к.с.-г.н., доцент Спрягайло О.А.

ХІМІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ

ДОМАШНІЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

Інтегроване навчання вважається одним з інноваційних процесів у педагогічній діяльності, обумовлених інтенсивними науково-технічними перетвореннями в житті суспільства і в сфері освіти.

Інтеграція – це один із важливих дидактичних принципів, оскільки сприяє формуванню цілісної картини світу у дітей, розумінню зв'язків між явищами в природі, суспільстві і світі в цілому; уніфікує навчальні програми та сприяє розвитку мислення через способи пізнання: спостереження, мислення та мовлення. Зокрема постає необхідність у розв'язуванні актуальних проблем; комплексному розвитку елементів наукового мислення та предметних складників природничої компетентності учнів; комплексному використанні елементів природничо-наукового методу пізнання.

При вивченні природничих дисциплін важливе місце займає експеримент, який при інтегрованому підході дає можливість:

- поглиблено вивчити сутність явища; синтезувати знання з інших природничих дисциплін;
- встановлювати нові взаємозв'язки та закономірності у властивостях речовин; розкривати практичну значущість проблеми, яка як наслідок розвиває доказовість мислення;
- здійснювати пошук альтернативних рішень; аналізувати отримані результати.

Наприклад, при вивченні теми «Вода» навчання має будуватися таким чином, щоб відобразити з різних сторін властивості та явища, що пов'язані із водою, який слід реалізувати через експеримент, оскільки – сприяє підвищенню мотивації; розкриває природу явища.

Однак існує перепона реалізації діяльнісного складника природничої компетентності. А. Грабовий [1] виділяє одну з проблем – це недостатнє забезпечення хімічними реактивами. З огляду на це пропонується використовувати ужитковий та домашній експеримент під час інтегрованого навчання.

Домашній експеримент – це вид учнівського експерименту, мета якого самостійно у домашніх умовах проводити хімічні досліди та дає можливість використовувати хімічні реактиви ужиткового плану, досліджуючи властивості побутових речовин. Контекст даних завдань зводиться до: дослідження цікавих хімічних явищ та встановлення нових властивостей речовини і тих, що створюють ситуації зацікавленості.

Перевагою домашнього експерименту є те, що учень планує свою власну діяльність, робить на основі отриманих даних висновки, розвиває творче мислення, дає можливість бути відкривачем, можливість пропонувати свої власні та альтернативні варіанти експерименту; познайомитися з хімічними змінами речовин і отримати; відкриває початкові знання в області хімії та фізики; дає можливість познайомитися з багатьма перетвореннями; здобуває навички експериментувати та познайомитися з безпечними речовинами. Недоліком слід вважати те, що ужиткових речовин обмежена кількість.

Необхідність у застосуванні домашнього експерименту полягає у тому, щоб в учнів з'явилася зацікавленість до предмету хімії; можливість максимального поєднання теорії та практики, та міжпредметній інтеграції знань. Задач ж наставника розробити дидактичні картки із методичним приписом до виконанням; поєднати матеріал з різних предметів, підпорядкованих одній темі; досліди мають бути ефектними.

Тому відповідно до мети та типу мислення ми виділяємо наступні види дослідів: на пізнавальні інтереси, на пояснення хімічних явищ на опис і пояснення явищ.

I. Досліди на пізнавальні інтереси.

Дослід 1 «Як зробити вулкан з лимонної кислоти та соди?».

Реактиви та реактиви: харчова сода, лимонна кислота, пробірка, чайна та столова ложка, об'ємний циліндр на 10 см³, хімічний стакан на 50 см³.

Методика виконання

1. У хімічний стакан на 50 см³ насипати дві чайні ложки лимонної кислоти, одну столову ложку соди; 2. Перемішати суміш та налити воду об'ємом 10 см³;

3. При змішуванні компонентів проходить бурхлива реакція з виділенням піни.

Дослід 2. «Як отримати веселку вдома?»

Реактиви та обладнання: вода, дзеркальце, глибока тарілка

Методичні рекомендації

1. В ясний сонячний день на підвіконня встановити глибоку тарілку; 2. Налити в неї води близько половини від її об'єму; 3. Встановити у тарілку з водою дзеркальце (має бути повністю занурене у воду) під кутом 45° до її дна, та зафіксувати його рукою, щоб на протилежній стіні від вікна було видно «веселку».

II. Досліди на пояснення хімічних явищ.

Дослід 1. «Вода, яка не витікає»

Реактиви та обладнання: вода, марлева тканина, скляна банка на 0,5 дм³, шнур довжиною 50 см.

Методичні рекомендації

1. Заповнити повністю водою скляну банку об'ємом на 0,5 дм³; 2. Накрити зверху банку марлею та обв'язати горловину шнуром довжиною 50 см;

3. Перевернути банку на 180°.

Запитання: «Поясніть чому вода не витікає?».

Дослід 2. «Як очистити воду за допомогою бинта і вати?».

Реактиви та обладнання: вода, подрібнена крейда, бинт, вата, банки (2 шт.) ємністю на 50 см³, підставка.

Методика виконання

1. Приготувати дві чисті банки та поставити їх на різні поверхні (щоб одна була вище іншої); 2. У бинт покласти вату згорнути її щільно у «трубочку» (фільтр для очистки); 3. Приготувати розчин: в окрему ємність на 50 см³ засипати подрібнену шкільну крейду та налити воду об'ємом 40 см³; 4. Розчин розмішати та залити в банку №1, яка знаходиться на підставці; 5. Змочити раніше приготований фільтр та покласти один його кінець в приготований розчин (банка №1), а інший в чисту банку під № 2; 6. Через деякий час вода розпочне рух з банки №1, яка знаходиться в банку №2. Рух води відбуватиметься через фільтр. Банка №2 наповниться чистою відфільтрованою водою.

III. Досліди на опис і пояснення явищ.

Дослід 1. «Яйце у воді».

Реактиви та обладнання: три склянки об'ємом 200 см³, вода, кухонна сіль, лимонна кислота, столова ложка, курячі яйця.

Методика виконання

1. У першу склянку налити води об'ємом 150 см³; 2. У другу склянку налити 150 см³ води та додати три столові ложки солі; 3. Перемішати столовою ложкою розчин солі; 4. У третю склянку налити 150 см³ та додати три столові ложки лимонної кислоти; 5. Перемішати столовою ложкою розчин солі; 6. Помістити у кожну склянку по одному свіжому курячому яйцю.

Запитання: «Опишіть, що відбувається у трьох склянках? Поясніть, чому яйце не може потонути?».

Дослід 2. «Магія» води.

Реактиви та обладнання: вода, папір, фломастер, скляна банка об'ємом 3 дм³.

Методика виконання

1. Намалювати на папері фломастером дві стрілки у різні напрямки;

2. Налити у скляну банку об'ємом 3 дм³; 3. Встановити папір вертикально;

4. Встановити скляну банку з водою на відстані 25 см.

Запитання: «Що ви спостерігаєте? Поясніть дане явище.»

Дослід 3. «Вода, яка не витікає»

Реактиви та обладнання: вода, марлева тканина, скляна банка на 0,5 дм³, шнур довжиною 50 см.

Методичні рекомендації

1. Заповнити повністю водою скляну банку об'ємом на 0,5 дм³; 2. Накрити зверху банку марлею та обв'язати горловину шнуром довжиною 50 см;

3. Перевернути банку на 180°.

Запитання. «Опишіть, що ви спостерігаєте і чому так відбувається?».

Отже, виконуючі домашні експерименти в учнів підвищується пізнавальний інтерес до хімії та зникає хемофобія. У дітей розвивається вміння логічно мислити та пояснювати хімічні явища, встановлювати зв'язки та бачити картину цілісно, також формується дослідницька компетентність.

Список використаної літератури:

1. Грабовий А. К. Ужитковий хімічний експеримент: науково-методичний посібник для студентів та вчителів / А. К. Грабовий. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015.– 200 с.

В. О. Брайченко, В. О. Гнідаш

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ РЕНТГЕНІВСЬКОЇ ФЛУОРЕСЦЕНТНОЇ СПЕКТРОСКОПІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ БІОЛОГІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ

Людський організм – складна біологічна система, метаболічні процеси в якій включають в себе значну кількість хімічних та біохімічних процесів, перебіг яких значною мірою обумовлений елементним складом людського організму. Надлишок чи недостача того чи іншого елемента впливає на нормальний перебіг біохімічних процесів.

Для проведення аналізів на вміст фізіологічно значимих елементів, зазвичай, використовують різні біосубстрати, як то кров, сечу. Проте волосся на відміну від них має здатність до накопичення речовин, в той час як кров і сеча мають більш динамічні характеристики. Тому за елементним складом людського волосся можна більш точно судити про дисбаланс елементів в людському організмі.

Одним із завдань нашого дослідження було визначити вміст важких металів у зразках волосся хворих на жовчно-каменеу хворобу та гайморит, а також встановити певні кореляції між їх вмістом та клінічно встановленим діагнозом.

Для аналізу зразків волосся пацієнтів скористалися методом рентгенівської флуоресцентної спектроскопії (РФС). Метод заснований на поглинанні рентгенівського випромінювання, що виділяється радіоактивним джерелом, атомами, що є важкими за натрій. Переходячи із збудженого стану, атоми флуоресціюють за певних характеристичних довжин хвиль, що дає можливість встановити якісний та кількісний склад досліджуваного зразка.

Для проведення аналізу були відібрані зразки волосся з потиличної ділянки голови у здорових людей та у пацієнтів, що мають дві вище зазначені патології. Вибірка становила 10 осіб у кожній групі. Зразки волосся промивали ацетоном, дистильованою водою, висушували, озояляли і проводили аналіз методом РФС. Було встановлено, що зразки волосся хворих на жовчно-каменеу хворобу мають підвищений вміст Zn та Cu у порівнянні з контрольною групою. Стосовно хворих на гайморит тих чи інших закономірностей не встановлено. Це, швидше всього, Можна пояснити тим, що захворювання пацієнтів на гайморит мало гострий характер на відміну від жовчно-каменевої хвороби, що має більш пролонгований характер. Накопичення елементів в людському організмі відбувається з часом.

Метод РФС виявився інформативним і при вирішенні екологічних проблем. Нами були відібрані зразки листя дерев каштана у восьми локаціях м. Черкаси. Зразки промивали дистильованою водою, висушували, озоліяли і проводили РФС-аналіз. Було встановлено, що у зразках відібраних у районі ТЕЦ та районі «Д» міститься надмірна кількість Zn, а зразки листя з дерев в центральному та південно-західному районах міста містять значну кількість Pb. Ці факти узгоджуються з тим, що в районі ВАТ «Хімволокно» накопичено понад 700 000 тонн шлаків із значним вмістом цинку, який може під дією опадів потрапляти в ґрунт, мігрувати в напрямку р. Дніпро і засвоюватися рослинами. Підвищений вміст свинцю в районах з інтенсивним рухом автотранспорту швидше всього можна пояснити введенням тетраетилсвинцю до складу бензину з метою покращення його детонаційної стійкості.

Таким чином, метод РФС може бути використаний для доклінічної діагностики хворих, а також для контролю за забрудненням навколишнього середовища.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Бойко В. І.

Т. В. Будило

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЕЛЕКТРОХІМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ МОНОХЛОРЕТАНОВОЇ КИСЛОТИ НА СТАЦІОНАРНОМУ РТУТНОМУ ЕЛЕКТРОДІ

З метою вивчення можливостей електрохімічного відновлення органічних кислот на поверхні стаціонарного ртутного електроду в даній роботі проведено вольтамперометричне дослідження процесу відновлення монохлоретанової кислоти. Вибір деполаризатора обумовлений широким практичним використанням монохлоретанової кислоти (МХЕК) в промисловості, та необхідністю проведення процесу дегалогенування стічної води. Даний процес можна здійснювати використовуючи різноманітні методи, зокрема, і електрохімічні [1].

МХЕК досить легко відновлюється на свинці; проте, даний електродний матеріал мало придатний для ведення селективного відновлення. В даній роботі було, використано в якості стандартного катода рідку ртуть. Рідку ртуть використовували в якості електроду, тому що ртуть як і свинець мають близькі значення коефіцієнтів a у рівнянні Тафеля.

Проведені вольтамперометричні дослідження показали, що процес дегалогенування протікає в одну стадію. Потенціал відновлення МХЕК на поверхні стаціонарного ртутного електроду склав від -1,4В до -1,7В по відношенню до аргентум-хлоридного електроду. По мірі зростання концентрації МХЕК висота максимумів струму на катодних ділянках вольтамперометричних кривих збільшується. Це вказує на те, що природа максимумів пов'язана саме із розрядом деполаризатора, фон розряджається при потенціалах негативніших за -1,7В і вище Рис.1 (крива 1). Підвищення концентрації МХЕК веде до значного підкислення розчину, так як константа дисоціації її складає $1,55 \cdot 10^{-3}$. При цьому в розчині значно зростає кількість гідроксоній-йонів. Це веде до підвищення величини адсорбції гідроксоній-йонів поверхнею електроду.

За рахунок адсорбції H_3O^+ відбувається блокування активної поверхні електроду, що веде до підвищення перенапруги розряду МХЕК. Деполаризатор починає розряджатися при потенціалі -1,7 В. На фоновій кривій максимумів струму не спостерігається

На необоротність процесу відновлення МХЕК вказує форма циклічної вольтамперної кривої. На анодних ділянках циклічних кривих відсутні максимуми струму, так і менший за одиницю розрахований діагностичний критерій Семерано ($X_v = 0,8$). Отримана експериментальна залежність $E_{\max} - \lg v$ - лінійна, причому прямі, отримані за різних концентрацій МХЕК, мають однаковий кут нахилу, що характерне для необоротних процесів.

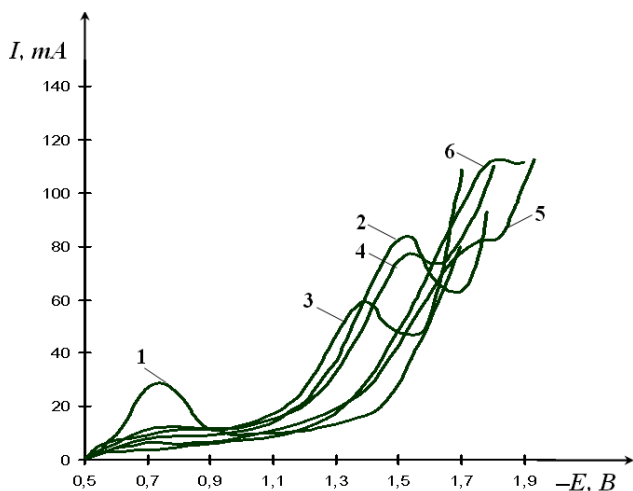

Рис.1. Вольтамперометричні криві відновлення МХОК на стаціонарному ртутному електроді:

1. фон (0,4 моль/л Na_2SO_4);
2. $c(\text{МХОК})=7,5 \cdot 10^{-3}$ моль/л;
3. $c(\text{МХОК})=5 \cdot 10^{-3}$ моль/л;
4. $c(\text{МХОК})=1 \cdot 10^{-2}$ моль/л;
5. $c(\text{МХОК})=2 \cdot 10^{-2}$ моль/л;
6. $c(\text{МХОК})=3 \cdot 10^{-2}$ моль/л.

Вивчення кінетичних закономірностей процесу відновлення МХЕК показали, що досліджуваний процес лімітується стадією підведення молекул деполаризатора до поверхні електроду. Зміщення потенціалу розряду МХЕК в сторону більш негативних значень пов'язане із процесами адсорбції продуктів відновлення МХЕК. Розраховані на підставі аналізу вольтамперометричних кривих ефективна константа швидкості гетерогенного процесу $k_s = (1,72 \pm 0,15) \cdot 10^{-5} \text{ см} \cdot \text{с}^{-1}$ характерна для необоротних і квазіоборотних процесів, визначений за рівнянням Рендлса-Шевчика для необоротних реакцій коефіцієнт дифузії становить $D = (2,4 \pm 0,5) \cdot 10^{-12} \text{ м}^2/\text{с}$, що добре узгоджується із значеннями, наведеними в літературі для інших електродів [2].

Підвищення температури веде до зростання інтенсивності розряду деполаризатора. Причому між інтенсивністю розряду і зростанням температури існує лінійна залежність. Така закономірність на нашу думку пов'язана із зростанням коефіцієнта дифузії, підвищенням кінетичної енергії частинок деполаризатора, пониженням в'язкості розчину. Розрахована за напівлогарифмічною залежністю $\ln I - 1/T$ енергія активації електровідновлення МХЕК становить $\Delta E_a = 75,2 \pm 0,2 \text{ кДж/моль}$, що значно менше порівняно з енергією активації хімічних процесів і може вказувати на суттєвий вплив дифузійних обмежень.

Список використаної літератури:

1. Минаев Б. Ф. Вольтамперометрические исследования реакций восстановления хлоруксусных кислот на электродах с острыми структурами никеля / Б. Ф. Минаев., А. П. Шевченко // Вопросы химии и химической технологии. – 2003. – № 2. – С.126–130.
2. Shevchenko A. P. Reduction of Chloroacetic Acid on Nanostructured Nickel Electrodes / A. P. Shevchenko, E. I. Aksimentyeva, and E. A. Lut // Russian Journal of Electrochemistry. – 2015. – Vol. 51, N. 11. – P. 1041–1045.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Шевченко О. П.

В. Ю. Дерев'янку, О. О. Панченко, Д. М. Гелеверя
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СПЕКТРАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕТРАСІЛА- І ТЕТРАГЕРМА[8]ЦИРКУЛЕНІВ ЯК НОВИХ ПРЕДСТАВНИКІВ КЛАСУ ГЕТЕРО[8]ЦИРКУЛЕНІВ

Серед великого різноманіття поліароматичних сполук гетероциклічні циркулені являють собою специфічний клас молекул завдяки їх незвичайній електронній будові і перспективним спектрально-люмінесцентним властивостям [1]. Нещодавно група Міяке синтезували нові представники класу гетероциркуленів [2, 3], які названо тетрасілатетратіа[8]циркуленом ($4\text{S}_4\text{SiEt}_2$) і тетрагерматетратіа[8]циркуленом ($4\text{S}_4\text{GeEt}_2$) шляхом чотирьохразового внутрішньомолекулярного дегідрогенованого силілірування

(германування) С–Н зв'язків (рис. 1). Ці нові синтезовані сполуки є об'єктом для обчислювальної хімії, яка дозволяє пояснити їх ароматичність, фотофізичні і спектральні властивості.

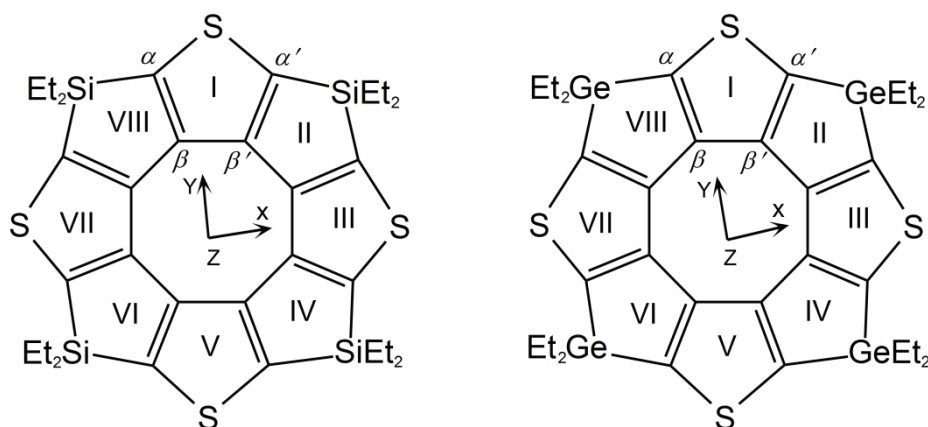

Рис. 1. Структурні формули молекул тетрасилатетратіа[8]циркулену і тетрагерматетратіа[8]циркулену.

У даній роботі методом функціоналу густини B3LYP/6-31G(d, p) [4] нами розраховані ІЧ спектри сполук $4S4SiEt_2$ і $4S4GeEt_2$ (рис. 2). Моделювання електронної структури і силових полів молекул $4S4SiEt_2$ і $4S4GeEt_2$ на основі теорії функціоналу густини (DFT) дозволило провести віднесення всіх смуг в експериментальному ІЧ спектрі сполуки тетрасилатетратіа[8]циркулену і передбачити зміни в ІЧ спектрі сполуки тетрагерматетратіа[8]циркулену по відношенню до тетрасилатетратіа[8]циркулену в залежності від природи гетероатома.

Найсильніша смуга 1092 см^{-1} в експериментальному ІЧ спектрі сполуки $4S4SiEt_2$ (рис. 2, крива 1) обумовлена коливанням зв'язків С–Si (розрах. 1085 см^{-1} , крива 2). Введення гетероатома Ge приводить до зміщення цієї смуги на 7 см^{-1} в сторону менших значень (рис. 2, крива 3) і зменшення вдвічі інтенсивності цієї смуги.

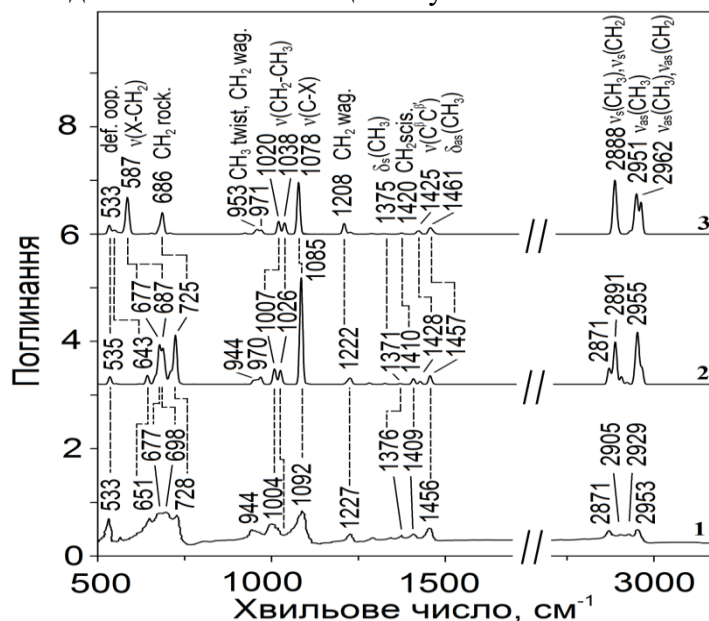

Рис. 2. Експериментальний ІЧ спектр тетрасилатетратіа[8]циркулену (1) і розраховані методом B3LYP/6-31 G(d, p) ІЧ спектри молекул тетрасилатетратіа[8]циркулену (2) і тетрагерматетратіа[8]циркулену (3).

Типи коливань: v – валентне, s. – симетричне, as. – асиметричне, oop. – неплоске, δ – деформаційне (зміна валентного кута), rock. – маятникове, scis. – ножичне, wag. – віяльне, twist. – крутильне, def. – деформація. X – гетероатом Si або Ge.

Сильне поглинання в області 698–642 cm^{-1} (криві 1, 2) пов'язано з коливанням зв'язків Si–CH₂. В ІЧ спектрі молекули 4S4GeEt₂ область поглинання зв'язку Ge–CH₂ сильно зміщена в бік менших частот, майже на 100 cm^{-1} і складає від 590 до 544 cm^{-1} з максимумом при 587 cm^{-1} (крива 3). Смуга 728 cm^{-1} середньої інтенсивності (розр.: 725 cm^{-1}) належить маятниковим коливанням метиленових груп етильних фрагментів. Відповідна лінія в ІЧ спектрі молекули 4S4GeEt₂ також значно зміщена в сторону менших частот (розр.: 686 cm^{-1} , крива 3). Розраховані в молекулі 4S4SiEt₂ скелетні коливання CH₂–CH₃ зв'язків етильних фрагментів утворюють смуги 1026 і 1007 cm^{-1} з інтенсивністю нижче середньої. В експериментальному спектрі їм відповідає широка смуга з максимумом 1004 cm^{-1} (крива 1). В розрахованому ІЧ спектрі молекули 4S4GeEt₂ відповідні смуги зміщені в область більших значень частот (1038 і 1020 cm^{-1} , крива 3). Широка експериментальна смуга з максимумом 944 cm^{-1} в ІЧ спектрі сполуки 4S4SiEt₂ належить деформаційним коливанням CH₂- і CH₃-груп. В розрахованому спектрі молекули 4S4SiEt₂ цей тип коливань проявляється в області 970–944 cm^{-1} , а в спектрі молекули 4S4GeEt₂ – в області 971–953 cm^{-1} . Неплоскі деформації всіх гетероциклів в ІЧ спектрі сполуки 4S4SiEt₂ утворюють експериментальну смугу 533 cm^{-1} (розр.: 535 cm^{-1} , крива 1, 2), на частоту і інтенсивність якої практично не впливає заміщення атома Силіцію в гетероциклах атомом Германію (крива 3). Коливання C^β–C^{β'} силіфенових (розр.: 1428 cm^{-1}) і гермафенових фрагментів (розр.: 1425 cm^{-1}) слабкоактивні і тому через передбачену низьку інтенсивність в експериментальному ІЧ спектрі сполуки 4S4SiEt₂ не спостерігаються. Симетричні деформаційні коливання метильних груп ($\delta_s\text{CH}_3$) (експ.: 1376 cm^{-1} , розр.: 1371 cm^{-1}) менш активні в ІЧ спектрі 4S4SiEt₂ в порівнянні з асиметричними ($\delta_{as}\text{CH}_3$) (експ.: 1456 cm^{-1} , розр.: 1457 cm^{-1}). Розраховані значення частот деформаційних коливань CH₃-групи близькі до експериментальних і характеристичних групових частот поглинання ($\delta_s\text{CH}_3$: 1385–1370 cm^{-1} , $\delta_{as}\text{CH}_3$: 1470–1435 cm^{-1} [5]), що підтверджує правильність наших розрахунків. Відмічені зміни в спектрі молекули 4S4GeEt₂ в порівнянні з молекулою 4S4SiEt₂ ми пов'язуємо із змінами довжин зв'язків C–X (X–Si або Ge), X–CH₂, CH₂–CH₃, а також кутів СХС (табл. 1).

Таблиця 1

Деякі структурні параметри молекул 4S4SiEt₂ і 4S4GeEt₂ за даними оптимізації методом B3LYP/6-31G(d, p)

Циркулен	C–X, Å	X–CH ₂ , Å	CH ₂ –CH ₃ , Å	СХС, град.
4S4SiEt ₂	1.871	1.895	1.538	87.72
4S4GeEt ₂	1.921	1.951	1.531	85.66

Список використаної літератури:

1. Electronic structure and spectral properties of heterocirculenes: monograph / B. F. Minaev, N. M. Karaulov-Karmazin, G. V. Baryshnikov, V. A. Minaeva. – Cherkasy: Published from Chabanenko Yu. A., 2018 – 300 p.
2. Serizawa Y. Synthesis of Tetrasilatetrathia[8]circulenes by a Fourfold Intramolecular Dehydrogenative Silylation of C–H Bonds / Y. Serizawa, S. Akahori, S. Kato, H. Sakai, T. Hasobe, Y. Miyake, H. Shinokubo // Chem. Eur. J. – 2017. – Vol. 23. – P. 6948–6953.
3. Akahori S. Synthesis and Photodynamics of Tetragermatetrathia[8]circulene / S. Akahori, H. Sakai, T. Hasobe, H. Shinokubo, Y. Miyake // Org. Lett. – 2018. – Vol. 20. – P. 304–307.
4. Frisch M. J., Trucks G. W., Schlegel H. B. *et al.* Gaussian 16, Revision A.03, Gaussian, Inc., Wallingford CT, 2016.
5. Socrates G. Infrared and Raman Characteristic Group Frequencies – Tables and Charts, 3rd ed. Chichester: J. Wiley & Sons, 2001. – 347 p.

Наукові керівники: д.х.н., професор Мінаєв Б. П., к.х.н., доцент Мінаєва В. О.

ОКИСНЮВАЛЬНА ПОЛІМЕРИЗАЦІЯ ФЕНОЛЬНИХ СПОЛУК – ЯК СПОСІБ ОДЕРЖАННЯ СИНТЕТИЧНИХ ФУЛЬВОКИСЛОТ

Окиснювальна полімеризація фенолів широко використовується для отримання синтетичних гумінових речовин. Вона здавна приваблювала дослідників простотою синтезу і схожістю властивостей одержуваного продукту полімеризації з природними гуміновими речовинами. При цьому можливість варіювання умов синтезу дозволяє контролювати властивості продукту полімеризації. Це дозволяє зрозуміти шляхи формування гумінових речовин в навколишньому середовищі і виявляти взаємозв'язок між їх структурою і властивостями. В літературі відомі методики одержання синтетичних гумінових речовин з гідрохінону, пірокатехіну, пірогалолу і п-бензохінону. При цьому окиснення проводили як на повітрі, так і з використанням різноманітних окисників (калій персульфату, аргентум(І) оксиду, пероксиду водню) і різних ферментів.

Нами запропоновано метод одержання синтетичних фульвокислот шляхом окиснення таніну (Рис. 1) молекулярним киснем у лужному середовищі. Для підтвердження подібності будови та властивостей одержаного продукту з природними фульвокислотами було проведено комплексне дослідження їх властивостей. Проведення елементного аналізу показало, що синтезована синтетична фульвокислота містить 59.7% Карбону, 3.0% Гідрогену

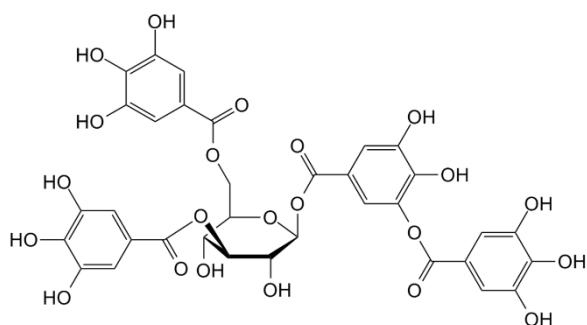

Рис. 1. Будова молекули таніну

і 37.3% Оксигену, що цілком узгоджується з даними одержаними для фульвокислот, вилучених з природних джерел [1]. Порівнюючи ІЧ-спектри синтетичних і природних фульвокислот [1] можна зробити висновок про однотипність їх хімічної структури. За даними рентгенодифракційного аналізу синтетичні фульвокислоти не мають кристалічної структури, але мають впорядковану сітчасту будову. Методом електронного-парамагнітного резонансу (ЕПР) було підтверджено наявність у одержаному продукті вільнорадикальних центрів семіхінонного типу, що узгоджується з даними для природних фульвокислот.

Список використаної літератури:

1. Перминова И. В. Анализ, классификация и прогноз свойств гумусовых кислот / И. В. Перминова // Диссертация на соиск. уч. степ. докт. хим. наук, – М.: МГУ, 2000. – 319 с.

Науковий керівник: к.х.н, доцент Литвин В. А.

А. О. Косімова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Одним із стратегічних напрямів розвитку освіти, визначених Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів є реалізація компетентнісного підходу, який передбачає перенесення акцентів зі знань і вмінь як основних результатів навчання та формування в учнів системи компетентностей.

Загальнопедагогічні аспекти проблеми реалізації компетентнісного підходу в освіті досліджують вітчизняні і зарубіжні вчені О. І. Пометун, О. Я. Савченко, Л. В. Сахань, А. В. Хуторської, С. Є. Шишов та інші. Методику формування хімічних понять, реалізації компетентнісного підходу в хімічній освіті розкрито у дослідженнях Н. М. Буринської, Л. П. Величко, О. Г. Ярошенко, А. К. Грабового, І. В. Родигіної, М. М. Савчин та інших.

Дослідники розглядали окремі аспекти проблеми – ключові та предметні компетентності, їх сутність та структуру, формування експериментальних компетентностей учнів з хімії. Водночас проблема формування предметних компетентностей учнів з хімії потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – розкрити теоретико-методичні засади використання компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах.

Компетентність – загальна здатність людини раціонально діяти у різноманітних ситуаціях, ефективно розв'язувати актуальні проблеми у різних сферах життєдіяльності. Компетентність є кінцевим результатом навчання, мета якого полягає у формуванні й розвитку особистості учня, розкритті його здібностей і талантів.

Компонентами структури компетентностей є: знання, діяльність, мотивація, цінності. Усі вони взаємодоповнюють і знаходяться під впливом соціальної взаємодії.

Вчені пропонують різні підходи до виокремлення певних груп компетентностей. Наприклад, А. Хуторський пропонує класифікувати компетентності на: ключові, загальнопредметні, предметні. Компетентність забезпечується поєднанням компонентів – знань, діяльності, особистісних якостей. Усі ці компоненти тісно пов'язані між собою.

Предметну компетентність з хімії розглядаємо як загальну здатність людини адекватно діяти у реальних ситуаціях, ефективно вирішувати актуальні проблеми, які передбачають оперування такими поняттями, як хімічний елемент, речовина, хімічне явище, хімічне виробництво.

Українські вчені визначили 10 ключових компетентностей школярів:

- спілкування державною (і рідною мовою у разі відмінності від державної);
- спілкування іноземними мовами, математична компетентність;
- основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- ініціативність і підприємливість;
- соціальна та громадянська компетентності;
- обізнаність та самовираження у сфері культури;
- екологічна грамотність і здорове життя.

Уміння вчитися впродовж життя програмує індивідуальний досвід самостійного учіння. Дитина, яка уміє самостійно вчитися, в майбутньому зможе самостійно та творчо працювати. Компетентність передбачає, що учень сам визначає мету навчально-пізнавальної діяльності; планує свою діяльність, організовує працю для досягнення мети; відбирає знання, способи для розв'язання задачі; виконує в певній послідовності дії, прийоми; усвідомлює свою діяльність і практично її удосконалює; має навички самоконтролю та самооцінки.

Обізнаність та самовираження у сфері культури стосується розвитку культури особистості. Вона передбачає вміння аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної та світової культури, орієнтуватися у культурному та духовному надбанні; користуватися рідною мовою, знати іноземні мови; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних, загальнокультурних цінностей; бути толерантною.

Громадянська компетентність передбачає наступні здібності: орієнтуватися у проблемах суспільно – політичного життя держави, знати про роботу органів місцевого самоврядування; захищати власні інтереси, права і свободи у законних межах; приймати індивідуальні та колективні рішення, враховуючи інтереси та потреби громадян, держави; використовувати способи діяльності, що відповідають чинному законодавству України.

Підприємницька компетентність передбачає реалізацію здібностей: співвідносити власні інтереси з інтересами людей, суспільства; організувати власну трудову діяльність, орієнтуватися в етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці; складати плани підприємницької діяльності, власні бізнес – проекти; поширювати інформацію про результати своєї діяльності.

Інформаційно-цифрова компетентність передбачають вміння застосовувати ІКТ у навчанні та житті; раціонально використовувати комп'ютер та комп'ютерні засоби для розв'язання задач, збору інформації, її систематизації, зберіганні.

Екологічна грамотність і здорове життя передбачає збереження власного фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я. Тому потрібно опанувати певними життєвими навичками, що сприяють компонентам здоров'я.

Одним з методів формування компетентностей учнів з хімії є дидактичні ігри. Ігрова модель навчання сприяє не лише реалізацію дидактичних цілей але розвитку самостійності мислення.

Важливими видами дидактичної гри є: хімічне доміно, хімічне лото.

При вивченні теми « Будова атома. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів» учні грають в хімічне лото. Спочатку гравці розподіляють між собою ділянки таблиці Д.І. Менделєєва таким чином, щоб у кожного була однакова кількість хімічних елементів. Ведучий бере картку й називає хімічний елемент. Той гравець, на ділянці якого є такий хімічний елемент, каже: «Це мій», забирає картку й кладе її на відповідну клітинку періодичної системи Виграє той, хто першим заповнить свою ділянку.

Умови гри у хімічне доміно. Готуємо картки із символами хімічних елементів, формуємо з них колоду, перемішуємо її. Кожен гравець отримує по шість карток. Решта залишається в колоді. Перший гравець викладає будь – яку картку на клітинку таблиці Д.І. Менделєєва, яка їй відповідає. Кожний наступний гравець має викласти картку із символом хімічного елемента, який знаходиться поряд:зверху, знизу, з лівого або правого боку. Якщо необхідної картки немає, гравець бере її з колоди або пропускає хід. Виграє той, хто першим виклав свої картки.

Використання кросвордів якісно впливає на процес навчання. Можна використовувати стандартний кросворд, який передбачає відповіді на поставлені запитання; у разі правильної відповіді в учнів з'являється підказка у вигляді окремих літер, що допомагає при вирішенні наступних питань.

Можливим є і інший варіант. Учням повідомляється ключове слово і кількість літер у певних словах. Перед ними ставиться завдання встановити, що означають зашифровані слова. Можна ускладнити завдання, не лише підібрати слова, а й сформулювати запитання.

При ознайомленні учнів із періодичною системою хімічних елементів Д.І.Менделєєва у 7 класі використовують гру «Хто зайвий». Необхідно у кожній із груп хімічних елементів знайти такий, що відрізняється від іншого за місцем у періодичній системі

- а) Li, K, Al, Na, Rb;
- б) N, H, P, As, Sb;
- в) Na, Mg, Al, C, Si.

Список використаної літератури:

1. Гузик Н. А. Десять ключових компетентностей, які обслуговують особистість та її природний талант: реалізація в умовах шкільного навчання/ Гузик Н. А. – К.: Київ, 2006 – 146 с.

Науковий керівник: к.п.н., доцент Грабовий А. К.

ЦИКЛІЧНА ОБЕРНЕНО-ПОХІДНА ХРОНОПОТЕНЦІОМЕТРІЯ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕЛЕКТРОХІМІЇ ХАРЧОВОГО БАРВНИКА E129

Спеціальний червоний АГ (харчова добавка E129), азобарвник дозволений для використання у харчовій та косметичній промисловості України. Барвник добре розчинний у воді, використовується у вигляді натрієвої солі.

Циклічна обернено-похідна хронопотенціометрія змінного струму частотою 50 Гц (ЦОПХ) на ртутному електроді [1, 2] раніше не використовувалась у дослідженні електрохімії азобарвників. Відомі приклади її використання для вивчення білків, нуклеїнових кислот, аміноцукридів, ступеня денатурації протеїнів тощо [3].

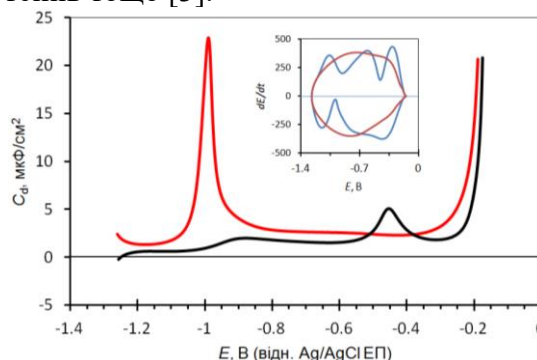
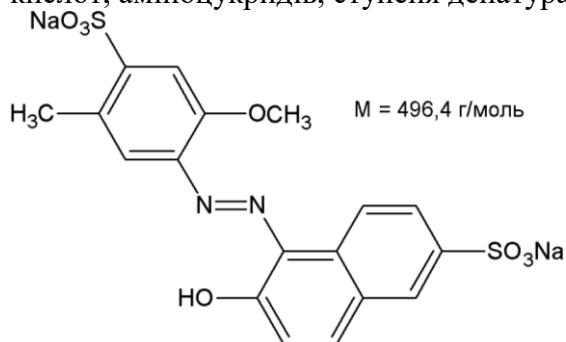

Рис. 1. Структура, $dE/dt - E$ і ЦОПХ залежності для барвника E129

На рис. 1 наведено залежність в $C_d = f(E)$ для відновлення барвника E129 на ртутному крапельному електроді. Процес проходить при потенціалі $-1,0$ В відносно насиченого аргентум хлоридного електрода.

При цьому, як видно з показаної на вставці залежності $dE/dt = f(E)$, процес відновлення барвника починається з адсорбованого стану і проходить практично необоротно.

Список використаної літератури:

1. Лут Е. А. Переменный ток промышленной частоты в циклической обратно-производной хронопотенциометрии / Е. А. Лут, Р. Л. Галаган, Л. Б. Ящук // Укр. хим. журн. –Т.82. – №3. – 2016. – С.40–44.
2. Патент України на КМ № 120522, G01N 27/28. Ртутний крапельний електрод для циклічної обернено-похідної хронопотенціометрії із заданим змінним струмом /Лут О.А., Галаган Р.Л., Петрова Т.В. опубл. 10.11.2017, бюл. № 21.
3. Paleček E. 75 let oscilografické polarografie J. Heyrovského a současná chronopotenciometrie konstantním proudem / E. Paleček, M. Heyrovský // Chem. Listy. –Vol. 111. –2017. – P. 71–91.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Лут О. А.

О. О. Панченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТЕРМІЧНО АКТИВОВАНА ЗАТРИМАНА ФЛУОРЕСЦЕНЦІЯ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМ СТАНОМ ПЕРЕНОСУ ЗАРЯДУ

Сучасні органічні світлодіоди (OLED) набувають все ширшого застосування в матеріально доступних телевізорах нового покоління та інших плоских дисплеях, а також у численних твердотільних лампах та іграшках. З 1987 року, коли Танг і ВанСлайк продемонстрували перший флуоресцентний двошаровий OLED, було досягнуто значного прогресу у збільшенні внутрішньої квантової ефективності (IQE) за допомогою триплетного змішування і термічно активованої затриманої флуоресценції (TADF) фосфоресцентних OLED.

В даній роботі ми розглянули молекулу каркасного трифенілбору, що має два sp^2 -гібризовані атоми Нітрогену, які об'єднують сусідні фенільні групи для побудови жорсткого поліциклічного ароматичного ядра [1]. Ця молекула DABNA-1 була синтезована нещодавно професором Т. Хатакеямою та ін. [1] для того, щоб створити збуджений стан переносу заряду (СТ) без великого просторового поділу між атомами донора (Нітрогену) і акцептора (Бору).

Оскільки атом Нітрогену проявляє протилежний резонансний ефект відносно атома Бору, то положення пара-заміщення один відносно іншого посилює резонансні ефекти і забезпечує значне розділення зарядів, що створюється шляхом збудження між найвищою зайнятою молекулярною орбітальною (НОМО) і найнижчою незайнятою молекулярною орбітальною (LUMO) без необхідності введення розділення донорних або акцепторних груп. Найбільш репрезентативні резонансні структури молекули DABNA-1 показані на рис. 1. Розраховані молекулярні орбіталі DABNA-1 показані на рис. 2: LUMO локалізовані на атомі Бору і на орто- і пара-положеннях відносно нього, тоді як НОМО локалізовані на атомах Нітрогену і в мета-положенні відносно атома Бору.

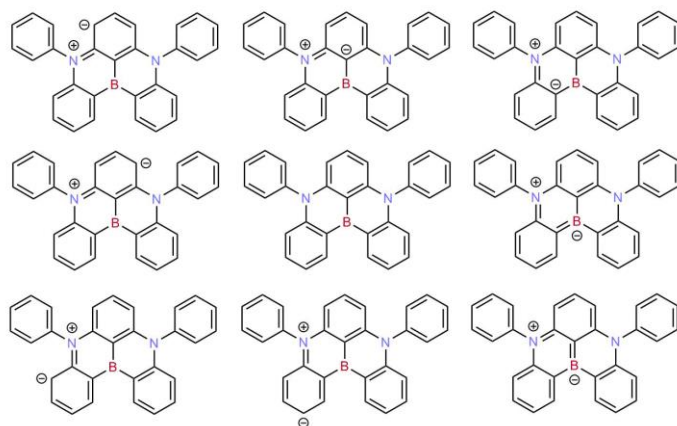

Рис. 1. Найбільш репрезентативні і важливі резонансні структури молекули DABNA-1.

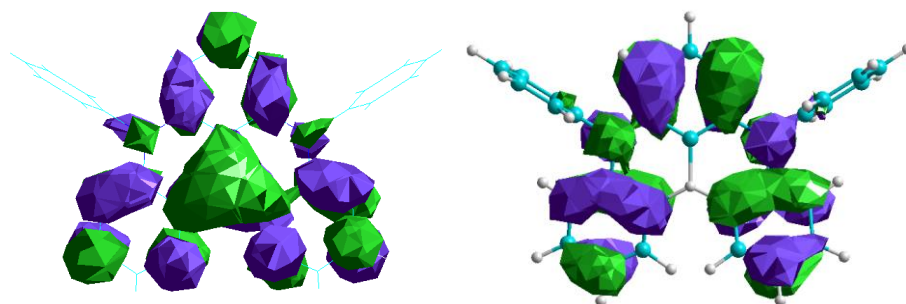

Рис. 2. Орбіталь НОМО Ψ (a) і орбіталь LUMO Ψ (b) молекули DABNA-1.

Через жорсткий π -спряжений каркас і велику силу осцилятора переходу S_0-S_1 ($f=0.205$), OLED, що містять молекулу DABNA-1, показують сильне випромінювання при 459 нм з напівшириною при максимальній довжині хвилі лише в 28 нм. Оптимізована геометрія S_0 і S_1 станів є дуже схожою; таким чином, зсув Стокса для поглинання і люмінесценції досить малий, а смуга випромінювання дуже вузька. Колір OLED відповідає гарним координатам CIE (0,13, 0,09). Пристрій демонструє високу внутрішньоквантову ефективність (EQE) 13,5%.

Список використаної літератури:

1. Hatakeyama T. Ultrapure blue thermally activated delayed fluorescence molecules: Efficient HOMO-LUMO separation by the multiple resonance effect / T. Hatakeyama, K. Shiren, K. Nakajima, S. Nomura, S. Nakatsuka, K. Kinoshita, J. Ni, Y. Ono, T. Ikuta // Adv. Mater. – 2016. – Vol. 28. – P. 2777–2781.

Науковий керівник: д.х.н., професор Мінаєв Б. П.

ПІРОТЕХНІЧНІ СУМІШІ ДЛЯ ГЕНЕРУВАННЯ ДИМОВИХ МАСКУВАЛЬНИХ ЗАВІС ЧОРНОГО КОЛЬОРУ

Світова гонка озброєнь, зростання військово-політичної напруженості між державами зумовлюють активний розвиток хімії і технології енергонасичених матеріалів. Ці матеріали є джерелами концентрованої енергії, яка виділяється у режимі керованого горіння або вибуху (детонації). Серед основних класів енергонасичених матеріалів – порох, тверде ракетне паливо, вибухові речовини, піротехнічні суміші, газові суміші, гідрореагуювальні твердопаливні композиції тощо.

Для протидії технічним засобам розвідки і наведення високоточної зброї противника використовують маскувальні аерозолі й інші повітрянодисперсні системи. В основі маскувальної дії аерозолів як колоїдних систем знаходиться їх здатність поглинати або розсіювати теплове, електромагнітне випромінювання у діапазонах видимої і ближньої інфрачервоної області спектра випромінювань. При цьому частину простору хмари аерозольних частинок, що знижує до потрібного рівня оптичну помітність військ і об'єктів та створює перешкоди засобам розвідки і наведення зброї противника, називають аерозольною завісою.

Аерозолі – дисперсні системи, що складаються з дрібних твердих або рідких частинок (дисперсна фаза), завислих у газі (дисперсійне середовище). Залежно від величини частинок і агрегатного стану дисперсної фази аерозолі класифікують на пил, дим і туман. Пил складається з твердих частинок, диспергованих у газоподібному середовищі внаслідок механічного подрібнення. Зазвичай, пил утворює полідисперсну малостійку систему. Туман складається із крапель рідини, що утворюються внаслідок конденсації парів цієї рідини. Розмір крапель туману, як правило, перевищує 10 мкм.

Дим включає велику групу повітрянодисперсних систем, що складаються з твердих частинок, величина яких знаходиться в межах від 0,1 до 10 мкм. Для маскування застосовують білі чи чорні дими. Різниця в кольорі пояснюється різним рівнем розсіювання і поглинання світла у цих димах. Частка поглинутого світла у білих димах становить лише 10...30% від усієї кількості розсіяного і поглинутого світла. Відповідно на частку розсіяного світла припадає 90...70%. Отже, основну роль у послабленні світлових променів у білих димах відіграє розсіювання світла. У чорних димах частка поглинання світла становить 80% від усієї кількості розсіяного і поглинутого світла. Тому в чорних димах основна роль у послабленні світлових променів належить поглинанню світла. Для імітації загоряння військової техніки і для сигналізації активно використовують чорні дими [1], що утворюються внаслідок горіння піротехнічних сумішей.

Піротехнічні суміші для генерування маскувальних димів містять три основних компоненти: окисник, паливо і димоутворювач [2]. До складу сумішей для постановки аерозольних завіс чорного кольору зазвичай входять антрацен ($C_{14}H_{10}$) і калію хлорат ($KClO_3$). Сирий антрацен містить 12...22% антрацену, 20...30% фенантрону, флуорен, аценафтен, 15...25% карбазолу, акридин, пірен, хризен, метилантрацен і 10...16% мастил. Відпресований продукт містить 23...39% антрацену. За подальшого оброблення органічними розчинниками отримують продукт, що містить 50% антрацену [3]. Антрацен виконує функцію не тільки димоутворювача, а й палива, частково сублимуючись, а частково згоряючи [2]. Бертолетова сіль виконує функцію окисника.

Інколи під час горіння димових сумішей спостерігають неконтрольовані спалахи, пульсації, тобто порушується рівномірність горіння. Тому до складу сумішей для генерування димових завіс додають погашувачі полум'я. Найкращими погашувачами полум'я є ендотермічні сполуки – карбонати (Na_2CO_3 , $CaCO_3$, $MgCO_3$), під час розкладу яких виділяється вуглекислий газ, що розбавляє здатні до горіння на повітрі газоподібні продукти

реакції. Для забезпечення необхідної тривалості ініціювання процесу горіння та рівномірного генерування аерозолу до складу суміші додають незначні кількості тіосечовини (до 1% мас.). За умови стрімкого нагрівання, до температури 180°C, тіосечовина ($\text{CS}(\text{NH}_2)_2$) плавиться, а нагріваючись поступово, – розкладається на канцерогенні сполуки.

Для генерування димових маскувальних завіс чорного кольору запропоновано піротехнічну суміш такого хімічного складу (% мас.): антрацену – 46,3; калію хлорату – 53; тіосечовини – 0,5; магнію карбонату – 0,2.

Засіб для генерування димової завіси є пресованою сумішшю порошків антрацену, калію хлорату, тіосечовини і магнію карбонату, яка упакована в форму (корпус) зі всіма необхідними конструктивними деталями (елемент ініціації, решітки, кришки, запобіжники тощо). За результатами випробувань пресованої суміші порошків (маса – 97 г) вищенаведених речовин встановлено, що тривалість ініціювання процесу аерозолеутворення становить 3 с, а тривалість рівномірного виділення аерозолу із формуванням щільної завіси – 84 с. Зазначені параметри процесу генерування аерозолу можуть відрізнятися залежно від метеорологічних умов та рельєфу місцевості.

Список використаної літератури:

1. Мельников В.Э. Современная пиротехника / В.Э. Мельников. – М.: ППП “Типография “Наука”, 2014. – 480 с.
2. Шидловский А.А. Основы пиротехники / А.А. Шидловский. – М.: Машиностроение, 1973. – 320 с.
3. Вейцер Ю.И. Маскирующие дымы / Ю.И. Вейцер, Г.П. Лучинский. – М.-Л.: ГНТИХЛ, 1947. – 202 с.

Науковий керівник: д.т.н., професор Знак З.О.

**МАТЕМАТИКА.
ПРИКЛАДНА
МАТЕМАТИКА.
МЕТОДИКА
ВИКЛАДАННЯ
МАТЕМАТИКИ**

ЗАДАЧА ПРО ГЕОМЕТРИЧНЕ МІСЦЕ ТОЧОК, ЯКЕ ПОВ'ЯЗАНЕ З ЕЛІПСОМ

Одним із поширених способів утворення кривих є метод геометричних місць точок. Криві як геометричні місця точок визначаються певними вихідними даними. Наприклад, коло визначається точкою і заданою відстанню, парабола – точкою і прямою, еліпс і гіпербола двома точками та заданою відстанню.

Нове геометричне місце точок можна отримати шляхом заміни:

- 1) розмірності простору, в якому розглядаються шукані точки;
- 2) умов, які визначають геометричне місце точок;
- 3) основної фігури геометричного місця точок.

Так, наприклад, нами досліджувалося геометричне місце центрів кіл, які проходять через фокус *параболи* $y^2 = 2px$ і дотикаються до неї в заданій точці M . Шукане геометричне місце точок – крива Υ_1 .

Замінивши параболу на еліпс (або іншу лінію), можна отримати нове геометричне місце точок – геометричне місце центрів кіл, що проходять через фокус F еліпса $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$ і дотикаються до нього в заданій точці M . Шукане геометричне місце точок – крива Υ_2 .

Задачу розв'язано за планом:

- 1) складено рівняння прямої FM :

$$y_0x - x_0 - (\sqrt{a^2 - b^2})y - y_0\sqrt{a^2 - b^2} = 0;$$

- 2) складено рівняння серединного перпендикуляра p до відрізка FM :

$$(-2x_0 + 2c)x - 2y_0y + x_0^2 + y_0^2 - c^2 = 0;$$

- 3) складено рівняння дотичної до еліпса в точці $M(x_0; y_0)$:

$$\frac{xx_0}{a^2} + \frac{yy_0}{b^2} = 1;$$

- 4) складено рівняння нормалі до еліпса: $\frac{x-x_0}{b^2x_0} = \frac{y-y_0}{a^2y_0}$;

- 5) складено рівняння заданого кола:

$$\begin{aligned} & \left(x - \frac{b^2x_0y - b^2x_0y_0 + a^2x_0y_0}{a^2y_0}\right)^2 + \\ & + \left(y - \frac{2b^2x_0^2y_0 - 2b^2cx_0y_0 - a^2x_0^2y_0 + 2a^2cx_0y_0 + a^2y_0^3 - a^2c^2y_0}{2a^2y_0^2 + 2b^2x_0^2 - 2b^2cx_0}\right)^2 = \\ & = \left(\frac{b^2x_0y - b^2x_0y_0}{a^2y_0}\right)^2 + \left(\frac{-a^2x_0^2y_0 + 2a^2cx_0y_0 - a^2y_0^3 - a^2c^2y_0}{2a^2y_0^2 + 2b^2x_0^2 - 2b^2cx_0}\right)^2. \end{aligned}$$

Отримано рівняння шуканого геометричного місця точок:

$$\begin{cases} x = \frac{by\cos(t) + c^2\cos(t)\sin(t)}{a\sin(t)}; \\ y = \frac{(2b^2 - a^2)a(\cos(t))^2\sin(t) + 2c^3\cos(t)\sin(t) + ab^2(\sin(t))^3 - ac^2\sin(t)}{2ab - 2bccos(t)}. \end{cases}$$

Проведено повне дослідження кривих Υ_1 , Υ_2 та побудовано їх у програмі «Advanced Grapher» (рис 1-2).

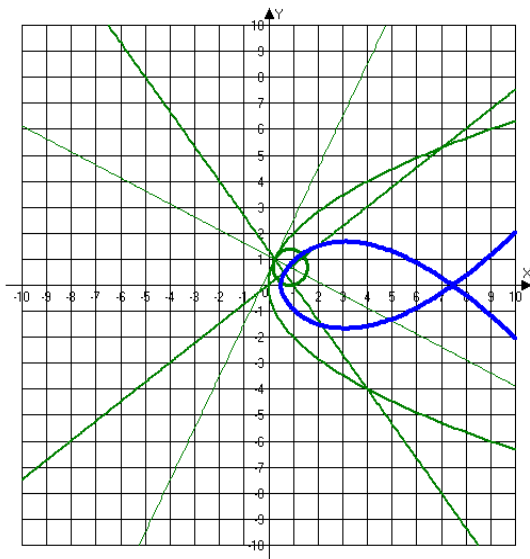

Рис. 1

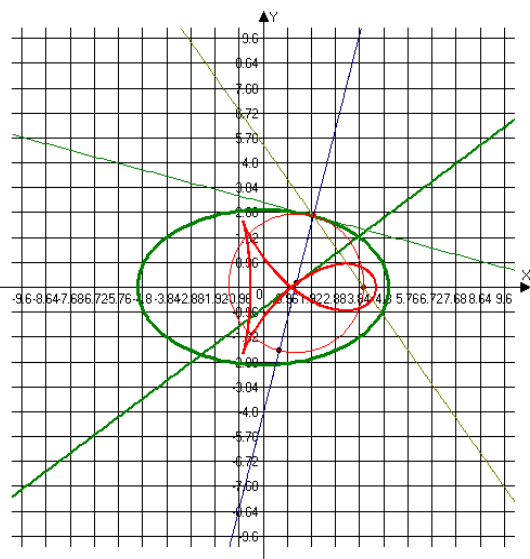

Рис. 2

Використана література:

1. Борисенко О. А. Диференціальна геометрія і топологія / О. А. Борисенко – Х.: Основа, 1993. – 304 с.
2. Стебляк П. О. Основи диференціальної геометрії (застосування сучасних комп'ютерних технологій, зокрема системи MatLab): Навчальний посібник для студентів університетів / П. О. Стебляк, О. М. Коломієць – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. – 204 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Коломієць О. М.

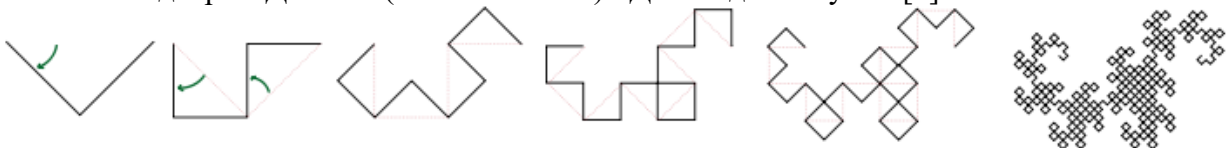
Т.П. Варяниця

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПЛОЩА ДРАКОНА ХАРТЕРА-ХЕЙТУЕЯ

Вивчаючи фрактали, важко не звернути увагу на фрактал дракон Хартера. Простий у побудові (існує декілька різних способів побудови) і незвичайно красивий на великих ітераціях. Назву отримав напевне із-за схожості з міфічним створінням. Незважаючи на те, що побудова не складна, даний дракон має розмірність Хаусдорфа рівну 2, а це свідчить про те що він покриває площину, тобто має площу. Опрацювавши різні джерела, не знайшла згадок про його площу. Тому поставила перед собою ціль – знайти її. Для цього буде використаний незвичайний спосіб побудови, який я знайшла на просторах інтернету.

Дракон Хартера, також відомий як дракон Хартера - Хейтуея, був вперше досліджений фізиками NASA - Джоном Хейтуеєм (John Heighway), Брюсом Бенксі (Bruce Banks), і Вільямом Хартера (William Harter). Він був описаний в 1967 році Мартіном Гарднером в колонці «Математичні ігри» журналу «Scientific American». Багато з властивостей фрактала були описані Чендлером Девісом (Chandler Davis) і Дональдом Кнудом.[1]

Знайти довжину і ширину даного фрактала ми можемо використовуючи ітерації:

Ширина на 2 ітерації рівна $\frac{1}{2}$, на наступній ітерація додається ще $\frac{1}{4}$, а далі $\frac{1}{8}$, і за

таким принципом далі звідси отримуємо геометричну прогресію:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \dots = 1$$

Тобто ширина даного фрактала рівна 1.

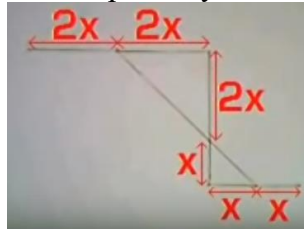
Аналогічно шукаємо його довжину, але на першій ітерації його довжина рівна 1, а на наступних додається $\frac{1}{4}, \frac{1}{8}$ і так далі. Отримаємо іншу геометричну прогресію:

$$1 + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \dots = 1.5$$

Отже отримана довжина рівна 1.5.

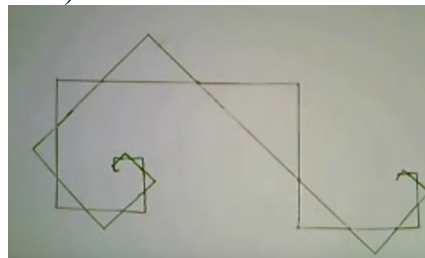
З цього ми можемо зробити висновок, що його площа, при початковому одиничному відрізку, не буде перевищувати 1.5.

Для знаходження площі ми будемо використовувати відео [2].

Одиничний відрізок дорівнює $6 \cdot x$, $x = \frac{1}{6}$

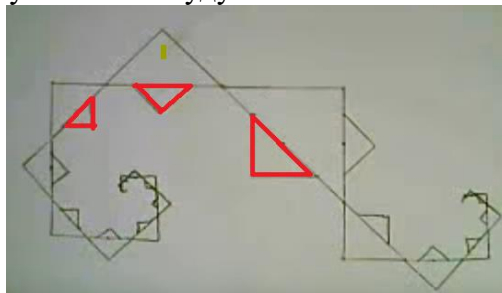
1. На першому етапі ми обраховує площу каркасу дракона (площі трикутників починаючи від більшого і до меншого):

Легко бачити, що площа каркасу дорівнює:

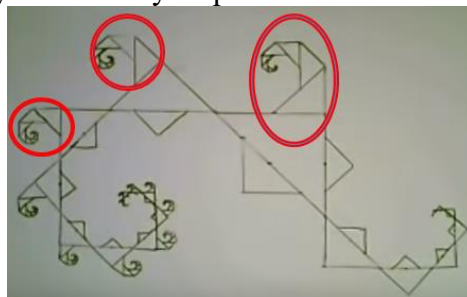
$$\frac{1}{18} + \frac{1}{36} + 2\left(\frac{1}{72} + \frac{1}{144} \dots\right) = \frac{5}{36}$$

2. Обчислимо площі трикутників які будуються на початковому каркасі:

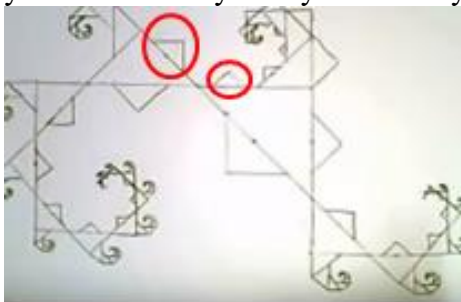
$$\frac{1}{72} + 2\left(\frac{1}{36} + \frac{1}{72} \dots\right) = \frac{3}{72}$$

3. Обчислимо площі трикутників які утворюють «бантики»:

$$\frac{1}{72} + \frac{1}{144} + \dots + \frac{1}{144} + \frac{1}{288} + 2\left(\frac{1}{144} + \frac{1}{288} + \dots + \frac{1}{288} + \frac{1}{576} + \dots\right) = \frac{5}{72}$$

4. Обчислимо площі трикутників на наступному етапі побудови

$$\frac{1}{144} + 2\left(\frac{1}{72} + \frac{1}{144} \dots\right) = \frac{3}{144}$$

5. З даних знаходжень площі ми можемо замітити закономірність, яка також є геометричну прогресію:

$$\frac{5}{36} + \frac{3}{72} + \frac{5}{72} + \frac{3}{144} + \dots = \frac{13}{36}$$

Це і буде площею дракона Хартера-Хентуея.

Список використаної літератури:

1. Фрактал Хартера—Хейтуея [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B0%D0%BB_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%E2%80%94_%D0%A5%D0%B5%D0%B9%D1%82%D1%83%D0%B5%D1%8F.
2. Dragon Fractal [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=BdaOwIHK5cc>.

Науковий керівник: к.ф.-м.н., доцент Атамась В.В.

А.С. Васюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ПОХІДНА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ»

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу не залишається осторонь і сучасної учнівської молоді. Школярі все частіше користуються різними новомодними гаджетами (смартфон, планшет, моноблок, ноутбук тощо). Переважно учні використовують їх для розваг та ігор, хоча можливості використання різноманітних сучасних пристроїв набагато ширші. Разом з тим залучення до процесу навчання різноманітних гаджетів підвищить інтерес учнів до вивчення того чи того навчального предмету, зокрема й математики. Саме тому на часі завдання учителів забезпечити дидактично-виважений супровід навчально-виховного процесу електронними засобами навчання.

Поряд з вищезазначеною, постає й проблема активізації навчально-пізнавальної самостійної роботи сучасного учня засобами онлайн-технологій. Ці технології мають забезпечувати: зручний спосіб подання навчальної інформації та її доступність; формування в учнів умінь аналізувати, порівнювати, оцінювати власну діяльність тощо.

Хмарна технологія – це технологія, яка надає користувачам Інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса [2, с.45].

Оскільки більшість вітчизняних учнів нині мають змогу за допомогою різних комп'ютерних пристроїв, смартфонів тощо отримати доступ до різних онлайн-сервісів, то учитель математики може значно ефективніше використовувати такі можливості на уроці під

час вивчення нового матеріалу, його закріплення чи то контролю та оцінювання знань, навичок та вмінь учнів.

Останнім часом хмарні технології стають повноцінним навчальним інструментом, дозволяючи навчальним закладам середньої освіти створити власний онлайн-простір. При цьому, кожен учень має свою поштову скриньку, доступ до порталу школи, де зберігаються домашні завдання, зошити, підручники, додаткові навчальні матеріали тощо [1].

Урок, організований з використанням хмарних технологій має схожу структуру, що й традиційний, але з тією різницею, що замість дошки використовується екран з проекцією, а замість зошитів і підручників – комп'ютери.

Наведемо приклади застосування хмарних технологій під час вивчення теми «Похідна та її застосування».

На етапі перевірки домашнього завдання доцільно проводити тестування за матеріалом минулого уроку; текст тесту створюється за допомогою **Google Forms** (рис. 1). Аналогічно можна розробляти самостійні, контрольні та інші види перевірочних робіт, не тільки для уроків, але й для дистанційної чи позакласної роботи з математики. Форма використовується за наявності аккаунту gmail. Входить в пакет Google документи.

ЗАПИТАННЯ ВІДПОВІДІ

Похідна та її застосування

Опис форми

Знайдіть значення похідної функції $f(x) = x \cos(x)$ у точці $x_0 = \pi$.

3 варіантами відповіді

- 0;
- 1;
- 1;
- π .

Рис. 1. Приклад тесту, створеного у Google Form

Під час добору задач для уроку вчитель може скомбінувати роботу з підручником та використання хмарних технологій. Наприклад, можна використати сервіс **LearningApps**. На сервісі представлено багато інтерактивних вправ, які були розроблені для різноманітних форм навчального процесу (рис. 2). Також тут є можливість створювати свої власні завдання, які на уроці пропонуємо використовувати в роботі з інтерактивною дошкою, або як індивідуальні вправи для учнів.

LearningApps.org

Українська

Пошук вправ Перегляд вправ Створення вправ Реєстрація

Похідна та її застосування

2015-02-05

1 / 6

Укажіть рівняння дотичної, проведеної до графіка функції $y = f(x)$ у точці з абсцисою $x_0 = 1$, якщо $f(x_0) = 5$, $f'(x_0) = 2$. (ЗНО 2014)

А	Б	В	Г
$y = 1 + 2(x - 5)$	$y = 5 + 2(x - 1)$	$y = 2 + 5(x - 1)$	$y = 2 + 5(x + 1)$

- Б
- А
- Г
- В

Перевірити відповідь

Рис. 2. Приклад завдання, створеного у LearningApps

Під час розв'язування задач на дослідження функції з використанням похідної часто виникає необхідність у побудові графіків функцій. Для швидкої і точної побудови можна використовувати сервіс **WolframAlpha** (рис. 3).

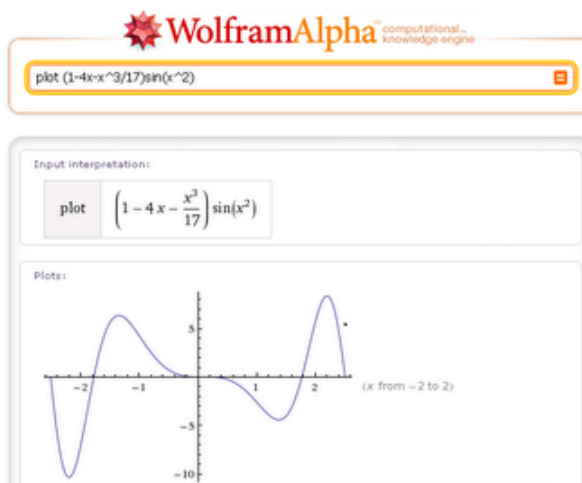

Рис. 3. Приклад побудови графіка функції у WolframAlpha

Перевірити правильність розв'язання та виконаних обчислень можливо за допомогою онлайн-калькуляторів, наприклад, за допомогою **OnlineMSchool** (рис. 4).

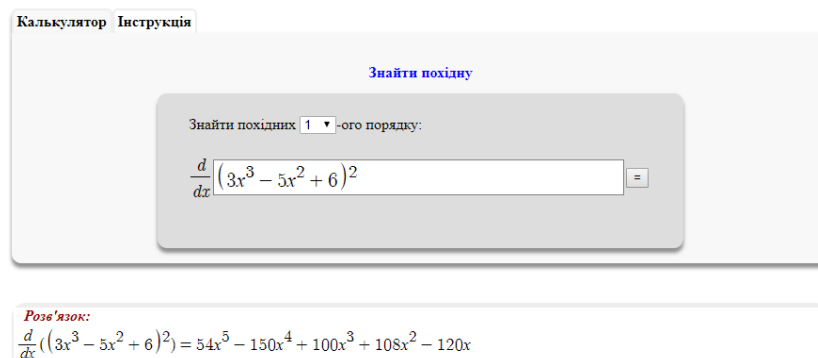

Рис. 4. Приклад знаходження похідної функції за допомогою OnlineMSchool

У сучасній школі застосування «хмарних» сервісів необхідно для вдосконалення освітнього процесу та підвищення якості освіти. Одне із важливих завдань системи освіти в сучасному суспільстві забезпечити кожній людині вільний і відкритий доступ до освіти протягом всього його життя, з урахуванням його інтересів, здібностей і потреб.

Список використаної літератури:

1. Вакалюк Т. А. Можливості використання хмарних технологій в освіті / Т. А. Вакалюк // Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 1-2 листопада 2013 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 97–99.
2. Каранфілов М. С. Хмарні технології / М. С. Каранфілов // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці. – 2012. – С. 45-48.

Науковий керівник: к. пед. н, доцент Сердюк З. О.

В. Є. Гонза

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЩЕ ОДИН СПОСІБ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ГЕОМЕТРИЧНИХ ЗАДАЧ

Вміння розв'язувати геометричні задачі є одним з основних показників рівня математичного розвитку учнів, глибини засвоєння ними навчального матеріалу. У шкільному курсі геометрії навчання розв'язувати задачі приділяється багато часу. Методисти, педагоги, вчителі математики пропонують, з метою підвищення якості навчання

розв'язувати геометричні задачі, поділяти їх на типи. На нашу думку, здійснювати поділ задач на типи, доцільно за формулюванням вимоги: знайти площу фігури, довести перпендикулярність прямих, довести паралельність прямих, обчислити довжину відрізка, знайти об'єм тіла, довести належність чотирьох точок одному колу, довести перетин трьох прямих в одній точці, знайти величину градусної міри кута тощо. Формування умінь розв'язувати задачі таких типів потребує розробки спеціальної системи задач. Нами розроблено системи задач до окремих таких типів, зокрема до задач в яких треба довести належність трьох точок одній прямій.

Як показав аналіз учнівських робіт, бесід з вчителями, в учнів виникають значні утруднення під час розв'язування задач на з'ясування належності трьох точок одній прямій, оскільки вони не завжди розуміють з чого розпочати розв'язання цієї задачі. Насамперед доцільно з учнями виділити умови належності трьох точок одній прямій. Щоб довести, що точки A , B і C лежать на одній прямій, треба:

- 1) довести, що $\angle ABC = 180^\circ$;
- 2) або, що вектори \overline{AB} і \overline{BC} колінеарні;
- 3) або координати точки A задовольняють рівняння прямої BC ;
- 4) або, що для точок A , B і C виконується теорема Менелая (або теорема Паскаля, або теорема Дезарга, або теорема Паппа, або теорема Сімпсона);
- 5) або використати метод геометричних перетворень;
- 6) або довести, що площа трикутника ABC дорівнює нулю (одна з трьох рівностей $AB = AC + BC$, $AC = AB + BC$, $BC = AC + AB$) тощо.

Задачі з такою вимогою є як нескладні (доведіть, що коли бісектриси кутів ABC і CBD перпендикулярні, то точки A , B і D лежать на одній прямій [1]), так і задачі з підвищеним рівнем складності (продовження сторін AB і CD чотирикутника $ABCD$ перетинаються в точці P , а продовження сторін BC і AD – в точці Q . Через точку P проведена пряма, що перетинає сторони BC і AD в точках E і F . Доведіть, що точки перетину діагоналей чотирикутників $ABCD$, $ABEF$ і $CDFE$ належать одній прямій, що проходить через точку Q [2]).

До кожної умови нами дібрано диференційовану систему задач. Задачі добиралися з підручників, збірників задач з геометрії, текстів учнівських математичних олімпіад та математичних змагань. Розв'язування запропонованої нами системи задач пропонуємо здійснювати на факультативах, гуртках з метою систематизації та узагальнення знань.

Список використаних джерел:

1. М.І.Бурда Геометрія: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл./ М.І.Бурда, Н.А.Тарасенкова – К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. – 208 с.
2. Прасолов В. В. Задачи по планиметрии / В. В. Прасолов. – Москва: Наука, 1991. – 320 с.

Науковий керівник: к. пед. н, доцент Коломієць О. М.

В. Р. Дзьома

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАОЧНІ МАТЕМАТИЧНІ СТУДІЇ «Я І МОЯ МАТЕМАТИКА» ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бурхливий розвиток глобальних комп'ютерних комунікацій та швидке збільшення обсягу інформації в багатьох сферах людської діяльності висуває нові вимоги до інтенсивності оновлення знань і умінь працівників, а отже, і до освіти в цілому. Зміни в системі освіти вимагають здатності до безперервного навчання, пізнавальної діяльності впродовж всього життя. Однією з вагомих ланок безперервної освіти є позашкільна освіта, головна мета якої – створення умов для розвитку творчого, інтелектуального розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, задоволення їхніх інтересів у професійному визначенні. Тому одним із пунктів Указу Президента України «Про Національну стратегію

розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»[3] є збереження та розвиток мережі позашкільних навчальних закладів для забезпечення рівного доступу дітей та молоді з урахуванням їх особистісних потреб до навчання, виховання, розвитку та соціалізації засобами позашкільної освіти (створення умов для охоплення різними формами позашкільної освіти не менше від 70 відсотків дітей відповідного віку), урізноманітнення напрямів позашкільної освіти, вдосконалення її організаційних форм, методів і засобів навчально-виховного процесу, урізноманітнення моделей організації освіти, зокрема для дітей, які проживають у сільській місцевості, шляхом створення освітніх округів, регіональних центрів дистанційного навчання.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Позашкільну освіту», позашкільна освіта – це сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти чи інших суб'єктах освітньої діяльності.

Згідно з [2], заклади позашкільної освіти можуть функціонувати у формі центрів, комплексів, палаців, будинків, клубів, станцій, кімнат, студій, шкіл мистецтв, малих академій мистецтв (народних ремесел), малих академій наук, мистецьких шкіл, спортивних шкіл, дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчих клубів інвалідів, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, дитячих стадіонів, дитячих бібліотек, дитячих флотилій, галерей, бюро, оздоровчих закладів, що здійснюють позашкільну освіту.

Основні завдання позашкільної освіти [1]:

- виховання громадянина України;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії;
- виховання в учнів і слухачів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів шанобливого ставлення до родини та людей похилого віку;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів;
- здобуття учнями, вихованцями, слухачами первинних професійних навичок і вмінь, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності;
- формування у вихованців, учнів і слухачів свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;
- задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структури освіти;
- задоволення потреб вихованців, учнів і слухачів у професійному самовизначенні і творчій самореалізації;
- пошук та підтримка здібних, обдарованих і талановитих учнів;
- організація дозвілля вихованців, учнів і слухачів, пошук його нових форм; профілактика бездоглядності, правопорушень.

Отже, позашкільна освіта є засобом організації навчального процесу таким чином, щоб він максимально сприяв власному розвитку, самореалізації школярів, правильному формуванню особистості учнів.

Одним із напрямів позашкільної освіти є організація дистанційного та заочного навчання.

Деякі види заочних та дистанційних форм навчання практикують у Черкаській області. Зокрема з 2004 року розпочали роботу заочні математичні студії для школярів «Я і моя математика» при Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького. Нині створено Студії для учнів 5-11 класів.

За роки існування Студій така форма позаурочної роботи набула популярності в учнів та вчителів Черкаської області.

Для організації заочного навчання учнів у Студіях для 5-6 класів нами розроблено по 5 Комплексних контрольних завдань (ККЗ) з опорою на підручники [2-5, 8, 9]. Кожне ККЗ має вигляд навчального посібника, який містить завдання різних типів та рівнів складності відповідно до тих тем, які вивчаються в школі. Учні мають виконати ККЗ за певний термін та надіслати розв'язки.

При організації навчального процесу у Студіях учні частково можуть самі обирати послідовність та спосіб виконання завдань, визначати темп свого просування, обирати партнерів та зручні для них час і місце для проведення пізнавальної діяльності. Крім того учні приймають участь у студіях з власної ініціативи, що надзвичайно позитивно впливає на процес навчання.

Працюючи в такому режимі, учні, як правило, глибше вдумуються в зміст опрацьованого матеріалу, краще зосереджують свою увагу. Тому знання, уміння і навички, набуті учнями в результаті такої роботи, стають ще міцнішими і ґрунтовнішими. Крім того, у процесі самостійної роботи в учнів виховується наполегливість, увага, витримка та інші корисні якості.

Зі сказаного вище стає зрозумілим, що використання позашкільних форм роботи в процесі вивчення навчальних предметів, зокрема й математики, є ефективним засобом для активізації пізнавальної діяльності учнів. Такий спосіб організації навчального процесу підвищує мотивацію до навчання та ефективність пізнавального процесу.

Література:

1. України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 № 1841-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №46 – 393 с.
2. Істер О. С. Математика : підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.С. Істер. — К. : Генеза, 2013. — 368 с. : іл.
3. Істер О. С. Математика : підруч. для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. – К. : Генеза, 2014. – 296 с. : іл.
4. Мерзляк А. Г. Математика : підруч. для 5 класу / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. – Х. : Гімназія, 2005. – 288 с. : іл.
5. Мерзляк А. Г. Математика : підруч. для 6 класу загальноосвіт. навч. закладів / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. – Х. : Гімназія, 2014. – 400 с. : іл.
6. Позашкільна освіта: Електронний ресурс : Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/pozashkilna-osvita>
7. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 // Офіційний вісник Президента України. – 2013. – № 17 – 31 с.
8. Тарасенкова Н. А. Математика : [підруч. для уч. 5 кл. загальноосвіт. навч. закл.] : 2-ге вид, перероб. / Н.А. Тарасенкова, І.М. Богатирьова, О.М. Коломієць, З.О. Сердюк. – К. : ВД "Освіта", 2018. – 240 с.
9. Тарасенкова Н. А. Математика : [підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл.] / Н.А. Тарасенкова, І.М. Богатирьова, О.М. Коломієць, З.О. Сердюк. – К. : ВД "Освіта", 2014. – 304 с.
10. Тарасенкова Н. А. Авторська концепція підручників математики для учнів 5-6 класів / Н. А. Тарасенкова, І. М. Богатирьова, О. П. Бочко, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк // Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. пр. № 1 / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : ВВП «Мрія», 2013. – С. 45-51.
11. Організація роботи школярів в умовах заочних математичних студій «Я і моя математика» / А. І. Кузьмінський, Н. А. Тарасенкова, О. А. Коваленко, І. М. Богатирьова, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк, М. В. Третяк // Science and education a new dimension. – Vol. 20. – Budapest: SCASPEE, 2014. – P. 75-78.

Науковий керівник: д. пед. н., професор Тарасенкова Н. А.

С.В. Лебедь, Л.В. Тарануха

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МЕТОД МОНТЕ-КАРЛО В МАТЕМАТИЧНІЙ СТАТИСТИЦІ

Метод чисельного інтегрування Монте-Карло – це найбільш відоме застосування статстичного моделювання для розв'язання прикладних математичних задач.

Якщо з послідовністю випадкових чисел $\{x_i\} \in X$ з законом розподілу ймовірностей $f_x(x)$ провести функціональне перетворення $y_i = \varphi(x_i)$, то математичне сподівання отриманої послідовності випадкових чисел $\{y_i\} \in Y$

$$m_Y = \int_{-\infty}^{\infty} \varphi(x) f_x(x) dx$$

при обсязі вибірки більше декількох тисяч чисел з достатньо високою точністю може бути оцінено за формулою

$$m_Y = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i$$

Введемо так звану функцію індикатора області

$$1[a, b, x] = \begin{cases} 1, & a \leq x \leq b; \\ 0, & x < a, x > b. \end{cases}$$

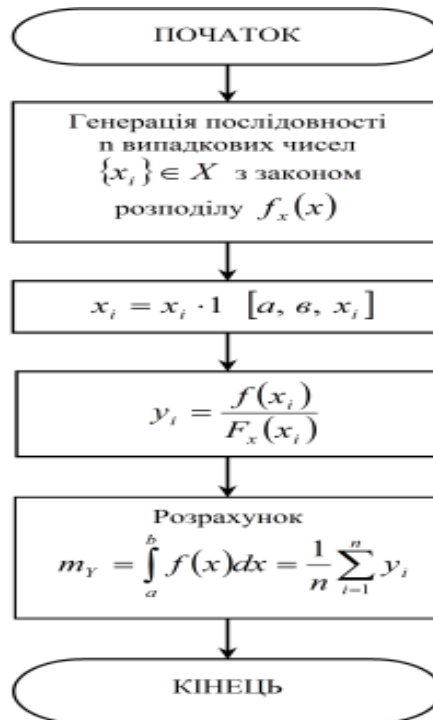
Якщо тепер обрати функцію

$$\varphi(x) = \frac{f(x)}{f_x(x)},$$

то кінцевий вираз буде мати вигляд

$$I = m_Y = \int_a^b f(x) dx = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{f(x_i)}{f_x(x_i)} 1[a, b, x_i]$$

Алгоритм обчислення визначеного інтегралу за методом Монте-Карло наведено на схемі:

Похибка методу Монте-Карло визначається похибкою генерації псевдовипадкової послідовності чисел, що згенеровані на комп'ютері, та обсягом вибірки. Вона може бути оцінена із співвідношення

$$\Delta = \frac{1}{2\sqrt{n(1-P)}},$$

де P – гарантована ймовірність влучання похибки в інтервал $[-\Delta; +\Delta]$.

Кількість випробувань n не залежить від кратності інтегралу, тому метод Монте-Карло знаходить застосування для обчислення багатократних інтегралів, де застосовувати інші методи чисельного інтегрування неефективно через сильне збільшення кількості обчислювальних операцій.

Розглянемо послідовність дій при обчисленні кратних інтегралів. Для реалізації цієї процедури перш за все потрібно мати m генераторів випадкових чисел, де m – дорівнює кратності інтегрованих.

Геометрично, обчислення m – кратного інтегралу

$$I = \iiint_{(S)} \dots \int f(x_1, x_2, \dots, x_m) dx_1 dx_2 \dots dx_m,$$

де $y = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$ – неперервна функція в обмеженій замкненій області S , зводиться до визначення $(m+1)$ – вимірного обсягу прямого циліндра в просторі $0x_1, x_2, \dots, x_m, y$, що побудований на основі S й обмежений зверху поверхнею $y = f(x_1, x_2, \dots, x_m)$.

Для перетворення інтегралу таким чином, щоб нова область інтегрування цілком знаходилась в середині одиничного m – вимірного куба σ , зробимо заміну змінних

$$x_i = a_i + (b_i - a_i)\xi_i,$$

де ξ_i – відповідні координати від 0 до 1; a_i, b_i – граничні значення координат, де розташована область інтегрування.

Тоді отримуємо

$$I = (a_1 - b_1)(a_2 - b_2) \dots (a_m - b_m) I_\xi,$$

де

$$I_\xi = \iiint_{(\sigma)} \dots \int f(\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_m) d\xi_1 d\xi_2 \dots d\xi_m.$$

Якщо застосувати m генераторів рівномірно розподілених випадкових чисел в діапазоні $(0,1)$, то обчислення середнього значення функції від їх комбінацій з застосуванням багатовимірного індикатора області інтегрування дасть шукану оцінку інтегралу

$$I_\xi = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n f(\xi_{1i}, \xi_{2i}, \dots, \xi_{mi}) 1[\xi_{1i}, \xi_{2i}, \dots, \xi_{mi}]$$

де $1[\xi_{1i}, \xi_{2i}, \dots, \xi_{mi}]$ дорівнює 1, якщо точка потрапляє в середину області інтегрування, і 0, якщо не потрапляє.

Похибка обчислення m -кратного інтегралу за методом Монте–Карло оцінюється аналогічно однократному.

Список використаної літератури:

1. Кветний Р.Н., Богач І.В., Бойко О.Р., Софіна О.Ю., Шушура О.М. Комп'ютерне моделювання систем та процесів. Частина 1, Розділ 6.
2. Вержбицкий В. М. Численные методы (математический анализ и обыкновенные дифференциальные уравнения): учеб. пособие для вузов / В. М. Вержбицкий. – М.: Высш.шк., 2001. – 382 с.

Науковий керівник: к. ф.-м. н., доцент Ральченко С.А.

Б.В. Тимошенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МЕТОД АПРІОРНИХ ОЦІНОК ДЛЯ ІНТЕГРАЛЬНИХ НЕРІВНОСТЕЙ НА ЧАСОВИХ ШКАЛАХ

При дослідженні консенсусу в мультиагентних робототехнічних системах виникає необхідність побудови математичних моделей динаміки таких систем у вигляді динамічних рівнянь на часових шкалах. Це зумовлено необхідністю врахування можливих переривань обміну інформацією в канал зв'язку між агентами [6]. Для аналізу стійкості розв'язків динамічних рівнянь на часових шкалах виникає необхідність дослідження деяких класів нелінійних інтегральних нерівностей. Роль теорії інтегральних нерівностей в задачах динаміки та стійкості складних нелінійних систем вказана в [1].

У роботі розглядається інтегральна нерівність із багатьма степеневими нелінійностями на довільній часовій шкалі. Основна проблема, що досліджується в роботі полягає в оцінці функції, яка задовольняє нелінійну інтегральну нерівність. Для розв'язання цієї проблеми узагальнюється метод дослідження інтегральних нерівностей, запропонований в [2]. У цій

роботі запропоновано метод апіорних оцінок, який дозволяє досліджувати диференціальні та інтегральні нерівності, у випадку, коли відповідна система порівняння не інтегрується у квадратурах. Узагальнення методу апіорних оцінок для інтегральних нерівностей на часових шкалах не є тривіальним з огляду на те, що не існує загальних методів інтегрування найпростіших нелінійних динамічних рівнянь на часових шкалах. Тому в роботі запропоновано підхід до побудови оцінок розв'язків нелінійного динамічного рівняння $\Delta x(t) = f(t)x^{r^*}(t)$, який базується на методі Лакшмікантама в теорії нелінійних інтегральних нерівностей [7]. Використовуючи ці підходи та ідеї, одержано нові результати, щодо нелінійних інтегральних нерівностей на часових шкалах, які узагальнюють результати [5].

Розглянемо інтегральну нерівність на довільній часовій шкалі $\mathbb{T} \in \mathbb{R}$:

$$u(t) \leq u_0 + \sum_{k=1}^m \int_{t_0}^t h_k(s) u^{r_k}(s) \Delta s \quad (1)$$

де $u \in C(\mathbb{T}, \mathbb{R}_+)$, $h_k \in C(\mathbb{T}, \mathbb{R}_+)$, $r_k > 0$, $u_0 > 0$.

Розглянемо задачу про оцінку функції $u(t)$ зверху.

Уведемо до розгляду наступні позначення: $\bar{r} := \frac{r_1 + r_2 + \dots + r_m}{m}$,
 $r^* = \max_{k=1, m} \{r_k\}$, $g(t) := m(\prod_{k=1}^m h_k(t))^{1/m}$, $\theta(t) = u_0 + \int_{t_0}^t G_{\min}(s) \Delta s$,
 $\varphi(t) = \sum_{k=1}^m h_k(t) \left(\theta^{1-\bar{r}}(t) + (1-\bar{r}) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s \right)^{\frac{r_k-r^*}{1-\bar{r}}}$, $\xi^* = \left((\bar{r}-1) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s \right)^{\frac{1}{1-\bar{r}}}$.

Лема. Розглянемо нелінійне динамічне рівняння:

$$\Delta f(t) = g(t) f^{\bar{r}}(t), \quad f(t_0) = u_0. \quad (2)$$

Тоді:

1) $f(t) \geq \left(\theta^{1-\bar{r}}(t) + (1-\bar{r}) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s \right)^{\frac{1}{1-\bar{r}}}$, $\forall t \geq t_0$, $t \in \mathbb{T}$ таких, що $u_0 + \int_{t_0}^t G_{\min}(s) \Delta s > 0$, $u_0^{1-\bar{r}} + (1-\bar{r}) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s > 0$;

2) $f(t) \leq \left(u_0^{1-\bar{r}} + (1-\bar{r}) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s \right)^{\frac{1}{1-\bar{r}}}$, $\forall t \geq t_0$, $t \in \mathbb{T}$ таких, що $u_0^{1-\bar{r}} + (1-\bar{r}) \int_{t_0}^t g(s) \Delta s > 0$.

Теорема. Функція $u(t)$ задовольняє оцінку:

$$u(t) \leq \left(u_0^{1-r^*} + (1-r^*) \int_{t_0}^t \varphi(s) \Delta s \right)^{\frac{1}{1-r^*}}.$$

$\forall t \geq t_0$, $t \in \mathbb{T}$ таких, що $u_0^{1-r^*} + (1-r^*) \int_{t_0}^t \varphi(s) \Delta s > 0$, $\bar{r} > 1$ та таких, що

виконуються умови 1 – 2 лем.

Запропонований новий метод апіорних оцінок дозволяє досліджувати широкий клас інтегральних нерівностей на часових шкалах. Подальше узагальнення цього методу дозволить розширити застосування інтегральних нерівностей до якісного аналізу динамічних рівнянь на часових шкалах.

Список використаної літератури:

1. Мартынюк А. А. (1989). Устойчивость движения: метод интегральных неравенств. – А. А. Мартынюк, В. Лакшмикантам, С. Лиля – К.: Наук. думка, – 270с.
2. Слинко В. І., Тимошенко Б. В. (2018). Метод апіорних оцінок в теорії диференціальних нерівностей. Підсумкова науково-практична конференція II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузі знань «Математика та статистика» (спеціальності «Математика», «Статистика» та «Прикладна математика» (спеціалізація «Механіка»)), 24 – 25 квітня, Львів.
3. М. Бохнер, А. А. Мартынюк (2007). Элементы теории устойчивости А.М. Ляпунова для Динамических уравнений на временной шкале. Прикладная механика, том 43, №9, 3-27.
4. Bohner, Martin, & Peterson, Allan (2012). *Dynamic equations on time scales: An introduction with applications*. Springer Science & Business Media.

5. Martynyuk A. A., Slyn'ko V. I. (2008). On a nonlinear inequality on the time scale. *Differential Equations*, Vol. 44, No. 10, pp. 1482–1488.
6. S. Babenko et al. (2018). On the consensus tracking investigation for multi-agent systems on time scale via matrix-valued Lyapunov functions. *Automatica* 97, 316-326.
7. V. Lakshmikantham (1973). A Variation of Constants Formula and Bellman – Gronwall – Reid Inequalities. *Journal of mathematical analysis and applications* 41, 199-204.

Науковий керівник: д. ф.-м. н., професор Слинько В.І.

**АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА
КОМП'ЮТЕРНО-
ІНТЕГРОВАНІ
ТЕХНОЛОГІЇ.
КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ**

РОЗРОБКА СТЕНДУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДАТЧИКІВ ПОЛОЖЕННЯ НА ОСНОВІ ЕФЕКТУ ХОЛЛА

На даний момент датчики Холла входять до складу багатьох приладів.

Широке поширення датчики Холла знайшли в пристроях систем запалювання сучасних автомобілів. Також вони використовуються для автоматизації ліній в транспортних і потокових системах, контролю положень вузлів у різних механізмах, вимірювання швидкості та відстані, потужності, сили струму та інше. Інформація, яка надходить від датчиків, необхідна, щоб формувати керуючі сигнали в системі регулювання та стабілізувати параметри переміщення вузлів об'єкта автоматизації.

Метою роботи є розробка мікропроцесорної системи реєстрації положення об'єктів з використанням датчиків Холла.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати існуючі методи дослідження та області застосування ефекту Холла.
2. Розробка мікропроцесорної системи реєстрації положення об'єктів за допомогою датчиків Холла.

Ефект Холла — явище, при якому виникає поперечна різниця потенціалів під час розміщення провідника з постійним струмом у магнітному полі. Відкритий Едвіном Холлом у 1879 році в тонких пластинах золота.

Особливості датчиків Холла:

- можливість безконтактних вимірювань;
- наявність гальванічної розв'язки між вхідним і вихідним сигналами;
- можливість дослідження розподілу струму;
- відсутність обмоток (велика динамічна стійкість);
- можливість вимірювання будь-якого сигналу: постійного, змінного та імпульсного довільної форми;
- необхідність зовнішнього джерела живлення;
- громіздкий сердечник;
- чутливість до зовнішніх перешкод;
- відносно висока вартість.

Головна їхня перевага – це вплив без фізичного контакту.

Датчики Холла бувають цифрові та аналогові.

Цифрові датчики діляться на біполярні (спрацьовують на зміну полярності поля, при одній полярності датчик вмикається, при іншій вимикається) і уніполярні (працюють, якщо є поле будь-якої полярності, вимикається при зменшенні індукції).

В якості детекторів положення валу електродвигуна використовувалися датчики Холла А3144, для вимірювання відстані використовували аналоговий датчик Холла SS49E, характеристики наведено в табл. 1.

Цифровий датчик Холла А3144 має високу температурну стабільність, може використовуватися в автомобільній індустрії.

Тип датчика: уніполярний (низький стан виходу відповідає прикладеному південного полюса магніту, високе - видалення магніту; на північний полюс датчики не реагують)

Лінійний аналоговий датчик Холла SS49E, часто позначається як 49E. Використовується для виявлення магнітного поля та вимірювання його сили. На відміну від герконових датчиків не має рухомих частин, а відповідно набагато більш довговічний. Завдяки аналоговому виходу легко узгоджується з мікроконтролерами, що мають АЦП.

Для розробки стенду використовувалася плата Arduino Nano з мікроконтролером ATmega 328, для підключення до комп'ютера – мікросхема CH340G.

Таблиця 1. Характеристика датчиків

Датчик Холла А3144	Датчик Холла SS49E
Робоча напруга 4,5 - 24 В	Робоча напруга: 3-6.5 В
Цифровий вихід 25 мА, сумісний з цифровою логікою	Тип показань аналоговий
Захист від збільшення живлення	Струм від 4.2 ... 8 мА
Працює з малими магнітами	Чутливість 1.8 мВ / Гаусс
Діапазон допустимих температур - 40°C...+85°C	Діапазон вимірювання -1500 ... 1500 Гаусс.

В ході експерименту по периметру диска було встановлено неодимові магніти з чередуванням полюсів. Таким чином, отримано аналог багатополісного кільцевого магніту, що дозволило з використанням двох датчиків Холла зробити безконтактний енкодер. По центру диска закріплено один магніт і застосовується система з трьох датчиків Холла, які розташовані під кутом 120°, що дозволяє змодельовати датчик положення ротора безконтактного двигуна постійного струму. Реалізована конструкція, яка дозволяє дослідити залежність сигналу аналогового датчика Холла від відстані до об'єкту.

Висновок. В ході виконання роботи була розроблена мікропроцесорна система реєстрації положення об'єктів з використанням датчиків Холла, досліджені різні датчики Холла з різними характеристиками.

Список використаної літератури:

1. SS49E, А3144 [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://tec.org.ru/board/ah49e/140-1-0-9>.
2. Пряшников В.А. Электроника: Курс лекций. – Санкт-Петербург: «Корона принт», 1998 – 399с.

Науковий керівник: к.т.н, доцент Піскун О.В.

Н.В.Бойко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРО ЗНАХОДЖЕННЯ КОМПРОМІСУ ПРИ КОНФЛІКТІ ПРОЕКТІВ

Розглядається задача конфлікту двох проектів, кожен з яких складається з декількох послідовних стадій з відомим часом виконання. Конфлікт полягає у тому, що деякі стадії не можуть виконуватись одночасно в один і той самий момент часу, тому для таких стадій треба вибирати порядок їхнього виконання. Для даної ситуації запропоновано процедуру відбору множини непоміжованих розв'язків конфлікту та графічного представлення знайденої множини на площині. При цьому в якості математичного апарату вирішення конфлікту вибрано концепції кооперативної теорії ігор та процедуру Калаї-Смординського вирішення спірних ситуацій.

Нехай два проекти складаються з n послідовних стадій, і час виконання кожного з проектів на кожній стадії є відомою величиною. Позначимо через t_{ij} час виконання j -ї стадії i -го проекту, де $i = \overline{1,2}$; $j = \overline{1,n}$. Припустимо, що кожна стадія може виконуватись для кожного з проектів або незалежно, або між стадіями проекту виникає конфлікт, який полягає в тому, що в кожен момент часу може виконуватись одна стадія для одного з двох проектів.

Будемо позначати наявність або відсутність конфлікту * або 0 відповідно, тоді загальна ситуація описується n -вимірним вектором, де символ * або 0 в i -й позиції показує наявність або відсутність конфлікту на i -й стадії. Так вектор $cf=(0,\dots,0)$ описує тривіальну ситуацію, коли конфлікти не виникають на жодній стадії, тоді часи виконання проектів дорівнюють відповідно $t_{11} + t_{12} + \dots + t_{1n}$ та $t_{21} + t_{22} + \dots + t_{2n}$.

Будемо розглядати ситуації, коли конфлікт виникає принаймні на одній стадії. Якщо не деякій стадії виникає конфлікт, то треба задати пріоритет, який полягає в тому, що якщо в деякий момент часу можливо виконувати відповідну стадію обох проектів, то яку з них виконувати в першу чергу. Тоді при k конфліктних фазах існує 2^k можливих способів вибору пріоритетів.

Під значенням критерію виконання проектів будемо розуміти пару (T_1, T_2) , де T_1, T_2 - час виконання 1-го та 2-го проекту відповідно (чим менші значення критерію по кожній з компонент, тим краще).

Відзначимо, що кожному способу вибору пріоритетів відповідає своя пара (T_1, T_2) . Назвемо пару (T_1, T_2) , яка породжена деяким набором пріоритетів, домінованою, якщо для деякого набору пріоритетів існує інша пара (T'_1, T'_2) , така, що $T'_1 \leq T_1, T'_2 \leq T_2$ і принаймні одна з двох нерівностей є строгою.

Процедура знаходження недомінованих пар (T_1, T_2) складається з трьох етапів:

1) Обчислення всіх можливих пар (T_1, T_2) шляхом повного перебору всіх можливих способів вибору сукупності пріоритетів.

2) Попарне порівняння наслідків та відкидання домінованих.

3) Третій етап залежить від того, чи керуються два конфлікти одним агентом, чи різними. Якщо проекти керуються одним агентом, то він повинен на свій розсуд, користуючись власним критерієм, вибрати один з недомінованих наслідків. Якщо проекти керуються різними агентами, то між ними виникає конфлікт стосовно того, який саме з недомінованих наслідків вибрати. Для вирішення цього конфлікту використовується процедура вибору Калаї-Смородинського. Вихідними даними для цієї процедури є точка незгоди, ідеальна точка та множина Парето-оптимальних наслідків.

В даному разі під точкою незгоди будемо розуміти пару (T_1, T_2) , де значення компонент обчислюються як середнє арифметичне відповідних компонент, обчислених по всім можливим 2^k варіантам вибору пріоритетів, а під ідеальною точкою - пару (T_1, T_2) , де значення компонент вибираються як мінімальні значення, що вибрані також по всім можливим 2^k варіантам вибору пріоритетів. В якості Парето-оптимальної множини візьмемо ламану, що послідовно з'єднує знайдені в п. 2 недоміновані наслідки. Далі, знайдемо точку перетину відрізка, що з'єднує побудовану ламану лінію та відрізок, що з'єднує ідеальну точку та точку незгоди. Знайдена точка належить деякому відрізку побудованої ламаної, кінцями якої є два деякі Парето-оптимальні наслідки. Якщо ці наслідки лежать близько один до одного і між агентами не виникає суперечки, який з двох наслідків вибрати, то в якості компромісу вибирається спільно вибраний наслідок. Якщо ж наслідки суттєво різняться і, як наслідок, виникає суперечка, щодо вибору одного з них, виникає суперечка, то при виборі одного з двох наслідків можна застосувати лотерею.

Етапи 1-3 легко піддаються програмуванню. При цьому вхідними даними програми є часи виконання всіх стадій обох проектів, номери стадій, на яких виникає конфлікт, та інформація про те, одним чи різними агентами керуються дані проекти. результатом роботи програми є точка вирішення конфлікту.

Список використаної літератури:

1. В.С. Танаев. Теория расписаний, Многостадийные системы. Москва, изд-во Наука, 1989, 327 с.
2. Kalai E., Smorodinsky M. Other solution to Nash's bargaining problem. *Econometrica*. 1975 . Vol. 43, p. 513-518.

Науковий керівник: професор кафедри технологій управління, д.т.н. Тесля Ю.М.

РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ КЕРУВАННЯ СПОЖИВАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЄЮ

Актуальність теми. На сьогоднішній день, набувають популярності тенденції щодо економії ресурсів та мініатюризації пристроїв, незалежно від галузі. Це може бути як і звичайна квартира, так, і великомасштабне виробництво. Особливо це стосується галузі Internet of Things(надалі IoT). Прилади, що використовуються в даній галузі значно спрощують виконання будь-яких процесів – від керування датчиками, що розташовані в небезпечних місцях (є можливість віддаленого контролю) до звичайного спостереження за добовими коливання зміни температури. Для контролю за приладами галузі IoT використовується 2 способи – керування через мобільний додаток, або ж за допомогою спеціально розробленої веб-сторінки у поєднанні з базою даних, що у поєднанні з пристроями утворюють автоматизовану систему для керування обраними параметрами.

Мета і завдання. Розробити малогабаритний пристрій комп'ютерної мережі в системі «розумний» будинок, галузі IoT. Дослідити можливі параметри керування в IoT та принцип роботи «розумного» будинку. Виконати технологічну розробку малогабаритного пристрою для керування споживанням електроенергії.

Об'єкт дослідження – автоматизація побутових процесів за допомогою електрифікованих модулів.

Предмет – пристрій для керування споживання електроенергії.

Основна частина. Протягом останнього десятиріччя сфера IoT розпочала активний розвиток. Отже, на світовому ринку з'являються все більш модернізовані прилади, для автоматизації системи освітлення будинків. Прагнучи до мініатюризації, з'явилися пристрої, які за своїми розмірами не перевищують розетку, а за своїм функціоналом прирівнюються до великих мікросхем.

«Розумний будинок» – житловий дім сучасного типу, організований для проживання людей за допомогою автоматизації і високотехнологічних пристроїв. В найпростішому випадку система повинна вміти розпізнавати ситуації, що відбуваються в будинку, і відповідним чином на них реагувати. Головні завдання які вирішують системи:

1) Керування світлом. Одна з головних функцій будь-якого «розумного будинку» – створення світлових сценаріїв, коли натискання на одну кнопку включає оптимальне освітлення для тієї чи іншої ситуації.

2) Управління кліматом. Підтримання в квартирі або котеджі оптимального температурного режиму. Залежно від зовнішніх умов система зможе самостійно включати кондиціонер, опалення або зволожувач повітря.

3) Система безпеки. Камери відеоспостереження, датчики руху дозволяють відслідковувати появу непрошених гостей. А сенсори температури, вологості і контролю газу повідомляють про побутові аварії.

4) Віддалене управління. Керування через сторінку в Internet, виходячи на неї з будь-якого комп'ютера і використовуючи індивідуальний пароль.

5) Мультирум. Функція, яка забезпечує поширення аудіо сигналу в приміщенні чи за його межами, або можливість керування технікою.

Повноцінна робота «розумного» будинку потребує два види пристроїв в системі. Перший з них – клієнти(телефони, планшети, ПК з встановленим ПЗ). Другий вид – це мікропроцесорні пристрої, які забезпечують передавання сигналів на виконавчі органи та зв'язок з сервером.

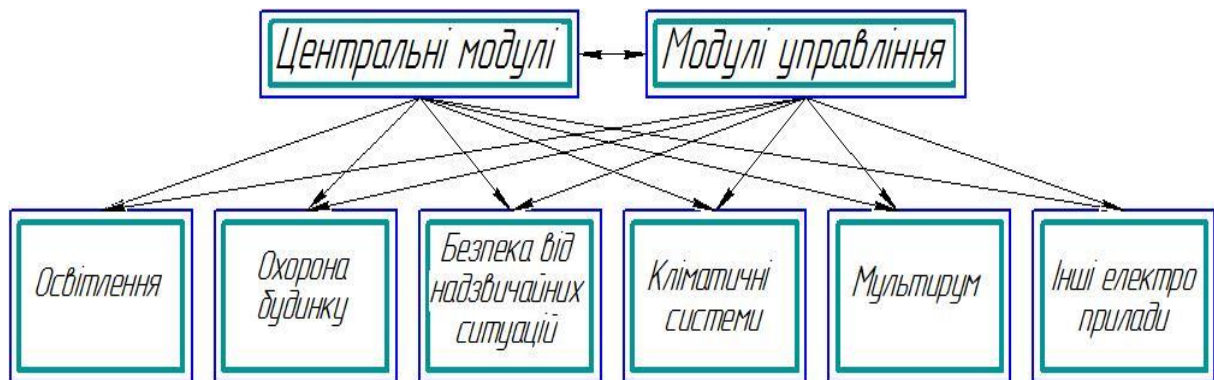

Рис.1. Зображення загального принципу керування «розумного» будинку

Передбачено 2 способи керування «розумним» будинком – за наявності та відсутності доступу до мережі Інтернет. За наявності підключення до мережі Інтернет сигнал передається до глобального серверу та обробляється. Локальний сервер перевіряє наявність команди на глобальному сервері. Після фіксації команди робиться запит на виконавчий пристрій та виконується команда.

У разі відсутності підключення до мережі Інтернет принцип роботи схожий, але замість безпосередньої передачі сигналу до глобального серверу, команда записується в реєстр.

Розумна розетка буде компактним пристроєм, що здатний поміститися в підрозетник. Перед початком роботи із даним пристроєм необхідно завантажити програмний код на мікроконтролер ESP8266-01, або за потреби перезавантажити його. Після успішного запрограмування контролера, вмикаємо пристрій, під'єднавши його до мережі 220В АС. На виході отримуємо 3.3В DC. За коректної роботи розетки, ми можемо не тільки керувати споживанням електричної енергії, а й користуватися її додатковими можливостями – вимірювання температури та визначення рівня освітленості.

Отримані дані збираються, зберігаються та обробляються головним модулем. Від нього вся інформація передається на хмарний сервер. Зайшовши на веб-сайт та зареєструвавшись там як клієнт, на головній сторінці відобразатиметься статистика даних, які були отримані від датчиків.

Висновки. Розробка малогабаритних пристроїв спеціального призначення для комп'ютерних мереж є актуальною темою, адже сфера IoT розвивається та популяризується набагато швидше за інші. Також це один з небагатьох способів економії електроенергії, що існують на сьогодні, який полягає у контролі за спожитою електрикою та можливістю дистанційного керування. Для кожного свого переміщення людина зможе створити певні сценарії роботи побутових приладів та зарані запуснути їх виконання, що безпосередньо веде до економії власного часу.

Список використаних джерел та посилань:

1. Функції та можливості «Розумного» будинку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.inteldim.lviv.ua/system.html>.
2. «Розумний будинок» — технічна сторона питання» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cre8tivez.org/uncategorized/rozumnij-budinok-tehnicna-storona-pitannya/>
3. У розумному будинку все знаходить розум [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.smarthouse.ua/ua/umnij_dom.html.
4. Марко Ш.И. Інтернет вещей с ESP8266/Ш.И.Марко, 2018. – 192с.

Науковий керівник: к.т.н., доцент Дідук В. А.

РОЗРОБКА ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ МЕРЕЖЕВИХ ПРИСТРОЇВ МОНІТОРИНГУ ТА КЕРУВАННЯ ВИКОНАВЧИМИ ПРИСТРОЯМИ

Актуальність теми. З кожним етапом розвитку науково – технічної прогресу людина звикла до поетапної автоматизації більшості процесів, що оточують її. В переважній більшості пристроїв автоматизації являють собою локальні програмовані контролери, загального, домашнього або промислового призначення. Кожен з них оснащений власним контролером, що працює за вбудованою програмою та програмується локально. Особливо це критично для пристроїв, що є вбудованими у житлових приміщеннях або небезпечних для людини місця. Прикладом, є малогабаритні пристрої IoT, для керування та моніторингу на фізичному рівні галузі Інтернет речей [1]. Зміна режиму роботи локальним способом програмування в кожному окремому контролері є неможливою і з'являється потреба у дистанційному оперативному контролі та зміни програми роботи подібних пристроях, тому розробка операційної системи для малогабаритних мережеских пристроїв моніторингу та керування є важливим засобом для роботи системи в домі.

Мета і завдання дослідження. Розробити операційну систему для керування та обміну інформації з мережескими пристроями в системі “Розумного” будинку засобами IoT.

Об'єкт дослідження – автоматизація керування електрифікованих модулів в будинку

Предмет система керування споживачів електричної енергії.

Основна частина. Розробка операційної системи для мережеских пристроїв є складовою групового проекту з створення “Розумного будинку”, де моїм завдання є створення необхідних засобів для коректної і стабільної роботи мережевого пристрою, та хмарного сервісу, адже якщо порушиться стабільний канал зв'язку, тоді дану систему “розумною” назвати не можливо. Так за основу було взято “розумну розетку”, розробка та виготовлення якої описано в роботі [1].

Головною перевагою даної розетки над її аналогами чи конкурентами є формфактор. Адже такий розмір дозволяє помістити пристрій в простір між тілом самої розетки, та місцем в стіні. Дана плата містить такі компоненти як: мікроконтролер ESP8266, блок живлення, а також семісторну схему, котра реалізує безпосереднє керування електричним струмом. Окрім вище перелічених компонентів наявний сенсор для виміру значення температури, тиску, вологості чи іншого типу датчику.

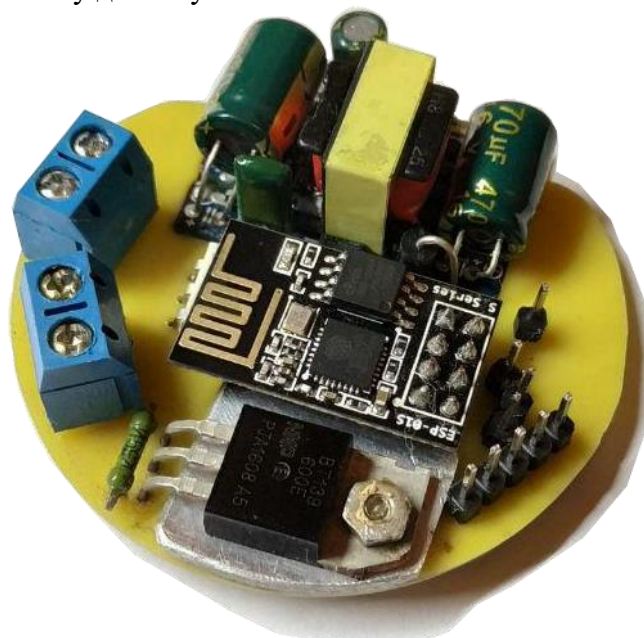

Рис.1 Зовнішній вигляд “розумної розетки”

Контролер являє собою продукт компанії Китайського походження Espressif ESP8266 ESP-01S. Так головною особливістю мікроконтролеру є можливість підключення за допомогою технології WiFi до стандарту протоколу 802.11 b/g/n, що дає можливість бути підключеним до Вашого домашнього WiFi. Також слід відокремити низьку вартість та компактні розміри, що допомогло виконати даний пристрій у вище зазначеному формфакторі.

Програмкування МК ESP8266 здійснюється за допомогою таких апаратно-програмних засобів як: TTL-конвертора, та середовища програмування PlatformIO IDE за допомогою високого рівня мови програмування C, та спеціальних бібліотек, які створив розробник мікроконтролера .

Рис.2 Зовнішній вигляд TTL-конвертору

У вище зазначеному IDE було створенно операційну систему для керування пристроями на основі ESP8266. Так дана ОС передбачає два режими роботи, це в атономному режимі, та в підключеному до хмарного сервісу. Відповідно перший режим дозволяє керувати пристроєм лише, якщо користувач знаходиться в локальній мережі, або бути підключеним до мережі яку створює безпосередньо сама розетка. Так радіус дії покриває середньостатистичну квартиру, або аналогічного розміру приватний будинок. Керування здійснюється за допомогою спеціального веб-сайту, чи мобільного пристрою, де можна керувати розеткою, а також спостерігати за показами з сенсорів.

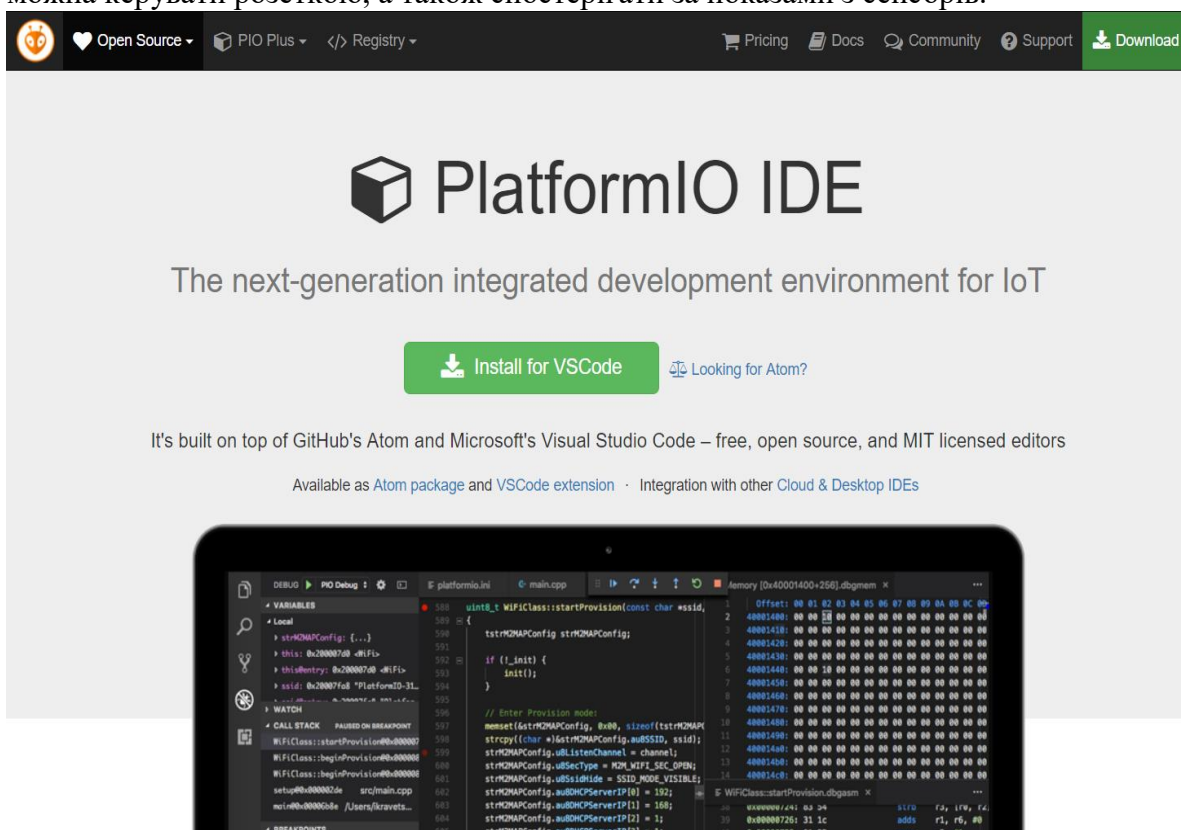

Рис.3 Зовнішній вигляд середовище програмування PlatformIO IDE

Другий режим роботи передбачає постійний зв'язок “розумного пристрою” з глобальною мережею Інтернет, але таким чином керувати пристроєм можна з будь-якого місця де є доступ до Всесвітньої павутини, дана можливість описана в роботі[4]. Також слід виокремити таку перевагу, як збір показів датчиків у хмарі, що надає можливість проаналізувати покази з сенсорів у будь-який час.

Висновки. Розробка операційної системи для малогабаритних мережевих пристроїв моніторингу та керування виконавчими пристроями є важливою, адже розвиток галузі Інтернет речей має надзвичайно великий темп і недалекий той час, коли спосіб взаємодії з пристроями навколо нас зміниться до невпізнанності. Технологія WiFi та обмін даних за допомогою мережі Інтернет вже давно відома та розвинута технологія, але можливість тримати на зв'язку малогабаритні пристрої за допомогою мікроконтролерів ESP8266 починають нову вітку в розвитку.

Список використаних джерел та посилань:

1. Марко Ш.И. Інтернет вещей с ESP8266/Ш.И.Марко, 2018. – 192с.
2. Брик І.І. Розробка малогабаритних пристроїв спеціального призначення для комп'ютерних мереж: курсова робота / І.І.Брик – Черкаси 2018. – 28 с.
3. PlatformIO is an open source ecosystem for IoT development [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://platformio.org/>.
4. Мигаленко Я.В. Розробка взаємодії хмарного сервісу з мікропроцесорними пристроями: курсова робота / Я.В.Мигаленко – Черкаси 2018. – 28 с.

Науковий керівник: к.т.н., доцент Дідук В. А.

К. Г. Шевченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СЕРВІС ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОШУКУ

Користь читання книг неодноразово доводилася вченими. Читання розвиває гнучкість мислення, підвищує рівень емпатії та рівень креативності, покращує психологічний стан та здоров'я людини, сприяє активній роботі мозку [1]. Згідно з останніми дослідженнями, тривалість життя людей, які захоплюються читанням, в середньому на два-три роки більша, ніж у тих, хто нічого не читає [2].

В усі часи великим попитом користувались бібліотеки. Люди завжди прагнули більше читати та розвиватись інтелектуально. Тому стає актуальним створення сервісу, який міг би надавати можливість створювати списки книг для читання, здійснювати гнучкий пошук книг тощо.

При проектуванні програмного продукту було проаналізовано такі системи-аналоги, як Імхонет, Readly.ru, Goodreads, LoveRead, ЛитМир, LiveLib, Книги в сети MAN, Cool Reader тощо. Після розгляду аналогів та аналізу всіх їхніх переваг та недоліків було обрано прототип майбутнього сервісу підтримки роботи онлайн-бібліотеки – сервіс «Readly» [3]. Як і у прототипі, сервіс, що розробляється, матиме стандартний пошук книг за тегами. При цьому відмінністю від прототипу та головною перевагою буде наявність елементів інтелектуального пошуку книг, а саме, за анотацією.

Функціональні можливості сервісу наступні:

1. Ведення та зберігання інформації про книги та їх авторів.
2. Формування списків книг для читання.
3. Пошук книг – стандартний пошук (за тегами) та інтелектуальний пошук (за анотацією).

Задачі на розробку сервісу підтримки роботи онлайн-бібліотеки:

1. Сформулювати початкові вимоги до системи.
2. Розширити початкові вимоги за допомогою проектування різних UML-діаграм.

3. Спроекувати систему.
4. Обрати мову програмування та середовище розробки.
5. Розробити алгоритми для здійснення інтелектуального пошуку книг.
6. Створити зручний користувацький інтерфейс.
7. Реалізувати сервіс та провести тестування системи.

В процесі проектування сервісу було створено діаграму прецедентів системи, яка відображає головні функції системи. Також створено діаграми класів та пакетів та здійснено архітектурне проектування – створення діаграм компонентів та розгортання. Для моделювання поведінки системи розроблено діаграми діяльності, послідовності, комунікації, кінцевих автоматів. Також було спроектовано та створено базу даних системи – концептуальну, логічну та фізичну схеми бази даних.

На рисунку 1 зображено діаграму прецедентів системи. На цій діаграмі зазначено основні функції системи – вхід користувача у систему, пошук книги (стандартний та інтелектуальний), створення списків улюблених книг та улюблених авторів, редагування інформації в базі даних адміністратором.

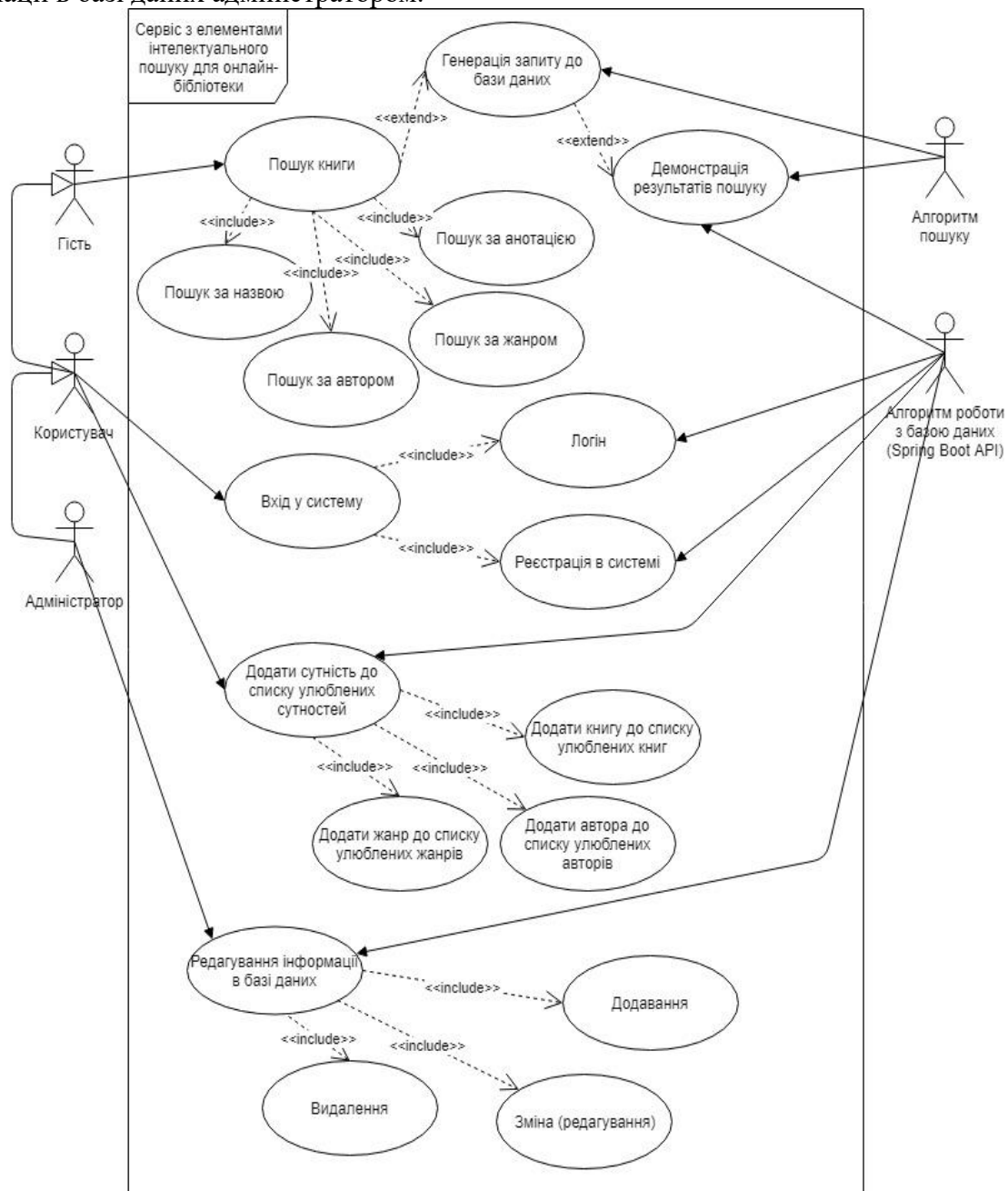

Рисунок 1 – Діаграма прецедентів сервісу

На рисунку 2 зображено повну (розгорнуту) діаграму класів системи. Клас User є суперкласом для класу Administrator, оскільки адміністратор має розширені можливості відносно звичайного користувача. Клас Search реалізує алгоритми пошуку – класи ParametersSearch (для стандартного пошуку за параметрами) та AnnotationSearch (для інтелектуального пошуку за анотацією). Класи Book, Author, Genre є класами-сутностями, які створені для роботи з базою даних.

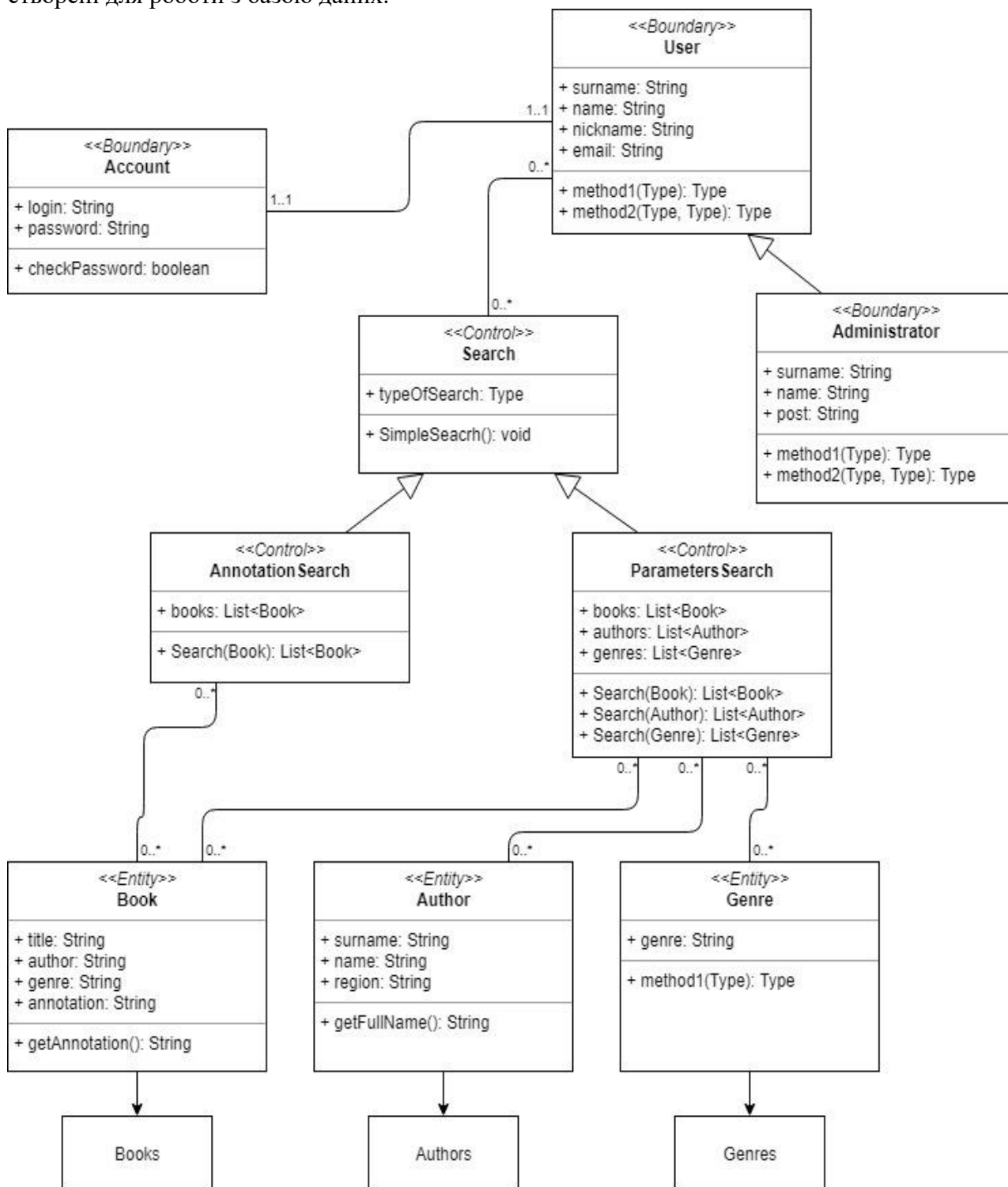

Рисунок 2 – Діаграма класів сервісу

Модель «сутність-зв'язок» (ER-модель) – модель даних, яка дозволяє описувати концептуальні схеми за допомогою узагальнених конструкцій блоків [4]. Дані представлені у

вигляді компонентів (сутностей), які пов'язані між собою певними зв'язками, які виражають залежності і вимоги між ними. Сутності можуть мати різні властивості (атрибути), які характеризують їх.

Проаналізувавши предметну область, було виділено такі сутності – Користувачі, Адміністратори, Акаунти, Адміністраторські акаунти, Книги, Жанри, Автори, Улюблені книги, Улюблені жанри, Улюблені автори, Відгук до книги, Оцінка книги. Вибір саме цих сутностей обумовлюється предметною областю для сервісу, а саме: бібліотека.

На рисунку 3 зображено концептуальну схему бази даних для сервісу.

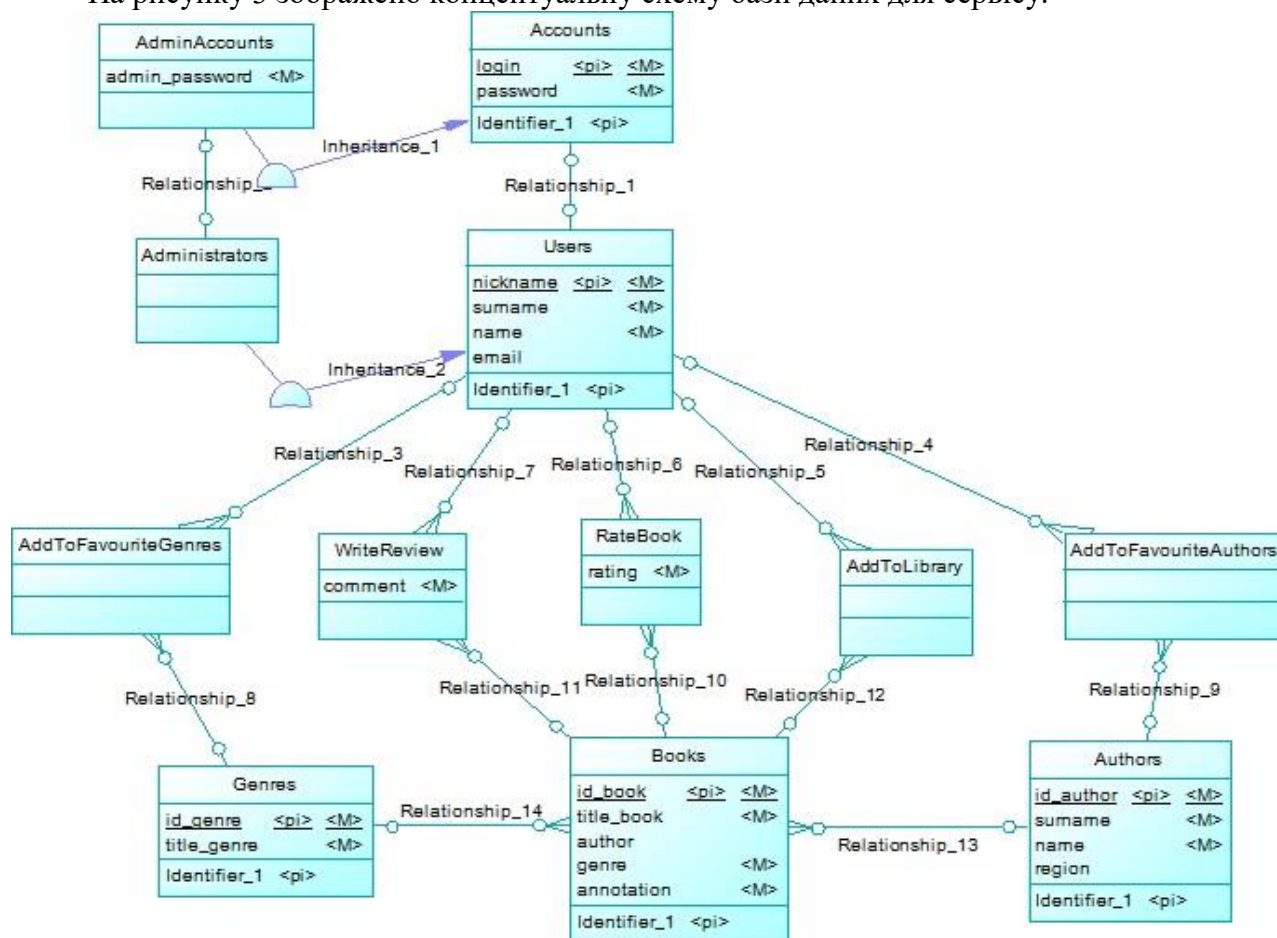

Рисунок 3 – Концептуальна схема бази даних

Отже, під час проектування сервісу з елементами інтелектуального пошуку для онлайн-бібліотеки створено діаграми прецедентів та класів, концептуальну модель бази даних. Далі необхідно розробити веб-додаток сервісу та провести тестування. Розроблену систему можна буде використовувати для автоматизації роботи бібліотек. Також створений сервіс можна застосовувати у середніх навчальних закладах та у вищих навчальних закладах. Серед перспектив розвитку програмного продукту можна зазначити розширення функціоналу сервісу шляхом реалізації інтелектуального пошуку на основі аналізу змісту творів.

Список використаної літератури:

1. 7 причин, чому потрібно читати книжки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mizky.com/article/150/benefits-reading>
2. Чому читання корисне? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chytay-ua.com/blog.php?id=381&lang=1>
3. Книги и рекомендации – Readly.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readly.ru/>
4. Модель «сутність – зв'язок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Модель_«сутність_-_зв'язок»

Науковий керівник: ст. викладач Любченко К. М.

**ФІЗИКА І КОМП'ЮТЕРНЕ
МОДЕЛЮВАННЯ
ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ**

АЛГОРИТМ І ПРОГРАМА ОБРОБКИ СПЕКТРІВ РЕНТГЕНІВСЬКОЇ ФЛУОРЕСЦЕНЦІЇ ТА КІЛЬКІСНОГО ЕЛЕМЕНТНОГО АНАЛІЗУ

В даній роботі розглядається постановка та розв'язання задачі відділення фону спектрів рентгенівської флуоресценції.

Було розроблено програмний засіб для автоматизації відділення фону спектрів рентгенівської флуоресценції.

Проблема відділення фону спектрів рентгенівської флуоресценції є актуальною, оскільки фон не несе додаткової інформації про спектр досліджуваного зразка й утруднює кількісний елементний аналіз.

Зовнішній вигляд програми показано на рис. 1.

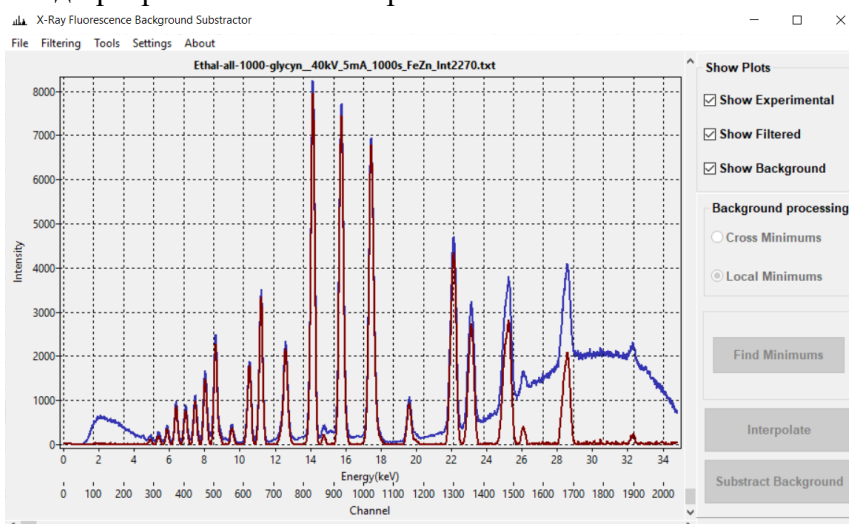

Рис.1. Зовнішній вигляд програми для віднімання фону.

Програмний засіб включає в себе наступні інструменти:

1) Інструмент фільтрації та згладжування, здатний працювати за наступними алгоритмами:

- Фільтрація за мінімальною інтенсивністю спектру;
- Згладжування усередненням різних порядків;
- Згладжування фільтром Савицького - Голея; [1],[2]

2) Інструмент, що дозволяє автоматично описати лінію фону з можливістю ручної підгонки що працює за одним з двох можливих алгоритмів:

- Опис лінії фону за локальними мінімумами спектру;
- Пошук локальних мінімумів спектру у відрізках на які розбивається весь спектр;

3) Інструмент для порівняння спектрів із можливістю детектування ліній спектру;

4) Інструмент для кількісного аналізу вмісту елементів у досліджуваних зразках за даними еталонних спектрів за даними інтенсивності $K\alpha_1$ –ліній досліджуваних елементів, коефіцієнта озолення та часу накопичення досліджуваного спектру.

Для кількісного аналізу вмісту елементів у зразках програма передбачає використання спеціальних еталонних сумішей.

Дана програма використовує текстові формати файлів, отриманих на спектрометрі ElvaX (<https://elvatech.com>) та використовує спектри експортовані з даної програми, для детектування хімічних елементів було використано таблиці спектральних ліній, які наявні у вільному доступі (https://www.bruker.com/fileadmin/user_upload/8-PDF-Docs/X-rayDiffraction_ElementalAnalysis/HH-XRF/Misc/Periodic_Table_and_X-ray_Energies.pdf).

Програмний продукт підтримує наступні операційні системи: Windows XP, Windows 7, Windows 8/ 8.1, Windows 10 та Linux-операційні системи.

Програма створена в рамках виробничої наукової практики у навчально-науковому центрі фізико-хімічних досліджень ЧНУ імені Б. Хмельницького.

Література:

1. Никонов А. В. и др. Фильтрация методом Савицкого-Голея спектральных характеристик чувствительности матричных фотоприемных устройств //Успехи прикладной физики.–2016.–Т. – 2016.
2. Dai W. et al. A nonlinear generalization of the Savitzky-Golay filter and the quantitative analysis of saccades //Journal of vision. – 2017. – Т. 17. – №. 9. – С. 10-10.
3. Savitzky A., Golay M. J. E. Smoothing and differentiation of data by simplified least squares procedures //Analytical chemistry. – 1964. – Т. 36. – №. 8. – С. 1627-1639.

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, доцент Король Я.Д.

Я. І. Гур'єв, С. О. Абакумов

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ РЕГУЛЯРНИХ ФАКТОРІВ ТА ШУМУ НА ПОВЕДІНКУ СИСТЕМИ “ХИЖАК-ЖЕРТВА”

Математична модель системи “хижак-жертва” виникла в ХІХ ст. для пояснення осциляційної поведінки популяцій деяких риб та тварин, однак ця модель давно вже перетворилася на певну методичну вправу, яка виконується після вивчення моделі Мальтуса для експоненційного зростання популяції без обмежень, як ілюстрація конкуренції видів у біології, синергетиці [1-5] та теорії хімічних реакцій. З невідомих авторам причин в стандартних підручниках синергетики не розглядаються очевидні узагальнення даної моделі з урахуванням зовнішніх регулярних та стохастичних чинників. На наше переконання, розгляд таких чинників є значно простішим і повинен проводитись в курсі синергетики раніше, ніж вводяться такі складні поняття і моделі як дивні атрактори та модель Лоренца. Тому актуальність нашої роботи є в першу чергу методичною. Однак, і для багатьох практичних задач, які розв'язуються в наближенні замкнутої системи, корисно та актуально уявляти наслідки її відкриття для зовнішнього світу.

Вихідною моделлю нашого дослідження є давно відома і досліджена синергетична модель Лотки-Вольтерри, яка зазвичай використовується для ілюстрації осциляційної поведінки біологічних популяцій або конкуруючих хімічних реагентів. Відомо, що ця модель, яка математично зводиться до системи двох звичайних лінійних диференціальних рівнянь, має один стаціонарний розв'язок і безліч осциляційних. При цьому, кожен осциляційний розв'язок визначається відстанню положення початкової точки від стаціонарної точки. Ми вперше (наскільки нам відомо) додаємо до системи зовнішні фактори, які можна трактувати як регулярний (скажімо, раз на рік) відстріл або підселення в екосистему або хижаків, або жертв, або їх обох. При цьому, як ми наведемо нижче, фазова траєкторія замість замкнутої лінії, якою вона була, стає спіральною. Ця спіраль або сходиться в точку, що означає повну стабілізацію системи, або розкручується до моменту втрати фізичного сенсу розв'язку. В деяких випадках, які ми умовно називаємо “метастабільними”, траєкторія залишається осциляційною, але не сходиться ні до стаціонарної точки, ні розкручується до нескінченності.

У роботі з'ясовані та досліджені можливі варіанти еволюції моделі Лотки-Вольтерри за умов додавання факторів “спонсор”/мисливець та флуктуацій кінетичних коефіцієнтів:

- 1) система стабілізується при регулярному підселенні як хижаків, так і жертв;
- 2) система розгойдується до повної руйнації при регулярному відстрілі як хижаків, так і жертв;

3) якщо один вид підселяється, а другий вид відстрілюється, то остаточна доля системи є не до кінця проаналізованою. За нашими попередніми даними, у цьому випадку існує “вікно” метастабільності;

4) додавання шуму до кінетичних коефіцієнтів зазвичай призводить до дестабілізації системи.

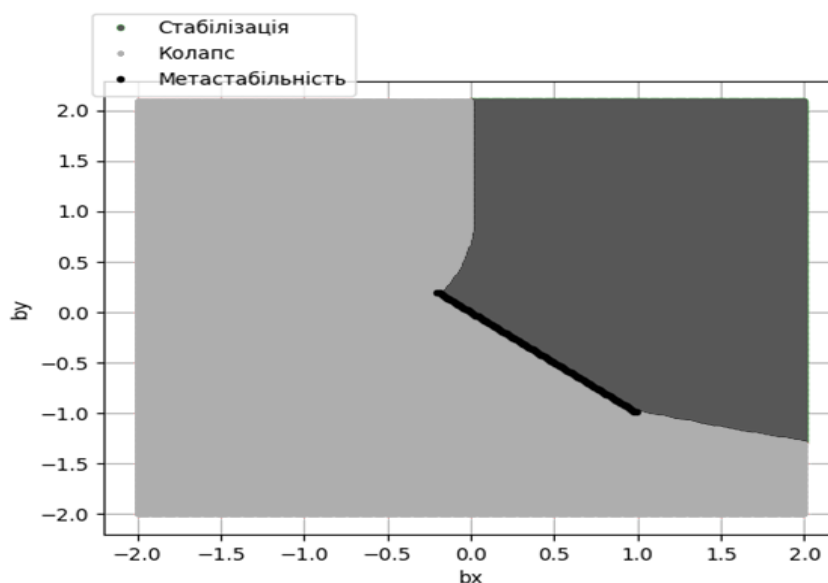

Рис. 1. Діаграма асимптотичної поведінки фазових траєкторій системи.

Список використаної літератури:

1. Лоскутов, А. Ю.; Михайлов, А. С. Введение в синергетику. Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1990.
2. Brauer, F.; Castillo-Chavez, C. Mathematical Models in Population Biology and Epidemiology. Springer-Verlag.-2000.
3. Сугаков В. Й. Основы синергетики. К.: Обереги. – 2001.
4. Wangersky, Peter J. "Lotka-Volterra population models." Annual Review of Ecology and Systematics 9.1 (1978): 189-218.
5. Peschel, Manfred, and Werner Mende. The predator-prey model: do we live in a Volterra world?. Springer Verlag, 1986.

Науковий керівник: доктор фіз.-мат. наук, професор Гусак А. М.

Я. І. Гур'єв

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МОДЕЛЮВАННЯ ФАЗОВИХ РІВНОВАГ БІНАРНИХ ГЦК СПЛАВІВ З ОБМЕЖЕНОЮ РОЗЧИННІСТЮ МЕТОДАМИ МОНТЕ-КАРЛО

Глобальна комп'ютеризація та розвиток обчислювальної техніки стали основними чинниками стрімкого розвитку великої кількості чисельних методів. До них, зокрема, належить група методів Монте-Карло (МК), до якої можна віднести будь-який метод, у якому для вирішення певного завдання використовуються випадкові величини. Клас Монте-Карло методів є досить широким і крім розв'язку фізичних задач використовується також у математиці, економіці, оптимізації, теорії управління тощо.

З огляду на те, що метод Монте-Карло є одним з найбільш ефективних у дослідженні процесів, що відбуваються у твердих тілах на атомному рівні, саме цей метод був вибраний у якості основного при розробці алгоритму для комп'ютерних моделей. Метод Монте-Карло являє собою випадковий вибір дозволених траєкторій системи у фазовому просторі конфігурацій. Положення системи у фазовому просторі змінюється шляхом генерування

випадкового числа. У даному випадку, це реалізується зміщенням атомів у реальному просторі за певним ймовірнісним алгоритмом.

У даній роботі проведено дослідження фазових рівноваг методом дифузійної пари для бінарних сплавів із гранецентрованою кубічною (ГЦК) решіткою з обмеженою розчинністю компонентів. Для реалізації поставленого завдання було створено комп'ютерні Монте-Карло моделі для обмінного і вакансійного механізмів за алгоритми Глаубера, Метрополіса та RTA (Residence Time Algorithm). Для визначення впливу орієнтації міжфазної межі на рівноважні концентрації фаз системи було розглянуто дві кристалографічні орієнтації (001) та (111) із використанням модифікованих періодичних граничних умов зі зміщенням.

За результатами аналізу серії комп'ютерних експериментів побудовано модельні фазові діаграми бінарного розчину з ГЦК граткою і проведено порівняння з класичною теоретичною моделлю регулярного твердого розчину. Встановлено, що залежність різниці приведених температур теоретичної та модельної кривих фазових рівноваг від концентрації, для різних методів моделювання, є прямолінійною та не залежить від ймовірнісного алгоритму і механізму реалізації Монте-Карло алгоритму.

Науковий керівник: к. ф.-м. н., доцент Пасічний М. О.

В. М. Пасічна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МОДЕЛЮВАННЯ НУКЛЕАЦІЇ ПРИ РОЗПАДІ ТА УПОРЯДКУВАННІ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ МЕТОДОМ МОНТЕ-КАРЛО

Розпад та упорядкування сплавів є основою багатьох важливих технологічних процесів, зокрема: старіння сплавів; зміцнення сплавів дрібнодисперсними включеннями, які слугують стопорами для розповсюдження тріщин; створення дифузійних бар'єрів із високо впорядкованих фаз; з'єднання матеріалів за допомогою впорядкованих фаз (наприклад, утворення і ріст зерен впорядкованої фази Cu_6Sn_5 при пайці); утворення впорядкованих з'єднань цинку, бору, алюмінію при нанесенні захисних покриттів; утворення високо впорядкованої фази $NiAl$ у реакціях СВС (самопоширюваного високотемпературного синтезу). Особливо важливо контролювати кінетику вказаних процесів на всіх стадіях процесу, зокрема, на початкових стадіях. Вказані процеси розпаду та упорядкування зазвичай є фазовими переходами І-роду і для своєї реалізації вони вимагають подолання нуклеаційного бар'єру, тобто, утворення життєздатних закритичних зародків нової фази в надрах старої. Цей процес найменше вивчений експериментально, оскільки вимагає використання найновіших експериментальних методів, які не були доступні 20 років тому. На сьогодні існують методи тривимірної атомної томографії, високороздільної просвічуючої електронної мікроскопії. Тому, хоч і з труднощами, тепер ми таки можемо спостерігати зародки, але не *in situ*, тобто не в процесі зародкоутворення, а після нього. Існує багато теорій нуклеації, починаючи із Гіббса, Фольмера, Френкеля, Зельдовича, Тернбола, і не так багато детальних комп'ютерних кінетичних моделей нуклеаційних стадій цих процесів. Тому наша поставлена задача є безумовно актуальною.

Мета – дослідити методом Монте-Карло кінетику гомогенної нуклеації при розпаді бінарного твердого розчину (для сплавів, які розпадаються), а також кінетику упорядкування сплавів (для сплавів, які впорядковуються) в залежності від пересичення і температури.

Завдання:

1. Побудувати фазову діаграму стану бінарного твердого (для розчину який має тенденцію до розпаду, $E_{mix} > 0$) методом МК.
2. Підібрати критерії зародкоутворення, тобто ті мінімальні характеристики зародка, після досягнення яких його ріст стає практично незворотнім.

3. Провести комп'ютерний експеримент та отримати залежності інкубаційного часу від пересичення бінарного твердого розчину за різних зведених температур. Тут під інкубаційним часом мається на увазі час до появи першого необоротного (закритичного) зародка.

4. Порівняти отримані результати комп'ютерного експерименту з класичною теорією нуклеації Фольмера-Беккера-Дьорінга-Зельдовича.

5. Перейти до сплавів з тенденцією до упорядкування ($E_{mix} < 0$). Розглянути впорядкування стехіометричного сплаву A_3B з ГЦК граткою з утворенням впорядкованої фази $L1_2$ для обох напрямків зміни температури. Побудувати МК методом залежність рівноважного параметру порядку від температури.

6. Оцінити методом МК залежність інкубаційного часу утворення стехіометричної впорядкованої фази A_3B з неупорядкованої від переохолодження.

7. Оцінити методом МК залежність інкубаційного часу утворення впорядкованої фази A_3B з неупорядкованої від відхилення концентрації від стехіометрії.

Методика дослідження. Дослідження використовує стандартний метод Монте-Карло, алгоритм Метрополіса з обмінним механізмом. Для більшої довіри до результатів перед дослідженням кінетики нуклеації досліджується термодинаміка відповідних систем і будуються рівноважні діаграми станів.

Висновки:

1. Комп'ютерний експеримент методом Монте-Карло прогнозує лінійну залежність логарифму інкубаційного часу розпаду пересиченого твердого розчину від оберненого квадрату пересичення. Цей результат моделювання узгоджується з передбаченнями класичної нуклеаційної теорії, в якій зародок народжується відразу майже оптимального складу, а далі просто росте.

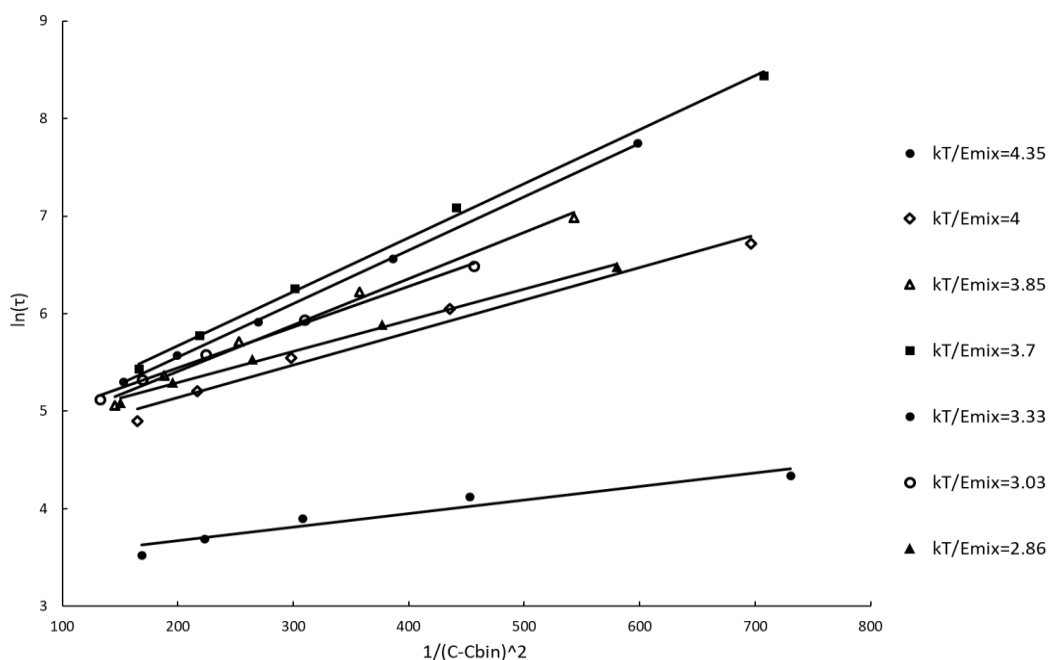

Рис. 1. Сімейство залежностей натурального логарифма інкубаційного часу від оберненого квадрату пересичення за різних зведених температур.

2. Комп'ютерний експеримент Монте-Карло показує, що логарифм інкубаційного часу впорядкованого сплаву $L1_2$ квадратично збільшується зі збільшенням відхилення концентрації від стехіометрії. При цьому коефіцієнт квадратичної залежності інкубаційного

часу від відхилення концентрації від стехіометрії лінійно зменшується з ростом переохолодження, принаймні, в дослідженому інтервалі температур.

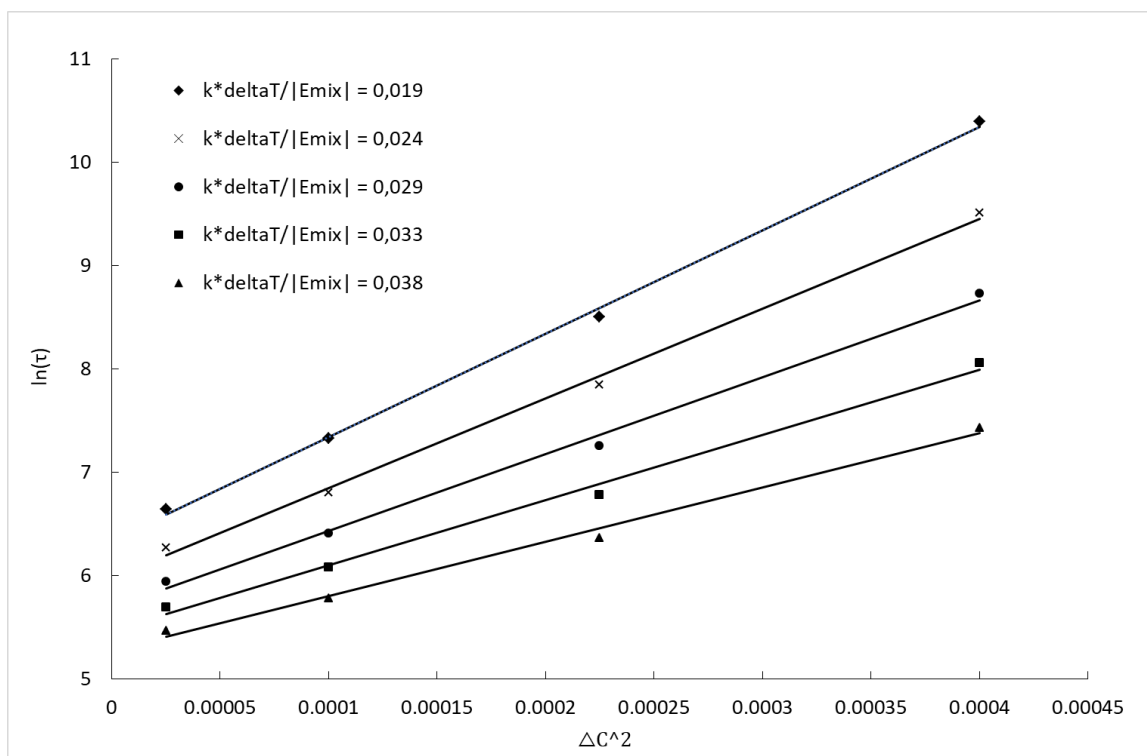

Рис. 2. Сімейство залежностей. натурального логарифма інкубаційного часу τ впорядкованої фази A_3B від квадрату відхилення концентрації від стехіометрії ΔC при різних переохолодженнях.

Список використаної літератури:

1. Kelton K. Nucleation in condensed matter: applications in materials and biology / K. Kelton, A. L. Greer // Elsevier. – 2010. – V. 15.
2. Schmelzer J. W. P. Nucleation theory and applications / J. W. Schmelzer // John Wiley & Sons. – 2006.
3. Soisson F. Monte Carlo simulations of the decomposition of metastable solid solutions: Transient and steady-state nucleation kinetics / F. Soisson, G. Martin // Physical Review B. – 2000. – V. 62, № 1. – P. 203.
4. Bezpalcuk V. Tracer Diffusion and Ordering in FCC Structures-Stochastic Kinetic Mean-Field Method vs. Kinetic Monte Carlo. In Defect and Diffusion Forum / V. Bezpalcuk, R. Abdank-Kozubski, M. Pasichnyy, A. Gusak // Trans Tech Publications. – 2018. – V. 383. – P. 59-65.
5. Gusak A. M. Kinetics of nucleation in the concentration gradient / A. M. Gusak, F. Hodaj, A. O. Bogatyrev // Journal of Physics: Condensed Matter. – 2001. – V. 13, №. 12. – P. 2767.

Науковий керівник: доктор фіз.-мат. наук, професор Гусак А. М.

М.О. Краснюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ТОВЩИНИ ПРОШАРКУ НІКЕЛЮНА ШВИДКІСТЬ РОСТУ ФАЗ Cu_3Sn + Cu_6Sn_5 У СИСТЕМІ $Cu-Sn$.

Оскільки основним провідником в мікросхемах є мідь, а матеріалом який з'єднує мідь з іншими невід'ємними деталями мікросхеми олово, то дослідження реакційної дифузії на межі системи $Cu-Sn$ є актуальною проблемою досліджень. В процесі експлуатації на межі вище вказаних компонент із різних причин, дифузійним шляхом виникають фази Cu_3Sn та Cu_6Sn_5 , які впливають на електричні та механічні властивості контакту. Також ріст фаз

спричиняє ріст пор, що призводить до руйнування контакту. В даний час вченими проводяться дослідження спрямовані на пригнічення росту фаз Cu_3Sn та Cu_6Sn_5 . Наприклад було показано, що збільшення розмірів зерен міді сповільнює ріст фаз $\text{Cu}_3\text{Sn} + \text{Cu}_6\text{Sn}_5$.

Дана робота присвячена експериментальному дослідженню впливу товщини прошарку нікелю, електролітично осадженого на поверхню міді, на швидкість росту фаз $\text{Cu}_3\text{Sn} + \text{Cu}_6\text{Sn}_5$. Нікель електролітично осаджувався на підложку із міді, а потім на нього наносився прошарок олова. Таким чином виготовлявся сандвіч Cu-Ni-Sn , із товщиною мідної плівки до 20 мкм. Було виготовлено три зразки із товщиною прошарку міді 5 мкм, 8 мкм та 20 мкм. Зразки ізотермічно відпалювались (340°C). Через певні проміжки часу з допомогою металографічного мікроскопу та фотоапарату отримувались знімки поперечного перерізу зразка. Перед фотографуванням поверхня перерізу травилася розчином азотної кислоти для затемнення олова. На знімках можна було чітко бачити мідь, олово та утворені фази $\text{Cu}_3\text{Sn} + \text{Cu}_6\text{Sn}_5$, товщина яких збільшувалась з часом ізотермічного відпалу. З допомогою програми Photoshop вимірювалась товщина прошарку вище вказаних фаз. Експериментальні дані залежності товщини фаз від часу відпалу для зразків із товщиною нікелю 5 мкм та 8 мкм нікелю було зведено в таблицю. По отриманим даним побудовано графіки залежності, представлені на (рис.1.).

Побудований графік дозволяє чітко спостерігати залежність росту фаз в залежності від товщини нанесеного нікелю.

Товщина фази (Δh), мм.

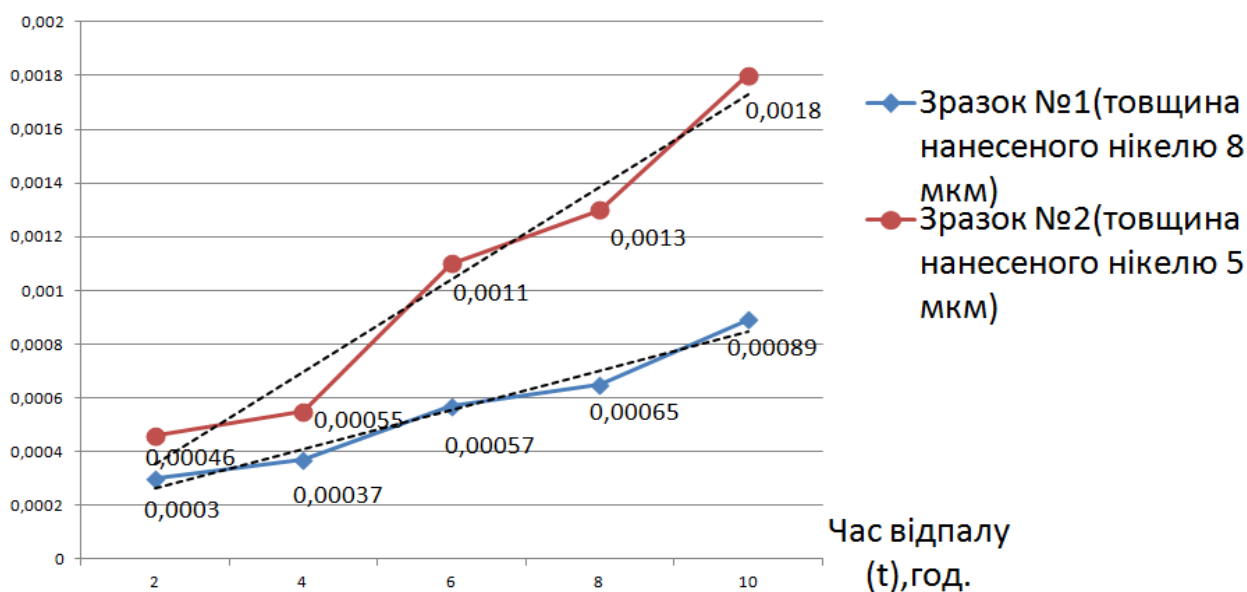

Рис.1. Графік залежності товщини фаз від часу відпалу (при температурі 340°)

Аналізуючи приведений графік, можна зробити висновок, товщина прошарку нікелю значно корелює із товщиною утвореної фази. Також товщина прошарку нікелю значно впливає і на кінетику росту в разі, адже кута нахилу графіків (рис.1.) при різниці товщин фаз значно відрізняються. З допомогою нанесення контрольованого за товщиною прошарку нікелю можна впливати на швидкість росту фаз.

Науковий керівник: к. ф.-м. н., доцент Татарчук Є.В.

ФІЗИКА ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ СТУДЕНТІВ НЕФІЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасне суспільство вимагає від вищих навчальних закладів випускників, які б крім володіння знань, набутих під час навчання за відповідною спеціальністю, мали ділові уміння й професійні навички для якісного та ефективного виконання професійних обов'язків. Тому, виникає потреба постійної модернізації змісту вищої освіти, технологій організації процесу навчання, виявлення пріоритетних цілей та кінцевих результатів освітнього процесу. Особливо це стосується навчання фізики студентів нефізичних спеціальностей.

Провідні науковці В.М. Кухаренко [1; 2], В.І. Овсянніков [2] зазначають, що застосування нових організаційних (технологічних) форм навчання суттєво змінює спосіб отримання та засвоєння знань і взаємодію між студентами та викладачами. У таких моделях джерелом інформації є бази даних в освітньому просторі, де координатором навчального процесу є викладач, а інтерпретатором знань є студент. Дистанційна освіта є формою освіти, яка відрізняється від інших форм способом здобування (надання) освіти, або характером освітньої комунікації, здійснюваної в основному на відстані. Інформаційні і комунікаційні технології (медіа), що використовуються в дистанційній освіті, є його засобами, склад і питома вага яких міняється залежно від технологічного прогресу, ступеня доступності студенту, моделі організації навчального процесу. Вживаних конкретних медіа не є критерієм або видовою ознакою, дистанційної освіти [4]. Для дистанційного навчання фізики студентів нефізичних спеціальностей найоптимальнішим нині є застосування модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище Moodle. Moodle – це безкоштовна, відкрита (Open Source) система управління навчанням. Ця система реалізує філософію «педагогіки соціального конструктивізму» та орієнтована насамперед на організацію взаємодії між викладачем та учнями, хоча підходить і для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного навчання. Moodle працює на десятках мов, в тому числі й українською [5]. Наприклад, на рис. 1 представлено створений курс для дистанційного навчання фізики з розділу «Електромагнетизм» у дистанційному навчальному середовищі Moodle.

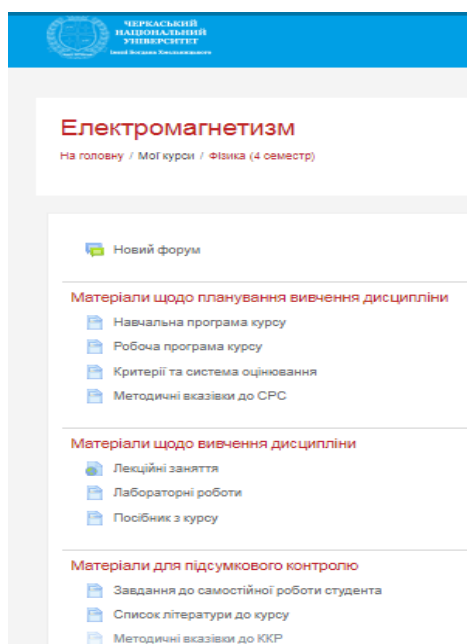

Рис. 1. Створений курс з фізики розділу «Електромагнетизм» за допомогою системи Moodle

Навчання фізики студентів нефізичних спеціальностей у дистанційній формі з використанням Moodle призводить до зростання успішності студентів, уміння та набування професійних навиків, надає можливість навчатися в любий зручний час та самостійно визначеного місця.

Список використаної літератури:

1. Кухаренко В. М. Про систему дистанційного навчання у відкритому дистанційному курсі / В. М. Кухаренко // Інформаційні технології в освіті. – 2012. – Вип. 11. – С. 32-42. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2012_11_6
2. Кухаренко В. М. Про систему дистанційного навчання у відкритому дистанційному курсі / В. М. Кухаренко // Інформаційні технології в освіті. – 2012. – Вип. 11. – С. 32-42. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2012_11_6.
3. Самойленко О. М. Моделі дистанційної освіти та основні етапи їх розвитку м. Київ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Vpo_2011_5_18.pdf
4. Самойленко О. М. Моделі дистанційної освіти та основні етапи їх розвитку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Vpo_2011_5_18.pdf
5. Moodle – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moodle>

Науковий керівник: к.пед.н. доцент Ткаченко Т.В.

О. С. Краснюк, А. В. Ткаченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТФОРМИ MOODLE

Доуніверситетська підготовка старшокласників є важливим чинником їх цілісної підготовки до навчання в університеті, оскільки забезпечує достатній рівень якості засвоєння знань і вмінь з окремих навчальних дисциплін, а також сприяє процесу адаптації до вивчення фундаментальних і прикладних дисциплін, починаючи з першого курсу. Доуніверситетська підготовка старшокласників в Україні має свої особливості залежно від університету, який її здійснює, але найбільш поширеними її видами є такі [1]:

1) короткотермінові (місячні) стаціонарні підготовчі курси інтенсивного рівня [переважно для абітурієнтів, які здобули повну загальну середню освіту до 2007р. (включно) та громадян України, звільнених зі строкової військової служби в рік вступу до ВНЗ];

2) підготовчі курси, основним завданням яких є поглиблена підготовка учнів випускних класів із конкурсних дисциплін, залежно від напрямку підготовки; тривалість зазначених курсів може коливатися від кількох місяців до двох років; різновидом підготовчих курсів є регіональні підготовчі курси, які діють у різних регіонах України і використовують кадровий та інформаційний ресурс певного університету з метою залучення до навчання найбільш підготовлених випускників ЗНЗ; форми навчання – суботня, вечірня, заочна, очно-заочна, дистанційна; термін навчання – від 1-го до 8-и місяців [2];

3) екстернатна форма підготовки до вступу – своєрідне поєднання очної і заочної форм навчання, якою, як правило, користуються старшокласники віддалених регіонів; може бути також дистанційна форма підготовки; практикується навчання в дні шкільних канікул;

4) окремі ліцейні класи або ж ліцеї (гімназії, колеґіуми) при вишах, які враховують специфіку профілів, їм притаманних;

5) підготовчі відділення, що здійснюють стаціонарну підготовку випускників шкіл упродовж певного часу перед вступом до ЗВО [3].

Метою нашого дослідження є з'ясування особливостей організації навчання фізики вступників університетів з використанням сучасної системи дистанційного навчання Moodle.

З метою виявлення обдарованих вступників, надання їм допомоги у виборі професії, залучення до навчання в закладах вищої освіти та реалізації їх здібностей Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького проводить Всеукраїнську олімпіаду закладу вищої освіти з фізики [4]. Олімпіада проводиться у два тури: перший – дистанційний, другий – очний.

З метою організації підготовки учнів до олімпіади з фізики та з метою підготовки до ЗНО виникла необхідність створення дистанційного навчального курсу з фізики.

В останні роки особливої актуальності та значущості набули системи дистанційного навчання і управління дистанційним навчанням як з відкритим кодом (безкоштовні), так і платні, широкоживані та вузькоорієнтовані, які являють собою навчальні платформи, що є за своєю суттю сукупністю програмного забезпечення, котре дозволяє не лише розміщувати навчальні матеріали, реалізовувати спілкування між усіма учасниками навчального процесу, контролювати та коригувати засвоєння знань, умінь, але й здійснювати управління навчальним процесом та отримувати докладну статистичну інформацію про цей процес.

За допомогою функціональних наборів модулів сучасної системи дистанційного навчання Moodle нами створено електронне навчально-методичне забезпечення, яке містить базу онлайн-тестів з розділів «Електричне поле і струм», «Електромагнітне поле», «Атомна і ядерна фізика» для дистанційної підготовки до ЗНО з фізики учнів закладів загальної середньої освіти, технікумів та коледжів у системі Moodle Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (<http://dl.cdu.edu.ua>).

Сформована база містить 50 онлайн уроків та 234 тестових завдання різної форми складності і може використовуватися для підготовки учнів до ЗНО та зрізу знань учнів при вивченні певного розділу фізики, для контролю знань і вмінь учнів перед вивченням відповідного розділу загального курсу фізики. Сформована нами он-лайн база тестових завдань може бути використана у процесі фахової підготовки студентів спеціальності «Фізика та астрономія», «Середня освіта (фізика)» на заняттях з фахово-орієнтованих дисциплін, а також для інтернет-тестувань у формі ЗНО з фізики для учнів закладів загальної середньої освіти.

Список використаної літератури:

1. Інтернет-ресурс [режим доступу: <http://mon.gov.ua>].
2. Муранова Н.П. Особливості підготовки випускників закладів освіти до вступу у вищі навчальні заклади / Н.П.Муранова // Директор школи, ліцею, гімназії. –2011. – №1. – С.68–74.
3. Мартынова Е.А. Теория и практика довузовской подготовки на современном этапе развития образования [Электронный ресурс] / Е.А.Мартынова, Д.Ф. Романенкова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №2. – Режим доступу: <http://www/science-education.ru/102-5721>.
4. Інтернет-ресурс [режим доступу: <https://www.cdu.edu.ua/informatsiya/abiturientam/vstup-2019/olimpiada-chnu-2019.html>].

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри фізики Ткаченко А.В.

К. Ю. Пироженко, Л. О. Кулик

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СТВОРЕННЯ WEB-УРОКІВ З ФІЗИКИ ДЛЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Все більшого поширення в різноманітних сферах життя набувають комп'ютерні (інформаційні) технології. Інформатизація українського суспільства збільшує вплив медіа-технологій і на дітей, які все більше освоюють Інтернет-ресурси для отримання необхідної інформації. З огляду на сучасні реалії, вчитель повинен впроваджувати в освітній процес нові методи подачі інформації, використовуючи комп'ютерні мережі та онлайн-засоби. Важливу роль в удосконаленні форм і змісту освітнього процесу відіграють Web-технології, які відкривають унікальні можливості активізації процесів пізнання, індивідуальної і колективної діяльності учнів, розкривають широкі перспективи у вивченні дисциплін шкільного курсу.

З метою осучаснення навчання фізики у закладах загальної середньої освіти нами розроблено шість web-уроків з фізики для учнів 7-9 класів, з використанням платформи Google Sites. Платформа Google Sites надає безкоштовний доступ до створення власних web-сторінок, на відміну від платформ Wordpress та Goomla.

Розроблені web-уроки: “Явище інерції. Маса тіла” (7 клас), “Сила. Графічне зображення сил” (7 клас), “Потужність” (8 клас), “Внутрішня енергія тіла” (8 клас), “Внутрішня енергія тіла” (8 клас), “Постійні магніти та їх взаємодія” (9 клас), “Рівноприскорений рух” (9 клас).

Рис.1. Зовнішній вигляд Web-уроку.

Структура web-сторінки (рис.1) складається з меню, що включає в себе гіперпосилання на інші web-уроки. На початку сторінки вказано тему уроку та декілька зображень, які відповідають темі. Після цього подано конспект уроку та дидактичні матеріали на допомогу вчителю, знову ж таки, з гіперпосиланнями на шкільні підручники з фізики та інші навчальні матеріали. Кожен web-урок доповнений відео матеріалами.

Завдання відкритого типу та задачі, презентовані у кожному web-уроці, дозволяють учням перевірити рівень засвоєння ними навчального матеріалу.

Web-уроки можна переглянути за даним гіперпосиланням <https://sites.google.com/view/kpfl8>.

Розроблені web-уроки пройшли апробацію під час проходження педагогічної практики показали свою дієвість: активізацію пізнавальної діяльності та розвиток інтересу учнів до вивчення фізики. Подальші дослідження вбачаємо у розробці web-уроків з фізики для учнів 10 класів за нині діючою програмою.

Список використаних джерел:

1. Google Sites [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.google.com/>.
2. Фізика : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів / [В. Г. Бар'яхтар, С.О. Довгий, Ф.Я. Божинова та ін.]; за ред. В.Г. Бар'яхтара, С.О. Довгого. – Х. : Вид-во «Ранок», 2015. – 268 с.
3. Фізика : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / [В. Г. Бар'яхтар, Ф.Я. Божинова, С.О. Довгий, О.О. Кірюхіна]; за ред. В.Г. Бар'яхтара, С.О. Довгого. – Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 240 с.
4. Фізика : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / [В.Г. Бар'яхтар, Ф. Я. Божинова, С. О. Довгий, О. О. Кірюхіна]; за ред. В. Г. Бар'яхтара, С. О. Довгого. – Х. : Вид-во «Ранок», 2017. – 272 с.

СИСТЕМА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ТА ДИДАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО КУРСУ ФІЗИКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Серед пріоритетних напрямків реформування вищої педагогічної школи важливе місце посідають питання оновлення змісту базової методичної підготовки майбутніх фахівців; запровадження ефективних інноваційних технологій навчання; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу закладів вищої освіти. Тому особливого значення на сучасному етапі підготовки конкурентноспроможного фахівця набуває оновлення матеріально-технічного забезпечення на більш сучасне і функціональне.

Фундаментальна теоретична і практична підготовка майбутнього фахівця фізики зорієнтована на формування загальних і фахових компетентностей, що дозволяють йому цілісно бачити наукову проблему та знаходити оптимальний шлях її розв'язання. Перебіг, результативність та ефективність освітнього процесу з фізики значною мірою залежать від наявності та вибору засобів навчання, які, поряд з методами та формами, належать до організаційно-діяльнісного (управлінсько-діяльнісного) компоненту освітнього процесу [4]. Засоби навчання дають можливість спонукати й підтримувати пізнавальні процеси у тих, хто навчається, поліпшувати наочність навчального матеріалу, роблять його доступнішим, забезпечують найбільш точну інформацію про явище, котре вивчається, а також сприяють інтенсифікації самостійної роботи, дають змогу здійснювати її в індивідуальному темпі [1]. Засоби навчання включають і весь комплекс матеріальних засобів педагогічної праці, наявність та якість яких є важливим чинником створення оптимальних умов для здійснення освітнього процесу з фізики.

Навчальними планами підготовки бакалаврів спеціальностей: 014 Середня освіта (Фізика), 104 Фізика та астрономія, 105 Прикладна фізика та наноматеріали Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького передбачено вивчення курсу загальної фізики, який включає в себе шість навчальних дисциплін: «Механіка», «Молекулярна фізика та термодинамік», «Електрика і магнетизм», «Оптика», «Фізика атома» та «Фізика ядра і елементарних частинок». На вивчення кожної навчальної дисципліни відводиться 270 годин, 9 кредитів ECTS. Зокрема: лекції – 30 год., практичні заняття – 30 год., лабораторні заняття – 30 год., самостійна робота – 180 год.

Викладачами кафедри фізики ННІ інформаційних та освітніх технологій розроблено навчально-методичне та дидактичне забезпечення курсу загальної фізики, а саме:

Для проведення лекційних та практичних робіт: 3 навчально-методичні посібники.

Для проведення лабораторних та розрахункових робіт: 5 навчально-методичних посібників та 1 методичні поради для студентів, які вивчають фізику.

Для проведення контролю знань студентів: 2 навчально-методичних та 5 методичних посібників.

Для реалізації самостійної роботи студентів: 2 методичних посібників та 1 посібник-довідник.

Детальний аналіз методичних праць дає змогу стверджувати, що вони органічно поєднуються з навчальними посібниками із загального курсу фізики і є вагомою методичною підтримкою освітнього процесу з фізики у закладах вищої освіти.

З метою осучаснення навчально-методичного та дидактичного забезпечення навчальної дисципліни «Механіка» курсу загальної фізики нами удосконалено інструктивні матеріали до лабораторного практикуму з подальшим розміщенням їх на веб-сервісі Google Classroom, що надасть можливість не лише спільної роботи над завданнями, а й забезпечує двосторонній зв'язок між студентом та викладачем; спілкування в режимі реального часу; оцінювання виконаних завдань тощо.

Список використаної літератури:

1. Заболотний В.Ф. Методика навчання фізики. Загальні питання (в схемах і таблицях з мультимедійними додатками). / В. Ф. Заболотний. – В.: «Едельвейс і К», 2009. – 112 с.
2. Грищенко В. Використання сервісу GOOGLE CLASSROOM для управління освітніми процесами / В. Грищенко, І. Юстик [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2015-10-06-06-17-54>
3. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
4. Кузьмінський І. А. Педагогіка вищої школи. / І. А. Кузьмінський: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
5. Кулик Л. О. Механіка: Навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.040201 Фізика класичних і педагогічних університетів / Л. О. Кулик, А. В. Ткаченко, О. І. Богатирьов – Черкаси: ЧНУ імені Богдан Хмельницького, 2014. – 84 с.

СЕРІЯ

**«ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»**

ПСИХОЛОГІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАНІПУЛЯТОРА

У всі часи можна було зустріти людей, які прагнули досягти бажаного, шляхом прихованого впливу на свідомість іншої людини. В широкому сенсі слова маніпуляція – один із видів взаємодії людей, який неминуче виникає у процесі спілкування і навіть в процесі простого безконтактного спостереження за тими чи іншими подіями.

Кожного дня люди потрапляють у професіональні пастки маніпуляторів, навіть не здогадуючись про це. Ми можемо підкорятися чужій волі, сприймаючи її за власні думки та бажання. Тому буде доцільно розглянути характерні риси особистості маніпулятора та особливості його поведінки.

Еріх Фромм говорив, що «речі можна розчленовувати, речами можна маніпулювати без ушкодження їх природи. Але людина – не річ» [5, с. 10]. Ви не зможете розчленувати її, не зруйнувавши, не вбивши. Ви не можете маніпулювати нею, не завдаючи їй шкоди, не вбиваючи її.

Поняття «маніпулювання» знаходиться в центрі уваги сучасного соціогуманітарного знання. Так, в роботах вітчизняних дослідників маніпулювання розуміється як форма духовного впливу, приховане панування, здійснюване насильницьким шляхом, управління внутрішнім світом людини, його духовністю [2].

Причини прагнення людей до управління іншими бувають різними, але загалом їх можна розділити на три види:

1. Особистісні прагнення: самоствердження, реалізація своїх здібностей, потреба душевного тепла.

2. Фізіологічні причини: здобуття житла, їжі та інших елементів добробуту, прагнення до позитивних емоцій з ціллю психічного самозбереження.

3. Соціальні причини: визнання іншими людьми, схвалення суспільством, реалізація та популяризація своїх ідей, слава, хороша репутація і т.д. [1].

Відомий психолог Е. Шостром виділяє такі типи маніпуляторів:

1. Маніпулятор-диктатор. Це своєрідний тиран, направо і наліво роздає укази, що сиплються окриками, погрозами. Він прагне керувати оточуючими за допомогою грубої сили суворого і жорстокого слова і, звичайно, дії.

2. Маніпулятор-калькулятор (обчислювач). Така людина в спілкуванні з людьми постійно шукає вигоду, його наміри корисливі. Він весь час щось вираховує, вигадує, бажає залишатися «у виграшному становищі» в будь-якій ситуації.

3. Маніпулятор-ганчірка. Підкорює всіх своєю інфантильністю, безпечністю, безвільністю, слабкістю. Хоче, щоб його жаліли, щоб були поруч тільки з ним, сам «стелиться» і бажає, щоб «стелилися» біля нього.

4. Прилипало. Цей маніпулятор прагне бути веденим, керованим, керованою. Він теж слабкий і безвладний.

5. Маніпулятор-суддя. Вічно всім незадоволений, засуджує і критикує весь світ, приписує кожній людині мислимі і немислимі гріхи, бачить у кожному ворога, брехуна.

6. Маніпулятор-захисник. Готовий вигородити, виправдати будь-який вчинок близької людини.

7. Славний хлопець. Цей маніпулятор вбиває наповал своєю добротою, але доброта його нещира, солодкаво до нудотності, нав'язлива. Така людина, мило посміхаючись, готова піти на будь-яку підлість.

8. Маніпулятор-хуліган. Ця людина звикла «наводити порядок» у своєму оточенні за допомогою кулаків, агресії, сили, пияцтва. Він громить все і вся, якщо хтось не згоден з ним[4].

На думку Е. Шострома, для будь-якого маніпулятора характерні такі особистісні якості як брехня, фальш, недовіра, відстороненість від людей. Е. Шостром підрозділяє всіх маніпуляторів на активних (хуліган, диктатор), пасивних (ганчірка, прилипало), що конкурують (обчислювач) і байдужих.

Згідно з доктором Джорджем Саймоном, зазвичай маніпулятори демонструють таку поведінку:

- Приховують частину правди. Це сама витончена форма брехні, тому що якщо ви отримуете лише частину правди, а інша частина навмисно ховається, то не можете зробити правильні висновки. А якщо ви вказуєте маніпулятору на те, що він вас обманює, він парирує це словами: «Я не брехав, просто приховав частину правди» або «Я не знав, що ця частина правди була для тебе важлива».

- Ухиляються від відповідей. Причина в тому, що коли ви хочете знайти раціональне зерно в їх словах, то розумієте що його там немає. Тому ви не отримаєте прямої відповіді на пряме запитання.

- Заперечують. Вони не визнають того, що маніпулюють.

- Виляють. Вони завжди можуть знайти виправдання своїй поведінці.

- Грають на почутті провини. Якщо ви в чомусь завинили (навіть кілька років тому) вам це пригадають і зажадають поступок.

- Соромлять. Причому як правило навіть в тому, що самі люблять робити.

- Зображують жертву. Це улюблений прийом маніпуляторів – вони обіграють ситуацію таким чином, що виставляють вас самих маніпулятором.

Не можна не сказати також про те, що маніпулятори – це дуже конфліктні люди. Навіть у ситуаціях, коли їм йдуть на зустріч, їх може щось не цілком влаштовувати. Вони використовують свої прийоми швидше для психологічного задоволення, ніж для досягнення реальних цілей [3].

Маніпулятор – людина, що використовує інших для досягнення своїх цілей. Їх вплив зазвичай не усвідомлюється людиною, а тому вона не може контролювати чи протистояти їм, не маючи спеціальних навиків. Маніпуляції існували в усі часи, оскільки це невід'ємна частина комунікацій між різними людьми. В певній мірі, це можна пояснити тим, що ми звикли керувати і бути керованими.

Список використаних джерел:

1. Адамчик В.В. – авт.-сост. 200 способів успешного манипулирования человеком. Минск: Харвест, 2011. 320 с.
2. Бессонов Б.Н. Идеология духовного подавления. М., 2008.
3. Саймон Дж. Кто в овечьей шкуре? Как распознать манипулятора. М.: Изд-во: Альпина Паблишер, 2014. 190 с.
4. Шостром Е. «Анти-Карнеги», или Человек-манипулятор. Мережевий доступ: <http://nkozlov.ru/library/s42/d395/?full=1>
5. Fromm E. "Man Is Not a Thing", Saturday Review, March 16, 1957, pp. 9-11.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Драгола Л.В.

Л. О. Гриб

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ПІДЛІТКІВ

Психосоматичні розлади супроводжують життя сучасної людини, являючись реакцією організму на стресори зовнішнього та внутрішнього середовища, які пов'язані з швидким темпом розвитку сучасного світу, інтенсифікацією науково-технічного прогресу та зростанням кількості інформації та необхідності швидкої її обробки. Психосоматичні розлади – це соматичні захворювання в етіології яких, у частини пацієнтів, суттєву роль

відіграють психологічні фактори. Все більшу і більшу поширеність набувають психосоматичні розлади у дітей та підлітків. В даний час їх число досягає 40-68% від кількості які звернулися за допомогою до педіатрії [49].

Тематику робіт, що стосується психосоматичних захворювань висвітлювали такі вчені як Ф. Александер, Л. Чертог, Дж. Браун, А. Мічерліх, Г.К. Ушаков, А.Б. Смулевіч, І.Г. Малкіна-Пих, Ю.Ю. Єлісеєв, Д.М. Ісаєв, Ю.Ф. Антропов, В.М. Корольчук, М.С. Корольчук та інші [2; 4; 34; 19; 20; 31; 35; 36]. Дослідження психосоматичних розладів підлітків представлено в роботах А.Ю. Довженко, А.В. Катасонової, Н.А. Кравцової, Л.В. Ричкової, А.Н. Родіонова, Є.Г. Філатової та ін. [1; 2; 7; 8; 9].

Підлітковий вік є особливим періодом в філогенезі людини, так як є переломним і насиченим змінами у фізичній та психологічній сфері особистості. Важливими соціально-психологічними новоутвореннями підліткового віку є особистісне самоствердження, дорослість, потреба в спілкуванні, значне збільшення контактів, перегляд установлених раніше переконань та уявлень, формування нового світогляду, засвоєння цінностей і норм підліткового середовища тощо. Змінюється тип реагування підлітка, стаючи більш емоційним та демонстративним [6]. Поряд з цим підліток переживає кризу підліткового віку, що супроводжується появою таких новоутворень, як прояв інстинкту стадності, бажання зайняти своє місце в групі ровесників, бажання завоювати авторитет, орієнтація на вимоги референтної групи, підвищена увага і вимогливість до себе, прагнення до дорослості. Саме завдяки описаним новоутворенням підлітковий вік називають «важким». Проблема дитячої агресивності є актуальною для підліткового віку, оскільки саме в цьому віці посилюється негативізм, з'являється демонстративна поведінка, проявляються випадки агресивної жорстокості.

Про взаємозв'язок агресивності та психосоматичних розладів свідчать дослідження Т.Б. Єременко. Результати дослідження дають можливість стверджувати про те, що домінуючим типом агресії в підлітків схильних до психосоматичних розладів є непряма агресія, вербальна агресія, підозріливість та роздратування. Крім того, простежується тенденція до накопичення почуття образи, яка обумовлюється гнівом, невдоволеністю і пов'язаними з цим стражданнями. При порушенні формування почуття довіри до оточуючого світу, самостійності, автономності, ініціативності та соціальної активності, в особистості виникають передумови до виникнення недовіри, заниженої самооцінки, почуття провини, надмірної сором'язливості тощо. Наслідком таких процесів стає виникнення викривлення міжособистісної взаємодії, а також до появи соціально-дезадаптивної поведінки, зокрема проявів агресивності. Крім того, результати проведеного дослідження демонструють тенденцію до прояву відкритої агресії у підлітків з захворюваннями кишково-шлункового тракту, тоді як хворі на бронхолегеневі хвороби проявляють схильність до імовірної агресії [3].

Значний вплив на розвиток особистості підлітка має освітній заклад та позашкільні навчальні заклади. Розглянемо особливості та основні причини виникнення конфліктів в шкільному середовищі. До них відносять: недостатнє розуміння навчального матеріалу, невмотивованість оцінювання навчальної діяльності, некоректне ставлення до учня, завищені вимоги, невідповідність прав та обов'язків учня, неритмічність роботи. У випадку, коли вчитель має низький рівень професіоналізму, виникає погіршення успішності учня з подальшою появою негативного емоційного фону, появи почуття незадоволення, страху відвідувати уроку, що призводить до погіршення соматичного стану дитини.

Невмотивованість оцінювання навчальної діяльності є важливою в контексті розгляду підліткового віку, оскільки діти дуже чутливі до оцінювання саме в перехідному віці. Відповідно оцінювання має носити об'єктивний і справедливий характер. Оцінювання має відповідати витраченим на навчання зусиль та, у випадку зниження оцінки, має містити чіткі характеристики зниження балу.

Некоректне, нешанобливе ставлення до учня, яке проявляється у авторитарному ставленні до учнівського колективу. Сучасна система освіти потребує налагодження такого

діалогу між учнями та педагогами, який базуватиметься на взаємоповазі та уважного ставлення до індивідуальності кожного учня. Лише за таких умов процес формування особистості учня відбуватиметься гармонічно, з чітким баченням власної позиції та відчуттям безпеки.

Вимогливість, що супроводжує освітній процес, покликана стимулювати дітей, які ще не здатні контролювати свою діяльність, до навчання, самостійної організації навчання. Проте невмотивовано завищена вимогливість учителя викликає протест у підлітка, а іноді й зворотню реакцію, коли учень взагалі припиняє працювати, демонстративно не виконуючи завдання вчителя. Це призводить до напруження в стосунках, нерозуміння й конфліктів.

Невідповідність прав та обов'язків учня призводить до конфліктних ситуацій двох видів. Перший вид конфліктних ситуацій викликає підліток, який прагне розширити свої права, але при цьому мати якнайменше обов'язків. Він маніпулює поняттями «Я – дорослий» і «Я – дитина» залежно від своїх бажань і ситуацій, у які потрапляє. Другий вид конфліктної ситуації створюють дорослі, позбавляючи дитину її прав і розширюючи коло обов'язків. Як приклад – обов'язок беззаперечного виконання всіх вимог дорослих за неможливості їх обговорення дитиною, висловлення свого ставлення й відмови від виконання. Обидві ситуації призводять до конфліктів, виходом із яких є врівноваження прав та обов'язків підлітка.

Таким чином, соціальне оточення підлітка відіграє основну роль у формуванні його системи цінностей, вподобань, переконань, а також емоційного стану, який чинить вплив на соматичний стан підлітка.

Список використаної літератури:

1. Антропов Ю.Ф. Психосоматические расстройства у детей и подростков. /Ю.Ф.Антропов, Ю.С.Шевченко. – М.: Издательство Института психотерапии, Изд-во НГМА, 2000. – 320 с.
2. Брызгунов И.П. и др. Психосоматика у детей. /И.П.Брызгунов. – М.: Психотерапия, 2009. – 480с. – (Из практики педиатра).
3. Єременко Т.Б. Типологія акцентуацій характеру підлітків з психосоматичними розладами / Т.Б. Єременко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – К.: ГНОЗІС, 2009. – Том. XI. – Ч. 6. – С. 164 – 173.
4. Исаев Д.Н. Эмоциональный стресс, психосоматические и соматопсихические расстройства у детей. /Д.Н.Исаев. – СПб.: Речь, 2005. – 400 с.
5. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 288 – 318.
6. Масік О.І., Піпа Л.В., Лисиця Ю.М. Особливості клінічної картини психосоматичних розладів у підлітків // Вісник Вінницького національного медичного університету. Клінічні дослідження. – 2016, №2 (Т.20). – С. 390 – 393.
7. Сандомирский М.Е. Психосоматика и телесная психотерапия: Практическое руководство. / М.Е. Сандомирский. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 592с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
8. Турецька Х. Теоретичні основи психосоматичного підходу [Електронний ресурс] / Х. Турецька Режим доступу: <http://psytopos.lviv.ua/studentam>.
9. Харченко Д. М. Психосоматичні розлади: теорії, методи діагностики, результати досліджень: Монографія. – К.: Міленіум, 2009. – 280 с.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Шавровська Н.В.

А. В. Грибук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГА

Специфіка роботи практичного психолога, система методів, які він застосовує в процесі вирішення професійних завдань, вимагають високого рівня його особистісного розвитку, зокрема особистісних якостей, які є важливим інструментом його професійної діяльності, та

передбачає постійне пізнання ним самого себе, позитивну Я-концепцію й само ставлення, психокорекцію власних проблем. Особливо, це стосується процесу навчання у вищій школі, коли відбувається інтенсивне професійне становлення студента як фахівця. Професійне становлення, зростання особистості майбутнього психолога як професіонала входить нині до кола пріоритетних завдань вищої школи. Відтак особливої уваги потребує вивчення складових цього процесу, його психологічних детермінант та умов.

Термін «професійне становлення фахівця» це - незворотно спрямована закономірна зміна основних компонентів структури (формування професійно важливих якостей) особистості працівника, яка відбувається у процесі набуття професійної освіти та опанування ним професійною діяльністю, розвитку професіонала, реалізації професіоналізму, професійної самореалізації та самоактуалізації в цій діяльності [2].

У психологічній літературі професійне становлення розглядається у контексті загальної проблеми життєвого становлення особистості. В якості окремі аспекти проблеми професійного становлення вчені досліджували: розвиток особистості у процесі професійної діяльності, професійне самовизначення та деструкції, кризи професійного становлення, умови та ефективність професійної діяльності, адаптація людини до професійної діяльності, самодіяльність професійного становлення [1].

Проблема професійного становлення майбутнього психолога широко представлена у працях О. Бондаренко, С. Васьківської, Ж. Вірної, В. Власенко, Л. Долинської, О. Дусавицького, П. Горностай, Т. Говорун, Є. Заїки, О. Іванової, В. Карікаш, Н. Коломінського, Н. Крейдуна, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, Л. Терлецької, Л. Уманець, Н. Шевченко, Н. Чепелевої, Т. Щербакової, Т. Яценко. Ними висвітлюються питання актуальності особистісного зростання психолога під час навчання, розвитку його професійного мислення, комунікативної сфери, ціннісно-сміслового ставлення до професії, умов формування професійно значущих якостей, визначена роль активних методів навчання та інтерактивних методик у процесі професійної підготовки, схарактеризовано вплив виховного чинника на становлення його особистості, особливості підготовки до різних аспектів професійної діяльності тощо.

Розглядаючи підготовку майбутніх практичних психологів як період професійного становлення, можна припустити, що цей процес розвитку професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь, супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії [5].

Т. Кудрявцев [4] розглядає «професійне становлення» як тривалий процес розвитку особистості із початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Центральною ланкою цього процесу виступає професійне самовизначення. Вчений також вважає, що професійне становлення не є короточасним актом, що охоплює лише період навчання у ВНЗ. Воно є тривалим, динамічним, багаторівневим процесом, що складається із чотирьох основних стадій (виникнення професійних намірів; безпосереднє професійне навчання; процес активного входження в професію; повна реалізація особистості в професії). Перехід до кожної наступної стадії закладається в ході попередньої і супроводжується виникненням у суб'єкта ряду суперечностей і криз.

На думку Е. Зеєра, професійне становлення, будучи «формоутворенням» особистості, адекватної вимогам професійної діяльності, припускає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціальної взаємодії особистості, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності. Такий підхід до розуміння процесу соціалізації дозволяє говорити про те, що особистість у цьому процесі повинна змінитися так, щоб відповідати вимогам професійної діяльності [4].

З нашої точки зору, професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, повинне розглядатись у контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значимих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей тощо.

Проблема професійно-особистісної підготовки психолога-практика включає чотири взаємопов'язані аспекти: побудову теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів; розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблем власне професійного самовизначення спеціалістів, провідною з яких є проблема професійної ідентифікації [5].

В. Панок [3] вказує на значимість процесу професійної підготовки в межах навчання у ВНЗ та пропонує трирівневу структуру отримання професійних психологічних знань. Основу першого, загальнонаукового рівня мають становити теорії, гіпотези та факти, що встановлені в дослідженнях. Другий рівень - це практична психологія, третій - прийоми і досвід роботи у конкретній техніці (техніках), або так званий індивідуально-типологічний рівень, покликаний урахувати особливості кожної особистості, що навчається.

На нашу думку, навчальний процес у ВНЗ повинен орієнтуватись на використання ряду психологічних засобів активізації професійного становлення студентів у формах як цілеспрямованого застосування психодіагностики професійно важливих якостей, консультування, так і соціально-психологічних тренінгів (СПТ) професійного і особистісного зростання, спрямованих на активізацію відповідних структур в особистості майбутнього спеціаліста. Участь у тренінгових групах дозволить студентству оволодіти системою відповідних психологічних знань, сприятиме зростанню самопізнання учасників та здатності до позитивного самоставлення до себе і життя, стимулюватиме розвиток здатності аналізувати власну поведінку з метою допомоги собі й іншим у досягненні більш ефективних міжособистісних взаємин.

Сучасні дослідники використовують різні методи та різновиди СПТ, проте керуються у своїй роботі спільними позиціями. Насамперед, це орієнтація на широке використання навчального ефекту групового впливу; реалізація принципу активності суб'єкта через включення в навчання, виконання спеціальних вправ; створення в процесі роботи групи ситуацій, у яких членам групи необхідно самим знайти розв'язання проблеми; поєднання інтелектуальних та емоційних аспектів психіки [1].

Отже, оптимізація процесу особистісно-професійного розвитку також повинна включати необхідність формування професійних установок, умінь та навиків. Серед детермінант успішного професійного становлення майбутніх психологів у період навчання у ВНЗ також можна виокремити морально-етичне вдосконалення їхньої особистості, сприяння самореалізації та вирішенні особистих психологічних проблем, активізацію професійної мотивації, єдність змісту, форм, методів навчання, суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачами та студентами. Крім того, важливою передумовою ефективної професійної діяльності практичного психолога виступає процес гармонізації особистості, що забезпечує рівень його майстерності. Одним із провідних методів формування гармонійної особистості фахівця-психолога виступає принцип особистісного підходу, про необхідність розробки та запровадження якого у навчально-виховну систему говорять чимало зарубіжних та вітчизняних учених.

Список використаної літератури:

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учеб. пособ. для вузов. Москва, 2001. 511 с.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога. Луцьк, 2003. 320 с.
3. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема. Вопросы психологии. 1988. № 2. С. 19–26.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва, 2003. 336 с.
5. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибокої психокорекції: підготовка психолога практика, 2008. 226 с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент С. М. Аврамченко

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА

Підлітковий вік – перехід від дитинства до дорослості, у якому опукло переплітаються суперечливі тенденції. З одного боку, для цього складного періоду показові негативні прояви, дисгармонійність у структурі особистості, згортання раніше сталої системи інтересів дитини, що протестує характер його поведінки стосовно дорослих, з іншого боку, підлітковий вік відрізняється і безліччю позитивних факторів: зростає самостійність дитини, більш різноманітні і змістовні стають відносини з іншими дітьми і дорослими, значно розширюється сфера його діяльності. Головне даний період відрізняється виходом дитини на якісно нову соціальну позицію, у якій формується його свідоме відношення, до себе як до члена суспільства.

Формування особистості – це процес освоєння спеціальної сфери суспільного досвіду. Адже в результаті цього освоєння відбувається формування нових мотивів і потреб, їхнє перетворення і супідрядність. Друге «народження» особистості (за А. Н. Леонтьєвим) пов'язують саме з підлітковим періодом і поєднується це з усвідомленням мотивів своєї поведінки і можливістю самовиховання. Виражається у прагненні і здатності усвідомити свої мотиви і проводити активну роботу по їх підпорядкуванню і перепідпорядкуванню. Тому для дорослих важливо розуміти чим керуються підлітки у своїй поведінці, чого прагнуть і які психологічні труднощі мають.

У науковій літературі визначають низку характерних рис молоді: зверненість у майбутнє, максималізм, романтичність, мрійливість, схильність до філософствування. З метою вивчення психологічних потреб та можливостей їх реалізації нами було проведено опитування серед підлітків, в якому були виявлені психологічні особливості сучасної молоді. Розглянемо їх детальніше.

○Фізичний розвиток. Молоді люди сьогодення не завжди випромінюють красу і здоров'я. Часто за доглянутим тілом приховуються слабке здоров'я та хвороби. Загрозою фізичному розвитку та здоров'ю є активні експерименти дівчат та хлопців з власним тілом (шкідливі звички, ранні сексуальні стосунки, значні фізичні навантаження).

○Інтелектуальний розвиток. Спостерігається поверхова поінформованість і обізнаність у певних колах питань, відсутність глибини знань, очевидно, спричинені не читанням книг. Часто у молодих людей відсутня критичність сприйняття пропонованої інформації. Поширеним є наслідування моделей поведінки, запропонованих у засобах масової інформації, особливо у соціальних мережах. Поряд з цим характерною рисою є той факт, що поставлені завдання навчального, пізнавального характеру досить швидко виконуються (заслуга комп'ютерних ігор, Інтернету). Поряд з цим креативність, оригінальність, здатність до нестандартних рішень не розвиваються.

○Особистісний розвиток. У даному аспекті у сучасної молоді наявні песимістична налаштованість на майбутнє (іноді навіть відчувається приреченість). Більшість мають труднощі із визначенням сенсу життя, слабку мотивацію до праці. Наявне небажання дорослішати, присутній страх самотності, не сумісний з успіхом. Здебільшого юнаки та дівчата амбітні, тобто заявляють високий рівень домагань, поряд з цим активно потребують віри, зокрема, віри у себе.

○Міжособистісні стосунки. Представники сучасної молоді надто чутливі до неправди, скептичні, тонко розуміють підтекст. Розкуті, чужі границі відчувають слабо, поряд з цим мають достатню кількість психологічних комплексів. Часто проявляють залежність від думки інших, від моди; мають труднощі з розумінням та вираженням власного спектру почуттів.

○Громадянська позиція. Переважна більшість опитаних розуміє необхідність бути свідомим громадянином, більшість визнають роль президента (покращувати життя народу), хоча влада на даному етапі своєї діяльності їх дивує.

Характерними для підліткового віку є імітації. Частіше імітується поведінка значимого дорослого, який досяг визнаного успіху, причому в першу чергу увага звертається на зовнішню сторону. При недостатній критичності і несамотійності в судженнях такий зразок для наслідування може вплинути на поведінку підлітка. Порівняно рідко виявляється в підлітків негативна імітація, коли визначена людина вибирається як негативний зразок.

Тому дорослим доцільно у взаємодії з підлітками враховувати їх психологічні потреби:

- необхідність визнання;
- потреба структурування часу;
- очікування заохочення;
- бажання отримати позитивний результат при мінімальних зусиллях;
- прагнення бути собою за будь-яких обставин;
- самоствердження через виділення з-поміж інших;
- намагання бути помітним, страх «не бути».

Отже, психологічні потреби сучасної молоді досить суперечливі, що потребує внесення суттєвих коректив у взаємодію дорослих з підлітками.

Список використаних джерел:

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 245 с.
1. Волков Б.С. Психология подростка. – М., 2002. – 289 с.
2. Захаров А. И. Неврозы у детей и подростков: Анамнез, этиология и патогенез. – Л.: Медицина, 1988. – 248 с.
3. Казанцева В.Г. Подросток. Трудности взросления /2-е издание, дополнительное. – СПб.: Питер, 2008. – 234 с.
4. Кле М. Психология подростка. Психосексуальное развитие. – М., 1991. – 214 с.
5. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків // Шкільний світ. – 2007. – Трав. (№ 17). – С. 2-9.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Шавровська Н.В.

О. О. Жовтоног

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ТАРГЕТИНГОВОЇ РЕКЛАМИ

На сьогоднішній день таргетингова реклама займає одне із провідних місць серед найефективніших видів реклами. Вона найчастіше застосовується в Інтернеті (сайти, інтернет-магазини, соціальні мережі). Таргетинг – це рекламний механізм, що дозволяє виділити зі всієї наявної аудиторії тільки ту частину, яка задовольняє заданим критеріям (цільову аудиторію), і показати рекламу саме їй. Розрізняють декілька видів таргетинга, проте основними є: поведінковий, тематичний, таргетинг по інтересам, соціально-демографічний таргетинг, географічний таргетинг.

В таргетинговій рекламі важливим є саме пошук цільової аудиторії. Це підтверджують результати експерименту дослідників із університету Огайо. Досліджуваним демонструвалася реклама яка мала ефект лише в тому випадку, коли ці досліджувані хоча б малою мірою, але мали плани, пов'язані із використанням рекламованого товару, або ж його аналогів. Проте, в ході експерименту, іншій групі досліджуваних повідомили, що реклама, яка буде їм демонструватися, була підібрана згідно їх інтересам, вподобанням тощо. Результат показав, що ця група досліджуваних зацікавлювалися продуктами реклами, навіть якщо насправді ця реклама не входила в число їх інтересів [2]. В даному випадку спрацював механізм ідентифікації – процес ототожнення індивіда з тим або іншим об'єктом, людиною або групою, що відбувається на основі засвоєння ним властивостей, стандартів, цінностей,

соціальних установок і ролей [1]. Якщо рекламований продукт має позитивні для індивіда характеристики (наприклад статусність, вишуканість), то знання про те, що такий продукт пов'язали з ним буде приємним. Також таргетингова реклама використовує "ефект ореолу" – результат дії загального враження про що-небудь (явище, людину, речі) на сприйняття деяких його особливостей [3]. Людина готова сприймати певний бренд або річ, надавати їм перевагу лише тому, що певна риса, яка відповідає цьому бренду/товару, вже робить їх гарними, правильними, підходящими. Вибір цих рис залежить від цінностей людини, а також від вікових особливостей. Наприклад підлітки орієнтуються на своїх успішних та популярних однолітків. Тому мережа магазинів, в яких вони купляють одяг буде привабливою, буде відповідати їх цінностям, допомагати у віднесенні себе до певної соціальної групи. І таргетингова реклама вивчає ці особливості, щоб підібрати саме ту рекламу, яка гіпотетично буде цікава даній людині.

Отже, таргетингова реклама враховує вікові особливості індивіда, цінності, вподобання. Вона враховує історію пошукових запитів людини, продукцію, яка була переглянута, місце знаходження людини. Поєднуючи цю інформацію, маркетологи разом із власниками Інтернет-мереж демонструють користувачу відібрану рекламу. Вона буде використовувати механізм ідентифікації, ефект ореолу.

Проте, таргетингова реклама не є ідеальним методом. Вона не буде ефективною вже тоді, коли програма невірно вираховує інтереси споживача, що може статися за багатьох причин: хтось інший буде користуватися електронним пристроєм, пошуковий запит було введено помилково. До того ж, більшість програм не здатні враховувати індивідуальний досвід кожного індивіда, який є унікальним. Тому, при створенні Інтернет-реклами важливо використовувати ще й інші методи, та пам'ятати, що успіх реклами буде лише у випадку рекламування якісного товару.

Список використаної літератури:

1. Мещеряков Б.Г, Зинченко В.Б Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В.Б Зинченко . – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2004. – 672 с.
2. Лебедев-Любимов А.Р. Психология рекламы / А.Р. Лебедев-Любимов .— СПб.: Питер, 2002. — 368 с
3. Щербаков С.П. Таргетированная реклама. Точно в яблочко / С.П. Щербаков .— СПб.: Питер, 2019. – 352 с.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Сірик І. В.

Я.П. Ігнатюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Люди, які створюють сім'ю, прагнуть задовольнити ряд потреб – в любові, в дітях, в переживанні загальних радощів, в розумінні, спілкуванні. Проте створення сім'ї – це не тільки реалізація ідеальних уявлень про шлюб, які склалися у майбутнього подружжя. Це реальне життя двох, а потім і декількох людей, у всій її складності і різноманітності. Вона включає безперервні переговори, укладання угод, компроміси і, звичайно, подолання труднощів, вирішення конфліктів, які є в кожній родині.

Сімейні конфлікти – це «конфлікти, що виникають між членами однієї сім'ї як з приводу питань життєдіяльності сім'ї, так і з приводу задоволення різноманітних потреб її членів, відповідності рольової поведінки очікуванням» [3, с. 25].

Подружжя можна розглядати з двох основних позицій: як малу соціальну групу і як соціальний інститут. У першому випадку мова може йти про соціально-психологічний (емоційно-психологічний), а в другому – про соціологічний (інструментальний) рівні групового спілкування. Виходячи з цього, перша група конфліктів буде обумовлена в основному особистими якостями подружжя та особливостями сімейних відносин. Друга – впливом зовнішніх суб'єктивно-об'єктивних умов на подружні стосунки.

У повсякденному сімейному житті відрізнити внутрішні причини конфліктів від зовнішніх буває непросто. Одні й ті ж зовнішні впливи можуть викликати часом діаметрально протилежну реакцію у різних подружніх пар. Наприклад, важкі фінансові та побутові умови для однієї сім'ї можуть стати причиною постійних конфліктів і навіть розлучення, а для іншої – одним з основних чинників зміцнення сімейних уз.

А. Харчев і В. Мацковський виділили кілька причин сімейних конфліктів:

- 1) невідповідність молодих людей до різкої зміни способу життя;
- 2) складність відносин між поколіннями;
- 3) гедоністичне ставлення до шлюбу (коли від нього чекають одних тільки приємних несподіванок) [2].

Сімейні конфлікти зазвичай пов'язані з прагненням людей задовольнити ті чи інші потреби або створити умови для їх задоволення без урахування інтересів партнера. Конфлікт, як правило, породжується не однією, а комплексом причин, серед яких досить умовно можна виділити основну причину.

В свою чергу, В. А. Сисенко [3] виділив наступні причини подружніх конфліктів:

- незадоволеність потреби в цінності і значущості свого «Я», порушення почуття гідності з боку іншого партнера;
- незадоволеність сексуальних потреб одного з подружжя;
- незадоволеність потреби одного або обох в подружжі в позитивних емоціях: відсутність ласки, ніжності, турботи, уваги і розуміння;
- пристрасті одного з партнерів до спиртних напоїв, азартних ігор, наркотиків.
- фінансові розбіжності подружжя: питання взаємного бюджету, утримання сім'ї, вкладу кожного з партнерів у її матеріальне становище;
- незадоволеність потреби у взаємодопомозі, взаємній підтримці, у співпраці з питань поділу праці в сім'ї, ведення домашнього господарства, виховання дітей, у стосунках з батьками і т. д.;
- різні потреби та інтереси у проведенні відпочинку та дозвілля, розбіжності в захопленнях [3].

Дана класифікація не може показати всього різноманіття подружніх конфліктів, але дає можливість систематизувати основні з них. Розглянемо деякі з цих конфліктів [3].

Поширеною психологічною проблемою у молодого подружжя є проблема взаємодії з батьківськими сім'ями. Вона може породжуватися більшою мірою кимось з подружжя або батьками. У першому випадку недостатня зрілість одного з молодих людей, його емоційна залежність від батьківської сім'ї не дозволяє сформуватися нормальній подружній системі. Багато молодих людей далеко не відразу усвідомлюють, що тепер всі проблеми, труднощі, спірні питання вони повинні вирішувати саме один з одним, а не зі своїми батьками [3].

У другому випадку проблема походить від батьків, яким важко знизити ступінь своєї участі в житті своєї дитини. Молода пара повинна встановити територію, відносно незалежну від батьківського впливу, а батькам, у свою чергу, необхідно змінити способи взаємодії з дітьми після того, як ті створили власну сім'ю.

Як стверджують соціологи витоки багатьох конфліктів у молодих сім'ях слід шукати в боротьбі за верховенство в сім'ї. Причому установка на лідерство стосується не тільки суто побутових проблем шлюбу (як витратити гроші, де проводити відпустку і таке інше), а й, по суті справи, всього комплексу взаємовідносин між чоловіком і дружиною [1].

У кожної людини ще до вступу в шлюб складаються свої уявлення про те, яким має бути сімейне життя, які обов'язки повинні бути у подружжя. Але формуються сімейні відносини, які нерідко суперечать тим, що очікувало від сімейного життя майбутнє подружжя. Конфлікти на ґрунті поділу праці, неузгодженості в системі взаємних прав та обов'язків у родині, деколи нерозв'язна проблема для молодого подружжя.

У всіх молодих подружжях незалежно від їх забезпеченості існують фінансові проблеми. Початківцям у сімейному житті необхідно навчитися зіставляти свої бажання з можливостями, витрати – з доходами, тобто створити таку модель планування і розподілу сімейного бюджету, яка б задовольняла обох партнерів.

Багато сварок, образ і непорозумінь виникає через розбіжності в поглядах на проведення вільного часу [1].

За умови коли немає довіри, виникає почуття ревнощів, яке вносить в сімейне життя багато неприємностей. Психологи стверджують, що здорове почуття ревнощів, а саме ревнощі в малих дозах – необхідний компонент любові. А от прояв ревнощів вже залежить від загального рівня культури людини, від почуття власної гідності, вміння керувати своїми емоціями.

Причин і приводів для виникнення конфліктних ситуацій стає значно більше з появою дитини в сім'ї. У подружжя з'являються нові нелегкі обов'язки по догляду за дитиною, її виховання. У зв'язку з цим у них суттєво обмежуються можливості для професійного росту, для реалізації своїх інтересів. Можливі зіткнення поглядів подружжя і їхніх батьків стосовно питань виховання дитини. У цей період втома дружини, пов'язана з доглядом за дитиною, може призвести до тимчасової дисгармонії сексуальних відносин [4].

Таким чином, можна стверджувати, що це ті причини конфліктів в молодих сім'ях, які найчастіше зустрічаються в науковій літературі, а саме: складність відносин між поколіннями, претензії на лідерство, поділ домашніх справ, економічні проблеми, проведення дозвілля, ревнощі і поява дитини в сім'ї.

Список використаної літератури:

1. Авсиевич М.Т., Мельник Л.И. Супружеские конфликты и пути их преодоления. – М.: Материал в помощь лектору, 1989. – 22 с.
2. Харчев А., Мацковский М. Современная семья и ее проблемы. А. Харчев, М. Мацковский. : Статистика, 1978. – 224 с.
3. Сисенко В.А. Подружні конфлікти / Сисенко В.А – М.: Думка, 1989. – 173с.
4. Шуман С.Г., Шуман В.П. Конфлікти в молодій сім'ї: причини, шляхи усунення. Мн.: Університетське, 1989. – 78 с.

Науковий керівник: к.психол.н., доцент Драгола Л.В.

О. Кисленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЯ ЩАСТЯ: ГОРМОНИ ЯКІ РОБЛЯТЬ НАС ЩАСЛИВИМИ

На думку сучасних психологів, з огляду на високий темп життя людини, щоб отримати від життя все саме найкраще, важливо кожного дня, кожну годину, кожну хвилину витратити з користю. Однак наші думки не завжди зайняті потрібними нам речами. Ми не насолоджуємося прогулянкою по дорозі на роботу, а думаємо і тривожимося, якими ж словами зустріне нас керівник, нас турбує що з'їсти на обід або які оцінки в соціумі сьогодні отримаємо.

«Встановлено, що щастя – єдиний фактор людського досвіду, однак воно складається хоча б з 3 частин, незалежних факторів: задоволення життям, позитивні емоції і відсутність негативних»- стверджує Майкл Аргайл[2].

Для кожного з нас термін "щастя" інтерпретується по-різному. Ще Фрідріх Ніцше говорив: "Нещасною або щасливою людиною роблять тільки її думки, а не зовнішні обставини. Керуючи своїми думками, вона керує своїм щастям"[3].

В психології існують багато методів оцінки щастя, які є досить валідними, зокрема Оксфордський опитувальник щастя (ОНІ, OxfordHappinessInventory 1989)[2]. За допомогою даного опитування можливо визначити наскільки людина відчуває себе щасливою. Однак, що відбувається коли ми відчуваємо щастя в нашому організмі?

Вчені звернули увагу на гормони, які допомагають нам в цьому. Наприклад, коли людина відчуває себе добре, мозок синтезує такі гормони, як дофамін, серетонін, окситоцин і ендорфін. Це так звані "гормони щастя", які виробляються при потребі у "боротьбі за виживання" (необхідність в їжі, безпеці і т.п.). Ці гормони активно синтезуються в ті моменти, коли мозок відчуває позитивні для нашого виживання дії.

Дофамін, гормон мотивації, створює відчуття радості від того, що людина знаходить щось необхідне. Крім того, дофамін мотивує на досягнення цілі, навіть якщо це пов'язано із затратою сили. Наприклад, футболіст отримує дофамін, коли забиває гол. Також не слід забувати, що гормон стресу та нервозності - це також дофамін. В той момент коли футболіст ще не забив гол, він відчуває напруженість у ході гри. Але мотивація, яка допомагає нам досягти цілі, страх за правильне виконання роботи, дозволяють отримати задоволення від процесу.

Гормон ендорфін створює так звану "ейфорію", формує відчуття легкості, та безтурботності. "Синтез ендорфіна запускає перш за все фізична біль. Ви можете впасти і швидко піднятися на ноги, думаючи, що з вами все гаразд, а потім усвідомити, що серйозно травмовані" – пояснює науковець Лоретта Граціано Бройнінг [1]. Ендорфін активно виробляється при заняттях спортом, зокрема пілатесом. Сміх також стимулює синтез ендорфіна, тому вчені радять не стримувати емоції в собі.

Гормон окситоцин – це безпека у колі собі подібних (соціальні зв'язки). Він мотивує на прояв довіри у відношенні до оточуючих людей і на те, що особисту безпеку краще забезпечити в групі, ніж поза нею. Головне не заганяти себе у комплекси, а навпаки, відчувати гордість за свої дії.

Серотонін забезпечує збільшення впевненості в собі. Коли людина досягає певного успіху, або конкретної цілі, вона стає впевненою в своїх силах.

Отже, всі гормони є досить важливими та пов'язаними між собою. Особливо показовою у контексті вище зазначеного є професійна діяльність спортсменів, зокрема у футболістів, які є командними гравцями. У них виробляється як дофамін, так і ендорфін (спортсмен, наприклад, може впасти, пошкодити ногу, але в нього є певна ціль яку він хоче досягти, тому відразу біль буде не помітна). Окситоцину цьому випадку буде виробляється під час командної гри, коли гравці відчувають, що вони не одні, вони в команді. Після успішної гри футболісти відчувають впевненість у собі, за те, що завдяки кожному з них команда прийшла до перемоги, тут і виробляється серотонін. Таким чином, можемо стверджувати, що вивчення впливу гормонів на емоційну сферу людини та на її фізичне благополуччя (відчуття щастя) є перспективним дослідницьким напрямком у галузі психології, зокрема у психофізіології.

Список використаних джерел:

1. Брейнінг Лоретта Граціано. Гормони щасття: Как приучить мозгы рабатывать серотонин, дофамин, эндорфини окситоцин. 2017. 320 с.
2. Аргайл Майкл. Психология щасття. Москва, 1990. 336 с.
3. Ницше Ф. Изречения и афоризмы. Злая мудрость. Москва, 2011. 70 с.

Науковий керівник: к. психол. н. Аврамченко С. М.

А. І. Мулявка

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СНОВИДІНЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Інтерес людини до сновидінь триває досить тривалий період. Ще до нашої ери чаклуни, провидці приділяли велику увагу сновидінню, його тлумаченню та походженню. Тема сновидінь оповита містикою, таємницями, забобонами, релігією, віруваннями які діють і в наш час. Дослідження стародавньої культури таких народів як Буду (Кариби), Зулу (південь Африки), корінних шаманських поселень Азії, Сибіру і Далекого Сходу - дозволять узагальнити весь обсяг інформації до тез про те, що у сновидіннях душа людини залишає тіло і подорожує в просторі де може зустрічатися з душами інших людей, а також отримувати інформацію та досвід від померлих предків, героїв і духів за допомогою сновидінь [1].

За період розвитку психології, релігії та світоглядів, кожний учений намагався дати пояснення сновидінню і його походженню. Так, з точки зору Платона, печінка є біологічним осередком сновидінь. Т. Гоббс бачив у снах фантоми минулих відчуттів, зворотню сторону людської уяви. Р. Декарт вважав, що це результат діяльності органів почуттів сплячого, що відповідають його бажанням. І. Кант, Вольтер були прихильниками тієї позиції, що сновидіння є безглуздим забобою і наслідком порушеного травлення. [5]

Однак справжньої революції у вивченні і усвідомленні сновидінь набула заява основоположника відомого у світі психоаналізу - З. Фрейда.: «Я вважаю своїм обов'язком заявити, що сновидіння дійсно мають значення, і дійсно можливий науковий метод їх тлумачення» (1900 р.). [2]

Перша спроба пояснити фізіологічно феномен сновидінь дала поштовх до пошуку нових можливостей та шляхів у дослідженні цієї теми різними вченими. З розвитком психоаналітичного руху переглядалися, доповнювалися та змінювалися деякі положення З. Фрейда. Він стверджував, що сновидіння — це спотворений замісник чогось іншого, несвідомого. Потім тлумачив сновидіння як компроміс між потребою у сні та намаганнями порушити його несвідомими бажаннями. На думку Фрейда «...психологічний сенс сну полягає в втраті цікавості до зовнішнього середовища і можна було б припустити, що сновидіння – реакція душі на зовнішні або соматичні подразники, що діють на людину, котра спить». Однак ці подразники не можуть пояснити всього сновидіння тому З. Фрейд висуває наступну фундаментальну пропозицію, де виділяє явне (свідоме) сновидіння, що є викривленим замісником несвідомого, та приховане (підсвідоме) сновидіння, яке за його теорією відкриває таємниці та показує справжні бажання людей. [2]

Сни зайняли почесне місце в загальній психологічній структурі множинних психічних проявів людини. Великі психоаналітики і неофрейдисти А Адлер, Е. Фромм, Е. Берн, К. Роджерс, А. Маслоу, Ф. Перлз слідом за З. Фрейдом прагнули більш ґрунтовно опрацювати проблему сновидінь. Неоціненний внесок у розуміння сновидінь вніс К. Г. Юнг, значно розширивши і доповнивши їх міфологічним і духовним змістом [4]. К. Г. Юнг вважав, що сновидіння розказують більше ніж заборонені імпульси статевого потягу, они є репрезентацією нездійснених бажань, як це подавав З. Фрейд, насправді сновидіння, писав К. Г. Юнг, є «прямою маніфестацією несвідомого» і тільки «незнання його мови заважає зрозуміти його послання». На думку останнього, сновидіння мають можливість налагодити зв'язок між свідомістю і підсвідомістю і вбачав в сновидінні функцію компенсації позиції Еґо. Також він виділяв «великі» сновидіння, тобто сни, пов'язані з нумінозним почуттям захоплення і жаху. У цих сновидіннях К. Г. Юнг бачив вище духовне керівництво, яке виходить з центру людського (а можливо і всякого) буття - Самості [6].

Важливою подією в 1927 р. стало відкриття Г. Бергера, який показав, що різниця електричних потенціалів мозку може бути вимірною і записана у вигляді графіка - енцефалограми. У 1937 р. А. Луміс, Е. Харвей і Дж. Хобарт в перше здійснили електроенцефалографічний опис сну. Тепер сон і сновидіння можна було вивчати лабораторно і ними виявлено 5 фаз сну: 0 - дрімота; 1 - легкий сон; 2 - напівглибокий сон; 3, 4 - глибокий сон. [5]

Лише в 1953 р. Е. Азерінській і Н. Клейтман відкрили очну активність під час сну, що конкретно відповідає фазі сновидінь, що дало змогу більше детального дослідження даного процесу. Розроблені методики дослідження давали інформацію про розуміння сновидінь з точки зору фізіології. Вони значно просунули науку в розумінні виникнення та походження сновидінь, але не призвели до серйозних відкриттів, щодо ролі в житті людини, та не дали вичерпного пояснення самого феномену.

Останнім часом відбулося відкриття пов'язане з виявленням особливого типу сновидінь - усвідомлених сновидінь, по-іншому: люцидних, прозорих, чітких або керованих [4]. Вивчення усвідомлених сновидінь є перспективним і приховує в собі необмежені потенційні можливості в розумінні природи психіки і свідомості. Такі сни пов'язують з використанням, наркотиків і з над психічними здібностями особистості, і з глобальними відкриттями в науці, і з застосуванням їх у різних галузях діяльності людини (медицині, освіті, криміналістиці, історії, державній безпеці).

Якщо тлумачити сни з наукової точки зору, то найпоширенішим є тлумачення сновидінь за допомогою асоціацій. Не варто забувати про те, що для кожної людини один і той же символ має різне значення. Вивчення і практичне використання сновидінь приховує у собі невичерпні можливості і перспективи, дослідження яких може призвести дослідника до виявлення і відкриття найпотаємніших і важкодоступних таємниць людини і всього всесвіту в цілому. Позначимо дві основні взаємопов'язані сфери застосування сновидінь як засіб використання і вивчення. Одна з них - наукова, дослідницька. Інша - духовна, духовного самопізнання, розвитку.

Вже з'явилися ряд діючих інститутів для дослідження сновидінь в США, які пов'язані з першим підходом. Серед них інститут Р. Монро, який веде свої пошуки щодо впливу на свідомість людини різних звукових частот. Опис дослідів Р. Монро перевершує всі очікування і надто фантастичний для сучасного матеріалістичного світогляду. [5] Але об'єктивність, відкритість для всіх вимірювань із застосуванням сучасних наукових приладів робить таку дослідницьку роботу переконливою і доказовою.

Іншим подібним прикладом є вивчення усвідомлених сновидінь під керівництвом С. Лабержа, який є сучасним гуру по керованих снах. Він не тільки навчився ними керувати, а й випустив серію практичних посібників, чим спровокував хвилю захоплення мистецтвом сновидіння. [7]

Знаючи, як розвивалася історія розуміння сновидінь, і що нам відомо про них в ХХІ столітті, можна уявити як з їхньою допомогою відбуваються нові відкриття, покращується культурний рівень. Ось приклади з минулого: Данте Аліг'єрі та його «Божественна комедія» сценарій якої наснився або «Таблиця Менделєєва» яка також явилася у сні великому хіміку. За допомогою усвідомлених сновидінь, можливо, буде проводити нетрадиційну медицину, прогностичну діагностику захворювань та прогнозування майбутнього. Тож, можна сказати, що сновидіння можуть допомагати в багатьох видах діяльності людини. Але для цього їх потрібно ще дуже детально дослідити. З сучасними лабораторіями, та можливостями, на мою думку, в недалекому майбутньому відбудеться революційне відкриття, щодо теми снів, як в 1900 році це зробив З. Фрейд.

Список використаної літератури:

1. А. А Радугіна. «Психологія та педагогіка», М.: Центр, 2002 р.
2. З. Фрейд. «Вступ до психоаналізу. Лекції », М.: Наука, 1989 р.
3. М. К. Тулушкіной. «Практична психологія», СП-б.: Вид-во «Дидактика Плюс», 2004 р.
4. Р. С. Немов. «Загальна психологія», СП-б.: Пітер, 2005 р.
5. Т. Л. Смирнов. «Психологія сновидінь», М.: «КСП +», 2001 р.
6. https://ru.wikipedia.org/wiki/Теория_сновидений_Карла_Юнга
7. <https://www.unian.ua/health/worldnews/481471-yak-keruvati-svojimi-snami.html>

Науковий керівник: викладач Магдич О. В.

Я. О. Олійник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЛОНГОВАНОЇ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ (ПЕТ) У РОБОТІ З БІЙЦЯМИ АТО

У більшості випадків когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є одним із перших методів при виборі у роботі із депресією, ПТСР, ГТР, розладом адаптації та іншими розладами, з якими досить часто зустрічаються бійці АТО. Але при цьому майже не здійснюються спроби адаптації відповідних КПТ-протоколів для роботи з учасниками бойових дій. Звичайно, протоколи Департаменту у справах ветеранів є для багатьох розладів, але вони майже не відрізняються від цивільних протоколів. На даний момент схожа ситуація спостерігається у госпіталі ветеранів війни у Черкасах, де на даний момент було проведено спостереження та дослідження згідно яких можна зробити висновок, що потреба адаптації протоколів є досить актуальною.

Також спираючись на дослідження Кухарук О. у роботі з ветеранами війни[2] можна переконатися в тому, що проблема не зрушила з місця до цього часу і потребує уваги спеціалістів-психологів.

Метою дослідження є науковий аналіз пролонгованої експозиційної терапії (ПЕТ) та її адаптація до українських реалій у роботі з бійцями АТО.

Джерела, що розміщені на сайті департаменту та служб у справах ветеранів і містять опис протоколу ПЕТ КПТ, не містять суттєвих відмінностей із «цивільним» протоколом ПЕТ КПТ для ПТСР. Основи ПЕТ КПТ є також в емоційно-процесуальній теорії. Основи та ефективність ПЕТ КПТ були описані в таких роботах як «National Center for PTSD. Transcript for: Prolonged Exposure Therapy» (2016 р.), «Prolonged Exposure Therapy. PE - The Basics» (2015 р.) та «Cook Jeffry «Cognitive behavioral therapy for combat related PTSD; Manual for service members»» (2017 р), у публікації Кухарук Ольги «Особливості когнітивно-поведінкової терапії у роботі із ветеранами» (2017р.) та у науковій розвідці Горбунової В.В., Карачевського А.Б, Климчука В. Нетлюх Г. «Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів: посібник для ведучих груп».

Експозиція(у психотерапії) – це процес цілеспрямованого мисленевого занурення у травматичну подію перебуванням у ній до того моменту, доки дискомфорт не почне знижуватись. Як правило під час ПЕТ КПТ відбувається від 8 до 15 сеансів (в середньому 10). Це структурована терапія, однак гнучка та з індивідуальним підходом, акцент в якій робиться на співпраці клієнт-терапевт та терапевтичних стосунках. Є чотири етапи терапевтичного впливу, які складають повний протокол ПЕТ КПТ. Перший: Психоедукація – це пояснення і донесення до людей необхідної інформації про психічне здоров'я, психологічні наслідки та їх наслідки для особистості, про травму та наслідки для психіки, а також опанування дихальних технік. Наступний етап – експозиція *in sensu* (в уяві), яка фактично є експозицією до травматичної події. А також емоційна обробка, яка включає повернення назад, включення травматичних спогадів в контекст, в якому вони відбувались та в контекст життя клієнта в цілому. Потім – експозиція *in vivo* (в реальності) до людей, місць, ситуацій, які пацієнт уникає через опасіння нагадувань про травми або через страх сильної емоційної реакції. Процесуалізація (інтеграція спогадів та емоцій травматичного аспекту) є одним із ключових моментів роботи. Вона передбачає, що пацієнт усвідомлює що було з ним на момент травми, які емоції виникали тоді, а які виникають зараз та вчиться відрізняти їх. Також процесуалізація емоцій включає обговорення контексту травми «тоді» і «тепер»[1]. Таким чином через численні контрольовані експозиції відбувається габітуція (звикання) до страху, а через процесуалізацію включення спогадів у біографічну пам'ять та зміна наданих значень. *In vivo* експозиції у ПЕТ КПТ – перша активність, до якої залучається клієнт. Починається із розробки власної шкали дистресу за шкалою від 0 до 100. Нуль – «відчуття спокою, без дистресу (задоволення і щастя може не бути)». 100 – «найбільший дистрес у вашому житті», 50 – «ви помічаєте дистрес, але ще можете з ним справлятися». Наступний крок – обґрунтування для чого потрібні *in vivo* експозиції, наголос на тому, що вони є протилежністю уникаючої поведінки. Далі створення ієрархії з клієнтом. *In vivo* ієрархія – це список ситуацій: людей, місць, речей, яких уникає клієнт через дистрес чи через тригерування травматичної ситуації. Як правило це 10-20 пунктів, залежно від пацієнта і того як швидко він може рухатись. Можна включати більшість пунктів уникання, але також можна включити теми щодо поведінкової активації (особливо якщо йдеться про коморбідну депресію). Кожен із цих пунктів оцінюється за рівнем дистресу. Потім потрібно вибрати 2-3 пункти з ієрархії для початку проробки між сесіями. Як правило, для першого тижня експозицій вибирають ті пункти, реалізація яких видається успішною, що спонукає клієнта до подальшої роботи. Окремо обговорюється захисна поведінка клієнта під час експозиції. Можливі обговорення експозицій між сесіями[3]. Клієнту наголошується на необхідності переконатися, що він витримує відповідний проміжок часу (30-40 хвилин до того, як почне знижуватись рівень страху). Переконатися в повторюваності щодня або двічі на день. Експозиція в уяві – це друга ключова техніка ПЕТ КПТ. Починається із оцінки того, які саме

спогади провокують симптоми ПТСР. Далі відбувається визначення часових рамок (коли почався і коли закінчився епізод). Сама експозиція в уяві триває 40-60с. Під час виконання техніки мотивується залучення емоцій і повторне їх переживання, а також включення максимальної кількості деталей в описі і в переживанні емоцій, сенсорних подробиць[5]. Під час роботи відбувається оцінка кожних 5-10 хвилин сесії за 100-бальною шкалою. Після загальної експозиції, на подальших сесіях, відбувається опрацювання гарячих точок і конкретних моментів історії. Підхід до експозицій у ПЕТ КПТ – класичний і особливо не відрізняється від інших КПТ протоколів. Зазначимо, що деякі модифікації ПЕТ КПТ говорять про можливість роботи лише з експозиціями *in vivo*, а також про вірогідність включення пропріоцептивних експозицій (якщо йдеться про панічні атаки). Емоційна процесуалізація починається з моменту закінчення експозиції. Використовуючи відкриті запитання терапевт розпитує клієнта як йому було, як він почувався, якімав очікування і як було насправді, що змінилось в переживаннях та ін. Важлива частина: поміщення травматичного спогаду в контекст, порівняння того що відбувалось тоді і відбувається тепер, повернення відчуття часу. За наявності часу можна обговорити значимі для клієнта питання [4].

Протоколи ПЕТ КПТ майже не адаптовані для роботи в Україні, але є перспективними для застосування. Робота в КПТ напрямі сфокусована навколо зміни наданих значень, які виникають в житті бійця як реакція на травматичну подію. Робота у ПЕТ КПТ сфокусована навколо двох видів експозицій: експозиції для зміни поведінки уникання; експозиції в уяві для опрацювання травматичних спогадів. Методи ПЕТ КПТ є дуже бажаними для роботи з бійцями АТО, оскільки дають змогу опрацювання травматичних подій та не наражають на повторну травматизацію. КПТ може бути ефективною для осіб, які здатні до складного когнітивного опрацювання, але не готові до експозицій, в той час як ПЕТ КПТ є більше рекомендована для осіб, яким ближчі некогнітивні техніки роботи та у яких виникають складнощі у процесі когнітивного опрацювання матеріалу.

Список використаної літератури:

1. Горбунова В.В., Карачевський А.Б, Климчук В. Нетлюх Г. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів: посібник для ведучих груп.– Львів, 2016. 91 с.
2. Кухарук О. https://www.academia.edu/35076379/Особливості_когнітивно-поведінкової_терапії_у_роботі_із_ветеранами_АТО
3. National Center for PTSD. 2016// Transcript for: Prolonged Exposure Therapy
4. Prolonged Exposure Therapy // PE- The Basics 2015
5. Cook Jeffrey// Cognitive behavioral therapy for combat related PTSD// Manual for service members 2017

Науковий керівник: к. психол. н. Аврамченко С. М.

В. В. Семенченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З СНОВИДІННЯМИ

Сновидіння – одне із самих загадкових явищ людської психіки. Наші пращури звертали увагу на зміст снів, особливо як можливість пророкувати майбутнє. Саме розуміння змісту нічних образів сприяє дослідженню несвідомої частини психіки, що є важливим у процесі надання психологічної допомоги суб'єкту. Проекція містичних символів у сновидіння зводить разом утаємничене та явне, дозволяє відчутти єдність зовнішньої історії та внутрішнього світу індивіда, розуму і душі [7]. Актуальність обраної теми ми вбачаємо у можливості гармонізувати «Я» суб'єкта через тлумачення його сновидінь.

Використовували у своїй терапевтичній практиці роботу зі сновидіннями такі вчені як З.Фрейд, Ж.Е.Пуркинє, К.Ф.Бурда, Л.Ф.А.Маурі, Ж.Р.Л.Дельбефа, О.Ранк, К.А.Шернер, Г.Т.Фехнер, І.Г.Фіхте, Л.Штрюмпель, Ф.В.Хильдебрандт, Р.Радешток, В.Вундт, А.Борбели, А.М.Вейн, С.Лаберж, Х.Рейнгол, Р.Мей, А.Мінделл, К.Г.Юнг, А.Адлера, А.Менегетті.

Американський психоаналітик М. Масуд Кан сформулював ряд вимог до функціонування психічного апарату людини, які забезпечують можливість працювати зі сновидінням. До їх числа відносяться наступні: хороша взаємодія між Его та Ід; внутрішнє несвідоме джерело неспокою (рушійна сила сновидіння); достатня інтегруюча сила Его і хороша здатність до символізації; здатність дистанціюватися від занадто жорсткого контролю з боку Супер-Его; збереження післяобразів сну в безсонному стані [3, с.122]. Якщо всі ці умови дотримані, то клієнт добре пам'ятатиме сновидіння і почне охоче розповідати про них терапевтові, якому необхідне знання основних принципів роботи з сновидіннями, інтерпретація котрих може істотно просунути роботу і дозволяє добре контролювати перебіг психотерапевтичного процесу.

Тлумачення сновидінь проводиться у декілька етапів і підпорядковується певним правилам. Перше і найголовніше правило: тлумачення сновидінь в психоаналізі є терапевтичною процедурою і проводиться при необхідності для досягнення лікувального ефекту. Наступне правило - тлумачення сновидінь без сновидця не проводиться. Адекватно зрозуміти той або інший образ сновидіння можна, лише помістивши його в особовий контекст сновидіння. Грамотне психоаналітичне тлумачення сновидінь проводиться на основі вільних асоціацій до всіх фрагментів сновидіння. Сновидіння може тлумачити на «об'єктному» або на «суб'єктному» рівні [2].

Коли всі асоціації сновидіння зібрані, психоаналітик приступає до тлумачення сну. Чи відбудеться успішне тлумачення, багато в чому залежить від досвіду та інтуїції психоаналітика. Ключовим в цьому процесі є чутливість до несвідомого змісту. Коли психоаналітик, сформулював для себе інтерпретацію він ставить собі наступне, важливе питання - як «донести» думку до пацієнта? Тлумачення повинне бути, по можливості, коротким і емоційно зарядженим, передавати суть прихованого (ментального і емоційного) переживання пацієнта [5].

Важливі вимоги для психолога-практика, який працює зі сновидіннями.

- Вміння виявляти логічний (асоціативно-образний) ланцюг, який веде до інфантильних витоків (глибинних цінностей).

- У професійній діяльності психолога-практика важливо враховувати взаємозв'язки між сферами свідомого й несвідомого.

- Психолог має звертати увагу на системні характеристики несвідомого, працювати із захисною системою суб'єкта, об'єктивувати важливий поведінковий матеріал, який піддається аналізу в аспекті виявлення у ньому логічних взаємозв'язків (проявів несвідомого).

- Уміння розвінчувати ілюзію, породжену інфантильними інтересами «Я» суб'єкта (що приховуються за про соціальними цілями), та прогнозувати деструкції психіки, зумовлені імперативною тенденцією «до минулого», до інфантильних цінностей «Я», що спричиняє його слабкість та актуалізує почуття меншовартості.

- Розуміння символів, їх інтерпретація дає змогу пояснити певні психічні явища, їх походження та значущість для людини, свідомо керувати енергією лібідо, направляти її у необхідному напрямку, тобто формувати здатність до сублимації та саморефлексії.

- Здатність об'єктивно сприймати зміст сновидінь, не привносячи власну проблематику.

- Розуміння особливостей роботи сновидіння психологом є запорукою його глибокого аналізу.

Р. Мей вважав, що психолог повинен уміти формувати прихильність до себе людей, відчувати себе вільним в будь-якому суспільстві, бути здатним до емпатії. Головне для справжнього психолога – це доброзичливість і прагнення зрозуміти клієнта, допомогти йому побачити себе з кращого боку і усвідомити свою цінність як особи. Р. Мей наголошував на таких якостях, якими психолог-консультант повинен володіти і проявляти в спілкуванні з клієнтами [5]: здатність до емпатії, співпереживання, співчуття; відвертість; вияв особистої турботи про клієнта за допомогою співпереживання, а також жестів, міміки, пантоміми;

доброзичливість; безоціночне відношення до клієнта, зокрема до дотримання з його боку тих моральних, етичних норм, яких він в своїй поведінці дотримується, навіть якщо це поведінка самому консультантові не подобається; відмова від моралізування, нав'язування клієнтові своїх порад; довіра до клієнта, віра в його здатність і можливість самостійно справитися зі своєю проблемою; готовність і прагнення консультанта не стільки позбавити клієнта від своїх переживань, скільки направити його переживання в конструктивне русло; уміння тримати оптимальну психологічну дистанцію між собою і клієнтом; уміння вселяти в клієнта впевненість і рішучість можливості переробити себе.

Отже, психологу-консультанту для аналізу сновидінь потрібно мати відповідну психологічну освіту, професійні знання, уміння та навички, володіти рядом позитивних особистісних якостей, знати і дотримуватися етичного кодексу психолога.

Список використаної літератури:

1. Бабенко К.А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого: автореф. дис. канд. псих.наук. Ін-т ім. Г.Костюка АПН України. – К., 2007. – 20с.
2. Лаберж С, Рейнголд Х. Исследование мира осознанных сновидений. /Пер. с англ. Д. Е. Шумова. - М.: Изд-ю Трансперсонального Института, 1995. – 290 с.
3. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу. – СПб.: Питер, 2001 . – 688 с.
4. Мей Р. Искусство психологического консультирования. – М.: Наука, 1994. – 78 с.
5. Смирнов Т. Психология сновидений. – Издатель: КСП+ISBN, 2001. – 192 с.
6. Теслюк П.В. Полівалентність змісту символіки комплексу психомалюнків// Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6-7. – С.15-18.
7. Фрейд З. Толкование сновидений. – М.: ООО «Фирма СТД», 2008. – 680 с.
8. Юнг К.Г. Алхимия снов. /Пер. с англ. СЕМИРЫ. – СПб.: Тимошка, 1997. – 352 с.
9. Яценко Т.С. и др. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков. – М.:Наука, 2000. – 194 с.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Шавровська Н.В.

Т. М. Соловійова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ФЕНОМЕНУ НАРЦИСИЗМУ В КОНТЕКСТІ ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН

У науковій літературі тема нарцисизму постає у зв'язку з актуальними дослідженнями проблем особистісної та, зокрема, соціальної актуалізації. Наділені силою мотиви поведінки, які зумовлюють захоплення намаганнями відповідати мінливим (звеличеним) образам на противагу життю стійкої дійсної ідентичності, характеризують нарцисичний складник особистості. Ми розглянемо деякі особливості вияву феномену нарцисизму в контексті об'єктних відносин.

Нарцисизм – відповідно до міфу про Нарциса, любов до власної постаті; тілесне закохання в самому собі [2, с. 218; 6, с. 243].

Походження слова «нарцисизм» пов'язують з ім'ям юнака та назвою квітки; за однією з версій, у слов'янські мови воно запозичено через німецьку мову (Narzisse з XVI ст.) з латинської; латинське Narcissus – від грецького Νάρκισσος (νάρκισσος) – «Наркіс» («нарцис»), що етимологічно близько до νάρκω – «ціпенію», «паралізую» та νάρκη – «оніміння» [1, с. 43, 10].

У західній культурі широко відомий міф про Наркіса. Його сюжетний виклад з'явився в часи античності. У версії письменника-міфograфа Конона (I ст. до н. е. – I ст. н. е.) юнак мав надзвичайну вроду, але найбільше зневажав любов та усіх чутливих до цієї пристрасті; у відповідь на жорстоку відмову з боку Наркіса його найпалкіший прихильник Аменій позбавив себе життя [5]. У «Метаморфозах» Овідія (твір написаний між 2 та 8 рр. н. е.) наведено літературну обробку античного міфу. Те, що трапиться з героєм, «гідним любові» з

самого народження, визначено наперед: йому судилось довголіття, «якщо сам себе не побачить» (з лат. версії «I se non poverit» дослівно «Якщо сам себе не пізнає») [5; 7]. В оповіді автора юнак виявив незламну гордість, знехтував тими, хто відчував до нього пристрась, від захопленої ним німфи Ехо залишилися лише кістки, перетворені на каміння, та голос. У праці Павсанія «Опис Еллади» (I ст. н. е.) наведено менш відому історію: герой був закоханий у дуже схожу на нього в усьому сестру-близнюка, яка втратила життя [8]. Спільним для наведених переказів є засвідчення смерті юного Наркіса від нестримної пристрасної любові до відтвореної джерелом подоби – самого себе.

Міфічна постать виявляє такі проблеми міжособистісних відносин: відсутність емпатії, порушення здатності до встановлення зрілих близьких взаємин, а також патологічні особистісні риси: гордість, егоцентризм, зневага у ставленні до інших, грандіозність (юнак, палаючи від любові, з жалем відчуває себе нещасливим як ніхто і ніколи до нього).

У психологічному розумінні поняття «нарцисизм» ужив Пауль Неке (Paul Nacke) для позначення чоловічої поведінки, яку у своїй концепції Х. Елліс (H. Ellis, 1898) порівняв із грецьким міфом про Наркіса; у психоаналітичній лексикон слово введено завдяки статтям Ісідора Ісаака Садгера (Isidor Isaak Sadger) в контексті розвитку сексуальності [6, с. 245 – 246].

Особливу увагу на відносини нарцисичного компонента психічного з об'єктами звернув Зігмунд Фрейд, протиставляючи нарцисичне лібідо як лібідінозну окупацію Я об'єктному лібідо як лібідінозній окупації зовнішніх об'єктів та/або репрезентації об'єктів [11]. Спершу лібідо зосереджується на власному Я (первинний нарцисизм, що охоплює ранній – дооб'єктний, недиференційований – період дитинства), відтак через надмірний рівень концентрації частина його переноситься на об'єкти, але таке переведення не є остаточним. Нарцисизм є певною стадією розвитку лібідо, іноді внаслідок порушень він може переважати під час вибору об'єкта любові, тоді на противагу опорному (що передбачає потяг до «жінки-годувальниці» або «чоловіка, що захищає») особа схиляється до нарцисичного (прагнення до самої себе; того, чим була раніше; того, ким хотіла б бути; особи, яка була частиною себе) його типу [там само]. Також формування Я через (само)ідентифікації з іншими особами охоплює пізній нарцисизм [6, с. 245].

Жак-Марі-Еміль Лакан визначав нарцисизм як лібідінозно забарвлений інтерес до дзеркального образу, або гешталту власного образу (*stade du miroir* у ранньому віці), який водночас містить агресію, адже цілісність подоби контрастує з роз'єднаним реальним тілом [9]. Немовля, не здатне до координації рухів, передбачає у своїй уяві цілісне сприйняття свого тіла та оволодіння ним, досвідом конструювання стає осягнення свого відображення у дзеркалі (за відсутності реального дзеркала дитина бачить відображення своєї поведінки у відповідних її жестах жестах дорослого чи інших дітей).

На відміну від З. Фрейда, Мелані Кляйн не визнає первинного нарцисизму як такого, що передує об'єктним відносинам. Вона описала (зумовлену передусім інфантильним механізмом проєктивної ідентифікації – Наркіс сприйняв себе за Іншого) нарцисичну властивість об'єктних відносин шизоїдного типу (охоплюють перші три-чотири місяці життя) [3]. Для таких відносин характерні відсутність суцільності Его та об'єктів, їх розщеплення на хорошу та погану частини; основним завданням розвитку при цьому є конструювання достатньо надійного хорошого об'єкта, необхідного для подальшої інтеграції [там само].

На думку Гайнца Когута, нарцисизм визначається не метою інвестування інстинктів (тобто, не тим, хто є ціллю – сам суб'єкт чи інші особи), а природою чи якістю інстинктивного заряду [4]. Ідеалізації маленької дитини генетично та динамічно стосуються нарцисичного контексту; навіть більше, вони залишаються такими і на пізніших стадіях розвитку, беручи участь у відповідних процесах інтерналізації, що формують Супер-Его [там само]. Дослідник запропонував стадії розвитку нарцисизму та розглядав зрілий дорослий нарцисизм зокрема як основу творчої діяльності.

Отже, в психоаналітичних концепціях феномен нарцисизму розглядають у зв'язку з функціонуванням об'єктних відносин (зокрема, первинних, що визначають успішність психічного розвитку особистості), як такий, що пов'язаний з подальшим досягненням здатності до об'єктної любові та є джерелом лібідінозного живлення важливих у соціокультурному вимірі видів діяльності (творчості).

Список використаної літератури:

1. Етимологічний словник української мови : У 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 4 : Н–П / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. ; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко, 2003. – 656 с. (Словники України). [Електронний ресурс] Режим доступу: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnik.htm.
2. Етимологічно-семантичний словник української мови / Іларіон ; ред. й доп. Ю. Мулика-Луцика Т. 3: М–О. – Вінніпег: Накладом Т-ва «Волинь», 1998. – 416 с.
3. Кляйн, Мелани. Заметки о некоторых шизоидных механизмах (1946) // Кляйн М., Айзекс С., Райвери Дж., Хайманн П. Развитие в психоанализе / Пер. с англ. – М.: Академический проект, 2001. – 512 с.
4. Кохут, Хайнц. Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушении личности / Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2003. – 308 с. (Современная психотерапия).
5. Лаврова Л. Н. Мотивный комплекс нарцисса: от мифа к сюжету [Электронный ресурс] / Л. Н. Лаврова // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – Электронные данные. – [Тула : ФГБОУ ВПО ТулГУ, 2011]. – № 1. – С. 541–550. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/>.
6. Лапланш Ж., Понталис Ж.-Б. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис ; пер. с франц. Н. С. Автономовой. – М.: Высш. шк., 1996. – 623 с.
7. Овідій, Публій Назон. Метаморфози / Овідій Публій Назон ; пер. з лат. А. О. Содомора ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Х.: Фоліо, 2008. – 380 с. – (Бібліотека світової літератури).
8. Павсаний. Описание Эллады. Т. 1–2 / пер. с древнегреч. и вступ. ст. С. П. Кондратьева. – М.: Ладомир, 1994. Репринт. воспр. текста изд. 1938–1940 гг. (Античная классика).
9. Сулова О. Ю. Введение в чтение Лакана: «Стадия зеркала» // Кабинет А: Картины Мира. – СПб.: Инапресс, 1998. – С. 143 – 161.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. I – IV. – М.: Прогресс, 1964 – 1973.
11. Фрейд. З. О Нарциссизме (1914) // Психоаналитические концепции нарциссизма / Под ред. А. В. Литвинова, А. Н. Харитоновой. – М.: Издательский проект «Русское психоаналитическое общество», 2009. – С. 11 – 34.

Науковий керівник: завідувач кафедри прикладної психології, к. психол. н.,
доцент С. М. Аврамченко

Н. А. Терещенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АНИМА В КАЗКАХ

Однією з проблем сучасної практичної психології є пізнання психіки на основі наукового обґрунтування змістів несвідомого. Аналіз символів сновидінь, малюнків, міфів та казок є засобом, який спроможний забезпечити виявлення глибинних змістів несвідомого. На думку філософів символізму оточуючий світ є продуктом надприродної, неосяжної реальності та єдиним засобом її пізнання може бути емоційне ставлення, яке виражається через особливий символ. Термін „символ” має значення не сам по собі, а через зіставлення предметного образу й глибинного сенсу, який вирізняється багатозначністю свого змісту [7]. Символи – це архетипна символіка, яка може вивчатися опосередковано через графічне відображення снів, фантазій, казок, міфів; через відтворення танцювальних фігур, програвання рольових ігор та інше. При цьому архетипна символіка носить полісемантичний зміст.

Вчені відмітили, що персонажі чарівних казок сильно відрізняються від міфологічних героїв. «Жіночими» прийнято називати ті казки, в яких головний персонаж, що діє, дівчина або жінка, тобто героїня, а не герой. Як правило, Аніма втілюється в людській подобі, і всі прояви чоловічої Аніми – його настрої, емоції, форма і тон, за допомогою яких він приваблює інших жінок, спочатку знаходять вихід на рівні поведінки реальної жінки. Однак

пізніше відьми чи злий чарівник зачаровує Аніму, перетворюючи її в чорну собаку, що означає абсолютно інший несвідомий комплекс, який заразив Аніму та негативно впливає. На периферії свідомості змінити нічого неможливо, до моменту втручання Еґо. Тому тварині, яка є людиною, потрібна допомога казкового героя. Часто відьма є втіленням темного аспекту образу Бога, який не отримав визнання у колективній свідомості.

У чарівній казці перед нами історія того, як дівчинка перетворюється на дівчину, дівчина в жінку, жінка – в стару. Всього виходить три перетворення, кожне з яких є ініціація героїні. І за кожною з трьох ініціацій ховається не що інше, як нормативна вікова психологічна криза жінки, або криза ідентичності. Якщо враховувати психологічний зміст символіки випробувань героя і вибудовувати структуру казки з погляду проходження криз, то виходить певна послідовність [5]. Функції першого кола дій. Виросла дівчинка працююча і красива, мачуха її не злюбила, веліла чоловікові відвезти її з дому. Він відвіз дочку в ліс і залишив там. Вона зустріла дарувальника (чарівна істота), обійшлася з ним шанобливо, і дарувальник її нагородив. Дівчина повернулася додому з дорогими подарунками і вийшла заміж за легіня. Стали жити-поживати і добра наживати. Перша ініціація – криза підліткової емансипації. Перехід з дитинства в молодість. Ролевий конфлікт: емансипація від батьків, отримання коштів для самостійного існування, власної території. Отримання шлюбного партнера (перший, неостаточний шлюб). Нове виховання: своє Я, окреме від батьків.

Перехід до другого кола дії в повній казці. Стабільний період (дівчина). Життя в «пробному» шлюбі, «усліпу»: не можна бачити чоловіка і ставити питання. Залежність від чоловіка. Насолода безтурботністю, накопичення енергії. Соціальне завдання: психосоціальний мораторій, пошук нової ідентичності. Героїня через заздрощі сестер втрачає чоловіка. І тоді вона вирушає на його пошуки. Для цього проходить через смертельні випробування. Їй допомагають чарівні помічники. В результаті знаходить чоловіка, звільняє його від чар і вступає в законний шлюб, «зрілий». Друга ініціація – криза продуктивності. Перехід з молодості в середню зрілість. Ролевий конфлікт: емансипація від свекрухи, отримання чоловіка-людини як рівного партнера, другий, законний брак, отримання продуктивності, що виражається в народженні дітей. Панування героїні (продуктивність, вищий розквіт особи). Новоутворення: отримання Ми-інтеграції, що дає можливість створювати, творити. Функція казки. Весілля, панування. Приклад: Зевс дарує Психеї безсмертя, і у них з Амуром народжується дочка на ім'я Насолода («Амур і Психея» Апулея).

Стабільний період (жінка). Творчість, продуктивність, вершина розквіту особи, влада. Соціальне завдання: створення нового покоління, турбота про потомство. Функції першого кола дії казки. Те ж саме, що і на початку казки, але з акцентом на життєвому шляху антагоніста (мачухи). Третя ініціація – криза пізньої зрілості. Вихід з дітородного віку, емансипація від дітей, що виросли, перехід з середньої зрілості в старість. Ролевий конфлікт: відпуск дітей, що виросли, передача влади наступному поколінню. Новоутворення: відхід від зовнішньої активності, розгортання всередину себе, андрогінія, мудрість. Символічно – отримання ролі дарувальника. Соціальне завдання: ініціація молоді, культивування в наступному поколінні духовних цінностей людства Функції дарувальника. Позитивний результат третьої ініціації – це відмова від верховенства на користь молодої спадкоємиці і ухвалення.

Стабільний період: (стара). Андрогінія, еґо-інтеграція. Таким чином, в життєвому шляху жінки виділяються чотири стадії: 1) дівчинка; 2) дівчина; 3) жінка в дітородному періоді; 4) стара. Між стадіями є межі, або пороги. Закінчуючи мешкання однієї стадії життя, людина не може безперешкодно і природно зробити крок в наступний, а повинна пройти ініціацію, або нормативну вікову психологічну кризу. Всього таких ініціацій-криз, згідно чарівній казці, жінка проходить три, і кожен з них супроводжується коло смертним досвідом, що символізує трансформацію особи.

У кожній з трьох ініціацій жінка повинна вирішити соціально-ролеві конфлікти. Ці конфлікти є нормативними, і від того, наскільки успішно вони будуть дозволені залежить подальше соціальне і психологічне благополуччя жінки. Відносно трьох ініціацій ролеві конфлікти розподіляються наступним чином: ролевий конфлікт між падчеркою і мачухою; між героїнею і чоловіком; між мачухою і падчеркою; між героїнею і свекрухою.

Отже, архетип Аніми широко представлений у казках у певній послідовності: опис внутрішніх і зовнішніх закономірностей кризи; динаміка проходження кризи; ролеві конфлікти, їх дозвіл; новоутворення.

Список використаної літератури:

1. Бедненко Г. Б. Греческие богини: Архетипы женственности. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 320 с.
2. Василюк Т.Б. Мужчина и женщина – тайна сакрального брака. Инициационная терапия. – Ростов-на-Дону, 2004. – 150 с.
3. Качабала П. Персонажі української міфології в ілюстраціях. – Черкаси: Брама, вид. Вовчок О. Ю., 2004. – 80 с.
4. Менегетти А. Образ и бессознательное. Учебное пособие по интерпретации образов и сновидений. – М.: ННБФ «Онтопсихология», 2000. – 441 с.
5. Франц М.-Л. Кошка: Сказка освобождения феминности. – М.: Независимая фирма «Класс», 2007. – 144 с.
6. Холлис Дж. В поисках божественной обители: Роль мифа в современной жизни / Перев. с англ. В. Мершавки. – М.: Независимая фирма «Класс», 2008. – 192 с.
7. Эдингер Э. Ф. Эго и архетип: индивидуальная и религиозная функция психического. – М., СПб: Питер, 2000. – 145 с.
8. Эстес К. П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. – Пер. с англ. – К.: София, М.: ИД «София», 2003. – 496 с.

Науковий керівник: к. психол. н., доцент Шавровська Н.В.

**ДОШКІЛЬНА ТА
ПОЧАТКОВА ОСВІТА**

МОЛОДА СІМ'Я В УКРАЇНІ: ЇЇ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

Сім'я є одним із головних інститутів у соціальній структурі суспільства. Проблеми молодої сім'ї – це цілий комплекс психологічних, соціологічних, економічних, юридичних проблем. Вибір життєвого шляху, придбання професії, підвищення кваліфікації, пошук улюбленої роботи – все це загальна спрямованість сучасної молоді, що є дуже актуальним питаннями сьогодення.

Найбільший внесок у дослідження проблем сім'ї внесли: С. Дармодехін (державна сімейна політика), М.Мацковський (методологія і методика), В. Сисенко (стійкість шлюбу), І.Голод (стабільність сім'ї), Т. Гурко (молода сім'я) та інші.

Мета дослідження полягає у виявленні та попередженні проблем, які виникають у молодій сім'ї на етапі її становлення.

Нині, дослідження сім'ї в Україні є доволі популярними та ведуться в різних площинах, різними науками, що дає можливість вивчати її досить різнобічно, адже сім'я є одним з вирішальних чинників становлення та розвитку нашого українського суспільства.

Молода сім'я – це сім'я в перші три роки після укладення шлюбу за умови, що жоден з подружжя не досяг 30-річного віку. Молодою вважається сім'я з моменту укладення шлюбу або початку спільного проживання і до народження першої дитини. Головне завдання цього періоду – перехід від стану особистої незалежності до стану взаємозалежності подружжя.

Останнім часом в Україні в середовищі молодих сімей спостерігається багато розлучень. Розпаданню шлюбів сприяють як матеріально-економічні, житлово-побутові умови, так і соціально-психологічна, психолого-педагогічна непідготовленість молоді до сімейного життя, невміння розв'язувати сімейні проблеми і запобігати конфліктним ситуаціям, відсутність знань, необхідних для молодого подружжя, що, як наслідок, може призвести до негативних стосунків між молодим подружжям.

Важливими завданням, що стоять перед дослідниками сім'ї є вивчення джерел напруженості в сімейних стосунках, сімейних конфліктів, психологічних аспектів тих хронічних непогоджень, сварок, які призводять до дезорганізації сімейного життя і, в кінцевому результаті, до розлучення.

Третина конфліктів в молодих сім'ях пов'язані з помилковими мотивами вступу в шлюб (шлюб не з любові, з легковажності, змушені шлюби тощо), що призводить до швидких розлучень. Так, до 24 років 75% молоді вступають у шлюб, 15% – вже розлучаються. Ті ж помилкові мотиви (орієнтація тільки на шлюб по любові, потреба в повному взаєморозумінні, повній відповідності партнера ідеалу і т. д.), призводять до того, що досить великий відсоток молоді не може створити сім'ю в період до 25 – 30 років [1].

Наступним недоліком є зниження значення сім'ї в системі життєвих цінностей особистості з подальшою переорієнтацією значної частини молоді на позашлюбні стосунки або повторний шлюб. Сім'я – це перш за все відповідальність, позашлюбні відносини у свою чергу позбавляють цієї відповідальності, людина вільна, немає спільного побуту, спільних проблем, уявлення про сім'ю є іншим, та в даному випадку і про сім'ю важко сказати так це «посиденьки вечорами», які не гарантують, що завтра ці люди також будуть разом.

Слід також зазначити про послаблення захисної функції сім'ї (як матеріальної, так і психологічної). В Україні існує ціла низка проблем, що перешкоджають нормальному розвитку сім'ї низький грошовий дохід, низький матеріальний рівень, дефіцит вільного часу, погані житлові умови, невлаштований побут, труднощі, зв'язані з народження і вихованням дітей, тощо [1, С.45-50].

Рівень готовності до подружнього життя визначає в подальшому стабільність і тривалість існування сім'ї, тому актуальною на сьогодні є спеціальна підготовка молоді до шлюбу і сімейного життя, яка передбачає:

- підвищення відповідальності молоді у шлюбно-сімейних стосунках, а також щодо батьківства;
- формування здорового способу життя через роз'яснення залежності сексуальності, можливості батьківства від наявності шкідливих звичок (куріння, алкоголізму, вживання наркотиків);
- формування психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї;
- висвітлення питань раціонального ведення господарства, ефективної організації бюджету сім'ї [2].

Адекватно оцінивши ситуацію, що склалась, постає питання про розробку термінових заходів по наданню допомоги сім'ї у всіх її напрямках. З боку держави повинні передбачатися певні заходи і не лише економічного і соціального спрямування, але і створення служб психологічної допомоги сім'ям. Сьогодні проводяться фундаментальні дослідження сім'ї в Україні, зростає кількість установ та організацій, що займаються проблемами сім'ї на державному рівні. Серед них слід назвати: Центри соціальних служб для молоді, відділи сім'ї та молоді, Служба у справах неповнолітніх. А також недержавні фонди та організації – Спілка захисту сім'ї та особистості, Центр екології сім'ї та ін. Вагомий внесок у сферу практичної допомоги сім'ї дають психологічні та соціально-психологічні дослідження проблем сім'ї, які проводяться Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, Інститутом психології АПН України, Інститутом соціальної і політичної психології АПН України, Інститутом проблем виховання АПН України [3, С. 48-50].

Отже, молода сім'я, як свідчать багаточисленні спостереження та дослідження, на етапі свого формування вирішує цілу низку важливих завдань. Проаналізувавши процес становлення молодої сім'ї можна побачити, що перед нею стоять гострі проблеми матеріально-економічного, житлово-побутового та інтимно-особистісного характеру. Невизначеність майбутнього, поява протиріч, нестабільність заробітків, невідповідність до сімейного життя та виживання в нових умовах – це все позначається на внутрішньосімейних процесах, на характері взаємостосунків членів сім'ї та її стосунків з навколишнім середовищем.

Список використаної літератури:

1. Гущина Т. В. Захисна та опановуюча поведінка сім'ї в період кризи / Т. В. Гущина // Практична психологія і соціальна робота. – 2011. – № 4 (145). – С. 45–50.
2. Капська А. Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / А.Й. Капська. – Київ : ДЦССМ, 2003. – 184 с.
3. Концепція державної сімейної політики: постанова ВРУ від 17 вересня 1999 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1999. № 46-47 – С. 48–50.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н.А.

М. В. Базюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІГРОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПРАКТИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

Ігрова терапія – відносно молода галузь педагогіки та психології, що народилась у першій половині ХХ століття у психоаналітичних пошуках і поступово поширилася на інші психологічні та педагогічні напрями, створюючи теоретичне підґрунтя розмаїттю сучасних підходів. Ігрова терапія стала предметом уваги таких вітчизняних і зарубіжних дослідників як: Л. Бондаревська, Л. Костіна, Н. Лебедева, С. Литвиненко, Г. Лендрет, К. Мустакас, О. Паркулаб та ін. Принциповими основами становлення ігротерапії виступило визнання важливого значення гри в розвитку дитини та в терапевтичній і корекційній роботі з нею. Гра почала розглядатися дослідниками - як головний метод пізнання дітей, оскільки в ній діти щиро і вільно виражають свої почуття, оволодівають новими вміннями, розвивають соціальну компетентність і збагачують індивідуальний досвід, засвоюють нові способи розв'язання проблем і виходу зі складних ситуацій [1, 8-11].

За дослідженнями А. Фройд [3], гра – це універсальна сфера «самості» дитини, яка включає самоперевірку, самовизначення, самовираження, само реабілітацію. Вона здавна привертає до себе увагу не тільки психологів і педагогів, але й філософів, етнографів, мистецтвознавців. Гра змінювалась, розвивалась і ускладнювалась разом із розвитком суспільства.

У давніх греків гра служила одним із провідних факторів розвитку й удосконалення, ігри носили характер національних свят і традицій. У Римі ігри займали значну частину громадського й приватного життя. Відомий давньоримський педагог М. Квінтіліан, обираючи ігри надавав перевагу тим, які сприяли розумовому розвитку дітей. У Середньовіччі увагу аристократів полонили лицарські турніри, що пояснює започаткування звичаю готувати своїх синів до лицарства вже змалку, починаючи з 7-річного віку. Особливий вид лицарства запровадили козаки-запорожці – оборонці України, які, готуючись до захисту Батьківщини, змагалися в іграх бойового характеру.

Ігрова терапія, на думку Г. Лендрета, являє собою динамічну систему міжособистісних стосунків між дитиною та терапевтом. При цьому, дорослий, ознайомлений із процедурою ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом, сприяє тому, щоб вона якомога повніше виразила та дослідила власне «Я» (почуття, вчинки, думки...) за допомогою гри [2, 139].

Ігрова терапія являє собою метод психотерапевтичної дії на дітей і дорослих із використанням гри. В основі різних методик, лежить визнання того, що гра чинить сильний вплив на розвиток особистості. Гра сприяє створенню близьких стосунків між учасниками, знімає напруженість, тривогу, страх перед оточуючими, підвищує самооцінку, дозволяє перевірити себе в різних ситуаціях спілкування, знімаючи небезпеку соціально значущих наслідків.

Характерна особливість гри – її двоплановість, притаманна також драматичному мистецтву, елементи якого зберігаються в будь-якій колективній грі. Відтак, граючий виконує реальну діяльність, реалізація якої вимагає дій, пов'язаних із рішенням цілком конкретних, часто нестандартних завдань. Ряд моментів цієї діяльності носить умовний характер, що дозволяє відволіктися від реальної ситуації з її відповідальністю і численними привідними обставинами.

Двоплановість гри обумовлює її розвиваючий ефект. Психокорекційний ефект ігрових занять у дітей досягається завдяки встановленню позитивного емоційного контакту між дітьми і дорослими. Гра коригує приховані негативні емоції, страхи, невпевненість у собі, розширює здібності дітей до спілкування, збільшує діапазон доступних дитині дій із предметами.

Загальними показаннями до проведення ігрової терапії є такі як: соціальний інфантилізм, замкнутість, некомунікабельність, фобічні реакції, надконформність і надслухняність, порушення поведінки і шкідливі звички, неадекватна статево-рольова ідентифікація у хлопчиків.

В основі ігрової терапії, центрованої на дитині, лежить уявлення про психічний розвиток дитини, що володіє внутрішніми джерелами саморозвитку й потенційних можливостей самостійного вирішення проблем особистісного росту. Разом із тим, процес особистісної реалізації, саморозвитку може бути порушений або обмежений унаслідок або несприятливих середовищних умов, або порушень взаємодії й спілкування зі значимими іншими, і, в першу чергу, з батьками й близькими дорослими. Відносини, зв'язок із іншою людиною становлять необхідну умову особистісного розвитку.

Таким чином, гра в науці та практиці розглядалася як символічна діяльність, в якій дитина, будучи вільною від тиску і заборон із боку соціального оточення за допомогою іграшок, ігрових дій з ними і ролей, виражає в особливій символічній формі несвідомі імпульси і потяги.

Література:

1. Литвиненко С. А. Ігротерапія як метод психологічної допомоги дітям і підліткам [Електронний ресурс] / С. А. Литвиненко // Психологія : реальність і перспективи. – 2014. – вип. 3. – С. 8–11. – Режим доступу : file:///D:/Downloads/prp_2014_3_5.pdf
2. Лэндрет Г. Игровая терапия : искусство отношений / Г. Лэндрет. – Москва : Изд-во, 1994. – 368 с.
3. Фрейд А. Введение в технику детского психоанализа / А. Фрейд. – Москва, 1991. – 118 с.

Науковий керівник: к.п.н., доц. кафедри педагогіки і психології Герасимова І. В.

О. Ю. Білоха

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність дослідження. Основним завданням сучасної системи освіти є формування гармонійно розвиненої особистості, конкурентного фахівця, що вмє системно мислити, аналізувати, порівнювати, практично вирішувати поставлені перед ним життєві та професійні проблеми. У Національній доповіді «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015», «Національні стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр.» були проголошені ідеї, які дозволять виховати творчих людей, відповідальних, активних громадян, готових до співпраці у новому європейському суспільстві.

Проект Нової української школи широко обговорюється у пресі, зокрема у статтях міністра освіти і науки України Л.М. Гриневич, роботах науковців О.Б. Бігич, Л.В. Калініної, В.Г. Редька та ін [3, 8].

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей формування математичної компетентності молодших школярів Нової української школи.

Нині у вітчизняній педагогіці існує багато думок щодо визначення категорій «компетентність» та «математична компетентність».

Про компетентнісний підхід до формування змісту освіти зазначено в Державних стандартах освіти та реалізовано в «Критеріях навчальних досягнень» [1, 45].

Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування ключових та предметних компетентностей особистості.

Поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», «компетентність» же пов'язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Тому доцільно в педагогіці користуватися саме терміном «компетентність».

На основі наведених визначень можемо підсумувати, що *математична компетентність* – це здатність учня до правильного розв'язання запропонованих задач та ситуацій, вирішення реальних життєвих ситуацій на основі глибоких і міцних знань із предмету, здобутих математичних навичок та умінь [2, 195].

Формування математичної компетентності учнів в умовах Нової української школи на уроках відбувається через опанування ними нових знань, умінь та навиків при вивченні математики. Поява позитивного та якісного результату навчання в учнів стимулює вчителів до використання діяльнісних технологій, методів та прийомів роботи з учнями на уроці і в позаурочний час, серед яких популярними є проблемне навчання, проектне навчання, особистісно-орієнтоване навчання, блочно-модульне навчання, інформаційні технології навчання.

Головне завдання вчителя початкових класів на уроці математики – це розвиток математичних здібностей і навичок учнів, підвищення престижу знань, формування математичних, ключових та міжпредметних компетенцій.

Складовими математичної компетентності є:

- *процедурна компетентність* – уміння розв'язувати типові математичні задачі;
- *логічна компетентність* – володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень;

- *технологічна компетентність* – володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями підтримки математичної діяльності;
- *дослідницька компетентність* – володіння методами дослідження соціально та індивідуально значущих завдань за допомогою ІКТ і математичних методів;
- *методологічна компетентність* – уміння оцінювати доцільність використання математичних методів і засобів ІКТ для розв'язання суспільно значущих задач [5, 116].

Ключовими компонентами математичної компетентності є:

- *мотиваційний;*
- *змістовний;*
- *дійовий.*

Основним алгоритмом формування математичної компетентності учнів початкової школи на уроках математики є:

- зв'язок навчання з життям (поєднання вивчення основ наук з різними видами праці, цінність для колективу, суспільства);
- мотивація на актуалізацію теми;
- формування системи знань, отриманих через розв'язання проблемних ситуацій та узагальнення фактичного матеріалу.
- формування особистої відповідальності за рівень знань та самоосвітньої діяльності;
- моніторинг, корекція розвитку особистості через виховання та самовиховання;
- формування вміння використовувати знання й особистий досвід через розв'язування ситуативних задач [4, 217].

Найважливішим видом діяльності на уроках математики є розв'язання задач. Причому, основна увага має бути спрямована на розвиток здатності учнів застосовувати отримані знання у життєвих ситуаціях.

Розв'язуючи математичну задачу, школяр знайомиться із ситуацією, що в ній описана, з математичною теорією, пізнає нові методи розв'язання або розділи математики. Інакше кажучи, розв'язуючи математичні задачі, учень набуває математичних знань, підвищує свою математичну культуру [6, 2].

Висновок. Отже, у формуванні математичної компетентності учнів Нової української школи істотно допомагають інтерактивні технології, метод проектів, нестандартні уроки з презентацією проведених досліджень з теми тощо.

На уроках математики учні повинні розв'язувати задачі, які спонукають думати, зіставляти різні методи, сприяють розвитку мислення і застосуванню різних способів вираження думки, здатності передбачати результат та знаходити шлях до розв'язання. Навчання математики має бути спрямоване на забезпечення в учнів розвитку процесів узагальнення, порівняння, конкретизації, абстрагування, аналізу та синтезу.

Головним завданням вчителя Нової української школи в процесі формування математичної компетентності учнів є мотивація дітей на прояв ініціативи та самостійності. Фактично вчитель має створити умови для «розвиваючого середовища», в якому забезпечуватиметься повномасштабне формування інтелектуальних, логічних, аналітичних та інших здібностей учнів.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.П. Методика викладання математики: навч. Посібник / Г.П. Бевз.–К.: Вища школа, 2009.–367 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К., 1997. – 399 с.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.
4. Онопрієнко О. Сучасна початкова освіта: вектори розвитку [спеціальний випуск, присвячений 80-річчю університету] : зб. наук. праць. – Бердянськ : 2012. – С. 214–221.
5. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : монографія / С.А. Раков. – Х. : Факт, 2005. – 360 с.
6. Ткаченко О.М. Формування компетентностей на уроках математики / О.М. Ткаченко, І.М. Кожевнікова, Л.П. Шатохіна // Математика в школах України. – 2014. – № 6 (414). – С. 2-3.

Науковий керівник: доцент Зорочкіна Т.С.

СТИЛІ СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Від народження дитина включена в систему найтісніших сімейних взаємин, які поєднують у собі основні види людських стосунків, а саме: психофізіологічні (біологічна спорідненість, стосунки між статями), психологічні (взаємна моральна й емоційна підтримка, відвертість, довіра, турбота одне про одного), соціальні (розподіл соціальних ролей, соціальні статуси, авторитет, лідерство, керівництво, підпорядкування та ін.). В умовах кожної конкретної сім'ї психофізіологічні, психологічні, соціальні, духовні та культурні стосунки взаємопов'язані, вони створюють її неповторний, складний, індивідуальний, внутрішній світ. Ці та інші стосунки визначають характер системи сімейної взаємодії, психологічний клімат, які здійснюють визначальний вплив на розвиток і формування особистості дитини [3, с.112].

Проблему спілкування в сім'ї досліджували такі науковці як: Л. С. Виготский (особливості сімейного виховання дітей дошкільного віку) [1], О. В. Горецька (психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку) [2], В. Н. Дружинин (психологія сімейного виховання) [3], В. С. Заслуженюк (психологія та педагогіка сімейного спілкування) [6], О. А. Карабанова (психологія сімейних відносин) [4], А. Н. Леонтьев (проблеми розвитку психіки у дітей із неблагополучних сімей) [5] та ін.

Згідно Сімейного кодексу України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Дитина належить до сім'ї своїх батьків навіть тоді, коли спільно з ними не проживає [7, с.1].

Аналіз психолого-педагогічних аспектів спілкування та його впливу на формування особистості молодшого школяра дозволив нам визначити типи дітей, характер яких відповідає стилям сімейного спілкування батьків: 1) авторитетні батьки (прояви батьківської любові, гнучкі батьківські межі) встановлюють гнучкі батьківські межі та проявляють любов, прийняття своєї дитини. Діти таких батьків допитливі, намагаються обґрунтувати, а не нав'язати свою точку зору, відповідально ставляться до своїх обов'язків. Вони енергійні, ініціативні, впевнені в собі, у них розвинене почуття власної гідності, товариські, їм вдається налагодити дружні стосунки з однолітками; 2) авторитарні батьки (відсутність проявів батьківської любові, жорсткі батьківські межі) контролюють поведінку дітей і змушують їх жорстко дотримуватися встановлених правил. Діти авторитарних батьків замкнуті, боязливі, підозрілі, похмурі, тривожні, дратівливі, схильні до конфліктів і внаслідок цього – нещасні; 3) ліберальні батьки (прояви батьківської любові, відсутність батьківських меж) не схильні контролювати своїх дітей, обмежувати їх поведінку, не вимагають відповідальності. Такі батьки дозволяють дітям робити все, що їм захочеться, не звертають уваги на спалахи гніву та агресивну поведінку дітей; 4) індіферентні батьки (відсутність проявів батьківської любові, відсутність батьківських меж) не встановлюють обмежень для своїх дітей внаслідок браку уваги до них або в результаті відсутності часу і сил на спілкування з ними. На проступки батьки реагують грубо, різко, в поривах гніву можуть застосовувати фізичне покарання. Вони позбавляють дітей батьківської любові та уваги. Діти індіферентних батьків імпульсивні, агресивні, вони відкрито проявляють руйнівні імпульси.

Відповідно до сімейного спілкування батьків є такі стилі виховання: 1) авторитарний стиль, який передбачає жорстке керівництво, придушення ініціативи і примусу, знаходити собі виправдання в необхідності підпорядкувати дитину шкільній дисципліні. Крик і фізичні покарання є типовою формою, яка виявляє владу дорослого над дитиною. При цьому не виключається любов до дитини, яка може виражатися досить експресивно; 2) ліберально-потуральний стиль передбачає спілкування з дитиною на основі принципу вседозволеності.

Потуральність призводить до того, що вона не може розвиватися в соціально зрілу особистість; 3) ціннісне ставлення до дитини з високою рефлексією і відповідальністю за неї – найефективніший демократичний стиль виховання. Дитині висловлюють любов і доброзичливість, із нею граються і розмовляють на теми, що її цікавлять. Вона знає, що таке «потрібно», і вмє дисциплінувати себе. У такій сім'ї росте повноцінна людина з почуттям власної гідності і відповідальності за близьких.

Перелічені стилі спілкування в сім'ї при всіх відмінностях мають спільну рису – батьки небайдужі до своїх дітей. Вони люблять своїх дітей, а стиль виховання часто є спадкоємним, що передається в сім'ї з покоління в покоління. Лише сім'я, що має здатність до рефлексії на особливості дитини, свідомо шукає найефективніший стиль її індивідуального виховання.

Вивчення теоретико-психологічних аспектів сім'ї як виховного інституту дозволяє засвідчити, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Дитина належить до сім'ї своїх батьків навіть тоді, коли спільно з ними не проживає

Її виховна функція полягає в задоволенні індивідуальних потреб дорослих членів у батьківстві та материнстві, взаєминах із дітьми, їхньому вихованні, самореалізації в дітях. Завдяки реалізації цієї функції сім'я забезпечує соціалізацію молодших школярів, їхню підготовку до майбутнього життя. В сім'ї виховуються й дорослі, й діти.

Спілкування в сім'ї значно впливає на розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку. Так, у сім'ях із авторитарним стилем спілкування діти мають низький рівень інтелекту та комунікабельності, відчувають потребу в спілкуванні з батьками. В сім'ях із ліберальним стилем спілкування діти надміру комунікабельні, мають низький і середній рівень інтелекту. В демократичних сім'ях молодші школярі цілком адекватні, мають високий рівень інтелекту та нормальний рівень комунікабельності.

Список використаної літератури:

1. Выготский Л. С. Детская психология / Л. С. Выготский // Собр. соч. : в 6-и т. – Москва: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
2. Горецька О. В. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Олена Віталіївна Горецька . – Київ: Б.в., 2009 . – 20 с.
3. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – Москва : КСП, 2016. – 368 с.
4. Карabanова О. А. Психология семейных отношений : учеб. пособ. / О. А. Карabanова. – Самара : Издательство СИОКПП, 2001. – 122 с.
5. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – Москва : Наука, 1984. – 493 с.
6. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – 2-ге вид. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – Київ : Веселка, 1998. – 214 с.
7. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Дата звернення 12.03.18. – Назва з екрана.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н.А.

Д. С. Бойко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Нині сучасне суспільство потребує не вузьких фахівців – носіїв окремих виробничих функцій, а всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Недивлячись на те, що для будь-якого кваліфікованого фахівця необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності вчителя Нової української школи особливо важливі професійно значущі особистісні якості.

Становлення вчителя Нової української школи – це, у першу чергу, формування його як особистості і лише потім – як професійного педагогічного працівника, який володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Не залишає сумнівів те, що успішність професійної підготовки у виші залежить від професійно значущих особистісних якостей, а недостатній їх розвиток у студентів є причиною відсутності професійної успішності. Адже особистісні якості дозволяють передбачати характер взаємодії між особистістю і педагогічною професією, але формуються вони ще у шкільні роки.

Серед дослідників проблеми підготовки сучасного вчителя можна назвати А. Амінова, В. Беха, І. Беха, С. Гончаренка, В. Журавського, І. Зязюна, Ю. Калюкіна, Н. Кухарева, В. Мадзигона, С. Максименка, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, А. Орлова, В. Пилиповського, Є. Руднєвського, О. Савченко, С. Сисоєву.

Вимоги сучасності, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХ столітті, визначають завдання формування особистості вчителя початкової школи відповідно до потреб змін, що відбуваються у країні та світі. Адже саме особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів та якість освітніх послуг [2].

Відповідно до основних характеристик суспільного ідеалу вчителя, перед сучасною вищою педагогічною освітою постають широкомасштабні завдання. Учитель Нової української школи нині повинен бути професіоналом, володіти прийомами аналізу і самоконтролю, уміти педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання. Вимоги до вчителя зі сторони держави і суспільства полягають також у тому, щоб він своєю творчою діяльністю у процесі навчально-виховної роботи вмів проектувати розвиток особистості, чітко уявляв, яким повинен стати його учень як громадянин [4].

Нині вчителю Нової української школи важко працювати: змінюються і розширюються його функції, ускладнюється роль, оскільки школа з закритої системи перетворилася у складну, відкриту систему. Тому процес усвідомлення цього й адаптації вимагає часу і підготовки професійного висококваліфікованого фахівця як у сфері управління, так і у сфері конкретної області, у якій він працює.

Практична педагогічна діяльність лише наполовину побудована на раціональних технологіях, друга її половина – мистецтво. Тому перша вимога до вчителя Нової української школи – наявність педагогічних здібностей. При цьому виникає питання: чи існують спеціальні педагогічні здібності? Відомі знавці педагогічної праці дають позитивну відповідь [2].

Питання про педагогічні здібності перебуває у стадії розроблення. Педагогічні здібності – це якості особистості, що інтегровано виражаються в нахилах до роботи з дітьми, любові до дітей, отримання задоволення від спілкування з ними.

Педагогічні здібності (талант, покликання, задатки) ми повинні визнати важливою передумовою оволодіння педагогічною професією, однак не вирішальною професійною якістю. Скільки кандидатів у вчителі початкової школи, маючи блискучі задатки, так і не стали педагогами, і скільки спочатку здавалося б малоздібних зміцніли, піднеслися до вершин педагогічної майстерності. Учитель – це завжди великий трудівник [2].

Тому найважливішими професійними якостями вчителя Нової української школи мають бути визнані: працелюбство, працездатність, дисциплінованість, уміння визначити мету, вибрати шляхи її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.

В умовах переходу до ринкових відносин особливої значущості набувають людські якості вчителя Нової української школи, які стають професійно необхідними передумовами створення сприятливих стосунків у освітньому процесі. До цих якостей належать: людяність, доброта, терплячість, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна врівноваженість, потреба у спілкуванні, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість, чуйність, емоційна культура та ряд інших [4].

Учитель Нової української школи – це завжди активна, творча особистість. Він є організатором повсякденного життя молодших школярів. Збуджувати інтереси, вести учнів за собою може лише людина з розвинутою волею, де особистій активності належить вирішальне значення. Педагогічне керівництво таким складним організмом, як клас, дитячий колектив зобов'язує вчителя бути винахідливим, кмітливим, наполегливим, завжди готовим до самостійного вирішення будь-яких ситуацій. Пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота) та соціально-політичних (свобода, демократія, патріотизм). Учитель Нової української школи – близький і доступний зразок для наслідування, якщо спонукає учнів слідувати за ним, рівнятися на нього [1].

Особистісні якості в учительській професії нероздільні з професійними. До останніх, зазвичай, відносять набуті у процесі професійної підготовки і пов'язані з отриманням спеціальних знань, умінь, способів мислення, методів діяльності. Серед них: володіння предметом викладання, методикою викладання предмету, психологічна підготовка, загальна ерудиція, широкий культурний кругозір, педагогічна майстерність, володіння технологіями педагогічної праці, організаторські вміння і навички, педагогічний такт, педагогічна техніка, володіння технологіями спілкування риторське мистецтво та інші якості [3].

Отже, нині перед вчителем Нової української школи постають складні професійні завдання. Для того, щоб їх розв'язати вчитель зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури. Особливі професійні і суспільні функції вчителя Нової української школи, необхідність бути завжди на виду в найоб'єктивніших суддів – своїх вихованців, зацікавлених батьків, широкої громадськості, висувають підвищені вимоги до особистості вчителя, його морального статусу. Вимоги до вчителя Нової української школи – це імперативна система професійних якостей, які визначають успішність педагогічної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя / Н. М. Бібік. – Київ: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2017. – 206 с.
2. Професійні вимоги до особистості вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13680802/pedagogika/profesiyni_vimogi_osobistosti_pedagoga
3. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. пос. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2009. – 560 с.
4. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. / Л. Л. Хоружа. – Київ : Академвидав, 2012. – 208 с.

Науковий керівник: д. пед. н., професор Шпак В. П.

В. В. Вовк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Проблеми сімейного виховання завжди привертала увагу педагогічної науки, адже сім'я один із найважливіших виховних інститутів, значення якого для особистості важко переоцінити. Сьогодні сім'я переживає серйозні труднощі, що значною мірою зумовлено кризовими явищами, притаманними українському суспільству в цілому, що негативно позначаються на внутрішньосімейній атмосфері, знижують дієвість виховної функції сім'ї, вносять далеко не завжди педагогічно виправдані зміни в її зміст, призводять до того, що сімейне виховання стає об'єктом критики з боку держави, яка вимагає підвищення відповідальності батьків за виховання дітей.

Труднощі сімейного виховання та причини, що викликають зниження виховного потенціалу сім'ї, досліджуються соціологами, психологами, педагогами. Зокрема, вивченням вищезначеної проблеми займалися такі видатні вчені як К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинський.

Важливі аспекти виховання дітей різних вікових категорій розглядаються у працях Т. Алексєєнко, О. Гуляр, Е. Заредінової, О. Докукіної, В. Кравця, В. Постоного, Г. Фінчук та ін. Саме особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку досліджували І. Бех, Н. Бібік, Л. Божович, Л. Венгер, О. Дусавицький, Р. Овчарова.

Мета дослідження – проаналізувати вплив сімейного виховання на формування особистості дитини.

Так, серед різних соціальних факторів, що впливають на становлення особистості, одним з найважливіших є родина.

Сім'я це соціально-біологічна спільність, заснована на триєдиний відношенні подружжя, батьківства, спорідненості [2].

Отже, традиційно родина – головний інститут виховання. Те, що людина здобуває в родині, вона зберігає протягом всього наступного життя.

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини.

Серед них виділяють такі :

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї. У результаті сім'я формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних верств.

Таким чином, на думку А. Карлсона, сім'я – це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується соціальна взаємодія загалом [4, с.84].

2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи. Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду сприяє інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім людей поза сім'єю

4. Переважно емоційний характер зав'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлених дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження». При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточенням.

Особливо значною роль сім'ї у становленні особистості дитини є на первинному етапі її соціалізації [7, с. 214].

Так, на першій стадії (до одного року) дитина розвивається за віссю «довіра – недовіра». Ступінь розвитку почуття довіри до інших людей і світу загалом залежить насамперед від якості материнської турботи, причому не так від кількості їжі чи ласки, які здатна надати мати, як від особливостей спілкування, здатності матері передати відчуття стабільності, тотожності переживань, того, що вона є людиною, якій можна довіряти.

На другій стадії (1–3 роки) дитина розвивається за віссю «автономія – сором і сумнів». Насамперед формується здатність до самоконтролю тілесних виявів, встановлюється певне співвідношення виявів впертості і добровільності дій. Особливості такого співвідношення залежать від готовності батьків поступово надавати дитині можливість самостійно контролювати свої дії, ненав'язливо обмежуючи її в тих сферах життя, які є потенційно або реально небезпечними для дитини і оточуючих. Переживання сорому проявляються як лють, спрямована на себе, коли дитині забороняється бути самостійною, коли батьки постійно або роблять усе за дитину, або очікують, що вона робитиме самостійно те, що поки що не спроможна робити. У результаті у дитини може сформуватися невпевненість у собі, слабка воля.

Третя стадія (3 – 6 років) визначається розвитком дитини за віссю «ініціативність – провина». При цьому ініціатива додає до автономії здатність брати на себе зобов'язання, планувати, розв'язувати нові завдання, набувати нових корисних навичок. Чи переважатиме у

дитини ініціатива, значною мірою залежить від того, як батьки ставляться до її волевиявлення, визнають і задовольняють її право на допитливість, фантазію, творчість [7, с. 246].

Почуття провини у дитини викликають батьки, які не заохочують її до самостійності або надмірно карають.

Слід зауважити, що сім'я, особливості взаємодії батьків і дитини багато в чому забезпечують чи не забезпечують успіхи дитини на подальших етапах її соціалізації.

Проте, сучасна українська сім'я часто не має змоги повною мірою реалізувати власний виховний потенціал. Це пов'язано як з особливостями суспільного виховання, так і з негативними змінами в самій сім'ї: зниженням її інтегративності, конфліктними стосунками між подружжям, порушенням емоційних зв'язків між батьками і дитиною. Усе це заважає засвоєнню дитиною норм поведінки, моральних позицій, призводить до порушень в особистісному розвитку.

Необхідно визначити, що емоційний потенціал сім'ї має великі можливості виховного впливу на дитину. В поєднанні з ідейними настановами батьків емоційні фактори виступають основною передумовою розвитку моральної гідності дитини. На основі позитивного оцінного ставлення батьків формується емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе – ставлення до свого «Я», потреба у повазі оточуючих.

Розкриття того, як формуються духовні потреби дитини, зокрема у повазі близьких дорослих, є необхідним для оптимізації всього процесу сімейного виховання. Знання батьками вікових особливостей становлення такої потреби, основних чинників, які зумовлюють її оптимальний розвиток, усе це забезпечує високу результативність виховних впливів, а саме: у дітей формується позитивне емоційне ставлення до дорослого, прагнення бути відповідним до його моральних вимог, тобто виникає те бажання бути хорошим, яке є ефективним управлінням поведінкою дітей.

Не тільки під впливом дорослих, а й у їх відсутність діти, в яких сформована потреба у повазі (особистісному ставленні до себе), прагнуть виправдати моральні очікування старших. Тому прагнення «бути хорошим» закладається в сім'ї [6, с. 44].

Зазначимо, що ефективне спілкування між членами сім'ї, переважання позитивних та негативних емоцій істотно впливає на самопочуття дитини, її світосприйняття та усвідомлення образу близьких дорослих. Саме важливим є психологічний клімат сім'ї.

Психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на дитину. Від атмосфери в сім'ї, морального обличчя батьків великою мірою залежать спрямованість активності дитини, її позитивне або негативне самопочуття, характер особистісних очікувань підростаючої особистості щодо оточуючих людей.

Під впливом «теплого» сімейного клімату, що базується на особистісній формі спілкування дітей і дорослих, у дітей формується висока сприйнятливості до виховних впливів останніх. Діти, які виховуються в сім'ях із таким кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них, правильно реагують на вимоги вихователів у дитячому садку. І навпаки, у поведінці дітей, які виховуються в сім'ях, які перебувають в складних життєвих обставинах, переважають негативні емоції, упереджене, здебільшого недоброзичливе ставлення до оточуючих. Такі діти схильні до афектів, що нерідко призводить до конфліктів з оточуючими.

Дуже негативно позначається на самопочутті дитини розлад у стосунках між батьками. За таких умов у дітей виникають так звані конфліктні переживання. Останні є наслідком зіткнення у свідомості дитини протилежних за своїм емоційним забарвленням ставлень до близької людини.

Емоційні фактори важливі не лише тим, що вони посилюють чи послаблюють виховні впливи. У певному емоційному ставленні дорослого до предметів чи явищ закладено для дитини смисл існування цих предметів і явищ, їх ціннісне значення. Те, що дорослі хвалять, оберігають, заради чого витрачають сили, чим захоплюються, через що страждають і т. ін., поступово стає предметом переживань самої дитини. Звідси випливає висновок: від того, що переживатиме дитина в перші роки її життя, якою буде спрямованість її почуттів, залежатиме й соціальна «вартість» її «Я».

Емоційно дітьми переживаються не тільки розмови дорослих, але і їх поведінка. Те, що це є дуже важливим фактором впливу на дитину, підтверджується характером дитячих ігор, у яких вони відтворюють те, що їх найбільше вражає. Надзвичайно глибокі психологічні спостереження за грою дітей дошкільного віку можна знайти у працях К. Ушинського. Автор не тільки розкриває зміст ігрової діяльності, а й демонструє її значення для морального розвитку дитини.

Також сила виховного впливу сім'ї полягає в тому, що батьки можуть формувати духовні потреби дитини, починаючи з перших років її життя. Формування потреб здійснюється знову-таки через вплив на емоційну сферу дитини. Так, позитивне емоційне ставлення батьків до дитини, схвалення та заохочення її власної активності, в процесі якої максимально виявляються певні нахили та здібності, неухильно веде до підвищення рівня емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе. Підтримання самоповаги на рівні, який сформувався таким чином під впливом сім'ї, стає однією з провідних соціальних потреб дитини. У разі впливів оточуючого середовища, які можуть призвести до зниження самоповаги дитини, у неї виникають негативні емоції.

Як показують дослідження вітчизняних психологів, структура самосвідомості, що вже утворилась, навіть актуально маючи підсвідоме існування, має сильний вплив на всю поведінку. В цьому випадку мотивом є прагнення зберегти почуття власної гідності, яке вже виникло. Це прагнення стає потребою, задоволення якої є необхідним для психічного здоров'я особи [3, с. 38].

Прагнучи зберегти досягнутий рівень самоповаги, діти також здатні відмовитися від багатьох спокус. Переживання дитиною почуття власної гідності стає тією спонукальною силою, яка активізує її діяльність, спрямовану на задоволення потреби у шанобливому, уважному, одним словом, ціннісному ставленні до себе оточуючих.

Відомо, що на особистість дитини особливо впливає стиль стосунків з батьками. Як відомо, існує кілька автономних психологічних механізмів соціалізації, за допомогою яких батьки впливають на своїх дітей [5, с.16]. Це насамперед ідентифікація і наслідування, у процесі яких діти засвоюють соціальні норми поведінки, ціннісні орієнтації, беручи приклад з батьків, прагнучи стати такими, як вони. При цьому наслідування супроводжується певними очевидними діями, тоді як ідентифікація передбачає ототожнення дитини з батьками на основі сильного емоційного зв'язку з ними.

Крім того, батьки впливають на своїх дітей через механізм підкріплення: заохочуючи поведінку, що вважається правильною, і караючи дитину за порушення правил, батьки поступово вкорінюють у її свідомість систему норм.

Батьки можуть використовувати різні засоби заохочення соціально-психологічні (наприклад, похвала) чи матеріальні (винагороди, привілеї). При цьому похвала батьків, з якими дитина перебуває у дружніх стосунках, як правило, дієвіша, ніж похвала батьків байдужих, холодних. Ефект заохочення залежить також від того, як діти сприймають його. Якщо в разі очікування винагороди діти дотримуються вимог батьків, то у протилежному разі вони можуть не дотримуватись цих вимог. Аналогічно діти оцінюють похвалу. Якщо їх хвалять за все, що б вони не зробили, похвала перестає бути засобом заохочення.

Вочевидь, роль батьків є багатофункціональною, вони можуть виховувати дітей не лише вдома, а й в школі, завдяки співпраці з вчителем.

Батьки можуть :

- організувати і проводити навчальні заняття, готувати навчальні матеріали;

- допомогти дітям у різних видах діяльності: прочитати з дітьми книгу, вислухати їхні розповіді, допомогти учням виконати мистецькі роботи.

Дітям дуже подобається бачити власних батьків у ролі вчителів, це ще один приклад моделі поведінки дорослих людей.

Організація регулярних зустрічей учителів і батьків, обговорення різних стратегій та обмін досвідом створюють підґрунтя для успішного формування особистості дитини [1, с.110].

Отже, слід наголосити, що «виховує» дітей батьківська любов. Це – багатогранне моральне почуття. Форми прояву батьківської любові можуть бути різноманітними, але

батьківська любов завжди прагне до сприйняття своєї дитини як особистості, що виявляється перш за все в переважанні особистісної форми спілкування батьків зі своєю дитиною, і навпаки, наслідком відсутності батьківської любові, безособистісного ставлення до дитини є авторитарна форма спілкування з нею. Це, в свою чергу, призводить до зниження самоповаги та рівня позитивного образу Я дитини, відчуження її від виховних впливів.

Емоційний потенціал виховного впливу сім'ї може ефективно використовуватися лише за умови знання психологічних механізмів дії зазначених факторів.

Список використаної літератури:

1. Бібік М. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / М. Бібік – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 160 с
2. Визначення сім'ї та шлюбу [Електронний ресурс] // Ел. текст. дан. Київ, 2015. – Режим доступу : https://stud.com.ua/53405/sotsiologiya/viznachennya_simyi_shlyubu_simya_robut. Дата звернення 14.03.19.
3. Леонтьева А. Н. Вопросы психологи ребенка дошкольного возраста / А. Н. Леонтьева – Москва : Питер, 1995. – 144 с.
4. Карлсон А. Вперед к прошлому: перестройка семейной жизни в постсоциалистической Швеции / А. Карлсон. – Москва : Питер, 1995. – 415 с.
5. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон – Москва : Просвещение, 1989. – 256 с.
6. Максимова Н. Позитивний клімат у сім'ї як запорука успішного формування особистості дитини / Н. Максимова, Л. Порох // Рідна школа. – 2013. – № 3. – С. 44-49.
7. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер – Питер : Комсомольск, 1998. – 608 с.

А. В. Гаменко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Сучасний педагог має постійно працювати над удосконаленням своїх професійних навичок та умінь, а також бути небайдужим до змін, які постійно відбуваються в системі освіти задля її оптимізації та забезпечення якнайкращого засвоєння учнями тих знань, яких вони набувають у школі. Очевидно. Що теперішнє покоління майбутніх учнів житиме вже в іншому світі, і цей процес – невідворотний. Задля ефективного навчання дітей в умовах інформаційного суспільства кожен вчитель має бути забезпечений необхідними інструментами, знаннями, уміннями та навичками.[1]

Нова Українська Школа (НУШ) ставить перед вчителем безліч нових вимог і умов. Однією з них є педагогіка партнерства. Слід розглянути що ж собою являє партнерство взагалі.

Партнерство:

- Система взаємовідносин, які будуються у процесі певної спільної діяльності;
- Спосіб взаємодії і взаємин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівно значущості та доповнюваності всієї її учасників;
- Організаційна форма спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних умовах розподілу праці та активної участі в її реалізації;
- Спосіб взаємовідносин, за яких зберігаються права кожної із сторін, чітко узгоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівноправності [3].

Педагогіка партнерства – це напрям педагогіки, що включає в себе систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. У напрямку педагогіки співробітництва, або іншими словами, партнерства працювали такі видатні діячі освіти, як Шалва Амонашвілі, Василь Сухомлинський, Софія Лисенкова, Михайло Щетинін, Віктор Шаталов. Також слід відзначити ідеї видатних педагогів, на яких ґрунтується педагогіка партнерства:

- Навчання без примусу (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, С. Лисенкова, В. Шаталов).
- Ідея важкої мети (С. Лисенкова, В. Шаталов).
- Ідея опори (Є. Ільїн, І. Іванов, С. Лисенкова, В. Шаталов).

- Ідея вільного вибору (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, В. Шаталов).
- Ідея випереджального навчання (І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов).
- Ідея великих блоків (і. Волков, І. Іванов, В. Шаталов, М. Щетинін).

Педагогіка партнерства – це чітко визначена систем а взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу – не лише вчителя й учнів, а й батьків, яка будується на повазі й рівноправності всіх учасників і передбачає їх активне включення в реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати незалежно від того, які вони [2].

Система освіти за Новою Українською Школою повинна виключити наявність будь якого тиску в процесі навчання.

Сучасна школа неможлива без оптимізуючи вимог як до процесу освіти, так і до діяльності педагога. Одією з таких вимог є чіткість соціальної і професійної позиції представників освіти. Саме в ній учитель висловлює себе як суб'єкт педагогічної і соціальної діяльності. Позиція педагога – це система тих інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних відносин до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності зокрема, які є джерелом його активності. Як стверджує Лев Борисович Ітельсон, педагог може виступати в якості інформатора, друга, диктатора, прохача, натхненника. Кожна з цих позицій може давати позитивний, або ж негативний результат залежно від особистості вчителя [3].

Для вчителів початкових класів Нової української школи затвердили професійний стандарт, який визначає необхідні компетентності, знання та вміння. Документ містить чіткий перелік функцій вчителя. Загалом їх визначено 8:

- Планування і здійснення освітнього процесу.
- Забезпечення і підтримка навчання, виховання та розвитку учнів в освітньому середовищі та родині.
- Створення освітнього середовища.
- Рефлексія та професійний саморозвиток.
- Проведення педагогічних досліджень.
- Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти.
- Узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті.
- Оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти [1].

Таким чином, головними постійними вимогами, що пред'являються до педагога – це любов до дітей, любов до педагогічної діяльності, наявність глибоких спеціальних знань, умінь, навичок, широка загальна ерудиція, педагогічна інтуїція, високий рівень загальної культури та моральності [2].

Педагог має постійно навчатися, щоб бути цікавим дітям як фахівець і як особистість. Мається на увазі не лише освіта в межах вищих навчальних закладів, а й самоосвіта в цілому, яка може забезпечуватися у закладах неформальної освіти, приміром, на курсах, різноманітних семінарах, вебінарах тощо [3].

Список використаної літератури:

1. Бардакова Ю., Нова українська школа. Новий державний стандарт. Пам'ятка вчителя / Ю. Бардакова // Початкове навчання та виховання: наук.- метод. журнал / МОН України, ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – 2018. – № 13-15.
2. Бугайчук А., Педагогіка партнерства в НУШ. Взаємодія вчителів, батьків та учнів. / А. Бугайчук // Школа. – 2018. – № 10.
3. Гук К. О. Стаття: «Професійне вдосконалення педагога у контексті концепції «Нової Української Школи»

Науковий керівник: доцент Зорочкіна Т. С.

ІГРИ З ПРАВИЛАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гра, як основний вид діяльності дітей дошкільного віку, розвиваючи психічні, фізичні сили дитини, сприяючи освоєнню ним навколишнього світу і людських взаємин, пробуджує його творчий потенціал. На підставі того, якими іграшками грається і в які ігри грає дитина, можна зробити певні висновки про її задатки, нахили, окреслити програму її розвитку.

У старшому дошкільному віці знання все частіше поєднуються з розвитком пізнання навколишнього середовища. Розумова діяльність у дітей формується у процесі навчання під керівництвом дорослого. Найважливіше завдання сучасної освіти полягає у формуванні особистості з високим рівнем розумового розвитку, яка здатна ефективно засвоювати знання і застосовувати їх на практиці. Пошук нових педагогічних підходів до розвитку розумової активності дітей у дошкільному віці стає все більш значущим, оскільки саме активність розуму є одним з основоположних властивостей особистості. Відомо, що розумовий розвиток і виховання дітей полягає не тільки у тому, щоб дати дітям знання, а й навчити їх використовувати ці знання у різноманітній діяльності.

Використовуючи ігри з правилами у роботі з дітьми дошкільного віку активізуються ресурси, потенціал особистості, відбувається всебічний розумовий розвиток. Працюючи з проблематикою в руслі ігрових технологій, відбувається процес об'єктивації проблемних ситуацій, процес поліпшення внутрішньої природи і світу навколо. Використання ігор – це безпечне середовище, яке створює педагог для розвитку внутрішніх ресурсів особистості.

Обумовлені грою зміни у психіці дитини настільки істотні, що у психології (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Запорожець та ін.) утвердився погляд на гру як провідну діяльність у дошкільний період. О. Леонтьєв зазначав, що у грі розвиваються нові, прогресивні засоби і виникає потужний пізнавальний мотив, який є основою виникнення стимулу до навчання [2].

Розумовому розвитку, як одній з найважливіших ланок системи виховання, надавав значення В. Сухомлинський. Система розумового розвитку, на думку педагога, передбачає засвоєння знань, формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури розумової праці, розвиток інтересів і потреби у розумовій діяльності у постійному збагаченні науковими знаннями та застосування їх на практиці. Процес набуття знань і якісне їх поглиблення будуть фактором розумового виховання лише тоді, коли знання стануть особистими переконаннями, духовним багатством людини, що позначаються на ідейній спрямованості її життя, на її праці, суспільній активності, інтересах. Основою розумового розвитку є формування світогляду як запоруки гармонійного розвитку особистості. Розвиток гри і спілкування, формування поведінки і ставлення дитини до навколишнього світу пов'язане з засвоєнням знань про суспільне життя, працю і діяльність дорослих, про предмети і явища природи [3, с. 188].

У зміст розумового розвитку входить знання елементарних правил і норм поведінки (правила використання предметів і речей, правила, що регулюють відносини дитини з дорослими і однолітками).

Основні форми мислення, що функціонують у дошкільному віці, – це наочно-дієве і наочно-образне мислення. Провідне місце у дошкільному віці починає грати словесно-логічне мислення.

Друга особливість розумової діяльності дітей старшого дошкільного віку – функція пізнавальних процесів: розвиток довільного відтворення у діяльності пам'яті, цілеспрямованого сприйняття з переростанням його у діяльність спостереження. Розвиваються довільні форми уваги.

Третя особливість – це поступова зміна мотивів розумової діяльності. У молодшому дошкільному віці основні мотиви розумової діяльності пов'язані з ігровими інтересами дитини, результатами продуктивної діяльності (дізнатися, розглянути, щоб намалювати тощо). Поступово до старшого дошкільного віку починають формуватися пізнавальні інтереси як мотиви розумової діяльності [1, с. 78].

Навчальна діяльність дітей, яка складається у дошкільному віці, є найбільш значущим засобом розумового розвитку. Значимість розвитку визначається тим, що у навчальній діяльності вихователь займає провідну позицію і організовано всім дітям передає визначений програмою систему знань, умінь і навичок про навколишнє середовище, організовує діяльність дітей щодо засвоєнню і застосуванню. Чітко окреслена програма знань і умінь дозволяє вихователю контролювати їх засвоєння кожною дитиною, здійснювати індивідуальний підхід і підводити всіх дітей до визначених програмою рівнями розумового розвитку на тому чи іншому віковому етапі. На заняттях у процесі оволодіння знаннями та вміннями у дітей розвивається пізнавальна діяльність, мислення, мова та формуються пізнавальні інтереси.

Отже, розумовий розвиток – це систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумове виховання дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання.

Розумовий розвиток забезпечує необхідний рівень розвитку дитини під час систематичного навчання, у іграх і на заняттях, у повсякденному житті. Визначальну роль при цьому відіграє спілкування з дорослими і власна пізнавальна діяльність. Особливої уваги дорослого та педагогів потребує формування у дітей основ культури розумової праці, що є передумовою високопродуктивної інтелектуальної діяльності у дорослому віці.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: когнітивно-практичні засади. – 2003. – 344 с.
2. Ельконін Д. В. Психологія гри. / Д. В. Ельконін – Москва : Педагогика, 1978. – 156 с.
3. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування: [навч. посіб.] / В. А. Кручек. – Київ : ДАКіМ, 2010. – 273 с.

Науковий керівник: доцент кафедри дошкільної освіти, д. пед. н. Ніколаєску І. О.

Б. О. Грудинін, Н. В. Грудиніна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2 Глухівської міської ради Сумської області

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ «КОСМІЧНОГО ПАТРУЛЯ» З УЧНЯМИ МОЛОДШИХ КЛАСІВ, ЯК СКЛАДОВОГО КОМПОНЕНТА «ЄДИНОЇ МЕРЕЖІ ЧУРЮМОВА»

Дослідження метеорних тіл та їхньої взаємодії з атмосферою Землі для сучасної науки має велике значення при вирішенні цілого ряду астрономічних, геофізичних і прикладних задач, серед яких: вивчення походження та еволюції Сонячної системи, оцінка впливу метеоритної речовини на Землю, використання розсіяння радіохвиль на іонізованих метеорних слідах для потреб радіозв'язку, безпека польотів космічних апаратів.

Оптичні спостереження метеорів дають найбільш вичерпну інформацію про метеорні явища, а тому відродження роботи метеорних патрулів при обсерваторіях і інших установах стало нагальною потребою нашого часу. Особливо інтерес до даної проблеми з'явився після серії подій: падіння знаменитого Челябінського метеорита (лютий 2013 р.) і яскравого метеоритного вторгнення над Одесою (вересень 2013 р.).

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що на поверхню Землі щодоби «випадає» з космосу до 50 тон великих і дрібних метеоритів. Більше 75% яскравих болідів в

нашій атмосфері є фрагментами ядер комет, які рідко долітають до поверхні Землі. Потік метеорів спостерігається щорічно, коли Земля проходить точку перетину їх орбіт. Час спостереження метеорних потоків може тривати від кількох годин до кількох тижнів і залежить від напрямку поперечного перетину їх орбіт.

Проблема організації роботи по спостереженню вторгнень об'єктів космосу в земну атмосферу була однією з пріоритетних проблем, якою переймався видатний астроном, першовідкривач комет 67P / Чурюмова-Герасименко (1969 р.) та С / 1986 N1 / Чурюмова-Солодовнікова (1986 р.), член-кореспондент НАН України Клим Чурюмов.

У 2013 р. група вчених під керівництвом К. Чурюмова (В. Кручиненко, А. Відьмаченко, О. Стеклов, Е. Стеклов та ін.) виступила з пропозицією про необхідність створення служби наземного аерокосмічного моніторингу під назвою «Єдина Мережа Чурюмова». Того ж року в Українському молодіжному аерокосмічному об'єднанні «Сузір'я» під керівництвом Е. Стеклова була створена перша молодіжна група фотомисливців на сутінкові боліди.

Сьогодні до «Єдиної Мережі Чурюмова» входять окремі регіональні центри, у яких «космічні патрулі» накопичують, зберігають і обробляють інформацію про аерокосмічні вторгнення в зоні своєї відповідальності, а також обмінюються даними з подібними центрами інших регіонів України. На кінець 2018 р. бази даних «Єдиної Мережі Чурюмова» містять вже понад сорок тисяч знімків сутінкових і денних слідів всіх видів небезпечних вторгнень. У забезпеченні робіт «Єдиної Мережі Чурюмова» бере участь більше сотні фотомисливців. Особливістю роботи окремих пунктів «Єдиної Мережі Чурюмова» є обмеження погодними умовами, звичайним везінням, вольовими якостями спостерігача, а також вмінням вдало підібрати місця для моніторингових зйомок.

У жовтні 2016 р. у м. Глухів Сумської області у ході проведення в I Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми сучасної астрономії та методики її викладання», присвяченій 100-річчю від дня народження Йосипа Шкловського досягнуто домовленості щодо створенні в м. Глухів регіонального центру спостережень космічних вторгнень, як складового компонента «Єдиної Мережі Чурюмова». Сьогодні в роботі регіонального центру задіяно декілька «космічних патрулів», до складу яких входять учні й учителі фізики і астрономії закладів загальної середньої освіти, а також студенти Глухівського НПУ ім. О. Довженка.

Особливу увагу приділено організації «космічних патрулів» в початковій школі. Практика роботи з учнями молодших класів показала, що вони з ентузіазмом беруться за справу і відповідально ставляться до спостережень. Використовуючи фотокамери власних мобільних телефонів, юні спостерігачі доволі часто стають свідками цікавих космічних подій. У багатьох випадках до фотофіксації метеоритних вторгнень у земну атмосферу долучаються й батьки. Фотоархів «космічного патруля» постійно поповнюється новими знімками. Так, на початок 2019 року «космічний патруль» 3-Б класу Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Глухівської міської ради Сумської області (вчитель Н. В. Грудиніна) у своєму доробку вже має близько 20 фотознімків космічних вторгнень. Усі фотознімки передаються з метою подальшого аналізу до архівної бази «Єдиної Мережі Чурюмова».

У процесі вторгнень космічних об'єктів у атмосферу Землі члени «космічного патруля» дотримуються таких правил: 1) реєстрацію здебільшого проводять в денний і сутінковий часи, що робить можливим спостереження в радіусі 50–100 км); 2) виконують максимально можливу кількість фотознімків з метою вивчення динаміки об'єкта по кожному конкретному випадку вторгнення; 3) за відсутності слідів вторгнень фотографують усі підозрілі хмарні або інші атмосферні утворення в радіусі спостереження.

На даний час триває робота по організації «космічних патрулів» в навчальних закладах м. Глухів і Глухівського району. Систематично результати роботи оприлюднюються на Всеукраїнських конференціях і методичних семінарах учителів.

Список використаних джерел:

1. Кручиненко В. Г. Математико-фізичний аналіз метеорного явища. Київ. 2012. 294 с.
2. Чурюмов К. И., Відьмаченко А. П., Стеклов А. Ф., Кручиненко В. Г., Стеклов Е. А. Явление трех ярких болидов над Киевом 29 марта 2013 года. *Azerbaijani astronomical journal*. 2013. V. 3. No 3. P. 85–86.

3. Чурюмов К. І., Кручиненко В. Г., Чурюмова Т. К. Космічна загроза і кінець світу: реальність і міфи. Київ. 2012. 48 с.
4. Чурюмов К., Кручиненко В., Чурюмова Т. Проблема кометно-астероїдної загрози для людства: реальність і міфи - 1. *Фізика та астрономія в сучасній школі*. 2012. № 1. С. 16–24.
5. Чурюмов К., Кручиненко В., Чурюмова Т. Проблема кометно-астероїдної загрози для людства: реальність і міфи - 2. *Фізика та астрономія в сучасній школі*. 2012. № 2. С. 20–26.
6. Чурюмов К., Кручиненко В., Чурюмова Т. Проблема кометно-астероїдної загрози для людства: реальність і міфи - 3. *Фізика та астрономія в сучасній школі*. 2012. № 3. С. 17–25.
7. Чурюмов К., Кручиненко В., Чурюмова Т. Проблема кометно-астероїдної загрози для людства: реальність і міфи - 4. *Фізика та астрономія в сучасній школі*. 2012. № 4. С. 15–23.
8. Churyumov K.I., Vidmachenko A.P., Steklov A.F., Steklov E.A. Three bright bolides in Kiev sky on 29 March 2013 // Conference «Meteoroids 2013». Program and abstracts. 26-30 Aug. 2013, Poznań, Poland P. 77.
9. Churyumov K. I., Steklov O. F., Vidmachenko A. P., Steklov E. A. Activity Aviation in the fall of fireballs in 2014. *16 International scientific conference Astronomical School of Young Scientists*. Kirovohrad. 2014. P. 77.
10. Churyumov K.I., Steklov A.F., Vidmachenko A.P., Dashkiev G.N. Observations of fragments of cometary nuclei in the atmosphere over Kiev in the summer of 2014. *International scientific conference Astronomical School of Young Scientists*. 2015. P. 84–85.
11. Churyumov K.I., Steklov A.F., Vidmachenko A.P., Dashkiev G.N. Observations of fragment of cometary nuclei in the atmosphere over Kiev. *Astronomical School's Report*. 2015. Vol. 11, no. 2, p. 99–102.
12. Churyumov K.I., Steklov A.F., Vidmachenko A.P., Dashkiev G.N. Observations of twilight fireballs over Kiev in 2013–2015. *Interregional Scientific and Practical Conference "Astronomy and present"*. 2016. Vinnitsa, p. 2.
13. Churyumov K.I., Steklov A.F., Vidmachenko A.P., Dashkiev G.N. Several twilight bolides over Kiev in 2013–2015 – fragments of comets nuclei. *International conference Meteoroids 2016, at the European Space Research and Technology Centre (ESTEC). Noordwijk, the Netherlands*. 2016. P. 63.
14. Churyumov K.I., Vidmachenko A.P., Steklov A.F., Steklov E.A. Three bright bolides in Kiev sky on 29 March 2013. *8th Conference «Meteoroids 2013»*. 2013. Poznań. P. 77.
15. Kruchynenko V.G. The collision of the comet Shoemaker-Levy 9 with Jupiter. *Astron. and Astrophys. Transactions*. 1997. Vol. 13, p. 191–197.
16. Vidmachenko A. P. Settling of dust in Jupiter's atmosphere after the impact of fragments of comet Shoemaker-Levy 9. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. 1995. Vol. 11, no. 4, p. 14–16.
17. Vidmachenko A. P., Steklov A. F. The study of cometary material on the surface of the Earth. *Astronomical School's Report*. 2013. Vol. 9, no 2, p. 146–148.

Д. Здір

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ТА ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Проблема взаємозв'язку школи та сім'ї у формуванні та вихованні особистості дитини вивчається видатними педагогами протягом тривалого часу. Не втратила вона свою актуальність і на даному етапі розвитку суспільства. Відомо, що запорукою успішної навчальної та виховної роботи в закладі загальної середньої освіти є ніщо інше як співпраця класного керівника з батьками, адже родина впливала і продовжує чинити значний вплив на процес розвитку особистості учня, а отже зробити батьків активними учасниками навчально-виховного процесу – це важливе й відповідальне завдання вчителя та навчального закладу загалом.

Проблема взаємодії школи та сім'ї набули відображення у працях науковців: В.Сухомлинського, І. Гуровича, І. Ткаченка, І.Альошинцева, О. Партицького, П. Каптерева, А. Волошина тощо. Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи й сім'ї у вихованні особистості зробили сучасні вчені, які вивчали різноманітні аспекти цієї проблеми: українські народні виховні традиції як форми виховного впливу на молоде покоління (В. Кузь, Ю. Руденко, В. Скутіна, Є. Сявавко); особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С. Бабишина, З. Болтарович, М. Стельмахович); формування педагогічної культури сучасних батьків (А. Марушкевич, В. Постовий); психологічні основи сімейного виховання (В. Кравець); основні напрями співпраці сім'ї й школи (Т. Алексеєнко); форми організації роботи з батьками в освітньому закладі (І. Рибальченко); спілкування

батьків і вчителів із дітьми (П. Щербань). Дослідження умов виховання педагогічної культури й просвіти батьків, особливостей формування стосунків батьків і дітей у сім'ї та школі аналізували зокрема Л. Вовк, О. Добош, І. Дубінець, О. Наседкіна, І. Сіданіч, Л. Тимчук та ін.

Мета дослідження – проаналізувати взаємозв'язок школи та сім'ї у вихованні та формуванні особистості молодшого школяра.

У роботах вищезазначених дослідників наголошено, що необхідною умовою правильного виховання дітей є тісна співпраця сім'ї та школи.

Одним із ключових компонентів концепції Нової української школи є педагогіка партнерства, яка ґрунтується на взаємодії між учнем, учителем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками.

Зокрема, видатний український педагог В. Сухомлинський вважав [1, с. 52], що найважливішою роботою кожної сім'ї є творення майбутньої людини. Однією із серйозних причин, що в багатьох сім'ях заважають правильному вихованню дітей, педагог вважав недостатнє оволодіння батьками педагогічними знаннями. Успішне співробітництво з педагогами, на його думку, сприяє підвищенню рівня культури батьків і матерів, формуванню відповідальності за виховання дітей. У зв'язку з цим В. Сухомлинський стверджував на необхідності навчання батьків, здійснювати виховний процес, як рекомендує педагогіка, прищепити хоча б мінімум знань та умінь з питання виховання і розвитку дітей.

Так, процес налагодження взаємодії з батьками ефективний за дотримання педагогом психолого-педагогічних правил та вимог, до яких належать [4, С. 56]:

- використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає у розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як учителів, так і батьків;

- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні. Психологічно батьки готові підтримати потреби школи. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки й освіти, з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;

- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Класовод – особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;

- життєстверджуючий, мажорний настрій при вирішенні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості. Формування особистості дитини передбачає подолання труднощів, протиріч у її житті. Важливо, щоб це сприймалося як вияв закономірностей розвитку (нерівномірність, стрибкоподібний характер, причинно-наслідкова обумовленість, вибіркове ставлення дитини до виховних впливів), тоді складнощі, протиріччя, несподівані результати не викликать розгубленості у педагога.

Слід зазначити, що у науковій педагогічній літературі виділяють принципи взаємовідносин педагогів і сім'ї, серед яких: створення комфортних умов для розвитку особистості кожної дитини; етико-педагогічна єдність учителя і батьків; співпраця на основі толерантності; педагогічний такт і терплячість у спілкуванні з батьками; розмова з батьками з позитивних позицій; висловлювання батькам побажань-рекомендацій з урахуванням їх індивідуальних особливостей [6, С. 4].

Вітчизняний науковець І. Мачуська [5, с. 273] визначає такі основні завдання роботи школи з сім'єю: пропаганда педагогічних знань з метою підвищення педагогічної грамотності батьків; організація заходів, спрямованих на оволодіння батьками системою умінь, необхідних для організації діяльності дитини вдома; гуманізація змісту та форм роботи з сім'єю і взаємовідносин педагогів і батьків.

Сім'я і школа повинні створити найбільш сприятливі умови для засвоєння дитиною досвіду поведінки людини, накопиченого усією історією, яка передує людству, а це може відбутися лише в прямому та тривалому погодженні, співпраці дітей, батьків та школи [6, С. 5].

Є два основні шляхи успішної співпраці школи та батьків для розвитку партнерства:

1. Постійне, чітке, двостороннє спілкування [2, с. 105].

2. Різні способи залучення батьків до освітнього процесу.

Залучаючи батьків до навчального процесу, вчителі мають розуміти переваги такої співпраці для усіх – учнів, батьків і вчителів. Зокрема, участь батьків у навчальному процесі збільшує їхню повагу до роботи вчителя. Крім вище зазначеної, існують й інші переваги для вчителя, а саме: отримання від батьків додаткової інформації про дітей; допомога батьків в організації освітнього середовища, у виготовленні навчальних матеріалів; проведення за участі батьків навчальних занять, наприклад екскурсій, проектної діяльності [2, с. 110].

Для налагодження взаємодії між батьками та школою можна використовувати такі форми роботи: індивідуальні, колективні та групові.

До індивідуальних відносять: бесіда з батьками; консультації з окремих питань; відвідування сім'ї вихованця; бесіда з батьками по телефону; використання електронної пошти (де є така можливість); листування з батьками.

Колективні та групові форми взаємодії: батьківські збори (може проходити у вигляді круглого столу, тематичної дискусії, обміну досвідом батьківства та ін.); батьківський лекторій – спрямований на підвищення педагогічної культури батьків, їх психолого-педагогічної компетенції у сімейному вихованні, на вироблення єдиних підходів сім'ї та освітнього закладу до виховання дітей; практикуми, відео- і психотренінги, диспути, демонстрація кіно- та відеофільмів на педагогічні теми і подальше спільне обговорення; вечори запитань і відповідей, телекомунікаційні комп'ютерні конференції та проекти; батьківський актив (батьківський комітет) – формується з метою підвищення ефективності участі батьків і дітей у вирішенні проблем життя колективу освітньої установи, організації спільних справ; систематичні зустрічі батьківських комітетів з адміністрацією, педагогами з метою складання планів спільних дій; батьківський клуб – для залучення більшого числа батьків у активне обговорення питань виховання і навчання дітей; організація при ньому диспутів і дискусій з актуальних проблем виховання; організація вечорів відповідей і питань із залученням психологів, юристів, медичних працівників та інших фахівців; тематичні конференції за участю педагогів і батьків, а також представників науки, культури та громадських організацій; відкриті заняття для батьків, Дні відкритих дверей; залучення батьків до організації і проведення гурткових і факультативних занять [3, С. 6]. Підсумовуючи викладене, слід відмітити, що виховання та формування особистості дитини неможливе без тісної взаємодії сім'ї та школи. При налагодженні взаємодії з батьками необхідно дотримуватися психолого-педагогічних правил та вимог, а також використовувати різноманітні форми роботи.

Список літератури:

1. Башинська Т. Способи організації взаємодії вчителя й учнів у навчально-виховному процесі початкової школи / Т. Башинська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 3. – С. 49–55.
2. Бібік М. Нова українська школа : poradnik для вчителя / М. Бібік. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 160 с.
3. Виноградова Т. Взаємодія батьків та педагогів – необхідна умова для виховання нового покоління / Т. Виноградова // Завуч. – 2007. – № 8. – С. 4 – 6.
4. Досвід роботи класних керівників з проведення класних виховних годин і годин-спілкування // Позакласний час. – № 7. – 2000. – С 62 – 65
5. Мачуська І. М. Форми взаємодії школи і сім'ї у вихованні в учнів підліткового віку культури спілкування / І. М. Мачуська // Теоретико- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін- т проблем виховання АПН України. – Житомир, 2004. – Кн. I. – С. 271– 276.
6. Назаренко Л. Сутність та особливості моделі родинно-шкільного виховного простору / Л. Назаренко // Виховна робота у школі. – 2005. – № 3 (4). – С. 2 – 13.

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Основні джерела збагачення внутрішнього світу особистості та пізнання навколишньої дійсності пов'язані з емоційними переживаннями, крім того емоційність – це один із важливих компонентів у розвитку структури особистості дитини. Особливу роль у емоційному розвитку учнів відіграють стосунки в сім'ї. При цьому важливим є дослідження емоційної сфери особистості саме у період молодшого шкільного віку. Він веде за собою вікові кризи розвитку, початок шкільного життя та особливостей навчальної діяльності, що вимагає від дитини і значного розумового напруження, і великої фізичної витривалості.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що вплив сім'ї на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку досліджували науковці, серед яких М. Й. Боришевський, Г. Я. Варга, Т. В. Говорун, Е. Г. Ейдемлер, О. І. Захаров, Т. С. Яценко, Н. С. Славина, які присвятили свої праці вивченню даної проблеми.

Метою статті є аналіз психологічних чинників сім'ї, які впливають на емоційну сферу дітей молодшого шкільного віку.

Основним середовищем, яке оточує дитину з народження, є сім'я. Емоційний розвиток дитини залежить від досвіду, який вона набуває вдома, в школі та при взаємодії з оточенням. У молодшому шкільному віці дитина має тісний емоційний зв'язок з батьками. Молодший школяр поступово навчається аналізувати емоції та почуття, які пов'язані і з сім'єю. Любов, турбота, увага з боку батьків є для дитини необхідним, своєрідним, життєво важливим стимулом, що дає їй відчуття захищеності, забезпечує емоційну рівновагу та підвищує самооцінку.

Батьківське ставлення, стиль виховання, характер поведінки батьків з дитиною суттєво впливають на особливості розвитку дитини, формування її особистості, рис характеру протягом усіх років дитинства. Але особливо важливу роль вони відіграють в критичні періоди. Зокрема криза 6-7 – років це переломний віковий етап розвитку молодшого школяра, який в подальшому впливає на адаптацію в соціумі, успішність у навчанні та загальний емоційний стан дитини.

Молодший шкільний вік – це період позитивних змін та перетворень, що відбуваються з особистістю. Якщо в цей період молодший школяр не відчуває почуття радості від пізнання, у нього не виникає впевненості у своїх здібностях і можливостях, то зробити це в подальшому розвитку буде дуже важко. Чим більше дитина отримує позитивних емоцій та досвіду, тим легше буде їй впоратися з проблемами, які виникатимуть у підлітковому віці [3, с. 242].

Позитивна емоційність дитини є першоосновою для нормального розвитку психіки. Адже переживання позитивних емоцій сприяє прихильному ставленню дитини до оточуючого світу, його прийняттю, що виявляється у доброзичливому стилі спілкування, загальній активності дитини у різних видах діяльності, довіри до оточуючих дорослих та дітей, у позитивному сприйнятті самого себе.

Важливим фактором розвитку емоційності молодшого школяра є типи внутрішньосімейних відносин [4, с. 220]. Існує кілька видів впливу, за допомогою яких батьки виховують та забезпечують емоційний розвиток своїх дітей. Це, насамперед, ідентифікація і наслідування, у процесі яких діти засвоюють соціальні норми поведінки, ціннісні орієнтації, беручи приклад з батьків, прагнучи стати такими, як вони. При цьому, наслідування супроводжується певними очевидними діями, тоді як ідентифікація передбачає ототожнення дитини з батьками на основі сильного емоційного зв'язку.

Окрім того, батьки впливають на своїх дітей через механізм підкріплення, тобто заохочуючи поведінку, що вважається правильною, і караючи дитину за порушення правил, поступово вкорінюють у її свідомість систему норм.

Також, важливою умовою механізму впливу на розвиток емоційності дитини є авторитет батьків. Він залежить від частоти та якості взаємин батьків з дитиною, інформованості про справи дитини, рівня вирішення питань, що турбують, активності та самовдосконалення та удосконалення оточення.

Формування та розвиток емоційної сфери молодшого школяра залежить від того, який стиль сімейного виховання переважає вдома. Розрізняють кілька стилів сімейного виховання: авторитарний, ліберальний і демократичний. За іншою класифікацією дається більш ширший перелік стилів сімейного виховання, таких як: авторитарний, опікувальний, потуральний, хаотичний, демократичний, які впливають на емоційний розвиток дитини, її поведінку та успішність у школі [2, с. 52-53].

У працях М. Й. Боришевського переконливо показана залежність формування особистості дитини від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до дитини, способів родинного спілкування. При цьому на хід психічного розвитку дитини суттєво впливають не тільки грубі порушення в батьківському ставленні й поведінці. Різні стилі догляду і поводження з дитиною починаючи з перших днів її життя формують ті чи інші особливості психіки і поведінки дитини [1].

Оптимальним для гармонійного виховання дитини в сім'ї вважається демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вербального спілкування, включеністю дітей в обговорення сімейних проблем, урахуванням їхньої думки, готовністю батьків у разі потреби прийти на допомогу дітям, вірою у їхню успішну самотійну діяльність, адекватним батьківським контролем. Демократичний стиль сімейного виховання формує адекватну позитивну емоційність, відповідальність, самотійність дитини. Відхилення від демократичного стилю в бік авторитаризму, ліберальної вседозволеності, гіперопіки може спричинити певні деформації у розвитку особистості, зокрема емоційності.

Прояви неадекватного батьківського ставлення, а саме, недостатня увага, гіпоопіка нерідко викликають у дітей сенсорний голод, недорозвиненість вищих почуттів, інфантильність особистості. Дітям, які виховані за типом гіпоопіки, властиві надмірна рухливість, метушливість, роздратовування. У той же час протилежний вказаному тип батьківського ставлення – гіперопіка, сильні обмеження з боку батьків – призводять до невротичного та пригніченого стану, підозрливості, невпевненості та тривожності, психічної незрілості, труднощів у спілкуванні з іншими дітьми [4, с. 234].

Отже, розвиток емоційності молодшого школяра залежить від взаємодії з навколишнім світом. Перша картина світу, яка формується у свідомості дитини, виникає в сім'ї. Батьки створюють перше суспільне середовище дитини. І саме поведінка дорослих може як розвивати, так і гальмувати емоційний розвиток дитини.

Список використаної літератури:

1. Боришевський М. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 4-9
2. Прийменко В. Вплив сім'ї на успішне навчання дитини / В. Прийменко // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 52-55.
3. Психология человека от рождения до смерти / [Под. ред. А. А. Реана]. – Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.
4. Славина Н. С. Вплив особливостей сімейних відносин на емоційну сферу дитини / Н. С. Славина // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / [за ред. акад. С. Д. Максименка]. – Київ : Міленіум, 2006. – Вип. 27. – 536 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н. А.

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Державним стандартом дошкільної освіти передбачено одне з найголовніших завдань – всебічний розвиток та виховання особистості дитини через формування бажання та вміння вчитися, розвиток пізнавальних інтересів дітей різних вікових груп [1]. Одним із напрямів реалізації цих завдань є диференційований підхід, тобто правильно організований освітній процес з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Засади диференційованого підходу до навчання дітей висвітлювалися в працях Ж. Руссо, М. Монтесорі, К. Ушинського, В. Сухомлинського. Це питання актуальним є і сьогодні (О. Шпарик [5], О. Нечипоренко, М.Гринько та ін.). Успішне виховання і навчання дітей дошкільного віку вимагає поєднання різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, від єдності та взаємодії яких залежить розвиток здібностей кожної дитини. Виявити та розкрити ці здібності – одне з головних завдань педагога, яке можна реалізовувати, в тому числі, за допомогою диференційованого підходу в навчанні та вихованні дітей дошкільного віку.

Диференційований підхід поєднує в собі індивідуальні, групові та фронтальні види роботи, передбачає відбір змісту, методів і форм навчання відповідно до особливостей кожного дошкільника та є необхідним на всіх етапах освітнього процесу [2]. Під час індивідуального заняття знайти цей підхід не складно, дещо більше труднощів виникає під час групових занять, на яких потрібно не випускати з поля зору всіх дітей, керувати процесом їхньої ігрової та навчальної діяльності: сильніших дітей мотивувати на ще кращі результати, даючи їм складніші завдання, а слабшим дітям давати простіші завдання, поступово їх ускладнювати, щоб підтягувати дітей до того рівня знань, умінь та навичок, який необхідний тій чи тій віковій категорії. Дізнаватися про індивідуальні особливості дітей дошкільного віку педагог може за допомогою спостереження за їх поведінкою в різних ситуаціях, бесід, різноманітних тестів, розмов з батьками тощо.

Відомий український педагог В. Сухомлинський зауважував, що немає такої дитини, на яку б поширювались усі закономірності виховання та навчання, тому і немає єдиних передумов для дітей задля успішного навчання [4, с. 90]. Успіх дітей залежить від уміння вихователя знаходити педагогічний баланс в розкритті їх індивідуальних особливостей, прояву любові до дітей, здатності розмірковувати, аналізувати та робити висновки в будь-якій ситуації.

Диференційований підхід у навчанні та вихованні дітей дошкільного віку дає можливість розподілити групу дітей на підгрупи, в яких і зміст освіти, і методи навчання, і організаційні форми дещо розрізняються, однак склад підгруп може змінюватися в залежності від поставленого навчального завдання [5]. Такі підгрупи можна формувати за віком, за статтю, за інтересами, за рівнем розумового розвитку, за індивідуально-психологічними особливостями (наприклад, типом мислення), за фізичним розвитком та ін. Під час групової роботи встановлюється тісний контакт між вихователем і дітьми, а також між самими дітьми. Розподіл на підгрупи може здійснюватися педагогом, який намагається забезпечити ситуацію успіху в кожній з них, а також за бажанням самих дітей, що створює комфорт в середині дитячого колективу, полегшує та впорядковує роботу педагога, створює більше можливостей для вираження емоційних потреб, пізнавального інтересу, для здійснення допомоги кожній дитині, забезпечує взаємозв'язок між вихованням та навчанням дитячого колективу в цілому та кожного дошкільника зокрема [3]. Диференційований підхід суттєво змінює в позитивну сторону ставлення дітей до навчання, яке стає більш гнучким і більш емоційним.

Отже, диференційований підхід до навчання і виховання дітей дошкільного віку та врахування їх індивідуальних особливостей передбачають зміну змісту навчального

матеріалу, дають можливість використовувати різні методи та форми навчання маючи на меті створення оптимальних умов для розвитку здібностей, нахилів, інтересів дітей та їхньої самореалізації в майбутньому.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. – [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
2. Березівська Л. Диференціація навчання як форма індивідуального підходу до дитини у працях українських педагогів / Л. Березівська // Рідна школа. – 2011. – № 8-9. – С. 75-80.
3. Николаева Л. В. Использование индивидуального и дифференцированного подходов в учебно-воспитательном процессе УДО / Л. В. Николаева // Дополнительное образование и воспитание. – 2010. – № 9. – С. 14-17.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1972. – 244 с.
5. Шпарик О. М. Проблема диференціації навчання в дослідженнях українських учених та науковців близького зарубіжжя / О. М. Шпарик // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 4. – С. 152-164.

Науковий керівник: старший викладач кафедри дошкільної освіти Коваленко О. А.

В. В. Кривошея

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Актуальність теми дослідження. Зниження рівня матеріального і морального становища в сім'ї є як наслідок збільшення кількості дітей-сиріт при живих батьках, які отримали назву соціальні сироти. Відокремлення батьків від дітей, економічна нестабільність, зростання народжуваності дітей з патологіями – все це призводить до загострення та поширення сирітства.

Проблема сирітства стає дуже поширеною в Україні. Зокрема, за даними офіційною державною статистикою на 1 січня 2018 року в Україні 70 240 дітей-сиріт. Кожного року лише 4% дітей-сиріт беруть на усиновлення. Переважає національне усиновлення, але є і міждержавне [1].

Проблему соціального сирітства досліджують такі дослідники: О. Терновець, О. Коваленко, І. Галатир, Л. Кальченко та інші.

У соціокультурному аспекті соціальне сирітство розглядається як явище, зумовлене соціально-економічними та культурно-ціннісними факторами. База соціології дитинства дає змогу врахувати історичні, соціальні, культурні, економічні та психологічні фактори, що впливають на порушення [2].

В юриспруденції проблема сирітства розглядається в контексті причин виникнення цього явища та його профілактики; у педагогіці – в контексті правильного стилю виховання, який не зводиться до контролю за поведінкою, дозвіллям, а полягає в її підтримці, збереженні духовного світу; у психології – у контексті запобігання деформації відносин дитини-сироти з людьми, які її оточують; у соціальній педагогіці – у контексті соціально-педагогічного аналізу явища сирітства, причини, та заходи профілактики і подолання цього явища [3].

Щодо історичного аспекту то у XVIII-XIX ст. до категорії «сиріт», які претендували на державну допомогу, відносили: «круглих сиріт» - дітей, які втратили обох батьків унаслідок їх смерті; дітей «сірих» і «убогих»(інвалідів); позашлюбних дітей, матері яких потребували допомоги у вихованні дітей; підкидьків, доставлених поліцією [2].

Дослідники виокремлюють два основних види сирітства:

- 1) повне сирітство;
- 2) соціальне сирітство.

Сирітство – соціальне явище, зумовлене наявністю у суспільстві дітей, батьки яких померли.

Зокрема, Ченбай І. В. [4] стверджує, що соціальне сирітство – 1) соціальне явище, спричинене ухиленням, або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини; 2) це діти з гарантованим державою правом та найбільшою потребою мати сім'ю – батька й матір.

Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин zostались сиротами при живих батьках. До них належать безпритульні та бездоглядні діти, тобто «діти вулиці». За визначеннями ЮНІСЕФ (Дитячого фонду ООН) діти вулиці це – 1) діти, які не спілкуються з власними родинами і живуть у тимчасових сховищах, або не мають взагалі постійного пристановище і кожен день ночують будь-де: їхніми першочерговими потребами є фізіологічне виживання і пошук житла; 2) діти які підтримую контакт з сім'єю, але через бідність, перенаселеність, різні види експлуатації та зловживань стосовно до них проводять більшу частину дня, а інколи і ночі на вулиці; 3) діти-вихованці інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці [4].

Також кожна дитина має право на виховання в сімейному оточенні, незалежно від того, може її біологічна сім'я забезпечити нормальні умови для життя чи ні, і чи здатні батьки належним чином виконувати свої обов'язки. Щодо дітей, які за певних обставин залишаються без батьківського піклування – обов'язок забезпечення їхнього розвитку на себе бере держава.

Безпалько О. В. [3] виокремлює такі причини, що провокують зростання кількості дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування є:

- 1) зростання рівня алкоголізації населення (58%)
- 2) низький рівень матеріального забезпечення сімей з дітьми (56%)
- 3) безвідповідальне ставлення батьків до виконання сувоїх обов'язків стосовно дітей (56%)
- 4) зловживання батьками наркотичних засобів (32%)
- 5) відсутність дієвих програм роботи (48%)
- 6) зниження моральності населення (38%)

Як наслідок зростання соціального сирітства відзначають 45% опитаних громадян. Фактори, що впливають на поширення соціального сирітства можна згрупувати у дві групи.

Перша група – внутрішньосімейні:

1. безвідповідальне ставлення до батьківських обов'язків;
2. вживання алкоголю та наркотичних засобів;
3. злочинна діяльність та агресивна поведінка батьків.

Друга група – загальнодержавні:

1. бідність сімей які виховують неповнолітніх дітей;
2. відсутність дієвих соціальних програм підтримки сімей;
3. підвищення рівня смерті та психічного захворювання населення.

Вважаємо, що для зменшення кількості соціальних сиріт треба створювати різноманітні установи, де в центрі уваги є сім'я. Держава має допомагати матеріально, соціально та психологічно, а також створювати умови і можливості для виховання дітей у сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Державна служба України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема / О. М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – №3. – 61–68.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. / О. В. Безпалько. – 2003. – 134 с.
4. Ченбай І. В. Сучасний зміст понять «сирота», «сирітство» / І. В. Ченбай // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2010. – №3. – С.4–10.

Науковий керівник: к. пед. н. доцент кафедри ПО Зобенько Н.А.

ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Актуальність теми. Організовуючи життєдіяльність дітей, спрямовуючи їх поведінку у певному напрямку, створюючи умови для розвитку мотивації навчання, дбаючи про засвоєння ними соціального досвіду, вчитель вступає в безпосередній контакт, взаємодію з учнями. У процесі спілкування мають місце міжособистісні взаємовпливи, які відбуваються як у вербальній, так і невербальній формі. Така взаємодія неможлива без оптимального обміну інформацією. Значне місце у цьому процесі має взаємопізнання вчителя і учня. Від того, яким являється вчителю учень і навпаки значною мірою залежить зміст і форма його висловлювань та дій, а, головне, їх результат.

Над проблемою працювало багато вчених: Б.Г.Ананьєв, А.Л. Бодальов, Я.Л. Коломінський, М.І. Лісіна, А. А. Леонт'єв, Т.А. Репіна та інші видатні психологи. Особливо науковці наголошували на вагомій ролі процесу педагогічного спілкування у соціально-психологічному становленні особистості дитини, особистісно орієнтоване навчання і виховання молодших школярів.

Особистісно орієнтоване навчання і виховання молодших школярів можливе лише за умови сформованості у сучасного вчителя високого рівня педагогічної культури і її базової складової – педагогічної етики [1, с.5].

В основі етики вчителя лежать гуманістичні цінності: любов до людей, доброта, довіра, розуміння позиції іншого, прагнення до саморозвитку і самоактуалізації, відкритість до нового досвіду. Гуманістична природа педагогічної етики має значення для правильної постановки вчителем цілей, завдань, вибір форм і методів навчання, допомагає відшукати правильну лінію у кожній унікальній ситуації діяльності. Дотримання норм педагогічної етики, виявлення педагогом відповідальності, доброзичливості, культури спілкування, такту та інших змістових компонентів етики детермінують його професійну поведінку, надають їй цілісності і виваженості [3, с.34].

Феномен педагогічної етики реалізується через опосередковану роль її загальних і специфічних функцій, що дає змогу здійснювати педагогічне коригування поведінки дитини, нейтралізувати її аморальні прояви, передати особисте ставлення до неї, відтворити моральні приклади для наслідування. Серед багатьох функцій, які здатна виконувати вчительська етика в умовах навчально-виховного процесу, деякі мають переважне значення. Особливо слід відзначити: комунікативну, психодидактичну і виховну [2, с.8].

Отже, слово вчителя має впливати на почуття і свідомість, має стимулювати мислення й уяву, створювати потребу пошукової діяльності. Педагогічне спілкування як засіб формування мовної особистості базується на певних вимогах до мовлення педагога.

Оптимальним треба вважати таке спілкування педагога з вихованцями в процесі навчально-виховної роботи, яке створює найбільш сприятливі умови для розвитку позитивної мотивації в навчальній діяльності, для соціально-психологічного розвитку дитини, забезпечує сприятливий емоційний клімат у всіх сферах діяльності, ефективно керівництво соціально-психологічними процесами в учнівському колективі та дає змогу максимально використовувати особистісні якості вихованців [4, с.55].

Педагогічне спілкування характеризується наступними функціями: пізнання особистості; обмін інформацією; організація діяльності; співпереживання; самоутвердження; обмін ролями.

Вчені зауважують, що саме освіта та виховання, яка транслюється через вчителя сприяє особистісному становленню молодшого школяра.

Освіта здійснює соціалізацію особистості, тобто забезпечує передачу загальнолюдського досвіду й культури від покоління до покоління. Тільки в процесі освіти і виховання потенціальні задатки й можливості індивіда перетворюються в реальні сутнісні

сили, особистість оволодіває духовним багатством, універсально і гармонічно розвиває свої емоційні інтелектуальні і фізичні сили. Освіта є неодмінним засобом укорінення в соціальне середовище тих надбань людського духу, без яких немислима цивілізованість[4, с.8].

Вагомий вплив на становлення особистості молодшого школяра має оцінка.

Виразники ідеї розвивального навчання Ш. Амонашвілі, В. Давидов, Д. Ельконін звертають увагу на психологічну суперечливість оцінки успішності в навчанні. Психологія сприйняття дитиною оцінки визначається передусім її очікуваннями: оціночні судження педагога, сповнені добрими побажаннями, орієнтовні вказівки, що перекриваються оцінкою тощо. Діти приймають на віру, засвоюють все те, що чують від учителя про себе: його оцінки навчання, здібностей, особистісних якостей, поведінки, міжособистісних стосунків [1, с.11].

Отже, вчителю слід пам'ятати про особливості емоційної сфери дитини в цей віковий період і за допомогою розширення репертуару етичної поведінки та толерантного підходу здійснювати ефективну регуляцію емоційного стану учня, а саме: створювати атмосферу емоційного комфорту; навчити дитину адекватних форм реагування на певні ситуації життя; сприяти динамізму емоцій, виникненню різноманітних позитивних переживань; не відгороджувати дітей, які мають проблеми в емоційній сфері, від негативних переживань; підказувати дитині ефективні гуманістичні способи вирішення проблемних ситуацій.

Література:

1. Агеева И. Успешный учитель: тренинговые и коррекционные программы / И. Агеева. – СПб. : Речь, 2007. – 208 с.
2. Власова О. Педагогична психологія / О. Власова. – К: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Выготский Л. Педагогическая психология / ред. В. В. Давыдова. – М: Педагогика, 1991. – 419 с.
4. Зайченко І. Педагогіка / І. Зайченко. – К: Освіта України, 2006. – 528 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н.А.

І. В. Олексенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ГРИ

Одним з найважливіших умінь людини є саме комунікативні уміння. Володіння в старшому дошкільному віці саме цими уміннями на високому рівні дозволяє ефективно взаємодіяти з однолітками у різних видах діяльності. Тому заклад дошкільної освіти повинен сприяти формуванню і розвитку комунікативних умінь у дітей дошкільного віку.

У закладі дошкільної освіти дитина постійно спілкується зі своїми ровесниками і дорослими. Таке спілкування для дитини дошкільного віку життєво необхідне. Граючись і навчаючись, розважаючись і працюючи, обмінюючись думками і оговорюючи свої справи, сперечаючись і поступаючи, радіючи і співчуваючи, дошкільник водночас набуває навичок людських взаємин. І від того, в якій формі він встановлює контакт з дітьми та дорослими залежить його комунікативні уміння [1, 28].

На думку багатьох дослідників, комунікація – це акт спілкування, метою якого є обмін інформацією [7, 191].

Згідно такого твердження можна стверджувати, що комунікативні уміння – це складні і усвідомлені комунікативні дії, засновані на теоретичних знаннях і практичній підготовленості дитини до спілкування.

Характеризуючи дане визначення, можна підкреслити що:

- комунікативні уміння є складними, що включають прості уміння;
- прості комунікативні уміння в ході постійних вправ автоматизуються і доводяться до навичку;
- комунікативні навички входять до складу комунікативних умінь і конкретизують останні своїм змістом;

- комунікативні уміння є усвідомленими комунікативними діями дітей, що виявляється в здатності дітей дошкільного віку будувати спілкування відповідно до завдань, адекватної комунікативної ситуації, аналізувати і оцінювати комунікативні контакти з однолітками і дорослими;

- комунікативні уміння засновані на теоретичних знаннях і практичній підготовленості, які включають цілеспрямовану роботу із створення мотивації на спілкування і придбання комунікативних умінь, ознайомлення дітей із засобами і способами спілкування.

Комунікативні уміння включають знання, елементарні уміння, навички, необхідні в процесі спілкування для вибору і здійснення адекватних комунікативних дій [6, 145].

Є. І. Пассов умовно розділяє численні комунікативні уміння на дві групи, які постійно взаємодіють одна з одною:

- 1) базові, що відображають змістову суть спілкування (вітання, прощання, звертання, прохання про підтримку, допомогу, подяка, відмова, вибачення);

- 2) процесуальні, які забезпечують соціальну взаємодію як процес (уміння аналізувати почуття і стани співрозмовника, його погляди, виступати перед іншими, слухати інших, співпрацювати з ними, управляти, підкорятися тощо) [5, 141].

Комунікативні уміння дітей старшого дошкільного віку розуміємо як рівень оволодіння вербальними та невербальними засобами спілкування, що дозволяє реалізовувати відповідно віковими психологічними нормами спілкування в єдності взаєморозуміння, обміну діями, емоційними враженнями й переживаннями. Вони формуються на основі комунікативної потреби, яка задовольняється в поведінці та стає передумовою розвитку таких якостей особистості, як спрямованість на спілкування, інтерес до людей, рефлексія, емпатія, здатність до спільної діяльності, партнерства, що є необхідним для соціалізації дитини [3, 106].

Сформованість комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку виступає необхідною складовою їх готовності до школи. Тому головним критерієм у визначенні сформованості комунікативних умінь дитини буде її успішність у взаємодії із собою та іншими в різних мовленнєвих ситуаціях [2, 403].

Серед різноманіття ігор, які захоплюють дошкільників досить дієвим засобом впливу на дітей є народна гра - це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання та в якій відображений досвід попередніх поколінь. В старшому дошкільному віці народна гра є важливим ефективним і доступним способом формування комунікативних умінь дітей. Саме під час гри діти оволодівають мистецтвом взаємодіяти та спілкуватися з дорослими й однолітками. Використання ігор дає змогу реалізувати низку важливих завдань із формування комунікативних умінь дошкільників:

- виховання позитивного ставлення до однолітків;
- розвиток у дітей уміння враховувати інтереси та думки однолітків, проявляти у вчинках толерантності і чуйності;
- вироблення уміння узгоджувати свої дії з діями товаришів, демонструвати самостійність та відповідальність;
- прищеплення потреби налагоджувати позитивні взаємини з дорослими та ровесниками, прагнення розвивати ці відносини;
- відтворення дитиною в ігровій діяльності засвоєних уявлень соціального характеру і системи соціальних відносин із особами, котрі її оточують.

Вплив народної гри на формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку полягає у тому, що завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню дитина знайомиться з нормами і моделями людської діяльності та взаємовідносин, які стають зразком для його власної поведінки [4, 7].

Отже, формування і розвиток у дітей старшого дошкільного віку комунікативних умінь є однією з найважливіших у системі дошкільного навчання. У періодом формування комунікативності дітей, спостерігається значне розширення словникового запасу, дитина

починає активно користуватися усіма частинами мови, формуються навички словотворення, розвивається фонетична сторона мовлення та мовне чуття. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку визначається мірою сформованості комунікативних знань, умінь та навичок дитини і залежить від цілого ряду засобів, одним з провідних яких є народна гра.

Список використаної літератури:

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності [Електронний ресурс] / М. М. Айзенбарт. – Режим доступу до джерела : <http://pdrp.edu.ua/doc/vr/aizenbart/dis.pdf>.
2. Ватаманюк Г. П. Музично-ігрова діяльність як засіб формування комунікативних умінь старших дошкільників / Г. П. Ватаманюк // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2015. – Вип. 18. – С.401–407.
3. Ватаманюк Г. П. Принципи організації і проведення експериментального дослідження з формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності / Г. П. Ватаманюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник наукових праць. – 2015. – № 14(3). – С. 105-107.
4. Квас О. Організаційно-педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників засобами ігрової діяльності / О. Квас, М. Айзенбарт // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. С. 6-12.
5. Пассов Є. І. Комунікативний метод виховання / Є. І. Пассов. – Москва: Просвітництво, 2001. – 223 с.
6. Савченко М. Теоретичні засади формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. / М. Савченко // Освітній простір України. Психолого-педагогічні науки: збірник наукових праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2014.– № 1. – С. 141- 146.
7. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд.: О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. Керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. А. В. Батліної. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 200 с.

Науковий керівник: викладач Бондар В. Г.

Ю. О. Олексієнко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Всі діти люблять малювати, творчість для них це відбиття щиросердечної роботи. Малювання для дитини - радісна, натхненна праця, до якої не треба примушувати, але дуже важливо стимулювати й підтримувати дітей.

Оригінальне малювання залучає своєю простотою й доступністю, розкриває можливість використання гарно знайомих предметів як художніх матеріалів. Особливо це явно видно при роботі з дітьми дошкільного віку, коли в них ще не сформовані технічні навички роботи з фарбами, кистю, коли ще немає точного пропорційного поняття, скільки треба взяти води, скільки фарби...

А головне те, що нетрадиційне малювання відіграє важливу роль у загальному психічному розвитку дитини. Адже самокоштовним є не кінцевий продукт - малюнок, а розвиток особистості: формування впевненості в собі, у своїх здатностях, самоідентифікація у творчій роботі, цілеспрямованість діяльності[7, 23].

Малюючи, дитина виражає власний емоційний стан, своє ставлення до навколишнього світу. Доступними для свого віку засобами діти самостійно створюють прекрасне і вчаться бачити прекрасне в оточуючому її світі. В.А.Сухомлинський наголошував: «Витоки здібностей та обдарованості дітей на кінчиках пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші нитки-струмочки, які живить джерело творчої думки»[4,17].

Важливо, що кожна дитина вчиться працювати на своєму рівні здібностей. Дитячі роботи, під час творчого процесу такого малювання, не залежні від зразка, як зазвичай – вони не схожі одна на одну і дивують інших. Нетрадиційні техніки малювання і художня творчість допомагають дітям розкрити свою особистість, індивідуальність та неповторність[2, 22].

Малювання нетрадиційними техніками сприяє вирішенню наступних завдань у дошкільному вихованні:

- збагачувати досвід естетичного бачення дітьми навколишньої дійсності;
- здійснювати художньо-естетичне виховання дітей на основі широкої інтеграції, охоплюючи різні форми роботи з дітьми (заняття, самостійна художня діяльність, свята, розваги, гуртки);
- розвивати у дітей природні нахили, здібності, обдарування;
- сприяти формуванню у дошкільників емоційно-оцінювального ставлення до творчих проявів;
- заохочувати бажання дітей фантазувати і творити;
- проводити з дітьми спеціальні заняття з образотворчого мистецтва із застосуванням нетрадиційних форм (екскурсії, ігри-подорожі, заняття за інтересами тощо);
- здійснювати художньо-естетичне виховання дошкільнят в співпраці дитячого садка з родиною[2, 24].

Проведення занять з використанням нетрадиційних технік малювання вимагає від педагога, насамперед, власного творчого розвитку, нестандартного мислення, креативного підходу у виборі тематики занять, прийомів виконання малюнку та матеріалів, які можуть втілити той чи інший задум дитини.

Поряд із традиційними пензлями для малювання, акварельними та гуашевими фарбами, доречним є використання таких матеріалів і предметів для вільної діяльності:

- штампи із овочів (картопля, буряк, морква...);
- трафарети (картон, пластик, монети, канцелярські скріпки);
- ватні палички, поролон, кисті різної жорсткості;
- опале листя різних дерев різної форми та величини, пір'я;
- зубна щітка, кругла щітка для миття посуду, патичок, зворотна сторона олівця, ватна паличка, соска;
- коркова пробка, гумка канцелярська, пінопласт, клей ПВА, воскова свічка, нитки;
- зім'ятий папір, поролон, тканина, марля, косметичний спонж;
- вода, молоко, піна для гоління, водорозпилювач, ZIP - пакет, харчова плівка, будівельна (бульбашкова) плівка;
- губна помада, пластилін[3, 16].

Існує ряд нетрадиційних технік малювання, які використовують творчі вихователі в закладах дошкільної освіти, зупинимося на деяких докладніше:

Відтиск корковою пробкою, гумкою, пінопластом

Вмочивши губку в густу гуаш, дитина може намалювати пейзажі, букети квітів, гілки бузку, яблуні.

1. У мисочку покласти поролон, просочений фарбою.
2. На пробці (гумці, пінопласті) вирізати необхідний малюнок.
3. Намалювати контур малюнка простим олівцем.
4. Пробку (гумку, пінопласт) притиснути до поролону з фарбою і поставити відтиски на папір, поступово заповнюючи весь малюнок.

«Відбитки листя»

Робимо малюнки відбитками листків.

1. Вибрати листки гербарію різної форми та величини.
2. Одну сторону листка розфарбувати і прикласти, притиснувши, до аркуша паперу.
3. Домалювати необхідне пензлем.

«Бульбашкова плівка»

1. З білого картону намалювати і вирізати шаблони (овочі, фрукти і т.д.)
2. На столі розкласти бульбашкову плівку (для загортання предметів під час перевезки) та розфарбувати її необхідним кольором.
3. До плівки притиснути шаблон і отримати розфарбований малюнок на шаблоні.

«Дмухавки»

Нанесіть плями кількох кольорів акварельної фарби або гуаші на всю поверхню аркуша. Нехай діти дмухають на кольорові плями, щоб фарба розтеклася по папері і утворилися візерунки різної форми.

1.Зробити ляпку.

2.Дмухати на ляпку фарби через соломинку в різних напрямках в залежності від задуму.

3.Домалювати необхідне пальчиком, пензлем, жмаканим папером.

Малювання на жмаканому папері (ефект мозаїки)

1.Зім'яти білий аркуш паперу.

2.Розправити папір та закріпити на столі.

3.Малювати акварельними фарбами (на згинах фарба залишає більш чіткі лінії і створюється ефект мозаїки)[5, 49].

На заняттях по зображувальній діяльності вихователь навчає дітей помічати красу та характерні ознаки предметів оточуючого світу, навчаю милуватися природою, виражати свої почуття та емоції у малюнках, аплікаціях. Велику увагу приділяє навчанню дітей нетрадиційним технікам малювання, які розвивають у малюків уяву, фантазію, дають можливість розкрити їх творчі здібності[6, 134].

Ця діяльність приносить дітям велику радість, задоволення, вражає своєю загадковістю, чарівністю та неповторністю. Творчий характер роботи потребує невимушеної, вільної обстановки на заняттях і тому може активно використовуватися музика, поезія, картини видатних художників і тоді народжується справжня казка у дитячих малюнках.

Існує багато технік нетрадиційного малювання, їх незвичайність полягає в тому, що вони дозволяють дітям швидко досягти бажаного результату. Наприклад, якій дитині буде нецікаво малювати пальчиками, робити малюнок власної долонькою, ставити на папері плями і отримувати кумедний малюнок. Дитина любить швидко досягати результату в своїй роботі[4, 265].

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 2012.
2. Демчук М. Нетрадиційні техніки // Палітра педагога. – 2001. – №3. – с.22-25.
3. Іваницька О. Малюємо квачиком // Джміль. – 2001. – №1.
4. Никанорова В., Пономаренко М. Творчі здібності дітей – на кінчиках їхніх пальців // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. – № 2. – с.16-27.
5. Скрипка Н.Г. Використання новітніх технологій в зображувальній діяльності //Бібліотечка вихователя. – 2005. – №5-6. – с.49-51.
6. Сухорукова Г.В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: Г.В. Сухорукова, О.О. Дронова, Н.М.Голота, Л.А. Янцур; за заг. ред. Г.В. Сухорукової. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 376 с.
7. Шульга Л.М. Коли оживають речі. Розвиток творчих здібностей дошкільників на заняттях з малювання // Дошк. вих. – 2003. – № 6.

Науковий керівник: викладач Бондар В. Г.

Ю. П. Опалінська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Входження української системи освіти у світовий інформаційно-освітній простір зумовлює необхідність корективи змісту та технологій навчання, які мають відповідати сучасним технічним можливостям і сприяти поступовому включенню дитини в інформаційне суспільство.

Для вирішення цього завдання у дошкільній освіті останніми роками широко використовується технологія мультимедіа, яка сучасними вченими розглядається як:

- сучасна інформаційна технологія, що забезпечує об'єднання графічних образів, відео, звуку та інших спеціальних ефектів за допомогою комп'ютерних засобів» [4, 84];
- комп'ютерна технологія, що дозволяє гнучко керувати потоками різноманітної інформації – текстами, графічними зображеннями, музикою, відео зображеннями [6, 374];
- інформаційна технологія, що поєднує в одному програмному продукті різноманітні види інформації: тексти, ілюстрації, аудіо і відеоінформацію [5, 275].

Програмні засоби мультимедіа включають в себе мультимедійні додатки й засоби створення мультимедійних додатків. Так, до мультимедійних додатків навчального призначення можна віднести: мультимедіа-презентацію; слайд-шоу; електронний звіт; мультимедіа-доповідь; електронний журнал; віртуальний тур; мультимедіа-видання; flash-, shockwave-ігри (навчальні ігри, розміщені, як в Інтернеті (on-line), так і на різних носіях (off-line)); мультимедіа-тренажери, навчальні мультимедіа-системи; лінгвістичні мультимедіа-системи; мультимедійні Internet-ресурси [2, 84].

Вивчення досвіду використання мультимедійних технологій у дошкільній освіті дає можливість дійти висновку про значний потенціал для підвищення ефективності навчання дошкільників мають такі мультимедіа-додатки, як-от: *мультимедіа-презентації, мультимедіа-тренажери та електронні мультимедіа-видання.*

Мультимедіа-презентація є одним із найбільш поширених засобів унаочнення навчального матеріалу у дошкільній освіті. Завдяки високому рівню інформативності, що забезпечується наявністю не лише тексту і графіки, але й анімації, відео та звуку, мультимедійні презентації дають змогу дітям дошкільного віку краще зрозуміти новий навчальний матеріал, узагальнити отримані знання, сприяють активізації пізнавальної діяльності, покращують процес засвоєння запропонованого матеріалу. Переглянути мультимедійні презентації дошкільникам пропонують під час групових і фронтальних занять, при індивідуальній роботі [3, 11].

Мультимедіа-тренажери – це навчально-тренувальні програмні продукти, які орієнтовані на відпрацювання дітьми умінь та набуття навичок із конкретної теми. Ця технологія мультимедіа надає можливості імітувати різні життєві й навчальні ситуації, що забезпечується використанням високоякісної анімації, тривимірної (3D) графіки, музики MIDI (Musical Instrument Digital Interface), цифрового інтерфейсу музичних інструментів тощо.

Перевага використання мультимедіа-тренажерів у закладі дошкільної освіти полягає в різноманітності варіантів ігрових навчальних завдань; привабливості, виразності форми подання матеріалу, що опановується дітьми; наявності різних форм заохочення та надання мультимедіа-ресурсом своєчасної допомоги. Використання в мультимедіа-тренажерів забезпечує діяльнісний підхід до засвоєння і закріплення дошкільниками нових знань. Крім того, використання мультимедіа-тренажерів дозволяє організувати відтворення дітьми способів навчальних дій, оволодіння певними вміннями та опанування навичками в найбільш сприятливих для дітей дошкільного віку умовах – ігрових [4, 7].

Достатнього розповсюдження в організації дошкільної освіти набули *мультимедіа-видання*, які забезпечують комплексний інформаційний вплив на особистість дитини та які завдяки принципу взаємного доповнення друкованого та комп'ютерного компонентів забезпечують таке подання інформації, яке важко, а іноді навіть неможливо відобразити в друкованому вигляді, наприклад, анімаційна демонстрація рідкісних явищ, процесів віддалених у часі або на відстані тощо [1].

У навчанні дошкільників нині використовуються такі види мультимедіа-видань, як-от: електронні навчально-наочні посібники, електронні енциклопедії та електронні атласи.

Підсумовуючи, наголосимо, що мультимедійні технології навчання є ефективним засобом розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку, вони покращують процес сприймання та запам'ятовування інформації через унаочнення та яскраві образи. Утім, приймаємо і заувагу вчених В. Вембер, Г. Кузьминської, Н. Морзе, які стверджують, що використання мультимедійних та інших інформаційних технологій збагачує дитячу діяльність, підвищує ефективність освітнього процесу та дає позитивні результати лише тоді, коли мультимедіа входить у життя дитини через конструювання, гру, художню та інші види діяльності, спрямованих на особистісний розвиток дитини [2].

Список використаних джерел:

1. Казаков Ю.М. Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Ю. М. Казаков. – Луганськ, 2007.
2. Кедровіч Г. Оцінка дидактичної придатності вибраних мультимедійних програм // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – №2. – С. 83-88.
3. Корчевський Б. Б. Мультимедійні технології в навчанні. Створення навчальних відеофільмів / Б. Б. Корчевський, В. В. Дякова // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 3. – С. 118–123. 7. Леус І. Створення мультимедійної презентації / І. Леус // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – № 8. – С. 50–55.
4. Морзе Н. В. Інформатика / Н. В. Морзе, В. П. Вембр, О. Г. Кузьминська. – Київ : Школяр, 2009. – 23 с.
5. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Москва: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – 512 с.
6. Словник іншомовних слів/Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – Київ: Наук. Думка, 2000. – 680 с.

Науковий керівник: д. пед. н., ст. наук. співробітник Назаренко Г. А.

А. О. Павленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми. Сучасне реформування освіти, необхідність її інформатизації спонукає дошкільну освіту, як першу ланку безперервної освіти, здійснювати пошук шляхів застосування комп'ютера, як засобу розвитку особистості дитини. Сьогодні комп'ютерні технології навчання є тим сучасним способом передачі знань, що відповідає якісно новому змісту навчання й розвитку дитини. Цей спосіб дозволяє дитині з інтересом навчатися, знаходити різні джерела інформації, виховувати самостійність і відповідальність при одержанні нових знань, розвивати її інтелект.

Психолого-педагогічні аспекти використання комп'ютерних технологій (КТ) в освітньому процесі були предметом дослідження багатьох науковців різних часів (Р. Вільямс, В. Глушкова, А. Єршов, К. Маклін, Ю. Машбиць, С. Пейперта, Є. Полат та ін.). Як відзначає Ю. Машбиць, залучення дітей у проблемні ситуації за допомогою комп'ютерних ігрових форм навчання дозволяє ефективно впливати на мотиваційний компонент пізнання та сприяти розвитку психічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Із впровадженням комп'ютерних технологій в освітній процес ЗДО з'являються можливості розширення його змістового наповнення. Навчальна інформація при цьому стає доступнішою для сприймання дошкільниками. КТ дають змогу підвищити інтерактивність навчання в дошкільних закладах, забезпечують перехід від пояснювально – ілюстративного способу навчання до діяльнісного, за якого дитина стає активним суб'єктом педагогічної дії [2, с. 132].

Залучати дітей до роботи чи гри на комп'ютері не складає труднощів – вони із задоволенням працюють з ним. Завдання педагогів та батьків полягає лише в тому, щоб контролювати цей процес. Жоден надсучасний комп'ютер, яким би досконалим він не був, не повинен замінити дитині спілкування з однолітками та дорослими. Дорослі повинні розуміти, що комп'ютер може стати лише додатковим засобом розвитку дитини, пізнання нею непростого, але цікавого навколишнього світу [3].

Застосування комп'ютерів, мультимедіа та інформаційних технологій у якості дидактичних засобів використовується для підвищення мотивації та індивідуалізації навчання, розвитку творчих здібностей дітей та для створення позитивного емоційного фону; збільшує швидкість передачі інформації дітям та підвищує рівень її засвоєння; сприяє розвитку таких процесів як увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення, розвиває почуття кольору, композиції, бере участь у інтелектуальному, емоційному та моральному розвитку дітей. Використання вихователем КТ дає змогу самостійно скомпонувати навчальний

матеріал з врахуванням особливостей конкретної вікової групи і теми так, щоб домогтися максимально розвивального ефекту заняття, бесіди чи спостереження [1, с. 3].

Спілкування з комп'ютером викликає в дітей жвавий інтерес, спочатку як до ігрової діяльності, а потім і як до навчальної. Цей інтерес лежить в основі формування таких важливих структур, як пізнавальна мотивація, довільні пам'ять й увага, адже саме ці якості забезпечують психологічну готовність дитини до навчання в школі [4].

Спілкування дітей дошкільного віку з комп'ютером починається в переважній більшості, з комп'ютерних ігор, які потрібно ретельно підбирати дорослими з урахуванням віку й навчальної спрямованості [5, с. 406].

Гра є однією з форм практичного мислення дітей і тому використання комп'ютерних ігор у освітній діяльності є природним для дитини та слугує ефективним засобом підвищення мотивації, забезпечення індивідуалізації навчання та розвитку особистісних здібностей. У грі дитина оперує своїми знаннями, досвідом, враженнями [6, с. 13].

Однією з найважливіших функцій комп'ютерних ігор є навчальна. Комп'ютерні ігри створені так, що дитина може собі уявити окреме поняття або конкретну ситуацію та одержати узагальнене поняття про всі схожі предмети або ситуації. У такий спосіб у дитини розвиваються такі важливі операції мислення як узагальнення і класифікація [5, с. 405].

Комп'ютерні ігри вчать дітей переборювати труднощі, контролювати виконання дій, оцінювати результати. Завдяки комп'ютеру стає ефективним навчання цілеспрямованості, плануванню, контролю і оцінки результатів самостійної діяльності дитини, через сполучення ігрових і не ігрових моментів.

Висновок. Отже, використання комп'ютерних технологій в закладах дошкільної освіти можна розглядати як сучасний засіб всебічного розвитку дитини дошкільного віку. Застосування комп'ютера у системі дидактичних засобів освітнього процесу є істотним фактором збагачення інтелектуального, естетичного, морального і фізичного розвитку дитини дошкільного віку, розвитку її творчих здібностей та формування особистості.

Список використаної літератури:

1. Воронковська М. О. Використання інформаційних технологій у дошкільній освіті / М. О. Воронковська, Т. А. Сиротенко, С. В. Панченко // Дошкільний навчальний заклад. – 2012. – № 3. – С. 2 – 12.
2. Дементієвська Н. П. Комп'ютерні технології для розвитку дошкільників / Н. П. Дементієвська, В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука. – Київ : Атіка, 2005. – 272 с.
3. Коваленко О. А. Впровадження комп'ютерних технологій у дошкільну освіту / О. А. Коваленко // Вісник ЧНУ імені Б. Хмельницького. – Черкаси, 2018. – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://red-ejournal/cdu/edu/ua/article/view/3106/3303>.
4. Махоніна О. В. Методичні рекомендації «Використання мультимедійних презентацій як ефективного засобу в навчанні дітей дошкільного віку» – [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://arzgirono.narod.ru/new_page_12.htm.
5. Олійник Ю. І. Способи використання інформаційних комп'ютерних технологій у підготовці фахівців галузі дошкільної освіти / Ю. І. Олійник // зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – № 51. – С. 403 – 408.
6. Панченко А. Модернізація освітнього процесу у ДНЗ в умовах інформатизації освіти / А. Панченко // Вихователь – методист дошкільного закладу. – 2012. – № 1. – С. 11 – 15.

Науковий керівник: ст. викл. Коваленко О. А.

А. О. Павленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність теми. Слід зазначити, що система математичної підготовки школярів загальноосвітніх закладів в Україні сьогодні зазнає змін – відбувається диференціація змісту дисципліни, перебудова послідовності вивчення матеріалу, поява нових методик, використання новітніх технологій тощо. Зазначені зміни стосуються і початкової освіти.

Застосування комп'ютера на уроках математики надає можливості активізувати пізнавальні інтереси учнів під час вивчення та закріплення нового матеріалу, підвищити мотивацію навчальної діяльності, організувати самостійну роботу школярів.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в процесі вивчення математики відкриває цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу, вказують такі науковці, як Т. Запорожченко, Н. Ковальова, Л. Кравченко, О. Локшина, Н. Рудницька, С. Стрілець, М. Синиця С. Тушак, С. Шумидай та інші.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічної доцільності й дидактичної цінності використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу навчання математики у сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Використання інформаційних технологій на уроках в початковій школі є одним з самих сучасних засобів розвитку особистості молодшого школяра. Застосування комп'ютерних навчальних систем має доповнювати, а не заперечувати інші форми навчання.

ІКТ поєднують у собі багато компонентів, необхідних для успішного навчання школярів. Це і відео, й анімація, і графіка, і звук. Грамотне використання комп'ютера допомагає вирішити дефіцит наочного приладдя, перетворити традиційні навчальні предмети, оптимізувавши процеси розуміння й запам'ятовування навчального матеріалу, а головне, підняти на незмірно вищий рівень інтерес до предмета «Математика» [2].

Використання ІКТ в процесі навчання математики відкриває цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу.

Комп'ютер на уроках математики розглядається як потужний дидактичний засіб, який включає дітей до активної праці, підвищує їхній інтерес до навчання, сприяє кращому засвоєнню матеріалу і підвищує ефективність навчання.

Комп'ютер потрібно використовувати тільки тоді, коли він вносить щось нове у вирішення проблеми. Комп'ютер повинен стати не тільки об'єктом вивчення, а помічником, ще одним засобом для вирішення різноманітних питань.

Застосування комп'ютерної техніки робить традиційні уроки математики яскравими, насиченими. На цих уроках кожен учень працює активно, в учнів розвивається допитливість, пізнавальний інтерес. Комп'ютер дозволяє підсилити мотивацію навчання шляхом активного діалогу учня з комп'ютером, розмаїтістю й барвистістю інформації (текст + звук + колір + анімація), шляхом орієнтації навчання на успіх (дозволяє довести рішення будь-якого завдання, опираючись на необхідну підказку), використовуючи ігрову форму спілкування людини з машиною й, що важливо, витримкою, спокоєм і «дружністю» машини стосовно учня [1].

Виконання будь-яких завдань за допомогою комп'ютера молодшими школярами сприймається як ігрова діяльність. Прикладні програмні засоби, розроблені для початкової школи є привабливими, яскравими, пропонують завдання в незвичній ігровій формі та супроводжуються динамічними зображеннями з тривимірною графікою, анімацією, що асоціюється з грою.

Комп'ютерні навчальні програми ставлять перед дитиною реальні цілі, які можливо досягнути: розв'яжеш приклади – допоможеш казковим героям. Таким чином в учня формується позитивна мотивація засвоєння знань та асоціативне мислення, розвиває математичні, конструкторські та комбінаторні здібності [3].

Програмне забезпечення для молодших школярів розробляється на основі добре знайомих учням мультфільмів і казок, що природно зацікавлює школяра і спонукає до роботи.

Найпростішою й найпоширенішою на сьогодні програмою, яка допомагає вчителю урізноманітнити урок, є прикладна програма Power Point. Використання презентацій допомагає урізноманітнити етап актуалізації знань, адже запитання можна ілюструвати графічними об'єктами, анімацією, звуковим супроводом, можна подати кілька слайдів із

попередніх уроків, з кросвордами, ребусами тощо. На етапі пояснення нового матеріалу можна використовувати фото-, аудіо-, відеофрагменти, гіперпосилання для зміни послідовності показу, що дає вчителю змогу на свій розсуд змінювати хід бесіди, акцентувати увагу на найскладніших моментах уроку залежно від сприйняття матеріалу учнями і від ситуації на уроці [4, с. 9].

Використання ІКТ ефективно вирішує проблему наочності навчання, розширює можливості візуалізації навчального матеріалу, роблячи його більш зрозумілим і доступним для учнів.

За допомогою ІКТ можна підбирати різноманітні навчально комп'ютерні ігри до поточного навчального матеріалу і відповідно до рівня підготовки учнів.

Ефективність уроків полягає в високій активності дітей, їх працездатності протягом всього уроку. Це забезпечується постійною зміною видів навчальної діяльності. Працюючи з комп'ютером діти з легкістю виконують велику кількість тренувальних вправ. Протягом уроку діти працюють самостійно, удосконалюючи навички усного рахунку, розв'язування задач, а в кінці уроку діти самі можуть оцінити результативність своєї роботи на уроці [4, с. 11].

Використання на уроці комп'ютерних тестів та діагностичних комплексів дозволяє вчителя отримати об'єктивну інформацію про рівень засвоєння навчального матеріалу та надає змогу його своєчасного коригування.

Висновок. Таким чином, застосування ІКТ робить традиційні уроки математики яскравими, насиченими. Комп'ютер сприяє активному залученню учнів до навчального процесу, розумінню та засвоєнню учнями навчального матеріалу, підтримує інтерес до пізнавальної діяльності. Обґрунтоване використання комп'ютера сприяє розвитку розумових здібностей дітей, їхньому творчому мисленню в розв'язанні завдань з математики, підвищує інтерес до навчання, сприяє набуттю знань і вмінь.

Список використаної літератури:

1. Використання ІКТ на уроках математики в початкових класах – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://gavrilukolenka.blogspot.com/>
2. Інформаційно-комунікаційні технології – як засіб навчання математики в початковій школі – [Електронний ресурс] – Режим доступу – https://www.cuspu.edu.ua/images/conf-2016-10/s4/Андрієвська_стаття.pdf
3. Ковальова Н. В. Сучасна школа. Сучасний урок. Використання ІКТ у навчально-виховному процесі / Н.В. Ковальова. – [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30549/.
4. Кравченко Л. І. Персональний комп'ютер на уроці математики як засіб активації пізнавальної діяльності учнів / Л. І. Кравченко // Математика в школах України. – 2004. – № 2. – С.8 – 11.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зорочкіна Т. С.

А. О. Павленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

Однією з проблем сучасної дошкільної освіти на початку ХХІ століття стала проблема організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти з різновіковими групами. Робота у таких групах має певну складність, тому що від вихователя вимагаються знання специфіки роботи в різновікових групах, вміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатність розуміти і бачити кожному дитину і всю групу загалом. Адже від того, настільки методично правильним буде педагогічне керівництво навчально-виховною діяльністю дітей у різновіковій групі великою мірою залежить пізнання ними навколишнього світу, організація її життєдіяльності, формування міжособистісних стосунків.

Організації та планування занять з дітьми раннього віку присвячені роботи таких науковців, як Г. Ляміна, Е. Пілюгіна, Т. Казакова, на сучасному етапі даним питанням займаються: Т. Доронова, Л. Колосінська, Л. Артемова, І. Луценко, Т. Поніманська, А. Богуш.

Навчання дітей в умовах різновікової групи будується на основі загальних положень дошкільної дидактики. Освітній процес організують за єдиними програмами і методиками.

Педагогові потрібно добре продумати, як найдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю молодших і старших дітей з тими видами діяльності, які переважають у роботі з дітьми однієї вікової категорії.

Перед початком заняття необхідно продумати, виходячи з його теми, умови проведення, види діяльності, як зручніше розмістити дітей. У полі зору повинна знаходитися кожна вікова група. Це полегшить диференційований підхід до дітей [2].

Робота з підгрупами є невід'ємною умовою правильної організації процесу навчання в різновіковій групі. Складаючи програмовий зміст для кожної вікової підгрупи, необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, рівень їх знань, умінь, навичок. Потрібно прагнути до того, щоб матеріал кожного заняття містив щось нове та був цікавим як молодшим, так і старшим дітям, сприяти розвитку всіх дітей.

Вихователь повинен вміти поєднувати різний матеріал, заздалегідь продумати, чим займатимуться діти кожної підгрупи. Не можна, щоб хтось байдикував, очікуючи, поки дорослий згадає про нього і скаже, що потрібно робити [1, с. 70].

У закладах дошкільної освіти використовують фронтальні, групові та індивідуальні форми організації освітнього процесу, які допомагають по-різному будувати взаємини педагога з дітьми та дітей між собою [4, с. 51].

Відомо, що на фронтальних заняттях краще розв'язувати більш загальні навчальні завдання, а конкретніші – на заняттях з якоюсь однією групою дітей.

Як зазначає Т. Романюк, О. Бочелюк, фронтальна форма організації заняття передбачає три типи занять:

1) Спільні заняття для кожної вікової підгрупи: спільні освітні лінії, але різні програмові завдання.

2) Спільні заняття для кожної вікової підгрупи: різні освітні лінії, різні програмові завдання.

3) Окремі заняття з кожною віковою підгрупою: вибір освітніх ліній здійснює педагог відповідно до перспективного плану роботи.

Однією з форм організації освітнього процесу являються спільні заняття. На спільних заняттях першого типу можна працювати з різними темами, навіть із різними видами діяльності, але основне навчальне завдання має бути спільним.

Наприклад, діти молодшої підгрупи малюють дощик, старшої – будинок, а спільним завданням буде вчити дітей проводити прямі лінії в різних напрямках [1, с. 69].

Спільні заняття другого типу, на відміну від занять першого проводяться лише з двома підгрупами, навіть якщо вікових підгруп більше. У такому випадку дітей ділять за суміжністю на дві підгрупи (5-6 роки життя). Продумуючи поєднання двох підгруп, потрібно продумувати характер діяльності дітей, щоб виконання завдань дітьми однієї підгрупи не відволікало дітей другої підгрупи [1, с. 70].

Організуючи дітей на окремих заняттях (третього типу) в різновіковій групі, вихователь може залучити для допомоги свого помічника, щоб той грався з дітьми, які не задіяні на занятті. Треба забезпечити цих дітей ігровим матеріалом і до заняття обговорити в, які ігри, як і де гратимуться [1, с. 71].

В умовах різновікової групи можна проводити міні-заняття. Вони здебільшого орієнтовані на невелику підгрупу дітей, які проявляють інтерес, готовність до конкретного виду діяльності. Міні-заняття надають дітям можливість самостійно вибирати діяльність, партнерів, вивільняють час для пізнання, дослідження. Протягом дня педагог може створити умови для самореалізації дітей під час проведення міні-занять. Якщо інтерес дітей до певного виду роботи не спадає, то цікаву дітям тему можна розглядати протягом кількох днів, що допоможе різнобічно її розкрити [1, с. 73].

Під час проведення занять потрібно орієнтуватися на такі принципи комплектування підгруп: за бажаннями чи інтересами дітей (до того чи іншого виду діяльності матеріалу); за законом психологічної сумісності (не руйнувати природних угруповань дітей, а включатися в них); за принципом педагогічної доцільності (з урахуванням компетентності дитини у сферах життєдіяльності) [4, с. 52].

Необхідно уникати довгих бесід, багатослівних пояснень, знаходити правильний темп і ритм заняття. Доцільні хорові відповіді дітей всіх вікових підгруп, але за умови, що діти дошкільного віку добре зрозуміли завдання. Наявність наочного матеріалу підтримує увагу та працездатність дітей різного віку.

Плануючи заняття, навіть досвідчений вихователь повинен хоча б коротко записувати його хід, чітко знати, коли, в якій частині заняття він працює з тією чи іншою групою дітей. Від чіткості пояснення завдання також залежить результативність діяльності дітей. Специфіка роботи в різновіковій групі потребує диференційованого обліку знань дітей, що дає можливість більш чітко планувати подальшу індивідуальну роботу з дітьми [3].

Отже, організація занять у різновіковій групі має певну складність, тому що від вихователя вимагаються знання специфіки роботи в різновікових групах, вміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатність розуміти і бачити кожну дитину і всю групу загалом. Окрім цього, організовуючи освітній процес для дітей різного віку, вихователі потрібно підбирати різні форми занять (фронтальні, групові, індивідуальні, міні-заняття), вміти проводити спільні заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи, об'єднані заняття з різних розділів програм. Застосування різноманітних варіантів організації дітей на заняттях, включення в педагогічний процес різних дидактичних ігор та вправ з окремими дітьми поза занять, під час самостійної діяльності дітей дають можливість приділяти достатньо уваги кожній дитині, враховуючи його індивідуальні особливості та сприяти міцному засвоєнню знань.

Список використаної літератури:

1. Бочелюк О. І. Організація освітнього процесу в різновіковій групі дошкільного навчального закладу / О. І. Бочелюк, Т. В. Романюк. – Харків: Видавництво «Ранок», 2015. – 192 с.
2. Організація освітнього та виховного процесу в різновіковій групі – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://ped-kopilka.com.ua/vospitateljam/metodicheskie-rekomendaci/organizacija-vospitatelnogo-i-obrazovatel'nogo-procesa-v-raznovozrastnoi-grupe-dou.html>
3. Особливості організації освітнього процесу в різновіковій групі – [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://dspu.edu.ua/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/115-121.pdf
4. Попович О. М. Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах / О. М. Попович // курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – Мукачево : МДУ, 2018. – 104 с.

Науковий керівник: викладач Логінова А. В.

І. О. Петренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИХОВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОДНОЛІТКІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема виховання гуманних, доброзичливих відносин в групі дітей дошкільного віку завжди була важливим аспектом у розвитку дитини. Майже всі освітні програми для дітей дошкільного віку містять розділ «соціально-емоційне» або «моральне» виховання, що присвячені формуванню позитивного ставлення до інших людей, соціальних почуттів, взаємодопомоги та ін. Важливість цього завдання є зрозумілим, оскільки саме в дошкільному віці формуються основні етичні норми, зміцнюється відношення до себе та до інших людини. Дослідники завжди були зацікавлені проблемою виховання моральних якостей і

гуманних цінностей у дітей. Значний внесок у розвиток цього питання внесли І. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші науковці. Теоретичні аспекти проблеми морального виховання були відображені в працях психологів і педагогів І. Беха, Л. Виготського, Г. Жирської, І. Кона. У роботах І. Беха, В. Білоусової, А. Богуш, О. Коберника, Т. Кравченко, В. Кременя, В. Кузя, А. Маслоу, Т. Поніманської, І. Рогальської, В. Сухомлинського увагу зацентровано на необхідності якомога раніше ознайомлювати дітей з моральними поняттями, навчати доброти, виховувати особистісні якості.

Сучасна система дошкільної освіти орієнтована на гуманістичний підхід до дитини як особистості, яка розвивається, потребує розуміння і поваги до її інтересів та прав. Перед вихователем постає важливе завдання, яке спрямоване на створення повноцінних умов для проживання дитиною щасливого дитинства, коли вона відчуває себе захищеною, але має право на активну пізнавальну діяльність, досліджуючи все що її оточує, і таким чином здобуваючи нові знання. Виховна робота з дітьми направлена на створення умов, які дають дитині можливість самостійно діяти і досліджувати навколишній світ. Застосовуючи такий підхід потрібно враховувати велике значення проблеми взаємодії дошкільників з однолітками, так як для повноцінного пізнавального і соціального розвитку дитині необхідне спілкування з ровесниками. Особливе значення в формуванні особистості старших дошкільників мають стосунки, які базуються на доброзичливому ставленні один до одного [2, с. 19].

Виховання первинних моральних якостей у дошкільників є проблемою суспільного характеру. До моральних особистісних якостей людини відносять доброзичливі взаємовідносини [3, с. 122]. Доброзичливість – фундаментальне моральне поняття, що характеризується готовністю і здатністю особистості свідомо слідувати добру. Ознаки доброзичливості завжди співвіднесені з вищою, самодостатньою ціллю і співпадають з людською довершеністю. Добро в першу чергу пов'язане з умінням радіти і жаліти, відгукуватись на почуття інших і тримати свою душу відкритою. Вони проявляються в особистісних взаєминах, які набувають дедалі більшого значення. Дитина навчається прислухатися до думки інших, співчувати та турбуватися, домовлятися і поступатися, співпереживати і ставити себе на місце ровесника [5, с. 244].

Як активний суб'єкт життєдіяльності, дошкільник оволодіває вмінням планувати та організовувати діяльність, самореалізовуватися, усвідомлювати навколишній світ та самого себе (Т. Антонова, І. Княжева, Я. Неверович). Процес взаємовпливу, спільної взаємодії перетворюється на взаємовідносини, суть яких полягає в результативності взаємних зусиль (В. Білоусова, О. Запорожець, Я. Коломинський). Дитина дошкільного віку здатна до відносно свідомої поведінки, у неї розвивається відчуття реальності, вона здатна до початкового самопізнання (С. Тищенко, Д. Фельдштейн). Дослідження особливостей розвитку моральних почуттів, моральної вихованості дошкільників здійснено Л. Артемовою, В. Павленчик, Ю. Приходько. Наголошуючи на виваженості та тривалості педагогічного впливу, науковці розглядають моральність як результат ефективного виховного процесу, що відображає міру прийняття дитиною соціальних норм та її життєву позицію щодо цінностей культури [4, с. 68].

Моральні взаємостосунки є джерелом моральних уявлень, знань, які переходять у почуття та відповідні дії. І як результат – виявлення доброзичливих взаємин між однолітками та втілення їх у повсякденне життя. У багатьох роботах як вітчизняних так і зарубіжних вчених ми можемо знайти підтвердження цієї думки. Учені Л. Артемова, А. Запорожець, Д. Лешлі, О. Сухомлинська у своїх працях наголошують, що знання, які не побудовані на моральних почуттях, емоціях і цінностях, мають формальний характер, а тому не можуть виховувати у дитини доброзичливе та чуйне ставлення до інших. Отже, значне місце у формуванні доброзичливих взаємин особистості належить емоційній вразливості дитини.

Дослідник О. Кононко зазначає, що якості людини є найважливішими та суттєвими для особистісного розвитку, саме з них розпочинається особистісна культура дошкільника. Базовий рівень якостей визначає і дає межу сформованості моральних якостей дошкільника: визнання чеснот і переваг інших людей, співпереживати їм, здатність розуміти інших, змогу ставати на їхнє місце, допомагати за власним бажанням, робити людям добро, не розраховуючи на винагороду [1, с. 452].

Доброзичливе ставлення один до одного не залежить від рівня освіти батьків та їх соціального становища. Становлення та формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками відбувається у специфічних для означеного віку видах діяльності – ігровій, навчальній, комунікативній, мистецькій, мовленнєвій та трудовій. Зміст, форма та динаміка взаємин старших дошкільників суттєво залежить від їх виховання в сім'ї та закладі дошкільної освіти. Доброзичливі взаємини батьків і педагогів з дітьми слугують прикладом побудови дошкільниками контактів з однолітками. Значною мірою на доброзичливі взаємини між дошкільниками впливає їхній індивідуальний досвід та прихильність до ровесника.

Провідну роль у формуванні доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками відіграє мистецтво, зокрема театр як засіб виховання духовних цінностей, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери дошкільників.

Театралізована гра сприяє створенню позитивного настрою дітей, відіграє важливу роль у їх вихованні, навчанні і розвитку (Т. Аболіна, Д. Ельконін, А. Єршова, А. Макаренко, Ж. Піаже, А. Щербо, М. Якобсон та ін.). Саме завдяки різноманітним формам театралізованої діяльності, яка виступає основою в освітньому процесі, у дітей відбувається формування доброзичливих взаємин між однолітками. Правильно організована театралізована діяльність дітей є дієвим чинником формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками.

Отже, доброзичливі взаємини між однолітками формуються в повсякденній діяльності дітей. Доброзичливе ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку починається з відчуття й розуміння психологічного стану іншої людини, виявляється в співпереживанні, тактовності та щирій допомозі. Доброзичливість включає в себе знання дитини про моральні норми, які проявляються: у співчутті, тактовності, турботливості; здатності входити в стан іншої людини через усвідомлення власних переживань; у повсякденній поведінці без впливу зовнішнього середовища. Дитячий колектив володіє значними потенційними можливостями для розвитку та соціального становлення особистості, адже в ньому відбувається засвоєння особистісно-суспільних ідеалів, цінностей. Доброзичливі взаємини між однолітками є складовою культури поведінки й виступають регулятором суспільних відносин.

Список використаної літератури:

1. Аксьонова О. П. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова. – 2014. – 452 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – № 4 – С. 19
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) : у 2 ч. – Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 166 с.
4. Приходько Ю. О. Формування позитивних відносин в дитячому колективі / Ю. О. Приходько. – Київ: Рад. шк., 2007. – 126 с.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Київ: Радянська школа, 1969.–244 с.

Науковий керівник: викладач кафедри дошкільної освіти Соловей Ю. О.

С. В. Пікульська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ НА ЕФЕКТИВНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА НАВЧАЛЬНУ УСПІШНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Нині психологічне благополуччя молодших школярів є однією з найважливіших проблем для успішного навчання в початковій школі. Психологічний комфорт необхідний не тільки для розвитку дитини і засвоєння нею знань. Від цього залежить фізичний та емоційний стан дітей, що, в свою чергу, теж сприяє успішному навчанню.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що питання соціалізації молодшого школяра та впливу психологічного комфорту на успішність його навчання, зверталися безліч дослідників, серед яких Н. Гуткіна, Є. Головаха, А. Капська, Л. Божович, В. Бойко які присвятили свої праці вивченню даної проблеми. В історико-педагогічних джерелах

простежується ідея віри у досягнення успіху в навчанні дітей за умови забезпечення активної життєдіяльності дітей, створення доброзичливих взаємин у системі «вчитель – учень» та «учень – учень» (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, А. Макаренко, Я. Корчак, М. Монтесорі).

Метою даної статті є аналіз важливості комфортного самопочуття молодшого школяра в навчальному закладі.

У словнику психолого-педагогічних термінів і понять говориться: «Комфорт – умови життя, вимоги, обстановка, що забезпечують зручність, спокій і затишок» [5].

Психологічне налаштування перед будь-яким видом діяльності – важлива складова психологічного комфорту при подальшій роботі і, в тому числі, у навчанні. Чи буде в класі психологічний комфорт або дискомфорт, залежить від учителя, особливо це помітно у початковій школі. З метою всебічного та різностороннього розвитку дитини, вчителю необхідно звертати особливу увагу на психологічний комфорт у класі.

В першу чергу необхідно неабияку увагу приділити 1-му класу, особливо адаптації дітей до навчання. Початок навчання у школі – визначний момент у житті дитини. Він кардинально змінює весь спосіб її буття. Свій новий статус школяра дитина не завжди усвідомлює повною мірою, але обов'язково відчуває і переживає його: пишається тим, що стала дорослою; з'являється бажання бути успішною у навчанні [1, с. 33]. Проте дітям, які прийшли до школи з дошкільного навчального закладу, дуже складно увійти в шалений ритм школи, незвичні для них умови. У більшості дітей виникає невелика напруга, або тривожність, а в когось – страх. Якщо у дитини залишиться такий стан, він буде перешкоджати навчанню і бажанню ходити до школи. Тому перед учителем початкових класів стоїть величезна місія. Окрім уміння навчити дітей читати, писати, рахувати, думати, навчатись, надзвичайно важливо створити позитивний психологічний мікроклімат для першокласників.

Стосунки дітей у класі складаються теж часто за участю учителя. Тому вчителю потрібно слідкувати за тим, щоб не допустити у дітей появи комплексів, невпевненості в собі. У класі не повинно бути поділу на «відмінників» і «двієчників», «хороших» і «поганих» дітей. Кожна дитина повинна відчувати підтримку вчителя, віру в свої сили..

Саме створення вчителем ситуації успіху формує у дитини віру в себе, вчить долати труднощі, допомагає усвідомити власне зростання. Психологічна безпека освітнього процесу – це стан захищеності школяра від загроз його гідності, душевному благополуччю, позитивному світосприйняттю і ставленню до себе. Не можна багато захвалювати, а ще гірше порівнювати дітей між собою або протиставляти їх.

Так, самопочуття і активність дитини залежать від стилю спілкування, що складається між учнем і вчителем (самопочуття і активність дитини). Вчитель повинен звернути увагу на переваги і недоліки того чи іншого стилю спілкуванню і підібрати той, який сприятиме психічному благополуччю дитини.

Варто звернути увагу на спілкування з дітьми і на згуртування класного колективу. Згуртованість класу починає формуватись в перші дні навчання в школі. У вчителів, які не можуть налагодити нормальні стосунки з дітьми, значна частина учнів класу через деякий час починає виявляти байдужість до школи.

Також особливу увагу варто приділити учням другого класу. В основному, це діти 7-річного віку, які переживають кризу семи років. Переживання починають осмислюватися, з'являються ефективні узагальнення, «логіка» почуттів. Певні вимоги до самого себе, бажання добитися успіху і положення в соціумі виникають саме у зв'язку з кризою семи років. Для цього віку характерні такі негативні прояви: порушення психічної рівноваги, нестійкість волі, настрою і т.д. Найбільш яскравими симптомами перехідного періоду є примхливість, нервозність, образливість, плаксивість, упертість, негативізм, «прилипання», кривляння, «мавпування», дратівливість, запальність, агресивність, конфліктність, мстивість,

зухвалість і т.п. Діти стають неслухняними і насилу піддаються виховним впливам дорослих [2, с. 37].

У порівнянні з «класичними» описами криза семи років останнім часом почала проявлятися вже приблизно з 5,5 років, і лише частина дітей переживає його в першому класі. Наступ цієї кризи – одна з ознак психологічної готовності дитини до школи [3].

Позиція вчителя на уроці та на перерві, стиль його поведінки і спілкування (вербальна та невербальна лексика) серйозно впливають і на клімат уроку, і ставлення учнів до навчання.

Учитель, який підвищує постійно голос, кричить на дітей, дратується, не бажає себе стримувати, негативно впливає на працездатність дітей, їх бажання вчитися та на їх психічне самопочуття. Такий вчитель викликає у дітей негативні переживання, замість налаштування на продуктивне навчання. У учнів може з'явитись тривожність, невпевненість у собі, почуття незахищеності, страх. Від цього у дітей можуть з'являтися психосоматичні захворювання та небажання відвідувати школу.

Учитель має вміти організовувати колективну діяльність дітей з тим, щоб вони відчували комфорт і гармонію в соціальному оточенні. «Педагогічне бачення» передбачає здатність вчителя вловлювати і невидимі нитки симпатій і антипатій, дружби і неприязні, які пронизують дитячий колектив. Також воно передбачає здатність вчителя бачити шляхи впливу на дітей з метою згуртування колективу класу [4, с. 103]. Діти повинні бачити, що учитель уважний до кожного учня, добре до всіх ставиться. Учителю бажано цікавитись внутрішнім світом школярів, намагатись покращити умови розвитку їх особистості, намагатись орієнтуватись на взаємодію з учнями, а не на диктат. Не допустимі є ті оцінки школяра, які відносяться до особистості учня, наприклад «Ти ледар», або «Ти поганий учень». Це так звані «Ти-висловлювання», які ображають дитину і налаштовують її на агресивний самозахист. Тільки мудре, доброзичливе ставлення першого учителя сприятиме адаптації учня до нового виду діяльності – учіння. Коли в молодшій школі, в окремому класі дружня, приємна, доброзичлива обстановка, у дитини багато друзів, заохочення іти до школи буде набагато більше, від цього кращими можуть стати і знання і успішність дитини. А цього хочуть всі: і учні, і їх батьки і, безумовно, – самі вчителі [4, с. 59].

Отже, шкільне життя передбачає взаємодію учнів і педагогів. Від якості цієї взаємодії залежить пристосованість дітей до школи, адаптація до нових умов, можливість учня розкритися, не тривожитися.

Вважаємо, що для успішної соціалізації і навчання дітей в початковій школі учителю важливо: створювати комфортне самопочуття молодшого школяра в навчальному закладі; приділяти особливу увагу адаптації дітей до навчання в 1-му класі; знати вікові особливості дитини молодшого шкільного віку; володіти ефективними прийомами спілкування з молодшими школярами; вміти організовувати колективну діяльність дітей з тим, щоб вони відчували комфорт і гармонію у соціальному оточенні.

Список використаної літератури:

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 160 с.
2. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. / Г. М. Бреслав. – Москва : Педагогика, 1990. – 144 с.
3. Максименко С. Д. Общая психология. / С. Д. Максименко. – Москва : «Рефл-бук», 1999. – 528 с.
4. Приходько Ю. А. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. /Ю. А. Приходько. – Київ : Радянська школа, 1987. – 128 с.
5. Словник психолого-педагогічних термінів і понять / упоряд. Ю. В. Буган, В. І. Уруський. – Тернопіль: «Астон», 2001. – 176 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н. А.

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ

Впродовж століть український народ нагромаджував різноманітні знання, необхідні людині для життя. До цієї скарбниці належить і усна народна творчість. Формування початкових математичних уявлень у дітей дошкільного віку за допомогою усної народної творчості є важливим засобом розвитку їх пізнавальної сфери, зокрема, інтелектуальних здібностей і мисленнєвих якостей.

Народна педагогіка, як один з елементів культурно-розвиваючого середовища дошкільного закладу, набуває особливого значення сьогодні, коли спостерігається розрив зв'язків між поколіннями, втрата традицій сімейного виховання, а пріоритетними завданнями визначаються виховання національної самосвідомості, любові до рідної землі, усвідомлення дитиною своєї етнічної спільності з народом.

Про використання фольклору як засобу розвитку елементарних математичних уявлень вказують у своїх дослідженнях багато науковців: Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Він сприяє зануренню дітей в традиції народної культури, допомагає їм входити до світу математики через ознайомлення з природою у народному розумінні, що легко сприймається малюками.

Вихователі, які використовують усну народну творчість, що містить математичний зміст, допомагають дітям засвоїти числа, їх послідовність, величину та ін. Народні лічилки, загадки, прислів'я, приказки та казки активізують такі логічні операції мислення як аналіз, синтез, абстрагування, класифікацію, узагальнення, порівняння. У фольклорі містяться уявлення народу про довкілля у його взаємозв'язках і взаємозалежностях, які можна відобразити через кількісні показники, величини, розміщення у просторі та часі [5, с. 117].

Серед малих фольклорних жанрів, що містять математичні уявлення народу, важливе місце посідають лічилки. У переважній більшості вони містять логічний числовий звукоряд, що характеризується чітким ритмом та віршованою формою. Це сприяє оволодінню дітьми уявленнями про множину та число, засвоєнню натурального ряду чисел, порядку в ряді величин; активізує в дитячому мовленні слова-числівники [5, с. 119]. Наприклад: «Раз, два, три, чотири, козі дзвоника вчепили. Коза бігає, кричить, просить дзвоник відчепить».

Загадки сприяють активізації мислення дітей, розвивають кмітливість, спостережливість. В їхньому змісті з гумором ставиться певна задача, розв'язання якої може бути пов'язане з необхідністю здійснювати певні арифметичні дії. Вони є універсальним засобом, актуальним у всіх режимних процесах [2, с. 111]. Наприклад: «У двох матерів по п'ять синів – і всі на одне ім'я».

Перлиною української народної творчості є прислів'я, які образно і чітко передають життєвий досвід з покоління в покоління. У змісті багатьох прислів'їв містяться знання про число, форму, величину, простір та час. Наприклад: «Сім разів відмір – один раз відріж», «У страху очі великі», «Ранок вечора мудріший».

Опанування дітьми старшого дошкільного віку знаннями про час та одиниці його виміру пов'язане з ознайомленням із народним календарем, який включає ще один фольклорний жанр – прикмети. Народні прикмети розкривають особливості часових і просторових відношень у природі, тому можуть використовуватися для закріплення знань дітей про дні тижня, засвоєнню послідовності місяців та пір року, з якими пов'язані сезонні зміни [4, с. 10]. Наприклад: «У понеділок роботи не починай і в дорогу не вирушай», «Сон на зиму відклади, а діло в квітні зроби».

Окремої уваги заслуговують українські народні казки. Вони не лише сприяють засвоєнню дітьми слів-числівників, закріпленню уявлень про форму, величину, простір та час, а також встановлюють тимчасові відносини, вчать порядковому і кількісному рахунку, визначають просторове розташування предметів, найпростіші математичні поняття,

виховують допитливість, розвивають пам'ять, ініціативність, вчать імпровізації. Присутність казкового героя на занятті з формування елементарних математичних уявлень або заняття-казка надає навчанню яскравого, емоційного забарвлення. Казка несе в собі гумор, фантазію, творчість, а найголовніше, вчить логічно мислити [1, с. 93-94].

Отже, одним із найбільш важливих завдань педагогів є розвиток у дитини інтересу до математики в дошкільному віці. Але неможливо уявити дитинство без лічилок, загадок, скоромовок тощо. Тому введення у світ математики через використання усної народної творчості допоможе дитині швидше, легше та з цікавістю засвоювати навчальну програму. Організована робота з розвитку математичних здібностей дошкільнят, що включає елементи усної народної творчості, сприяє підвищенню інтересу до самого предмету.

Список використаної літератури:

1. Бабій І. В. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні старших дошкільників / І. В. Бабій. – Умань, 2010. – № 6-7. – С. 124-126.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : нав. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – Київ : Вища школа, 2002. – 407 с.
3. Дикань Н. І. Пізнавальний розвиток старших дошкільників / Н. І. Дикань. – Харків : Основа, 2011. – 319 с.
4. Плетеницька Л. С. Мандрівка у народну математику / Л. С. Плетеницька. – Тернопіль, 1999. – № 1. – С. 3-8.
5. Плетеницька Л. С. Логіко-математичний розвиток дошкільників / Л. С. Плетеницька, К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ЛПРС. 2012. – 156 с.

Науковий керівник: старший викладач Коваленко О. А.

М. В. Пилявська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ УМІНЬ У СКЛАДІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Актуальність теми. Для сучасного етапу реформування української національної школи характерним є ускладнення змісту освіти, зростання обсягу інформації і зменшення часу, відведеного для її засвоєння. Сьогодні розвиток освіти як системи повинен реалізуватися через системні знання, що є необхідними для формування цілісного, системного мислення. Переосмислення пріоритетів навчання, ролі учня як суб'єкта навчально-виховного процесу, а також суспільні зміни зумовлюють нетрадиційні підходи до вирішення багатьох освітніх проблем. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є інтеграція її змісту. Ідеї інтегрованого навчання сьогодні надзвичайно актуальні, оскільки сприяють успішній реалізації нових освітніх завдань, визначених державними документами.

Мета статті полягає в аналізі програми «Я досліджую світ» при вивченні математичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Однією із популярних програм на даний момент є «Я досліджую світ», яка спирається на принципи Нової української школи.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» повністю реалізує зміст освітніх галузей Стандарту початкової освіти: «Громадянської, соціальної і здоров'язбережувальної», «Природничої» – із залученням змісту інших галузей: «Технологічної», «Мовно-літературної», «Математичної», «Мистецької» [1]. Він має на меті розширити елементарні знання учнів про предмети і явища природи та соціуму; розкрити в доступній формі зв'язки між неживою і живою природою та впливом людини на природу, формувати вміння аналізувати, оцінювати, систематизувати, узагальнювати об'єкти та явища, визначати закономірність зв'язків між ними та виробляти практичні уміння і навички [3].

Завдання посібника сприяють розвитку критичного, логічного, творчого мислення, формуванню пошуково-дослідницьких умінь, розвитку спостережливості, творчої уяви, допитливості та формуванню позитивної пізнавальної мотивації навчання.

Однією з важливих галузей навчання цього курсу є «Математика». Метою навчання математики є різнобічний розвиток особистості дитини та її світоглядних орієнтацій засобами математичної діяльності, формування математичної й інших ключових компетентностей, необхідних їй для життя та продовження навчання.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: формування в учнів розуміння ролі математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу, досвіду використання математичних знань та способів дій для розв'язування навчальних і практичних задач, розвиток математичного мовлення учнів.

Реалізація мети і завдань початкового курсу математики здійснюється за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження» [1].

Змістова лінія «Числа, дії з числами. Величини» охоплює вивчення у 1 – 4 класах питань нумерації цілих невід'ємних чисел у межах мільйона; формування навичок виконання арифметичних дій додавання і віднімання, множення і ділення; ознайомлення на практичній основі зі звичайними дробами; вимірювання величин; оперування величинами [1].

Змістова лінія «Вирази, рівності, нерівності» спрямована на формування в учнів уявлень про математичні вирази – числові та зі змінною; рівності і рівняння; числові нерівності та нерівності зі змінною; про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Ця змістова лінія є пропедевтичною до вивчення алгебраїчного матеріалу [1].

Змістова лінія «Геометричні фігури» націлена на розвиток в учнів просторових уявлень; формування здатності розрізняти геометричні фігури за їх істотними ознаками; формування практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. Ця змістова лінія має пропедевтичний характер [1].

Змістова лінія «Робота з даними» передбачає ознайомлення учнів на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою [1].

Змістова лінія «Математичні задачі і дослідження» спрямована на формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, що розв'язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень [1].

Досвід математичної діяльності застосовується у вивченні інших освітніх галузей шляхом використання учнями математичних методів чи інших засобів для пізнання дійсності; організації та виконання міжпредметних навчальних проєктів, міні-досліджень тощо.

Математична компетентність, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини.

Під час завершення вивчення курсу «Я досліджую світ» у початкових класах з математичної галузі має вміти не лише лічити, але й оперувати багатоцифровими числами для визначення протяжності річок, висоти гір, чисельності населення, передбачати результат математичних дій, обґрунтовувати і записувати їх, використовуючи математичну мову, порівнювати одиниці величин, розуміти, як знайти площу та периметр, що предмети бувають двовимірні та тривимірні [2].

Висновок. Таким чином, освітня мета навчання математичної галузі з курсу «Я досліджую світ» полягає у формуванні компетентностей за допомогою міжпредметних зв'язків, що сприяє всебічному розвитку школяра. Використання інтеграційного підходу у початковій освіті сприяє формуванню у молодших школярів цілісної картини світу, розвитку системного мислення, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, здатність вирішувати складні практичні завдання, що вимагають синтезу знань із різних наукових галузей.

Список використаної літератури:

1. Нова українська школа – [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://nus.org.ua/articles/vchyteli-ne-propustit-modelna-navchalna-programa-dlya-1-2-klasiv/>
2. До вчителя – [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/T817006U-YA-doslidzhuyu-svit-suprovid.pdf>
3. Інтегрований курс «Я досліджую світ» – [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <https://naurok.com.ua/integrovaniy-kurs-ya-doslidzhuyu-svit-rozrobka-uroku-vchimosya-vzaemodiyati-68539.html>

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зорочкіна Т. С.

Т. В. Прилуцька

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР В. ВОСКОБОВИЧА НА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення абсолютною цінністю особистісно-орієнтованої освіти є дитина. Отже перед ЗДО ставиться завдання сформувати всебічно розвинену особистість, яка спроможна думати в нестандартних ситуаціях та творчо підходити до їх вирішення. Цьому сприятиме використання розвивальних ігор В. Воскобовича на заняттях з математики, які будуть стимулювати освітній процес і підвищувати загальну навчально-пізнавальну активність дітей дошкільного віку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування впливу розвивальних ігор В. Воскобовича на навчально-пізнавальну діяльність дітей дошкільного віку на заняттях з математики.

Педагогічна діяльність В'ячеслава Воскобовича розпочалась ще в кінці 80-х років ХХ століття. Поштовхом для її розвитку стали власні діти педагога, для яких інженер-фізик почав створювати власні ігри та підручники. На сьогоднішній час таких ігор існує понад 40.

Ігри В. Воскобовича – це своєрідна головоломка, яка розвиває дрібну моторику пальців, просторове та логічне мислення, увагу, пам'ять, уяву. Невимушено дитина запам'ятовує геометричні фігури, їх розмір, структуру. Крім того дитиною легко запам'ятовується співвідношення цілого і частини, колір, форма, величина, розвивається уява та творчі здібності. Дитині цікаво писати цифри не олівцем і ручкою, а шнурочком. Це тренує моторику пальців та кисті дитини [4, с. 132].

Педагог, створюючи ігри, намагався інтегрувати педагогічні і психологічні технології, які б сприяли розвитку пізнавальної сфери дитини. Варто зауважити, що при такому поєднанні гра залишається дидактичною, цікавою та оригінальною, яка стимулюватиме дитину дошкільного віку до творчості та одночасно виконанню всіх правил.

Перші ігри В. Воскобовича з'явилися на початку 90-х років – «Геокоонт», «Ігровий квадрат» (зараз це «Квадрат Воскобовича»), «Складушки», «Кольоровий годинник», які відразу привернули до себе увагу. З кожним роком їх ставало все більше – «Прозорий квадрат», «Прозора цифра», «Доміно», «Планета множення», серія «Чудо-головоломки», «Математичні корзинки».

З'явилися і перші методичні казки. Практика В. Воскобовича швидко вийшла за межі сім'ї. З проханнями поділитися досвідом його стали запрошувати на семінари, спочатку в рідному місті, а потім і за його межами [1].

Використовуючи інноваційну технологію «Казкові лабіринти гри», можна спланувати такі форми роботи в закладі дошкільної освіти:

- логіко-математичні ігри;
- інтегровані та ігрові заняття;
- спільна ігрова діяльність дітей і дорослих;
- розробка перспективного планування [2].

Дана технологія створена для дітей віком від 3 до 7 років. Використання ігор та ігрових завдань послідовно ускладнюються, що зумовлено віковим і інтелектуальним розвитком дитини, бажанням постійно дізнаватись щось нове. Також автором розроблено окремий розділ методичних рекомендацій для батьків та вихователів.

Ігри з «Казковим квадратом» використовують на заняттях з математики під час ознайомлення дітей дошкільного віку з геометричними фігурами, величинами та орієнтуванням в просторі. У роботі потрібно дотримуватись принципу, що інтелектуальні здібності дітей дошкільного віку інтенсивно розвиваються тільки тоді, коли навчальна діяльність здійснюється в системі постійного і поступового ускладнення ігор [1].

Найбільш популярною є гра «Геоконт» – іграшка дивно проста, але з нею як і з іншими іграми за методикою В. Воскобовича, з інтересом грають діти від 2 до 10 років. Геоконт являє собою дощечку з закріпленими на ній пластмасовими гвоздиками. Навколо цих цвяшків дитина повинна за завданням дорослого натягувати різнокольорові гумки, створюючи потрібні форми (геометричні фігури, силуети предметів тощо). Якщо дворічний малюк може зобразити, наприклад, трикутник, то дитині старшого дошкільного віку вже буде цікаво працювати самостійно, виконуючи більш складні завдання.

Використання розвиваючих ігор В. Воскобовича в освітньому процесі дозволяє перейти від традиційних занять з дітьми до пізнавальної ігрової діяльності. Гра стимулює прояв творчих здібностей дитини, створює умови для її особистісного розвитку. Його розвиваючі ігри багатофункціональні. За допомогою них можна вирішувати велику кількість освітніх завдань.

Під час занять з дитиною дошкільного віку з використанням ігор В. Воскобовича педагогу слід звернути увагу на:

1. Підготовку. Перед тим як пропонувати гру дитині потрібно ознайомитися з методичними рекомендаціями і самою грою.

2. Мова. В основному діти працюють руками і мало говорять. Під час занять розпитуйте дитину, що вона робить, чому вибрала саме цю фігуру, а не іншу, просить переказати казкове завдання або придумати свій сюжет.

3. Статичність. Займаючись з ігровими матеріалами, дитина найчастіше знаходиться в одній і тій же сидячій позі. Необхідно враховувати вікові особливості дітей і вчасно відволікати їх від занадто довгого сидіння.

4. Посидючість. Для гри з посібниками В. Воскобовича потрібна посидючість, а це не кожному малюкові за душі і під силу [3, с. 130].

Отже, якщо застосовувати такі ігрові системи в навчально-пізнавальній діяльності дітей дошкільного віку на заняттях з математики, це допоможе не лише сформувати необхідні компетентності, а перш за все сприятиме творчому розвитку особистості дитини.

Список використаних джерел:

1. Методика Воскобовича – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://megasite.in.ua/51795-metodika-voskobovicha.html>

2. Розвивальна методика В. В. Воскобовича – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnz41.rv.ua>

3. Смольникова, Г. В. Особливості інноваційної діяльності в закладах дошкільної освіти / Г. В. Смольникова, А. А. Семененко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – Вип. 30 (40). – С. 129–133.

4. Сучасні технології формування логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / за заг. ред. Н.П.Тарнавської., Н. Ю. Рудницької, Ю. М. Мурашевич – Житомир: ФОП «Левковець», 2015. – 430 с.

Науковий керівник: д. пед. н., професор Гнезділова К. М.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність дослідження: Проблема розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку є актуальною і соціально значущою, оскільки перехід дітей шкільного віку до систематичного навчання сприяє поступовому розвитку й становленню основних форм пам'яті, яка є умовою успішного навчання, основою для розвитку їхніх здібностей. У той же час успішність навчання молодшого школяра в закладі освіти зумовлена рівнем розвитку й сформованості процесів його пам'яті. Шкільний курс «Природознавства» володіє значними можливостями для розвитку пам'яті школярів.

Аналіз останніх публікацій. Учені досліджували пам'ять у загальному психологічному аспекті, також у процесі природного розвитку, зумовленого віковими змінами. Значний внесок у дослідження питання зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені, а саме: А. Біне, П. Блонський, С. Бочарова, Л. Веккер, Л. Виготський, І. Дубровіна, Л. Занков, Г. Костюк, П. М'ясоїд, Т. Пушкарьова, С. Рубінштейн, І. Шаповаленко та інші.

У роботі Т. Пушкарьової [1] означено поняття «пам'ять», її основні процеси, окрім того, здійснено діагностику пізнавальних процесів молодших школярів (уваги, пам'яті, мислення, уяви, рівня інтелектуального розвитку), які навчаються за експериментальною програмою «Росток», проаналізовано результати даного дослідження.

О. Склярєнко розглянуто й проаналізовано основні підходи у вивченні пам'яті у вітчизняній і зарубіжній психології [2].

Однак потребують подальшого розвитку питання щодо проблеми методичних підходів до діяльності вчителів початкової школи з розвитку пам'яті людини. Аналіз теорії і практики розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку показує, що це питання є актуальним як у психологічних, так і в педагогічних дослідженнях, що зумовлено необхідністю удосконалення раціональних прийомів і способів продуктивного запам'ятовування і тривалого зберігання інформації.

Нами встановлені педагогічні умови розвитку пам'яті молодших школярів на уроках природознавства, а саме: цілеспрямоване системне формування в учнів продуктивного запам'ятовування на основі особистісного підходу; використання для розвитку пам'яті учнів різноманітних підходів відповідно до особливостей мнемічного типу пам'яті учнів; спиратися у розвитку пам'яті учнів на емоційний, пізнавальний, особистісно значущий для учнів навчальний матеріал; створення на уроках сприятливого пізнавального середовища.

Мета статті – дослідження впливу запропонованих педагогічних умов на розвиток короткочасної зорової, слухової і словесно-логічної пам'яті учнів початкових класів на уроках природознавства.

Виклад основного матеріалу. Поступовий процес розвитку психіки людини, урізноманітнення її видів діяльності неможливий без накопичення раціонального й чуттєвого досвіду, врахування надбань інформаційного суспільства. Здійснення переходу до виконання від простих до більш складних завдань і дій, адаптація до нового середовища ґрунтуються на попередньому досвіді людини. Це зумовлено тим, що розвиток психіки базується на результатах попередніх етапів її розвитку. Тому від індивідуальних якостей процесів пам'яті залежить ефективність і продуктивність діяльності людини.

Для підвищення продуктивності запам'ятовування учнями матеріалу під час вивчення курсу «Природознавства» доцільно застосовувати такі *дидактичні прийоми*:

- а) класифікація і логічне групування предметів;
- б) використання плану тексту, схематичних зображень або малюнків;
- в) виділення в тексті опорних слів, істотних ознак предметів;
- г) встановлення смислового зв'язку між словом і зображенням;

д) візуалізація , театралізація змісту.

Для перевірки дієвості вищеозначених педагогічних умов проведено експериментальне дослідження на базі Черкаської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 28 імені Т. Г. Шевченка в 4-х класах. Для визначення рівнів розвитку короткочасної зорової і слухової пам'яті, словесно-логічної пам'яті учнів до та після експерименту було застосовано такі психодіагностичні методи: методика «Запам'ятай малюнки» [3], методика «10 слів» [4], методика «Словесно-логічна пам'ять» [4].

З метою дослідження обсягу короткочасної зорової пам'яті нами було адаптовано для нашого дослідження методику «Запам'ятай малюнки». Методика відповідає віковим й інтелектуальним особливостям учнів початкових класів. Психологічний сенс даної діагностичної методики полягає у тому, щоб з'ясувати, наскільки молодші школярі запам'ятають 9 зображених малюнків, які потім мають віднайти в іншій картці, де окрім 9-ти зображень із першої картки є 6 інших.

Діти з низьким рівнем розвитку короткочасної зорової пам'яті зазнають труднощі при виконанні завдання запропонованої методики. Вони допускають значну кількість помилок при виборі зображень, оскільки не змогли запам'ятати представлені зображення. Інші ж учні (середній рівень) особливих проблем при виконанні цього завдання не мають. Вони досить легко знайшли необхідні зображення у другій картці. Діти припускають помилки при знаходженні певних ілюстрацій. Молодші школярі з достатнім рівнем розвитку короткочасної зорової пам'яті з легкістю виконують подане завдання. Також вони швидше за інших знайшли зображення, які були на першій картці, серед тих, які були на другій. Деякі з них припустилися однієї або двох помилок.

Результати дослідження рівня розвитку короткочасної зорової пам'яті молодших школярів експериментальної групи свідчить про те, що в молодших школярів переважає середній та достатній рівні розвитку короткочасної зорової пам'яті, який зафіксовано в 29 учнів (96,7 %), низький рівень було виявлено в 1 дитини (3,3 %). Високого рівня розвитку короткочасної зорової пам'яті на початку дослідження не виявлено, але в кінці експерименту високий рівень встановлено у 2 дітей (6,7 %).

Отже, можна побачити, що експериментальний чинник впливає на розвиток короткочасної зорової пам'яті молодших школярів. Кількість учнів середнього, достатнього й високого рівнів зросла й становить 100%.

З метою дослідження обсягу короткочасної слухової пам'яті нами було розроблено й проведено методику «10 слів». Психологічний сенс даної діагностичної методики полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки молодші школярі запам'ятають 10 запропонованих слів, які потім мають написати на аркушах паперу.

Аналізуючи дані дослідження, можемо зробити висновок, що в молодших школярів експериментальної групи переважає середній і високий рівні розвитку короткочасної слухової пам'яті, який мають 29 учнів (96,7 %) від загальної кількості четвертокласників. Введення експериментального чинника в навчальний процес експериментальної групи збільшило кількість учнів з високим і середнім рівнем короткочасної слухової пам'яті до 100%.

З метою дослідження рівня розвитку словесно-логічної пам'яті нами було розроблено й проведено методику «Словесно-логічна пам'ять». Методика відповідає віковим й інтелектуальним особливостям учнів. Психологічний сенс даної діагностичної методики полягає у тому, щоб виявити вплив логічних зв'язків на запам'ятовування словесного матеріалу молодшими школярами.

Аналізуючи дані експериментального дослідження, ми можемо зазначити, що в молодших школярів переважає середній та високий рівні розвитку словесно-логічної пам'яті, який зафіксовано в 27 учнів (90 %) від загальної кількості четвертокласників. Результативність у розвитку словесно-логічної пам'яті учнів після проведення експериментального дослідження змінилася до 96,7 % учнів з середнім і високим рівнями.

За даними результатами дослідження встановлено, що запропоновані педагогічні умови розвитку короткочасної зорової, слухової пам'яті й словесно-логічної пам'яті молодших школярів на матеріалі уроків природознавства в учнів початкової школи є дієвими, підтвердженням цього є отримані результати експерименту.

Список використаної літератури:

1. Пушкарьова Т. Діагностування та розвиток пізнавальних процесів молодшого школяра за умови психологічного супроводу експериментальної програми «Росток» / Т. Пушкарьова // Рідна школа. – 2008. – № 3–4. – С. 55–57.
2. Скляренко О. М. Проблема розвитку пам'яті на ранніх стадіях онтогенезу [Електронний ресурс] / О. М. Скляренко // Наука і освіта. – 2012. – № 6. – С. 187–190. – Режим доступу до журналу : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_6_2012/2/Sc1.htm
3. Методика «Запомни рисунки». Тест для дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doshkolnik.ru/psihologiya/4448-risunki.html>
4. Діагностика пам'яті молодших школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eidetic.kiev.ua/varto-pochitati/29-diagnostika-pam-yati-molodshikh-shkolyariv>

Науковий керівник: к. п. н., доцент Нінова Т. С.

К. Тищенко

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СПОСТЕРЕЖЕНЬ У ПРИРОДІ

З погляду сучасної концепції педагогічної освіти метою формування у дошкільників «елементарних математичних уявлень» є не лише навчання їх лічби та обчислення, орієнтування у просторі й часі, але і формування логічних умінь. Мається на увазі не пряме навчання логічним операціям і відношенням, а підготовка дітей шляхом практичних дій до засвоєння точного значення слів і сполучень, які називають ці операції та відношення. Відповідно до такого підходу у змісті дошкільної освіти, окресленому Базовим компонентом дошкільної освіти, виділено математичний та логічний аспекти, засвоєння яких забезпечує формування логіко-математичних уявлень – класифікація геометричних фігур, предметів, множин; серіацію за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі й часі; обчислення та вимірювання кількості, довжини, висоти, ширини, об'єму, маси [1, с.18].

Природа – найкраща можливість для розвитку спостережливості дітей. Спостереження дітей в природі – один із головних засобів їх розвитку. В процесі його розширюється орієнтація дітей в навколишньому середовищі, формується сенсорно-пізнавальний розвиток, пізнавальні здібності математичного характеру, виховується відповідне відношення до природи [2]. Під час прогулянок на практиці, я вчила дітей спостерігати за певними об'єктами, порівнювати форми, кольори, групувати їх по зовнішніх ознаках. У процесі засвоєння знань у дітей утворюється більш високі форми пізнавальної діяльності.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» передбачає створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини та формування в неї життєвої компетентності. Ознайомлення дітей з навколишнім світом реалізуються впродовж дошкільного дитинства в іграх, на заняттях, екскурсіях, прогулянках. Встановлено, що навчання дітей різним видам математичної діяльності спрямоване на розкриття зв'язків та відношень між предметами. Це означає, що таке навчання призводить не лише до практичного результату (оволодіння навичкою лічби, виконання елементарних математичних операцій, об'єднання множин за спільною ознакою тощо), але й сприяє загальному розвитку дитини [3, с.211].

До кінця дошкільного віку у дітей повинна бути розвинута елементарна форма логічного мислення, здатність до аналізу і синтезу, уміння виділяти індивідуальні і загальні

ознаки рослин і тварин, робити узагальнення, дошкільники мають оволодіти умінням порівнювати та класифікувати об'єкти природи за якісними ознаками й чисельністю, знати співвідношення між одиницями часу, довжини та маси, орієнтуватися в порах року, володіти інформацією з чого складається рік, місяць [4].

У процесі ознайомлення дітей з природою в закладі дошкільної освіти використовуються такі методи:

- наочні (спостереження, розгляд картин, демонстрація фільмів);
- практичні (дослід, ігровий метод, праця);
- елементарні (досліди);
- словесні (розповіді, читання художніх творів, бесіди) [4].

Найкращий результат дає спостереження. Під впливом спостережень дошкільники формуються уявлення про утворення чисел, відношень між ними, кількісну і порядкову лічбу.

Ознайомлення дітей з навколишнім світом реалізується впродовж дошкільного дитинства в іграх, на заняттях, екскурсіях, прогулянках.

Класифікація в елементарній формі групування предметів за допомогою спостережень у природі доступна навіть дітям молодшого дошкільного віку. Вони можуть здійснювати перцептивно - практичні дії порівняння предметів, знаходити між ними подібність за якоюсь зовнішньою ознакою – величиною, формою, кольором, вагою тощо. Кожна яскрава ознака в групі подібних предметів стає стимулом для їх зіставлення і групування [4].

Щоб виявити рівень логіко-математичних уявлень у дітей при класифікації, множин, предметів, можна застосовувати такі ігри:

1. «Знайди відмінність» (дидактична вправа).
«Що зайве?» (дидактична вправа).

Мета: з'ясувати, чи вміють діти знаходити спільні та відмінні ознаки предметів, об'єднувати предмети у групи за однією з них; розвивати логічне мислення, а саме логічні операції: групування, класифікація, серіація.

2. «Знайди те, що я скажу» (дидактична вправа).

Мета: з'ясувати, чи вміє дитина визначати форму предметів за допомогою геометричної фігури як еталона. Для вправ можна спочатку брати предмети простої форми, що не мають деталей. Наприклад, прапорці, дощечки різної форми; квадратну хустку, шарф прямокутний, косинку, краватку трикутної, стакан циліндричної форми. Дітям пропонується розглянути навколишні предмети і відгадати: «Що я бачу кругле, чого ви не бачите?», «Що я бачу квадратне, чого ви не бачите?», «Що я бачу трикутне, чого ви не бачите?» тощо [4].

- II. Зіставлення за величиною, масою, об'ємом, розміщенням у просторі, часі.

1. «Ріпка» (дидактична вправа).

Мета: з'ясувати, чи вміють діти розрізняти об'єкти за розміщенням у просторі і віддаленістю один від одного, визначати, хто із персонажів більший, а хто менший.

Дітям пропонується розповісти, хто перший хотів вирвати ріпку, хто перший допоміг дідусеві, хто останній прийшов на допомогу, хто був найближчий біля ріпки, хто далі, ще далі? Визначити, який персонаж менший, який більший?

2. «Знайди скарб» (дидактична вправа).

Мета: з'ясувати, чи вміє дитина визначати напрямок руху і місце одного предмету щодо іншого.

Дітям пропонується знайти схований скарб на вулиці за словесною вказівкою: «Обернися ліворуч, зроби чотири кроки. Обернися праворуч, зроби три кроки. Подивіться уважно: з лівого боку від дерева і ти побачиш куцики. Підійти і стань так, щоб вони були позаду тебе. Скарб знаходиться ліворуч тебе і праворуч від берези. Де це?» [4].

Отже, формування логіко-математичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку засобом спостереження в природі досліджувалась в різних аспектах. Підтверджується

важливість формування логічних операцій, обчислення та вимірювання, логічні уміння, які складають основу виконання цих операцій з допомогою спостереження в природі. Природа відіграє важливу роль в становленні особистості дитини, її уважності, зацікавленості, допитливості, відповідальності за оточуюче середовище. Ознайомлення дітей з навколишнім світом реалізується впродовж дошкільного дитинства в іграх, на заняттях, екскурсіях, прогулянках.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. –2012. – №7. – С. 4-192.
2. Методика дошкільного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://allreferat.com.ua/uk/pedagogika_metoduka_vukladanny/kontrolnaya/4949/page/3
3. Білан О. І. Українське дошкільня. Програма розвитку дитини дошкільного віку / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
4. Формування логіко – математичної, мовленнєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://metodportal.com/node/30981>

Науковий керівник: к. пед. н., доцент кафедри Зорочкіна Т. С.

О. І. Улич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ КОНСТРУКТОРА LEGO В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

LEGO – одна з найвідоміших і поширених нині педагогічних систем, яка широко використовує тривимірні моделі реального світу в предметно-ігровому середовищі в процесі навчання та розвитку дитини дошкільного віку [5]. LEGO – конструювання, сприяє активному розвитку дітей дошкільного віку і підвищення якості дошкільної освіти. З використанням LEGO кожна дитина незалежно від її віку має можливість показати свою фантазію, насолоджуватися можливістю жити у власному рукотворному світі.

Конструктор LEGO – це не лише яскрава іграшка, а цілий методичний комплекс, що відкриває педагогам та батькам широкі можливості для його використання в освітньому процесі. Конструктори LEGO на сьогоднішній день є незамінним матеріалом для занять у закладах дошкільної освіти. Саме такий конструктор широко впроваджується в зарубіжних та вітчизняних освітніх та спеціальних (корекційних) установах.

Даний конструктор LEGO в перекладі з данської – «розумна гра», а найголовніше, що це яскравий, барвистий, поліфункціональний матеріал, який має великі можливості для пошукової діяльності дітей [3].

Для вихователів закладів дошкільної освіти використання LEGO - конструктора є чудовим засобом для всебічного розвитку дітей дошкільного віку, що забезпечує інтеграцію різних видів діяльності.

За допомогою конструктора LEGO вирішуються завдання освітньої діяльності за наступними напрямками:

- розвиток дрібної моторики рук, стимулюючи в майбутньому загальний мовленнєвий розвиток і розумові здібності;
- навчання правильному і швидкому орієнтуванню в просторі;
- отримання математичних знань про рахунок, форму, пропорції;
- розширення уявлень дітей про навколишній світ, архітектуру, транспорт;
- розвиток уваги, пам'яті, мислення, здатності зосереджуватися;
- оволодіння умінням подумки розділити предмет на складові частини і зібрати з частин ціле;
- навчання спілкуванню один з одним, повага до праці інших.

Конструктор LEGO має переваги в порівнянні з іншими конструкторами: різноманітність деталей; своєрідність кріплення; деталі міцні, легкі, яскраві, привертають

увагу дітей; свобода у виборі матеріалу, сюжету, оригінального використання деталей; розвиток мовлення, що особливо актуально для дітей з її порушеннями [2].

Конструкції з LEGO є гарним матеріалом для театралізованих ігор, в яких ігрові дії обумовлені сюжетом і зміст обраного літературного твору, казки також є елементи творчості.

LEGO – конструювання успішно інтегрується з усіма освітніми лініями розвитку дитини, тому можна використовувати на кожному занятті в закладах дошкільної освіти.

Наприклад: на заняттях з розвитку мовлення конструктор допоможе створити кумедних персонажів, з якими можна обігравати життєві ситуації, придумати захопливі історії. Педагог може запропонувати дітям розповісти, який у персонажа характер, звички, побудувати їхні помешкання.

Можна придумати незвичайну історію про жабок. Де ж взяти персонажі і взагалі як передбачити всі нестандартні відповіді та побажання дітей? Насправді це зробити дуже просто: разом з малятами зробити жабок з конструктора, потім можна побудувати хатинки, де жабки житимуть, галявину, де вони зустрічатимуться. Усі конструкції можна об'єднати.

Заняття з математики конструктор допоможе перетворити на захопливу казку: хоч педагог розповідатиме одну й ту саму казку, але побудована конструкція у кожного може бути своя. Дітям не подобається створювати конструкції за зразком, малята прагнуть зробити свою машинку, будиночок, тваринку тощо, тому й усілякими способами добудовують стандартну конструкцію, а потім, показуючи батькам, підкреслюють що їх конструкція відрізняється від інших [4].

На заняттях з дітьми молодшого дошкільного віку варто використовувати конструктори LEGO – Duplo. Діти конструюють за показом педагога, навчаються діяти за аналогією, будувати нескладні елементи навколо конструкції.

Діти створюють конструкції, якими можна грати (це фактично модель реальних об'єктів), і саме сюжетно-рольова гра допомагає закріпити знання дітям, навчити досліджувати предмети довкілля, діяти з ними. Діти програють ситуації, які можуть трапитися з ними в реальному житті, навчають правильно діяти у них, прогнозувати наслідки своїх дій. Наприклад, сконструювавши дитячий майданчик розповідаємо дітям правила безпечної поведінки на ньому, показуємо наслідки небезпечної поведінки.

Отже, дошкільний вік - початковий етап становлення особистості. У цей період закладається: розвиток здібностей до конструювання який активізує розумові процеси дитини, народжує інтерес до творчого вирішення завдань, винахідливості і самостійності, ініціативності, прагнення до пошуку нового й оригінального. Творча діяльність завжди приваблива для дитини і змушує її думати, оскільки пов'язана зі створенням чогось нового, відкриттям нового знання або своїх нових можливостей.

LEGO - конструювання, як і інші види діяльності сприяє розвитку не тільки дрібної моторики, а й розвитку мовної активності у дітей дошкільного віку. Особливість конструктивної діяльності полягає в тому, що вона, як і гра, відповідає інтересам і потребам дітей. Вона дає можливість діяти з геометричними тілами, на практиці пізнавати їх колір, форму, величину, засвоювати правильні назви деталей, удосконалювати сприйняття просторових відносин. Ігрова форма занять сприяє розвитку у дітей пізнавального інтересу, дозволяє вберегти від зайвого дидактизму, стомлення, активізує часту зміну позицій [1].

Працюючи з конструктором, можна будувати моделі і при цьому навчатися, граючи і отримуючи задоволення. Коли придумуєш моделі сам, відчуваєш себе професійним інженером, механіком, будівельником або великим конструктором. І це здорово! Це дає повну свободу дій. Робота є жвавою і цікавою і відкриває абсолютно нові перспективи, де немає меж фантазії.

LEGO допомагає дітям втілювати в життя свої задумки, будувати і фантазувати, захоплено працювати і бачити кінцевий результат своєї роботи.

Список використаної літератури:

1. Комарова Л.Г. Будуємо з LEGO (моделювання логічних відносин і об'єктів реального світу засобами конструктора LEGO). -М .: «ЛІНК - ПРЕС», 2011р.- 88 с.
2. Лусс Т. В. Формування навичок конструктивно-ігрової діяльності у дітей з допомогою LEGO. – М.: Гуманітарний видавничий центр ВЛАДОС, 2003.– 104 с.

3. Пеккер Т. В., Голота Н. М., Терещенко О. П., Резніченко І. Ю. Програма розвитку конструктивних здібностей дітей дошкільного віку «LEGO - конструювання» Київ – 2010 р.
4. Стеценко І. Б. LEGO - конструювання як компонент STREAM – освіти для дошкільників// Дошкільне виховання. – 2015. - №5.
5. Фешина Є.В. «LEGO конструювання в дитячому садку»: Посібник для педагогів.-М .: вид. «Сфера», 2013.

Науковий керівник: викладач Бондар В. Г.

А. В. Чернікова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ В АУТИЧНОЇ ДИТИНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Наявність свідомої дисципліни в учня є однією з умов успішного здійснення освітнього процесу. У контексті впровадження в нашій країні інклюзивної освіти, у тому числі, і для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, дітей з аутичними розладами, питання формування свідомої дисципліни в цієї категорії дітей набуває ще більшої важливості. Це пояснюється тим, що в умовах інклюзії дитина з особливими освітніми потребами, яка має низку психічних, когнітивних і мовленнєвих розладів, потрапляє до середовища однолітків, які означених вад не мають, та разом із ними повинна включитися в освітній процес у закладі, що має певну структуру, організацію, регламент роботи [1].

Дитина, якій ми надаємо психолого-педагогічний супровід у ході освітнього процесу, це мій молодший брат Ілля, який має діагноз «Атиповий аутизм».

У ході формування свідомої дисципліни нами враховано її структуру, зокрема, такі складники:

- установа часу проведення занять у закладі освіти;
- дотримання правил поведінки під час проведення занять, на перерві і в позанавчальний час;
- необхідність виконання учбових завдань на уроках і вдома.

Формування правил виконання кожного з цих складників вимагає певних особливостей. Однією з таких характерних особливостей, що стосується психічного стану аутичної дитини, є схильність до дотримання певних схем і послідовностей дій при виконанні різних операцій або соціально-побутових функцій. Нами враховано цю характерну особливість при створенні усталеного поведінкового комплексу, який реалізовується в ході освітнього процесу.

Разом із тим, необхідно подолати труднощі, які виникають на початковому етапі психолого-педагогічного супроводу аутичної дитини, коли потрібно створити для неї прецедент виконання нових дій. Ці труднощі зумовлені небажанням або нерозумінням і, як наслідок, відмовою аутичної дитини виконувати нові, незвичні для неї дії, брати участь у незнайомих процесах [3].

З метою допомоги аутичній дитині у сприйнятті нового для неї виду діяльності, ми заздалегідь стимулюємо позитивне ставлення до школи і шкільного навчання. Для цього застосовуємо демонстрацію на комп'ютері коротких сюжетів про школу і шкільне життя, супроводжуючи їх коментарями, що вчитися у школі дуже добре і цікаво, що всі діти йдуть до школи, щоб отримувати корисну, життєво необхідну інформацію. Зустрічаючи на вулиці учнів початкових класів, привертаємо увагу хлопчика до тих, хто мали веселий усміхнений вигляд і наголошуємо, що вони йдуть зі школи, де їм було добре і цікаво.

Велику допомогу маємо від того, що Ілля вже раніше отримав досвід відвідування закладу дошкільної освіти, до якого потрібно було приходити щоранку п'ять днів на тиждень. Там регулярно проводяться заняття з дітьми, та час від часу потрібно виконувати вдома деякі завдання. Отже, необхідно перевести цей досвід у формат шкільного навчання, таким чином забезпечуючи безперервність процесу інклюзії.

Для створення набору операційних послідовностей із виконання учбових обов'язків, перш за все, нами розроблено схеми виконання кожного з елементів з ілюстраціями на комп'ютері. Комп'ютер узагалі дуже часто застосовується нами у процесі навчання, оскільки Іллю його дуже приваблює. Наприклад, під час навчального періоду учень прокидається вранці, робить зарядку, гігієнічні процедури, одягається у шкільну форму, снідає, бере портфель. Потім вони з мамою йдуть на зупинку міського транспорту, сідають в автобус, їдуть до потрібної зупинки, там виходять і йдуть до школи. Кожна з цих дій у послідовності розглядається нами окремо, а деякі дії відтворювалися. Зокрема, поїздка до школи виконується кілька разів як прогулянка, у ході якої був повністю пройдений шлях, яким хлопчик буде щодня ходити до школи, аж до шкільних дверей, із поясненнями, що зараз канікули, а незабаром, 1-го вересня, він і ще багато дітей підуть до школи.

Поведінка Іллі безпосередньо в школі, під час уроків і на перерві, не вимагає корекції, оскільки він не агресивний і не проявляє гіперактивності. Оскільки хлопчик навчається у спеціальному класі, діти, які його оточують, мають подібні розлади і це не створює перешкод чи контрасту у сприйнятті ними один одного та полегшує міжособистісну взаємодію. Також учителем у цьому класі є дефектолог, який організовує освітній процес на належному рівні.

Виконання домашнього завдання вимагає тривалого поступового привчання Іллі до цього виду роботи. Незважаючи на те, що хлопчик із періоду перебування в закладі дошкільної освіти вже має досвід виконання деяких завдань удома, цей досвід не був закріплений як постійно виконувані дії та мав епізодичний характер. Отже, знову ж таки, потрібно створити схему дій, які виконуються після повернення зі школи додому. Розроблена нами схема виглядає так: повернення додому, перевдягання, обід, виконання домашнього завдання, перегляд мультфільмів або гра на комп'ютері, вечеря, сон. При демонстрації цього комплексу дій постійно підкреслювалося та наголошувалося, що виконання домашнього завдання обов'язково має передувати відпочинку і розвагам. Щоб показати це наочно, ми на особистому прикладі демонструємо виконання своїх домашніх завдань, при цьому батьки закликають Іллю робити те саме зі своїм завданням, викладаючи його підручники і зошити на стіл, показуючи записи завдань у щоденнику і нагадуючи слова вчителя, що ці завдання потрібно зробити вдома. Відмови і протести сприймаються нами спокійно, проводиться настійливе вмовляння з наголошуванням, що завдання потрібно виконувати, що всі його однокласники це роблять і наступного дня вчителька буде засмучена, якщо він не підготує домашнього завдання. Разом із тим, підкреслюється, що він хороший розумний хлопчик, завдання для нього не є складним, він може його добре виконати, а потім розважатися. Зрештою, нам вдається сформулювати в аутичної дитини сталу звичку виконувати домашнє завдання після повернення зі школи. Усе частіше він робить це сам, без нагадування.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що нами зроблено висновки про те, що на прикладі формування в аутичної дитини звички до виконання певної послідовності дій, яка в даному випадку зводиться до загального дотримання свідомої дисципліни, можна формувати інші операційно-поведінкові комплекси, які допоможуть їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і в соціальному відношенні, та здійснювати це здоровим і нормальним шляхом в умовах свободи і гідності.

Список використаної літератури:

1. Інтеграційний літній табір : простір розвитку дітей з аутизмом : навч.-метод. посіб. / Т. В. Скрипник, Г. М. Хворова, Г. Г. Смоляр, К. Ю. Абрамченко / за наук. ред. канд. психол. наук Т. В. Скрипник. – Київ : ПВП «Задруга», 2007. – 96 с.
2. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
3. Сансон П. Психопедагогіка і аутизм : опыт работы с детьми и взрослыми / Патрик Сансон. – Изд. 2-е. – Москва : Теревинф, 2008. – 208 с.

Науковий керівник: д. п. н., професор кафедри початкової освіти Шпак В.П.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЛ-ІНФІКОВАНИХ ДІТЕЙ

Здоров'я дитини – це не тільки індивідуальна, а й суспільна цінність людства. Формування здорового способу життя підлітків та молоді стала важливою складовою соціально-економічної політики країни.

На сьогодні профілактика та протидія епідемії ВІЛ/СНІДу визнана в Україні державним пріоритетом, адже проблема ВІЛ-інфекції вже давно вийшла за межі суто медичної. В Україні зростає показник соціального, біологічного сирітства дітей з причин ВІЛ-інфекції.

За інформацією КНП «Черкаський міський інформаційно-аналітичний центр медичної статистики та здоров'я», у місті Черкаси офіційно зареєстровано 1403 ВІЛ-інфікованих осіб, зокрема, 36 дітей. Тоді як у 2013 році – 41 дитина. За статистикою 92% ВІЛ-інфікованих області – це особи репродуктивного та працездатного віку. Епідемія ВІЛ-інфекції в місті продовжує поширюватись. Збільшується число дітей, народжених ВІЛ-інфікованими жінками, але на сьогоднішній день ВІЛ-інфікованим надається безоплатна і доступна спеціальна терапія, яка може їм допомогти. Кожному слід пам'ятати, що інфікування здебільшого є наслідком власної поведінки людини [4].

Зазначена проблема стала предметом дослідження цілого ряду вітчизняних науковців: Р. Вайноли, І. Дубініної, І. Зверевої, А. Капської, Л. Котової, М.Лукашевич, В. Полтавця, В. Оржеховської, С. Страшко тощо.

Складні й незрозумілі для дитини обставини хвороби активізують різні психологічні механізми захисту, які відбиваються на загальній її поведінці. Загалом, реакція дитини на інформацію щодо її ВІЛ-інфікування та набуття ВІЛ-позитивного статусу може мати різні прояви: депресія (перебіг цього стану залежить від віку), знижується життєва активність дитини, вона стає сумною, уникає контактів з дорослими та іншими дітьми. Інколи дитина може сприймати хворобу як покарання за погану поведінку, і тоді діти пасивно приймають медичні процедури і ліки, сприймаючи їх як прояв покарання. В інших випадках така пасивність може пояснюватись емоційним і фізичним виснаженням дитини [1, с. 4].

Встановлено, що ВІЛ-інфіковані діти потребують в першу чергу соціально-педагогічної підтримки та супроводу сімей у яких вони виховуються.

Враховуючи психолого-педагогічні особливості дітей, соціальна робота передбачає створення оптимальних соціальних умов життєдіяльності, що дозволяють хворому краще адаптуватися в соціальному середовищі, відчутти себе особистістю. Найбільш результативними під час здійснення догляду та підтримки таких дітей є індивідуальна допомога дитині, сім'ї, найближчому оточенню. В роботі можуть використовуватися такі способи профілактики як інформування, консультування, пряма моральна та фінансова допомога, догляд і обслуговування, психологічна підтримка, доступ до спеціалізованих служб допомоги [3, с. 219].

Соціальні працівники у своїй практичній роботі користуються найрізноманітнішими методами та технологіями (бесіда, збори, створення об'єднань самоврядування, технології адаптації, взаємодія із сім'єю важкої дитини), а також соціально-педагогічною класифікацією віку. Остання спрямована на надання конкретної допомоги з розв'язання вікових завдань, які стоять перед індивідом.

Якщо говорити про дошкільний та молодший шкільний він дитини, то дуже важливо працювати не тільки з самим ВІЛ-інфікованим, але і з його найближчим оточенням – сім'єю. Особливо важливе значення має робота з психологічної реабілітації родичів ВІЛ-інфікованих дітей. Саме цей контингент визначає реальне мікросередовище оточення хворого, психологічний клімат, в якому може зіграти як позитивну, так і негативну роль у формуванні

стану хронічного стресу у ВІЛ-інфікованої дитини. Соціальна робота передбачає організацію спеціалізованої медичної допомоги та догляду за хворими, що знаходяться на різних стадіях розвитку ВІЛ-інфекції, надання їм соціальної підтримки та психологічної допомоги [2, с. 113].

Не менш дієвими буде організація сімейних дитячих ясел-садків, ігрових груп і групових занять, патронаж неблагополучних і прийомних сімей, створення умов для розвитку молодших школярів у мікросоціумі, дослідження зміни поведінки дитини, якщо це помічається.

Можна зробити висновок, що на сьогодні необхідно в максимальній кількості створювати різні групи психологічної підтримки для ВІЛ-інфікованих, в яких передбачені навчання саморегуляції і самопідтримки, організувати психологічні тренінги, зустрічі ВІЛ-інфікованих дітей з ровесниками, адже це дає можливість поділитися проблемами, обговорити їх разом, обмінятися досвідом їх вирішення. У подібних випадках діти отримують допомогу не від соціальних працівників, а від ровесників зі схожими проблемами. Проведення таких заходів сприяє адаптації, мобілізує внутрішні ресурси ВІЛ-інфікованих дітей, так як вони отримують емоційну розрядку, знаходять в ході цих зустрічей відповіді на запитання.

Проведення профілактичних заходів у дитячому середовищі несе в собі безліч методів та форм роботи з такими дітками з метою подолання їх проблем.

Список використаної літератури:

1. Соціально-психологічна робота з ВІЛ-позитивними дітьми та їх сім'ями : процес розкриття ВІЛ-статусу дитині : методичний посібник. – Київ, 2009. – 148 с.
2. Тен О. Є. Основи медичних знань : підручник / О. Є. Тен. – Москва : Майстерність, 2002. – 256 с.
3. Холостова Є. І. Соціальна робота : навчальний посібник / Є. І. Холостова. – Москва, 2006. – 226 с.
4. Статистика Черкас щодо ВІЛ-інфекції [Електронний ресурс] режим доступу до джерела : <http://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?>

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н. А.

Ю. Ю. Чумак

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ПРИЧИНИ ЇЇ ВИНИКНЕННЯ

Шкільні роки – найважливіший етап у житті людини, упродовж якого найактивніше формується її особистість, відбувається активний психічний розвиток, який часто супроводжується підвищеною тривожністю.

Найбільш виражені емоційні реакції, переживання виникають у критичні моменти розбалансованості в динамічному процесі взаємодії дитини і середовища – у так звані «критичні періоди». Саме такий період виникає при переході дитини з дошкільного в молодший шкільний вік. Дітям цього віку властиві психологічні особливості, які сприяють виникненню тривожності: підвищена емоційна чутливість до зовнішніх впливів та сильна зовнішня і внутрішня реакція на них; недостатньо розвинена довільність пізнавальної і, особливо, емоційно-вольової сфер; залежність від оцінок дорослих; низька здатність протистояти чужій думці та інші.

Тому саме в цьому віці тривожність може закріпитися як властивість особистості.

О. Науменко [4, с. 3] вказує, що варто відрізнити тривогу від тривожності. Якщо тривога – це епізодичні прояви занепокоєння, хвилювання дитини, то тривожність є стійким станом. Наприклад, буває, що дитина хвилюється перед виступами на святі чи відповідаючи біля дошки. Але це занепокоєння виявляється не завжди, іноді в тих самих ситуаціях вона залишається спокійною. Це – прояви тривоги. Якщо ж стан тривоги повторюється часто й у самих різних ситуаціях (при відповіді біля дошки, спілкуванні з незнайомими дорослими і т.д.), то варто говорити про тривожність.

Тривожність не зв'язана з якою-небудь визначеною ситуацією і виявляється майже завжди. Цей стан супроводжує людину в будь-якому виді діяльності. Коли ж людина боїться чогось конкретного, ми говоримо про прояв страху. Наприклад, страх темряви, страх висоти, страх замкнутого простору.

У праці шкільного психолога Я. Омельченко [5, с. 43] виокремлені найбільш загальні причини виникнення тривожності в дітей: завищені вимоги до дитини, негнучка догматична система виховання, особистісні конфлікти, пов'язані з оцінкою дитиною власної успішності в різних сферах діяльності.

Відповідно до онтогенетичних закономірностей психічного розвитку можна виділити специфічні причини тривожності на етапі молодшого шкільного віку. Автор вказує на те, що у молодших школярів тривожність є результатом фрустрації потреби в захищеності з боку найближчого оточення та представляє собою функцію порушення стосунків із близькими дорослими. Дитина, для якої властивий високий рівень тривожності, відрізняється частими проявами неспокою, великою кількістю страхів у ситуаціях, коли їй нічого не загрожує. Така дитина може бути нав'язливою, залежною від оцінок дорослих.

Зокрема О. Марінушкіна [3, с. 222] виокремлює соматичні й поведінкові прояви тривожності в дітей, які проявляються в надмірній боязкості, причому іноді діти бояться не самої події, а її передчуття. Часто вони чекають найгіршого. Тривожна дитина, входячи до класу, напружено вдивляється в усе, що знаходиться навколо, несміливо, майже беззвучно здоровається і ніяково сідає на краєчок найближчого стільця. Здається, що вона очікує яких-небудь неприємностей. Діти відчувають себе безпорадними, побоюються грати в нові ігри, приступати до нових видів діяльності. У них високі вимоги до себе, вони дуже самокритичні. Рівень їхньої самооцінки низький, такі діти й насправді думають, що гірші за інших у всьому, що вони непривабливі, нерозумні, незграбні. Вони шукають заохочення, схвалення дорослих у всіх справах.

Соматичні прояви тривожності в молодших школярів характеризуються болем в животі, запамороченням, головними болями, спазмами в горлі, утрудненим поверхневим диханням. Під час прояву тривоги вони часто відчувають сухість в роті, клубок в горлі, слабкість в ногах, прискорене серцебиття.

У різні роки найбільш значимим для школярів виявляється ставлення різних людей. Молодші школярі, особливо першокласники, у першу чергу, прагнуть до симпатії вчителів, заради цього вони готові вчитися відмінно. Якщо ж учитель ставить погані оцінки, виходить, на думку молодшого школяра, «він мене не любить».

О. Кочерга [1, с. 118] зазначає, що для дитини значиме лише джерело пропонованих їй високих вимог, але не їхній зміст, не їхня спрямованість: вона, наприклад, намагається вчитися з усіх сил, щоб не засмучувати без кінця маму, хоча самій їй оцінки байдужі.

В інших випадках самі ці завищені вимоги засвоюються дитиною, перетворюються в її власні вимоги до себе, що діють навіть при ослабленні зовнішнього тиску. Однак у її свідомості при цьому утворюється суперечливий комплекс: на одному полюсі «повинний», а на іншому «а раптом не зможу?» чи розпач «напевно, не зможу!». Звідси панічний страх одержати вісімку в деяких дітей, вихованих за принципом «навчання вище усього». Коли цей страх опанував дитиною, то запевнення батьків, що «8» чи «5» не такі вже страшні, не допомагають. Адже образ-я – «відмінник» стає частиною уявлень школяра про себе.

На думку психолога М. Кузьміної [2] існує декілька причин тривожності, що криються в сім'ї:

–традиціоналізм стосунків у сім'ї. У цих сім'ях взаємини з дитиною побудовані за принципом «повинен» і «зобов'язаний»;

–відкриті посили і прямі погрози. Зазвичай у подібних сім'ях дитині кажуть: «Зараз же йди ...» або «Якщо ти не підеш в дитячий сад, то я...»;

–недовіра дитині. Багато батьків перевіряють кишені у дітей, заглядають в «потайні» місця. Дитині вказують, з ким дружити;

–віддаленість батьків. Багато батьків ходять у гості, театр або їздять відпочивати без дітей. Дитина відчуває себе покинутою, їй немає з ким поговорити про свої проблеми і тривоги. У таких дітей з'являється страх самотності;

–негативне ставлення до старших (до бабусь, дідусів) в сім'ї. У деяких сім'ях люди похилого віку стають тягарем, на них діти можуть зривати накопичений негатив;

–тривожність виникає в ситуаціях суперництва, конкуренції. Дитина, потрапляючи в ситуацію суперництва, буде прагнути бути першою, за всяку ціну досягти найвищих результатів;

–ситуація підвищеної відповідальності. Коли дитина потрапляє в неї, її тривога обумовлена страхом не виправдати надію, очікувань дорослого і бути ним відкинутим.

Аналіз вищезазначених досліджень дає змогу стверджувати, що виникнення шкільної тривожності в молодших школярів пов'язане з соціально-психологічними факторами чи факторами освітянських систем. Також тривожність є показником шкільної дезадаптації.

Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, а й у подальшому її житті порушує функціональні можливості психіки – занижена самооцінка, низький рівень успішності в силу ригідності мислення, відсутності креативу уяви, продуктивності пам'яті – відбувається деструкція і гальмування розвитку особистості.

Список використаної літератури:

1. Кочерга О. Фактори психічного здоров'я молодших школярів / О. Кочерга // Директор школи. – 2000. – № 5. – С.118 – 122.
2. Кузьміна М. Детский невроз страха. / М. Кузьміна // Школьный психолог. – 2000. – № 25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psy.1september.ru/article.php?ID=200002503>.
3. Настільна книга шкільного психолога / Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна. – Харків : Вид-во «Ранок», 2010. – 288 с.
4. Науменко О. М. Тривожні діти. Що таке тривожність? / О. М. Науменко // Психологічна газета. – 2010. – № 22. – С. 3 – 14.
5. Омельченко Я. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Яніна Омельченко, Зоя Кісарчук. – Київ : Шкільний світ, 2008. – 112 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н. А.

Т. В. Ящук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі відкрилися нові перспективи у системі корекційної освіти, пов'язані з переосмисленням ставлення до організації навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

У сучасному світі інтеграція дітей в масові освітні заклади – це глобальний суспільний процес, який стосується всіх високорозвинених країн. Його основою є готовність суспільства і держави переосмислити систему ставлення до дітей з особливими освітніми потребами з метою реалізації їх прав на надання рівних з іншими можливостей у різних галузях життя, включаючи освіту.

Запровадження сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку потребує не лише спеціальної організації матеріального середовища, а й підготовки психолого-педагогічного персоналу загальноосвітніх закладів, оскільки ефективність інтегрованого та інклюзивного навчання залежить від правильного психолого-педагогічного супроводу цих дітей, який забезпечують як вчителі-дефектологи, педагоги, психологи загальноосвітніх закладів.

Мета дослідження – дослідити особливості здійснення організації інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Над проблемою працювали багато вчених, зокрема: А. Колупаєва, М. Малофєєва, Н. Назарова, С. Шевченко, Н. Шматко, Н. Трофімова, М. Чайковський та інші.

У сучасній школі, на жаль, практично в кожному класі навчаються діти з так званими особливими потребами. До таких учнів належать діти з розладами зору, слуху й мовлення, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, емоційно-нестійкі діти та ін.

Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі є реальністю нашого часу. Усвідомлення переваг і ризиків – головна умова успіху в цій непростій справі, яка потребує відмови від деяких стереотипів та оволодіння новими формами роботи. І це стосується всіх учасників педагогічного процесу [3, с.56].

При цьому, запровадження інклюзивної освіти сприятиме реалізації прав дитини на рівний доступ до освіти, визначений нормативними документами про інклюзивну освіту в Україні.

Освіта дітей з обмеженими освітніми потребами організовується спільно з іншими учнями у загальноосвітній школі (інклюзивна школа) – заклад, який відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Тому потребує реструктуризації культурно-освітнього середовища, охоплюючи приміщення школи, педагогічний колектив, учнів та їх батьків [2, с.28].

В інклюзивній школі створюються найоптимальніші (спеціальні) умови здобуття освіти зазначеними дітям. Процес створення необхідних умов відбувається для того, щоб інклюзія дітей з особливостями життєдіяльності в системі соціальних відносин в освітньому середовищі проходив максимально ефективно, адже він є надзвичайно складним. Спеціальні умови, які відповідають потребам і можливостям усіх дітей можна умовно розділити на педагогічні, психологічні та соціальні [6].

Отже, під спеціальними умовами для отримання освіти дітьми з обмеженими освітніми потребами, так і для нормативних дітей, з якими вони навчаються в одному класі, розуміються сукупність таких заходів, котрі сприятимуть ефективному навчанню, вихованню та розвитку учнів з обмеженими можливостями здоров'я, та не перешкоджають навчанню інших здорових дітей.

Для успішного входження в суспільство таких дітей необхідна організація їх навчання і виховання в інтегрованих умовах, що забезпечить соціальний, емоційний та когнітивний розвиток кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку з тим, щоб вона відчувала себе повноцінним учасником соціального життя [3, с.56].

Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку мають бути корекційно спрямованими. Це означає, що кожна тема, яка вивчається у школі, кожний метод і прийом, використання вчителем чи вихователем, мають не лише сприяти засвоєнню знань, умінь, навичок, формування поведінки, а й повинні спрямовуватися на виправлення вад психофізичного розвитку (залежно від дефекту).

Запорукою успішної реалізації моделі інклюзивної освіти є ефективна співпраця вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів. Усі спеціалісти з проблем розвитку дітей є важливими помічниками та партнерами вчителів [4].

Вчені Н. Дятленко, Н. Софій, О. Мартинчук, Ю. Найда наголошують на важливості практики спільного викладання, тому що це новий досвід для педагогів, особливо для тих, хто цікавиться інноваційними практиками. Практика спільного викладання набуває все більше поширення в усьому світі, хоча й залишається ще мало вивченою. Залучення додаткових спеціалістів, активізація взаємодії між дорослими та дітьми – усе це створює додаткові можливості для навчання й виступає хорошим стимулом для розвитку освітньої системи. Фактично, такий підхід дозволяє суттєво змінити погляд на організацію освітнього процесу з позиції «що кожний з нас може зробити для наших дітей» на позицію «що ми разом можемо зробити для всіх наших дітей». Особливістю практики спільного викладання в Україні є те, що в цьому процесі можуть брати участь не тільки педагоги та інші фахівці, а й асистенти вчителя [1, с.108].

Перед педагогом постає нелегке завдання побудувати навчально-виховний процес так, щоб діти почувалися комфортно й упевнено. Для цього необхідно знати психолого-педагогічні особливості дітей, методи й форми роботи з ними.

Так, Н. Трофімова вважає, що в сучасному навчально-виховному процесі має діяти установка нового рівня: «Учитель покликаний не виправляти помилки, недоліки природної організації дитини, а максимально використовувати свої професійні можливості для знаходження такої форми, що відповідає рівню культури суспільства, природному і творчому потенціалу дитини. Дитина – не лише й не стільки об'єкт впливу, скільки джерело культурного і професійного зростання самого вчителя» [5].

Отже, організація і забезпечення означених умов у загальноосвітньому навчальному закладі, сприяють наданню допомоги дітям, що мають обмежені освітні потреби:

- розвитку особистості кожної дитини з урахуванням її індивідуальних фізичних і розумових можливостей;
- здійснення повноцінної соціальної адаптації у класі однолітків;
- проведення корекційно-педагогічної, психологічної роботи;
- надання моральної допомоги і підтримки батькам (законним представникам) дитини, їх консультування з питань виховання дитини у родині.

Список використаної літератури:

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 172 с.
2. Допоможемо дитині разом. Методичний посібник. / Авторський колектив : Л. Я. Кухаренко, Т. Ю. Островська, І. В. Пищита, М. Ю. Порохно, Л. М. Яцик. – Кременчук, 2010. – 116 с.
3. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник / О. Б. Нагорна. – Рівне, 2016 – 141 с. Друге видання
4. Організація навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chutosvita.at.ua/publ/1/organizacija_navchannja_ta_vikhovannja_ditej_z_osoblivimi_osvitnimi_potrebami_u_zagalnoosvitnix_navchalnih_zakladakh/1-1-0-3
5. Особливості навчання учнів із особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/>
6. Особливості організації інклюзивного навчання у загальноосвітній школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/90046/pedagogika/osoblivosti_organizatsiyi_inklyuzivnogo_navchannya_zagalnoosvitniy_shkol

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Зобенько Н.А.

ПЕДАГОГІКА ТА КОНКРЕТНІ МЕТОДИКИ

ЗНАЧЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ДОСВІДІ РОБОТИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Естетичне виховання молоді, на наше переконання, є актуальною проблемою у нинішньому суспільстві. Я, опановуючи спеціальність художника в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, вважаю, що необхідно виховувати у молодого покоління здатність сприймати, відчувати, розуміти та оцінювати красу навколишньої дійсності, природи, життя і мистецтва. Маємо формувати стійкий інтерес до мистецтва, до духовного збагачення своєї особистості за допомогою знання про ідейно-художні цінності. «Щоб розуміти, переживати й любити живопис, людині треба пройти тривалу школу почуттів... в світі природи» [2, 557]. Студентська молодь має розвивати свої здібності, застосовувати красу у різних сферах життя. Старше ж покоління, в свою чергу, повинно сприяти формуванню у дітей непримиренного ставлення до потворного, антиестетичного в побуті, літературі, музиці, тощо.

Зазвичай естетичне виховання починає прищеплюватися ще змалку, в сім'ї, і це відіграє вагомую роль у подальшому ставленні дитини до того, що її оточує. І, перш за все, це усна народна творчість. Казка – засіб вихователя молодших школярів у формуванні морально-естетичних почуттів. Казки увібрали в себе народну мудрість і життєвий досвід. В.О.Сухомлинський вбачав велике виховне значення в казці, називаючи її колискою думки, яку дитина має запам'ятати на все життя. Казці видатний педагог надавав особлого значення, формуючи естетичну культуру дитини. «Казка, невіддільна від краси, сприяє розвиткові естетичних почуттів, без яких неможливе шляхетність душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем» [1, 177].

Головне завдання навчання і виховання – всебічно гармонійно розвинена особистість. Тому важко уявити гармонійний розвиток без естетичного виховання. Варто звернутися до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, який наголошував на важливості й місці естетики в навчанні й вихованні. Він розглядав природу джерелом естетичного виховання. Вчив дітей бачити красу навколишнього світу. «У світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. З того часу, коли людина стала людиною, з тієї миті, коли вона задивилася на квітку і вечірню зорю, вона стала вдивлятися в саму себе. Людина осягла красу. Краса – це глибоко людське! Краса існує незалежно від нашої свідомості й волі, живе в її душі. Краса – це радість нашого життя» [3, 409].

Я вважаю, що варто більше звертати увагу молоді на твори образотворчого мистецтва, музичні композиції та літературу. Якнайбільше заохочувати молодь до відвідувань виставок, зустрічей з відомими і цікавими особистостями, організовувати майстер-класи та давати змогу молодим людям проявляти себе у творчості. В.О. Сухомлинський говорив: «...дитячий малюнок, процес малювання – це частка духовного життя дитини. Діти не просто переносять на папір щось з навколишнього світу, а живуть у цьому світі, входять у нього як творці краси, дістаючи насолоду від неї» [1, 53–54]. Великого значення в естетичному вихованні педагог надавав музиці. «Музика тісно пов'язана з ліричною поезією і є немовби наступною сходинкою в духовному розвиткові людини. У вихованні музикою прослідковується єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини» [2, 553]

Отже, естетичне виховання значною мірою впливає на взаємодію особистості і середовища. Середовище – це те оточення, яке людина сприймає, на яке реагує, з яким вступає в контакт. Виховання здатне змінити ставлення особистості до навколишнього середовища, людей, речей, умов життя і діяльності. Виховання моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів має практичну цілеспрямованість: навчити молоду людину керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути їхнім володарем, виховувати в собі шляхетні людські потреби.

Список використаних джерел:

1. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – 283 с.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. –665 с.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1976.– 570 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Лещенко І. Т.

Т. С. Зорочкіна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

САМООСВІТА – ГОЛОВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Теоретичний аналіз проблеми підготовки вчителя початкової школи до професійного самовдосконалення в педагогічній теорії та практиці діяльності вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн зокрема Великої Британії, засвідчив, що значна увага приділяється вивченню методологічних, теоретичних, методичних аспектів підготовки майбутнього педагога. Незважаючи на світовий досвід, професійна підготовка майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення не набула комплексного, системного висвітлення на початку ХХІ століття.

Аналіз теоретико-гносеологічних знань свідчить, що професійний саморозвиток є інтегративним творчим процесом свідомого особистісного становлення, у результаті якого відбувається формування мотиваційної, когнітивної, ціннісної та діяльнісної сфер фахівця; професійно-особистісний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції, як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та інших способів інтенсифікації цього процесу; самовдосконалення є найважливішим шляхом формування себе не тільки як професіонала, а перш за все як особистості, розвитку своїх здібностей, набуття знань і вмінь [1].

Більш серйозний акцент у британських ВНЗ відводиться самостійній роботі студентів, на здатності до самонавчання та вмінні здобувати знання без допомоги викладача. Успішність студентів оцінюється за результатами складання письмових робіт, головним чином академічних есе [2].

У цих умовах зростає значення самонавчання. Самонавчання стає необхідним у пристосуванні до змін на ринку праці у ХХІ столітті людина буде змушена багато разів змінювати роботу та зважати на старіння раз набутих знань до самонавчання треба приготувати тобто багато разів вправлятися в ситуації коли учень планує власне навчання і потім сам вчиться. Самонавчатися – це виробити вміння пошуку і критичного використання джерел інформації від бібліотек до Інтернету навчити аналізу і синтезу даних при цьому змінюється роль вчителя він не стільки постачає знання скільки допомагає учневі творити і реалізовувати програми самонавчання [3].

Рябова Е. розуміє під самоосвітою здійснювану людиною пізнавальну діяльність, яка:

- по-перше, здійснюється добровільно;
- по-друге, управляється самою людиною;
- по-третє, необхідна для вдосконалення будь-яких якостей людини, і сама людина це усвідомлює [4].

Филипська В. наголошує, що під самоосвітою розуміється одночасне набування нових знань і вдосконалення своїх здібностей, формування вмінь і навичок самостійної роботи:

систематична самостійна пізнавальна діяльність особистості, яка зумовлена суспільними й особистісними потребами, що виходять за межі планів і програм навчальних установ системи освіти: цілеспрямована самостійна діяльність учителів з удосконалення та оволодіння новими спеціальними психолого-педагогічними та методичними знаннями, які необхідні в практичній діяльності вчителів [5].

Шанскова Т. розглядає самоосвіту, як своєрідний вид навчання протягом сього життя, процес продовженого і поширеного навчання, який веде до збагачення інтелекту та розвитку особистості в цілому відповідно до її ідейних, соціальних, професійних та індивідуальних потреб. Самоосвіта часто підтримується системою консультацій та інформаційної роботи у різних наукових і культурно-просвітницьких закладах та організаціях.

Удосконалення – процес систематичної актуалізації, удосконалення та поглиблення знань й умінь, загальних і професійних навичок [6].

Хочемо наголосити на тому, що дуже великий акцент у Великій Британії відводиться самостійній роботі студентів, майстерності здобувати знання без допомоги педагога.

Самоосвіта є головною складовою професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, дозволяє досить глибоко розкрити свій особистісно-професійний потенціал у професійній діяльності, забезпечує мобільність і конкурентоздатність на сучасному ринку праці, спираючись на загальнопедагогічні та професійні знання, уміння, майстерність і навички.

Література:

1. Іщенко В. Готовність до професійного самовдосконалення студентів як фактор забезпечення високої якості освіти // Витоки педагогічної майстерності. 2015. Випуск 16 С 103-110
2. Особливості освіти у Великій Британії – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://osvita.ua/abroad/higher_school/england/4955/
3. Зевченко Т.М Освітні тенденції в XXI столітті британська модель школи в контексті інтеграційних процесів у Європі – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/visnuk_30.pdf
4. Рябова Е. Самообразование учителя как условие его личностного и профессионального развития – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/4_+rjabova.doc.htm
5. Филипська В. Професійне самовдосконалення вчителя (з досвіду України та Великої Британії) / В. Филипська // Імідж сучасного педагога. - 2013. - № 1. - С. 37-39.
6. Шанскова Т. І. Сучасні тенденції підготовки та перепідготовки фахівців гуманітарного профілю у Польщі та країнах європейського союзу – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://eprints.zu.edu.ua/11033/1/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A8%D0%B0%D0%BD%D1%81.pdf

O. V. Minenko

*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of the
National University of Civil Defense of Ukraine*

COMMUNICATIVE FEATURES OF MODERN LECTURER

The culture of communication has profound origins and is closely connected with the personality traits of the lecturer, his motives and value orientations, self-awareness, and professional attitudes. Pedagogical communication as a form of professional behavior is a subject to the relevant rules and is carried out on the basis of a complex of anthropological, cultural, socio-psychological conditions. The lecturer acts as an activator of the pedagogical communication process, organizes and manages it. Culture of pedagogical communication influences the effectiveness of the educational process, establishing a positive spiritual and moral atmosphere of the participants in the interaction.

The urgency of the topic is determined by the current trends in education. Today the higher educational institution should ensure the formation and development of intellectual, creative and proactive personality, able to live in fundamentally new conditions, to realize themselves in life, to be successful and to promote the development of society. Among the professional abilities of the

teacher a significant role belongs to the communicative, since communication - not only the ability to communicate in native and foreign languages, but also the ability to cooperate with people, have different social roles in the team. Communicative abilities are characterized by a number of other human abilities that manifest themselves in the speed, depth and strength of mastering the means of action, namely: the ability to listen, perceive and reproduce information, to conduct a dialogue, to participate in discussions, to negotiate, persuade and defend their point of view. Therefore, the development of communication abilities is one of the main factors in the formation of the individual [1, 45].

Psychologists argue that the student perceives all the effects of the educational material through the teacher's personality, through communication with him. And if this communication is not interested, but it causes the teacher's rejection of the individual, the situation of internal stress, discomfort, the fear of being mistaken, then it tires the participants in the educational process, generates indifference to the discipline [2, 153]. Therefore, such prerequisites for the effectiveness of the communicative activity of a modern teacher as the ability to feel the communicative situation at practical classes, to overcome psychological barriers, to resolve conflicts, to be indifferent to the personality of students optimistically charged, are crucial components of the teacher's communicative culture.

Traditionally, the scientists distinguish the following components of pedagogical communication: technological: 1) the arsenal of psychological and pedagogical means 2) the teacher's understanding of their individual expressiveness; moral and aesthetic component: professional moral (respect for student's merits, pedagogical cycle, high culture of communication), harmony of internal and external manifestations of the teacher, his artistic, creative originality.

Thus, it is necessary to formulate the main communicative features of the teacher:

1. Ability to contact, that is, the ability to establish pedagogically expedient relationships with students, parents, teachers and understand their psychological peculiarities;
2. Ability to improve their pedagogical communication, acquisition of communicative skills and abilities. Throughout the teaching activity, as the experience gains, each teacher goes through the path of self-improvement;
3. Ability of social and psychological adaptation. Teachers need to choose effective forms of communication with students and parents depending on the situation, avoid conflicts;
4. Ability to regulate intracollective, intercollective and interpersonal relationships;
5. Ability to anticipate the result and get emotional satisfaction at all stages of pedagogical communication. The result of the teaching activity should be positive, the purpose and objectives of the communicative activity - achieved through the skillful organization;
6. The ability to influence the object in the process of communicative activity can only be achieved under clearly defined tasks;
7. Organizational-communicative abilities are the ability to organize communicative activities common to students [3, 14].

Thus, communication plays a significant role in solving practical tasks of pedagogical activity. The form of study requires specific ways of interaction between the lecturer and the students.

References:

1. Ненько Ю.П. Культура речи как залог успешной профессиональной коммуникации. Научно-практический журнал "Психология, социология и педагогика". – 2014. – №12 [Электронный ресурс].
2. Ненько Ю.П. Мовлення викладача як фактор формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця у сфері пожежної безпеки. Гуманізація навчально-виховного процесу. – Спецвипуск 6. – Ч. 1. – Слов'янськ – 2012. – 266 с. – С.151–157.
3. Поперечна Л. Ю. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми / Л. Ю. Поперечна. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - 2012. - Вип. 1.[електронний ресурс http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14.]

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ПРО ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ

Народна педагогіка – це галузь педагогічних знань про погляди народу на завдання і мету виховання та сукупність засобів, умінь та навичок виховання та навчання. Термін «народна педагогіка» вперше в науку впровадили К.Д. Ушинський, а в Україні О.В. Духнович [2, 74].

У народній мудрості знаходять відображення різноманітні напрями виховання. Велике значення приділяється трудовому вихованню дітей, без якого неможливий ні моральний, ні розумовий, ні фізичний, ні естетичний розвиток особистості. «Гарний і моральний той, хто любить працю», – говорять у народі. У той же час народна мудрість застерігає: «Якщо хочеш мати у своїй сім'ї утриманця, дай синові чи дочці все, що вони хочуть, і позбав їх можливості працювати. Неробство неодмінно приведе до нещастя». Розуміючи це, дітям змалечку мають прищеплювати повагу до людської праці і разом з цим – навчають їх різного ремесла, рукоділля тощо [1, 95].

Провідне місце у трудовому вихованні дітей належить сім'ї, родині. Упродовж століть народна педагогіка склала свою систему трудового виховання дітей у сім'ї, яку умовно можна поділити на три етапи [3, 320].

Перший етап – вступний або ігровий (від 2 до 6-7 років). Провідними засобами виховання тут є показ і спостереження. Ці прийоми розширюють світогляд дітей і формують перші уявлення про різні види людської праці.

Діти в українській сім'ї починали працювати дуже рано, адже все що вони бачили, це те як працюють дорослі і всі дії починали відображати у своїх іграх.

Другий, помічний або визначальний етап (від 7 до 15 років) характеризується тим, що діти стають активними помічниками батьків. Малюки дорослішають, детальніше оволодівають різними видами праці, розуміють що і як правильно треба робити. Різноманітні види трудової діяльності вже стають не грою, а осмисленими діями. Праця хлопчиків і дівчаток набуває більш розгалуженого характеру, відтак охоплює дедалі ширше коло виробничих галузей. У 15 років підліток уже вважається повноцінним працівником, здатним виконувати найскладніші роботи у господарстві.

Остаточне становлення людини як працівника певної галузі, за традицією родинної етнопедагогіки, припадає на *третій етап* трудового виховання – основний або завершальний (від 15 років до повноліття). Молодь остаточно визначається у виборі професії, безпосередньо беручи участь у всіх трудових діях поряд із дорослими. Народна педагогіка наголошує на важливості участі дітей у спільних громадських справах. Наприклад, в арсеналі народної педагогіки можливо віднайти так звані *толоки* – спільне виконання громадою трудових робіт (зведення хати, копання криниці, заготівля дров тощо) [3, 283].

На мою думку, всі ці етапи необхідні й цінні під час трудового виховання малюків, адже послідовність, яка передбачає перехід від більш легкого до важчого ще вимагає й неперервності, щоб малюки не втратили навичок, які здобули на попередньому етапі.

До проблеми трудового виховання в різні часи зверталось багато видатних вчених, враховуючи досвід народний на предмет виховання. Зокрема Т. Мор рекомендував маленьких дітей знайомити з працею дорослих і спонукати їх до посильної участі у трудових процесах. На думку Ж.-Ж. Руссо, дитину, яка фізично зміцніла і навчилася самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі, слід залучати до фізичної праці. Оволодіння трудовими навичками необхідна умова для самозабезпечення, здобуття незалежності та свободи [2, 18]. Ідея праці як засобу всебічного розвитку людини порушувалася в педагогічній теорії К. Ушинського. У його творі «Праця у її психологічному та виховному значенні» обґрунтована необхідність «вільної праці» для розвитку почуття людської гідності [1, 91].

Отже, повертаючись до ролі народної педагогіки у формуванні особистості дитини, варто підкреслити розуміння праці як першооснови людського життя. Під час трудового виховання дітей ми повинні використовувати народний фольклор, різноманітні оповідання, вірші, прислів'я та приказки, загадки тощо. Ми повинні звертатися до джерел народної педагогіки, адже зараз все частіше трудове виховання залишається поза увагою. Ми повинні пам'ятати про принцип народності і вдосконалювати та передавати різноманітні види людської праці. Якщо у належний спосіб організувати трудове виховання в сім'ї, ми досягнемо значних результатів і зможемо виховати працьовиту, високоморальну, щасливу і благополучну особистість.

Список використаної літератури:

1. Нестеренко В. П. Формування працелюбності як базової якості особистості / В. П. Нестеренко. – Львів, 2010. 104 с.
2. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка / Т. І. Поніманська – Київ: Академвидав, 2015. – 455 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент І.Т. Лещенко

А. Д. Нежинська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СТАЖУВАННЯ В ПОЛЬЩІ – З ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

На сьогоднішній день система освіти в світі не стоїть на місці, в Україні – в тому числі. З кожним роком для студентів відкривається все більше можливостей всебічно розвиватись, самостверджуватись, вміти аналізувати та пізнавати різноманітні методи навчання. Технології та модернізація усіх сфер життя дедалі швидше прискорюють появу цих можливостей. Однією з найпопулярніших в наш час нових форм навчання є стажування українських студентів за кордоном. Воно проходить у різних напрямках спеціальностей як для освітнього ступеню «бакалавр», так і для студентів другого вищого рівня освіти – «магістрів». Великим попитом у цій сфері користується саме Польща через її вигідне географічне розташування, спорідненість мов, низку програм безкоштовного навчання в межах міжнародної співпраці університетів тощо.

Стажування може проходити як у вигляді взаємного обміну студентів, так і у проходженні навчання лише з боку України. Термін цього навчання загалом один або два семестри, в залежності від умов співпраці університетів або самостійно обраних програм стажування студентом. Брати участь у стажуванні можна переважно з другого курсу. До речі, дуже важливим є те, що знання офіційної мови країни не є обов'язковою вимогою. В багатьох програмах діють спеціальні безкоштовні курси, які дають змогу вивчити польську на початковому рівні та покращити свої знання вже безпосередньо в країні, спілкуючись з корінними жителями, які є носіями мови. Проживання в спеціально відведених гуртожитках на період навчання також є чудовою можливістю для усунення мовного бар'єру адже українські студенти мають змогу спілкуватись з польськими студентами на будь-які, довільні від навчання, теми. Потрапивши на стажування в один з польських університетів, незалежно від міста, де він знаходиться – усіх українських студентів формують по групах залежно від профілю: історичний, філософський, філологічний, іноземних мов тощо. Таким чином, нову групу спеціально для українців при цьому не створюють – студенти потрапляють до вже існуючих на той момент груп. Для них призначають спеціального керівника, який організовує їх навчальний процес. Кожен стажист може обрати відповідну кількість дисциплін – п'ять або шість. У тому разі, якщо деякі дисципліни співпадають з університетом в Україні, то вони можуть бути автоматично зарахованими, а ви – звільненими від складання екзамену під час сесії. Дисципліни мають форму лекцій та дискусій (мовою оригіналу «wykład» та «ćwiczenia»). Система оцінювання в Польщі загалом не відрізняється, але лекції можуть бути як зараховані, так і не зараховані, відповідно до їх

відвідування. На відміну від нашої країни лекція або дискусія в Польщі триває переважно півтори години, а заняття починаються не раніше дев'ятої години ранку. Дискусії в польських університетах проходять у вигляді діалогу між викладачем та студентами. Таким чином, на основі лекції відбувається обговорення тієї самої теми за допомогою різноманітних питань, до того ж ці запитання можуть бути з обох сторін. Часом ці дискусії можуть нагадувати дебати. Під час занять використовують різноманітні таблиці, презентації, віртуальні схеми, спеціальні наукові фільми та відео, аудіозаписи, інколи розігрують ситуації стосовно теми викладу в яких задіяна переважно вся аудиторія. Не менш важливою відмінністю є кількість навчальних днів у польському університеті. На відміну від нашої країни вони залежать від розкладу обраних студентом дисциплін. Тобто, навчальний тиждень може становити всього два, три або чотири дні.

Пари студентів можуть розміщуватись у розкладі несистематично. Наприклад, у понеділок перша лекція може відбутися зранку, а інша – пізно увечері. Наступного разу планомірність проведення занять у цей день тижня може докорінно змінитися. Відповідно до цього деякі виклади тривають лише 45 хвилин. Варто зауважити, що сам семестр починається пізніше, ніж в Україні – в жовтні місяці. Також для стажистів проводяться екскурсії пам'ятними місцями міста в якому вони проходять стажування. Інколи студенти бувають також за його межами, наприклад, поїздка в столицю країни – Варшаву. У разі хвороби викладача існує спеціально відведений стенд на поверсі кожного профілю де в будь-який час студент може дізнатись про відсутність того чи іншого заняття. Особливістю польського університету є те, що для кожної спеціальності наявний окремий деканат, до якого студент може звернутись з будь-якого питання стосовно його навчання. Якщо в Україні прийнято звертатись студенту до викладача за його науковим ступенем і прізвищем, то викладачу до студента достатньо лише на ім'я. У Польщі ж незалежно від того, ким ти є в університеті: чи то студент, чи то викладач, чи то професор – під час звертання прийнято казати «Пан» або «Пані», а вже потім прізвище людини, увагу якої хочеш привернути до себе. Усі досягнення та оцінки за час періоду стажування засвідчуються в спеціальному сертифікаті міжнародного значення (мовою оригіналу «zaświadczenia»). У ньому вказується термін впродовж якого студент навчався, його профіль, університет, де відбувалось стажування, перелік обраних дисциплін та власне оцінки. Цей сертифікат може зіграти велику роль при вступі до магістратури. Пройшовши стажування, студент повертається до свого університету для складання відповідних заліків та іспитів, з цього приводу сесія переважно подовжується.

Отже, на сьогоднішній день така форма навчання як стажування за кордоном є чудовою можливістю для формування студентом нових умінь та навичок в навчальному процесі, вивчення та практикування іноземних мов, ознайомлення з культурою та традиціями іншої країни, її побутом. Дає змогу порівняти системи навчання двох держав. У деяких випадках, до однієї або обох систем вносяться позитивні зміни, які сприяють кращому навчанню студентів. Стажування поза межами рідної держави дає змогу перевірити власні можливості та потенціал за рахунок довгого перебування в оточенні зовсім інших умов і людей.

Науковий керівник: старший викладач Свириденко О. О.

Д. О. Нижник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ТВОРЧОСТІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Значний внесок у розроблення засобів педагогічного спілкування зробив видатний український педагог ХХ століття, заслужений учитель України, директор Павлівської середньої школи Василь Олександрович Сухомлинський, який багато в чому випереджав свій час. У книгах «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві»

та інших В.О. Сухомлинський розкриває глибокі істини щодо вчительської професії, ролі педагога у становленні дитини, наводить характеристики, притаманні справжньому педагогу [4, с. 6].

Педагог був прихильником і наступником ідей І. Борецького, П. Беринди, М. Смотрицького, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, К. Ушинського, М. Пирогова, М. Драгоманова, С. Русової, А. Макаренка та ін.

Засади педагогічного спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу у спадщині В.О. Сухомлинського залишаються актуальними й заслуговують на увагу, що й обумовило вибір теми дослідження.

Педагог приділяв значну увагу формуванню культури педагогічного спілкування. Як відомо, педагогічне спілкування – це різновид спілкування людей у професійній сфері [1, 76]. Оволодіння навичками такого спілкування є необхідним для досягнення мети в професійній діяльності. В.О. Сухомлинський за фахом був вчителем української мови і літератури, тому усвідомлював значення і красу рідного слова. Він вимагав від учителів майстерно володіти усіма компонентами мовлення: звуком, словом, тоном, розвивати словесну творчість дітей, активізувати мислення, збагачувати словниковий склад учнів, вчити дітей високій культурі мовлення, привчати їх говорити літературною українською мовою виразно, емоційно, красиво.

В.О. Сухомлинський говорив, що немає сумніву в тому, що учитель покликаний бути для учнів та їх батьків не лише професійно грамотною людиною, а й людиною з високим рівнем культури спілкування. Стала тривіальна істина, що мистецтво виховання полягає насамперед у мистецтві говорити, звертатися до людського серця. Слово вчителя – один із важливих засобів культури спілкування, «інструмент впливу» на душу вихованця, «це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність», адже без «живого трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [2, 39].

Особливе місце у науково-педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського займають питання засобів взаємодії вчителів і учнів. Згідно з поглядами вченого, активність учня у спілкуванні допомагає вчителю організувати психологічний контакт, необхідний для продуктивної взаємодії, для забезпечення ефективності реалізації обраних педагогом форм та методів навчання. Педагог-гуманіст закликав учителів будувати стосунки між учнями на принципах людяності, поваги їх гідності, спрямовуючи всі педагогічні впливи на творчий розвиток духовних якостей кожної дитини. Відповідними, на його думку, мають бути й засоби педагогічно доцільного спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу. Такими засобами В.О. Сухомлинський називає:

- емоційно-психологічну атмосферу педагогічного спілкування;
- культуру мовлення вчителя;
- позамовленнєві форми спілкування – міміку, пантоміміку, естетику зовнішнього вигляду педагога, сценічні рухи тощо [6, 206].

У своїх працях В.О. Сухомлинський розробив нестандартні види уроків (урок-мислення, урок-гра, урок-казка тощо), які давали можливість педагогові встановлювати неформальний контакт [3, с. 17].

Однією із складових контактування вчителя та учнів, на думку вченого, є доброзичливість – взаємне бажання добра. Це питання В.О. Сухомлинський розглядав у двох аспектах. З одного боку, він наголошував на важливості сприйнятливості дітей до доброзичливості вчителя, з іншого – на необхідності виховувати доброзичливий «стан душі» самого учня. Доброзичливість педагога, насамперед, повинна бути спрямована на розумову працю дитини. Невід'ємним компонентом є взаємна довіра, яка передбачає віру учня у справедливість педагога навіть тоді, коли його рішення не повністю збігається з поглядом вчителя.

Велику увагу вчений приділяв вибору форм і методів роботи, враховуючи традиції школи, стиль роботи дирекції, свої особисті якості як керівника, кожного конкретного вчителя, учня, творчий характер діяльності педагогічного колективу.

Результатом творчого пошуку В.О. Сухомлинського стали: «школа педагогічної майстерності», «школа педагогічної культури», «школа педагогічного досвіду», «індивідуальна творча лабораторія». Саме «Школа педагогічної культури» у Павлиші була важливою формою поширення досвіду керівництва педагогічним колективом з удосконалення його професіоналізму. В.О. Сухомлинський пропонував керівникам навчальних закладів дотримуватись таких вимог:

- визначати рівень педагогічної підготовленості вчителя;
- показувати шляхи удосконалення його педагогічної майстерності на зразок власної роботи;
- надавати допомогу у проведенні уроків, виховних, позакласних заходів;
- надавати допомогу у підготовці та використанні дидактичних матеріалів, наочних посібників;
- залучати всіх учителів школи до методичної роботи;
- проводити аналіз навчально-виховного процесу [6, 124].

Аналіз спадщини В.О. Сухомлинського дозволяє зробити висновок, що він тісно пов'язує формування культури педагогічного спілкування з культурою емоцій вчителя, яка полягає у здатності адекватно емоційно реагувати на різноманітні педагогічні ситуації, дотримуватись морально-психологічних норм.

Головним завданням учителя – є почути, зрозуміти, відчуті серцем емоційний стан дітей і у відповідності до нього налаштуватись на плідне спілкування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович – Львів, «Норма», 2005. – 344 с.
2. Луцюк А.М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя: [Монографія] / А.М. Луцюк. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – 205 с.
3. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система / В.О. Сухомлинський // Рад школа. – 1988. – № 6. – С. 17-24.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К., 1976. – Т. 2. – 656 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К., 1976. – Т. 5. – 239 с.
6. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1977. – 346 с.

Науковий керівник: к. пед. н, доцент Лещенко І. Т.

А. О. Павленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Відомо, що сім'я – один із головних виховних інститутів, значення якого у формуванні особистості дитини важко переоцінити. Лише в сім'ї, під керівництвом та за допомогою батьків дитина пізнає навколишній світ у всіх його складностях і багатогранних проявах, тут проходить її громадське становлення, формується світогляд та естетичні смаки.

Сучасні батьки іноді не замислюються над значенням сім'ї у формуванні особистості дитини, виявляють свою педагогічну неграмотність, чим зашкоджують успішності шкільного навчання і виховання. Усе це зумовлює потребу глибшого вивчення проблем сімейного виховання педагогами, на чому наголошував і В. О. Сухомлинський. Як зазначали Ф. Рабле, Й. Песталоцці, М. Стельмахович, К. Ушинський, А. Макаренко та інші педагоги, сім'я – це перший мікроколектив, в якому закладаються основи фізичного, морального, інтелектуального розвитку дитини.

Погляди В. Сухомлинського на формування особистості дитини в умовах сім'ї та особливості організації окремих аспектів сімейного виховання завжди були і будуть актуальними, тому це і зумовило вибір теми дослідження.

В. О. Сухомлинський високо оцінив роль і значення сім'ї у вихованні молодого покоління. Сім'я є першоосновою суспільства, яка сприяє формуванню особистості. Педагог звертає увагу на те, що виховною та шляхетною силою для дітей вона стає тільки тоді, коли «батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [3, с. 114].

Розглядаючи сім'ю як основу соціалізації особистості, В. О. Сухомлинський визначав мету виховання в сім'ї як «цілісний і гармонійний розвиток особистості, творення нової людини, адже в сім'ї шліфуються найтонші грані людини - громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості» [1].

Сім'я – це справжня школа виховання сердечності, душевності, доброзичливості, це той виховний інститут, де закладаються основи всебічного розвитку особисті.

Василь Олександрович особливу увагу приділяв взаєминам членів сім'ї та їх значення для якісного виховання дитини. Він вважав, що у сім'ї між батьками і дітьми повинні панувати стосунки, які базуються на доброзичливості, відвертості, повазі. Розвиваючи думки відомого педагога, М. Г. Стельмахович основною умовою сімейного виховання вважає благополуччя сім'ї, що є міцним фундаментом, який базується на подружній вірності, любові до дітей. Важливо, щоб виховання особистості дитини у сім'ї здійснювалося на гуманістичних засадах.

На переконання В. О. Сухомлинського, дитинство є одним із найважливіших періодів людського життя для формування базового уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, щирість і лицемірство, прекрасне й потворне. Насамперед батько і мати можуть викликати у малюка емоційне ставлення до події чи вчинку: активне захоплення чи засудження. Оперуючи поняттями «правильно» – «неправильно», «добре» – «погано», спираючись на багату дитячу фантазію та уяву, емоційність, батьки допомагають сформувати дитяче ставлення до подій [4, с. 302].

Усім відомі дитячі спостережливість і допитливість: малюки завдають чимало клопоту своїми нескінченними «як?», «чому?», «для чого?», «навіщо?». То зароджується й виявляється пізнавальний інтерес, потреба все дізнатись, зрозуміти, пояснити. В. Сухомлинський наголошував, що задовольняючи дитячу допитливість розумними, доступними відповідями, підтримуючи цікавість, батьки сприяють розвитку мислення й уяви дитини. Якщо ж батьки не заохочують пізнавальну діяльність, спостережливість, увагу, пам'ять і мислення у дітей, то зароджується психологія байдужості до природи, родини, знань, школи.

Педагог звертається до батьків із закликом вчити дітей спостерігати, пізнавати світ, міркувати, бути уважними до їхніх запитань, заохочувати і спрямовувати дитячу допитливість і, головне, не залишати дітей поза батьківською увагою, турботою про їхнє розумове зростання.

Автор «Батьківської педагогіки» дає практичні поради батькам як розвивати у дітей спостережливість, уміння орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, мислити, міркувати, фантазувати. Оскільки думка й мислення дитини невіддільні від почуттів, процес спілкування має бути життєрадісним, захоплюючим. Водночас розвиток пізнавальних інтересів немислимий через застосування примусу, покарань або сухих формальних вимог. В. Сухомлинський пише: «Діти, на яких часто кричать, втрачають здатність сприймати найтонші відтінки почуттів інших людей, втрачають чутливість до правди, справедливості» [3, с. 99].

Важливим компонентом у вихованні в умовах сім'ї, як зазначає В. О. Сухомлинський, є підхід батьків до виконання своїх виховних обов'язків. Василь Олександрович наголошує: «Яка б у вас відповідальна, складна, творча робота не була на виробництві, – знайте, що вдома на вас чекає така ж відповідальна, так ж складна, така ж тонка робота – виховання дитини. Скрізь вас можна замінити іншим працівником – від сторожа на тваринницькій фермі до міністра; справжнього ж батька не замінить ніхто» [2, с. 51].

Особливу роль у сімейному вихованні педагог надавав матері, підкреслюючи культ матері, дух високого ставлення до жінки. Мати для Сухомлинського була джерелом людського життя і краси, найсвятішим і найпрекраснішим у житті людини. У розумі, почуттях, душевних пориваннях матері полягають перші витoki моральності. Важливо, як наголошував педагог, щоб у школі і сім'ї виховувалося у дітей шляхетне ставлення до жінки-матері.

Не менш важливе значення у сімейному вихованні В. О. Сухомлинський надавав і батькові. Його роль визначалася єдиним словом – відповідальність. Справжній батько – особистість сильна, яскраво виражена, людина мужня і мудра. Мужність чоловіка, батька, на думку Василя Олександровича, полягає в умінні захищати й оберігати жінку і дітей. Могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитися на світ очима батька, вчаться у батька поважати, шанувати матір, жінку в цілому тощо.

На думку В. Сухомлинського, батьки, які все дозволяють своїм дітям, позбавляють їх щастя, яке неможливо купити, продати, передати в спадок. Не треба задовольняти всі потреби і бажання дитини, а необхідно їх окультурювати. «Культура людських бажань – це основний критерій сімейного виховання. Ми переконуємо матерів і батьків, що дати дітям щастя – це зробити їх бажання морально виправданими» [5, с. 580].

Батькам потрібно пам'ятати, що виховання – це творчий пошук, який не терпить бездумності та поспішних рішень. Уміння розуміти дитину, її стан і мотиви поведінки дозволяють найбільш вірно визначити відповідний підхід до неї. У будь-яких складних педагогічних ситуаціях батьки повинні враховувати почуття маленької людини, бачити в ній особистість, прагнути до взаєморозуміння, яке побудовано на повазі й довірі, справедливості в оцінці вчинків дітей, у своїх вимогах залишатися завжди доброзичливими. Часто кажуть: «Діти – дзеркало батьків» або «Які батьки, такі й діти», «Яблуко не далеко падає від яблуні». Звідси і висновок: все, що ми бачимо в дитині, вона приймає в першу чергу від батьків.

Отже, сім'я, на думку видатного педагога, має стати простором особистісної самореалізації дитини, засобом творення добра для інших людей і, відповідно, місцем самовдосконалення. Для реалізації таких функцій сім'ї важливо давати дитині належні уявлення про щасливу сім'ю, формувати у неї уважне ставлення до всіх її членів. Вивчення і аналіз педагогічного доробку В. О. Сухомлинського з проблем сімейного виховання на заняттях з педагогіки дає змогу стверджувати, що його ідеї нині є досить актуальними, мають велике теоретичне, історико-культурне і практичне значення у підготовці молоді до сімейного життя, майбутніх сімейних обов'язків.

Список використаної літератури:

5. Окремі аспекти сімейного виховання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <https://www.cuspu.edu.ua/ua/conf-2017-09/sektsiia-1/6903-okremi-aspekty-simeynoho-vykhovannya-u-pedahohichniy-spadshchyni-v-o-sukhomlynsko>
6. Рацул А. Б. Особливості організації родинного виховання / А. Б. Рацул. – Кіровоград: 2002. – 82 с.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – Київ: 1978. – 263 с.
8. Тарасова С. Батьківська педагогіка у спадщині В. О. Сухомлинського / С. Тарасова // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – №123. – С. 301 – 304.
9. Сухомлинський В. О. Ми продовжуємо себе в дітях / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. у 5 т. – Київ : 1977. – №5. – С. 578 – 584.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Лещенко І. Т.

А. Я. Пахомова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА О. А. ЗАХАРЕНКА В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки, яка має зупинити негативні тенденції та перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України. Головна мета

– створити школу, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не лише знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті. Нова українська школа – це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Планується кардинально змінити підходи до навчання та змісту освіти, адже головне завдання полягатиме у вихованні інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини [1].

Постать українського педагога ХХ століття О.А. Захаренка є надзвичайно вагомою у сучасному українському суспільстві ідеями педагогіки співробітництва. Протест проти традиційної радянської системи навчання й виховання у 80-х роках минулого століття знайшов своє відображення у прагненні вченого гармонізувати соціальну взаємодію педагога й учня у практиці навчально-виховного процесу.

Тож Олександр Захаренко є не лише яскравим представником іноваційної освітньої практики, а й великим провидцем суспільного розвитку. По суті він передбачив низку навичок та компетенцій, які будуть актуальними в майбутньому. І зробив все можливе щодо спрямування педагогічної практики у суспільно-корисному напрямі.

Сучасними ознаками позитивних змін в Україні є реформування освітнього простору та створення концепції Нової української школи, постулати якої співзвучні принципам педагогіки співробітництва, зафіксованих в концепції авторської школи О.А. Захаренка.

Сутність Нової української школи відображена у таких базових ідеях, назвемо їх:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
3. Вмотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
4. Орієнтування на потреби учня в освітньому процесі.
5. Наскрізнний процес виховання, який формує цінності.
6. Нова структура школи, яка дозволяє добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя [3].

Серед основних принципів педагогіки співробітництва, відображених у концепції авторської школи О.А. Захаренка бачимо:

1. Спрямованість навчально-виховного процесу на поглиблення знань на основі актуальної й достовірної інформації.
2. Забезпечення фізичного, психічного здоров'я та сприятливих умов для розвитку гармонійної особистості.
3. Виховання патріотичних почуттів до родини, Батьківщини.
4. Розвиток сімейних цінностей.
5. Пропагування ініціативності, активності, новаторства особистості.
6. Гарантування рівних можливостей отримання освітніх послуг [4, с. 547].

Порівняння й аналіз напрямів розвитку Нової української школи та авторської школи О.А. Захаренка свідчить про те, що ідеї останнього знайшли своє практичне втілення у нинішньому реформуванні освітнього простору України.

Реалізація концепції Нової української школи неможлива без нового освітнього середовища. Його головною постаттю є особистість педагога зі сформованими соціально-психологічними новоутвореннями: соціальною відповідальністю, критичним мисленням та спроможністю до новаторської діяльності. Спробуємо виокремити пріоритетні властивості особистості педагога, які затребувані концепцією Нової української школи, та здійснити їх соціально-психологічний аналіз:

1. Соціальна відповідальність є обов'язком особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку. Соціальна відповідальність розглядається у двох аспектах: проспективному, що характеризує позитивне ставлення педагога до своїх учнів й формує відповідальність за їх майбутню поведінку та ретроспективному, що передбачає відповідальність за раніше вчинене, усвідомлення педагогом значення вже прийнятих рішень та готовність сприйняти наслідки.

2. Критичне мислення, сутність якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість.

3. Готовність до інноваційної діяльності. Аналіз статистичних даних дозволяє визначити актуальність проблеми розвитку у сучасних педагогів готовності до інноваційної діяльності в умовах освітнього простору України. Носіями педагогічних інновацій є творчі особистості, які здатні до:

- рефлексії, що характеризує здібності педагога до самопізнання, самовизначення й осмислення ним свого духовного світу;
- саморозвитку як творчого ставлення індивіду до самого себе;
- самоактуалізації як фактору безперервного прагнення людини до якомога повнішого виявлення та розвитку своїх особистісних можливостей;
- професійного самовдосконалення;
- розвитку в собі позитивних і усунення негативних якостей особистості [2].

Розвиток української держави на сучасному етапі характеризується соціальними проблемами, що пов'язані з формуванням людини-особистості, людини-громадянина, людини-патріота. Саме наявність таких якостей молодого покоління є основою функціонування незалежної держави. У Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепції національного виховання зазначено, що школа виконує провідну роль у становленні особистості як громадянина. Через її діяльність зміцнюється інтелектуальний і духовний потенціал нації, формується патріот своєї Батьківщини. Звідси, успіх якісних змін у Новій українській школі неможливий без вчителя компетентного, мотивованого, відповідального за кожну педагогічну дію і вчинок.

Таким чином, розвиток ідей педагогіки співробітництва О.А. Захаренка знаходить своє відображення у процесі реформування освітнього простору сучасної України. Концепція Нової української школи актуалізує аспект соціальної компетентності сучасного педагога, адже перед вчителями постає педагогічна задача формування та розвитку навичок якісної соціальної взаємодії у учнів, в майбутньому повноцінних членів суспільства.

Список використаної літератури:

1. Міністерство освіти і науки України Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – К., 2016. – 40 с.
2. Педагогічні ідеї Олександра Антоновича Захаренка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0a65635b3bc78a4d43a88521206c37_0.html.
3. Проект політичної пропозиції «Нова українська школа», підготовлений МОН України і оприлюднений на офіційному сайті МОН 18.11.2016.
4. Українська педагогіка в персоналіях: У двох кн. Кн.2: Навч. посібник / За ред. О.В. Сухомлинської – К: Либідь, 2005. – С. 587 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Лещенко І. Т.

М. В. Пилявська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПИТАННЯ ЕСТЕТИЧОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Нині, проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури є одним з важливих завдань, що постають перед системою сучасної освіти. Естетичне виховання відіграє важливу роль у формуванні особистості, є своєрідним фундаментом розвитку всебічно розвиненої людини, оскільки формує естетичні почуття, які є складовою частиною переконань, моральних норм поведінки. У зв'язку з цим важливо

вивчати досвід естетичного виховання та творчої діяльності відомих і шанованих педагогів. Надзвичайно цінним є науковий доробок В. О. Сухомлинського, який наголошував на важливості естетики у навчанні та вихованні.

Найважливішим завданням естетичного виховання педагог вважав навчити дитину бачити красу оточуючого світу, людських стосунків, духовне багатство, доброту, щирість і на цій основі стверджувати прекрасне в самому собі. Саме естетичне виховання, на думку Сухомлинського, має різнобічні зв'язки з усіма сферами духовного життя особистості та колективу.

Педагогічну спадщину видатного педагога досліджували такі вчені, як В. Бондар, І. Зязюн, М. Мухін, М. Сметанський, О. Савченко та інші. Проблеми естетичного виховання учнів на засадах творчості видатного педагога висвітлені у працях Г. Мартинюка, І. Бега, К. Дубича та інших.

Видатний педагог-новатор створив організовану систему впливу на вихованців, яка сприяє всебічному розвитку дитини. Методика гуманістичного виховання у В. О. Сухомлинського полягає у поєднанні різноманітних способів та методів виховання. Він уміло поєднував у своїй діяльності теорію і практику в галузі виховання відчуття прекрасного.

Ідеями естетичного виховання пронизані праці видатного педагога. Він розглядав природу як важливий засіб емоційного, естетичного, морального аспектів виховного процесу. Поруч із природою дитина вчиться бачити її красу, гармонійність, щирість відтінків кожної пори року, вчиться аналізувати побачене, розповідати, відтворювати у малюнках або інших видах своєї творчості. Сухомлинський писав: «Пізнаючи відтінки краси природи, хлопчики та дівчатка переживали життєрадісне почуття повноти духовних сил, жадобу до пізнання все нових джерел естетичних багатств» [1, 113].

В. О. Сухомлинський справедливо вважав, що естетика починається з краси переживань і не визнавав емоційного убозтва. Основним об'єктом свого педагогічного впливу він називав культуру почуттів, які є цільним ґрунтом для високоморальних дитячих вчинків. «Там, де немає чуйності, тонкості сприймання навколишнього світу, виростають бездушні, безсердечні люди» – попереджав педагог [3, 47].

Серед основних форм реалізації естетичного виховання педагог, крім уроку, приділяв велику увагу екскурсіям, походам, спостереженням, аналізу явищ природи. Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її [2, 63].

Величезне значення мають думки В. О. Сухомлинського щодо виховного значення казок у житті дітей. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання та інтерес до навколишнього. «Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань» [3, 177].

Особливе місце в естетичному вихованні займають живопис та музика. Через народну пісню В. О. Сухомлинський пробуджував у дітей яскраві уявлення про далеке минуле українського народу, його героїчну боротьбу за незалежність. Музика та співи, на думку педагога – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного й естетичного забарвлення життю дитини [3, 279].

«Твори образотворчого мистецтва утверджують у юній душі почуття величі і краси людини, підносять особистість у її власних очах» – наголошував Сухомлинський [3, 557]. Тому розглядання з дітьми картин такий самий складний засіб емоційно-естетичного впливу, як і музика.

Отже, естетичне виховання є складовою всебічного розвитку особистості. Видатний український педагог В. О. Сухомлинський теоретично й практично довів нерозривну єдність естетичних почуттів людини з її моральними та світоглядними переконаннями. Дослідивши педагогічну спадщину педагога щодо естетичного виховання підростаючого покоління, можна стверджувати, що це питання актуальне і займає чільне місце у навчально-виховному

процесі. Він одним із перших довів, що правильно організований естетичний розвиток дітей закладає передумови гармонійного розвитку, забезпечує психолого-педагогічну готовність дітей до майбутнього життя. Тому формування естетичних почуттів є одним із найважливіших завдань системи виховання і освіти.

Список використаної літератури:

1. Кузь В. Г. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – Київ, 2000. – №1. – С. 113 – 120.
2. Мелешко В. В. Педагогіка В. Сухомлинського в діяльності вчителя сільської школи / В. В. Мелешко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 5. – С.37 – 42.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-и томах. – Київ: Радянська школа, 1977. – 563 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Лещенко І. Т.

В. Г. Сичук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА**

Державу формує народ, який проживає на її теренах і творить національну культуру. Нині перед людьми постають складні проблеми, від розв'язання яких залежить наше майбутнє. Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до людей, активізувати інтерес дитини соціального світу і соціальних явищ. Ідея народності, патріотичного виховання знайшла відображення у діяльності Олександра Духновича та укладених для народної освіти його підручників і методичних посібників.

Письменник, драматург, журналіст-публіцист, організатор шкільництва, вчений, педагог, історик, етнограф, мовознавець, філософ, а також книговидавець, священик Олександр Духнович вписав своє ім'я не тільки в історію культури Закарпаття, всієї України, а й у світу: 2003 рік рішенням ЮНЕСКО був оголошений роком Духновича [1, 32].

В 30–40-х роках ХІХ ст. О. Духнович розпочав на Закарпатті свою діяльність – літературну та педагогічну. Був прибічником принципу народності навчання, навчання рідною мовою, відіграв значну роль у відкритті низки шкіл. Науку і просвіту розглядав як «єдиний засіб і шлях до майбутнього щастя народу» [2]. О. Духнович підкреслював, що праця – найважливіший фактор становлення особистості, сформулював ідею поєднання навчання з сільськогосподарською працею. Діяльність О. Духновича сприяла прагненню українського населення до освіти і знань.

Педагог розвивав принципи народності, демократизації, гуманізації в освіті, був палким прихильником масової освіти населення на західноукраїнських землях. Метою виховання вважав формування моральної особистості, здатної виконувати обов'язки громадянина і патріота.

Сутність виховання (духовного, фізичного, трудового) вбачав у реалізації принципу природовідповідності, який трактувався ним як розвиток позитивних природних задатків з урахуванням вікових особливостей дітей. Джерелами і засобами морального удосконалення дітей вважав вітчизняну історію, народні пісні, звичаї, гідні для наслідування приклади тощо [4, 4].

У початковій школі потрібно вчити географію, ботаніку, зоологію, сучасні іноземні мови, землеробство, садівництво, бджільництво. Таке надто широке для початкової школи коло знань пояснювалось прагненням Олександра Духновича забезпечити ґрунтовну підготовку учнів.

Великою заслугою педагога є написання ним підручників для народних шкіл: 1831 р. – підручник з географії «Краткий землепис для молодих русинов», 1847 р. – перший буквар на Закарпатті «Книжиця читальна для начинающих», 1853 р. – «Сокращенная грамматика письменного русского языка» тощо [3].

Головна праця О. Духновича – «Народная педагогія» – була першим педагогічним і методичним посібником для вчителів народних шкіл не тільки Закарпаття, а й усієї Західної України. Написана у формі питань та відповідей, була призначена для того, щоб надати вчителям та батькам корисні поради щодо національного виховання дітей [3, 7].

У працях педагога є багато цінних думок щодо педагогічної майстерності вчителя, від якого залежать результати виховання. Хороший вчитель повинен мати справжнє покликання до педагогічної професії, добре знати свій предмет та володіти методикою викладання. Щодо ефективності праці вчителя, то вона певною мірою повинна залежити від того, як батьки виховують дітей у сім'ї.

Розумове виховання слід тісно пов'язувати з моральним, під час якого діти вчать розрізняти в житті чесне і нечесне. О. Духнович закликав виховувати в дітях почуття власної гідності, порядність, милосердя, доброзичливість, людяність, правдивість, дисциплінованість [3].

Навчаючись у школі, діти мають засвоїти релігійну і народну мораль, яка зміцнює духовні сили, прищеплює любов до рідної землі й не дозволяє вихованцеві вбиратися у «чуже пір'я». О. Духнович щиро вірив у те, що шляхом поширення освіти поліпшується мораль людей, а це, у свою чергу, робить суспільство гуманнішим і веде до злагоди та згоди у ньому.

Особливу роль у зростанні молоді педагог надає прикладу старших: батьків, учителів, яких застерігав від необачних вчинків, закликав до мудрості та виваженості в діях.

Отже, вчителів О. Духнович називав просвітителями народу, його сіллю. Діяльністю вчителя має бути знищено зло і процвітати добродійність. На думку педагога, не кожна людина може бути наставником. Ним є той, хто має природні нахили, добре знання предметів та методику навчання дітей.

Педагогічна творчість О. Духновича та його послідовників не втратила своєї актуальності й сьогодні і є перлиною вітчизняної педагогічної думки. Багато влучних висловлювань мудрого просвітителя перейшли до скарбниці народної пареміографії.

Список використаних джерел:

5. Жупанин С. І. Народознавча педагогіка Олександра Духновича / С. І. Жупанин // Дукля. – 2000. – № 4. – С. 32–40.
6. Народна педагогіка О. Духновича – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pmu.in.ua>
7. Педагогіка Олександра Духновича – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://school.hometask.com>
8. Туряниця В. Концептуальні положення Олександра Духновича про виховання гармонійної особистості / В. Туряниця, І. Шанта // Слово вчителя. – 2009. – № 10. – С. 4–7.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент І. Т. Лещенко

М. С. Сухонос

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ШКОЛА ТА ОСВІТА ЗА ЧАСІВ ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ РУСИ

Своєрідною генетичною пам'яттю у вихованні української людності княжої доби слід вважати билини (билиці), що потім переросли у перші українські думи, про які побутувала хибна думка, ніби вони появилися на світ у добу козацтва. "Дума про похід руських (українських) князів на половців літа 6611 (1103 р.)", "Дума про пирятинського поповича Олексія", "Дума про Марусю Попівну Богуславну", "Ілля Муромець і злидні кабацькі", "Святогор", "Три подорожі Іллі Муромця" були досить поширеними в Київській Русі. Як і в більшості творів народного епосу, основні герої дум-билиць київського циклу тричі вирушають у дорогу, тричі вступають у бій, тричі доповідають князеві; метафори й гіперболи, епітети й повтори — все підпорядковане одній меті: уславити витязів, славних

захисників рідної землі, "добрих молодців", Богатирів Землі Київської, показати їх самовідданість, прагнення до волі, незламність у боротьбі з напасниками-зайдами, інші якості, гідні наслідування, що становлять гордість нашого менталітету та основні чинники виховного ідеалу.

Ліпше, ніж у школах грамоти, було поставлене навчання в монастирських школах. Вони створювалися при монастирях, великих соборах і поділялися на зовнішні та внутрішні. У перших навчалися миряни, а у других — майбутні ченці, священнослужителі. Вивчалися "сім вільних мистецтв" — класичний середньовічний підхід до середньої освіти (школи), що мав прямий і безпосередній зв'язок з надбанням античної школи і освіти. "Сім вільних мистецтв" для монастирських шкіл Київської Русі уже набули ознак практицизму: граматики потрібна для створення нових і розуміння існуючих церковних книг; риторика — як посібник у побудові проповіді (значно пізніше з'явиться гомілетика як "наука про церковну словесність"); астрономія — для розрахунків пасхалій; діалектика — для суперечок з еретиками; а заняття арифметикою зводилось до містичних тлумачень чисел [1, 147].

Монастирські школи Русі значно випередили європейські країни, побудувавши навчання і виховання своїх учнів (слухачів) у раціонально-практичному ключі. У Києво-Печерській монастирській школі, наприклад, навчання здійснювалося методами систематичних настанов, повчань з окремих тем християнського вчення, після чого Феодосій і його найбільш освічені помічники проводили обговорення. У цілому зміст освіти у школі Києво-Печерського монастиря мав суперечливий характер. З одного боку, проповідь християнських догматів перешкоджала появу раціоналістичних ідей. З іншого боку, в монастирі було створено умови для розвитку творчості таких видатних діячів давньоруської культури, як історик Нестор, художник Алімпій, лікар Агапій, які виступали проти феодальної роздробленості. У монастирі концентрувалися твори прикладного мистецтва, працювала лікарня"[1, 94].

У бібліотеці Видубицького монастиря, а отже, і його школи, зберігалися твори античних філософів Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля, Епікура та інших давньогрецьких мислителів. Монахи були знайомі з творами публіцистичного змісту перших українських письменників — Луки Жидяти, Кирила Турівського, Климента Смолятича. Вихованці цієї ж монастирської школи поруч з освітою набували професії іконописця, каліграфа (переписувача) книг, майстрів з виготовлення пергаменту, стійких фарбників, з випалювання вапняку, без чого неможливе будівництво жодного кам'яного храму монастиря, а згодом — книгозбірень, шкіл, інших споруд. Отже, прийняття християнства, утвердження єдиної церкви сприяло створенню першої вітчизняної системи народної освіти, до якої увійшли школи грамоти, монастирські школи та школи "учіння книжного" при княжих дворах. Впроваджуючи християнські вірування, церква і школа боролися з так званим язичництвом.

Нищення язичницької культури, ворожої для візантійського духовенства, але рідної для місцевої людності, негативно позначилося на подальшій долі України. Утвердження християнства мечем, вогнем і божим словом призвело до небаченого у світі явища, коли на рідній землі все рідне оголошувалося негідним, огидним. Такими ставали прадавні звичаї, обряди, традиції, вірування, весь уклад життя. У людей відібрали їхніх богів, а рідну мову було визнано меншовартісною, яка годилася хіба що для побуту. Мовою ж князівського двору, державних установ, церкви стає староболгарська, якою писали церковні книги та правилася служба божа. Це відбилося на подальшому поступі школи і культури народу, який втратив свій оригінальний шлях розвитку. Слепе схиляння перед візантійською і болгарською культурами призвело до появи у частини населення байдужості до рідного, сприймання його як відсталого, примітивного, що пізніше виявилось в ментальності українського народу, сповідуванні яничарства, національного нігілізму, плазуванні перед чужинським, відразу до рідної культури, мови. У такому релігійно-культурному середовищі функціонували школи Київської Русі, що зумовлювало розумове, моральне, естетичне і трудове виховання молоді [2, 49].

Список використаної літератури:

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М., 1988.
2. Бабишин С.Д. Школа та освіта давньої Русі (IX –I пол. XIII ст.) – К., 1973.

Науковий керівник: старший викл. Свириденко О. О.

О. С. Тимченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГІЧНА ПРОСВІТА БАТЬКІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Педагогічна просвіта батьків, як першооснова формування здорових відносин між навчальним закладом та родиною, успішна при ефективній співпраці батьків з педагогом. Співробітництво освітнього закладу і сім'ї забезпечує поєднання родинного та суспільного виховання і спрямоване на реалізацію спільної мети – всебічного, гармонійного розвитку особистості.

Показниками результативної взаємодії є наявність у навчальних закладах доброзичливої атмосфери між педагогами та батьками, високий рівень загальної та педагогічної культури учасників суб'єкт-суб'єктивної взаємодії, їх зорієнтованість на самовдосконалення і саморозвиток, створення умов для повноцінного розвитку дітей. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства навчальний заклад і сім'я мають працювати в умовах співробітництва.

За результатами досліджень Л. Поздняк та Н. Лященко, умовами ефективною роботи навчального закладу з батьками є: цілеспрямованість, системність, плановість, диференційований підхід з урахуванням багатоаспектності та специфіки кожної сім'ї, вікова диференціація змісту роботи, доброзичливість, відкритість. Ключовим завданням організації педагогічного процесу є забезпечення взаємодії родини з педагогами [4].

Дещо схожих поглядів дотримуються і такі вчені, як Т. Фалькович, Н. Толстоухова та Л. Обухова. Вони вирізняють у процесі взаємодії сім'ї з освітнім закладом конкретні напрями діяльності кожної із взаємодіючих сторін, де установа забезпечує: вивчення сімей учнів, складання характеристики сімей, організування психолого-педагогічної просвіти батьків, вияв позитивного досвіду сімейного виховання, надання батькам допомоги у вибудові морального способу життя сім'ї, соціалізації дітей, розвитку комунікативних умінь.

Сучасна сім'я використовує позитивний досвід сімейного виховання, залучає до цього процесу традиції народної педагогіки тощо. Виходячи з цього, сім'я і освітня установа спільно створюють систему масових заходів, організують суспільно значущу діяльність та дозвілля батьків і дітей. За таких умов освітня діяльність буде розвиватися відповідно до процесів урбанізації суспільства, не травмуючи при цьому жодну складову педагогічного трикутника: педагог – батьки – діти [5, с. 211].

Важливо в процесі взаємодії сім'ї з педагогом дійти ефективності співпраці навчального закладу з родиною, з метою подолання емоційних бар'єрів та підвищення рівня довіри сім'ї до педагога. Відповідно до цього варто спрямувати роботу з батьками за різними напрямками:

– ведення характеристик сімей учнів (склад сім'ї, сфера зайнятості, проведення громадського огляду, особові справи учнів);

– організація діагностичної роботи щодо вивчення сімей (бесіди спеціалістів, діагностика емоційної та мовленнєвої сфери, показників здоров'я, рівня розвитку пізнавальної активності, індивідуальні та групові консультації батьків зі спеціалістами тощо);

– організація психолого-педагогічної просвіти батьків (тематичні загальношкільні збори, система батьківських лекторіїв);

–робота психологічної служби школи (заняття з елементами тренінгу, поради та рекомендації практичного психолога, соціального педагога, логопеда, адміністрації, відкриті уроки, заняття та заходи, дні відкритих дверей);

–упровадження системи масових заходів з батьками, робота щодо організації спільної діяльності та відпочинку (проведення ярмарок, спільні походи на природу, екскурсії);

–організація освітнього процесу (робота батьківських комітетів, залучення батьків до проведення педагогічних рад та нарад, консультації адміністрації та психологічної служби школи)[2].

Врахування вищезгаданих чинників та особливостей сімей впливає на сфери просвітницької діяльності педагога, конкретизує його напрями роботи у кожному конкретному випадку, а тому їх вивчення постає однією з необхідних передумов ефективного педагогічного всеобучу батьків.

Багато вчених наполягали на необхідності взаємодії освітніх закладів з родинами. Так, В. Сухомлинський під шкільно-сімейним вихованням розумів спільну діяльність освітньої установи і сім'ї, розглядаючи їх як єдину систему, підкреслюючи важливість принципів безперервності та єдності виховання навчального закладу з сім'єю [1, с. 69].

Однак контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють, що тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду. Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що гармонійний розвиток особистості дитини можливий лише за умови успішної співпраці навчального закладу з родиною. Оскільки, виховуючись тільки в сім'ї, отримуючи любов і турботу з боку рідних, дитина не вступає в контакт з ровесниками. Якщо ж дитина позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, а, натомість, більшу частину часу проводить в освітньому закладі, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними. Тому, важливим постає процес поєднання виховання дитини в сім'ї з вихованням її у колективі ровесників у процесі взаємодоповнюючого, взаємозбагачуючого впливу сімейного і шкільного виховання [3, с. 113].

Беручи до уваги принципи співпраці, форми роботи з батьками та індивідуальні особливості сімей можна дійти висновків про важливість збалансованої просвітницької діяльності щодо кожного окремого випадку взаємодії родин з навчальним закладом та конкретизувати напрями роботи педагога відносно кожної сім'ї. Це сприятиме успішній та ефективній реалізації педагогічної просвіти батьків за короткий час та з отриманням позитивних емоцій від такої співпраці.

Список використаної літератури:

1. Демиденко Т. М. Шляхи підвищення педагогічної культури батьків у сучасних умовах. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. Частина I / Т. М. Демиденко. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – 2010. – Випуск 183. – С. 67-72.

2. Гриджук Н. О. Взаємодія школи і сім'ї як важлива складова формування особистості [Електронний ресурс] / Н. О. Гриджук // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Психологічні умови становлення особистості у сучасному суспільстві». – ЦДПУ ім. В. Винниченка. – Режим доступу до джерела: <https://www.cuspu.edu.ua/en/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6225-vzaye-modiya-shkoly-i-simy-i-yak-vazhlyva-skladova-formuvannya-osobystosti> – 20.02.2019.

3. Повалій Л. В. Співпраця школи і сім'ї з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Педагогічні та психологічні науки / Л. В. Повалій // Молодий вчений «Young Scientist». – Київ: Інститут проблем виховання АПН України. – 2014. – № 1 (04). – С. 110-113.

4. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля. Частина 2. Навчальний посібник / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 360 с. – Режим доступу до джерела: http://info-library.com/book/26_Pedagogika_ukrainskogo_doshkillya_Chastina_2.html

5. Терещенко Т. А. Сутність взаємодії школи та сім'ї у формуванні особистості учня / Т. А. Терещенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти / М-во освіти і науки України, Нац. пед. університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 16 (21). – С. 208-211.

Науковий керівник: д. пед. н., доцент Ніколаєску І. О.

А. Ю. Шендрик

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На початку ХІХ століття українські жінки, так само як і жінки в Європі, ще не мали права отримувати вищу освіту. Проте, з середини ХІХ століття на фоні загальних ліберальних змін постає так зване “жіноче питання”, яке полягало в переосмисленні ролі жінок і проявлялось в прагненнях останніх до особистої та економічної свободи, утвердження в суспільному житті. Активні жінки, в більшості із забезпечених та прогресивних сімей вищих кіл суспільства, все частіше прагнули до саморозвитку, науки, громадської діяльності тощо і необхідною умовою було наявність вищої освіти. Подібний стан спостерігався і в Російській імперії, до складу якої входила більша частина території сучасної України. Тож, розвиток вищої жіночої освіти на теренах України залежав саме від імперської влади. У 1860-х рр. жінки отримали право відвідувати лекції в університетах на правах вільних слухачок, що не давало ні ґрунтовної освіти, ні права працювати на державних посадах чи займатися науковою діяльністю. Через це доводилось виїжджати до європейських країн, де жінки мали змогу здобувати освіту нарівні з чоловіками. Російський уряд, занепокоївшись поширенням серед студенток іноземних університетів революційних поглядів, видав указ про обов'язкове повернення до Російської імперії. Очевидно, перед владою постало питання щодо вищої освіти жінок, яке можна було розв'язати двома шляхами: дозволити слухачкам відвідувати університети (яких на території України було три — в Києві, Харкові і Одесі), зробивши їх спільними для обох статей, або створити нові заклади окремо для жінок. Влада обрала другий шлях і, таким чином, були започатковані Вищі жіночі курси (ВЖК), які надавали освіту, наближену до університетської, але при цьому не гарантували ніяких прав, пов'язаних з вищою освітою. Фактично, це були громадські навчальні заклади, яким уряд відмовився надавати матеріальну чи будь-яку допомогу, але при цьому контролював їх діяльність. Організовувались курси спільними зусиллями самих жінок і прогресивних прибічників жіночої освіти, в основному професорів та представників інтелігенції.

Першим таким закладом на території України стали Київські вищі жіночі курси, які розпочали свою діяльність у 1878 р. Аналогічні спроби були також з боку професорського складу Харківського та Одеського університетів, проте дозволів на відкриття так і не було отримано. У перший рік на Київських ВЖК було створено два відділення: словесно-історичне та фізико-математичне, на які загалом вступило 324 курсистки. Викладачами курсів стали професори Київського університету, які читали лекції за вже напрацьованим матеріалом, тож сама якість викладу на ВЖК не була нижчою порівняно з університетом, що підтверджує і висока успішність курсисток. Особам, які закінчили вищі жіночі курси видавалися свідоцтва.

У 1886 р. вийшов наказ про призупинення набору до ВЖК, а після 1889 р. функціонували лише Санкт-Петербурзькі курси. Такий стан не влаштував на той час вже

сформований контингент учнівського та викладацького складу курсів, але чисельні спроби відновити їх діяльність не були успішними. Тоді активізуються громадські товариства жінок, які домагаються повернення практики публічних лекцій в університетах. Молоді жінки масово їхали на навчання до Петербургу, виїздили за кордон. Ось як писала в своїх споминах Катерина Антонович, художниця і громадська діячка: «Учитись дуже хотілось і я починала мріяти про поїздки на вищі курси до Петербургу чи за кордон, бо тоді ще жінкам не дозволявся вступ до університетів та інших високих шкіл. І думаєш, які щасливі теперішні дівчата, що можуть вступати до університетів» [3, 29]. Такий стан справ продовжувався близько 20 років, аж до 1905 р., коли відбулась Перша російська революція, загальним досягненням якої була більша демократизація суспільного життя та обмеження самодержавства. Тоді у 1906 р. відновили свою діяльність Київські ВЖК, а також розпочали свою діяльність ВЖК у Харкові і Одесі. Після 1905 р. також набувають поширення приватні вищі жіночі курси, серед яких Київські ВЖК А.В.Жекуліної, Київські вищі жіночі історико-філологічні курси професора М.Довнар-Запольського та інші [1, 291]. Крім традиційних історико-філологічного та фізико-математичного відділів на курсах тепер відкривались також юридичні, комерційні та медичні відділення. Після відновлення роботи курсів, кількість бажаючих навчатись зростала. Зоя Тулуб, яка вступила на перший курс у 1909 р, згадувала: «На наше слов'яно-руське відділення було прийнято близько 300 осіб, тому в тісному приміщенні курсів, які займали тоді два чотириповерхових корпуси був справжній натовп» [2, 244]. Найчастіше після закінчення курсів жінки працювали на освітній ниві, викладали в народних школах, гімназіях.

Отже, з розвитком суспільства освічена жінка перестала бути унікальним явищем і тепер вже значна кількість молодих дівчат хотіли отримати вищу освіту. В 1916 р. уряд Російської імперії дозволив університетам прийом жінок на вільні вакансії, приблизно тоді ж випускниці курсів були зрівняні в правах до студентів. ВЖК як окремий вид закладів освіти продовжували свою діяльність до створення СРСР, після чого жінки отримали право вступати до реформованих, тепер вже радянських, університетів.

Отже, розвиток вищої жіночої освіти на теренах України був зумовлений зростаючою потребою жінок в економічній незалежності, поширенням ліберальних поглядів в суспільстві. Однак, вища жіноча освіта так і не отримала великого поширення через утиски влади, складні політичні та економічні умови.

Список використаних джерел:

1. Драч О. О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. [Текст]: монографія / О.О. Драч; науковий редактор проф. В.В. Калініченко; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: „Вертикаль“, ПП Кандич С.Г., 2011. – 532с.
2. Зинаида Тулуб. Моя жизнь / [сост. Б. В. Клименко; вступ ст.: Б. Клименко, С. Тулуб]. — К.: Київ; Париж; Дакар, 2012. — 432 с.
3. Антонович К. З моїх споминів. Ч 2 / Катерина Антонович ; Укр. Вільна Акад. Наук. — Вінніпег : Накладом Укр. Вільної Акад. Наук, 1966. — 80 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Лещенко І. Т.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ БУЛІНГУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність теми. На сьогоднішній день надзвичайно гостро постає проблема булінгу у міжособистісних стосунках учнівської молоді. Особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших, коли в ситуацію прояву агресії поступово «включається» весь учнівський колектив.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що більшість науковців погоджуються з тим, що булінг виявляється не тільки в фізичній агресії, а й у вербальній : обзивання, поширення чуток, соціальне відторгнення та ізоляція.

Першим визначення цього поняття запропонував Д. Ольвеус, який написав: «Булінг – ситуація, в якій учень неодноразово піддається негативним діям з боку одного чи кількох інших учнів». Також він зазначив, що агресія є настільки ж стабільною, як і, наприклад, інтелект, протягом значного періоду [3].

Грунтовніше проблему насильства, і третирування одних учнів іншими у тому ж числі, висвітлили зарубіжні вчені, зокрема І. Бердишев, І. Кон, Х. Лейманн, Д. Лейн, К. Лоренц, Д. Ольвеус та ін. Вітчизняні наукові роботи з означеної проблеми, нажаль, мають переважно загальний характер. Так, проблеми шкільного насильства з точки зору соціології висвітлено у роботі О. Ожйової; психологічні особливості вивчали О. Дроздов, О. Хархан, І. Бердишев, Р. Ахмедбекова, О. Смірнова та ін.; розробку соціально- педагогічних аспектів вирішення згаданої проблеми здійснювали В. Ролінський, І. Хозраткулова, А. Чернякова та ін. Проте не дослідженими на сьогодні залишаються навіть певні теоретико-методологічні основи цього явища, його причини й наслідки.

Тому **мета статті** – окреслення різних видів шкільного булінгу.

Аналіз ряду наукових джерел [1-4] дозволив нам виділити такі форми шкільного булінгу як: фізичний, психологічний, соціальний, сексуальний та кібербулінг. Ми вирішили також виділити характерні прояви кожної із означених форм й представляємо це у вигляді таблиці 1.

Таким чином, ми визначили характерні прояви різних видів шкільного булінгу, які можуть стати відповідними орієнтирами для діагностики цього явища у конкретному середовищі закладу середньої освіти. Тому перспективами наших подальших наукових розвідок вбачаємо розробку необхідного діагностичного інструментарію та апробацію його в умовах закладу середньої освіти.

Таблиця 1

Види шкільного булінгу та його характерні прояви

Вид	Характерні прояви
Фізичний булінг	Побиття старшокласника або штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу, особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя
Психологічний булінг	Словесні образи, погрози, ворожі насміхання або жарти, принизливі обзивання, використання прізвиськ, жорстока критика, висміювання, агресивні зауваження, записки з погрозами застосування насилля, поширення неправдивих обвинувачень, ворожих чуток та пліток
Соціальний булінг	Проявляється в систематичному приниженні почуття гідності потерпілого шляхом ігнорування, ізоляції, уникнення, соціальному виключенні, відмові від спілкування, маніпуляціях, залякуванні, шантажі, поширенні записок, пліток або написів про жертву так, щоб вона це помітила
Кібербулінг	Новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів та гаджетів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко, Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості. *Шлях освіти*. 2012. № 2. С. 12-16.
2. Olweus D. *Bullying at school Blackwell Publ.* 2013. 215 p. URL : [http:// books.google.com.ua](http://books.google.com.ua)
3. Besag V. E. *Bullies and Victims in Schools Milton Keynes : Open University Press, 1989.*
4. Dancanson N. *Sexual Bullying: Gender Conflict and Pupil Culture in Secondary Schools. Routledge, 2009. 177 p.*

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л.З.

Є. В. Гура

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ

Актуальність дослідження. Нині, як ніколи раніше, високодуховна людина – є цінною для людства в цілому, тому формування таких цінностей стає першочерговим завданням освіти, вищої освіти, зокрема. Студентський вік вважається найкращим періодом розвитку та самовдосконалення особистості, коли вона оволодіває професійними знаннями, вміннями, формує власну систему цінностей. Майбутні соціальні працівники і соціальні педагоги в процесі професійної підготовки готуються до роботи з різними категоріями населення. Пріоритетними принципами діяльності соціального працівника визначено: гуманізм, людиноцентризм, права людини, соціальна справедливість; найважливішою основою їх майбутньої діяльності є – духовні цінності (життя, любові, щастя, свобода вибору, справедливість та ін. Студенти спеціальності «Соціальна робота/соціальна педагогіка» готуються надавати соціальну допомогу, соціальну підтримку, соціальні послуги різним категоріям населення; сприяти соціалізації, соціальному вихованню дітей та молоді. Зазначене актуалізує проблему набуття, формування духовних цінностей студентів та спонукає до створення умов освоєння ними системою цінностей у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням питань, пов'язаних із духовними цінностями займалися такі науковці, як: О. Лучанінова, Н. Полтавська, І. Сіданіч, С. Щербина. Так, дослідник О. Васильченко виділяє чотири підходи до вивчення цінностей соціальної роботи науковцями: соціокультурний підхід (М. Вебер, Л. Коган, П. Сорокін та ін.); ціннісний підхід (Ю. Вишневський, Д. Леонтєв, У. Томас та ін.). У дослідженнях І. Беха, І. Звереві, М. Лукашевича, І. Миговича, С. Толстоухової обґрунтовано науково-філософські позиції до соціальної роботи. Питання духовно-моральних цінностей соціальної роботи розглядали (В. Бочарова, В. Фірсов, Є. Холостова та ін.). Вивчаючи цінності соціальної роботи науковці визначають їх як: «переконавання соціальних працівників», «набір критеріїв для прийняття рішень». Дослідниця Л. Тюптя визначає перелік цінностей соціальної роботи серед яких виділяє: «повагу до конфіденційності у взаєминах із клієнтом, прагнення до соціальних змін, повага до індивідуальних і групових відмінностей, прагнення до соціальної справедливості» та ін.) [8]. Дослідниця Ш. Рамон наголошує на цінностях: «наснаження - необхідність працювати з клієнтами використовуючи власні здатності»; «насамперед – людина»; «повага до особистості»; «право на визначення»; «право на залежність» [5]. Дослідниця О. Васильченко серед цінностей виділяє «визнання самоцінності клієнта, не осудливе ставлення, права клієнта на самовизначення, повага, довіра, віра в людину та ін.» [1].

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей соціально-педагогічної роботи щодо формування духовних цінностей.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення.

Духовні цінності – це своєрідний духовний капітал людства, накопичений за тисячоліття, який не тільки не знецінюється, але, і як правило, зростає [10].

Процес оволодіння духовними цінностями важливий і безперервний, який потребує чимало зусиль, як від студента, так і від його оточення, особливий вплив на молодь в даному періоді життя має заклад в якому вона навчається. Він виступає як своєрідний осередок впливу на духовність студента, у ньому відбувається процес залучення молоді до загальнолюдських моральних та естетичних цінностей, таких як добро, краса, істина, любов, гармонія, духовність [3].

Тому, для ефективного впливу на студента, з'являється необхідність перегляду змісту технологій, що використовують в соціально-педагогічній роботі з формування духовних цінностей.

На думку О. Коломієць, у студентів ЗВО технологія формування духовної культури це спеціально організований, цілеспрямований, динамічний, інноваційний процес, що забезпечує і стимулює духовно-пізнавальну діяльність студентів. Цей процес спрямований на вироблення системи знань про культурно-духовні цінності, що формують діалектичне та гнучке світорозуміння; ціннісних орієнтацій на ідеали культури та традиції свого народу; моральних норм суспільства, духовності, емоційної культури, вольової саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання; умінь і навичок культуро-творчої діяльності та духовної практики [2].

Як ми вже зазначали, студентський вік є періодом найбільш інтенсивного формування особистості, розвитку професійного мислення й самоствердження, надзвичайно актуальним є питання включення духовно-морального виховання в систему навчально-виховної роботи ЗВО [6].

Тому, важливо вчасно сприяти професійному формуванню студентами, як майбутнім спеціалістами, таких духовних цінностей соціально-педагогічної роботи як: добро, любов, свобода, чесність, братерство, праця, гуманність, солідарність, готовність особистості пожертвувати своїми благами заради благополуччя інших, добробуту, любов до батьківщини та ін. [8].

Також треба зазначити, що формування духовних цінностей являє собою єдність двох процесів – спонтанного духовного становлення людини та цілеспрямованого, сталого процесу створення умов для опанування та привласнення духовних цінностей[4].

Ми проаналізували думки різних авторів (О. Лучанінова, Н.А. Полтавська, С.Ю. Тряпціна, С.М. Щербина) та дійшли висновку, що для цілеспрямованого розвитку студента важливу роль відіграють різні методи і технології розвитку духовності. Ними можуть бути[3, 4,7,10]:

- волонтерство(дозволяє розширити діапазон набуття духовних цінностей (любові до людини, цінування її життя, підтримки) за рахунок проведення благодійних акцій, тренінгів, зборів коштів для людей, які цього потребують).

- соціальне виховання, соціальне навчання(соціальне виховання як процес прилучення до світових духовно-моральних цінностей. Основним механізмом розвитку соціальних здібностей (навичок, умінь, звичок реалізувати соціальні потреби) є соціальне навчання, що організовується як процес прилучення до соціального досвіду).

- саморозвиток(технологія саморозвиваючого навчання (Г. Селевко) саморозвиток включає всі способи самостійного духовного розвитку студентів, наприклад, читання духовних творів, написання творів самостійно, участь в благодійних програмах, самозбагачення власного духовного світу).

- соціокультурні технології (технології які направлені на збереження і відтворення культурно-історичної спадщини та на вивчені культурних процесів в суспільстві. Завдяки цій технології людина може заглибитись в культурну спадщину народу і збагатити свій внутрішній світ. Такими соціокультурними технологіями впливу на розвиток духовності можна вважати: вплив мистецтва на свідомість людини, вплив музики, поезії, оповідань, народної мудрості і т. ін).

- активні форми та методи (ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо), які надають студентам змогу предметно, безпосередньо й емоційно бути в ситуації морального вибору та моральною пошуку).

• виховної роботи в межах виховної системи закладу (це робота ради з виховної роботи, заступників із виховної роботи, студентські ради, самодіяльні колективи, загін волонтерів, клуби за інтересами тощо). Також виховний вплив викладача на студентів через настанови, нагадування, попередження, переконання, пораду, прохання, похвалу (схвалення), оцінювання й спонуки.

Висновки. Таким чином, технології формування духовних цінностей студентів - це динамічний та інноваційний процес який вимагає значної уваги з боку держави та суспільства. Для розвитку духовного потенціалу зараз починають створюватись всі умови, впроваджуються нові технології для подальшого сталого розвитку духовних надбань. Студенти можуть збагачуватись на лекціях, диспутах, бесідах, також саморозвиватись, брати участь в різних іграх та змаганнях з даної тематики і розвивати свою духовність у процесі волонтерської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Васильченко О. Професійні цінності соціальної роботи: соціокультурний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Вип.3.2013.С.84-89.
2. Коломієць О. Б. Формування духовної культури майбутнього фахівця в соціокультурних умовах сьогодення. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/120.pdf>
3. Лучанінова О. П. Духовна культура студентів вищих навчальних закладів в умовах соціально-гуманітарної кризи. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.* Вип. 2. 2015. С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2015_2_3
4. Полтавська Н.А. Формування духовних цінностей старшокласників засобами мистецтва. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09pnaszrn.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
5. Сарри Р. Отбор студентов и обучение их социальной работе. *За пределами ухода в сообществе: Опыт нормализации и интеграции.* Киев. Амстердам: Ассоциация психиатров Украины, 1996. С. 59–69.
6. Сіданіч І.Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2552/1/Sidanich%20I.L..pdf>
7. Тряпицина С. Ю. Менеджмент в образовании : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры .Москва: Издательство Юрайт, 2018. 413 с. URL: https://stud.com.ua/86960/menedzhment/tehnologizatsiya_osviti
8. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота. Теорія і практика. Київ: ВМУПОЛ «Україна», 2004. 408 с. URL: https://pidruchniki.com/12461220/sotsiologiya/profesiyni_tsinnosti_sotsialnoyi_robot
9. Чаїдзе А. Духовний світ особистості та духовні цінності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Херсон, 2014. С. 83 - 86. С. 85. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=vknup_2014_1_26.
10. Щербина С. М. Духовний розвиток та формування духовної культури особистості – найважливіші завдання сучасної освіти. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pfto_2016_50_38.pdf

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Майборода Г. Я.

А. В. Дудар

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ СУЧАСНИХ МОЛОДИХ СІМЕЙ

На сьогодні дослідження сім'ї в Україні та практична робота зі сім'єю є доволі популярним напрямком соціальної роботи. Зростають як кількісно, так і якісно установи та організації, що займаються проблемами сім'ї на державному рівні.

Разом із тим сучасна сім'я переживає складний етап своєї еволюції - перехід від традиційної моделі до нової. З кожним роком збільшується кількість цивільних шлюбів, де панівне положення займають молоді пари. Скорочується кількість укладених шлюбів і зростає кількість дітей, народжених поза шлюбом. Достатньо великою залишається кількість

сімей (майже 70% від загального числа), де розірваний шлюб, але є діти. Лише 67% сучасних сімей становлять прості сім'ї, що складаються з подружньої пари з дітьми або без них. Істотно змінюються роль сім'ї та види сімейних відносин; іншими стають система влади і підпорядкування в сімейному житті, ролі і функціональна залежність подружжя, становище дітей. Серед інших сімейних проблем слід зазначити: погіршення дитячо-батьківських взаємин; загострення суперечностей між партнерами в орієнтації сім'ї на демократичний (з боку жінок) або патріархальний (з боку чоловіків) розвиток та дисфункціональний розвиток сім'ї [1, с. 67].

Тому актуальним залишається питання дослідження сучасного стану молодих сімей і визначення їх основних проблем і потреб із метою покращення соціальної роботи із таким сім'ями, що і стало **метою** нашої статті.

Для вивчення ситуації в сім'ї та виявленні на цій основі оптимальних напрямків роботи з нею нами було опитано 10 молодих сімей м. Черкаси.

Більшість молодих сімей, які проживають у м. Черкаси, живуть з батьками чоловіка (40,2%) або з батьками дружини (16,1%). Окремо від батьків живуть 43,7%. Ці сім'ї мають хороші відносини з батьками (50,7%), непогані (23,4%), погані з батьками чоловіка (25,9%).

Сучасну молоду сім'ю найбільше турбують такі питання, як: підготовка до народження та виховання дитини та її освіта (36,5 %), придбання власного житла (40%), працевлаштування одного із подружжя (11,3%), економічні негаразди нашої держави (8,7%).

За результатами опитування лише 22,7% молодих сімей задовольняє їх матеріальний стан, 37% - частково задовольняє і 40,3% - не задовольняє.

За отриманими даними виявлено, що у молодих сімей найбільше проблем виникає з матеріальних, житлових питань та відносин з батьками (58%), матеріальної залежності від батьків (29,4%), чоловік мало часу приділяє дружині (8%). Ніяких проблем не виникає лише у 4,6% сімей.

У наш час у відносинах між молодим подружжям найбільш важливими є: кохання та дитина (8,3%); взаєморозуміння, повага, довіра (41,7%); взаєморозуміння та підтримка (16,7%); взаєморозуміння (33,3%).

На думку опитаних, більшість розлучень серед сімей виникають через зраду, матеріальні проблеми (41,7%); матеріальну нестачу та відсутність взаєморозуміння (28,1%); недовіру, збайдужіння в почуттях (30,2%). Складовими щасливого шлюбу для них є взаєморозуміння серед подружжя (57%); гармонія в сексуальних стосунках та подружня вірність (22%); матеріальне благополуччя (33,3%).

Для вирішення своїх проблем та покращення життя своєї сім'ї молоді сім'ї хотіли б скористатися порадами таких спеціалістів: сімейного психолога (58,3%), юриста (29,4%), педіатра та економіста (9,6%), консультації не потрібні (2,7%).

Отже, у сучасних молодих сімей існує велика кількість проблем, які необхідно вирішувати. Для цього необхідна ефективна державна політика, щодо розвитку сім'ї, цілеспрямована діяльність центрів і служб, які мають займатися проблемами молодих сімей та підготовкою їх до народження й виховання дітей у сучасних умовах життєдіяльності. Для досягнення своїх цілей соціальна робота з молодими сім'ями повинна бути ретельно продумана, обґрунтована та спиратися на програму, у якій закладено зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи.

Список використаних джерел:

1. Алєшина Ю.Е. Цикл розвитку сем'ї: Исследования и проблемы. *Вестник МГУ. Психология*. Сер 14., 2018. № 2. с. 60-72.

Науковий керівник: д. пед. н., професор Лещинський О.П.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Нині Україна переживає часи політичної й економічної нестабільності на фоні яких особливої актуальності набуває проблема профілактики домашнього насильства над дітьми. Адже насилля завжди спричиняє серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини; нерідко становить загрозу її життю або навіть призводить смерті. Воно формує соціально дезадаптованих, невпевнених у собі особистостей, неготових до активної суспільно-корисної діяльності й породжує нову жорстокість у різних її проявах. Крім того це явище залишається надзвичайно прихованим у суспільстві й включає різні види поведінки батьків, опікунів чи інших родичів, учителів, вихователів, будь-яких осіб, які є старшими й сильнішими і, як правило, не усвідомлюють всієї шкоди своїх дій.

Проблеми профілактики та подолання наслідків домашнього насильства вивчали суспільні діячі, юристи, психологи, педагоги і соціальні працівники: М. Асанова, К. Бабенко, Т. Василькова, Л. Войтова, І. Грабська, І. Зверева, Т. Журавель, Н. Коробченко, Г. Лактіонова, К. Левченко, Н. Максимова О. Мурашкевич, В. Нікітіна, В. Оржеховська, Н. Осухова, О. Сафронова, О. Сидоренко, О. Черепанова, С. Хлебик та інші.

Проте на сьогодні відсутня чітка концепція ефективної профілактики насильства у підлітковому середовищі, несистематичною є соціальна робота у цьому напрямі, недостатньо розкрито зміст, форми і методи такої роботи. Тому **мета статті** – полягає у теоретичному обґрунтуванні ефективності впливу соціально-педагогічної роботи з профілактики домашнього насильства щодо дітей підліткового віку.

Дослідниця Т. Журавель розглядає профілактику насильства щодо дітей як різновид соціально-педагогічної діяльності, яка здійснюється уповноваженими структурами і спрямований на попередження, усунення та подолання чинників ризику виникнення насильства. Також звертає увагу на раннє виявлення проявів насильства та необхідність організації системи заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка постраждала від насильства, а також на роботу із агресором з метою недопущення повторних випадків насильства [1, с.199].

Соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства щодо дітей підліткового віку має такі форми:

- первинна (як загальна просвіта дітей з цього явища: що воно таке, чому воно є поганим і неприйнятним);
- вторинна (де зафіксовано, чи постерігається домашнє насильство над дітьми, членами родини, домашніми тваринами. Це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за домашнє насильство над дітьми);
- третинна (з тими, хто постраждав від домашнього насильства з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таку дію – як соціальне навчання і контроль, що є умовою збереження сім'ї, залишення батьківських прав тощо).

Сьогодні проблема домашнього насильства залишається достатньо поширеною хоча й прихованою в Україні. Так за офіційними даними у 2017 році було близько 150 тис. таких звернень до органів Національної поліції України, хоча за оцінками дослідників за допомогою зазвичай звертається не більше 10% постраждалих [3, с. 12].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вказується, що домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, а також погрози вчинення таких діянь. Стаття 1 цього Закону чітко визначає

чотири форми домашнього насильства серед яких: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне [2]. Так, будь-який вид насильства щодо дітей веде до найрізноманітніших наслідків, але поєднує їх одне – збитки здоров'ю дитини, перешкоджання її оптимальному розвитку чи небезпеку для її життя (рис.1.1.)

Рис. 1.1. Наслідки домашнього насильства

За для ефективного попередження насильства щодо дитини, важливо розуміти його природу та причини виникнення.

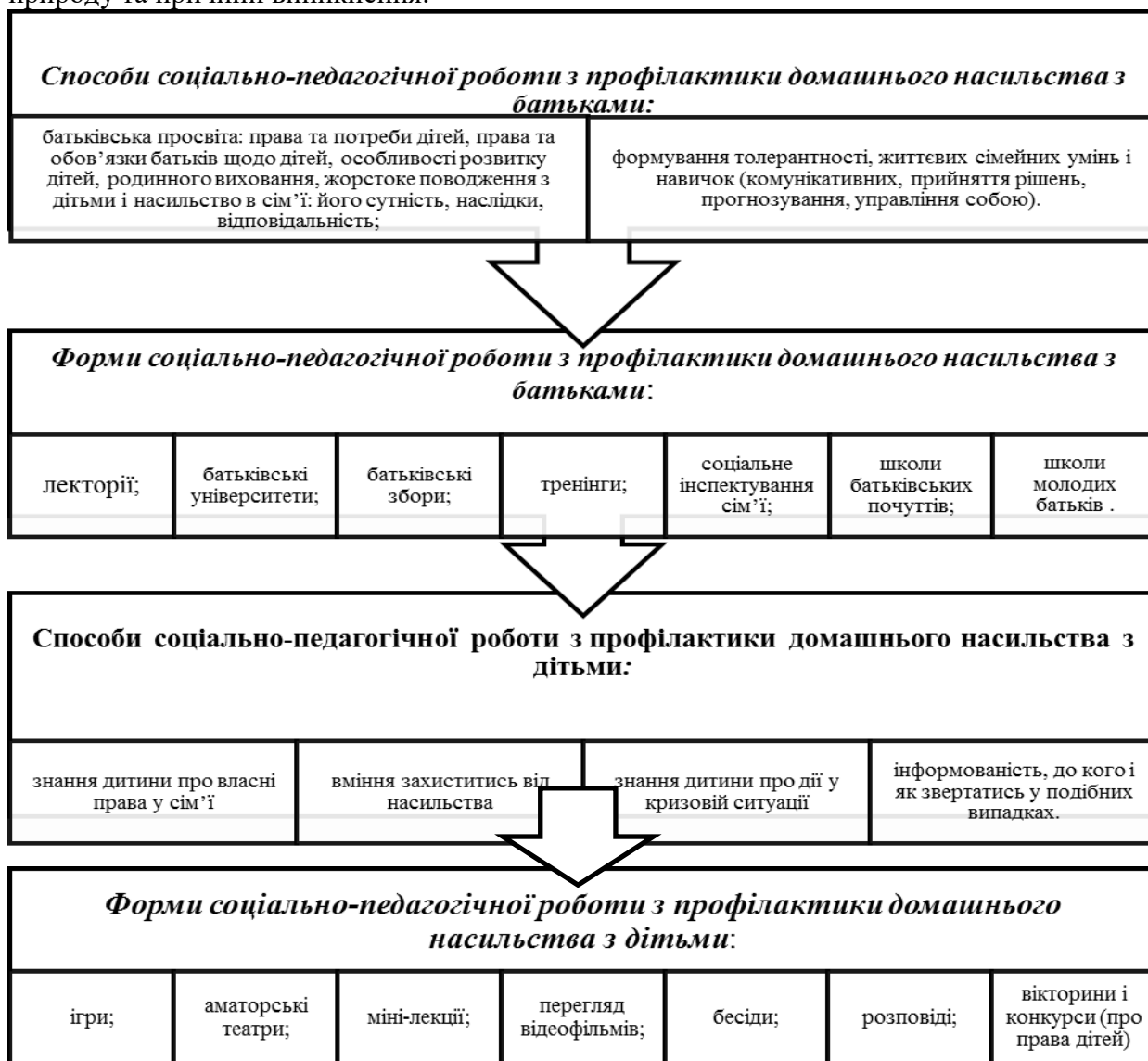

Рис. 1.2. Способи соціально-педагогічної роботи з профілактики домашнього насильства

Серед причин виникнення насильства над дітьми в сім'ї науковці С. Буров, Ю. Онишко, Л. Смилова та М. Ясиновська виділяють наступні: безробіття або низька матеріальна забезпеченість, алкоголізм одного чи обох батьків, самотність або невдалий шлюб, серйозні житлові труднощі, підсилюють напруженість, озлобленість батьків або розчарованість життєвою ситуацією, фізична або психічна перевтома; егоїзм батьків, їх прагнення до розваг; відсутність прив'язаності до дитини, надмірна вимогливість, народження другої дитини, велика кількість дітей, небажане народження дитини (наприклад, як привід і примус до шлюбу), народження дитини з фізичними та психічними вадами, своєрідна поведінка дитини і т. ін. [4, с. 70 – 76].

У своїй діяльності соціальний педагог може використовувати різноманітні соціально-педагогічні способи з соціальної профілактики домашнього насильства.

На нашу думку, соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства з батьками та дітьми складається з нижче перерахованих способів (рис. 1.2.).

Отже, соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства над дітьми підліткового віку потребує від фахівців високого рівня кваліфікації. Соціально-педагогічну роботу треба здійснювати за такими напрямками: дослідження, з метою висвітлення та документування насильства, його природи, джерел, контексту, виправдання, обсягу та інше; дія або інтервенція з метою знищення коренів насильства, його профілактики та сприяння в побудові нової моралі. Знаючи причини насильства в родині, чинники, які призводять до виникнення домашнього насильства стосовно дітей з боку батьків, соціальний педагог зможе попередити насильство над дитиною.

Список використаної літератури:

1. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. *Соціальна педагогіка : навч. посібник* / За заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. Київ: Академвидав, 2013. С. 197–209.

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: від 07.12.2017 № 2229-VIII / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2017. 3 с.

3. Левченко К.Б. Чи може Україна стати вільною від тілесних покарань дітей. *Безпека життєдіяльності*. 2007. №9. С. 11-19

4. Методичні матеріали для працівників освіти / авт.-упоряд.: С. Буров, Ю. Онишко, Л. Смилова, М. Ясиновська. Київ: Вид. дім „КАЛИТА“, 2007. С. 70 – 76

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л. З.

А. В. Іщенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КОМПОНЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА СТУДЕНТІВ

Сучасний розвиток суспільства в Україні характеризується перетворенням стереотипів репродуктивної поведінки, зміною зразків стосунків сім'ї. Проте, сім'я залишається вагомим інститутом соціалізації особистості. У ній створюються перші уявлення дитини щодо ролей, які повинні виконувати чоловік чи жінка, батько чи матір. Батьківство є відповідальним та усвідомленим тоді, коли материнська і батьківська любов, піклування є запорукою та основною умовою психічного, духовно та фізичного розвитку дитини. Адже, самопочуття дитини характеризується задоволенням найголовніших сімейних потреб: любові та довіри, самостійності, самоствердження та визнання.

Дослідженню підготовки молоді до виконання ролей батька/матері присвячено велику кількість робіт, як вітчизняних так і зарубіжних учених. У наукових дослідженнях Л. Бунінох, Т. Веретенко, Е. Ейдемиллера, Р. Овчарової, В. Сатир, І. Томаржевської, Н. Шевченко визначено певні особливості усвідомленого батьківства. Проте, ще й досі недостатньо чітко окресленими залишаються складові та компоненти процесу формування усвідомленого батьківства молоді.

Тому, **мета статті** – виділення компонентів та критеріїв процесу формування усвідомленого батьківства студентів.

Батьківство – соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства [1].

Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків чи осіб, які їх замінюють, між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Усвідомлене батьківство включає в себе складові та компоненти батьківства і передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

Таким чином, батьківство є явищем, яке включає багато компонентів серед яких вчені виділяють: ціннісні орієнтації, батьківські установки та очікування, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання (авторитарний, ліберальний, демократичний). Причому кожен з названих компонентів має ще три важливі складові: когнітивну, емоційну та поведінкову [2].

Формування усвідомленого батьківства у кожної людини, напевно, відбувається із раннього дитинства двома основними шляхами. Перший шлях – це спонтанно, шляхом наслідування старших та завдяки природним біологічним інстинктам, які з'являються поступово в міру дорослішання організму. І другим – завдяки спеціально організованому навчанню й вихованню.

Хочемо особливо виділити важливість другого шляху. Так, дослідниця І. Томаржевська підкреслює необхідність роботи з формування навичок усвідомленого батьківства через дві основні потреби: потребу батьків у підтримці та потребу дітей у повноцінному розвитку. Автор також наголошує, що зміст формування навичок усвідомленого батьківства має виступати як система знань про виконання батьківської функції, культуру взаємин між батьком і матір'ю, про значення шлюбу та сім'ї [3].

Студенти – це та категорія молоді, яка вже спланувала певним чином своє майбутнє й знаходиться на шляху реалізації цих планів. Деякі із них створюють сім'ї й народжують дітей вже під час навчання у закладах вищої освіти. Тому вони вже мають певні рівні сформованості батьківських знань, умінь та ціннісних орієнтацій завдяки яким проявляється наявність їх відповідальності за свою сім'ю.

Отже, можемо виділити три основні компоненти усвідомленого батьківства студентів серед яких: ціннісний, когнітивний та поведінковий, критеріями яких відповідно є їх батьківські орієнтації та установки, батьківські знання та батьківська відповідальність. Кожен компонент усвідомленого батьківства у кожного конкретного студента відповідно має свій рівень сформованості: високий, достатній, середній чи низький (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти, критерії та рівні усвідомленого батьківства студентів ЗВО

Компоненти	Критерії	Рівні сформованості
Ціннісний	Батьківські орієнтації та установки	Високий
		Достатній
		Середній
		Низький
Когнітивний	Батьківські знання	Високий
		Достатній
		Середній
		Низький
Поведінковий	Батьківська відповідальність	Високий
		Достатній
		Середній
		Низький

Перспективами нашого подальшого дослідження є наповнення змісту цих компонентів, відповідно до критеріїв та залежно від рівня сформованості.

Список використаної літератури:

1. Олійник Л.М. Усвідомлене та відповідальне батьківство. URL: <https://dse.org.ua/archive/25/5.pdf>
2. Овчарова Р.В. Психологія родительства: учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений. Москва: Издательский центр "Академия", 2000. 368 с.
3. Томаржевська І. В. Теоретико-методологічний аналіз феномену усвідомленого батьківства. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14096/1/3.pdf>

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л.З.

К. В. Ковальова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Сирітство – це соціальне явище, що характеризує спосіб життя дітей, які залишилися без піклування батьків. Проте, також є діти, які мають батьків, але позбавлені батьківського піклування. За даними Державного комітету статистики України, у 2017 році загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець року становила 70240 осіб. Порівнюючи з попередніми роками, чисельність таких дітей зменшується. У 2016 році налічувалося 71178 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, тоді як у 2015 році – 73183. Слід зазначити, що це число лише приблизно відображає реалії життя, оскільки безпритульні діти, діти вулиць, діти, що перебувають у диспансерах, установах кримінально-виконавчої служби України – не враховані[1]. Проблема покращення соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, у зв'язку із військовими діями на Сході країни, погіршенням матеріального становища більшості населення, сімей, які мають дітей, набуває актуальності.

Нині в умовах проведення реформи в інтернатних закладах особливу важливість набуває соціальна робота з даною категорією дітей. Зміст діяльності з підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування полягає в захисті їх прав, соціальній реабілітації і адаптації, допомозі у працевлаштуванні, а також забезпеченні житлом, у реорганізації форм влаштування таких дітей.

Аналіз останніх джерел. Питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування розглянуто у працях: Г. Бевз, В. Кузьминського, А. Капської, І. Пеші, Н. Комарової, І. Трубавіної[2, 89-100]. Питання соціалізації дітей – сиріт та їх адаптації до існуючих умов життя розкрито в працях В. Абраменкової[3, 3-16], О.Безпалько[4], 102-104], О. Терновець[5, 4-10], В. Беха[6, 400] та ін.

Мета статті – аналіз результатів впровадження соціального проекту, спрямованого на розвиток у вихованців центру соціально-психологічної реабілітації культури поведінки.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося спільно з психологом і соціальним педагогом Центру соціально-психологічної реабілітації за використання методів прямого і опосередкованого спостережень за поведінкою дітей, їхніми відносинами в групі, бесідою, інтерв'ю, експертною оцінкою культури поведінки дітей працівниками закладу, порівнянням, узагальненням.

Результати дослідження. Дослідивши особливості дітей-вихованців Черкаського обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей, ми виділили основні питання щодо їхньої соціальної адаптації, на які варто звернути увагу. Скориставшись теоретичним аналізом наукових джерел, ми визначили, що серед певної кількості таких питань, можна виділити такі, як покращення культури поведінки та спілкування дітей. Проектна діяльність дає змогу розробити послідовні, цілеспрямовані дії, та визначити очікувані результати

роботи. Такий процес характеризувався чітко окресленими метою, завданнями, очікуваними результатами, задля розв'язання існуючих проблем у дітей; допомогти їм набути певних практичних навичок щодо соціальної адаптації.

Тому з метою сприяння соціальній адаптації дівчат – вихованок до умов Центру у травні-червні 2018 року нами створено і реалізовано соціальний проект «Школа леді». Цільовою групою проекту обрано дівчат-підлітків – вихованок Центру у кількості 7 осіб (віком від 10 до 15 років). До організації проекту та його реалізації залучилися фахівці Центру: соціальний педагог, директор, практичний психолог та волонтери.

Перш за все, необхідно було детально ознайомитися зі сучасними потребами і проблемами дівчаток – вихованок Черкаського обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей, щоб мати чітке уявлення про їхнє життя і надавати кваліфіковану допомогу в процесі реалізації проекту. Сучасними потребами і проблемами дівчат є відсутність досвіду догляду за собою та відсутність знань про етичну культуру поведінки.

На підготовчому етапі проекту було розроблено інформаційні та методичні матеріали для проведення заходів. Також було проведено систему заходів (інтерактивне заняття на тему «Етикет та етичні норми поведінки майбутньої леді» із застосуванням мультимедіа про правила поведінки леді за столом, в транспорті та школі, уроки перукарського мистецтва, інтерактивне заняття на тему «English for kids», майстер-клас по плетінню зачісок) щодо соціальної адаптації дівчат – вихованок цього Центру.

На підсумковому занятті було узагальнено результати проектувальної роботи за допомогою круглого столу на тему: «Обмін враженнями», де дівчатка – вихованки Черкаського обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей змогли розповісти про те, що їм вдалося досягти за термін реалізації проекту: 7 дівчаток вивчили та розширили знання про етичну культуру, моральні цінності та норми; стали більш толерантними до оточуючих; відчули необхідність поводити себе як леді (доглядати за своєю поведінкою, мовою та зовнішністю), оскільки – вони дівчата. Всі зрозуміли важливість володіння іноземною мовою, адже на даному етапі життя – це не навичка, а необхідність, проте за короткий термін навчання дівчатка вдалося опанувати певною частиною слів, які вживаються у спілкуванні.

Висновки. Аналізуючи результати проектувальної діяльності в Черкаському обласному центрі соціально-психологічної реабілітації дітей можна стверджувати, що впровадження проекту сприяло адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, завдяки розвитку у них культури поведінки та спілкування. Проект «Школа леді» можливо розширити шляхом залучення до нього спонсорів та інших зацікавлених осіб, а також завдяки співпраці з різними комерційними та некомерційними організаціями, установами та благодійними фондами. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вдосконаленні спеціальних методів і прийомів роботи з такою категорією дітей, з продовження набуття ними соціальних знань і навичок для покращення їх соціальної адаптації у сучасному соціумі.

Список використаних джерел:

1. Чисельність дітей, усиновлених у 2017 році (За даними Міністерства соціальної політики). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.02.2019).
2. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід: навч.-метод. посіб. / Л.С. Волинець, А.Й. Капська, Н.М. Комарова, І.В. Пеша, Г.М. Бевз, Л.В. Волинська, О.О. Яременко. Київ: Укр. ін-т соц. досліджень, 2010. С. 89 – 100.
3. Абраменкова В.В. Соціальна психологія дитинства в контексті розвитку відносин дитини в світі. Питання психології, 2002. №1. С. 3-16.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. С. 102-104.
5. Терновець О.М. Сирітство як соціальна проблема. Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2012. № 1. С. 4–10.
6. Бех В.П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія / за ред. В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 599 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Майборода Г.Я.

СТЕРЕОТИПИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЮНАЦТВА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Важливою особливістю гендерної соціалізації є поширення в суспільстві гендерних стереотипів, які закріплюють існуючі гендерні розбіжності і стають завадою до змін у сфері гендерних відносин між дівчатами та хлопцями. Оскільки мас-медіа в сучасних умовах формують громадську думку, то слід звернути увагу на стереотипи гендерної соціалізації юнацтва, які підтримуються і поширюються в інформаційному просторі.

Форми та методи профілактики гендерних стереотипів у мас-медіа на гендерну соціалізацію юнацтва представлено у працях С. Архипової, Г. Майбороди, Ю. Вороненко, М. Матвійчук.

Сучасні темпи накопичення інформації сприяють розвитку різних міфів, які потім формують стереотипне мислення, особливо, що стосується гендерної соціалізації.

Оскільки процес гендерної соціалізації має величезне значення не тільки для життя окремої особистості, але і для розвитку всього суспільства, то питання гендерних стереотипів у мас-медіа набуває надзвичайної актуальності.

Як зазначала Л. Орбан-Лембрик стереотип – відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта, формування якого спричинене недостатністю інформації, надмірною прив'язаністю до власного досвіду, некритичним сприйняттям відмінностей [1, с. 444].

Гендерні стереотипи поєднують у собі щонайменше чотири компоненти, які представлені на рис. 1. [2, с. 19].

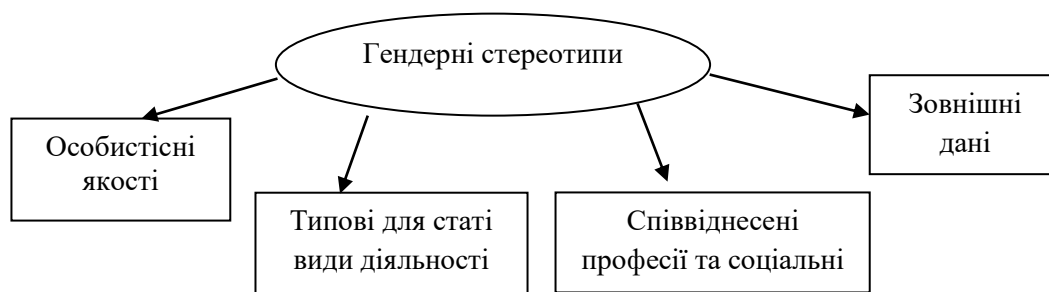

Рис. 1. Компоненти гендерних стереотипів

Вони можуть змінюватися залежно від соціальних, економічних чи політичних змін, але цей процес відбувається досить повільно. А тому вони водночас є досить стійкими та сильними, і сприймаються навіть тими групами індивідів відповідно до яких вони створені. Стереотипи засвоюються у ранньому віці, починаючи з дитинства і продовжують накопичуватися протягом життя, їх дуже важко позбутися та змінити їхнє значення та ставлення до них [3, с. 29].

Особливу роль у процесі гендерної соціалізації юнацтва відіграють ЗМІ. Серед них домінують за впливом на свідомість телебачення, кіно, Інтернет.

Стереотипи знайшли своє відображення у рекламі, тому, що вони не ламають традиційних розумінь гендера, які існують у суспільстві. Якщо реклама косметики – то обов'язково вродлива дівчина. Якщо прального порошку і миючих засобів – то уміла домогосподарка. Якщо горілки – то сильний духом чоловік. І жіночі, і чоловічі стереотипні образи мають по чотири втілення в рекламі, які представлені на рис. 1. 2. та 1. 3.[4].

Варто розглянути кожен з компонентів гендерних стереотипів під впливом мас-медіа.

Вважається, що статеві відмінності у професійній спрямованості помітні вже на ранніх етапах розвитку дітей. Дівчата більше ніж хлопці пристосовані до тонкої, але одноманітної, монотонної роботи. Чоловіки схильні до роботи з елементом ризику, нестрогої програми дій,

охопленням явища в цілому тощо. Тому відбувається своєрідний поділ праці за статтю: жінки – це робоча сила, а чоловіки – керівники. Відповідно для чоловіка-керівника його підлегли – це гвинтики, від яких залежить функціонування й успіх роботи підприємства. Жінка-шеф міркує інакше: чим кращими будуть відносини в її колективі, тим більше отримає задоволення від роботи людина. Ці моменти не є виграшними для жінок. Крім того, у жінок слабкіша установка на кар'єру, гірші стартові умови (рідше маєється досвід керівної роботи). Проте слід зазначити, що жінки у своїх стратегіях орієнтовані на компроміс, довіру тільки собі при високій пластичності, пристосованості до ситуації, натомість чоловіки схильні до лідерства, спираючись, в першу чергу, на вміння домінувати, ефективно використовувати інших людей для реалізації своїх цілей, що має свої негативні прояви [5].

Отже, жінки в рекламі виконують побутові ролі. У зв'язку із специфікою нашого молодого ринку, який пропонує в основному їжу, засоби гігієни та ліки, реклама звертається до жінки як до людини яка організовує сімейне споживання, а не заробляє гроші. Із загального обсягу телереклами («1+1», «Інтер», «ICTV») 43% припадає на рекламу, яка пропонує жінці засоби для догляду за собою (косметика, парфумерія, ліки), а решта 57% реклами пропонує жінці засоби для догляду за домом, дітьми, чоловіком [6].

Вважаємо, що це спричинено тим, що зображення жінки переважно в межах дому (локалізація – кухня, ванна, дитяча кімната) чи магазину при виконанні побутових, материнських і подружніх обов'язків (прання, приготування їжі, прибирання, догляд за дітьми іншими членами родини, купівля товарів щоденного вжитку тощо) зміцнюють у суспільній свідомості загалом та свідомості жінок зокрема стереотипні уявлення про приватну сферу і домашні обов'язки як винятково компетенцію жінки. Повсякденне життя віддзеркалює практичну їх дієвість: українські жінки й справді виконують абсолютну більшість побутової праці вдома.

Таким чином, можемо виділити загальні гендерні стереотипи, які нині існують в суспільстві.

1. Жінки відрізняються від чоловіків своїми низькими інтелектуальними здібностями, вони є нелогічними, дуже емоційними, не можуть ірраціонально мислити, і цим вони мають нижчу професійну здатність ніж чоловіки. Звідси – поширене уявлення про жінок як гірших працівників на відповідальних посадах і в інтелектуальних професіях. Так, часто чоловіки фігурують у рекламах автомобілів («Audi», «BMW», «Mercedes»).

2. Чоловіків позиціонують як сильних, не емоційних, не здатних до співчуття та співрозуміння особистостей. Хлопчикам змалку забороняють плакати говорячи «Ти ж хлопець! Солдат! Не плач тобі не можна». Як приклад – реклама горілки Козацька Рада, де розповідається про сильних чоловіків.

3. Жінки – це в першу чергу «берегині сімейного вогнища», тому вони в першу чергу мають потребу у створенні сім'ї та народженні дітей. А чоловікам в той же час це зовсім не потрібно. Тому жінка фігурує в рекламі підгузків «Pampers» та продукції «Наша Ряба», як мати і берегиня домашнього затишку [6, с. 158].

Рис. 2. Жіночі стереотипні образи у мас-медіа

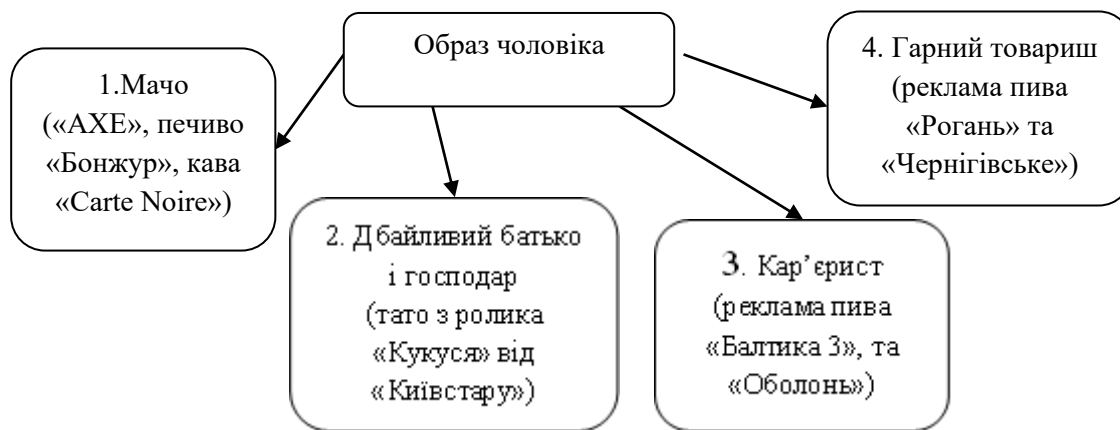

Рис. 3. Чоловічі стереотипні образи у мас-медіа

Ті чи інші потреби чоловіка й жінки обумовлені не природою, а суспільством. Для багатьох сучасних жінок шлюб і народження дитини є безумовною перешкодою для їх кар'єрних планів, тому у всьому світі зростає показник середнього віку материнства. І це та об'єктивна реальність, з якою приходиться рахуватися державам, плануючи свою демографічну політику [7, с. 252].

Результати нашого дослідження показують, що в мас-медіа дівчата і хлопці програють ролі, які відповідають стереотипам, притаманним їм у реальному житті. Під дією інформаційних чинників у масовій свідомості юнацтва укорінюються хибні переконання щодо гендерних позицій та ролей чоловіків і жінок.

Загалом, вирішення цієї складної та багатогранної проблеми потребує компетентного впровадження форм і методів попередження негативного впливу на гендерну соціалізацію юнацтва.

Список використаних джерел:

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.
2. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва: навч. посіб. / гол. ред. Будний Б.Є. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 174 с.
3. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва; 1998. 234 с. URL: <http://www.klex.ru/802> (дата звернення 04.03.2019)
4. Професійна спрямованість чоловіків та жінок. URL: http://www.dcz.gov.ua/mik/control/uk/publish/printable_article.jsessionid (дата звернення 04.03.2019)
5. Образ жінки у телерекламі. URL : <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N3/telemek-spaner.htm> (дата звернення 04.03.2019)
6. Фрейджер Р. Фэйдимен Д. Теории личности и личностный рост. Москва : ОЛМА ПРЕСС, 2004. 657 с. URL : http://royallib.com/book/freydger_robert/teorii_lichnosti_i_lichnostniy_r (дата звернення 04.03.2019)
7. Стереотипні образи жінки та чоловіка у рекламі. URL : <http://www.telekritika.ua/zakusilo/print/51985> (дата звернення 04.03.2019)

Науковий керівник: д. пед. н., професор Лещинський О. П.

Д. В. Кравченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КАНАДИ

Актуальність та доцільність дослідження. Становлення ринкових форм господарювання породило в українському суспільстві низку проблем – безробіття, малозабезпеченість, підвищення злочинності, кризу моральності значної частини населення. Їх вирішення є завданням держави. Відповідно до цього питання освіти в соціальній сфері

досить значиме. Сучасний стан соціальної роботи здійснює свій розвиток як результат пошуку науково-практичних аспектів, в процесі якого відбувається аналіз та характеристика закордонного досвіду.

Результати аналізу джерел з проблеми дослідження доводять, що у наявних на сьогодні в Україні науково-педагогічних працях немає комплексного ґрунтовного дослідження, яке б висвітлювало основні аспекти соціальної підготовки фахівців в університетах Канади, хоча таке дослідження було б доцільним та актуальним. Це, пояснюється довготривалими позиціями Канади у сфері підготовки кваліфікованих робітників з питань соціального захисту. Саме через це Канаду було обрано для вивчення проблеми підготовки фахівців соціальної роботи з метою використання досвіду Канади в практиці розбудови української освіти з питань соціального забезпечення. При цьому дуже важливо враховувати умови як соціального так і економічного характеру та національно-культурні особливості нашої країни. Важливою складовою розв'язання гострих соціальних проблем є професійна підготовка фахівців соціальної сфери, які б могли надавати кваліфіковану допомогу із адаптації, реабілітації та самореалізації особистості.

Аналіз наукових досліджень. Так як професійна підготовка фахівців соціальної роботи в Україні здійснюється недавно, тому доцільно використовувати досвід зарубіжних країн. Найбільш вдалим та змістовним працями з цього питання є роботи М. Річмонд, К. Шафер, Д. Латроуп, М. Пейн, Ф. Тернер, Д. Гепверт, Дж. Ларсен, М. Ротері, Р. Сібеон, Б. Муллалі, Л. Джонсон, Г. Спект, С. Мінучін.

Серед українських вчених питання теорії соціальної роботи розглядали М. Лукашевич, І. Мигович, В. Полтавець, Г. Попович, І. Грига. Досліджуючи питання професійної підготовки соціальних працівників в Україні, Н. Лавриченко, І. Курляк, О. Іванова та ін. аналізують питання загального реформування стану освіти, вдосконалення умов навчання, їх наукової та технічної бази; зміст соціально-педагогічної підготовки соціальних працівників на різних ступенях підготовки. Історичні аспекти освіти щодо професійної підготовки соціальних працівників, а також сучасного стану такої підготовки у країнах Північної Америки розглядали В. Поліщук, Н. Собак, Н. Гайдук та ін. Роль дистанційного навчання у процесі підготовки соціальних працівників у таких високорозвинених країнах як Великобританія та США, а також перспективи розвитку цієї форми навчання в Україні обґрунтували І. Козубовська, В. Сагарда, О. Пічкара, А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола, В. Тищенко.

Основна суперечність обраної проблеми дослідження полягає, з одного боку, у необхідності підготовки фахівців соціальної сфери, яка б за своїм змістом, формами, методами і засобами відповідала рівню світових вимог (як це є в країнах з високорозвинутою освітою, як Канада), а з іншого боку, – у низькому рівні матеріальної, технічної та теоретичної бази з підготовки соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Ставлячи за мету вивчити технології підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Канади, ми брали до уваги трактування педагогічної технології як сукупності психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір форм, методів, засобів, прийомів навчання. Аналіз змісту професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Канади дав змогу з'ясувати, що підготовка майбутніх фахівців до роботи здійснюється у процесі вивчення інваріантного і варіативного компонентів. Інваріантний компонент передбачає вивчення загальноосвітніх та базових професійних дисциплін і направлений на оволодіння знаннями з теорії і практики соціальної роботи, соціальної політики і служб соціального забезпечення, цінностей та етики соціальної роботи. Варіативний – полягає в специфічній підготовці фахівців соціальної сфери через самостійний вибір предметів вивчення. На основі аналізу законодавчих нормативних освітніх документів, наукового доробку з проблеми і практики професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Канади виявлено такі особливості досліджуваного процесу: – підготовка соціальних працівників здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, магістра і доктора соціальної роботи; – у процесі професійної підготовки майбутнім фахівцям пропонують обов'язкові й елективні курси, які спрямовані на теоретичну підготовку й

оволодіння технологіями роботи з різними категоріями населення. Це такі курси, як : “Теорія і практика роботи з клієнтами”, “Соціальна робота з іммігрантами та біженцями”, “Розуміння культури етнічних груп”, “Етносензитивна практика соціальної роботи”, “Соціальна робота з мультикультурними спільнотами”, “Мультикультуральні та багатогенераційні підходи до зміцнення людини у стані втрати та горя”, “Практика “наснаження” (стимулювання активності; формування вмінь відстоювати свої права, оволодіння технологіями самостійного вирішення проблем), “Практика у галузі мультикультурного психічного здоров’я” ; – у програмі підготовки бакалаврів соціальної роботи (в контексті їх підготовки до роботи з людьми) передбачено вивчення: соціальної політики; подій і процесів; діяльності соціальних служб і соціальних працівників з реалізації програм і проектів допомоги; проблем інтеграції громадян; – у процесі професійної підготовки магістрів значну увагу приділено науково-практичним аспектам їх підготовки до діяльності на різних рівнях; вивчення сфери менеджменту та технологій соціальної роботи; – програми післядипломної освіти соціальних працівників передбачають поглиблене вивчення різноманітних технологій соціальної роботи. З’ясовано роль і місце тренінгових програм; виявлено, що за змістом та цільовою спрямованістю вони поділяються на такі, що спрямовані на професійну підготовку майбутніх соціальних працівників; підготовку парапрофесіоналів, помічників і асистентів; підвищення кваліфікації персоналу урядових та неурядових організацій; вдосконалення професійної кваліфікації соціальних працівників та підготовку волонтерів для роботи. У процесі дослідження з’ясовано, що вагому роль у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи відіграє система практичного навчання. Особливістю професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах Канади є те, навчання здійснюється на теоретико-практичних засадах освіти. Провідне місце серед форм професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із категоріями клієнтів займають різні види практик. Так, на рівні бакалаврату майбутні соціальні працівники проходять такі види практик: генералістичну (ознайомлювальну); практичну діяльність у соціальних установах й агенціях під наглядом супервізора; самостійну практичну діяльність в соціальній службі з метою формування професійних компетенцій та вмінь і навичок. Особливої уваги з метою впровадження в українську практику професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах заслуговує досвід проведення практикумів-семінарів (які спрямовані на інтеграцію практичного навчання під час практики з поглибленим вивченням теоретичних курсів або окремих тем з актуальних проблем соціальної роботи). Практикуми-семінари зазвичай проводяться із залученням вчених і висококваліфікованих спеціалістів соціальної роботи.

Висновок. Таким чином можна стверджувати, що в Канаді процес підготовки соціальних працівників до роботи з різними категоріями клієнтів має різнорівневий характер, базується на теорії навчання впродовж життя і принципах системності, наступності, послідовності у реалізації змісту і технологій; характеризується підходом дисциплінарності і партнерськими взаєминами з соціальними установами. З’ясовано, що країнам притаманні спільні теоретичні засади професійної підготовки соціальних працівників до роботи, що зумовлено специфікою соціальної роботи, вимогами до компетентності фахівця та особистісними якостями фахівця (самоконтроль, емпатія, відсутність стереотипного та несправедливого ставлення до представників інших культур, толерантність, відсутність етнічних та расових упереджень тощо). У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників значну увагу приділено науково-практичним аспектам їх підготовки до роботи; оволодінню технологіями соціального “втручання” в життя і ситуацію досліджуваної категорії клієнтів; менеджменту соціальної роботи.

Список використаної літератури:

1. Доэл М. Введение в контекст практической подготовки будущих социальных работников: обзор ключевых тем. *Обучение практике социальной работы: Международный взгляд и перспективы*. Москва: Аспект Пресс, 1997. С.15-23
2. Ольхович О.В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис... кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2008. 24 с.

3. General Education Requirements Program Requirements, Washington University. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 14.06.2013: . – Загол. з екрану. – Мова англ.

4. Refugee and immigrant training program. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 14.06.2014: . – Загол. з екрану. – Мова англ.

Науковий керівник: Свириденко О. О.

Я. В. Крїт

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ’ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Тривала антитерористична операція на сході України зумовила виникнення надзвичайно складної ситуації в Україні, появу значної кількості внутрішньо переміщених осіб. Станом на 11 березня 2019 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 363 891 переселенець з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим. Поява внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – виклик для України та її соціальної політики, фахівців соціальних служб, адже чинна в державі система соціальної підтримки не передбачала роботи з такою групою клієнтів, а самі фахівці соціальної сфери не володіли методологічним інструментарієм та не мали належної підготовки.

Мета статті – дослідити особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Про актуальність проблематики соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами свідчать наукові праці та дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед сучасних вітчизняних вчених заслуговує на увагу праці О. Балакіревої, М. Ніколайчук, Г. Гудвін-Гілл, А. Акмалової.

Внутрішньо переміщеної особи – це особи котрі втрачають місце проживання у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни [2], це специфічна цільова група, якій притаманні різноманітні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища [3].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4].

Перед даною соціальною групою в Україні постає ряд гострих проблем. Першочерговою проблемою внутрішньо переміщених осіб є житло. Відповідно до Державної програми «Доступне житло» Черкаському регіональному управлінню Держмолодьжитло у 2018 році з державного бюджету було виділено 2 813 523 грн, що дало можливість забезпечити житлом сім родин внутрішньо переміщених осіб. Загальна черга даної категорії в Черкаській області складає близько 200 родин. На 2019 рік з державного бюджету для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб виділено 2 865 000 грн.

Також однією із головних проблем є працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. У зв’язку з цим протягом останніх років обласні центри зайнятості в Україні переформатували свою діяльність, спрямовуючи її на подолання тих викликів, які постали на сучасному ринку праці перед внутрішньо переміщеними особами. Відповідно до статті 24-1 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено наступні заходи щодо сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб: компенсація роботодавцям витрат на оплату праці

за працевлаштованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб; компенсація витрат на їх перепідготовку чи підвищення кваліфікації; компенсація фактичних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування та витрати для проходження медичного огляду для працевлаштування. Профінформаційні та профконсультаційні семінари центрів зайнятості спрямовані на розширення обізнаності ВПО реалій ринку праці та сприяють відпрацюванню навичок, які допомагають у працевлаштуванні.

Серед проблем молоді з числа переселенців можна виокремити наступні: низький рівень зацікавленості роботодавців у працівниках з відсутністю трудового стажу чи досвіду; важкість адаптації і великі очікування від роботи (завищені амбіції молоді відносно оплати праці й престижності професій не співвідносяться із пропозицією роботодавців); відсутність чіткої професійної визначеності; не знання своїх професійних схильностей. З метою вирішення цієї проблеми центри зайнятості створюють загальнодержавну систему підготовки та перепідготовки молоді та сприяють їх сертифікації [6].

Внутрішньо переміщені особи, покинувши своє постійне місце проживання зазнають фінансових проблем. З метою соціальної підтримки внутрішньо переміщених сімей відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» Департаменти соціальної політики в обласних державних адміністраціях надають щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. Допомога призначається сім'ям, виплачується одному з членів родини у таких розмірах: для осіб з інвалідністю I групи та дітей-інвалідів – 130% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб; для осіб з інвалідністю II групи – 115% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб; для осіб з інвалідністю III групи – прожитковий мінімум для непрацездатних осіб; для працездатних осіб – 442 гривні на одну людину.

17 січня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив підвищення розміру адресної допомоги (1000 гривень на місяць) для непрацездатних осіб (пенсіонери та діти). Також для всіх без винятку сімей вимушених переселенців збільшується граничний розмір загальної суми грошової допомоги – 3000 гривень на місяць, і 5000 гривень – для багатодітних сімей.

З 2014 року в Україні для вирішення проблемних питань внутрішньо переміщених осіб створено центри допомоги вимушеним переселенцям, до роботи в яких залучаються всі суб'єкти соціальної роботи, благодійні та громадські організації. У центрах переселенцям надається гуманітарна допомога у вигляді продуктових наборів, одягу та взуття, засоби гігієни, постільна білизна, ковдри, подушки, кухонний посуд та інше. Окрім того, для забезпечення невідкладної медико-психологічної допомоги функціонують психолого-консультативні та медичні пункти.

Висновки: Внутрішньо переміщені особи мають низку проблем, які не мають чіткого механізму їх вирішення. Вивчення реальної ситуації в Україні дозволяє стверджувати, що пріоритетним у соціальній роботі щодо внутрішньо переміщених осіб має стати їхня адаптація та соціально-економічна інтеграція, яка значною мірою залежить від низки об'єктивних чинників: наявності дієвого законодавства, інноваційних технологій, можливості їх впровадження та професіоналізму соціальних працівників. Але інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нове середовище залежить в більшій мірі не від отримання соціальних послуг та допомог, а від активізації кожної окремо взятої особи.

Список використаних джерел:

1. Акмалова А. А., Капицын В. М., Акмалова А. А. Социальная работа с мигрантами и беженцами. Москва, 2008. 220 с.
2. Гудвін-Гілл Г. С. Статус біженця в міжнародному праві. Москва, 1997. с. 314–315.
3. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Rehional'na ekonomika*. №37. С. 105–112.
4. Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

5. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-p>.

6. Солодько А. Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України. URL: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355

Науковий керівник: д. філос. н., професор Коломієць О. Г.

Т. В. Куценко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДЕЛІНКВЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Однією з найскладніших та найсуперечливіших проблем сучасного покоління є проблема антисоціальної поведінки дітей та підлітків. З кожним роком в Україні зростає рівень злочинності саме серед молоді.

Бажання самоствердитися, бути не схожими на інших змушують підлітків йти на необдумані вчинки, іншими словами проявляти делінкветну поведінку. У таких дітей виникають труднощі адаптації – проблеми пристосування до існуючих соціальних норм, тож вони обирають інший шлях. Зазвичай це злочинні компанії, вживання алкоголю, наркотичних речовин, ризик заради адреналіну та ін. На сьогодні делінкветність підлітків несе неабияку загрозу як їм так і суспільству загалом.

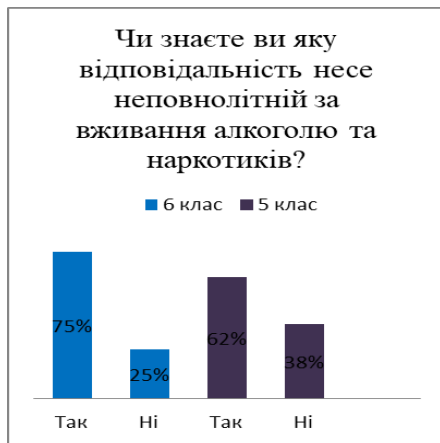
Соціально-педагогічні аспекти роботи з делінкветними підлітками розглядали: О. Кривонос [6], Л. Вольнова [3], В. Волканова [2], З. Шевців [6], М. Богомолва [1], К. Дуванська [5] та ін.

Мета статті: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічний аспект делінкветності підлітків молодшого шкільного віку.

Делінкветності молодших підлітків потребує детальнішого дослідження. Важливо вчасно діагностувати прояви делінкветності у цьому віці щоб попередити подальше руйнування моральних цінностей особистості та формування злочинної поведінки. Варто зазначити, що підлітковий період характеризується як складний та кризовий. Підліток часто не усвідомлює наслідки власної поведінки і не прагне до змін.

Для визначення наявності делінкветних проявів у молодших підлітків нами було проведено соціально-педагогічне дослідження на базі Хутірської загальноосвітньої школи I-III ступенів.

Із цією метою ми провели бесіди із соціальним педагогом, психологом, учителями школи та провели анкетування серед учнів 5-6 класів, скориставшись анкетною «Діти і протиправна поведінка». Загалом в експерименті приймали участь 50 осіб, а саме учні 5 класу у кількості 31 учень (12 хлопців та 19 дівчат), у 6-му – 19 учнів (10 хлопців та 9 дівчат). Всього було поставлено 12 запитань серед яких слід виокремити такі: « В чому, на вашу думку, основна причина, що спонукає дітей до протиправних дій? Чи вживали ви коли-небудь наркотики?» (жодна дитина з опитаних не вживала шкідливих речовин), «Яке ставлення у вас до крадіжок, алкоголю, наркотиків та проституції?», «Яку ви нестимете відповідальність за вживання алкоголю, наркотичних речовин?» і т.д. Саме ці питання допомогли нам якісно оцінити наявність делінкветних проявів у молодших підлітків. Результати по деяких питаннях ми подали нижче:

У результаті проведеного анкетування було виявлено, що 25% опитаних учнів у 6 класі та 38 % у 5 класі мають недостатню інформацію про відповідальність неповнолітніх за вживання алкоголю, тютюну та наркотиків; усі 100% знають про наслідки шкідливих звичок на дитячий організм; проте 47% учнів 5 класу та 64 % учнів 6 класу уже знають, що таке алкоголь і тютюн та їх дію на організм; 84% відповіли, що найбільшу кількість інформації про шкідливі звички та їх вплив отримують саме у школі.

Порівнявши результати учнів 5 – 6 класів, можемо стверджувати, що явних проявів делінквентної поведінки на цьому етапі не виявлено. І це напевно, є результатом впровадження та активної реалізації соціальним педагогом та психологом школи комплексних профілактичних заходів, що включають організацію дозвілля дітей, профілактичні тренінгові заняття, виховні години і т. ін. Також соціальний педагог працює з батьками занедбаних підлітків намагається привернути увагу батьків до проблем їхніх дітей.

Однак в обох класах є діти котрі можуть проявляти делінквентну поведінку, адже на це впливають такі виявлені у ході дослідження фактори як самотність (при чому в більшій мірі це стосується відсутності довірливих відносин з батьками); низька в деяких, або навпаки висока чи навіть завищена самооцінка дітей. Також має місце дезадаптація молодшого підлітка в шкільному середовищі, що проявляється низьким рівнем їх успішності і може призвести до делінквентної поведінки.

Отже певна профілактична робота спрямована на попередження делінквентних проявів у молодших підлітків не буде зайвою, а тому надалі плануємо розробити і впровадити ряд профілактичних заходів.

Список використаних джерел:

1. Богомоллова М. Ю. Особливості взаємодії соціальних інституцій у профілактиці делінквентної поведінки підлітків. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. Чернігів, 2014. Вип. 122. С. 24-27. URL: <http://nbuv.gov.ua/>;
2. Волканова В.В. Абетка соціального педагога / В. В. Волканова.— Х.:Вид.група «Основа», 2011.— 235с;
3. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 188 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11229/1/volnova.profilactica%20deviantnogo.2%20chastyna.PDF>;
4. Дуванська К. О. Передумови виникнення делінквентної поведінки в середовищі неповнолітніх. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2014. № 5(1). С. 157-163. URL: <http://nbuv.gov.ua/>;
5. Кривонос О. Б. Соціальна профілактика делінквентної поведінки підлітків. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 5. С. 190 – 198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_5_25.;
6. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / З. М Шевців. — К. : Центр учб. л-ри, 2012. — 246 с.

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л. З.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Актуальність. В Україні шостий рік триває війна. Через Антитерористичну операцію (АТО) і Операцію Об'єднаних сил (ООС) пройшли близько 300 тис. бійців силових структур України. Проблеми воїнів АТО та адаптації їх до мирного життя – це велика проблема українського суспільства і держави, які виявилися неготовими належним чином забезпечити успішну соціальну адаптацію бійців АТО до мирного життя. Маючи свій унікальний життєвий досвід, вони представляють собою таку категорію населення, яка потребує особливого підходу. Тому соціально-психологічна адаптація осіб, що побували в зоні бойових дій на сході країни, яка включає оцінку ймовірності збереження їх здоров'я і працездатності після впливу екстремальних факторів, нині є особливо актуальною в нашій країні.

Відповідно з'явилася досить велика кількість досліджень цієї проблематики. Н.А. Агаєв., О.Г. Скрипкін., А. Б. Дейко., О.В. Еверт, Ю.В. Кузнецов, Б.Д. Карвасарский І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В. Остапчук, В.В. Ткаченко та інші займалися питанням умов адаптації солдат до мирного життя. Завдяки їх дослідженням визначено. Що у структурі психічної патології серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях на сході країни, психогенні розлади досягають 70%, у офіцерів і прапорщиків цей показник дещо менший. У 15-20% військовослужбовців, які брали участь в АТО є хронічні посттравматичні стани, викликані стресом.

Тому **мета** статті: визначення соціально-психологічних проблем учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу. На думку військових психологів [1] бойові умови, в які потрапляють бійці Об'єднаних Сил під час виконань завдань, мають великий вплив на психічне здоров'я бійців. Інтенсивність переживання стресу військовим залежить від взаємодії двох основних чинників: тривалості і сили впливу бойових факторів на психіку військовослужбовця та від індивідуальних особливостей його реагування на вплив цих факторів.

Військовослужбовці можуть мати психологічні проблеми через так звані постстресові порушення. Так, дослідник І. О. Котеньов визначив стадії постстресових порушень: 1) травматичний стрес (від інциденту до 2 діб) 2) гострий стресовий розлад (від 2 діб до 4 тижнів); 3) посттравматичний стресовий розлад (більше 4 тижнів); 4) посттравматичний розлад особистості (від інциденту протягом наступного життя) [2].

Відповідно, особливості життя в умовах війни призводять до того, що соціальний стан індивіда після демобілізації характеризується кризою ідентичності, тобто усвідомлення людиною своєї приналежності до якої-небудь групи, що дозволяє йому визначити своє місце в соціокультурному просторі, свою роль і відповідну систему цінностей, норм і правил поведінки втратою цілісності і віри в свою соціальну роль. Це демонструється в порушенні здатності учасників війни проявити себе в складних соціальних взаємодіях, в яких відбувається самореалізація людської особистості. Багато з учасників бойових дій втратили інтерес до суспільного життя, знизилася їх активність при вирішенні власних життєвих проблем. Нерідко спостерігаються втрата здатності до співпереживання і потреби душевної близькості з іншими людьми. Майже половина опитаних військовослужбовців, які брали участь у бойових діях на Сході України, скаржаться на те, що їм важко знайти порозуміння у суспільстві, у власній сім'ї. Кожен четвертий учасник бойових дій заявив, що має труднощі при спілкуванні в трудовому колективі, а кожен другий змінював місце роботи по три-чотири рази. Після всього пережитого на війні учасники бойових дій мають такі разючі зміни в психіці, що навіть власним батькам іноді важко впізнати в них своїх дітей. Страх, агресивність, підозрілість для більшості з них стають постійними супутниками подальшого життя [3].

Слід зазначити, що адаптація учасників бойових дій до умов мирного життя характеризується складними відносинами між ними і суспільством. Суспільство, як правило, відноситься до демобілізованих бійців з нерозумінням і побоюванням, що тільки посилює бурхливу реакцію колишніх військовослужбовців на незвичні обставини, які вони оцінюють і сприймають з притаманним їм фронтовим максималізмом. Свідченням, що учасники бойових дій мають труднощі в процесі адаптації до умов мирного життя, є їх конфліктна поведінка в соціальному середовищі, тобто реальні дії сторін, які спрямовані на те, щоб прямо або опосередковано блокувати досягнення протидіючою стороною своїх цілей, водночас — активно реалізувати власні наміри, неспроможність прийняти нові умови життя, небажання йти на компроміси, спроби вирішити суперечки силовими методами [2].

Таким чином, науковці представили великий перелік проблем переважно соціального і психологічного характеру, які ми спробували і представили у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Проблеми учасників бойових дій

Соціальні	Психологічні
1. Отримання статусу учасника бойових дій	1. Агресивність
2. Виплати грошового забезпечення за участь в АТО, ООС	2. Конфліктність
3. Працевлаштування	3. Депресія

Висновки. Участь у бойових діях має великий вплив на свідомість людини, піддаючи його серйозним якісним змінам. Тому учасники бойових дій представляють собою таку категорію населення, яка потребує особливого підходу. Після повернення із зони ООС їх соціальний стан характеризується кризою ідентичності і конфліктною поведінкою, які заважають їм успішно адаптуватися до умов мирного життя.

Список використаних джерел:

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. Київ.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Бінов О. А. Організація надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час. Київ : НАОУ, 2006. 80 с.
3. Караяни А. Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий URL: http://armyru.ru/index.php?Itemid=2158&id=744&option=com_content&task=view

Науковий керівник: к. філос. н. Відьменко М. О.

А. О. Мойсеєнко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Соціально-політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні сьогодні, висувають до соціальних працівників нові, більш складні вимоги, що, безумовно, впливає на психологічний стан працівників, обумовлює виникнення емоційного напруження, розвиток значної кількості професійних стресів, депресій. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є синдром «професійного вигорання».

Аналіз літератури свідчить, що проблема синдрому професійного вигорання знайшла своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених присвячених змісту та структурі цього синдрому (Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, Л. І. Малець, В. Є. Орел та ін.). На сьогодні розробленість проблеми синдрому «професійного вигорання» в науковій літературі є досить ґрунтовною. Серед вчених, які досліджували цей феномен, були

Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі, К. Маслач В. Бойко, Н. Водоп'янова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, С.Максименко, та багато інших. Однак, не зважаючи на це, проблема потребує постійної уваги з боку науковців, особливо це стосується питання про те, як проявляється і чим загрожує вигорання в професійній діяльності фахівцю. В українській психологічній науці досліджувались окремі аспекти цієї проблеми, а саме: регуляції стану в екстремальних умовах (Ю. П. Горго, М. С. Корольчук та ін.), професійна криза, професійна деформація, професійного вигорання.

Водночас особливості вияву синдрому «професійного вигорання» у соціальних працівників вітчизняних організацій та соціально-психологічних детермінант його виникнення ще не були предметом спеціального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ставлячи за мету дослідити професійне вигорання соціальних працівників ми брали до уваги трактування його як багатовимірний феномен, який виражається у фізіологічних і психологічних реакцій на складну професійну ситуацію.[2, с. 96-98]. Термін «професійне вигорання» з'явився в психологічній літературі відносно недавно. Він був введений американським психіатром Х. Дж. Фреденбергом в 1974 році. Він ввів це поняття для характеристики психічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Це люди, які працюють в системі «людина – людина»: лікарі, юристи, соціальні працівники, психіатри, психологи, вчителі тощо. В своїй діяльності вони змушені постійно стикатися з негативними емоційними переживаннями своїх клієнтів, вони мимовільно стають залученими до цих переживань, через це відчують підвищене емоційне напруження. Малець Л.І. узагальнила перелік симптомів синдрому «професійного вигорання» і розподілила їх на фізичні (втома; перевантаженість; виснаження; чутливість до змін показників зовнішнього середовища; задишка; безсоння); поведінкові і психологічні (бере роботу додому; негативне ставлення до колег і до самої роботи; поганий настрій і пов'язані з цим такі емоції, як: песимізм, цинізм, почуття безнадійності, апатія, депресія, почуття безглуздя; почуття образи; почуття розчарування; непевність; почуття провини; почуття непотрібності; гнівливість; дратівливість; напруженість; неспокій; тощо.) [1, с. 110].

Професійний стрес також може розглядатись в контексті питання про професійну деформацію особистості як можливий наслідок розвитку особистості професіонала. Це психологічна данина особистості, яку вона сплачує за високий рівень домагань, пристрасне захоплення діяльністю, ранню та надмірно вузьку професійну спеціалізацію. Тривалий стрес є дуже шкідливим. Людина може роками терпіти труднощі, якщо відчуває здатність впливати на ситуацію або принаймі передбачити її. І зовсім інша річ, коли людина відчуває себе безпорадною, безсилою. Якщо люди знають, що їх чекають труднощі, вони можуть вжити заходів, щоб подолати стрес.

Професійна дезадаптація – це стійкі порушення активного процесу пристосування індивіда до умов професійної діяльності, викликані неможливістю реалізувати мету діяльності. Дезадаптація може виникнути внаслідок короточасних і сильних впливів середовища на людину або під впливом менш інтенсивних, але тривалих впливів. Дезадаптація проявляється в різних порушеннях діяльності: у зниженні продуктивності праці і його якості, у порушеннях дисципліни праці, у підвищенні аварійності і травматизму.

Зменшення синдрому професійного вигорання у соціальних працівників вимагає емоційної стійкості, здатності володіти собою, виховувати в собі доброзичливість, а також володіти релаксаційними техніками. До них можна віднести: мимовільні техніки (перед сном), або довільні техніки, що з'являється після прийняття зручної пози в результаті мисленевих уявлень, які спричиняють стан спокою, розслаблення, також техніки самонавіювання, яка полягає в тому що людина створює в думках словесний намір, який вона б повторювала для того щоб покращити свій психологічний стан. Наприклад: «Я хочу бути стресостійким – Я можу бути стресостійким – Я буду стресостійкий – Я стресостійкий». Професійна допомога спеціалістів опосередковується емоційним переживанням,

співчутливістю, що викликає емоційне і психічне виснаження. Тому для цієї професії характерним є синдром «професійного вигорання», як і для більшості професій системи «людина-людина».

Висновок. Професійне вигорання соціальних працівників – це індивідуальний процес, причинами якого є поєднання комбінації суб'єктивних та об'єктивних чинників, які залежать від особистісних якостей людини, індивідуальної системи професійного розвитку та соціальної взаємодії. Професія соціального працівника відрізняється великою кількістю емоційного навантаження, яке викликане великою кількістю контактів з складними життєвими обставинами і негараздами клієнтів. Слід упередити такий перебіг подій, застосовуючи профілактичні заходи щодо емоційного і психічного вигорання. Дуже важливо озброїти соціальних працівників засобами допомоги самому собі, навчитися застосовувати техніку регулювання власного самопочуття, фізичного і психічного здоров'я. Необхідно частіше проводити відповідні курси і тренінги для підготовки соціальних працівників під час яких будуть формуватися навички саморегуляції, самоусвідомлення і самопомоги.

Отже, оволодіння професією соціального працівника повинно включати в себе не тільки здобуття умінь, навичок, досвіду, а й вміння намагатися додати ті стресові ситуації, які виникають на робочому місці, з колегами, клієнтами. Також долати негативні наслідки стресу, поганого самопочуття, виснаження, що можуть заважати встановлювати взаємозв'язки з іншими людьми в процесі трудової діяльності соціального працівника. А також необхідно вміти оперувати своїм часом та планувати власні події, не зациклюватися на одній ситуації, вміти вирватися з негативних емоцій та не завдавати власній психіці шкоди.

Список використаних джерел:

1. Малець Л.І. Синдром «вигорання». Персонал. 1999. №1. С. 110 – 114.
2. Гринберг Дж. Управление стрессом. 7-е изд. Санкт Питербург. 2002. 496 с.
3. Винославська О. В., Малигіна М. П. Людські стосунки: Навчальний посібник. Київ: «КВІЦ». 2001. 83 с.
4. Gold Y., Roth R. Teachers Managing Stress and Preventing Burnout: the Professional Health Solution: Taylor & Francis e-Library, 2005. p. 215

Науковий керівник: д. пед. н., професор Лещинський О.П.

К. С. Невкрита

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка проблеми. Однією з гострих проблем нашого суспільства – є насильство в сім'ї. У підсвідомості людини поняття сім'я асоціюється з тією територією, на якій відчуваєш себе комфортно і спокійно, де панує любов і злагода, де можна сховатися від неприємностей, які оточують нас в суспільстві. Статистика доводить, що близько 30-40% всіх знущань над дітьми, відбувається там, де людина, на перший погляд, і не повинна захищатися – а в сім'ї[2.с. 45] .

Аналіз останніх досліджень. Останні роки тема домашнього насильства над дітьми досліджується українськими вченими (І. Зверева, Н. Максимова, К. Мілютін; питання природи та наслідків сімейного насильства розкривають Т. Сафонова та Е. Цимбал; обґрунтування соціально-педагогічних умов, причин і факторів виникнення, виявлення та подолання сімейного насильства над дітьми здійснюють Т. Гончарова, О. Коломієць та ін.; правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти попередження домашнього насильства представлені в роботах Бондаровської, О. Кочемировської, Г. Лактіонової, Ю. Онишко, Р. Хаар, Г. Христова та ін. На нашу думку, проблема домашнього насильства над дітьми є актуальною в сучасному суспільстві, але не достатньо дослідженою.

Саме тому, **мета** нашої статті полягає в розкритті сутності домашнього насильства над дітьми як проблеми соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Однією з причин загострення проблеми домашнього насильства над дітьми є соціально-економічна нестабільність у суспільстві. За даними статистики в Україні відомо про існування близько 2 мільйонів неповних і проблемних сімей, де немає когось з батьків, або ж батьки знаходяться у постійних пошуках роботи. Із них – близько 60 тисяч сімей, де проживає 150 тисяч підлітків, офіційно вважаються неблагополучними [7, с. 120].

Серед причин зазначеної проблеми визначимо: 1) жорстоке поводження з дітьми як результат насильства батьків над ними в у дитинстві; 2) раннє батьківство, не сформованість почуття батьківської відповідальності. Такі батьки можуть використовувати своїх дітей як засіб задоволення власних егоїстичних потреб, не усвідомлюючи при цьому, якої шкоди завдають своїм дітям. Такі діти страждають від психологічних травм. 3) Стиль виховання дітей – жорстока поведінка, розмови про дисципліну і суворе виховання; 4) неправильне поводження з батьками, коли вони самі були малими. Кожна травмована в дитинстві людина дає собі таємну клятву в тому, що ніколи так не буде казати образливих слів, бити, принижувати дитину. Але ставши дорослими, вони порушують цю клятву і вдаються до насильства над дітьми [2, с. 16].

Отже, домашнє насилля – це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як громадянина та завдають шкоду його фізичному, психічному або аморальному здоров'ю, а також розвитку дитини [2, с. 14].

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми: фізичне, сексуальне, психічне насильство, нехтування основними потребами дитини (моральна жорстокість). Найчастіше діти, які зазнають жорстокого поводження, ні з ким не діляться своїми переживаннями. Але дорослі (вихователь, учитель, соціальний педагог, будь-яка людина з оточення дитини) за переліченими ознаками можуть припустити здійснення акту насильства.

Дослідники виділяють такі підходи щодо пояснення причин насильства над дітьми: медико-психологічний або психіатричний підхід розглядає жорстоке поводження з дитиною, виходячи з особистісних особливостей і сімейної історії батьків; соціологічний – включає роль соціально-економічних чинників (бідність, безробіття, незадоволеність собою і життям в цілому тощо); ситуаційний підхід полягає в особливостях поведінки дитини в мікросередовищі, невідповідність її очікуванням батьків, порушення стосунків у сім'ї тощо [4, с. 24].

Важливим документом щодо захисту дітей стала прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини. У ній вперше зафіксовано основи захисту прав дітей. Свій розвиток Декларація отримала в пактах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб.

Головним документом сучасності, який регулює законодавство щодо насильства над дітьми на міжнародному рівні, є Конвенція ООН «Про права дитини», що була прийнята у 1989 році. У Конвенції сформульовані міжнародні норми з питань насильства над дітьми та відсутності турботи про них. Конвенція зобов'язує держави, які ратифікували цей документ, уживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітницьких заходів щодо захисту дитини від усіх форм фізичного, психічного насильства, образи чи зловживання, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини у 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства згідно з тими міжнародними стандартами, які зазначені у цьому документі.

Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 57 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [7, с. 125].

Первинні засоби запобігання насильству над дітьми – дії, спрямовані на інформування громадськості щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми та зміну поведінки стосовно виховання дітей. Приклади таких дій є інформаційні кампанії щодо підвищення громадської свідомості, які проводяться як державними, так і недержавними організаціями.

Зазвичай, первинні засоби запобігання насильству включають такі види діяльності: відвідування працівниками соціальної служби та служби охорони сім'ї; здійснення навчальних програм з усвідомленого батьківства та розвитку дитини; функціонування телефонних ліній допомоги; консультування у програмних центрах тощо [5].

Вторинними засобами запобігання насильству над дітьми є спеціалізовані послуги сім'ям, які потребують додаткової допомоги, шляхом визначення «факторів ризику» у ставленні до дитини. Соціальному працівникові в даному випадку необхідно пам'ятати, що не всі сім'ї, з якими пов'язані «фактори ризику», матимуть випадки поганого ставлення до дитини. При проведенні відбору сім'ї для втручання необхідно враховувати наступні фактори: батьківське сприйняття дитини, батьківську позицію щодо дитини, індикатори формування прив'язаності, якість батьківства.

Третинні засоби запобігання насильству над дитиною – це надання послуг дітям і сім'ям, які вже зазнали насильства чи відчували прояви нехтування їх правами. Відповідне (реакційне) стеження та виявлення випадків насильства чи нехтування дітьми приводить до втручання у сім'ю з метою припинення поганого ставлення та попередження його в майбутньому. Цей вид діяльності є необхідним навіть за наявності первинних та вторинних запобіжних заходів [6].

Висновки. Насильство в сім'ї – це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які несуть негативні наслідки. На сучасному етапі розвитку суспільства ця проблема є гострою, актуальною і потребує ефективних шляхів подолання. Тому подальшого дослідження потребує розробка новітніх прикладних технологій соціальної роботи щодо запобігання домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання *Соціальний педагог*. 2007. №2. С. 14–16.
2. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Київ: ДЦССМ, 2002. 216 с.
3. Крылова Т., Струкова М. Робота соціального педагога с семьей группы риска. *Социальная педагогика*. 2009. № 4. С. 23 – 29.
4. Алексеева І. А., Новосельський І. Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. Москва: Генезис, 2005. 256 с.
5. Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. Київ : Логос, 1999. 60 с.
6. Алексеева Л. С. Технологии работы с детьми, пострадавшими от семейного насилия. Москва: Академия, 2001. 203 с.
7. Антокольська М. В. Сімейне право. Москва: Юрист, 1999. С. 189.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Майборода Г.

М. І. Петруха

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Згідно з вітчизняним законодавством, *волонтерська діяльність* – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. *Волонтер* – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. У свою чергу, *волонтерська допомога* – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами [2].

В Україні поняття «волонтер» до 90-х рр. ХХ століття не існувало. Людей, що займалися суспільно-корисною справою називали добродійцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами (Князь Володимир, Ярослав Мудрий, Гетьман Петро Сагайдачний, Мазепа), приватні благодійники Терещенки, Семеренти, Броцькі та ін.

В умовах сьогодення волонтерський рух значно розширив горизонти свого функціонального призначення. Проте саме необхідність надання допомоги полоненим і пораненим військовим, біженцям, протестувальникам на майданах знову поновила в нашому суспільстві ідеї волонтерства. Загалом кожного року волонтерською діяльністю займаються не менше ніж 100 млн. осіб дорослого населення планети [3]. Тут слід звернути увагу, що відбувається включення для добровільної діяльності молоді віком від 15 до 25 років. Привернення уваги неповнолітніх, молоді, людей похилого віку є ефективним засобом активізації саморозвитку особистості в діяльності і спілкуванні, як культурному процесі. Якщо детальніше проаналізувати складові цього процесу, то стає зрозумілим, що молоді волонтери завдяки соціально-педагогічній діяльності набувають змістовно життєвих орієнтирів, оволодівають мистецтвом життєдіяльності особистості шляхом: самовизнання, самоорганізації, самопізнання, саморегуляції та самореабілітації, самоорганізації самоосвіти та самовиховання [4]. На мою думку, те, що молоді люди долучаються до волонтерської роботи сприяє зміцненню цих всіх компонентів для реалізації нової волонтерської діяльності і розвитку певних нововведень на сьогоднішній день.

Варто зазначити, найбільший досвід волонтерської роботи набуто в практиці діяльності соціальних служб для молоді. Найпоширенішим видом добровільної допомоги є соціальна допомога інвалідам, сиротам, дітям, які залишилися без піклування батьків, дітям вулиці, особам, схильним до наркоманії та алкоголізму тощо. З цією метою в нашій країні реалізуються такі програми, як «Діти вулиці», «Книжки для дітей-інвалідів», «Друзі по телефону», «Ігротеки для дітей-інвалідів», «Сторінки, які ожили», «Разом заради розвитку», а також «Сучасне розуміння життя та здорового способу життя» тощо. Всього в соціальних службах у 58 програмах беруть участь 4390 волонтерів. Практично всі програми, особливо на первинному рівні, реалізуються шляхом залучення волонтерів та громадських організацій [1, с. 105 – 107]. У багатьох розвинутих країнах світу волонтерський рух є основним фактором системи саморегуляції у суспільстві.

До речі, в Україні волонтерський рух детермінований гуманізацією суспільного життя, є відповіддю на суспільні потреби. Вважається, що роботу волонтерів можна спрямувати в житлово-комунальну сферу, охорону здоров'я, працевлаштування, соціальний догляд, відродження культури, міста, національних, творчих, релігійних традицій та ін.

Насамперед волонтерство є одним із ефективних напрямів соціального захисту та покращення життя забезпечення людей похилого віку, з позитивною цілеспрямованою роботою щодо залучення широкого кола пенсіонерів та молоді до благодійної діяльності. Тут слід звернути увагу на те, що більше двохсот тисяч волонтерів пенсіонерів опікують біля півмільйона осіб з числа громадян похилого віку, інвалідів, дітей-сиріт, які опинилися в життєвих умовах і потребують стороннього догляду. Правду кажучи, коли людина віддає свій час на допомогу іншим, і ще в старшому віці, відповідно має існувати повага до таких людей і підтримка з боку інших.

Волонтерська діяльність пенсіонерів розвивається у трьох основних напрямках - допомога «Пенсіонер-пенсіонеру», «Пенсіонер-дітям», «Ветеранські аптеки», - це особливий тип аптечних закладів в яких продаються вітчизняні ліки за цінами заводів-виробників, або зі знижкою до 30 процентів від роздрібною ціни. Зараз в Україні таких аптечних закладів більше ніж 1700. Будь-які волонтерські групи при Центрах соціальних служб діють в межах соціальних програм, які реалізуються центрами передбачені планами робіт, завданнями, що покладені на центри державою.[5]

Волонтерська діяльність в Україні є такою, що дозволяє говорити про неї як про суспільне явище та як про важливу складову діяльності недержавних соціальних служб. Я думаю, що кожна людина хотіла такого розвитку волонтерства, який би:

- заохотив молодь та дорослих людей до лідерства через надання послуг протягом більшої частини життя;
- надав можливість усім займатися волонтерською діяльністю;
- надав слово тим, які не можуть за себе говорити;
- дав змогу людям постійно набувати певних навичок і здібностей, відчувати, що допомогу, яку вона здійснює є вартою уваги;
- сприяв національній та глобальній солідарності.

В загальному ж, волонтерство, є запорукою успішного процвітання нашої країни. А волонтери - першопрохідці, які вказують шлях до просування.

Список використаної літератури:

1. Беспалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. В. Беспалько. – К. : Центр навч. літератури, 2005. – 172 с.
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
3. Крапівіна Г.О. Кластеризація на ринку праці волонтерства / Г.О.Крапівіна // БізнесІнформ. – 2012. – № 4. – С. 157-161.
4. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / заг. ред. І. Звереві, Г. Лактіонової. – К. : Науковий світ, 2001. – 49 с.
5. Главник О. Волонтерство в соціальній роботі /Упорядник.: О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. - К.: Главник, 2006.–152с.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент Бичук І.О.

Р. С. Плетенчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ-КІБЕРБУЛЛЕРІВ

Постановка проблеми. Ми живемо в часи інформаційного хаосу і величезних потоків інформації різного роду. Інтернет так чи інакше формує світогляд людей та їхні цінності. З Інтернету люди дізнаються про варіанти поведінки, яка розцінюється в даному суспільстві як відповідна тій чи іншій соціальній групі. Також тепер з'явилась можливість широко розповсюджувати негативну, агресивну інформацію і цим привертати суспільну увагу, що отримало специфічну назву «кібербулінг».

Отже, нині Інтернет має суттєвий вплив на молодих людей як на групу найбільш сприйнятливих споживачів інформації і можна стверджувати, що технологічні засоби комунікації стали новітньою «зброєю» для сучасних підлітків і суспільства в цілому.

Ступінь досліджуваності проблеми. Останніми роками кібербулінг досить інтенсивно досліджується українськими дослідниками Л. Данильчуком, Н. Дмитренком, Н. Вітюком., Р. Ковальські, Т. Єлисеєвою, О. Ковригіною, В. Сергєєвою, К. Тарасовою, А. Федоровою, Г. Щербаковою та іншими. Проте й досі немає чітко визначених особливостей дітей-кібербуллерів.

Мета статті полягає у виділенні характерних особливостей дітей-кібербуллерів.

Виклад основного матеріалу. Кібербулінг (кібернасилство, кіберхуліганство, кіберагресія) - це агресивна поведінка певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації: Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі [1].

На думку М. Акуліч, основною метою кібербулінгу є внесення розладу у суспільство, оскільки повідомлення несуть саркастичний і провокаційний характер та спрямовані безпосередньо на конфлікт.

Кібербулінг став новим виявом насильства, який включає в себе надзвичайно широкий спектр дій (від грубих жартів до віртуального терору) над психічним здоров'ям людини, що без жодних сумнівів призводить до подальшої соціальної девіації.

Внаслідок несформованості світоглядних принципів, відсутності стійких життєвих установок, ціннісних орієнтацій, найбільш схильними до кібербулінгу найчастіше бувають неповнолітні. Учасниками такого виду булінгу є агресор, потенційна жертва та спостерігач.

У межах нашого дослідження, в першу чергу, нас цікавлять агресори, які чинять безпосередній вплив на жертв. І надалі ми будемо називати їх «діти-кібербуллери».

П. Афтаб виділяє чотири типи дітей-кібербуллерів: 1) «мстивий ангел» (буллер, який вбачає себе борцем за справедливість); 2) «погана дівчина» (буллер, що реалізує втечі від нудьги); 3) «той, що прагне влади» (буллер, що бажає отримати авторитет, використовуючи при цьому інших людей); 4) «ненавмисний» (буллер, у якого відсутня власна мотивація, здійснює насилля тільки через негативні відповіді на провокації) [2].

Однією із причин виникнення «духовного вакууму» у дітей, який часто заповнюється новими «девіантними» авторитетами є вплив низькопробних ЗМІ. Після регулярного перегляду сцен насильства на екрані, підлітки стають менш чутливими до нього і в реальному житті. Демонстрація агресії сприяє засвоєнню агресивних сценаріїв і стає моделлю для її імітації в реальності, що призводить до стирання меж між моральним і аморальним у міжособистісних стосунках.

Можна виділили дві основні форми прояву кібербулінгу: індивідуальну і колективну (таблиця 1).

Д. Олвеус зазначив, що дитина є схильною до кібербулінгу, якщо вона: домінантна особистість; має неврівноважених темперамент; імпульсивна; легко фрустрована, має більш позитивне ставлення до насильства ніж більшість дітей з його оточення; важко підкорюється правилам; часто ставиться агресивно до дорослих; проявляє проактивну агресію (наприклад, для досягнення мети) і реактивну агресію (зокрема, у відповідь на провокацію) [5].

Таблиця 1

Форми кібербулінгу та особливості їх прояву

Індивідуальна	Колективна
Переписка з жертвою з використанням провокативної поведінки.	Поширення особистої інформації (найчастіше фейкової) про жертву у значному колі осіб.
Розсилка фото і відео образливого характеру.	Зйомка цькувань та бійок з подальшим поширення в мережі Інтернет.
Різного роду погрози.	Змова проти жертви та її ігнорування.

Таким чином, основними особливостями дітей-кібербуллерів є: використання мережі Інтернет як інструменту для насилля; насильницькі дії відповідно до темпераменту та характеру; тактика поведінки (індивідуальна чи колективна).

Ми вважаємо, що варто активно залучати школи до боротьби з даною проблемою: контролювати активізацію булінгу в різних його проявах серед дітей та проводити профілактику даної проблеми за допомогою введення в початкову програму предметів з медіаграмотності та бесід із соціальними педагогами/працівниками та психологами на дану тему.

Список використаних джерел:

1. Фадеєва М.В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 1. 316 с.
2. Булінг. URL: <https://stopbullying.com.ua/adults/about> (дата звернення 09.03.19).
3. Солдатова Г. У. Зотова Є. Ю. Агресори і жертви. Булінг в Росії стає серйозною проблемою спілкування в мережі. *Дослідження*. 2012. № 11. С. 42-51.

4. Шевко Н. Р., Ісхаков І. І. Особливості прояву Кібербулінгу в соціальних мережах. Вчені записки Київського юридичного інституту МВС України. 2017. Т. 2 (3). С. 19-22.

5. Olweus D. Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway. *Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers*. 2004. № 23. P. 5-17.

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л.З.

Т. В. Самар

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ

Нині у функціонуванні сім'ї спостерігається ряд тенденцій, які негативно позначаються на взаєминах батьків і дітей, на особливостях розвитку особистості дитини в сім'ї, на фоні яких особливої актуальності набуває проблема запобігання конфліктів між батьками та дітьми. У сучасних сім'ях поступово погіршуються внутрішньо-сімейні стосунки внаслідок зайнятості батьків на роботі, зменшення обсягу спілкування, соціально-педагогічна некомпетентність батьків, нестача щирості, уважного ставлення один до одного, збільшення нервової напруженості, зростання кількості стресів та екстремальних ситуацій, все це впливає на створення конфліктів у сім'ї, які негативно впливають на її виховну функцію і як наслідок зумовлюють відхилення в особистісному розвитку дитини.

Соціально-педагогічна робота з батьками та дітьми – досить складний напрям роботи. Часто батьки не сумніваються у своїй компетентності, звинувачуючи у випадку появи труднощів у відносинах з дитиною школу та її оточення. Причиною конфліктності між батьками та дітьми, є відмінність у віці, характері, у різних поглядах на цінності, стандарти поведінки, що погіршує їхнє взаєморозуміння.

Проблеми сімейних взаємовідносин привертала увагу багатьох українських вчених та педагогів зокрема: Т. Ф. Алексеєнко, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинський. Науково-психологічні уявлення про особливості сімейних взаємин досліджували А. В. Петровський, Ю. М. Якубова, І. М. Трубавіна. Причини виникнення конфліктів у сім'ї вивчали І. І. Русинка, Л. Й. Гуменюк, В. Я. Галаган, Л. І. Березовська та ін. З позицій соціальної педагогіки досліджували З. М. Шевців, Т. В. Войцях, М. А. Галагузовова, А. Й. Капська та ін.

Конфлікти між батьками та дітьми – часто зустрічаються в сучасних сім'ях. Проте на сьогодні відсутня чітка та ефективна концепція соціально-педагогічної роботи щодо запобігання конфліктів між батьками та дітьми, недостатньо повно розкрито форми і методи такої роботи. Тому **мета дослідження** – полягає у теоретичному обґрунтуванні соціально-педагогічної роботи щодо запобігання конфліктів та дослідженні їх впливу на розв'язання конфліктних ситуацій між батьками і дітьми.

Конфлікт між батьками та дітьми – один із найрозповсюдженіших у повсякденному житті, адже сім'я постійно знаходиться у процесі розвитку, в результаті цього виникають різні непередбачені ситуації (різного роду суперечки, докори, кризи і т. д.) між членами родини, на які необхідно певним чином реагувати [1].

Характеристика конфліктів

	По відношенню до проблеми	Результат	Емоційний фон
Конструктивний конфлікт	проблема вирішується на основі об'єднання компромісу та врахування інтересів всіх членів сім'ї;	зміцнюються стосунки між членами сім'ї, поліпшується взаєморозуміння, зростає здатність ефективно вирішувати нові конфлікти, знижується конфліктність в сім'ї в цілому;	поліпшення емоційного клімату в сім'ї й емоційного статусу кожного члена сім'ї: зникають тривоги, страхи, напруженість;
Деструктивний конфлікт	проблема не вирішується (відбувається або повне підкорення одним учасником конфлікту іншого, вирішується формально, силове вирішення проблеми або спостерігається відхід від проблеми); переривання конфлікту (уявне перемир'я).	емоційне відчуження, дистанціювання, почуття самотності, тривоги, безвихідності (коли конфлікти накопичуються); невротизація і депресія.	у членів сім'ї виявляються суперечливість потреб та інтересів; потреби члена сім'ї, який вийшов з конфлікту «переможеним», залишаються незадоволеними.

І. І. Русинка, визначає, що конфліктність особистості – це риса характеру, особистісна якість, яка зумовлює частоту вступу особистості у конфліктні ситуації [3].

На думку Л. А. Петровської, однією з основних причин конфліктів, тобто дисгармонійної взаємодії, є неадекватність сприйняття членами сім'ї один одного (таблиця 1.1) [2]:

Таким чином, конструктивний конфлікт – це конфлікт у сім'ї, де немає переможених і переможців, де виграють обидві сторони, а деструктивний – це нав'язування переможцем у сім'ї своєї волі переможеному.

Отже, соціально-педагогічна робота щодо запобігання конфліктів між батьками та дітьми потребує від фахівців високого рівня кваліфікації. Соціально-педагогічну роботу треба здійснювати за такими напрямками: забезпечення соціальної профілактики сімейних конфліктів; здійснення системи заходів, спрямованих на запобігання конфліктності між батьками та дітьми; надання допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання, організації вільного часу, налагодження сімейного побуту, удосконалення взаємостосунків у сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Анцупов А. Я. Хрестоматия по конфликтологии / А. Я. Анцупов, Н. И. Леонов. Москва : МОДЕК, 2009. – 161 с.
2. Петровская Л. А. Самоутверждение: пути истинные и ложные / Л. А. Петровская. Москва : Знание, 1987. – 61 с.
3. Русинка І. І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами / І. І. Русинка. Київ : Професіонал, 2007. – 332 с.

Науковий керівник: д. пед. н., професор Лещинський О. П.

М.А. Скрипник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗЛУЧЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ДИНАМІКА РОЗЛУЧЕННЯ

Актуальність та доцільність дослідження. На сьогодні розлучення залишається однією із найскладніших соціальних проблем практично в усіх сучасних країнах, оскільки призводить до порушення такої важливої функції сім'ї, як виховання дітей. Повноцінно забезпечити її можна тільки спільною діяльністю чоловіка та жінки. Адже навіть у повній

сім'ї в процесі виховання виникають труднощі, багато різних проблем, подоланням яких повністю зайняті батько і мати. А якщо сім'я неповна, то хтось один несе тягар за двох і вся вага виховання та матеріального забезпечення лягає також на нього [2], що звісно призводить до тих чи інших недоліків саме у вихованні дітей.

Сучасні зарубіжні та вітчизняні дослідники з питань соціальної діяльності, зокрема Т. Алексеєнко, Л. Анзорг, С. Архипова, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, І. Козубовська та інші, відносять розлучену сім'ю до неблагополучних, враховуючи, що неблагополучними називають сім'ї, які з огляду на ті чи інші причини повністю або частково втратили свої виховні можливості, внаслідок чого складаються несприятливі умови для виховання дитини.

Тому, **метою статті** є визначення наслідків розлучення батьків для виховання й соціальної адаптації їх дітей.

Виклад основного матеріалу. В.А. Рясенцев вважає, що розлучення сімейної пари – це зумовлене певними юридичними факторами припинення правовідносин між подружжям, що виникли через реєстрацію дійсного шлюбу. В юридичній літературі зарубіжних країн розлучення також визначається по-різному. Одні дослідники визначають розлучення як правове припинення шлюбу, а інші підкреслюють, що розлучення – це певний акт, який припиняє правовий статус шлюбу, що існував між сторонами. Тому можна напевно визнати, що розлучення – це юридичний акт, який зумовлює припинення шлюбних відносин, що виникли у результаті реєстрації шлюбу між подружжям [3].

Розлучення, як правило, не є одномоментною подією і має свою динаміку переживання. А. Маслоу запропонував модель розпаду подружніх відносин, що включає у собі сім стадій:

- Емоційне розлучення обумовлений руйнуванням ілюзій подружнього життя, почуттям незадоволеності, втратою довіри і любові, відчуженням подружжя, страхом і відчаєм, спробами контролювати партнера, спорами, прагненням уникнути проблем.

- Час роздумів і відчаю перед розлученням супроводжується болем, злістю і страхом, суперечливістю почуттів і вчинків, часто шоком, відчуттям порожнечі і хаосу. Робляться спроби повернути любов, отримати допомогу від друзів, членів сім'ї.

- Юридичне розлучення - оформлення розриву відносин відбувається на формальному рівні. Ця стадія пов'язана не тільки з судочинством, але й за участю все більшої кількості осіб у сімейних відносинах партнерів.

- Економічне розлучення пов'язане з припиненням спільного ведення господарства і поділом сімейного бюджету (якщо до цього він був загальним).

- Встановлення балансу між батьківськими обов'язками і правом на опіку пов'язане з переговорами батьків з питання подальших взаємин з дітьми і розподілу зон відповідальності.

- Час самодослідження і повернення до рівноваги після розлучення. Основна проблема цього періоду - самотність і наявність амбівалентних почуттів: нерішучості, оптимізму, жалю, печалі, цікавості, збудження, радості, смутку і ін.

- Психологічне розлучення. На емоційному рівні - це прийняття факту розпаду відносин, стабілізація емоційного стану, опрацювання негативних почуттів, пов'язаних з розлученням. На когнітивно-поведінковому - готовність до дій, впевненість у своїх силах, відчуття самоцінності, поява почуття незалежності та автономії, пошук нових об'єктів для любові і готовність до побудови нових відносин. [1].

Незважаючи на те, що розлучення негативно впливає на саме подружжя воно також безпосередньо стосується дітей, які є у цій сім'ї. Безумовно кожна дитина є індивідуальною і реакція на ситуацію яка склалася, може бути непередбачуваною. Існує безліч наслідків розлучення, які виникають саме у дітей, а саме: поява занепокоєння, втрата інтересу до навчання; звинувачення себе у розлученні батьків; перепади настрою і дратівливість при взаємодії з іншими дітьми; депресія; відсутність повної емоційної підтримки з боку батьків також часто призводить до розчарування у житті.

Крім того, відсутність одного з батьків може стати причиною неповноцінного, невдалого виховання дітей. Так, у материнських неповних сім'ях хлопчики не бачать

прикладу поведження чоловіка в родині, що сприяє формуванню в процесі їхньої соціалізації неадекватного уявлення про рольові функції чоловіка, батька. Та й соціалізація дівчаток, які виховуються в материнських неповних сім'ях, спотворює їхні уявлення про рольові функції жінки, дружини, матері. Також, діти, які виховуються в сім'ях з одним із батьків, позбавлені прикладу взаємин чоловіка й жінки в родині, що негативно впливає на їхню соціалізацію в цілому й на підготовленість до майбутнього сімейного життя зокрема [4].

Тобто розлучення батьків є тим провідним фактором, що призводить до порушення соціальної адаптації дітей із таких сімей.

Список використаних джерел:

1. Олиферович Н. И., Зинкевич-Куземкино Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. С-Пб., Речь, 2007.

2. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери України. URL http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:-2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24 (дата звернення 12.03.2019).

3. Целуйко В.М. Психологические проблемы современной семьи. Екатеринбург: 2007.

4. Юрченко І. В. Психологічна характеристика неповної сім'ї. *Альманах студентського наукового товариства «Актуальні питання психологічної науки»*. Рівне: РДГУ, 2008. Вип. 1. С. 119–124.

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Пакушина Л.З.

Я. С. Слуцький

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МЕТОДИ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА

Адаптація іноземного студента є важливою умовою ефективної діяльності особистості в академічному та соціальному просторах. Саме тому, необхідно під час адаптації проводити практичну взаємодію між місцевими та іноземними студентами, яка має використовуватися закладами вищої освіти. Так, згідно з К. Роуз-Редвуд, можна виділити наступні рекомендації для закладів вищої освіти, що сприяють більш успішній взаємодії між студентами:

1. Розвиток програми наставництва, яка надає іноземному студентові можливість налагодження міжкультурного контакту з представником іншої країни, який може виступати у якості гіда по культурі незнайомої країни [1] (знаходячись у новому культурному середовищі, іноземний студент не може проводити повноцінну діяльність, тому що не здатен в короткий проміжок часу вжити всіх необхідних для проживання аспектів. Особливо, дана проблема є актуальною для іноземних студентів, культури яких можуть мати дуже великі відмінності від культури країни, де проводиться навчання. Так, чим більш глибоким є даний культурний розрив, тим буде складнішим і тривалішим процес первинної адаптації. Для більш успішного подолання культурного шоку необхідно скорочення подібного розриву. У цьому випадку, позитивним елементом соціально-педагогічної підтримки може стати «наставник», який надасть невідкладну культурну допомогу в подоланні адаптаційних бар'єрів. Слід зазначити, що «наставник» не повинен в обов'язковому порядку бути представником консультаційного центру для іноземних студентів у навчальному закладі. Це може бути знайомий, але обов'язково місцевої культури, що проживає у країні тривалий період часу. Тільки в такому випадку можна говорити про адаптаційного «наставника» для іноземного студента, тому що надавати допомогу у взаємодії з новим культурним середовищем може тільки або представник цього середовища або людина, що отримала досить навичок для подібної взаємодії).

2. Окремий факультет повинен виступити ініціатором програми для розробки спільного проекту і групової роботи для місцевого та іноземного студента(-ів), що сприятиме діалогу та міжкультурному взаєморозумінню [1] (факультет, який стане базою навчання іноземного студента повинен створювати необхідні умови для його успішної акультурації. Слід зазначити, що дані заходи повинні керуватися консультаційними центрами навчальних

закладів, що дозволить застосувати в рамках академічного простору методики адаптації до освітнього середовища. Факультет самостійно не може запропонувати ефективну адаптаційну перспективу, тому що в такому випадку іноземний студент отримує можливість проведення тільки академічної адаптації, таким чином, не береться до уваги соціокультурна, тому що факультет не здатен забезпечити адаптацію такого роду у зв'язку з наявністю освітньої спрямованості. Отже, консультаційний центр навчального закладу є ресурсним центром для надання як освітньої (при співпраці з факультетами), так і соціокультурної підтримки іноземних студентів).

3. Організація навчальним закладом екскурсії в міста країни, як спосіб для студентів проведення взаємодії та формування позитивних відносин протягом одноденної поїздки / поїздки на вихідні / тижневої поїздки [1] (даний вид соціально-педагогічної підтримки має, на наш погляд, позитивні перспективи у зв'язку з тим, що беручи участь у подібному заході, іноземний студент може в більш «живій» (на відміну від академічної) атмосфері провести несподівану взаємодію з приймаючою культурою, тобто спілкування з одногрупниками. Також має значення термін такої поїздки. Так, для більш успішного процесу культурної взаємодії найбільш ефективним є більш тривалий термін. З іншого боку, тривала поїздка може призвести до великого психологічного навантаження на іноземного студента. Що стосовно поїздки на день або вихідні, вона є більш простою для психологічного сприйняття, але менш придатною для адекватного адаптаційного навантаження. Таким чином, необхідно приймати рішення про терміни поїздки виходячи з потреб проведення більш швидкого процесу акультурації. Якщо терміни адаптації не є визначальними, можна знизити психологічне навантаження і, відповідно, зменшити тривалість поїздки. У разі необхідності швидкої адаптації (це не означає, що більш успішної), потрібно збільшити психологічне та адаптаційне навантаження шляхом підвищення тривалості поїздки).

Таким чином, освітньо-культурна адаптація іноземних студентів повинна складатися не тільки з можливості проведення міжкультурного діалогу у академічному просторі, але і включати в себе активні заходи, що дозволять говорити про практичне засвоєння адаптаційних навичок у несподіваній ситуації. Такими заходами можуть виступати подорожі, поїздки тощо, які дозволять іноземним студентам отримати можливість акліматизуватися у новій культурі.

Список використаної літератури:

1. Rose-Redwood C. The challenge of fostering cross-cultural interactions: A case study of international graduate students' perceptions of diversity initiatives / C. Rose-Redwood // College Student Journal. – 2010. – №44(2). – P.389-399.

Науковий консультант: д. пед. н., професор, завідувач кафедри практичної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Панасенко Е.А.

Д. А. Танцюра

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Досягнення гендерної рівності, як одна із Цілей Сталого Розвитку, проголошених ООН у 2016 році, тісно пов'язане із інституалізацією гендерного підходу та передбачає урахування і оцінку всіх проєктів, програм, стратегій та заходів з точки зору перспектив гендерного розвитку, в тому числі, гендерний аналіз їх впливу на жінок і чоловіків.

В контексті соціально-політичної ситуації в Україні пріоритетним завданням фахівців різних соціальних сфер є розв'язання суспільних протиріч, зокрема – гендерних. Немає жодного суспільства, яке б було гендерно гомогенним, жодної соціальної проблеми, яка б не

містила гендерну складову – будь то насильство, безробіття, порушення законних прав та інтересів. Саме тому ефективна професійна діяльність фахівців соціальної сфери є неможливою без її важливої складової – гендерного підходу.

Гендерний підхід орієнтований на формування і утвердження політики рівних можливостей самореалізації людини, реальну зміну існуючої системи соціальної диференціації й нерівності за ознакою статі. Впровадження гендерного підходу є питанням соціальної справедливості.

Однак, недостатнім є усвідомлення гендерного підходу в змісті та організації соціальної роботи з різними групами населення, що повною мірою відображають традиційний стандартний підхід до соціальної діяльності.

Домінанта статі відіграє важливу роль для вибору стратегії роботи спеціаліста соціальної сфери. Гендерні стереотипи, рольова поведінка у соціумі, родині, на виробництві, специфіка психосоціальних проблем, особливості вимог оточуючого середовища до чоловіків та жінок підіймають пласт специфічних проблем, з якими зустрічаються соціальні працівники під час надання соціальних послуг.

Вважаємо за доцільне здійснити аналіз процесу гендерної соціалізації та визначити специфіку соціальних проблем жінок та чоловіків на наступних вікових етапах становлення особистості: молодість (18-25 років); дорослість (25-60 років), похилий вік (після 60 років).

Відомий вчений І. Кон називає юнацький вік завершальним етапом первинної соціалізації, на якому діяльність та рольова структура особистості набуває нових, дорослих якостей. Розширюється діапазон суспільних ролей, інтересів та відповідальності. Важливим завданням цього періоду є підготовка до створення сім'ї [4].

Під час анкетування респондентів було виявлено, що агресія з боку дівчат до відношенню до юнаків у багатьох випадках також пов'язана з бажанням привернути увагу, але вагомим є мотив самозахисту – 36% дівчат стверджують, що можуть завдати образи лише у відповідь. Для 20% дівчат агресивна поведінка по відношенню до юнаків є способом самовираження та демонстрації переваги над "слабкими" представниками чоловічої статі. Юнаки схильні не намагатися пояснити агресивну поведінку з боку дівчат, 65% юнаків не замислюються над цим питанням, 6% юнаків вважають, що це відбувається через надмірну емоційність дівчат та невміння себе контролювати.

Надзвичайної соціальної гостроти набула *проблема домашнього насильства* над жінками: 35-50% всіх жінок України, що знаходилися у лікарнях з тілесним ушкодженнями, були жертвами домашнього насильства, 30-40 % звернень до поліції пов'язані з домашнім насиллям, а кількість осіб, що подають заяви стосовно регулярного насильства у родині, неухильно зростає [2].

Прихильники егалітарних стосунків вважають, що сексуальне насилля виникає через спрямованість гендерного виховання на традиційні чоловічі ролі, більшість гвалтівників зростала в агресивному середовищі, обумовленого постійним приниженням жінки. Засвоєне з юнацьких років відчуття малоцінності жіночої статі, домінантності чоловіка визначає в майбутньому ставлення до подруги, дружини [3].

Соціальні норми (заборона на вільну емоційну поведінку, прагнення до влади та суперництва, досягнення успіху будь-якою ціною) та неувага до власного здоров'я викликають специфічні проблеми, з якими зустрічаються чоловіки у процесі життєдіяльності. Стресові ситуації складніше переносити чоловікам, про що свідчить *смертність чоловічого населення*, особливо у віці 28-46 років. Саме у цьому віковому параметрі вона перевищує жіночу у 4 рази. Чоловіки передчасно помирають від зловживання алкоголем, травм, нещасних випадків, професійних хвороб. Середня тривалість життя чоловіків становить 62,2 роки, що на 10-12 років менше за середню тривалість життя жінок; більше 40% юнаків не мають шансів досягти пенсійного віку, країна втрачає чоловічий трудовий ресурс; безробіття серед чоловіків зростає швидше, ніж серед жінок [5].

Поширеним є невміння батьків здійснювати виховні функції й догляд, за дітьми, особливо маленькими. Після розлучення до 97 % дітей залишається з матерями, а з батьком – лише у випадку відмови матері, позбавлення її батьківських прав [5].

Усі дослідження пенсійного реформування на основі гендерного підходу умовно можуть бути розподілені на два напрями. В контексті першого – обґрунтовується необхідність реформування пенсійних систем з урахуванням внеску жінок до економічного розвитку у вигляді неоплачуваної домашньої праці, а іншого – аналізуються гендерні невідповідності пенсійних систем і пошук шляхів їхнього вдосконалення з огляду на різні гендерні ролі чоловіків і жінок. [1]

Отже, кожна з цих категорій мають свої особливості, тому і програми для надання їм гендерно-чутливих послуг теж потребують індивідуального підходу. Проведені дослідження показали, що з молоддю і дорослими людьми краще працюють у сфері надання гендерно-чутливих послуг, а люди похилого віку залишаються маловивченою категорією. Як наслідок вони є молозахищеними у своїх гендерних правах.

Список використаних джерел:

1. Doring D., Hauser R., Rolf G., Tibitanzl F. OldAge Security for Women in the Twelve EC Countries. // Journal of European Social Policy. – 1994. – Vol. 4(1): 1–18.; Luckhas L., Ward S. Equal Pension Rights for Men and Women: A Realistic Perspective. // Journal of European Social Policy. – 1997. – Vol. 7(3): 237–253.
2. Гендерний портрет України: общество должно измениться к лучшему. *Украина – Евросоюз в деталях*. №2 (5), июнь 2010. С. 6-7.
3. Говорун Т. В., Кікінеджи О. М. Гендерна психологія. навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
4. Кон, И. С. Социология личности. Москва : Политиздат, 1976. 383 с.
5. Круглий стіл на тему «Становище чоловіків в Україні» 19 лютого 2009 року Київ: «К.І.С.», 2009. 64с.

Науковий керівник: к. пед. н. Байдюк Н. В.

А. М. Тищенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРИЧИНИ ВХОДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО НЕФОРМАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Актуальність поширення неформальних субкультур в Україні визначається низкою соціальних, психологічних і культурних чинників. Причиною створення неформальних об'єднань перша за все виступають вікові особливості. Адже саме у цьому віці з'являється прагнення до самостійності, автономізації, певної відповідальності, пошуку самореалізації, але часто відбуваються зміни у поведінці особистості : зухвалість, нетерпимість, образливість, неадекватна самооцінка [1]. Актуальність розробки проблеми підліткової субкультури та особливостей соціалізації підлітків є важливим завданням для соціально-педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень. Проблема підліткових субкультур є об'єктом дослідження багатьох наук зокрема, філософії, психології, соціології, що говорить про її складність та багатоплановість. Сутність поняття «субкультура» досліджують Е. Гаджієва, Б. Іванов, С. Кулаков, З.Сікевич, Л. Туріщева, Ю.Василькова та ін. Поняття та проблеми неформальних груп (моделі поведінки, цінності, життєві пріоритети, стилі життя) досліджують А.Мудрик, С.Косарецька, Б.Майстрів, В.Розін, М.Гогоєва, В.Карп'як, В.Розин. Субкультура – є предметом дослідження Ш. Айзенштадта, Л.Мардахаєва, С.Фріс. Методи та напрями роботи з неформальними об'єднаннями розглядають М. Шакурова, О.Лісовець та ін. Проте соціально-педагогічний аспект цієї проблеми досі залишається не розкритим.

Мета дослідження полягає у вивченні причин входження підлітків до неформальних субкультур та особливостей їх соціалізації.

Методи дослідження: аналіз, порівняння, соціально-педагогічний експеримент, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз передумов, які сприяють об'єднанню підлітків до субкультурних груп, сприяє виявленню того, яку користь, чи шкоду приносить неформальна субкультура для соціалізації особистості. Вплив субкультури на особистість підлітка може бути як позитивним так і негативним. Всі неформальні об'єднання поділяються на просоціальні, асоціальні та антисоціальні [4].

Якщо розглядати негативний відбиток субкультури на соціалізацію особистості, то до них можна віднести прояви вандалізму, бездіяльність, вживання наркотиків, розпуста (коли особистість просто деградує)[5].

Особливо це стосується сучасних підліткових об'єднань. До прикладу, свою асоціальність підкреслює субкультура панків. Представники даного об'єднання негативно ставляться до праці, поверхово начитані, вживають наркотики й алкогольні напої, проповідують насильство у всіх його формах, не виключаючи фашизму. Реальна мета панків – самоствердження серед однолітків через заперечення загальноприйнятих норм поведінки.

Прихильність до насильства та ідей фашизму характерна і для скінхедів. Їхній терор проявляється в постійному фізичному насильстві проти осіб неслов'янського походження. Мінусів у цієї субкультури дуже багато, адже свою ідею вони сприймають надто буквально. Вони здатні до безглуздої агресії щодо інших людей.

Субкультура емо характеризується вразливістю, депресивністю. Через відчуття самотності вони схильні до самогубства, до заподіяння собі болю. В цьому випадку негативний вплив проявляється в формуванні аполітичної, конформної, пасивної особистості, нездатної справлятися з реаліями життя. Емо-культура пропагує самодеструктивну і суїцидальну поведінку [2].

Таким чином, ми можемо сказати, що субкультура є спроба самореалізації підлітків, бажання привертати до себе увагу оточення. Підліток бажає належати до якоїсь соціальної групи, водночас протиставляючи себе суспільству.

Що ж приводить підлітків у різні субкультурні угруповання? По-перше, неблагополуччя в сім'ї, коли підліток відчуває себе самотнім, непотрібним, беззахисним (саме відсутність уваги й розуміння з боку дорослих посилює вплив неформальних колективів) або навпаки зайвий контроль батьків, коли молода людина хоче самоствердитися – також є передумовою до створення субкультури. До таких причин відносять відсутність доступу до інформації, яку підліток не отримує в сім'ї, чи в школі. Погано організоване дозвілля, коли підліток шукає нових вражень, які не завжди є позитивними. Надлишок вільного часу також може впливати на особистість, оскільки вона не знає чим себе зайняти себе і вдається до пошуку найрізноманітніших занять. Також може бути потреба в емоційній розрядці, способах подолання внутрішнього конфлікту, стремління до гедонізму, тобто отримання максимально сильних приємних відчуттів (досягається шляхом створення небезпечних, загрозливих їх задоволенню ситуацій)[3].

Всі перелічені причини входження підлітків до субкультурних груп підтверджуються результатами проведеного опитування представників неформальної субкультури паркур (рис. 1).

Неформальна субкультура паркур є не шкідливою, а навпаки за здоровий спосіб життя. У паркурі немає обмежень, шаблонів і стереотипів. Всі тут рівні, навіть можуть бути частиною однієї команди. Практично будь-який трейсер перебуває в групі однодумців, і лише одиниці воліють тренуватися й існувати окремо від інших. Поведінка трейсера не повинна зачіпати права інших людей. Людина, що займається паркурком, не буде тренуватися на приватній території, не тренується перед дітьми, оскільки вони люблять все повторювати. Трейсер з повагою ставиться до себе, до оточення, а також до місця, на якому він тренується.

Так, в ідеальній субкультурі її представники тренуються у виконанні соціальних ролей, розвитку самосвідомості, шукають свій статус і прагнуть досягнути визнання. Також

створення власної субкультури допомагає підліткам адаптуватися до життя, брати на себе частину функцій соціалізації індивідів, з якими не справляється сім'я, школа, формальні підліткові організації тощо.

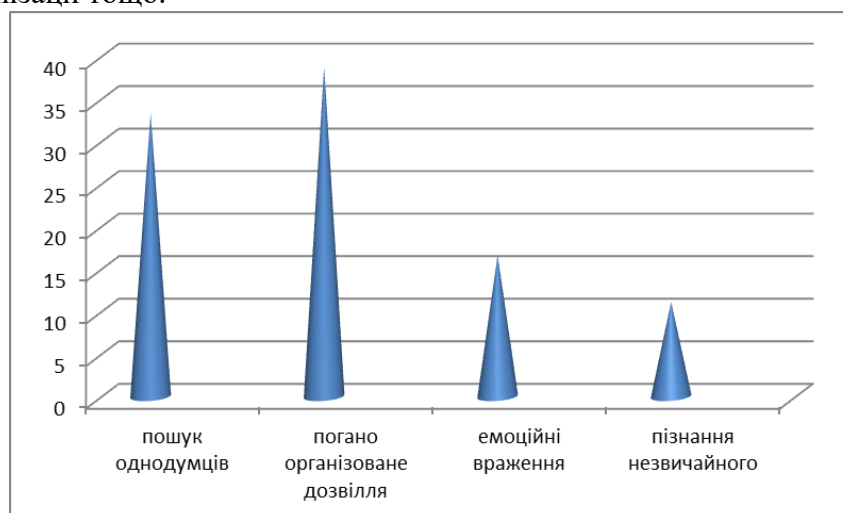

Рис.1. Результати опитування щодо причин входження підлітків у неформальну групу субкультури паркур

Висновки. Отже, на нашу думку, зв'язок субкультури із соціалізацією – тісний. За допомогою неформальних об'єднань підліток засвоює елементи культури, соціальні норми і цінності, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Завдяки субкультурі особистість знайомиться з абсолютно новими звичаями, традиціями і нормами, способами мислення, поведінкою.

Список використаних джерел:

1. Василькова Ю. У., Василькова Т. А. Социальная педагогика: Курс лекций: Учебн. пособие для студ. высш. пед. уч. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2000. 440 с.
2. Гогугева М. М. Специфика негативного влияния субкультуры на развитие личности подростка. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2010. Выпуск 5 (95). С. 153–159.
3. Карп'як В. Молодіжні субкультури. *Спілка української молоді*. – Режим доступу: <http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp>.
4. Розин В.М. Подростковая культура: природа отклоняющегося поведения. 2007. №4. С. 49–57.
5. Турішцева Л.В. Особливості роботи з девіантними дітьми. 2009. № 2. С. 2–6.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Майборода Г.Я.

А. Червань

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ

У сучасних умовах соціально-економічних перетворень в Україні залишається актуальною проблема стабільності сім'ї як основи суспільства. Найбільш незахищеною категорією серед інших типів сім'ї вважається молода сім'я, яка стикається з досить великою кількістю різних проблем: від економічних до психологічних та емоційних.

У молодій сім'ї як новоутвореній соціально-психологічній системі формуються внутрішньо-сімейні стосунки та відбувається створення зовнішньо сімейних відносин. У період зближення інтересів, уявлень, цінностей, звичок молодого подружжя можливе їх прийняття або неприйняття чоловіком та дружиною, незадоволення або задоволення потреб кожного з подружжів. Процес психологічної і побутової адаптації супроводжується виникненням конфліктних ситуацій у різних сферах сімейного життя.

Дослідженню подружніх конфліктів присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників: Г. Бейтсона, В. Сатир, О. Бодальова, А. Варги, Ю. Гіппенрейтер, С. Ковальова, А. Співаковської, Г. Хоментausкаса та ін. Вчені аналізують причини виникнення конфліктів (В. Ратніков, В. Сисенко, С. Ємельянов), динаміку розвитку конфліктів (В. Смахова), психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї (Т. Зозуль), формування вмій конструктивно розв'язувати конфлікти (В. Кравець, Г. Терещук, Н. Фредман) та ін. Важливого значення набувають праці, в яких вивчаються шляхи соціально-педагогічної підтримки молодих сімей. [1,2,4]

Як відмічають більшість дослідників, яких ми зазначили вище, виникнення конфліктів у молодому подружжі є природним явищем, що пов'язано з формуванням певного сімейного укладу, як на побутовому рівні, так і на фізичному і на психо-емоційному.

Мета статті – визначити особливості соціально-профілактичної роботи з молодими сім'ями.

Щоб зрозуміти сутність проблеми, необхідно визначитись з поняттям «молода сім'я». Статус „молодої” сім'ї може визначатись на основі віку чоловіка та дружини з урахуванням загальноприйнятого вікового цензу молоді, але у цьому випадку дослідники стикаються з чисельними прикладами одруження між людьми різного віку (чоловік набагато старший від дружини і навпаки). Згідно з законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [9], молода сім'я – це подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років.

Для нашого дослідження становить інтерес визначення поняття „молода сім'я” за А. Капської. Дослідниця визначає молоду сім'ю як соціальну групу, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років; формується на визначенні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодії, народженні і вихованні дітей [6].

Дане визначення відображає посилену тенденцію до створення молодих сімей без юридичної реєстрації шлюбу, так званих громадянських шлюбів. Цей факт не повинен залишатися поза увагою дослідників, оскільки ця форма хоча і здається проблематичною в плані визнання її сім'єю, а не просто тимчасовим співжиттям, але тенденція часу діє на користь легалізації цієї форми. По-друге, критерій, що відображає вік подружжя визначається у відповідності з офіційно прийнятим життєвим циклом, що характеризує саме молодість: вік від 15 до 35 років [8].

Наданню кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги молодим сім'ї передують діагностична робота, в якій визначаються основні соціально-педагогічні проблеми, з якими стикається молода сім'я і для вирішення яких вона потребує підтримки з боку держави та фахівців.

Так, сумісність шлюбних партнерів досягається не завжди і не одразу. Будь-який аспект несумісності проявляється у вигляді конфлікту. З точки зору В. Сисенко, усі шлюбно-сімейні розбіжності можна поділити на три групи.

До першої групи можна віднести розбіжності, що виникають на основі неузгодженості, та несправедливого розподілу праці у сім'ї, різного розуміння прав та обов'язків, недостатнього внеску одного із подружжя в домашній труд та самообслуговування.

До другої групи можна віднести конфлікти, що базуються на хронічному незадоволенні будь-яких потреб одного із подружжя, або кожного з них. До третьої входять сварки, що мають в основі недоліки у вихованні, характеру і особливості подружжя [7].

В. Сисенко, також дійшов висновку, що розбіжності та конфліктні ситуації ґрунтуються здебільшого на наступних причинах:

- незадоволеність сексуальних потреб одного із подружжя;
- незадоволеність потреби сили і значимості власного „Я”;
- незадоволеність потреби одного з подружжя, або кожного з них у позитивних емоціях;

- пристосування одного з подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор;
- фінансові розбіжності між подружжям;
- незадоволеність у потребі взаємної допомоги, взаємо підтримці, потреби у співробітництві, пов'язане із розподіленням праці у сім'ї, веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми;
- різні потреби і інтереси проведення відпочинку, дозвілля, розбіжності у захопленнях [7].

Існують й інші класифікації причин створення конфліктних ситуацій в молодих сім'ях, які розглядаються як зіткнення цілей, інтересів, позицій, думок, протилежно спрямованих мотивів і поглядів. Серед факторів і шляхів, які допомагають у розв'язуванні сімейних конфліктів визначають відвертість та демократичність стосунків між подружжям, набуття навичок конструктивного спілкування, усвідомлення відповідальності за можливі наслідки конфлікту[5].

Одним із шляхів подолання конфліктів в молодих сім'ях може стати система соціально-педагогічної роботи з молодим подружжям. По-перше робота з молодим подружжям з профілактики конфліктних ситуацій може носити тільки консультативний характер, адже це основний принцип профілактики. У процесі здійснення профілактичної роботи соціальний педагог має визначити, яка інформація буде корисною для конкретної родини, тобто які конфлікти частіше виникають у сім'ї або які аспекти сімейного життя пари змушують їх відчувати себе некомфортно. Тут допомогу соціальному педагогу, обов'язково, має скласти психолог, для того, щоб мати більш повне уявлення про сімейні стосунки, які склалися у молодого подружжя. Соціальний педагог також має брати до уваги вік подружжя, та соціальні ролі, які виконує кожен з подружжя. Спираючись на глибокий наліз молодого подружжя, соціальний педагог може запропонувати подружжю відповідні їм курси, лекторії чи тренінги для профілактики та подолання конфліктів. [3]

Соціальна профілактична робота з сім'єю полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення умов та причин виникнення проблем, а також системи заходів з профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, розлучень, стресових станів [10].

За центрами соціальних служб місцевого рівня (районні, міські, районні у містах центри) закріплена відповідальність за якісну роботу з сім'єю, в тому числі і роботу з молодими сім'ями, також консультативну допомогу молодим сім'ям надають такі громадські та недержавні організації, як: Міжнародної благодійної організації БФ «СОС Дитяче Містечко» - метою якої є допомога молодим сім'ям у налагодженні сімейного життя; ГО "Академія сім'ї", центри сімейного психологічного консультування, Міжнародна громадська організація "Школа Рівних Можливостей" – всі організації надають консультативну соціально-психологічну допомогу сім'ям.

Робота з молодими сім'ями, спрямована на стабілізацію сімейних стосунків – це, насамперед, діяльність по удосконаленню взаємостосунків у сім'ї, профілактиці дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів. Також, з наряду сімейної психотерапії - соціальна реабілітація сімей з наявністю конфліктних ситуацій; зняття стресових станів; врегулювання подружніх взаємин

Соціально-педагогічна робота з профілактики конфліктів у молодого подружжя ефективна за таких аспектів: вирішенні проблеми молоді сім'ї в комплексі; залучення до роботи з молодими сім'ями різних спеціалістів; систематичному і цілеспрямованому проведенні соціально-педагогічної роботи з визначених напрямів.

У сучасній практиці соціально-педагогічної роботи застосовуються такі форми роботи, як різноманітні комунікативні тренінги, тестування, індивідуально-групові консультації, соціально-психологічний театр мініатюр, семінари, проектні методики, соціально-психологічні курси – наведені форми роботи є більш направленими на профілактику певних видів конфліктів, де молоде подружжя може більш глибоко пропрацювати певні проблеми, які призводять до виникнення конфліктних ситуацій.

Таким чином, для досягнення своїх цілей соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями повинна відбуватися у певній системі державних та громадських організацій, бути ретельно продуманою, обґрунтованою та спиратися на програму, у якій закладено зміст, форми і методи такої соціально-педагогічної роботи.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у аналізі існуючих програм соціально-педагогічної роботи з попередження конфліктів у молодих сім'ях та розробки та перевірки ефективності власної програми профілактичної роботи.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: курс лекцій. Київ: МАУП, 2001. 96 с.
2. Журбицька Т. С. Молода сім'я. Київ: Педагогіка, 1985. 217 с.
3. Зайцева З. Г., Трубавіна І. М. Соціальна підтримка сім'ї. Комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2001. 217 с.
4. Зозуль Т.В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. URL: <http://oaji.net/articles/2014/983-1418212061.pdf>
5. Кравець В. П. Психологія сімейного життя. В 2-х томах. Тернопіль, 1995. 695 с.
6. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: ДЦССМ, 2003. 184 с.
7. Молодожены / Под. ред. В. А. Сысенко. Москва: Мысль, 1985. 321 с.
8. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>
9. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-п>

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Демиденко Т.М.

Р.В. Шапошнікова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

Актуальність та доцільність дослідження. У сучасних умовах в Україні загострюється проблема виховання дітей і підлітків з соціально-неблагополучних сімей. Сім'я перестає ефективно виконувати свої інституційні функції в суспільстві. Питома кількість юних правопорушників зросла на 12% у порівнянні із 2017 роком. У 90-97 % випадків механізм протиправної поведінки був запущений браком сімейного виховання, при чому неповнолітні приходять до протиправної поведінки під безпосереднім впливом або за участю батьків. тощо. Кожний п'ятий підліток уживає алкоголь раз на тиждень, кожний десятий – два, три рази на тиждень. За даними ЦСССДМ м. Черкаси І-го кварталу 2018 року виявлено, 517 сімей, які перебувають в конфлікті з законом, з них кількість дітей до 18 років становить 178 осіб. А також 219 сімей – з алкогольною та наркотичною залежністю, з них кількість дітей до 18 років становить – 264 особи. А отже, особливої уваги потребують підлітки із девіантною поведінкою з неблагополучних сімей. Адже, значна кількість соціально дезадаптованих підлітків виховується в сім'ях із несприятливим емоційним кліматом, підвищеною конфліктністю внутрішньо сімейних стосунків. Усе це зумовлює необхідність вивчення особливостей неблагополучних сімей на сучасному етапі та їхній вплив на девіантну поведінку підлітків.

Дослідженню впливу соціально-неблагополучних сімей присвячені праці таких вчених, як: М.І. Буянов, М.Плоткін, С.А.Белічева, Ю.І. Юричка, Г.Г. Шихонов, А.В. Гоголева, І.Д. Зверєва, А.Т. Татенко, І.В.Зайченко, В.М. Целуйко, М.О. Балакірева, АА. Беседін та ін.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі неблагополучна сім'я розглядається, як сім'я, яка повністю або частково втратила свої виховні можливості через ті

чи інші причини. У результаті цього в таких сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються несприятливі умови для виховання дітей. Сімейне неблагополуччя негативно позначається на формуванні особистості дитини. Соціально-неблагополучні сім'ї формують дітей за своїм зразком. Саме в таких сім'ях частіше виростають люди з цинічним відношенням до моральних цінностей, які порушують норми поведінки та правопорядок. Розрізняють такі типи неблагополучних сімей: 1) педагогічно-некомпетентна (В.М. Целуйко) 2) конфліктна (М.О. Балакірева) 3) аморальна (Л.Е. Орбан-Лембрик) 4) асоціальна (А.А. Беседін). У педагогічно-некомпетентних сім'ях спостерігається брак педагогічних знань і навичок у батьків, що виявляється в неконструктивному стилі виховання. У конфліктних сім'ях, як правило, панує атмосфера грубості і несправедливості, а іноді і атмосфера жорстокості і насильства. Діти, в постійному страху, напруженості і тривозі. Повернення додому – це вже створення стресової ситуації. Грубість, крики, сварки, нерідко бійки, а іноді злочинні дії в запалі емоцій, це те, з чим доводиться стикатися дитині. У аморальних сім'ях панує асоціальна атмосфера, де прищеплюються соціально-небажані потреби й інтереси, він долучається до аморального способу життя. Ради задоволень, задоволення власних егоїстичних інтересів тут зневажаються моральні норми, загальнолюдські цінності. В асоціальному сім'ях рано чи пізно дитина виявляється втягнутою в систему злочинних маніпуляцій з їхнього боку (оскільки копіює їх стереотипи поведінки, а в деяких випадках і мислення). Спочатку дитина вчиться надавати дрібні послуги (наприклад, проникнути в квартиру квартири, а потім відчинити двері дорослим злодіям, постояти збоку, спостерігаючи за поведінкою оточуючих, подати сигнал у разі небезпеки і т.д.).

Таким чином, негативний мікроклімат неблагополучної сім'ї, асоціальна поведінка дорослих її членів сприяють тому, що діти, які виховуються в таких сім'ях, не просто переймають негативні зразки поведінки, але й засвоюють відповідні ціннісні орієнтації, реалізуючи їх в особистій асоціальному поведінці. У багатьох підлітків з відхиленнями у поведінці не було або втрачено відчуття батьківської опіки, психологічної захищеності у сім'ї, бажання поділитися з рідними своїми радощами або переживаннями, втрачена надія підтримки у важку хвилину. Порушення психологічного контакту з близькими людьми особливо гостро переживаються підлітками, які починають усвідомлювати протиріччя у житті дорослих. Злість, яка переходить у відчай або жорстокість, недовіра до людей, зневага соціальних норм, цинізм, байдужість до суспільно значущих явищ – далеко не повний перелік внутрішніх установок підлітка, який переживає розлучення батьків, який живе в умовах пиятики, наркоманії, постійних конфліктів і сварок, взаємної байдужості.

У соціально-неблагополучні сім'ях використовуються такі стилі виховання дитини: поступливо-поблажливий стиль, демонстративний стиль, педантично-підозрілий, жорстко-авторитарний, вмовляючий, відсторонено – байдужий, виховання по типу «кумир сім'ї», непослідовний стиль.

Поступливо – поблажливий стиль характерний байдужим ставленням на провини дитини, в сім'ї дитині все пробачають. Позиція кругової оборони, яку також може займати певна частина батьків, будує свої відносини з оточуючими за принципом "наша дитина завжди права".

Демонстративний стиль характерний скаргами на свою дитину перебільшуючи ступінь їх небезпеки. Наслідком цього є втрата у дитини сором'язливості, почуття каяття за свої вчинки, знімає внутрішній контроль за своєю поведінкою, відбувається озлоблення по відношенню до дорослих, батькам.

Педантично-підозрілий стиль характерний – не довірою до дитини, батьки піддають їх тотальному контролю, намагаються повністю ізолювати від однолітків, прагнуть абсолютно контролювати вільний час дитини, коло його інтересів, занять, спілкування.

Жорстко-авторитарний стиль характерний батькам, які зловживають фізичними покараннями. Наслідком є: прояви агресивності та жорстокості у дорослому житті, прагнення ображати слабких та беззахисних.

Вмовляючий стиль: в цьому випадку батьки виявляють по відношенню до своїх дітей повну безпорадність, воліють перестерігати, нескінченно вмовляти, пояснювати, не застосовувати ніяких вольових впливів і покарань.

Відсторонено-байдужий стиль виникає, як правило, у сім'ях, де батьки, зокрема мати, поглинена пристроєм свого особистого життя. Діти надані самим собі, відчують себе зайвими, прагнуть менше бути вдома, з боєм сприймають байдужо-відсторонене ставлення матері.

Виховання по типу "кумир сім'ї" часто виникає по відношенню до "пізніх дітей", коли довгоочікувана дитина нарешті народжується у немолодих батьків або самотньої жінки. У таких випадках на дитину готові молитися, всі його прохання і примхи виконуються, формується крайній егоцентризм, егоїзм, першими жертвами якого стають самі ж батьки.

Непоследовний стиль - коли у батьків, особливо у матері, не вистачає витримки, самовладання для здійснення послідовної виховної тактики в сім'ї. Виникають різкі емоційні перепади у відносинах з дітьми - від покарання, сліз, лайки до зворушливо-пестливих проявів, що призводить до втрати батьківського впливу на дітей. Підліток стає некерованим, непередбачуваним, нехтує думкою старших, батьків.

Висновок. Отже, можна дійти висновку, що неблагополуччя в сім'ї має прямий вплив на поведінку підлітків, на їх статус у соціумі, на становлення їх характеру, на формування життєвої позиції. Риси характеру і поведінка дітей, які помічені у девіантній поведінці, формуються в результаті відхилень у сімейних відносинах. Результатом кожної моделі виховання є перенесення прикладу свого виховання на дитину. Батьки використовують різні стилі виховання – і жоден з зазначених стилей не призводить до становлення здорової, гармонійної особистості.

Список використаних джерел:

1. Балакірева М.О. Про становище сімей в Україні: доповідь за підсумками Київ: Знання Прес, 2000. С.45- 56.
2. Целуйко В.М. Поняття та типи неблагополучних сімей. Психологія неблагополучних сімей. Москва: ВЛАДОС, 2003. С.82 -85.
3. Орбан Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Київ: Академвидав, 2005. С. 32 -36.

Науковий керівник: д. філос. н., доцент Коломієць О. Г.

Л. І. Штангрет

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЖЕРТВАМИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Нині шкільний булінг розглядається в сучасному світі як одна з найактуальніших соціально-педагогічних проблем, учасники якої потребують комплексної та цілісної кваліфікаційної допомоги.

В Україні робота з жертвами шкільного булінгу обумовлюється тим, що збільшується кількість фіксованих випадків шкільного знущання, проте єдиного механізму протидії цьому явищу не існує. Тому для нас наукову цінність представляє досвід зарубіжних країн у роботі з жертвами шкільного булінгу, який налічує багато різноманітних антибулінгових програм як запобігання, профілактики, так і реабілітації, реалізація яких свідчить про наявність певних успіхів, що є доказом ефективності.

Дослідженню явища булінгу присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Л. Лушпай, І. Бердишева, О. Барліта, Т. Алексеєнко, А. Губко, І. Сидорук, А. Король, Д. Лейн, І. Кон, Т. Фалд та ін.

Першу експериментальну програму протидії шкільному булінгу було розроблено в Норвегії Д. Ольвеусом у 1982-1984 рр.

Вона пройшла апробацію у 42 норвезьких школах і по закінченні було виявлено зниження частоти булінгу, що говорить про її відносну ефективність. Реалізація цієї програми передбачає 3 рівні: загальношкільний (анонімні діагностики, тренінги, організація

супервізорства); груповий на рівні класу (впровадження норм нульової толерантності до булінгу, проведення зустрічей) та індивідуальний (індивідуальна робота з жертвами, учителями та їх батьками) [1].

Великий спектр різноманітних програм було реалізовано й започатковано і в США, яка частково перейняла досвід Норвегії в досягненні бажаних результатів.

У боротьбі з булінгом, США використовує мобілізацію ресурсів (залучення до просвітницької діяльності соціальних служб, державних і недержавних установ, органи поліції). Програма поведінкової модифікації «D.A.R.E.» (англ. Drug Abuse Resistance Education) для дітей початкових класів, G.R.E.A.T. (англ. Gang Resistance Education and Training) для учнів підліткового віку. В основі цих програм покладена теорія соціального наučиння А. Бандури і концепція поведінки ризику Р. Джессора. Найефективнішими компонентами були: формування навичок прийняття рішень, навичок протистояння тискові однолітків та інших впливів [1, 6].

Дещо іншого змісту в США існує програма профілактики для дітей «Діти попереджені про напад». Ця програма спрямована на розвиток у дітей критичного мислення, набуття асертивних навичок поведінки, інформування про звернення у випадку булінгу. Умовно програму можна розділити на 2 етапи. На першому здійснювались діагностика рівня знань дітей про їх права, соціального самопочуття, рівня задоволення базовими потребами. На другому проводилась безпосередня робота тренера у формі рольової гри [1, 7].

Щодо досвіду запобігання шкільному булінгу в Канаді варто відзначити, що робота в цій країні теж має низку особливостей.

Канадська програма «Зупини Булінг» містить наступні складові: можливість анонімної скарги щодо випадку булінгу, щорічне проведення Тижня обізнаності та попередження шкільного булінгу, навчання учнів відстоювати власну думку та будувати правильні міжособистісні стосунки, діє дозвіл на доповідну записку від персоналу школи про випадки булінгу. Також основними заходами в Канаді щодо зменшення поширення шкільного булінгу є: організація дозвілля у місцях школи, де існує менший нагляд, диференціювання перерв та часу завершення занять, посилення моніторингу місць школи, де найчастіше трапляється булінг [2].

Не менш важливою є робота в Німеччині, яка реалізується діяльністю для превенції та подолання явища булінгу в закладах загальної середньої освіти.

В Німеччині активно здійснюються превентивні заходи щодо булінгу в школах, де навчають не тільки розпізнавати булінг і навчають боротися з ним, а й готують їх до ролі «шефів» з числа старшокласників, які допомагають і захищають тих, хто цього потребує. Також в країні набуває поширення проектна діяльність, прикладом якої є соціальний проект «Gemeinsam Klasse sein» для учнів 5-7 класів, в межах якого проводились тренінги за превентивними методиками боротьби з булінгом [3].

В Франції профілактика та корекція булінгу здійснюється загалом у молодшому шкільному віці через співпрацю педагогів і психологів, поліції та місцевих общин. Також функціонує національна програма профілактики, яка містить в собі елементи толерантного ставлення до оточуючих, навички конструктивного діалогу у колективі, методи контролю поведінки. Також в школах існують лабораторії для анонімного анкетування, система дотримується прозорості, щоб відразу вирішити проблемні осередки булінгу [1, с. 9].

Цінним є й досвід Австрії, який набув популярності в Європі, країна застосовує комплексний підхід до профілактичних заходів проти булінгу за допомогою реалізації програми «Модель любові», яка базується на партнерських стосунках між учнем, вчителем та батьками. Програма працює протягом трьох основних послідовних фаз: досягнення згоди щодо програми профілактики булінгу в школі; розгляд питань щодо толерантності в школі; розроблення проекту профілактики спільно із залученими фахівцями [1, 11].

Отже, можна зрозуміти, що загальноприйнятої схеми або програми щодо роботи з шкільним булінгом в досвіді зарубіжних країн не існує, проте є спільні складові, серед яких:

– регулярні анонімні опитування школярів про ситуацію булінгу в школі;

- обговорення даної проблеми на класних, шкільних і батьківських зборах;
- розробка самими учнями кодексу поведінки;
- посилення уваги вчителів до поведінки дітей на перервах та на подвір'ї школи;
- навчання вчителів стратегіям профілактики булінгу.

Порівнюючи досвід зазначених країн можна звернутись до українського процесу боротьби з булінгом, який на сьогоднішній день, тільки починає набирати свої оберти.

Зокрема, Національна поліція України разом з Українським інститутом дослідження екстремізму ініціювала спільний проект із протидії булінгу — «Маю право бути собою». Заслуговує на увагу й інформаційна кампанія «#Стоп Булінг», яка орієнтована дітей та батьків. В рамках кампанії розроблено інформаційні матеріали, з яких можна дізнатися, які види булінгу існують та як діяти в ситуації, якщо ви стали свідком булінгу. Також плануються заходи боротьби з булінгом в рамках ухваленої президентом Національної стратегії з прав людини, яка містить захід з протидії булінгу в школі. Захід №82 зобов'язує Національну академію педагогічних наук, Міністерство освіти і науки й правозахисні громадські організації розробити спеціальну Програму навчання протидії цькуванню та дискримінації для педагогів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Поряд з тим в рамках розбудови Нової української школи та запровадженні інклюзивної освіти ЮНІСЕФ спільно з українським Урядом займаються втіленням Програми діяльності на 2018-2020 роки для скорочення нерівності та втілення прав усіх дітей в Україні. Досвідом та знаннями у створенні такої програми українським дослідникам буде допомагати Нік Вуйчич, який буде безпосередньо залучений до створення матеріалів для вчителів з протидії шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти.

Таким чином варто зазначити, що в Україні на має чітко встановленого плану роботи з шкільним булінгом, проте це не говорить про бездіяльність в шкільному середовищі у випадку виявлення цього явища. На нашу думку, Україна, починаючи розроблення стратегій роботи з жертвами шкільного булінгу, має обов'язково звертатись до досвіду країн, які мають успіх в досягненні ефективних показників, щоб теж мати позитивні якісні та кількісні зміни в шкільному житті українських учнів, які заслуговують на життя без булінгу.

Список використаної літератури:

1. Воронкевич О. М. Аналіз психопрофілактичних та освітніх програм запобігання насилля у зарубіжних школах / О.М. Воронкевич // Актуальні проблеми психології. – Вип. 16. – С. 5-14.
2. Костюк О. Запобігання булінгу в навчальному середовищі (на прикладі шкіл Канади) / О. Костюк // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей. – Тернопіль: Стереарт, 2014. – С. 91-94.
3. Явище мобінгу і булінгу як актуальні соціально-педагогічні проблеми взаємовідносин групи і особистості [Електронний ресурс] / Т. Ф. Алексеєнко. – 2011. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/view/0/>.

Науковий керівник: д. філос. н., доцент Коломієць О. Г.

А. Щербата

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СОЦІО-КУЛЬТУРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ГЕРІАТРИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах повноцінна життєдіяльність багатьох людей похилого віку не можлива без надання їм різних видів допомоги та послуг, які б відповідали їхнім соціальним потребам. У людей похилого віку після закінчення трудової діяльності настає період самотності, відчуття розриву з оточенням, переживання пов'язані із втратою істотних життєвих цінностей. Сучасне суспільство сьогодні не достатньо приділяє уваги людям похилого віку, їх потребам. В усьому світі збереження і

підтримка здоров'я та якість життя людей похилого віку є нагальною потребою. Все більше людей похилого віку є і хочуть бути активними в повсякденному житті. Участь людей літнього і похилого віку в життєдіяльності суспільства, не може відбуватися стихійно, вона потребує допомоги, підтримки стимулювання з боку держави та суспільства. Нині в більшості країн світу здійснюється робота щодо зміни умов їхнього утримання з урахуванням культурних звичаїв і традицій, включаючи суспільну свідомість і моделі поведінки людей. Таким чином, створення умов для гідного життя людей літнього віку, які становлять п'яту частину населення України, – одне з головних завдань сучасного українського суспільства [4].

Аналіз досліджень з теми. На сучасному етапі проблема довголіття людей похилого віку стала предметом активного вивчення науковців з різних галузей науки, зокрема філософії (Д. Бромлея, Т. Карсаєвського); психології (Б. Анциферової, О. Лідерс); соціології (С. Балабанова, А. Кашкіна, В. Козирькова; А. Тацева, Є. Якімова, С. Ольман, І. Лихницької та ін). Проблеми людей похилого віку, старіння, старості розглядають дослідники Т. Коленіченко, Л. Котова, А. Ригіна, А. Мокряка, Г. Лактіонова. Технології соціального обслуговування людей похилого віку проаналізовано в роботах Р. Єрусланової, М. Житницької, Б. Лук'янової та ін. [3]. Багатогранність наукових досліджень даної теми дає можливість цілісно розглянути старіння і розробити програми соціальної адаптації з використанням соціокультурних технологій.

Мета статті: проаналізувати особливості соціокультурних технологій з реабілітації людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Прагнучи до збільшення тривалості життя людей, з одного боку і аналізуючи діяльність людей похилого віку з іншого виникає невідповідність. І ця невідповідність полягає в тому, що суспільство повинно не розглядати їх як баласт, а створювати умови з використанням їх ресурсів, досвіду, мудрості, інтелекту та ін. А отже, головною метою суспільства, держави має бути, створення умов саме для активного, творчого, професійного довголіття. Соціокультурний статус літніх людей обмежений у формах активності, у виконанні соціальних ролей, тому вимагає впровадження соціокультурних технологій. Якщо тлумачити поняття «соціокультурні технології», то варто зазначити, що «культурний» означає освоєння людиною культурних цінностей, та активності їх засвоєння; «соціальний» - взаємодію людини в середовищі, що її оточує та результати людських взаємин. Технології соціокультурної реабілітації літніх людей як способи взаємодії з ними являють собою комплекс методів соціальної реабілітації, що можна поділити на художньо-прикладні, технічної творчості, дозвіллі (свята, обряди, конкурси, зустрічі, екскурсії), ігрові, рухливі, малорухомі; театралізовані; художньо-видовищні; навчальні (навчальні вправи); творчо-розвиваючі (тренінг, імпровізація), інформаційні (демонстрація відео, телепередач, слухання радіо передач), соціальні проекти і т.ін [2]. В Україні вже впроваджено такі проекти підтримки людей похилого віку: «Інститут третього віку», проект «Старенькі», в якому люди похилого віку займаються ліпленням, декупажем та вокалом, «Центр дозвілля для літніх людей», «Домашня опіка», «Турбота про літніх в Україні», «Феєрія життя», де проводять майстер – класи з туризму, танців та ін. Всі проекти мають творчу складову. За допомогою творчості відбувається покращення емоційного стану людей похилого віку. Використання соціального проектування у роботі з людьми похилого віку, як дієвого способу, зміни існуючої ситуації в їх житті дає можливість залучити їх до творчості та знизити рівень тривожності. Багато чоловіків та жінок, що досягли пенсійного віку і беруть участь в різних соціокультурних програмах, показують високу збереженість здоров'я та розвиток інтелектуальних функцій. При вивченні творчої активності осіб похилого віку, виявлено, що потребу в самовираженні (писати вірші, малювати, ліпити, співати, танцювати, вивчати щось нове та ін.) відчувають 74 % людей [1]. Творчий розвиток особистості в період пізньої дорослості призводить до активізації адаптаційних механізмів особистості й зниження впливу негативних чинників на процес старіння, а творча активність з віком нікуди не зникає, а лише по-іншому проявляється.

Висновок: Проблема непотрібності, неможливості реалізувати власний потенціал людей похилого віку вимагає впровадження соціокультурних технологій, створення умов

щодо соціального захисту, соціальної допомоги, підтримки, адаптації і реабілітації як за місцем їхнього проживання так і в спеціальних закладах утримання. Застосування соціокультурних технологій дає можливість продовжити активне життя людей похилого віку в суспільстві. Саме об'єднання людей похилого віку через творчість дає можливість відчувати себе потрібними, реалізованими в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Б. Лук`янова Соціально-педагогічна організація дозвілля учнівської молоді: дис. ... доктора пед. наук: Теорія, методика і організація культурно-просвітньої роботи
2. Дуліков В. З. Про організаційні засади соціально-культурної діяльності. Інноваційні технології підготовки соціокультурних менеджерів: Зб. науч. ст. / Під наук. ред. В. М. Чижикова. Москва: МГУКИ, 2016. 170 с.
3. Новікова Г. Н. Технологічні основи соціально-культурної діяльності: Навчальний посібник. Видав. 3-є, Москва: МГУКИ, 2017. 158 с.
4. Социально-культурная деятельность: достижение, поиски, проблемы: сб. ст. / Науч. ред. Т. Г. Киселева, Ю. А. Стрельцов. Москва: МГУК, 2007. 145 с.
7. Тарасов Л.В. Соціокультурна діяльність: принципи, завдання, зміст. *Вісник психосоціальної і корекційно-реабілітаційної роботи*. 2003. №2. С. 9-66

Науковий керівник: д. філос. н., доцент Коломієць О. Г.

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ТА СПОРТУ**

ФІЗИЧНА І ТЕХНІКО-ТАКИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ВОЛЕЙБОЛІСТОК РІЗНИХ ІГРОВИХ АМПЛУА

Анотація. У статті представлено дані стосовно фізичної і техніко-тактичної підготовленості волейболісток різних ігрових амплуа.

Ключові слова: фізична, техніко-тактична підготовка, волейболістки різних ігрових амплуа.

Вступ. У волейболі з метою організації діяльності команди для вирішення ігрових завдань гравців розподіляють за функціями на нападаючих, зв'язуючих і гравців „ліберо”.

Належний рівень фізичної підготовки служить першоосновою успішного виконання ігрових прийомів волейболістами під час змагальної діяльності. Зміст фізичної і техніко-тактичної підготовки визначається функціями гравців у команді: зв'язучі, нападники і „ліберо”.

Мета роботи – з'ясувати особливості фізичної і техніко-тактичної підготовленості волейболісток різних ігрових амплуа.

Методи і організація досліджень. Дослідження проводилися в школах № 31 та № 10 міста Черкаси протягом 2017 – 2018 навчального року. В них були задіяні дівчата 15-16 років які входили до складу збірних команд своїх шкіл з волейболу. Кількість обстежуваних дівчат становила 20 осіб.

Результати дослідження. В таблиці 1 представлені показники фізичної і техніко-тактичної підготовленості волейболісток різних ігрових амплуа, у жовтні 2017 р.

Під час початкового тестування по визначенню показників технічної і фізичної підготовленості волейболісток 15-16 років різних ігрових амплуа виявили, що їх результати дещо відрізнялися. Так, під час виконання завдань з фізичної підготовки нападниці мали кращі результати у вправах „Стрибок в гору з місця” та „Метання м'яча на дальність”. Гравці „ліберо” у порівнянні з іншими волейболістками демонстрували кращі показники у вправах „Біг 6-9-6 м” та „Нахил тулуба вперед сидячи”.

Під час виконання контрольних завдань з технічної підготовки встановили, що дівчата-нападниці мали кращі результати у завданнях „Нападаючі удари на влучність” та „Подачі на влучність”. Гравці „ліберо” найкраще виконували вправу – „Прийом подачі з доводкою”.

Таблиця 1

**Показники фізичної і техніко-тактичної підготовленості
волейболісток 15-16 років різних ігрових амплуа, у жовтні 2017 р.**

Тести \ Гравці	Зв'язуючі	Нападники	Ліберо
„Стрибок в гору з місця” (см)	42,4 ± 1,8	52,5 ± 1,6 # *	40,8 ± 1,3
„Біг 6-9-6” (с)	14,7 ± 0,6	15,2 ± 0,7	13,9 ± 0,5
„Метання м'яча на дальність з місця” (м)	11,1 ± 0,8	13,7 ± 0,6 # *	11,9 ± 0,7
„Нахил тулуба вперед сидячи” (см)	10,3 ± 0,2 *	5,3 ± 0,9	11,0 ± 0,3 #
„Нападаючі удари” (р)	4,5 ± 0,5	5,1 ± 0,4	4,0 ± 0,6
„Подачі на влучність” (р)	5,0 ± 0,4	5,2 ± 0,5	4,6 ± 0,6
„Прийом подачі з доведенням” (р)	4,6 ± 0,5	4,1 ± 0,6	5,4 ± 0,3 #

Примітка: * - достовірність різниць між зв'язуючими гравцями і нападниками; ** - достовірність різниць між зв'язуючими і гравцями ліберо; # - достовірність різниць між нападниками і гравцями ліберо p<0,05

В таблиці 2 представлені результати повторного тестування по визначенню показників фізичної і техніко-тактичної підготовленості волейболісток різних ігрових амплуа.

Таблиця 2

Показники фізичної і техніко-тактичної підготовленості волейболісток 15-16 років різних ігрових амплуа у квітні 2018 р.

Тести \ Гравці	Зв'язуючі	Нападники	Ліберо
„Стрибок в гору з місця” (см)	51,6 ± 1,2	60,8 ± 1,3*	58,4 ± 1,4
„Біг 6-9-6” (с)	13,0 ± 0,7	13,5 ± 0,8	12,7 ± 0,6 #
„Метання м'яча на дальність з місця” (м)	12,5 ± 0,6	14,2 ± 0,7 *	13,4 ± 0,6
„Нахил тулуба вперед сидячи” (см)	14,9 ± 0,5 *	9,7 ± 0,8	18,1 ± 0,4 #
„Нападаючі удари” (р)	4,8 ± 0,4	5,9 ± 0,4 * #	4,2 ± 0,5
„Подачі на влучність” (р)	5,5 ± 0,4	5,8 ± 0,5	4,9 ± 0,5
„Прийом подачі з доведенням” (р)	5,1 ± 0,4	4,5 ± 0,5	6,2 ± 0,3 #

З представлених в таблиці результатів видно, під час повторного тестування, результати виконання тестових завдань гравців різних ігрових амплуа, також дещо відрізнялися. Так, нападаючі гравці краще за всіх виконували вправу на прояв силових та швидко-силових здібностей. У вправі на спритність і прояв гнучкості кращі результати мали гравці „ліберо”.

Під час виконання контрольних завдань з технічної підготовки отримали наступні результати. „Нападаючі удари на влучність” і „Подачі на влучність” краще всіх виконували нападники. Задання „Прийом подачі з доведенням” найкраще виконували гравці „ліберо”.

Таким чином, аналізуючи динаміку показників фізичної і технічної підготовленості волейболісток 15-16 років різних ігрових амплуа можна стверджувати про їх зростання протягом річного циклу тренувань. Спостерігається тенденція, що у дівчат-волейболісток різних ігрових амплуа результати під час виконання тестових вправ на прояв фізичних здібностей і з технічної підготовленості дещо відрізнялися. Що вказує на необхідність врахування особливостей фізичної і технічної підготовленості волейболісток 15-16 років, з метою застосування в процесі тренувальних занять спеціальних вправ з техніко-тактичної і фізичної підготовки, в залежності від їх ігрових амплуа і функцій виконуваних в команді.

Висновки

1. За результатами отриманими в ході тестування встановили, що показники з фізичної і техніко-тактичної підготовки гравців різних ігрових амплуа дещо відрізнялися.

2. У волейболісток 15-16 років різних ігрових амплуа спостерігали зростання показників фізичної і техніко-тактичної підготовленості протягом річного циклу тренувань. Достовірними виявилися зміни результатів у гравців всіх ігрових амплуа під час виконання вправи з фізичної підготовки „Нахил тулуба вперед, сидячи” і у нападників та зв'язуючих гравців у вправі – „Стрибок у висоту з місця”, та під час виконання вправи „Метання набивного м'яча на дальність” у нападників ($p < 0,05$).

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей фізичної і техніко-тактичної підготовки волейболісток різних ігрових амплуа, з метою розробки рекомендацій, щодо підвищення ефективності змагальної діяльності гравців.

Список використаної літератури:

1. Бриль М.С. Волейбол / М.С. Бриль. – М.: ФиС, 2012. – 136 с.
2. Волейбол / Под ред. А.В. Беляева, М.В. Савина. – М., 2015. – 242 с.
3. Волейбол: Энциклопедия / Сост. В. Л. Свиридов, О.С. Чехов. – М., 2011. – 346 с.
4. Железняк Ю.Д. К мастерству в волейболе / Ю.Д. Железняк. – М : ФиС, 2013. – 224 с.
5. Клещев Ю.Н. Волейбол / Ю.Н. Клещев. – М.: ФиС, 2013. – 122 с.
6. Страж В.А. Волейбол / В.А. Страж. – М.: ФиС, 2008. – 238 с.

Науковий керівник: к.фіз.вих., доцент Пустовалов В. О.

ОСОБЛИВОСТІ РІЗНОВИДІВ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ ДУБЛЮЮЧИХ СКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНИХ КОМАНД

Постановка проблеми. На думку А. В. Дулібського [1], І. Г. Максименка [4] необхідність більш детального дослідження закономірностей побудови тренувального процесу футболістів на сучасному етапі викликана з одного боку зміною загальної структури побудови річного циклу тренування у зв'язку з переходом на проведення змагань за схемою осінь – весна, з іншого – значним збільшенням інтенсифікації тренувального процесу, що обумовлено більш скороченими термінами підготовки до основних змагань.

Саме тому не викликає сумнівів актуальність дослідження показників фізичної і технічної підготовленості футболістів резервних команд у річному циклі тренувань.

Постановка завдань дослідження. Завданням дослідження було виявити особливості фізичної і технічної підготовленості футболістів резервних команд у підготовчому періоді річного циклу тренувань.

Методи та організація досліджень. Тестування фізичної підготовленості футболістів проводили у вправах: біг 20 м з ходу, кистьова динамометрія, Човниковий біг 6*30 м, Стрибок в довжину з місця, модифікований тест Купера. Технічна підготовленість досліджувалась за допомогою вправ: ведення м'яча 20 м, удар по воротам на точність, вкидання м'яча, удари м'яча на дальність, жонгливання та комплексна вправа футболіста. В дослідженнях взяли участь 42 футболіста 16-18 років резервних команд ФК «Черкаський Дніпро» м. Черкаси (І ліга) та ФК «Карпати» м. Львів (Прем'єр-Ліга).

Результати дослідження та їх обговорення. Показник швидкості у тесті 20 м з ходу у футболістів обох клубів покращився в порівнянні з перехідним періодом на 0,1 с ($p < 0,05$). При цьому, істотної різниці між футболістами двох тестованих груп не виявлено ($p > 0,05$) (табл. 1.).

Таблиця 1

Показники фізичної і технічної підготовленості футболістів резервних команд в підготовчому періоді річного циклу тренувань, ($\pm S$)

Тестова вправа	Футболісти «Черкаський Дніпро», (n=20)	Футболісти ФК «Карпати», (n=22)
Фізична підготовленість		
Біг 20 м з ходу, с	2,9 \pm 0,04	2,9 \pm 0,04
Човниковий біг 6*30 м	36,1 \pm 0,1*	33,8 \pm 0,2
Стрибок в довжину, см	217,4 \pm 2,45	214,2 \pm 2,32
Тест Купера, м	1300,20 \pm 17,39*	1510,22 \pm 14,27
Кистьова динамометрія, (кг)	40,87 \pm 0,2	41,2 \pm 0,2
Технічна підготовленість		
Ведення м'яча 20 м	5,1 \pm 0,04	5,1 \pm 0,03
Човниковий біг з м'ячем, с	30,32 \pm 0,2*	28,1 \pm 0,1
Вкидання м'яча, м	24,11 \pm 0,1	25,64 \pm 0,1
Удар на дальність, м	62,36 \pm 0,4	63,44 \pm 0,3
Жонгливання, с	208,21 \pm 1,9	220,85 \pm 1,3

Примітка. * $p < 0,05$ – порівняно з футболістами ФК «Карпати»

Результати у вправі «Човниковий біг 6*30», яка характеризує спеціальну витривалість, виявили перевагу футболістів «Карпат» на 3,7 с ($p < 0,05$).

Тестування швидко-силових здібностей у вправі «Стрибок в довжину з місця» навпаки – показало іншу тенденцію. При зростанні результатів у обох командах, темпи цих змін були вищими у черкаських футболістів. Це і дозволило зменшити різницю показників до 3,2 см і навіть перевищити середній результат львів'ян ($p < 0,05$).

Такі відмінності можуть вказувати на великий об'єм вправ швидко-силового характеру в поєднанні з технічною підготовкою в підготовчому періоді макроциклу.

Результати модифікованого тесту Купера показали значне зростання рівня загальної витривалості у всіх футболістів, хоча дублери ФК «Карпати» зуміли продемонструвати значно вищий показник, ніж однолітки з «Черкаського Дніпра». Різниця показників, в порівнянні з перехідним етапом річного циклу тренувань, зросла і склала 210,02 м ($p < 0,05$).

Тестування силових здібностей м'язів рук вказало на поступове зростання результатів і відсутність достовірних відмінностей між показниками обох резервних команд ($p > 0,05$).

Аналізуючи відмінності технічної підготовленості футболістів різних резервних команд в підготовчому періоді встановили, що результати ведення м'яча покращились на 0,1 с ($p < 0,05$), з відсутністю достовірних відмінностей між двома тестованими групами ($p > 0,05$).

Також, значно зросли показники човникового бігу з м'ячем у футболістів обох команд – вправи, що відповідає структурі ігрової діяльності футболістів ($p > 0,05$).

У трьох наступних проявах технічної підготовленості футболісти ФК «Карпати» переважали за показниками тестування черкаських футболістів, проте статистично ці відмінності не підтверджені ($p > 0,05$).

Аналізуючи результати виконання комплексної вправи у підготовчому періоді, слід відзначити одні з найвищих темпів приростів показників серед інших тестових вправ (табл. 2.).

В підготовчому періоді різниця швидкості виконання вправи склала 2,1 с на користь львівських футболістів ($p < 0,05$).

Різниця у кількості влучань становила у підготовчому періоді 1,4 влучання з перевагою футболістів ФК «Карпати» ($p < 0,05$).

Таблиця 2

Виконання комплексної вправи футболістів резервних команд в підготовчому періоді річного циклу тренувань, ($\pm S$)

Комплексна вправа футболіста	Футболісти «Черкаський Дніпро», (n=20)	Футболісти ФК «Карпати», (n=22)
Час виконання, с	15,2±0,04*	13,1±0,04
Кількість влучань, p	4,7±0,01*	6,1±0,02
Оцінка, бали	7,7±0,01*	8,8±0,01

Примітка. * $p < 0,05$ – порівняно з футболістами ФК «Карпати»

Відповідно, якісний показник виконання комплексної вправи, який визначався методом експертних оцінок був вищим у гравців резерву «Карпат», в порівнянні з черкаськими футболістами на 1,1 бал ($p < 0,05$).

Висновки. У результаті досліджень виявили, що в підготовчому періоді у львівських футболістів зафіксовані достовірно вищі, ніж у черкаських дублерів, показники у тестах «Човниковий біг з м'ячем та без м'яча», «Модифікований тест Купера» та «Комплексна вправа футболіста». Тобто перевага футболістів резервного складу команди Прем'єр-Ліги зафіксована у вправах, які відображають специфічне навантаження футболіста – анаеробний режим навантажень, швидко-силова робота та комплексні вправи техніко-тактичного характеру. Такі відмінності між тестованими групами можуть бути результатом особливостей структури тренувального процесу у команді Прем'єр-Ліги, який спрямований на розвиток швидкісної роботи з м'ячем та різновидів витривалості.

Список використаної літератури:

1. Дулібський А. В. Тенденції розвитку сучасного футболу // Практикум з футболу: Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Київ, 2001. – С. 5-7.
2. Зеленцов А. М. Моделирование тренировки в футболе / А. М. Зеленцов, В. В. Лобановский. – К.: Здоров'я, 1985. – 210 с.
3. Костюкевич В. М. Теоретичні та методичні основи моделювання тренувального процесу спортсменів ігрових видів спорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.01 – „Олімпійський і професійний спорт” / В. М. Костюкевич. – Київ, 2012. – 44 с.

4. Максименко І. Г. Теоретико-методичні основи багаторічної підготовки юних спортсменів у ігрових видах спорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.01 – «Олімпійський і професійний спорт» / І. Г. Максименко. – Київ, 2011. – 43 с.

Науковий керівник: к.фіз.вих., доцент Супрунович В. О.

Я. А. Бублій

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ЛЕГКОАТЛЕТІВ ШТОВХАЛЬНИКІВ ЯДРА ВІКОМ 15-16 РОКІВ

Розвиток рухових якостей у дітей шкільного віку відбувається нерівномірно і гетерохронно. Кожна якість має свої періоди як прискореного розвитку так і періоди стабілізації і навіть зниження. На сьогодні виявлено загальні вікові і статеві закономірності розвитку рухових якостей. Розглянуто особливості розвитку рухових якостей у дітей які займаються різними видами спорту і зокрема штовханням ядра.

Педагогічні спостереження та експеримент були проведені на базі Черкаської ОСДЮСШОР та загальноосвітньої школи міста Черкаси №7 з вересня 2018 року по квітень 2019 року. В експерименті були задіяні штовхальники ядра команди «ОСДЮСШОР – Черкаси» у кількості 17 осіб та учні 10-х класів ЗОШ №7 в кількості 17 осіб. Таким чином штовхальники ядра, які тренуються перший рік, склали експериментальну групу, а учні ЗОШ №7 – контрольну. І контрольну і експериментальну групи склали виключно хлопці. В контрольній групі ми відбирали хлопців, які не займаються ні в яких секціях, а фізичне навантаження отримують на уроках фізичної культури, або самостійно в позаурочний час.

Педагогічний експеримент проводився в два етапи: у вересні 2018 року нами було визначено показники розвитку рухових якостей у штовхальників ядра та учнів. На другому етапі, в квітні 2019 року, ми повторно оцінили показники рухової активності у штовхальників ядра та учнів і порівнявши отримані дані визначили динаміку розвитку їх рухових якостей.

Педагогічний експеримент включав в себе тести для виявлення розвитку рухових якостей штовхальників ядра та учнів, а саме:

1. Для визначення швидкісно-силових показників: Метання ядра двома руками перед собою;

2. Для визначення рівня швидкості – біг 60 метрів;

3. Дослідження пригучості: Стрибок в довжину з місця;

4. Тест „Рухливість в кульшовому суглобі” для визначення гнучкості;

5. Дослідження спритності за результатами тесту „Човниковий біг” 4x9.

Використавши данні тести в вересні 2018 року нами був проведений констатувальний етап експерименту. На основі отриманих результатів нами були визначені три рівні сформованості рухових якостей штовхальників ядра та учнів: високий, середній та низький. Рівні визначали на основі Постанови Кабінету Міністрів України №80 від 15 січня 1996 року «Про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України». Хоч ця постанова і втратила чинність у 2008 році, але ми вважаємо, що саме ті норми, які були ній викладені сприяли розвитку рухових якостей дітей. Таким чином, результат, який відповідав оцінці 5 балів ми оцінювали як високий рівень, оцінка 4 бали – середній, а 3 бали та нижче – низький рівень.

Провівши констатувальний етап експерименту ми отримали наступні данні:

Таблиця 1

Фізична якість	Констатувальний етап		
	Високий	Середній	Низький
Метання ядра двома руками перед собою;	17,6 (3)	58,9 (10)	23,5 (4)
Біг 60 метрів	29,4 (5)	52,9 (9)	17,6 (3)
Стрибок в довжину з місця	29,4 (5)	47,1 (8)	23,5 (4)
Рухливість в кульшовому суглобі	11,7 (2)	58,9 (10)	29,4 (5)
Човниковий біг 4x9	35,3 (6)	41,2(7)	23,5 (4)
Загалом	23,5 (4)	53,0 (9)	23,5 (4)

Таблиця 2

Динаміка розвитку рухових якостей у юних штовхальників ядра та учнів 10-х класів на формувальному етапі експерименту, % (кількість учнів), (P < 0,05).

Фізична якість	Констатувальний етап			Формувальний етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Метання ядра двома руками перед собою;	17,6 (3)	58,9 (10)	23,5 (4)	35,3 (6)	52,9 (9)	11,7 (2)
Біг 60 метрів	29,4 (5)	52,9 (9)	17,6 (3)	41,2 (7)	47,1 (8)	11,7 (2)
Стрибок в довжину з місця	29,4 (5)	47,1 (8)	23,5 (4)	35,3 (6)	47,1 (8)	17,6 (3)
Рухливість в кульшовому суглобі	11,7 (2)	58,9 (10)	29,4 (5)	23,5 (4)	47,1(8)	29,4 (5)
Човниковий біг 4x9	35,3 (6)	41,2 (7)	23,5 (4)	41,2 (7)	47,1 (8)	11,7 (2)
Загалом	23,5 (4)	53,0 (10)	23,5 (4)	35,3 (6)	47,1 (8)	17,6 (3)

Отже, згідно отриманих результатів можна констатувати про позитивну динаміку розвитку рухових якостей як в контрольній, так і в експериментальній групах. Однак, динаміка різних рухових якостей не однакова, що, на нашу думку, пов'язано з співпаданням, або неспівпаданням з сенситивними періодами розвитку певної фізичної якості. Так, найменша динаміка спостерігалась при розвитку гнучкості та спритності. Найбільш позитивна динаміка в експериментальній групі спостерігалась у розвитку сили.

Список використаної літератури:

1. Куколевській Г. М. Фізичне вдосконалення. М.: «Медицина», 1977.
2. Ахметов Р. Ф. Легка атлетика: [підручник] / Р. Ф. Ахметов, Г. М. Максименко, Т. Б. Кутек. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 320
3. Завиера-Кох М. Упражнения со штангой в тренировке легкоатлетов / Мартин Завиера-Кох // Легкоатлетический вестник ИААФ. – 2005. – № 1. – С. 7–25.
4. Мехрикадзе В. В. Толкание ядра : [пособие] / В. В. Мехрикадзе, Э. П. Позюбанов, Л. И. Мальцев. – Минск : БГУФК, 2010. – 35 с.
5. Кобринский М. Е. Легкая атлетика / [М. Е. Кобринский, Т. П. Юшкевич, А. Н. Конников и др.]; под ред. М. Е. Кобринского. – [учеб. для студентов по специальности физ. культура и спорт, 2 е издание]. – Минск : Тесей, 2011. – 334 с.
6. Лях В.І. Рухові особливості школярів: основи теорії та методики розвитку. М.: Терра-Спорт, 2000. - 192 с.
7. Гужаловский А.А. Этапность развития физических (рухових) качеств и проблема оптимизации физической подготовки детей школьного возраста: - М., 1979.

Науковий керівник: к.пед.н., старший викладач Нечипоренко Д. А.

ФІЗИЧНА І ТЕХНІЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ФУТБОЛІСТІВ 13-14 РОКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НЕЙРОДИНАМІЧНИХ ФУНКЦІЙ

Анотація. У статті представлено дані стосовно фізичної і технічної підготовленості футболістів 13-14 років з різним рівнем нейродинамічних функцій.

Ключові слова: фізична, технічна підготовка юних футболістів, нейродинамічні функції.

Вступ. Гра у футбол характеризується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на організм футболістів протягом всього ігрового часу. В процесі гри футболістам доводиться максимально швидко оцінювати різні ігрові ситуації, приймати рішення і виконувати необхідні рухові дії спрямовані на їх вирішення [5, 6]. Серед ознак, які можуть визначати рівень підготовленості гравців на думку фахівців є прояви нейродинамічних функцій, а також показники фізичної і технічної підготовки [2, 3].

Мета дослідження – з'ясувати особливості фізичної і технічної підготовленості футболістів 13-14 років з різним рівнем нейродинамічних функцій.

Методи і організація досліджень. У дослідженнях були задіяні юні футболісти віком 13-14 років, які займалися в СДЮСШ „Дніпро-80” м Черкаси.

Дослідження та оцінку властивостей нейродинамічних функцій (ФРНПі СНП) проводили на комп'ютерній системі „Діагност -1” [1]. Мірою ФРНП був час виконання тестового завдання. Чим швидше обстежуваний виконував завдання, пов'язане з диференціацією 120 збудливих і гальмівних подразників, тим вище в нього була ФРНП. Фізичну підготовленість визначали за показниками в тестових завданнях на прояв фізичних здібностей спритності, швидкісних і швидкісно-силових здібностей та витривалості [4]. Рівень технічної підготовленості юних футболістів оцінювали за допомогою контрольних вправ: жонгливання, ведення м'яча і удари по воротам на влучність [5].

Результати дослідження. Визначивши індивідуальні-типологічні властивості футболістів 13-14 років, за показниками функціональної рухливості нервових процесів (ФРНП) провели розподіл на групи: вище середнього – (ВС), середній – (С) та нижче середнього – (НС). У відповідних групах юних спортсменів вивчали і аналізували показники фізичної та технічної підготовленості.

В таблиці 1 предсталені результати юних футболістів з різним рівнем нейродинамічних функцій під час виконання контрольних завдань з фізичної підготовки.

Таблиця 1

Показники в тестових завданнях з фізичної підготовки футболістів 13-14 років з різним рівнем нейродинамічних функцій

Тести ФП	Біг 20 м з ходу, (с)	Човник. біг 6x30 м (с)	Стрибок у довж. з місця, (см)	Вкидання м'яча, (м)	Тест Купера, (м)
Рівні ФРНП					
Вище середнього	3,02±0,12 *	38,7±1,09	205,7±12,6	13,3±1,5	1134,2±75,9
Середній	3,09±0,16	38,9±1,06	201,3±16,3	12,9±1,2	1065,7±83,8
Нижче середнього	3,34±0,16	39,1±0,52	196,7±17,9	12,5±1,3	1003,4±90,6

Примітка: *- достовірність різниць між рівнями ФРНП вище середнього та середнім, $p < 0,05$

З представлених результатів бачимо, що дещо кращими результатами в тестових завданнях з фізичної підготовки характеризувалися футболісти з рівнем ФРНП – вище середнього. Так, вони демонстрували наступні результати: під час бігу 20 м з ходу – $3,02 \pm 0,12$ с, у завданні човниковий біг 6x30 м – $38,7 \pm 1,09$ с, під час стрибків у довжину з місця – $205,7 \pm 12,6$ см, у завданні вкидання м'яча на дальність – $13,3 \pm 1,5$ м, і тест Купера вони виконували з результатом – $1134,2 \pm 125,9$ м.

Футболісти з середнім рівнем прояву індивідуально-типологічних властивостей ЦНС демонстрували дещо нижчі результати. А, найменшими показники в контрольних вправах з фізичної підготовки виявилися у юних спортсменів з рівнем функціональної рухливості нервових процесів нижче середнього. Необхідно зазначити, що за результатами у бігу 20 м з ходу, між групами юних футболістів з рівнем прояву ФРНП – вище середнього і рівнем – нижче середнього, встановлені достовірні відмінності ($p < 0,05$).

У футболістів з різним рівнем прояву нейродинамічних функцій визначали показники з технічної підготовленості (табл. 2).

Як і під час виконання завдань з фізичної підготовки, кращими результатами у більшості тестових вправ з технічної підготовки характеризувалися юні спортсмени з рівнем прояву ФРНП – вище середнього. Так, ведення м'яча 20 м вони виконували за $-5,09 \pm 0,25$ с, а у вправі пов'язаної з жонгливанням м'яча, їх показник становив $-287,5 \pm 20,4$ с. Хлопці з середнім рівнем, і рівнем нижче середнього демонстрували дещо менші результати. На відміну від попередніх тестових завдань, кращі результати у вправі пов'язаної з виконанням ударів на влучність, демонстрували юні футболісти з рівнем ФРНП – нижче середнього.

Таблиця 2

Показники в тестових завданнях з технічної підготовки футболістів 13-14 років з різним рівнем нейродинамічних функцій

Тести ФП	Ведення м'яча 20 м, (с)	Жонгливання м'яча, (с)	Удари по воротам на точність, (влучання)
Рівні ФРНП			
Вище середнього	$5,09 \pm 0,25$	$287,5 \pm 20,4$ * #	$4,93 \pm 1,6$
Середній	$5,1 \pm 0,26$	$102,2 \pm 16,2$	$4,18 \pm 1,8$
Нижче середнього	$5,14 \pm 0,38$	$54,3 \pm 13,7$	$5,3 \pm 2,3$

Примітка: *- достовірність різниць між рівнями ФРНП вище середнього та нижче середнього, # - достовірність різниць між рівнями ФРНП вище середнього та середнім $p < 0,05$

Між групами юних футболістів з різною градацією ФРНП достовірні відмінності результатів виявлені під час виконання завдання пов'язаного із жонгливанням м'яча ($p < 0,05$).

Таким чином встановили, що у юних футболістів з різним рівнем індивідуально-типологічних властивостей вищих відділів центральної системи показники фізичної і технічної підготовленості дещо відрізнялися. Кращими результатами у більшості контрольних вправ та вищими оцінками під час оцінювання ігрової діяльності характеризувалися юні спортсмени з рівнем прояву ФРНП – вище середнього. За результатами у вправі з фізичної підготовки "Біг 20 м", у вправі з технічної підготовки "Жонгливання м'ячем" між групами футболістів з різним рівнем ФРНП виявлені достовірні відмінності ($p < 0,05$). Що вказує на залежність прояву досліджуваних показників та результативність ігрової діяльності від особливостей прояву нейродинамічних функцій футболістів 13-14 років.

Висновки.

1. В ході досліджень встановили, що футболісти 13-14 років з рівнем прояву індивідуально-типологічних властивостей вищих відділів центральної системи – вище середнього характеризувалися кращими показниками фізичної технічної підготовленості та оцінками ігрової діяльності.

2. Між групами юних футболістів з різним рівнем ФРНП за результатами у вправі з фізичної підготовки "Біг 20 м", і у вправі з технічної підготовки "Жонгливання м'ячем" виявлені достовірні відмінності ($p < 0,05$).

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому вивченні показників фізичної і технічної підготовленості і особливостей проявів нейродинамічних функцій футболістів в залежності від їхнього ігрового амплуа.

Список використаної літератури:

1. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М.В. Макаренко. Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних сил України. – Київ, 2007. – 395 с.
2. Максименко И. Г. Соревновательная и тренировочная деятельность футболистов / И. Г. Максименко. – Луганск: Знание, 2009. – 258.
3. Лизогуб В.С. Сучасні підходи до реалізації відбору футболістів високої кваліфікації за показниками нейродинамічних властивостей вищих відділів центральної нервової системи / В.С. Лизогуб, В.О. Пустовалов, В.О. Супрунович, С.В. Гречуха // Слобожанський науково-спортивний вісник, Харків, ХДАФК. – 2017. – № 2. С 81-85.
4. Селуянов В.Н. Футбол: проблемы физической и технической подготовки / В.Н. Селуянов, С.К. Сарсания, В.А. Заорова. – М.: „Интеллект”, 2012. – 157 с.
5. Соломонко В.В. Футбол. / В.В. Соломонко, Г.А. Лисенчук, О. В. Соломонко. – Київ: Олімпійська література. – 2013. – 287 с.
6. Сучилин А.А. Система подготовки футбольного резерва / А.А. Сучилин. – Волгоград: Смена, 2011. – 164 с.

Науковий керівник: викладач Халявка Р. М.

Д. А. Євець

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ У ЗАХИСТІ НА ПРИКЛАДІ ВИСТУПІВ ЖІНОЧОЇ ЗБІРНОЇ КОМАНДИ ЧНУ У ЗМАГАННЯХ З ВОЛЕЙБОЛУ

Анотація. У статті представлено дані стосовно ефективності техніко-тактичних дій у захисті гравців жіночої збірної команди ЧНУ з волейболу під час виступів у змаганнях.

Ключові слова: техніко-тактична підготовка, ефективність дій гравців у захисті.

Вступ. Вирішення завдань з технічної і тактичної підготовки досягаються шляхом вдосконалення в техніці виконання ігрових прийомів в межах тактичних дій з багаторазовим виконанням тактичних дій з підвищеною інтенсивністю, що сприяє вдосконаленню техніки виконання різних ігрових прийомів в різних тактичних взаємодіях [1, 4, 6].

Ефективність інтеграції технічної і тактичної підготовки досягається під впливом виконання трьох типів вправ: перший – виконання прийомів гри в межах тактичних дій (індивідуальних, групових, командних – в нападі, захисті); другий – послідовне виконання різних тактичних дій, увага звертається на правильне виконання технічних прийомів гри; третій – зміни, переключення в тактичних діях різного характеру, що відбуваються за рахунок, високого рівня технічної майстерності гравців, на міцній „технічній” основі. Для всіх вказаних типів реалізації техніко-тактичних дій у волейболі є характерним тривале їх виконання і удосконалення [2, 3, 5].

Мета роботи – зробити аналіз техніко-тактичних дій в захисті гравців жіночої збірної команди ЧНУ під час виступів у змаганнях з волейболу.

Методи і організація досліджень. Дослідження проводилися протягом 2017 – 2018 років під час проведення обласної сапартакіади ВНЗ Черкаської області з волейболу серед жіночих команд. Всього у змаганнях брали участь п'ять команд вищих навчальних закладів Черкащини. Упродовж всіх матчів нами реєструвалися показники техніко-тактичної дій в захисті гравців збірної команди ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Так, зокрема фіксувалися, кількість вдалих і невдало виконаних спроб прийому м'яча з подач, нападаючих ударів, блокувань і кількість підстраховок. Після проведеного збору матеріалів, нами були проведені математичні обрахунки та аналіз результатів досліджень.

Результати дослідження. В таблиці 1 представлені результати показники техніко-тактичних дій в захисті гравців збірної жіночої команди ЧНУ з волейболу під час ігор обласної сапартакіади серед команд ВНЗ сезону 2017 – 2018 років.

Як видно з результатів представлених в таблиці, найбільше з усіх наявних технічних прийомів гри в захисті гравці команди ЧНУ здійснювали прийоми м'яча після нападаючих ударів – 413 разів, з них було виконано вдало – 302 спроби, а кількість невдалих спроб прийому становила – 98. Загальна кількість прийомів м'яча після подач здійснюваних суперником становила – 264 спроби, з них – 178 спроб прийому були вдалими, а – 72 рази з втратами м'яча. Протягом змагань гравці збірної жіночої команди ЧНУ з волейболу здійснювали страхування партнерів по команді – 88 разів, з них – 54 спроби були вдалими, а – 34 спроби з помилками. Кількість виконаних спроб блокувань волейболістками нашої команди становила – 61 спробу, з них результативними були – 37, а з помилками – 24 рази.

Таблиця 1

Показники техніко-тактичних дій у захисті гравців збірної жіночої команди ЧНУ з волейболу під час ігор обласної спартакіади серед команд ВНЗ 2017 – 2018 років

Технічні дії	Техніко-тактичні дії в захисті	Показники		
		Всього	Вдало виконаних	Помилки
Технічні дії	Прийом м'яча, з доводкою після подач	264	178	86
	Прийом м'яча, з доводкою після нападаючих ударів	413	302	98
	Страхування	88	54	34
	Блокування	61	37	24
	Кутом вперед	149	86	53
Тактичні дії	Кутом назад	57	30	27

Стосовно тактичних дій в захисті волейболісток збірної команди ЧНУ бачимо, що в основному під час ігор ними використовувалася система захисту „кутом вперед”. За даною системою дівчата діяли – 149 разів, з них вдало здійснювали прийом м'яча – 86 спроб, а у – 53 випадках були зафіксовані помилки. Система захисту „кутом назад” використовувалася гравцями даної команди – 57 разів, при цьому кількість вдало виконаних прийомів становила – 30, а з помилками – 27 спроб.

Аналізуючи результати техніко-тактичних дій в захисті гравців збірної жіночої команди Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького під час проведення обласної спартакіади серед команд ВНЗ 2017-2018 років з'ясували, що найбільшу кількість помилок було зафіксовано під час виконання таких технічних прийомів, як прийомів м'яча після нападаючих ударів і блокування. Так, під час прийомів м'яча після нападаючих ударів кількість помилок становила – 39,6 %, під час блокування гравці помилялися – 38,2 %. Дещо краще гравці команди ЧНУ виконували прийом м'яча після подачі і страхування блокуючих гравців, кількість помилок становила відповідно – 26,8 і 24,7 %. Стосовно організації тактичних дій в захисті, частіше волейболістки збірної команди ЧНУ вдавалися до застосування системи захисту „кутом вперед”, показник вдалих дій із застосуванням даної системи становив – 59,0 %, а під час застосування системи захисту „кутом назад” результативність дій в захисті була дещо нижча і становила – 52,4%. На нашу думку, такий характер результативності гри в захисті пояснюється тим, що в процесі тренувальних занять гравці команди ЧНУ частіше відпрацьовували дії з використанням системи захисту «кутом вперед».

Висновки

1. За результатами виступів жіночої збірної команди Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького з волейболу серед команд ВНЗ Черкаської області 2017-2018 років встановили, що найбільшу кількість помилок було зафіксовано під час виконання таких технічних прийомів, як прийомів м'яча після нападаючих ударів (39,6%) і блокування (38,2%), дещо краще волейболістки здійснювали прийом м'яча після подачі і страхування, кількість помилок становила відповідно – 26,8 і 24,7 %.

2.Протягом змагань волейболістки команди ЧНУ під час організації захисних дій частіше вдавалися до застосування системи захисту „кутом вперед”, показник вдалих дій із застосуванням даної системи становив – 59,0 %. Під час застосування системи захисту „кутом назад” результативність дій в захисті була дещо гірша і становила – 52,4%.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні показників ефективності техніко-тактичних дій у захисті волейболістів студентських команд ЧНУ у залежності від ігрових модельних характеристик команд суперників.

Список використаної літератури:

1. Бриль М.С. Волейбол / М.С. Бриль. – М.: ФиС, 2015. – 136 с.
2. Волейбол / Под ред. А.В. Беляева, М.В. Савина. - М., 2016. – 242 с.
3. Волейбол: Энциклопедия / Сост. В. Л. Свиридов, О.С. Чехов. – К., 2013. – 346 с.
4. Железняк Ю.Д. К мастерству в волейболе / Ю.Д. Железняк. – М : ФиС, 2014. – 224 с.
5. Клещев Ю.Н. Волейбол / Ю.Н. Клещев. – М.: ФиС, 2013. – 122 с.
6. Страж В.А. Волейбол / В.А. Страж. – М.: ФиС, 2014. – 238 с.

Науковий керівник: викладач Король Т. А.

К. С. Іляшенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПЛИВУ СПОРТИВНИХ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ НА ЗАГАЛЬНУ ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ДІВЧАТ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Спортивні танці - це ациклічний, складно-координаційний вид спорту, пов'язаний з мистецтвом виразного руху. Після того, як вони були визнані видом спорту і отримали приставку спортивні, питання фізичної підготовки танцюристів, як одного з компонентів загальної системи підготовки, активно обговорюється серед теоретиків і практиків.

Динаміка розвитку спортивних бальних танців в останні роки висуває низку нових вимог, пов'язаних із аналізом сучасної системи підготовки спортсменів-танцюристів та її оперативною корекцією на усіх етапах багаторічної підготовки, та зумовлює проведення досліджень, що повинні дати відповіді на актуальні питання теорії, методики та практики танцювального спорту [2,3].

В навчальному посібнику «Теорія і методики спортивного тренування» група науковців В. Н. Платонов, Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов наголошують на особливому значенні фізичної підготовки на початковому етапі багаторічної спортивної підготовки, саме тоді, коли закладається основа для розвитку всіх компонентів спортивної майстерності, і вирішуються такі завдання фізичного виховання, як зміцнення здоров'я, всебічний фізичний розвиток і навчання техніці рухів [6].

Мета дослідження: визначити підвищення ефективності впливу спортивно бальних танців на загальну фізичну підготовленість дівчат шкільного віку.

Середній шкільний вік (11-14 років) співпадає з періодом завершення біологічного дозрівання організму. У цей час остаточно формується моторна активність підлітка, притаманна дорослій людині. Для підлітків характерно погіршення рухової координації при інтенсивному розвитку швидкісних і швидко-силових якостей. У сфері психіки йде складний процес становлення характеру, формування інтересів, схильностей та вподобань. Слід враховувати, що нерівномірність темпів розвитку різних структур і функцій організму, особливо виразна в цей період, призводить до виникнення ряду фізіологічних порушень (гіпертонії, систолічних шумів, порушень провідності серця та ін.). Ці явища не є протипоказаннями для занять спортом тому, що з віком у більшості дітей проходять. Проте вони вимагають особливої уваги з боку батьків, педагогів, тренерів[2,2].

Показниками фізичної підготовленості були результати педагогічного та функціонального тестування спортсменів-танцюристів. Педагогічне тестування включало в себе виявлення показників розвитку таких рухових здібностей, як швидко-силові, координаційні, силової витривалість, максимальна сила, гнучкість. Функціональне тестування, проведене з використанням деяких функціональних проб, дозволяло безпосередньо судити про рівень загальної працездатності, функції апарату зовнішнього дихання і опосередковано про розвиток загальної витривалості у спортсменів-танцюристів[2].

При дослідженні рівня фізичного здоров'я використана методика Г. Л. Апанасенка для кількісної експрес-оцінки за морфофункціональними показниками, розрахована на школярів. Відповідно до неї бальні оцінки, які складались, отримували наступні показники: життєвий (з урахуванням життєвої ємкості легенів та маси тіла), силовий (з урахуванням частоти серцевих скорочень та систолічного артеріального тиску), індексу Руф'є (з урахуванням збільшення та відновлення частоти пульсу після 30 присідань за 45 сек та показник відповідності маси тіла довжині тіла[1].

Для дівчат

Показники	Бали				
	16,9 і менше	17.0 - 18.0	18.1 - 23.8	23.9 - 26.0	26.1 і більше
Маса тіла(кг) зріст ² (м)	-2 бала	-1 балл	0 балів	-1 бал	-2 бала
ЖЄЛ (мл) маса тіла (кг)	40 і менше -1 бал	41 - 45 0 балів	46 - 50 1 бал	51 - 55 2 бала	56 і більше 3 бала
ДМК (кг) x 100 маса тіла (кг)	40 і менше -1 бал	41 - 50 0 балів	51 - 55 1 бал	56 - 60 2 бала	61 і більше 3 бала
ЧСС x АДсист 100	111 і більше -2 бала	95 - 110 -1 бал	85 - 94 0 балів	70 - 84 3 бала	69 і менше 5 балів
Час (хв.) відновленн. ЧСС після 20 прис. за 30 сек.	3 і більше -2 бала	2 - 3 1 бал	1.30 - 1.59 3 бала	1.00 - 1.29 5 балів	0.59 і менше 7 балів

Слід також підкреслити, що в теперішній час школярі до занять з фізичного виховання часто відносяться негативно. І тут альтернативою у вільний від навчання час можуть бути спортивні бальні танці. Прийнятний рівень підготовки у бальних танцях новачки досягають без особливих складнощів, а вихована здатність до грамотного виконання простих кроків, підтримання належної постави і почуття рівноваги повністю компенсує весь час, витрачений на навчання спортивним бальним танцям[2].

	Рівень Здоров'я				
	низький	Нижче середнього	середній	Вище середнього	високий
Загальна оцінка рівня здоров'я	3 і менше балів	4 - 6 балів	7 - 11 балів	12 - 15 балів	16 - 18 балів

Висновок. Під впливом проведених занять достовірно покращилися життєвий та силовий показники, індекс Руф'є при навантажувальному тестуванні та загальна оцінка за сумою балів у 12 з 14 обстежених школярів, що дає підстави рекомендувати спортивні бальні танці для підвищення рівня фізичного (соматичного) здоров'я у середньому шкільному віці.

Список використаної літератури:

1. Апанасенко Г. Л. О возможности количественной оценки уровня здоровья человека // Гигиена и санитария. — 1985. — №6. — С. 55.

2. Грицишин Т. Р. Технічна підготовка спортсменів-танцюристів на основі підводних вправ та опорних точок фігур програми STUDENT: дис ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.01 / Грицишин Тетяна Романівна. – Л., 2007. – 213 с.
3. Круцевич Т. Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей / Т. Ю. Круцевич, М. И. Воробьев. – К. : Поліграф-Експрес, 2005. – 196 с.
4. Основы математической статистики и ее использование при обработке данных в сфере физической культуры и спорта: метод. реком. для студ., магистров и аспирантов ин-тов физ. культуры и спорта / сост. Д. Н. Тогобицкая, Г. Н. Шамардина, Н. Г. Долбышева. – Днепропетровск: Вета, 2009. – 63 с.
5. Терехова М. А. Методика физической подготовки танцоров 10–11 лет на этапе начальной спортивной специализации : автореф. дис ... канд. пед. наук / М. А. Терехов; Волгоградская ГАФК.–Волгоград, 2008. – 28 с.
6. Холодов Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта: учебное пособие для высш. учеб. заведений / Ж. К. Холодов, В.С. Кузнецов. — М.: Академия, 2000. – 480 с.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Атамась О. А.

Д. О. Краснюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ РІЗНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НА ЗМАГАЛЬНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НА ЕРГОМЕТРІ «CONCEPT 2» В АКАДЕМІЧНОМУ ВЕСЛУВАННІ

Актуальність. Прагнення до росту спортивних результатів за рахунок збільшення об'єму та інтенсивності тренувальних і змагальних навантажень на сьогоднішній день себе вичерпало, а в багатьох випадках веде до зниження змагальних результатів [1].

Сьогодні, частіше, для тестування й тренування спортсменів в академічному веслуванні, а також для підвищення рівня фізичної працездатності різних груп населення широко застосовуються веслувальні ергометри типу "Concept 2" і ін. [3, 4].

Маючи безсумнівну зовнішню подібність із веслуванням у реальному човні, імітація веслування на різних стаціонарних пристроях у закритих приміщеннях (веслувальні ергометри різної конструкції й веслувальні басейни, широко використовуються як вітчизняними авторами, так і закордонними для дослідження біомеханіки веслування й підготовленості веслярів.

На сьогодні до кінця не встановлений взаємозв'язок між змагальними результатами на веслувальному ергометрі "Concept 2" зі спрямованістю тренувальних навантажень, що й зумовило актуальність даної роботи.

Мета роботи: встановлення впливу занять різної спрямованості на змагальний результат на ергометрі «Concept 2» в академічному веслуванні.

Дослідження проводили на базі КЗ ШВСМ Черкаської обласної ради протягом жовтня-грудня 2018 року. Досліджували зміст і спрямованість тренувальних навантажень та їх вплив на змагальний результат на дистанціях 500 м та 2000 м на ергометрі "Concept 2"

Протягом досліджуваного періоду тренувальний процес веслувальників був спрямований на розвиток силової витривалості та максимальної сили. Відповідні тренувальні мезоцикли (МеЦ) змінювали один одного, кожного по два. Кожен такий МеЦ складався з трьох тижневих мікроциклів (МкЦ). Тренувальні заняття (ТЗ) силової спрямованості виконувалися тричі на тиждень.

Аналіз результатів дослідження дозволив встановити залежність змагального результату на ергометрі „Concept 2” від спрямованості тренувальних навантажень, котрі веслувальники отримували у підготовчому періоді (табл. 1).

Після першого мезоциклу спрямованого на розвиток силової витривалості при доланні дистанції у 500 м спортсмени показали наступні результати $1,38 \pm 0,02$ хв при потужності веслування $312 \pm 1,56$ W. Змагальну дистанцію в 2000 м подолали відповідно за $6,45 \pm 0,03$ хв з потужністю веслування $294 \pm 1,76$ W.

По завершенню першого мезоциклу спрямованого на розвиток максимальної сили встановили вірогідне ($p < 0,05$) покращення часу та потужності проходження 500-метрового

відрізку. Цифрові дані становили наступні значення $1,32 \pm 0,02$ хв та $320 \pm 1,85$ W відповідно. Натомість час проходження 2000 м у порівнянні з попереднім мезоциклом практично не змінився, а достовірні зрушення стосувалися лише потужності веслування.

Таблиця 1

Залежність змагального результату на ергометрі „Сонсерт 2” від спрямованості тренувальних навантажень

Спрямованість	Дистанції			
	500 м		2000 м	
	час, хв	потужність, W	час, хв	потужність, W
FL-1	$1,38 \pm 0,02$	$312 \pm 1,56$	$6,45 \pm 0,03$	$294 \pm 1,76$
Fmax-1	$1,32 \pm 0,02$ *	$320 \pm 1,85$ *	$6,44 \pm 0,02$	$298 \pm 1,58$ * #
FL-2	$1,36 \pm 0,01$ *	$316 \pm 1,46$ * #	$6,33 \pm 0,03$ * #	$305 \pm 1,65$ *
Fmax-2	$1,31 \pm 0,02$ *	$329 \pm 1,64$ * #	$6,38 \pm 0,04$ * #	$302 \pm 1,63$ #

Примітки:

1. FL-1 – перший мезоцикл спрямований на розвиток силової витривалості;
2. Fmax-1 – перший мезоцикл спрямований на розвиток максимальної сили;
3. FL-2 – другий мезоцикл спрямований на розвиток силової витривалості;
4. Fmax-2 – перший мезоцикл спрямований на розвиток максимальної сили;
5. * – $p < 0,05$ у порівнянні з попереднім мезоциклом;
6. # – $p < 0,05$ у порівнянні з попереднім мезоциклом однакової спрямованості.

Після другого мезоциклу спрямованого на розвиток силової витривалості під час додання 500 м дистанції спостерігали вірогідне ($p < 0,05$) погіршення часу і потужності веслування у порівнянні з мезоциклом спрямованим на розвиток максимальної сили. Проте у порівнянні з першим мезоциклом відбулося достовірне покращення результату. При цьому аналіз показників додання дистанції 2000 м на відміну від 500 м показує суттєве ($p < 0,05$) покращення результату та потужності веслування.

По завершенню останнього мезоциклу спрямованого на розвиток максимальної сили спостерігали аналогічну тенденцію, що і після першого мезоциклу спрямованого на розвиток максимальної сили. Також відбувається вірогідне покращення змагального результату на дистанції 500 м та його відсутність або погіршення на дистанції 2000 м. У порівнянні з попереднім односпрямованим мезоциклом покращення результату на 500 м встановили лише за потужністю веслування, на дистанції 2000 м – за часом і за потужністю.

Отже, спрямованість занять суттєво впливає на результативність додання змагальних дистанцій, а її вплив (позитивний чи негативний) залежить від довжини дистанції. На додання короткої змагальної дистанції 500 м мають позитивний вплив заняття спрямовані на розвиток максимальної сили, а на дистанції 2000 м – заняття спрямовані на розвиток силової витривалості.

Список використаної літератури:

1. Флерчук В.В. Визначення взаємозв'язку педагогічних тестів зі спортивним результатом у веслуванні на каное / В.В. Флерчук // Олімпійський спорт і спорт для всіх : междунар. наук. конгрес, 5-8 жов. 2010 р. : тези доп. – К., 2010. – С. 136.
2. Левин Р.Я. Контроль специальной выносливости как средство управления тренировкой в циклических видах спорта / Р.Я. Левин, А.М. Ноур // Наука в олимпийском спорте. - 1996. - № 1(4). - С. 24-30.
3. Гребной спорт [Учебник] / Т.В. Михайлова и др. – М.: Академия, 2006. – 400 с.
4. Лапач С.Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel / С.Н.Лапач, А.В.Чубенко, П.Н.Бабич. – К.: МОРИОН, 2000. – 320 с.

Науковий керівник: к.фіз.вих., доцент Гречуха С. В.

ВПЛИВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

Тривалий час спостерігається стійка тенденція до зниження загального рівня здоров'я населення України в цілому і, зокрема, студентської молоді. Аналіз фізичного стану здоров'я молоді сьогодні є досить невтішним. У сучасній молоді не сформовано загальне цілісне поле значущих та не значущих сфер життя. Теоретичні дослідження показали, що в освітніх закладах усіх рівнів не створено системи формування, збереження і зміцнення здоров'я, а процес формування здорового способу життя в значній частини студентів має ситуативний характер.

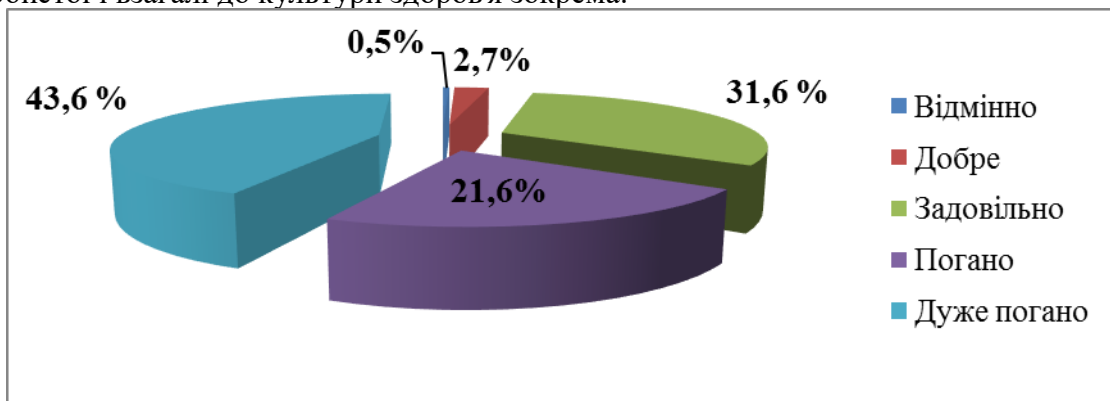
Причинами низького рівня сформованості культури здоров'язбереження молоді є відсутність особистісного ціннісного ставлення у студентів до власного здоров'я, заходів стимулювання здоров'язбережувальної діяльності студентів у навчальній та позанавчальній діяльності, недостатня мотивація у руховій активності, низький рівень здоров'язберігаючої компетентності, відсутність знань, умінь та навичок профілактики професійних хвороб. Відомо, що на сьогодні зростає кількість студентів із хронічними захворюваннями. За результатами медичних досліджень лише 10% випускників можуть вважатися здоровими, 40% мають хронічну патологію. У кожного виявлено декілька хронічних захворювань.

Проба Мартіне-Кушелєвського дозволяє провести оцінку швидкості адаптації організму на фізичне навантаження, а також уточнити час, необхідне на відновлювальні процеси. Іншими словами, проба Мартіне визначає здатність серцево-судинної системи відновлюватися після занять фізичними вправами. Найчастіше тест використовують в щодо нетренованих людей, оскільки для його проведення не потрібна складна апаратура, необхідний тільки секундомір і тонометр. Оцінка. Збільшення частоти серцевих скорочень (ЧСС) після навантаження до 25% оцінюється на «відмінно», 25-50% - «добре», 51-75% - «задовільно», 76-100% - «погано», більше 101% - «дуже погано».

Аналіз проведеної планової функціональної проби Мартіне - Кушелєвського показав (діаг.1), що з 513 студентів першого курсу Одеської національної академії харчових технологій, віднесених за результатами медичного огляду до основної медичної групи, лише 0,5 % отримали оцінку відмінно.

43,6 % студентів, які до проведення проби Мартіне - Кушелєвського за результатами медичного огляду відносилися до основної медичної групи, зараз, за результатами тестування, вже отримали допуск до занять з фізичного виховання в спеціальній групі. За результатами проби Мартіне - Кушелєвського 96,8 % студентів першого курсу основної медичної групи, виконувати фізичне навантаження в повному обсязі не рекомендується.

Рівень здоров'я молоді багато в чому обумовлений відсутністю у студентів інтересу до своєї особистої і взагалі до культури здоров'я зокрема.

Діаграма 1. Результати оцінки функціонального стану студентів - першокурсників за допомогою проби Мартіне-Кушелєвського

Для визначення відношення до фізичної культури та спорту, рівня самостійної фізичної активності та відношення до культури здоров'я студентів 1 курсу (453 студента, з них 287 дівчат) на початку 2017-2018 н. року було проведено анкетування.

Було виявлено, що 42,6 % жінок та 39,4 % чоловіків самостійно займаються фізичними вправами 1 раз на тиждень, 40,2 % жінок та 50 % чоловіків – долучаються до фізичної активності 2-3 рази на тиждень, відповідно 14,8 % і 8,8 % респондентів займаються більше 3 разів на тиждень, а 2,4 % жінок та 1,8 % чоловіків взагалі нічим не займаються. Такі показники свідчать, що лише 55 % жінок та 58,8 % чоловіків усвідомлюють значущість фізичної культури для їх здоров'я, активно систематично займаються спортом та достатньо мотивовані до цієї діяльності.

Серед мотивів, які спонукають їх займатися фізичною культурою 18,5 % жінок та 19,6 % чоловіків назвали «здобуття заліку та високого балу рейтингу», 9,6 % та 6,4 % респондентів відповідно визначили «потребу у русі», 27,4 % жінок та 21,1 % чоловіків окреслили важливість «зміцнення їх здоров'я», 2,8 % та 5,4 % респондентів – «досягнення високого рівня працездатності», 18,2 % жінок та 19,5 % чоловіків займаються для «покращення власної тілобудови», 7,4 % та 8 % респондентів – «для покращення загальної фізичної кондиції», 3,5 % жінок та 1,9% чоловіків займаються через «звичку», 8,7 % та 8,8 % опитаних визначили мотивом «відчутну користь від занять», 1,8 % та 2,1 % студентів відповідно окреслили «можливість поспілкуватися», 2,1 % та 3,4 % майбутніх фахівців вказали «позитивне відношення до фізичної культури у колективі» та 0 % жінок і 3,8 % чоловіків головним мотивом занять назвали «приклад товаришів». Отже, як для жінок так і для чоловіків основними мотивами до занять фізичною культурою є зміцнення їх здоров'я, покращення власної тілобудови, здобуття заліку та високого балу рейтингу.

На питання «Які заходи могли б підвищити ваш інтерес до занять фізичною культурою?» 22,9 % майбутніх фахівців харчової промисловості жіночої статі та 15,8 % чоловічої визначили «задоволення потреби у руховій активності», 38,2% жінок та 29,1 % чоловіків – «заняття видами фізичної культури до яких є схильність», 20 % та 26,5 % респондентів відповідно окреслили «підвищення оздоровчої спрямованості цих занять», 8,5 % жінок та 6,8 % чоловіків назвали – «високу організацію занять фізичною культурою», 4,4 % студенток та 5,8 % студентів вказали – «формування свідомої потреби у цих заняттях», 3,6 % жінок та 7,7 % чоловіків окреслили – «високу якість організації занять фізичною культурою», 2,4 % та 8,3 % осіб відповідно не змогли визначитися з відповіддю.

Зазначене доводить, що у сучасних умовах інтерес до занять фізичною культурою могли б підвищити заняття видами фізичної культури, до яких є схильність. Тобто студент має сам обирати ті види фізичної активності, які йому більш до вподоби і, відповідно, таке фізичне навантаження призводить до «ефекту задоволення від руху».

На питання «Чи є для Вас пріоритетом культура здоров'я?» 89,9 % жінок та 94,3 % чоловіків відповіли позитивно. Також більшість опитаних студентів (82,9 % жінок та 94,6 % чоловіків) підтверджує думку про те, що культура здоров'я є необхідною складовою інтелекгентної людини.

Більш, ніж половина опитаних (47,5 % жінок та 47,1% чоловіків) впевнені, що культура здоров'я великою мірою формується в колі сім'ї, 29,2 % жінок та 20,5 % чоловіків – в школі, 20,9 % жінок та 31,5 % чоловіків – в колі друзів та колег.

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що оскільки опитування проводилось лише зі студентами 1 курсу, то робота з формування їх культури здоров'я у навчально-виховному процесі їх загальноосвітніх закладів проводилася несистематично, поверхово, з використанням обмеженої кількості методів та здоров'язбережувальних засобів, що потребує корекції у стінах вищого навчального закладу, оскільки ця прогалина може суттєво позначитися на рівні їх майбутньої професійної діяльності.

Анкетування, проведене серед студентів першого курсу Одеської національної академії харчових технологій показало, що у них не сформоване поняття культури здоров'я. За даними анкетування 96,2 % студентів не підготовлені до самостійної роботи по формуванню культури здоров'я, 79,2 % с студентів не мають часу або не бажають формувати культуру здоров'я,

74,1 % – не дотримуються режиму дня. Аналіз узагальнених результатів показав, що:
– 97,2 % опитаних студентів пов'язують здоров'я і здоровий спосіб життя із заняттями фізичної культурою і спортом;

– переважаюча більшість опитаних студентів пов'язують поняття культури здоров'я з уявленням про здоровий спосіб життя і значеннями про способи зміцнення здоров'я.

Наслідком такої картини стає те, що майже 60% випускників вищих навчальних закладів унаслідок низького рівня здоров'я, фізичної підготовленості та фізичного розвитку не готові працювати з належною самовіддачею, яка необхідна в сучасних умовах виробництва.

Всезростаюча оптимізація навчального процесу, використання нових технологій навчання, нових засобів навчання, особливо комп'ютерних, приводять до зростання числа студентів не здатних без особливої напруги та сторонньої допомоги адаптуватися до навчальних навантажень тому все гостріше постає питання про впровадження здоров'язберігаючих технологій. А це вимагає від викладачів продумування і розрахунку основ таких технологій, нових методик навчання, засобів навчання.

Ефективність позитивного впливу на здоров'я студентів різних оздоровчих заходів визначається не хаотичністю методів, а системною роботою за всіма напрямками. Процес формування свідомого ставлення до власного здоров'я потребує обов'язкового поєднання інформаційного й мотиваційного компонентів із практичної діяльності студентів, що сприятиме оволодінню необхідними здоров'язберігаючими вміннями і навичками.

Діяльність викладача повинна бути орієнтована на формування у студентів стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь, навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я.

Впровадження здоров'язберегаючих технологій потребує від викладача не допускати перевантаження студентів, враховувати їх фізіологічні особливості. Намагатися планувати такі види роботи, які сприяють зниженню втоми. Ставлення студентів до свого здоров'я є основою здоров'язбереження, так як через мотивацію цього ставлення можна здійснити ціннісно-орієнтовану діяльність студентів по збереженню та зміцненню власного здоров'я.

Висновки. Цілісний підхід до вирішення проблеми здоров'язбереження та формування культури здорового способу життя виявляється у формуванні культури здоров'язбереження шляхом об'єднання зусиль викладачів, кураторів груп, спортивних клубів.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення проблеми здоров'язбереження в процесі навчання студентів у закладах вищої освіти других країн.

Список використаної літератури:

1. Бараненко В. А. Культура здоров'я студентів: учеб. пособие/ В. И. Бараненко, Л. А. Рапопорт. – Екатеринбург: ГОУВПО «УГТУ – УПН», 2003. – 224 с.

2. Казин Е. М., Основы индивидуального здоровья человека: Введение в общую и прикладную валеологию: учеб. пособие для студ. вузов/ Е. М. Казин, Н. Г. Блинова, Н. А. Литвинова. – М: Гуманит. изд. центр Владос, 2000. – 192 с.

3. Кривошеєва Г.Л. Культура здоров'я особистості як соціально-педагогічна проблема // Шлях освіти – 2001 – №1. – С.35-38.

4. Раєвський Р.Т. Здоров'я, здоровий спосіб життя студентської молоді/ Р.Т. Раєвський, С. М. Канішевський, І. Д. Смолякова/ Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Науки: економіка, політологія, історія. – 2006. -№3(23). – С. 117 – 126.

5. Смолякова І. Д. Формування здорового способу життя студентів у системі фізичного виховання вищого навчального технічного закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.12 – Теорія та методики навчання (фізична культура, основи здоров'я) / І. Д. Смолякова. – К., 2010. – 21 с.

Науковий керівник: к.п.н., доцент Струк Б. І.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ І ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ

Анотація. У статті представлено дані стосовно особливостей підвищення ефективності використання комплексних вправ процесі фізичної і технічної підготовки волейболістів.

Ключові слова: комплексні вправи, фізична і технічна підготовка волейболістів.

Вступ. Серед всіх різновидів підготовок волейболістів, фізична і технічна є одними з головних, оскільки від рівня майстерності володіння технічними прийомами на пряму залежить результативність ігрових дій. Спроможність якісного виконання волейболістом ігрових прийомів протягом всієї гри залежить від рівня фізичної підготовленості. Для оптимізації тренувального процесу волейболістів необхідно комплексно вирішувати завдання з технічної і фізичної підготовки [1, 2, 5].

Мета дослідження: з'ясувати вплив використання комплексних вправ з фізичної і технічної підготовки волейболістів на ефективність виконання ігрових прийомів.

Методи і організація досліджень. Дослідження проводилися в 2017-2018 навчальному році в Черкаській ЗОШ №17, в них були задіяні хлопці 15-16 років, які займалися в спортивній секції з волейболу. В ході досліджень використовували тестові завдання: „Передачі після човникового бігу”, „Нападаючі удари після серії вистрибувань”, „Прийом подач після серії віджимань”.

Результати дослідження. В жовтні 2017 року у обстежуваних волейболістів контрольної та експериментальної груп провели тестування по визначенню рівня фізичної і технічної підготовленості. Потім протягом року волейболісти обох груп займалися за різними методиками тренування, в квітні 2018 року провели повторне тестування. Результати початкового і повторного тестувань представлені в таблиці 1.

Як видно з даних представлених у таблиці, кращі результати початкового тестування мали волейболісти контрольної групи, їх показники становили – $14,2 \pm 1,8$ вдалих передач після човникового бігу, $6,2 \pm 1,3$ влучно виконаних нападаючих ударів після серії вистрибувань і $14,6 \pm 2,5$ вдалих прийомів подач після віджимань. Хлопці експериментальної групи демонстрували дещо менші показники під час тестування.

Під час повторного тестування спостерігали покращення результатів в обох групах хлопців-волейболістів, але вищими показники виявилися у волейболістів експериментальної групи. Так, під час повторного тестування вони в середньому вони виконували – $18,1 \pm 1,8$ вдалих передач, $8,2 \pm 1,4$ нападаючих ударів і $17,5 \pm 2,0$ прийомів подач після здійснення різних видів навантажень. Показники хлопців контрольної групи в усіх тестових завданнях виявилися дещо нижчими.

Таблиця 1

Результати тестування з фізичної і технічної підготовленості волейболістів контрольної та експериментальної груп протягом 2017-2018 н.р.

Групи Тести	Контрольна				Експериментальна			
	Початк.	Кінцеві	Достовірність різниць		Початк.	Кінцеві	Достовірність різниць	
			t	p			t	p
Тест 1	$14,1 \pm 1,8$	$15,6 \pm 1,7$	1,14	>0,05	$12,7 \pm 2,1$	$18,1 \pm 1,8$	4,7	<0,05
Тест 2	$6,2 \pm 1,3$	$7,0 \pm 1,1$	0,96	>0,05	$5,6 \pm 1,4$	$8,2 \pm 1,3$	1,36	>0,05
Тест 3	$14,6 \pm 2,5$	$14,8 \pm 1,9$	0,10	>0,05	$12,5 \pm 2,3$	$17,5 \pm 2,0$	2,59	<0,05

Примітки: Тест №1 – „Передачі після човникового бігу”; Тест №2 – „Нападаючі удари після серії вистрибувань”; Тест №3 – „Прийом подач після серії віджимань”.

В ході співставлення результатів початкового і кінцевого тестувань в обстежуваних групах хлопців-волейболістів достовірні відмінності були виявлені лише в експериментальній групі під час виконання передач та прийомів м'яча з подач після серії навантажень ($P < 0,05$). Зміни показників в завданні „Нападаючі удари після серії вистрибувань” в експериментальній групі і під час виконання усіх тестових завдань в контрольній групі виявилися не достовірними ($P > 0,05$).

Отже, в процесі навчально-тренувальних занять з волейболістами середніх і старших вікових груп ДЮСШ необхідно більше використовувати комплексні вправи з фізичної і технічної підготовки. Коли пропонуються завдання із поєднанням виконання вправ фізичного спрямування із вправами на удосконалення у технічній підготовці гравців. Таким чином, створюються оптимальні умови для вдосконалення технічних прийомів гри в умовах наближених до ігрових і розвитку необхідних фізичних здібностей волейболістів.

Висновки.

1. Протягом річного циклу тренувань у волейболістів 15-16 років за результатами виконання тестових завдань встановили зростання показників з фізичної і технічної підготовленості. Кращі показники під час початкового тестування демонстрували волейболісти контрольної групи, в кінці річного циклу тренувань вищими вони виявилися у волейболістів експериментальної групи.

2. За результатами досліджень встановили, що у хлопців-волейболістів достовірні відмінності були виявлені в експериментальній групі під час виконання передач та прийомів м'яча з подач після серії навантажень ($P < 0,05$). Зміни показників в завданні „Нападаючі удари після серії вистрибувань” в експериментальній групі і під час виконання усіх тестових завдань в контрольній групі виявилися не достовірними ($P > 0,05$).

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей використання комплексних вправ з фізичної і техніко-тактичної підготовки волейболістів, з метою розробки рекомендацій, щодо підвищення ефективності виконання ігрових прийомів.

Список використаної літератури:

1. Касаткин А.Н. Оптимизация тренировочного процесса волейболистов / А.Н. Касаткин, Г.Н. Максименко, М.Ю. Короп. – М.: ФиС, 2014. – С. 38-44.
2. Слупский Л.Н. Техническая подготовка волейболиста / Л.Н. Слупский. – М.: ФиС, 2007. – С. 84 - 107.
3. Фомин Е.В. Взаимосвязь физической подготовки и техники выполнения нападающего удара в волейболе / Е.В. Фомин. – М : ФиС, 2016. – 144 с.
4. Хапко В.Е. Совершенствование мастерства волейболистов / В.Е. Хапко, В.Н. Маслов. – М : ФиС, 1984. – 188 с.

Науковий керівник: к.фіз.вих., доцент Пустовалов В. О.

Є. Хорошко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ АКВААЕРОБІКОЮ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ЖІНОК

Серед засобів оздоровлення різних вікових груп з глибокої давнини одне з перших місць займають вправи у воді. В даний час водна аеробіка в різних її проявах широко застосовується для оздоровлення та фізичного розвитку людей різної статі та віку. У нашій державі великою популярністю користується аквааеробіка, в основному, для жінок середнього і старшого віку. У зарубіжних дослідженнях по цій темі найбільшу увагу також приділено представникам старших вікових груп [1].

Одночасно з цим необхідно відзначити недолік науково-обґрунтованих даних впливу занять аквааеробікою на фізичний стан і здоров'я жінок у віці 25-30 років. Найбільш

привабливі вправи у воді для жінок, їх застосування дозволяє у відносно короткі терміни отримати красиві форми тіла і досягти нового, більш високого статусу в суспільстві. Заняття у воді покращують фізичну форму, допомагають скинути зайву вагу, стимулюють ведення здорового способу життя, знімають стрес, покращують загальне самопочуття, зміцнюють здоров'я [2].

З метою вивчення впливу занять аквааеробікою на фізичну підготовленість жінок віком 25-30 років проводилися наукові дослідження. У експерименті приймали участь 6 жінок, які три-чотири рази на тиждень систематично протягом шести місяців займалися за стандартною програмою у спортивному клубі міста Черкаси. Заняття тривалістю 45 хвилин проводилися як на мілкій, так і на глибокій частинах басейну з використання спеціального обладнання (аквапояс, аквагантелі, нудлс та джоггери).

Усі досліджувані жінки були практично здорові, не мали хронічних захворювань. Під час досліджень не вживали збуджуючих або заспокійливих лікарських засобів.

Першочерговим завданням нашого дослідження було з'ясування пульсових режимів (або зон інтенсивності) під час занять аквааеробікою у жінок. Для цього ми використовували записи пульсограми у режимі реального часу за допомогою монітору серцевого ритму фірми Polar S810.

Аналіз пульсограм вказує на те, що у досліджуваних жінок під час занять значення ЧСС коливалися у широких межах. Так, під час силових класів діапазон коливань складав у середньому 125-168 уд/хв, а під час аеробних класів – 116-150 уд/хв.

Тож, інтенсивність навантаження сприяла покращенню функції апарату дихання та серцево-судинної системи.

Аналіз змін фізичної підготовленості у жінок у процесі педагогічного експерименту показав, що майже усі складові фізичної підготовленості достовірно покращилися. Так, рівень розвитку сили у жінок, який визначали за допомогою кистьового динамометру, зріс на 18 %.

Рівень розвитку спритності оцінювали за допомогою модифікованого тесту Фонтена [3]. Час подолання смуги перешкод у жінок достовірно покращився, що, у свою чергу, свідчить про покращення координаційних здібностей.

Рівень витривалості оцінювали за допомогою неспецифічного методу – Гарвардський степ-тест. Наприкінці експерименту у жінок середнє значення індексу зросло з 56 у.о. до 69 у.о., що свідчить про покращення рівня витривалості.

Таким чином, проведений аналіз результатів дослідження дозволяє нам зробити наступні висновки, по-перше, записи пульсометрії під час тренувальних занять вказують на те, що об'єм та інтенсивність навантаження відповідає фізіологічним можливостям жінок даного віку; по-друге, систематичні заняття аквааеробікою призводять до покращення фізичної підготовленості жінок. Разом з цим, слід підкреслити, що не усі досліджувані показники мали достовірні відмінності, що, цілком імовірно, пов'язано із малою вибіркою досліджуваних осіб.

Список використаної літератури:

1. Адамова И. В. Технология комплексных занятий оздоровительными видами гимнастики и плавания с женщинами 35-45 лет: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Адамова Илона Владимировна; Рос. гос. акад. физ. культуры. – М., 2001. – 25 с.
2. Лоуренс Д. Аквааэробика. Упражнения в воде / Д. Лоуренс [Пер. с англ. А. Озерова]. – М.: ГрандФаир-пресс, 2008. – 188 с..
3. Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей школярів / Л. П. Сергієнко. – К. : Олімпійська література, 2001. – 439 с.

Наукові керівники: к.б.н, доцент Каленіченко О. В., ст. викладач Каленіченко В. О.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖІНОК З КОНТРАКТУРОЮ ВЕРХНІХ КІНЦІВОК

Травми опорно-рухового апарату посідають одне з провідних місць за поширенням серед населення різних країн світу, що визначається як постійним навантаженням на нього, так і особливостями будови [2]. Переломи кісток верхніх кінцівок є однією з причин тимчасової втрати працездатності, а в ряді випадків і причиною інвалідності хворих. [5].

За даними останніх досліджень [6], травми верхніх кінцівок складають більше 25% всіх травм, більшу частину яких складають переломи. Перелом - складний морфологічний комплекс, обумовлений як порушенням безперервності самої кістки, так і пошкодженням прилеглих до неї м'язових волокон, оточуючих судин, нервів; нерідко страждає зв'язковий апарат.

Як показав аналіз спеціальної літератури [1, 4], тривалість лікування хворих із переломами обчислюється місяцями. Лікування переломів зводиться до тимчасової раціональної лікувальної іммобілізації (гіпсова пов'язка, скелетне витягування, остеосинтез), метою якої є створення сприятливих умов для консолідації кісткових фрагментів. Знерухомленість кінцівки тягне за собою ряд ускладнень. Так, нерідко після переломів верхніх кінцівок спостерігаються обмеження амплітудних характеристик (контрактури) суглобів. Контрактури є найбільш частим і помітним наслідком знерухомлення кінцівки в іммобілізаційному періоді. Одним з основних завдань постіммобілізаційного періоду при реабілітації хворих з ушкодженнями верхніх кінцівок є "боротьба" з контрактурами.

Деякими авторами [1, 3, 6] пропонуються різні методи фізичної реабілітації з використанням лікувальної гімнастики, фізіотерапії і водолікування, технологічні режими яких дозволяють одночасно впливати на вторинні загальні і місцеві прояви травматичної хвороби. Однак багато питань проведення кінезітерапії у даній категорії хворих потребують деталізації, вивчення й уточнення.

Таким чином, виявлення ефективних методів підвищення функціональних можливостей нервово-м'язового апарату ушкодженої кінцівки, зменшення відсотка інвалідності, скорочення термінів відновлення хворих з переломами кісток верхньої кінцівки продовжує залишатися актуальною проблемою.

Метою дослідження було розробити й обґрунтувати комплексну програму фізичної реабілітації з включенням у неї методів традиційної і нетрадиційної медицини для хворих із контрактурами верхніх кінцівок.

Дослідження було проведено на базі КНП Третя Черкаська міська лікарня швидкої медичної допомоги. На основі аналізу сучасної літератури та багаторічного досвіду фахівців відділення лікувальної фізкультури була сформована методика фізичної реабілітації для жінок з контрактурами верхніх кінцівок.

У експерименті приймали участь жінки з контрактурою у ліктьовому суглобі, яка виникла у результаті тривалої іммобілізації кінцівки.

Протягом трьох тижнів жінки займалися за експериментальною методикою обов'язковими елементами якої були, крім загальноприйнятих засобів, заняття аквааеробікою та вправи йоги.

Основними завданнями фізичної реабілітації були: відновлення амплітудних характеристик, підтримка досягнутого функціонального рівня серцево-судинної та дихальної систем, відновлення силових і швидко-силових можливостей нервово-м'язового апарату, підвищення загального тонуусу організму та емоціонального стану хворого, прискорення функціональної перебудови регенеруючих тканин.

З'ясовано, що під впливом експериментальної методики фізичної реабілітації у жінок відбулося суттєве покращення досліджуваних показників. Важливим є те, що рухливість у ліктьовому суглобі відновлено на 85-90 %. Функціональні показники серцево-судинної та дихальної систем відповідають величинам вікової норми.

Список використаної літератури:

1. Бойко И.В. Особенности медицинской реабилитации больных с последствиями травм локтевого сустава / И.В. Бойко // Скорая мед. помощь. - 2003. - Спец. выпуск. - С. 24-25.
2. Вовканич А. С. Вступ у фізичну реабілітацію (матеріали лекційного курсу) : навч. посіб. / А. С. Вовканич. – Львів: Укр. технології, 2008. – 199 с.
3. Епифанов В. А. Реабилитация в травматологии / В. А. Епифанов, А. В. Епифанов. – Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 331 с.
4. Котельников Г.П. Закрытые травмы конечностей / Г.П. Котельников, В.Ф. Мирошниченко. - Гэотар-Медиа. - 2009.- 496 с.
5. Мухін В. М. Фізична реабілітація в травматології : монографія / В. М. Мухін. – Львів : ЛДУФК, 2015. – 424 с.
6. Оганесян О.В. Восстановление формы и функции локтевого сустава (ошибки и осложнения). Гений Ортопедии / О.В. Оганесян, Д.Р. Мурадян. - Курган. 2008. - №2.- С.36.

Науковий керівник: к. пед. н., доцент Гуцько П. М.

В. В. Щипка

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ

Середній шкільний вік характеризується інтенсивним зростанням і збільшенням розмірів тіла. Річний приріст довжини тіла досягає 4-7 см головним чином за рахунок подовження ніг. Маса тіла додається щорічно на 3-6 кг. Найбільш інтенсивний темп зростання хлопчиків відбувається в 13-14 років, коли довжина тіла додається за рік на 7-9 см. А у дівчаток відбувається інтенсивне збільшення зростання в 11-12 років у середньому на 7 см [6, с. 169].

Рухові можливості дітей дуже тісно пов'язане з їх морфо-функціональними особливостями. Підлітковий вік характеризується суттєвими морфофункціональними змінами у зв'язку з тим, що збігається у хлопчиків з початком, а дівчаток із першою половиною періоду статевого дозрівання. Саме в цей період спостерігається так зване повторне витягування, тобто посилений ріст тіла в довжину. Також відбувається особливий приріст м'язової маси, і відповідно маси тіла.

Мета роботи: Визначити динаміку розвитку рухових якостей учнів середнього шкільного віку на уроках легкої атлетики.

Педагогічний експеримент включав в себе тести для виявлення розвитку рухових якостей учнів Медведівської ЗОШ:

1. Для визначення рівня сили – згинання-розгинання рук в упорі лежачи;
2. Для визначення рівня швидкості – біг 60 метрів;
3. Для визначення рівня витривалості – біг 1500 метрів;
4. Тест «Рухливість в кульшовому суглобі» для визначення гнучкості;
5. Дослідження спритності за результатами тесту «Човниковий біг 4x9 метрів».

Рівень розвитку фізичних якостей учнів 13-14 років на констатувальному етапі експерименту, % (кількість учнів), (P < 0,05).

Констатувальний етап	Фізична якість	Рівні сформованості фізичних якостей		
		Високий	Середній	Низький
	Сила	20,0 (7)	48,5 (17)	31,4 (11)
	Швидкість	20 (7)	51,4 (18)	28,5 (10)
	Витривалість	17,1 (6)	51,4 (18)	31,4 (11)
	Гнучкість	14,2 (5)	45,7 (16)	40 (14)
	Спритність	20 (7)	51,4 (18)	28,5 (10)
	Загалом	17,1 (6)	51,4 (18)	31,4 (11)

Таким чином, констатувальний етап експерименту свідчить про недостатній рівень розвитку фізичних якостей у підлітків віком 13-14 років.

Другий етап нашого експерименту ми провели в кінці травня, на останньому уроці фізичної культури після закінчення теми «легка атлетика».

Рівень розвитку фізичних якостей учнів 13-14 років на констатувальному етапі експерименту, % (кількість учнів), (P <0,05).

Фізична якість	Констатувальний етап			Формувальний етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Сила	20 (7)	48,5 (17)	31,4 (11)	22,8 (8)	57,1 (20)	20(7)
Швидкість	20 (7)	51,4 (18)	28,5 (10)	28,5(10)	51,4(18)	20(7)
Витривал.	17,1 (6)	51,4 (18)	31,4 (11)	20 (7)	60(21)	20(7)
Гнучкість	14,2 (5)	45,7 (16)	40 (14)	14,2 (5)	48,5(17)	37,1(13)
Спритність	20 (7)	51,4 (18)	28,5 (10)	22,8(8)	62,9 (22)	14,3(5)
Загалом	17,1 (6)	51,4 (18)	31,4 (11)	22,8 (8)	60 (21)	17,2 (6)

Таким чином отримані результати свідчать про позитивну динаміку розвитку рухових якостей у підлітків 13-14 років після уроків з легкої атлетики. Формувальний етап експерименту ми провели після 22 уроків фізичної культури на яких підлітки вивчали легку атлетику, але навіть така незначна кількість уроків призвела до позитивних змін.

Висновки:

1.Визначено, що вік 13-14 років є сенситивним для розвитку сили, швидкості, спритності та витривалості, і дещо в меншій мірі гнучкості.

2.Проведене нами дослідження доводить позитивний вплив уроків з легкої атлетики на розвитку у підлітків 13-14 років рухових якостей.

3. Отже, за 22 уроку легкої атлетики кількість учнів з високим рівнем сформованості рухових якостей зросла на 5,7 % (це 2 учні в кількісному показнику), а кількість учнів з низьким рівнем зменшилась на 14,2 % (в кількісному показнику це 4 учні).

Список використаної літератури:

1. Артюшенко О.Ф. Легка атлетика: /Артюшенко О.Ф. Навчальний посібник для студентів факультетів фізичної культури. – Черкаси: БРАМА –ІСУЕП. – 2000. – 316.
2. Верхошанський Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. — М.: ФиС. 1988. — 331 с.
3. Жилкин А.И. и др. Легкая атлетика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А.И. Жилкин, В.С. Кузьмин, Е.В. Сидорчук. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. 113- 120с.(історі і техніка)
4. Келлер В.С., Платонов В.Н. Теоретико-методические основы подготовки спортсменов. — Львов :Украинская спортивная ассоциация, 1993. — 270 с.
5. Креер В. А. Попов В.Б.Легкоатлетические прыжки.- М.: Физкультура и спорт, 1986. – 175 с. (техніка)
6. Легкая атлетика. Учебник для институтов физической культуры. / Подред. Н.Г.Озолина, В.Н.Воронкина, Ю.Н.Примакова. – М.%Физкультура и спорт, 1989. – 671 с.
7. Попов В.Б. Прыжок в длину: многолетняя подготовка. - М.: Терра спорт, 2001. - 158 с.

Науковий керівник: к. пед. н., старший викладач Нечипоренко Д. А.

ФІЗІОЛОГІЯ

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ДЕФОРМАЦІЯМИ СТОПИ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ З М'ЯЧЕМ

Аналіз літературних джерел [1, 2, 4, 6] показав, що проблемою вирішення деформації стопи зацікавлені науковці і практики. Розроблена велика кількість програм фізичної реабілітації [3], але недостатньо вивчена роль фізичних вправ з м'ячем.

Метою роботи було обґрунтувати і запровадити у реабілітаційний процес для дітей з патологією стопи інноваційної технології фізичної реабілітації з м'ячем. В завдання роботи входило проаналізувати у літературі стан дослідження проблеми застосування фізичних вправ з м'ячем у відновлювальному лікуванні дітей з деформацією стопи та розробити і запровадити у процес реабілітації інноваційних методик.

Дослідження проводили у Черкаській загальноосвітній санаторній школі - інтернат І-ІІ ст. ЧОР.

Використовували наступні медико-біологічні методи: плантографія, соматометрія, відео- та фотозйомки, експериментування по схемам комплексу фізичних вправ, педагогічний експеримент, математичну статистику.

До початку експерименту були сформовані дві групи (контрольна і експериментальна). Проведені дослідження на предмет виявлення плоскостопості у дітей контрольної та експериментальних групах, а також порушення ресорної функції стопи. За допомогою плантографії та розрахунку індексу Чижина (ІЧ) [5] були виявлені особи з плоскостопістю. У контрольній групі 73% обстежуваних мали ІЧ в межах менше 1, що свідчить про відсутність у них плоскостопості. Тільки у 27% обстежених виявили ІЧ в межах від 1 до 2, що вказувало зниження ресорної функції і наявність сплющеної стопи. Дослідження, які ми провели в експериментальній групі до початку експерименту показали, що 39% обстежуваних мали ІЧ в межах менше 1, що свідчить про відсутність у них плоскостопості. У 33% обстежених виявили ІЧ в межах від 1 до 2, що вказувало зниження ресорної функції і наявність сплющеної стопи. А у 28% дітей виявили ІЧ більше ніж 2, що свідчили про наявність плоскостопості. В кожній групі до початку і після проведення експерименту проводили визначення опорно-ресорної функції стопи за показниками: сили стопи, згинання стопи та силової витривалості стопи.

В експериментальній групі був проведений 4-тижневий експеримент. Обстежувані, 18 осіб 7-8 років, три рази на тиждень по 40 хв. проводили заняття ЛФК з корекції постави та стопи за традиційною методикою, яка була запропонована методистом ЛФК. Крім того, в кінці заняття 5-7 хв. відводили для проведення інноваційної експериментальної методики корекції стопи з використанням спеціального комплексу фізичних вправ з м'ячем для покращання опорно-ресорної функції стопи. Інноваційна методика занять для корекції стопи з м'ячем була розроблена нами і представлена у формі 3 блоків. До спеціального комплексу фізичних вправ з м'ячем була включена ходьба по медицинболах, утримання рівноваги на м'ячі, ізометричне та динамічне скорочення м'язів, кругові оберти стопою в середину.

Дослідження динамічної функції стопи в контрольній групі до та після проведення експерименту не виявили статистично значущих змін ($p > 0,05$). Середні значення опорно-ресорної функції стопи у експериментальній групі після проведення експерименту покращилися у порівнянні з аналогічними вихідними значеннями. Так, показник витривалості стопи в експериментальній групі підвищився з величини $88,4 \pm 0,53$ с, до експерименту до $91,3 \pm 0,54$ с після проведення експерименту, що було статистично вірогідно ($p < 0,05$). Такі показники як згинання стопи, силова витривалість та сила стопи покращилися після проведення експерименту з використанням інноваційних вправ з м'ячем, але не досягли статистично значущих змін ($p > 0,05$). Дослідження ІЧ у експериментальній групі до та після проведення експерименту з застосуванням вправ з м'ячем не виявили статистично значущих змін, що, імовірно, пов'язано з короткотривалим терміном проведення експерименту.

Таким чином, результати, які ми отримали показали, що запропонована інноваційна методика фізичної реабілітації з використанням вправ з м'ячем позитивно впливає на відновлення динамічної функції стопи і у разі продовження її виконання на більш тривалій термін може сприяти підвищенню ефективності занять ЛФК та корекції стопи у дітей 7-8 років.

Список використаної літератури:

1. Альошина А. І. Характеристика фізичних вправ, які використовуються в технології профілактики плоскостопості в дітей старшого дошкільного віку / А. І. Альошина, О. І. Бичук, І. О. Бичук, А. О. Альошин // Фіз. виховання, спорт і культура здоров'я у сучас. сусп-ві. - 2012. - № 4. - С. 123-130.
2. Кашуба В. А. Биомеханический контроль двигательной функции стопы / В. А. Кашуба // Физ. воспитание студ. творч. спец. - X., 2001. - № 5. - С. 14-19.
3. Кашуба В.А. Вплив засобів фізичної реабілітації на показники вертикальної стійкості тіла осіб із ортопедичною патологією/ В. Кашуба, І. Жарова // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. - 2006. - № 2. - С. 46-49.
4. Мухін В.М. Фізична реабілітація // Навчальний посібник. Київ.- Видавництво НУФВСУ "Олімпійська література", 2005. — 470 с.
5. Неведомська Є. О. Методики дослідження стопи як дзеркала здоров'я дитини / Є. О. Неведомська // Вісник післядипломної освіти. - 2013. - Вип. 9(1). - С.- 141-149.
6. Футорний С. Сучасні технології, які використовуються в процесі фізичного виховання і реабілітації при порушеннях постави і плоскостопості у дітей старшого дошкільного віку / С. Футорний, Н. Носова, Т. Коломієць // Слобожанський науково-спортивний вісник. - 2017. - № 5. - С. 104-109.

Науковий керівник: д. б. н., професор Лизогуб В.С.

Ю. В. Бондар

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОГО ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Актуальність теми. Інсульт є однією з основних причин інвалідизації дорослого населення. На сьогоднішній день в Україні, як і в інших країнах світу, є тенденція до зростання неврологічних захворювань. Рівень смертності від інсульту в Україні у 2,5 рази перевищує відповідні показники країн Європи. Аналіз статистичних даних щодо смертності населення у м. Києві показав, що цереброваскулярні хвороби займають третє місце серед причин смертності, і динаміка з 2011 по 2015 роки зростає майже на 3% [3].

Вітчизняні дослідження даного напрямку в основному висвітлюють стандартні та не новітні програми фізичної реабілітації, які спрямовані на профілактику виникнення ускладнень і на відновлення вже втрачених функцій [1, 2, 4]. Втім питання щодо оптимальних термінів початку реабілітаційних заходів, вибору засобів і методів фізичної реабілітації для більш ефективної корекції рухового дефіциту продовжує дискутуватися.

Досліджуючи дану проблему на сучасному етапі, можна стверджувати, що серед комплексу реабілітаційних заходів недостатньо уваги приділяється методичному обґрунтуванню засобів реабілітації залежно від результатів обстеження, від періоду реабілітації та віку хворого. Таким чином, розробка комплексу ЛФК, направлено на відновлення стереотипу ходьби та втрачених моторних функцій хворих похилого віку після перенесеного ішемічного інсульту, який дав би можливість максимально індивідуалізувати програму фізичної реабілітації, є актуальною.

Мета роботи полягала у практичному обґрунтуванні методики фізичної реабілітації для хворих похилого віку після перенесеного ішемічного інсульту.

Для досягнення мети вирішувалися наступні *задачі*:

1. Проаналізувати та узагальнити дані літературних джерел щодо існуючих методів та засобів фізичної реабілітації хворих похилого віку після перенесеного ішемічного інсульту.

2. Визначити основні практичні аспекти фізичної реабілітації хворих після перенесеного ішемічного інсульту.

3. Підібрати засоби фізичної реабілітації, виходячи з результатів обстеження пацієнта.

4. Запропонувати комплекс вправ, направлених на відновлення стереотипу ходьби та втрачених моторних функцій.

5. Оцінити ефективність запропонованих реабілітаційних заходів.

Організація та методи дослідження. Дослідження проводили на базі Медичного Центру відновлювального лікування КЗ «Черкаський геріатричний пансіонат ЧОР» в період жовтень-листопад 2018 року. Досліджуваний – пацієнт чоловічої статі, вік 73 роки, з діагнозом: ішемічний інсульт в басейні правої СМА при гіпертонічній хворобі III ступеня, церебральному атеросклерозі III ступеня у вигляді плегії лівої руки, глибокого парезу лівої ноги до плегії в стопі, елементів дизартрії, церебростенічного синдрому. Хворий поступив на курс первинної реабілітації.

Для вирішення поставлених задач були використані наступні *методи*:

- аналіз, узагальнення та систематизація літературних джерел;

- соціологічні методи (аналіз історії хвороби, опитування);

- медико-біологічні методи (збір анамнезу, вимірювання артеріального тиску крові (АТ), пульсометрія, гоніометрія, мануальне м'язове тестування та контрольні тести для оцінки рухових розладів).

Перед початком програми реабілітації хворого було обстежено за допомогою зазначених медико-біологічних методів. При надходженні на реабілітацію хворий скаржився на обмеження рухів в паретичних кінцівках, запаморочення, шум у голові, періодичне підвищення АТ, втрату навички ходьби через гіпотонію м'язів та глибокий парез лівої ноги, загальну слабкість, швидку втому, дратівливість, плаксивість і депресивні розлади. Отримані дані стали основою для застосування індивідуального підходу відновлювального лікування в процесі фізичної реабілітації на стаціонарному етапі. Відповідно до цього було підбрано комплексну програму реабілітації, що передбачала спільне застосування ряду методів (фізичні, фізіотерапевтичні, медикаментозні, психотерапія, лікувальний масаж).

Результати дослідження та їх обговорення. Задачами ЛФК раннього відновного періоду були наступні: підвищення загального тону організму, покращення функціонального стану серцево-судинної й дихальної систем, нормалізація кровопостачання мозку та артеріального тиску, відновлення активних рухів та навичок ходьби, покращення психічного стану хворого, самостійна ходьба вздовж поручня та з одноопорною палицею, розширення рухового режиму від палатного до вільного, можливість самостійного самообслуговування із частковою потребою у сторонній допомозі та догляді.

Комплекс ЛФК включав виконання пасивних вправ для паретичних кінцівок, роботу на спеціальних тренажерах, активних вправ біля поручнів, навчання та відпрацювання навички ходьби в залежності від функціональних порушень та фізіологічних можливостей пацієнта. При цьому використовувався допоміжний інвентар (вертикалізатор, одноопорна та чотирихопторна палиці, навчальні сходи, обтяжувачі).

Спеціальні вправи, в першу чергу, були спрямовані на підвищення функціональної рухливості в паретичних кінцівках, укріплення м'язового корсету, створення компенсацій за рахунок працюючих м'язів. Крім того, ефективним було застосування дихальних вправ з подовженим видихом, діафрагмальне дихання та дихальні вправи з елементами розслаблення.

Важливою умовою успішної реабілітації стало саме дотримання всіх принципів реабілітації (ранній початок, індивідуальність реабілітаційних заходів, систематичність і тривалість, комплексність відновлювальних заходів, поетапна побудова відновного лікування, активна участь в процесі відновлення самого хворого і його близьких). Це дало змогу досягти поставлених задач ЛФК, сприяло позитивним зрушенням і динаміці відновлення хворого з покращенням показників м'язової, серцево-судинної та дихальної систем. Пацієнт після 3-го тижня реабілітації відновив стереотип самостійної ходьби за допомогою поручня та одноопорної палиці, зміцнив м'язовий корсет, укріпив м'язи лівої

ноги. Позитивна динаміка функціональних можливостей вплинула на загальний психічний стан пацієнта, додала оптимістичності і бадьорого настрою, що сприятиме подальшому одужанню хворого. Складність процесу відновлення після перенесеного ішемічного інсульту обумовлював важкий психоемоційний стан та деякі когнітивні розлади хворого.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що нові підходи до фізичної реабілітації пацієнтів із врахуванням періоду хвороби на основі індивідуальної реабілітаційної програми, адекватно поставлених цілей та завдань ведуть до більш швидкого відновлення порушених функцій, дають змогу хворим скоріше стати оптимально незалежними та підвищують якість їх життя.

Список використаної літератури:

1. Баннікова Р. Сучасний погляд на фізичну реабілітацію наслідків гострих порушень мозкового кровообігу у пізньому відновному періоді/ Р. Баннікова, В. Керестей, Ю. Магнушевський // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2017. – № 1. – С. 47–52.

2. Калмиков С. А., Манучарян С. В., Миронова Г. В. Аналіз ефективності фізичної реабілітації чоловіків другого зрілого віку, хворих на ішемічний інсульт на стаціонарному етапі. – Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. – 2016. – № 2. – С. 21–23.

3. Короткий О. В. Аналіз стану здоров'я населення та функціонування системи надання первинної медичної допомоги у 2011–2015 рр. (на прикладі міста Києва). – Україна. Здоров'я нації. – 2017. – № 3 (44). – С.140–146.

4. Підкопай Д. О., Бірюкова Т. П. Особливості методики лікувальної фізичної культури хворих на ішемічний інсульт на стаціонарному етапі з урахуванням рухового режиму. // Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. – 2016. – № 2. – С.61–63.

Науковий керівник: к.б.н., доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації
Кудій Л. І.

В.О. Гвоздь

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ВНУТРІШНЬОСУГЛОБОВИХ ПЕРЕЛОМАХ ПЛЕЧА

Верхня кінцівка є складною біомеханічною системою, елементи якої функціонально взаємозв'язані. Тому ушкодження тієї чи іншої її частини будуть призводити до порушення функції верхньої кінцівки в цілому. Ураження елементів плечового суглоба та зниження його функціональної активності має максимально несприятливий вплив на функціонування верхньої кінцівки [5].

Переломи плечової кістки становлять у середньому 5-13% переломів по відношенню до всіх переломів, а переломи проксимального кінця плечової кістки - 75-80%. Частота переломів хірургічної шийки плечової кістки становить 75-90 випадків на 100 000 населення на рік. У 75% пацієнтів переломи проксимального відділу плечової кістки виникають у віці старше 60 років, при цьому у жінок вони зустрічаються в 2-3 рази частіше, що безпосередньо пов'язано зі змінами гормонального фону та розвитком остеопорозу. Тому переломи проксимального відділу плечової кістки стають не тільки медичною, а й соціальною проблемою та за значимістю стоять на другому місці після переломів шийки стегнової кістки [1].

Внутрішньосуглобові (епіфізарні) переломи супроводжуються крововиливом в порожнину суглоба, пошкодженням його хряща, сумки, зв'язкового апарату, порушенням конгруентності суглобових поверхонь при зміщеннях відламків. Найбільш часто зустрічаються переломи хірургічної шийки плечової кістки, хоча до внутрішньосуглобових переломів відносяться також переломи головки, анатомічної шийки, переломи великого і малого горбика. Розрізняють такі різновиди переломів хірургічної шийки плеча: вколочений перелом, при якому периферичний уламок вклинюється в центральний, абдукційний (відвідний) перелом, аддукційний (привідний) перелом [2].

Вимушена нерухомість суглоба, яка необхідна для загоєння перелому, спричиняє додаткові зміни в його будові. При цьому страждає хрящ, утворюються спайки, розпушуються кістки, в середині суглоба може розростатися кістковий мозоль, що призводить до тугорухливості, контрактури, анкілозу, деформуючого артрозу. Регенерація кісткової тканини відбувається гірше, ніж при діафізарних переломах [4].

Переломи хірургічної шийки плечової кістки належать до тяжких травм і мають негативну травматологічну характеристику. Значна кількість незрощень і ускладнень цих переломів спонукали лікарів до розробки й використання нових методик лікування та відмови від одномоментної репозиції з наступною фіксацією гіпсовою пов'язкою. Це також стосується лікування методом скелетного витягання, який тепер застосовують лише як підготовку до операції. На сьогоднішній день перевагу надають оперативному лікуванню і тільки у крайніх випадках застосовують консервативне лікування [6].

Важливим компонентом діяльності фахівця фізичної реабілітації є проведення реабілітаційного обстеження із подальшим визначенням рухових обмежень та основних функціональних порушень пацієнта, що має ключове значення для встановлення реабілітаційного діагнозу, планування та прогнозування процесу фізичної реабілітації. У вітчизняній літературі висвітлені лише окремі методики фізичної реабілітації при різних травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату, але вони не передбачають початкового аналізу стану рухових функцій [3]. План процесу реабілітації повинен ґрунтуватись на основі рухових можливостей фізичного стану, наявності супутніх захворювань або післяопераційних ускладнень [7].

Метою роботи було розробити та обґрунтувати комплексну програму фізичної реабілітації хворих з переломом проксимального відділу плечової кістки, оцінити ефективність підбраного комплексу.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

1. Проаналізувати ефективність застосування традиційних підходів щодо фізичної реабілітації хворих з переломом проксимального відділу плечової кістки.
2. Підібрати та впровадити комплекс методів фізичної реабілітації, спрямований на відновлення функції плечового суглоба.
3. Оцінити ефективність розробленої програми фізичної реабілітації пацієнтів із переломом проксимального відділу плечової кістки.

При виконанні роботи ми використовували наступні методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, медико-біологічні методи (збір анамнезу, соматоскопія, антропометрія, пальпація, гоніометрія, динамометрія), методи математичної статистики.

Дослідження проводились на базі фізіотерапевтичного відділення Комунального некомерційного підприємства «Черкаська міська консультативно-діагностична поліклініка (філія №3)».

Під нашими спостереженнями знаходилася пацієнтка віком 38 років, яка проходила лікування після стабільно-функціонального остеосинтезу з приводу перелому плечової кістки у проксимальному відділі (хірургічна шийка).

Реабілітаційне обстеження пацієнтки проводилося на десятий день після оперативного втручання: було з'ясовано скарги хворої та проведено збір анамнезу. Вимірювання обводу сегментів ураженої і здорової кінцівок здійснювалось сантиметровою стрічкою. Результати вимірювання обводу сегментів ураженої кінцівки порівнювали з отриманими показниками обводу сегментів здорової кінцівки і визначили збільшення обводу в ураженій кінцівці у відсотках відносно здорової кінцівки, що дозволяє оцінити величину набряку.

Для визначення функціонального стану травмованої кінцівки було здійснено мануальне обстеження ушкодженого плеча. Для визначення обсягу рухів у суглобах верхньої кінцівки ми проводили вимірювання активної амплітуди руху, оскільки пасивні рухи в оперованій верхній кінцівці після перелому хірургічної шийки плечової кістки протипоказані

В рамках запропонованої програми фізичної реабілітації при переломі проксимального відділу плечової кістки комплекс вправ складався зі спеціальних вправ статичного і динамічного характеру, загальнорозвиваючих вправ з обтяженнями, з приладами і на приладах.

Після проведення фізичної реабілітації в обстежуваних встановлена тенденція до позитивних змін досліджених показників амплітуди рухів. Отримані дані свідчать про адекватність та раціональність розробленої та застосованої комплексної програми фізичної реабілітації.

Список використаної літератури:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Київ: Олімп. література, 2000. – 422 с.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація в травматології: монографія / В. М. Мухін. – Львів : ЛДУФК, 2015. – 424 с.
3. Назар П. С. Загальний та спеціальний догляд за хворими з елементами фізичної реабілітації: навч. посіб. / П. С. Назар, Л. Г. Шахліна. – Київ: Олімп. література, 2007. – 239 с.
4. Ортопедія і травматологія / За ред. проф. О. М. Хвисьюка. – Х., 2013. – 656 с.
5. Свіридов О. І. Анатомія людини / О. І. Свіридов. – Київ: Вища школа, 2001.
6. Склярєнко Е. Т. Травматологія та ортопедія / Е. Т. Склярєнко. – К.: Здоров'я, 2005. – 328 с.
7. Травматологія та ортопедія [підручник для студ. вищих мед. навч. закладів] / за ред. Г. Г. Голки, О. А. Бурянова, В. Г. Климовицького. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 400 с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації
Рибалко А.В.

А. М. Кانیюка

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ З ПЕРЕЛОМАМИ КІНЦІВОК МЕТОДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО ТРЕНУВАННЯ

Проблема залучення хворих до участі у профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходах все більше привертає увагу дослідників. Аналіз науково-методичної літератури [Носівець, Науменко, Сухин, Павличко, Козьякіна, Ситіна, Харченка, Брискіна та ін.] свідчать про недостатність комплексного застосування засобів медичної та психофізичної реабілітації у відновлювальному лікуванні травматологічних хворих. Нажаль, відсутні дані щодо комплексного дослідження особливостей застосування психічних та фізичних вправ, які беруть участь у психомоторній діяльності травматологічних хворих [Александров, Гримак, Лобзин, Маришук, Schults]. Залишається проблема ролі психофізичних вправ у підвищенні ефективності медичної та фізичної реабілітації травматологічних хворих, що проходять відновлювальне лікування. Ще складніше обґрунтувати індивідуальний підхід до реалізації технологій використання психофізичних вправ у відновлювальному лікуванні травматологічних хворих.

Тому метою роботи було розробити комплекси психофізичних вправ та з'ясувати їх ефективність застосування в системі реабілітації хворих з переломом хірургічної шийки плеча. Використовували наступні методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення представлених у науково-методичній літературі даних; антропометричні дослідження; експериментування по комплексу застосування психофізичних вправ та статистичну обробку даних. Дослідження проводили на базі Комунального некомерційного підприємства «Черкаська міська консультативно-діагностична поліклініка» (філія №3). У хворої з переломом хірургічної шийки плеча, яка знаходилася на поліклінічному етапі реабілітації, щодня проводили заняття ЛФК (30 хв) за традиційною методикою. Для підвищення ефективності заняття ЛФК та усунення розладів використовували амбулаторний курс психофізичних вправ (12 годин). В заключній частині уроку (7 хв.) використовували комплекс психофізичних вправ, який був спрямований на переключення емоційного реагування та уваги пацієнтів з домінанти хвороби на особистісні психічні ресурси.

На початку та після проведення курсу психофізичної реабілітації у пацієнтів були проведені дослідження рухової функції пошкодженої кінцівки. Визначали силову витривалість, амплітуду рухів у плечовому суглобі, силу кисті. Використовували

психофізичні вправи: релаксація/активація, комбіновані полімодальні блоки перцептивної звукотерапії (музика, біозвуки), одоротерапії, кольоротерапії, образне уявлення, арттерапії, сегментарні вправи для хребта, офтальмокінетику, пальчикову гімнастику, аутомасаж органів і систем, точковий масаж, які викликали позитивні психоемоційні реакції та оптимізацію психофункціонального стану.

Дослідження рухової функції пошкодженої кінцівки, які були проведені після курсу ЛФК з додатковим використанням комплексу психофізичних вправ сприяли підвищенню реабілітаційного процесу. Так, сила кисті підвищилась на 33,3%, силова витривалість -75%, а амплітуда рухів у відведеннях: уперед догори – 12,5 %, в сторону – 30,7%, назад – 50%, згинання угору – 13,3%.

Таким чином, застосування фізичної реабілітації з комплексом психофізичних вправ, які спрямовані на переключення емоційного реагування та уваги пацієнтів з домінанти хвороби на особистісні психічні ресурси сприяють підвищенню ефективності лікування та викликають позитивні психоемоційні реакції і оптимізацію психофункціонального стану хворих.

Список використаної літератури:

1. Александров А. А. Аутотренинг / А. А. Александров. – 2-е изд. – СПб. : Питер. – 2011. – 240 с. : ил. – (Практическая психология).
2. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики : Введение в психологию активности / Л. П. Гримак. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.
3. Сухин Ю.В., Павличко Ю.Ю. Нарушение кровоснабжения проксимального отдела плечевой кости при различном характере его повреждения // Травма. — 2008. — Т. 9, № 3. — С. 257-259.
4. Лобзин В. С. Аутогенная тренировка : справочное пособие / В. С. Лобзин, М. М. Решетников. – Л. : Медицина, 1986. – 280 с.
5. Марищук В. Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В. Л. Марищук, В. И. Евдокимов. – СПб. : Сентябрь, 2001. – 260 с.
6. Носивець Д.С. Сучасні підходи до реабілітації хворих з переломами дистального метаепіфіза плечової кістки (огляд літератури) / Д.С. Носивець, І.В. Бойко, Л.Ю. Науменко // Вісник ортопедії, травматології та протезування. — 2009. — № 1. — С. 71-74.
7. Науменко Л.Ю. Анализ ошибок и осложнений при лечении переломов дистального метаэпифиза плечевой кости / Л.Ю. Науменко, Д.С. Носивец // Вісник ортопедії, травматології та протезування. — 2009. — № 3. — С. 79-83.
8. Науменко Л.Ю. Физическая реабилитация больных с переломами дистального метаэпифиза плечевой кости / Л.Ю. Науменко, Д.С. Носивец // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2010. — № 3. — С. 40-43.
9. Сухин Ю.В., Павличко Ю.Ю. Нарушение кровоснабжения проксимального отдела плечевой кости при различном характере его повреждения // Травма. — 2008. — Т. 9, № 3. — С. 257-259.
10. Schultz J. H. Das Autogene Training / J. H. Schultz. – 12 Aufl.-ctuttgart, 1968. – 256 p.

Науковий керівник: д. б. н., професор Лизогуб В.С.

О.О. Кордюкова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПЛОСКОСТОПОСТІ

Плоскостопість - деформація стопи, яка характеризується зменшенням висоти її поздовжніх склепінь, слабкістю м'язів і зв'язок стопи та гомілки, зниженням фізичної працездатності. Одночасно зі зменшенням склепінь відбувається скручування стоп, тому основне навантаження припадає на сплюснений внутрішній звід, а ресорні властивості стопи різко знижуються. Пружність і рухомість стопи забезпечують п'ять поздовжніх склепінь і одне поперечне. Склепінна конструкція стопи в живої людини підтримується завдяки формі кісток, міцності зв'язок і тону м'язів. Головною силою, що підтримує склепіння стопи, є м'язи-супінатори (передній і задній великогомілкові м'язи) і м'язи-згиначі (особливо довгий згинач великого пальця) [1].

Вроджені і набуті ортопедичні захворювання стопи відносяться до найбільш частої патології опорно-рухової системи. Поширеність плоскостопості коливається в широких межах і може досягати 77,9% і становить 26,4% всієї ортопедичної патології [2].

Плоскостопість буває вроджена, травматична, паралітична, рахітична та статична. Вроджена плоскостопість встановлюється в 5-6 років, адже в більш ранньому віці у всіх дітей спостерігаються елементи плоскої стопи. Травматична плоскостопість може наступити внаслідок перелому лодижки, п'яtkової кістки, предплюсневих кісток. Паралітична плоскостопість - результат паралічу підштовових м'язів стопи і м'язів гомілки (наслідки поліомієліту). Рахітична плоскостопість обумовлена навантаженням тіла на ослаблені кістки стопи. І, нарешті, статична плоскостопість, найбільш поширена (82% захворювань), виникає внаслідок слабкості м'язів гомілки і стопи, зв'язкового апарату і кісток або їх нездатності забезпечувати зростаюче навантаження (при ожирінні, вагітності, заняттях певними видами спорту, носінні неправильного взуття).

Основною анатомічною характеристикою плоскої стопи є відсутність здатності утворювати жорстке склепіння. Основною функціональною характеристикою є низька здатність до супінації при відштовхуванні від опори та надлишкова пронація. Причинами, що викликають розвиток плоскостопості, можуть бути: недорозвинені м'язи стопи, слабкість м'язово-зв'язкового апарату, надмірні фізичні навантаження, надлишкова вага, тривала гіпокінезія, неправильно підібране взуття, косолапість, Х-подібна форма ніг, травми стопи та надп'яtkово-гомілкового суглобу, генетично детермінована форма стопи [3;5].

Проблема функціональної та статичної недостатності стопи, особливо в дитячому віці, може бути причиною серйозних змін в усьому організмі. Згідно з даними більшості авторів деформація у вигляді плоскостопості здійснює виключно негативний вплив на дитячий організм, оскільки захворювання не прогресує, що повільно протікає, порушує ресорну та амортизаційну функції склепіння стопи, тому струси, поштовхи, вібрації, які відчуває людина під час ходи, бігу або інших рухів, передаються до внутрішніх органів, призводячи до погіршення їх функцій.

У людей з плоскостопістю раніше, ніж у інших, розвивається остеохондроз і деформуючий артроз. Низька ресорна функція плоскої стопи призводить до деформації хребта, внаслідок чого виникає сколіоз. За статистичними даними відомо, що плоскостопість і сколіоз у 90% випадках зустрічаються одночасно [4]. Тому актуальною є розробка комплексів фізичної реабілітації та їх використання для лікування та профілактики плоскостопості.

Метою нашої роботи було розробити комплексну програму фізичної реабілітації осіб із плоскостопістю, впровадити її та оцінити ефективність впливу підбраного комплексу.

Методи дослідження – аналіз науково-методичної літератури, клінічні методи дослідження (збір анамнезу, зовнішній огляд, пальпація, плантографія); методи математичної статистики.

Лікувальну фізичну культуру призначають при всіх формах плоскостопості для забезпечення нормалізації рухової сфери, збільшення загальної і силової витривалості м'язів, в першу чергу нижніх кінцівок, підвищення фізичної працездатності й опірності організму.

Основні завдання лікувальної гімнастики:

- виправлення деформацій і зменшення наявного сплюснення зводу стопи;
- усунення прононого положення п'яти і супінованої контрактури;
- створення та закріплення навичок правильної постави.

У вирішенні цих завдань використовуються спеціальні вправи, елементи спорту, масаж, навчання ходьбі з правильною постановкою стоп на опору. Спеціальні вправи застосовуються з метою диференційованого зміцнення м'язів, що підсилюють супінацію заднього відділу стопи і ротують гомілку назовні (довгих згиначів пальців, великогомілкових м'язів, котрі супінують стопу та повертають її всередину), які зближують плеснову і п'яtkову кістки (задній великогомілковий м'яз, короткі згиначі пальців, довгі згиначі першого пальця), що сприяють пронації переднього відділу стопи (довгий великогомілковий м'яз).

Вправи проводяться в положенні лежачи, сидячи, стоячи і в ходьбі. Вихідні положення лежачи та сидячи використовуються на початку періоду лікування при недостатньо зміцнених м'язах, наявності больової реакції, що дає можливість розвантажити нижні кінцівки і створює умови, необхідні для зміцнення певних м'язів. У цьому положенні застосовують рухи стопами - приведення, супінація, кругові рухи всередину, а також згинання пальців. Більш інтенсивному напруженню м'язів сприяють вправи на загарбання стопами медбола, здавлювання стопами і пальцями стопи малого гумового м'яча, збирання пальцями в складку тряпчаного килимка, загарбання і підведення пальцями булави.

Положення, стоячи, дає можливість переключити вплив ваги тіла і функцію згиначів пальців у напрямку поглиблення склепінь стопи, використовувати вправи на рівновагу, моделює вплив на склепіння стопи снарядів круглої і циліндричної форми, коригувати вальгусну установку стоп.

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що проблема реабілітації дітей з дефектами стопи є актуальною, оскільки від здоров'я стоп в дитинстві залежить подальший нормальний розвиток організму людини.

Розроблені комплекси фізичних вправ можуть бути впроваджені у практичну діяльність шкіл, які дозволять як в умовах організованого колективу, так і під час виконання вправ вдома, попередити та виправити статичну деформацію стопи у дітей, своєчасно запобігти розвитку патології.

Список використаної літератури:

1. Бичук І. О. Вплив програми профілактики плоскостопості на біомеханічні характеристики стопи дошкільнят / І. О. Бичук, А. І. Альошина // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х.: ХОВНОКУ, 2011. – № 2. – С. 10–13.
2. Корж Ю.М. Експериментальна авторська методика оздоровчо-корекційної гімнастики «Богатир» для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату : навч. посіб. / Ю.М. Корж. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. – 160 с.
3. Мухін В.М. Фізична реабілітація / В.М. Мухін. – К.: НУФВСУ «Олімпійська література», 2005.–472 с.
4. Мухін В. Н. Гидрокинезотерапия в системе оздоровительной физической культуры / В. Н. Мухин, А. Н. Звиряка // Формирование здорового образа жизни, организация физкультурно-оздоровительной работы с населением: материалы Международной науч.-практ. конф., 29–30 марта 2007 г. – Витебск, 2007. – С. 96–97.
5. Чередніченко П. П. Вплив засобів фізичної реабілітації на опорно-ресорні показники стопи у дітей дошкільного віку із плоскостопістю / П. П. Чередніченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). - 2015. - Вип. 11. - С. 170-173.

Науковий керівник: к.б.н., доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації
Рибалко А.В.

Д. В. Олійник

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОДИНАМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДІТЕЙ З ДЕПРИВАЦІЄЮ СЛУХУ

Сучасні реформи в інклюзивній освіті вимагають змін в методичних підходах до навчального процесу, що не можливо без врахування фізіологічних змін їх організму, особливо в аспекті показників вищої нервової діяльності. Досить велику групу осіб, що потребують особливого підходу до соціальної адаптації становлять слабкочуючі та глухі діти [1, 6]. Дані, які стосуються особливостей деяких психофізіологічних функцій таких як пам'ять, увага та показників гемодинаміки та кардіореспіраторної системи людей з вадами слуху досить широко представлені в літературі [3, 7]. Проте існує досить незначна кількість робіт, які б розкривали вікові особливості змін показників нейродинамічних функцій у слабкочуючих чи глухих дітей.

Тому **метою** нашої роботи було встановити вікові особливості нейродинамічних функцій дітей зі слуховою депривацією.

Досліджували функціональну рухливість нервових процесів з використанням комп'ютерного діагностичного комплексу «Діагност-1М» [5].

Було обстежено 46 дітей, підлітків та юнаків 8-19 років з слуховою депривацією та 96 однолітків з нормальним слухом. Отримані результати оброблено статистично у програмі Microsoft-Excel-2013.

У віковому діапазоні від 8 до 14 років нами були проаналізовані основні показники нейродинамічних властивостей ВНД, такі як функціональна рухливість (ФРНП) та Сила (СНП) нервових процесів.

Показники ФРНП, як і слід було чекати, змінювалися з віком в обох групах обстежуваних (рис. 1).

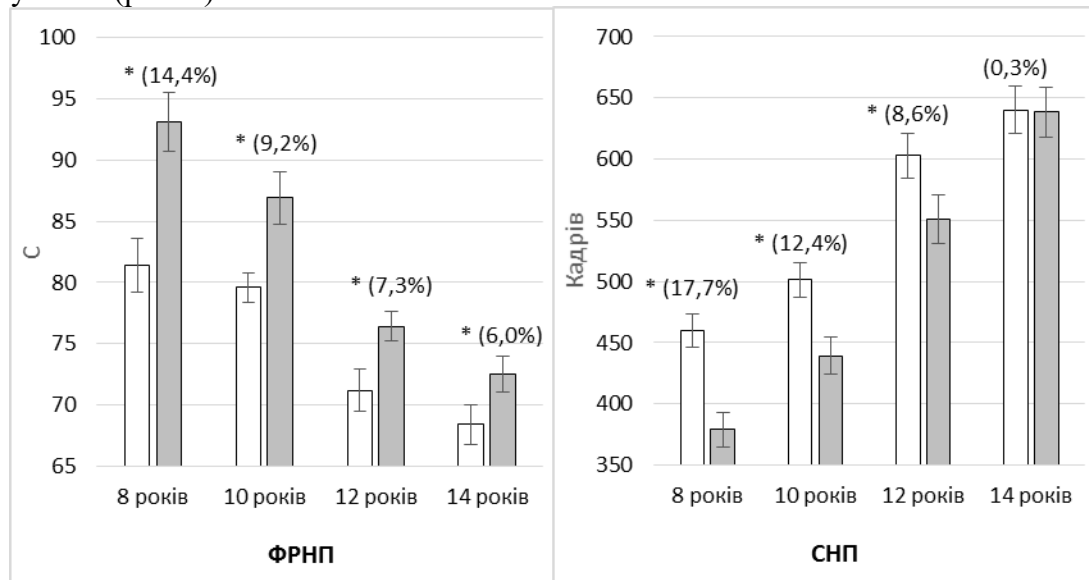

Рис. 1. Вікові показники функціональної рухливості та сили нервових процесів у глухих та осіб з нормальним слухом;

* - достовірність різниць $P < 0,05$ між глухими та нормальнослуховими дітьми, в дужках вказано відсоток змін

Хоча вихідні значення були не однаковими і діти, що мали проблеми зі слуховим аналізатором характеризувалися нижчими значеннями даного показника. У віковому діапазоні 8-14 років показник ФРНП змінювався від 81,4 до 68,4 с у дітей з нормальним слухом та в межах 93,1 – 72,5 с у дітей зі слуховою депривацією. Проте відсотковий показник змін з віком ставав все меншим і у період 14 років перебував на межі вірогідності.

Маємо припущення, що в подальшому подібна тенденція буде продовжуватися і в дорослому віці дана різниця буде мінімальною, або й взагалі недостовірною. Очевидно, соціально-педагогічні реабілітаційні заходи, які проводяться в спеціалізованих школах-інтернатах мають досить значну ефективність, що відображується на показниках функціональної рухливості нервових процесів.

Дослідження вікової динаміки сили нервових процесів мала аналогічне відображення. Діти, з обмеженою роботою слухового аналізатора вирізнялися гіршими показниками СНП у порівнянні з їх однолітками. Динаміка вікових змін була наступною: у здорових дітей кількість переробленої інформації у проміжку від 8 до 14 років варіювала в межах 460,2 – 640,2 кадрів, у дітей-однолітків, що мають вроджену глухоту цей показник був в межах 378,9-638,4 кадри. Проте у віці 14 років такі зміни були вже недостовірними. І, проводячи паралель із показником ФРНП, можна казати про нівелювання таких змін у віковому аспекті.

Таким чином, у дітей з вадами слуху дозрівання нейродинамічних структур, які відповідають за обробку зорової інформації в онтогенезному аспекті мають певний

паралелізм та чітке наближення до показників здорових осіб. Хоча викликає дискусію феномен інтенсивності змін ФРНП та СНП, оскільки ці показники, на думку ряду авторів досить тісно пов'язані між собою і чіткого гетерохронізму спостерігатися не повинно [2, 4]. Можливо це пов'язано з тим, що слухова депривація з однієї сторони вносить корективні зміни в динаміку формування відділів головного мозку, які відповідають за функціональну реорганізацію різних за складністю сенсомоторних функцій, а з іншого – соціально-адаптивна корекція, що входить як основний елемент реабілітації компенсує та корегує недостатність розгортання спадкової програми розвитку нейродинамічних функцій і частково, а подекуди й майже повністю, компенсується більш чітко вираженими кросмодальними механізмами обробки візуальної та мультисенсорної інформації.

Список використаних літератури:

1. Бертинь Г.П. Рекомендації лікаря батькам дітей із порушеннями у розвитку/ Г.П. Бертинь // Виховання і навчання дітей із порушеннями розвитку – 2002 - №1., С. 34-38.
2. Боєчко Ф.Ф., Кравченко О.К. Вікова динаміка нейродинамічних функцій у людей з різними типологічними властивостями ВНД // Матеріали наук. конф. "Індивідуальні психофізіологічні властивості людини та професійна діяльність". -Київ-Черкаси. - 1997. -С. 9.
3. Гасюк О.М. Особливості корекційної роботи з сенсорно-депривованими людьми / О.М. Гасюк, Ю.В. Кравченко // Матеріали IV міжнародної конференції «Актуальные вопросы развития инновационной деятельности». - Сімферополь: Сонат, 2002. - С. 174-176.
4. Макаренко М.В., Лизогуб В.С., Давидова О.М., Кравченко О.К., Харченко Д.М., Хоменко С.М. Становлення сенсомоторних функцій в онтогенезі та їх зв'язок з індивідуально-типологічними властивостями ВНД // Матеріали всеукр. наук. конф. "Проблеми вікової фізіології". -Луцьк. - 1998. -С. 22-23.
5. Пат. 96496 Державна служба інтелектуальної власності України, МПК А 61В5/16. Спосіб психофізіологічної оцінки функціонального стану слухового аналізатора / Макаренко М.В., Лизогуб В.С., Галка М.С., Юхименко Л.І., Хоменко С.М. - № а 2010 02225; заявл.01.03.2010; опубл. 10.11.2011, Бюл. № 21.
6. Рахманов В. М. Слухо-речовий тренінг реабілітації дітей з порушеннями слухової функції в сполученні з синдромом гіперактивності та парааутичними розладами / В. М. Рахманов, Ю. Н. Завалко, Д. І. Клименко, Р. В. Рахманов // XI з'їзд отоларингологів України, м. Судак, 17-19 травня 2010 р. – С. 300.
7. Шидловская Т.А. Показатели реоэнцефалографии при нейросенсорной тугоухости сосудистого генеза/ Т.А. Шидловская, И.А. Ярменчук // Матер. XVI съезда отоларингологов РФ «Оториноларингология на рубеже тысячелетий», Сочи, 21-24 марта 2001 г. – 2001. – С. 283-287.

Науковий керівник: к.б.н., доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації
Хоменко С.М.

С. В. Павленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ГЕРАТРИЧНІ АСПЕКТИ ПОСТІНСУЛЬТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Інсульт характеризується гострим порушенням кровообігу мозку, ушкодженням його тканин та розладами мозкової діяльності [7]. Відомо, що найбільший ризик виникнення захворювання і важчий прогноз спостерігається у людей похилого віку [1]. Серед найбільш загрозливих наслідків інсульту – порушення мовлення, свідомості, функцій органів чуття, координації рухів та розвиток паралічів [3]. За даними ВООЗ, церебральний інсульт щорічно у світі переносять майже 6 млн осіб. У розвинутих країнах щорічно реєструють у середньому 250 інсультів, а в Україні – до 290 випадків на кожні 100 тис. населення [4].

На сьогодні відомі різні підходи до лікування та профілактики інсульту [1, 3]. Доведено, що застосування засобів фізичної реабілітації в гострому періоді захворювання зменшує ризик виникнення ускладнень, сприяє відновленню порушених рухових функцій, готує пацієнтів до вертикалізації та набуття елементарних навичок самообслуговування [4, 8]. Результати багатьох досліджень вказують на те, що людство протягом сотень років формувало геріатричну базу знань [2, 5, 6]. Основні досягнення геріатрії були пов'язані з розробкою методик реабілітації втрачених функцій, створення геропротекторів та шляхів профілактики хвороб людей похилого віку [3]. Глобальний феномен постаріння населення,

що охоплює всі держави світу, робить проблему боротьби з хворобами похилого віку нагальною та потребує розробки нових шляхів підвищення результативності процесів реабілітації організму після інсульту. Разом з тим, деякі питання етіології, патогенезу, лікування та реабілітації постінсультних станів в осіб похилого віку, розробки нейропротекторів, пошуку шляхів зниження темпів формування ішемічних осередків, застосування спеціальних дієт, підвищення стійкості тканин мозку до кисневого голодування і ін., все ще потребують подальшого з'ясування, що вказує на необхідність проведення подальших досліджень.

Мета дослідження – визначити специфіку застосування методів фізичної реабілітації осіб похилого віку, що перенесли інсульт в комплексі з фарма- та дієтотерапією. В ході дослідження були поставлені завдання:

1. Вивчити вплив фізичних вправ на організм людини після інсульту в геріатричному аспекті.
2. Дослідити можливості дієтотерапії людей похилого віку, що перенесли інсульт.
3. Оцінити результативність застосування постінсультної фармакотерапії.

Дослідження були проведені у геріатричному пансіонаті Черкаської обласної ради. Обстежено 10 осіб (5 чоловіків і 5 жінок) віком від 61 до 82 років, які перенесли інсульт. Обстежувані виконували комплекси спеціальних вправ для відновлення втрачених функцій в комбінації з дієто- та фармакотерапією. В ході дослідження використовували вправи лікувальної фізичної культури (ЛФК) [1], механотерапію [4], дієтотерапію [8] та фармакотерапію [3]. Дослідження було реалізовано за допомогою методів пульсометрії, тонометрії та гоніометрії. На початку та на прикінці досліджень визначали крайні межі активних та пасивних рухів за всіма можливими напрямками в уражених суглобах, діапазон рухів (ДР). Протягом стандартного 30-хвилинного заняття ЛФК з інтервалом 5 хвилин фіксували значення частоти серцевих скоросень (ЧСС) та артеріального тиску (АТ). Обстежуваним було запропоновано фармакологічні засоби та спеціальна дієта, яка виключала продукти з високим вмістом натрію, а також жирні, солодкі, солоні й гострі інгредієнти.

Отримані нами показники гоніометрії, зафіксовані у вихідному положенні вказали на високу ригідність вражених суглобів. Дослідження серцево-судинної системи хворих виявило існування помірної тахікардії порівняно з клінічною нормою.

Аналіз показників, зафіксованих до та після застосування комплексу реабілітаційних заходів вказало на існування змін у серцево-судинній діяльності та опорно-руховій системі обстежуваних (рис. 1).

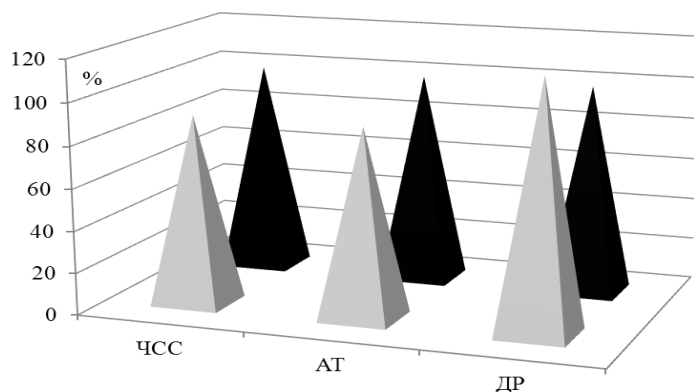

Рис. 1. Показники частоти серцевих скорочень (ЧСС), артеріального тиску (АТ) та діапазону рухів кінцівок (ДР) до та після застосування заходів фізичної реабілітації в осіб, що перенесли інсульт.

Примітка: за 100% прийнято вихідні показники досліджуваних систем.

Так, співставлення показників ЧСС, отриманих до та після застосування вправ ЛФК встановило зменшення ЧСС (на 8-10%) та збільшення ДР (на 16-18%) за кутами згинання та розгинання у суглобах кінцівок. Не виключено, що застосування фармакотерапії у комбінації із запропонованою нами дієтотерапією додатково оптимізувала роботу серцево-судинної системи та сприяла зниженню артеріального тиску (на 10-12%). Разом з тим, ми виявили різний ступінь якісних змін в обстежуваних, що вказує на необхідність застосування індивідуального підходу до кожного хворого з врахуванням вікового сенсу, поточного етапу відновлення, специфіки інсультних уражень, їх тяжкості.

Висновки. Наші дослідження вказують на те, що застосований нами комбінований вплив реабілітаційних заходів сприяє нормалізації пульсометричних та тонометричних характеристик серцево-судинної системи, адаптації обстежуваних до навантажень, відновленню рухливості у вражених суглобах. Вважаємо, що реабілітаційні заходи повинні чинити систематичний комплексний вплив шляхом індивідуально-підібраних відновлювальних процедур відповідної тривалості та ґрунтуватися на чіткому лікарському діагнозі, хронології події, інформації про вік, стать і супутню захворюваність пацієнта.

Список використаної літератури:

1. Олейник И.В. Состояние и перспективы решения мозковых инсультов, их социально-медицинских последствий (обзор литературы) / И.В. Олейник // Вісник морфології. – 2010. – Вип. 16 (3). – 734-737с.
2. Дзяк Л.А. Сучасні принципи консервативного лікування набряку головного мозку та внутрішньочерепної гіпертензії / Л.А. Дзяк, А.Г. Сірко, В.М. Сук // Междунар. неврол. журн. – 2009. – 6(28). – 69-74с.
3. Мищенко Т.С. Современные возможности профилактики и лечения мозговых инсультов / Т.С. Мищенко // Нов. мед. фармац. – 2011. – 37. – 22-25с.
4. Стародубцева О.С. Анализ заболеваемости инсультом с использованием информационных технологий / О.С. Стародубцева, С.В. Бегичева // Фундаментальные исследования. – 2012 – 8 (2). – 424-427с.
5. Brainin Michael. Textbook of Stroke Medicine / Michael Brainin, Wolf-Dieter Heiss. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 421 p.
6. Caplan Louis. Caplan's Stroke: A Clinical Approach / Louis Caplan. – Philadelphia: Saunders. – 4th., 2009. – 688 p.
7. Grotta James C. Stroke: Pathophysiology, Diagnosis, and Management / James C. Grotta, Gregory W. Albers, Joseph P. Broderick, Scott E. Kasner, Eng H. Lo., A. David Mendelow, Ralph L. Sacco, Lawrence. – 6th. – Elsevier, 2015. – 1504 с.
8. Jauch E. Guidelines for the Early Management of Patients With Acute Ischemic Stroke A Guideline for Healthcare Professionals From the American Heart Association / E. Jauch. – American Stroke Association. Stroke, 2013 – 44 с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Юхименко Л. І.

Я.О. Петрушенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОРУШЕНЬ ВЕРХНІХ КІНЦІВОК ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ

Мозковий інсульт - є основною причиною смертності та інвалідизації населення. В Україні внаслідок інсульту помирає понад 40 тисяч людей. Інвалідами стають 70–80 %, а 20–30 % із них - потребують постійної сторонньої допомоги. В останні роки спостерігається тенденція до «омолодження» цієї патології, що пов'язують з несприятливою екологічною обстановкою, стресами, курінням, зловживанням алкоголем.

У найближче десятиліття експерти ВООЗ прогнозують подальший ріст кількості мозкових інсультів. Рівень смертності від інсульту в Україні у 2,5 рази перевищує відповідні показники західноєвропейських країн. Відповідно до прогнозів у 2020 році захворюваність інсультом зросте на 25 %, що обумовлено ростом розповсюженості в популяції таких факторів ризику як артеріальна гіпертензія, ожиріння, хвороби серця, цукровий діабет, куріння тощо [5].

Ішемічний інсульт — гостре порушення мозкового кровообігу, що виникає внаслідок гострої ішемії головного мозку і супроводжується структурними та морфологічними змінами в тканинах мозку і стійкими органічними неврологічними симптомами [3]. Рівень і характер рухових порушень після інсульту досить високий і різноманітний [2].

У клінічній картині хворих з мозковими інсультами (МІ) переважають порушення функцій руху, часткове або повне відновлення яких можливо тільки при використанні засобів фізичної реабілітації. На сьогоднішній день при всьому різноманітті методик, використовуваних для відновлення втрачених рухових функцій у хворих з МІ, ця проблема продовжує залишатися актуальною [2].

Досліджуючи дану проблему на сучасному етапі, можна стверджувати, що на сьогоднішній момент серед комплексу реабілітаційних заходів приділяється недостатньо уваги відновленню саме верхньої кінцівки та дрібної моторики кисті. Ці функції потребують дещо більшого часу для свого відновлення, тому вкрай необхідно цілеспрямовано їх розробляти, бо рівень розвитку дрібної моторики кисті відіграє важливу роль у виробленні адаптаційних можливостей організму на усіх етапі відновлення. Дана робота тісно пов'язана з вирішенням таких практичних завдань як відновлення складних рухових актів у постінсультних хворих, відновлення навиків самообслуговування, а також повернення людини до активної суспільної і трудової діяльності [4].

Важливим фактором, що збільшує швидкість реабілітації та впливає на ефективність тренування, є емоційне забарвлення та індивідуальний підхід до пацієнта. Рухова задача повинна обиратися з урахуванням особливостей трудового анамнезу та побутової активності пацієнта і мотивувати його на виконання найбільш важливих і цікавих завдань.

Дослідження проводили на базі КЗ "Черкаський геріатричний пансіонат" ЧОР на протязі 4 тижнів (жовтень-листопад 2018 року). Досліджувана – пацієнтка жіночої статі, віком 83 роки, з діагнозом - ішемічний інсульт в правій півкулі мозочка.

Заняття проводили за спеціально розробленим комплексом ЛФК, з використанням інвентаря, спрямованого на відновлення функцій верхньої кінцівки. Запропонована методика фізичної реабілітації передбачає ефективне відновлення функцій верхньої кінцівки і координаційних можливостей пацієнта, включає вправи з використанням спеціальних масажних м'ячків, гімнастичної палиці, гумового диска, міні - тренажерів, конструктора та іншого інвентаря.

1. Вправи з масажними м'ячиками. Використовувалися кругові масажні рухи м'ячем по долоні та прокатування його від кисті до плеча вгору і навпаки, натискання та перекидання м'яча з руки в руку, катання м'яча по столу.

2. Вправи з клавіатурою. Клавіатура комп'ютера досить зручна і ефективна для розвитку не лише дрібної моторики, але і зорово-просторового сприйняття, а також розвитку сили пальців і відчуття ритму. Використовуються вправи на засвоєння основного, верхнього та нижнього рядів. Всі удари по клавішах мають бути чіткими, уривистими і не дуже сильними

3. Вправи з олівцем. Олівець ми використовували як міні-тренажер. Виконується прокручування олівця вперед-назад, узявши його двома пальцями.

4. Вправи з тенісними кульками. Хворі виконували передачу тенісної кульки з однієї руки в іншу з вихідного положення рук витягнутих вперед, та рук, піднятих догори; обертання кульок пальцями в долоні за годинниковою стрілкою і проти.

5. Вправи з використанням еластичного бинта. Необхідно, рухаючи пальці, підібрати бинт під долоню; намотувати бинт на хвору руку, при цьому, здорова залишається нерухомою [1].

Доведена ефективність запропонованого комплексу у відновленні рухових функцій у особи з ішемічним інсультом у правій півкулі мозочка.

Список використаної літератури:

1. Бахрах І.І., Грець Г.Н. Організаційні, методичні і правові основи фізичної реабілітації: Навчальний посібник. - Смоленськ: СГИФК, 2003.-151 с.

2. Боголюбов В.М. и соавторы. К вопросу поэтапной реабилитации больных, перенесших инсульт. // Вопросы курортологии, физиотерапии и ЛФК - 1998-№3.- С.17-18.
3. Віничук С. М. Пошук нових підходів до лікування гострого ішемічного інсульту / С. М. Віничук, М. М. Прокопів, Т. М. Черенько // Український неврологічний журнал. – 2010. – № 1 (14). – С. 3–10
4. Лікувальна фізична культура. Довідник / за ред. проф Єпіфанова В.А. М.: Медицина, 2001. С. 592.
5. Олейник И. В. Состояние и перспективы решения мозговых инсультов, их социально-медицинских последствий (обзор литературы) / И. В. Олейник // Вісник морфології. – 2010. – Вип. 16 (3). – С. 734–737.

Науковий керівник: д. б. н., професор Коваленко С.О.

О. С. Погорецький

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ХВОРОБАХ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

За визначенням ВООЗ хвороби системи кровообігу в ХХІ столітті стали одною із головних проблем для систем охорони здоров'я. Ці хвороби негативно впливають на соціально-економічну структуру країн світу та являються найбільш поширеною причиною смерті. Найпоширенішим захворюванням серцево-судинної системи є гіпертонічна хвороба (ГХ): за статистикою на неї страждає близько 15% населення і майже половина людей старше 50 років.

У структурі населення світу і України останніми роками продовжує збільшуватися кількість людей старших вікових груп, тобто середнього, літнього і старечого віку. Зокрема, частка осіб пенсійного віку в Україні складає 23–25% всієї популяції. Наявність у таких хворих порушення фармакодинаміки і фармакокінетики медикаментозних препаратів, а також високий ризик ускладнень при прийомі медикаментів, вимагають пошуку нових немедикаментозних методів лікування та додаткових методів зниження АТ, серед яких значне місце посідає використання рефлексотерапевтичної методики масажу з елементами класичної акупресури. [1]

Аналіз сучасної науково-медичної літератури свідчить про те, що гіпертонічна хвороба є поширеним захворюванням, що вимагає комплексного підходу до лікування, який повинен включати дієтотерапію, медикаментозну терапію, фізіотерапію, лікувальну фізичну культуру та масаж. [2, 3]. На жаль, на практиці для відновлення людей старших вікових груп мало уваги приділяється застосуванню індивідуального підходу до реабілітації та використанню немедикаментозних засобів. Тому розробка комплексу засобів фізичної реабілітації для жінок похилого віку із ГХ, використовуючи методи акупресури – як дієвого способу зниження артеріального тиску, є актуальною.

Мета дослідження полягала у методичному та практичному обґрунтуванні ефективності включення курсу масажу із елементами рефлексотерапії в комплексне лікування пацієнтів похилого віку із гіпертонічною хворобою на санаторному етапі відновлення.

Для досягнення мети вирішувалися наступні *задачі*:

1. Провести аналіз, узагальнення та систематизацію даних науково-методичної літератури.

2. Впровадити у практику методику масажу із елементами акупресури для зниження артеріального тиску у людей похилого віку із гіпертонічною хворобою на санаторному етапі лікування, враховуючи комплексність лікування.

3. Оцінити ефективність запропонованої методики масажу на основі аналізу динаміки рівнів АТ.

Організація та методи дослідження. Дослідження проводили на базі Медичного Центру відновлювального лікування КЗ «Черкаський геріатричний пансіонат ЧОР» протягом місяця в період жовтень-листопад 2018 року. Досліджувана – пацієнтка жіночої статі віком

67 років, з діагнозом – гіпертонічна хвороба II ступеня, яка перебувала на етапі санаторного лікування.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні *методи*: метод аналізу та систематизації даних науково-методичної літератури, медико-біологічні методи (збір анамнезу, тонометрія та пульсометрія); методи математичної статистики. При надходженні на реабілітацію хвора скаржилися на загальну слабкість, запаморочення, шум у голові, періодичне підвищення АТ, швидку втому.

Систолічний (САТ) та діастолічний (ДАТ) вимірювали перед процедурою масажу в один і той час. Вимірювання АТ проводили сфігмоманометром за методом Короткова, завжди на двох руках по два рази з інтервалом у дві хвилини, якщо величини АТ не відрізнялися більше 5 мм рт.ст. Процедури масажу проводились 3 рази на тиждень протягом місяця.

На основі даних обстеження було застосовано індивідуальний підхід в процесі відновлювального лікування на стаціонарному етапі, відповідно до якого було підібрано комплекс реабілітаційних заходів (медикаментозні препарати, дієтотерапія, фізичні та фізіотерапевтичні чинники) і нами розроблено методику масажу з елементами рефлексотерапії.

Результати дослідження та їх обговорення.

При розробці комплексної реабілітаційної програми для пацієнтів на гіпертонічну хворобу було враховано матеріальну базу лікувального закладу, інтереси пацієнтки, рівень її фізичної підготовленості та вікові особливості.

На основі результатів аналізу спеціальної літератури, вивченні історії хвороби було включено до програми комплексної фізичної реабілітації курс масажу з елементами акупресури, спрямованої на зниження рівня АТ.

Проведений аналіз показав, що застосування методики масажу з елементами акупресури в комплексній програмі реабілітації хворих на ГХ достовірно покращувало всі досліджувані параметри, особливо починаючи з 5 сеансу ($p < 0,05$). Крім того, спостерігалась тенденція до зниження рівня АТ, вже починаючи з 1 сеансу масажу ($p > 0,05$). Позитивна динаміка САТ і ДАТ була статистично достовірною, в середньому зниження цих показників відбулось в межах 18-20% ($p < 0,05$).

Важливою умовою успішної реабілітації стало дотримання індивідуальності реабілітаційних заходів, активна участь в процесі відновлення хворої, систематичність, комплексність і поетапна побудова відновного лікування.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що включення курсу акупресури з 12 сеансів за гіпотензивним методом до комплексного лікування хворих на ГХ призводить до достовірного підвищення його ефективності за показниками систолічного та діастолічного артеріального тиску.

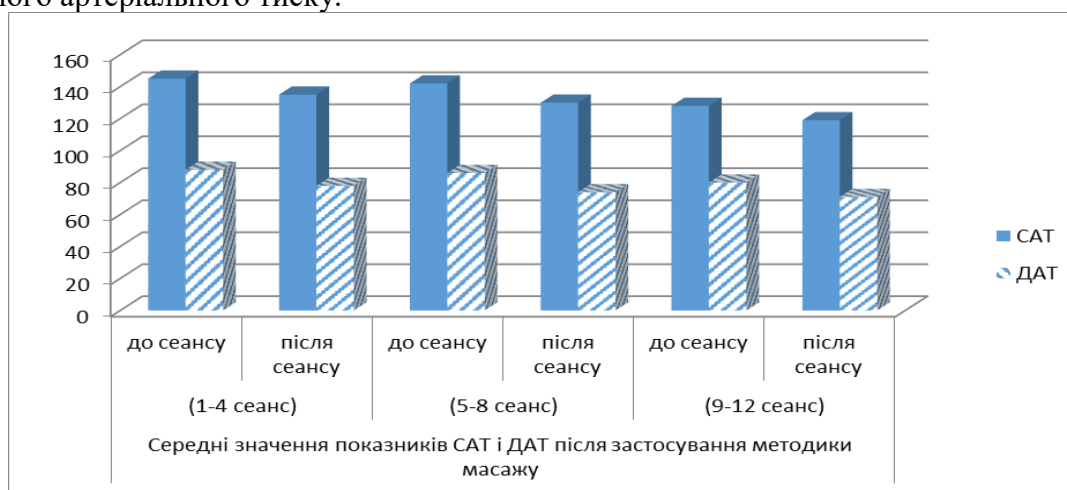

Рис. Динаміка рівня АТ протягом застосування курсу акупресури у комплексному лікуванні гіпертонії.

Тому сучасні підходи до фізичної реабілітації пацієнтів похилого віку на гіпертонічну хворобу на основі використання різних технік масажу дозволяють знизити потребу організму в гіпотензивних лікарських препаратах, які, хоча і дозволяють нормалізувати АТ, все ж мають ряд побічних ефектів, особливо для пацієнтів старших вікових груп.

Список використаних джерел та літератури:

1. Л. С. Бабінець, У. М. Яковлева. Використання акупресури у комплексному лікуванні гіпертонічної хвороби у медсестринській практиці. // Медсестринство. – 2012. - №1. – с.4-7.
2. С. М. Федоров та ін. Особливості використання методів фізіотерапії у лікуванні та реабілітації хворих старших вікових груп. // Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П. Л. Шупика 23. – 2014, - №3. – с.682-694.
3. Калмикова Ю. С., Калмиков С. А., Садат К. Н. Застосування засобів фізичної терапії у відновному лікуванні гіпертонічної хвороби. // Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. – 2017. - № 1. – с.16-26.

Науковий керівник: к.б.н, старший викладач кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації Черненко Н.П.

Є. В. Похилко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В ГЕРІАТРИЧНІЙ КЛІНІЦІ

На окремих етапах курсу лікування лікувальна фізкультура (ЛФК) сприяє попередженню ускладнень, викликаних тривалим спокоем; прискоренню ліквідації анатомічних і функціональних порушень; збереження, відновлення або створення нових умов для функціональної адаптації організму літньої людини до фізичних навантажень.

Вагомим чинником ЛФК є фізичні вправи (гімнастичні, спортивно-прикладні, ігрові), що застосовуються в якості неспецифічного подразника з метою лікування і реабілітації літніх людей. Фізичні вправи сприяють відновленню не тільки фізичних, але і психічних сил.

Враховуючи вище викладене, *мета* нашої роботи визначити вплив ЛФК на людей похилого віку в системі реабілітації.

Для реалізації мети вирішувалися наступні *завдання*:

1. Вивчити історію виникнення і розвитку ЛФК.
2. Охарактеризувати літніх людей як об'єкт соціальної роботи.
3. Розглянути поняття ЛФК в системі реабілітації.
4. Розробити систему контролю за станом здоров'я літніх людей в системі реабілітації.

Дослідження проводили протягом 2 місяців в геріатричному пансіонаті міста Черкаси. Нами були обстежені 10 жінок похилого віку

Для вивчення впливу лікувальної фізичної культури на людей похилого віку в системі реабілітації була розроблена авторська програма, мета якої підвищення фізичної активності, посилення функцій опорно-рухового апарату та активізація обміну речовин у літніх людей.

Висновки. Тривала лікувальна практика показала, що найбільш адекватним і ефективним способом відновного лікування у літніх людей є ЛФК, і в першу чергу, основна її складова частина - лікувальна гімнастика, за допомогою якої здійснюється лікування рухами. Причому, вирішальну роль відіграють методичні прийоми спеціальної лікувальної гімнастики, спрямовані на відтворення або заміщення порушених рухових функцій.

Різноманітні методичні прийоми спеціальної гімнастики - від активного розслаблення м'язів до найскладніших координаторні вправ набуває ще більшу роль, коли вони спрямовані на відновлення або створення широкого арсеналу прикладних навичок, що дозволяють хворому в короткий термін переходити на повне рухове самообслуговування, а згодом - повертатися до трудових процесів, які, в кінцевому рахунку, визначають повноту соціальної реабілітації хворого.

З проведеного нами дослідження видно, що ЛФК вносить свої позитивні зміни у здоров'ї піддослідних. Позитивно впливає на всі ланки рухового апарату, перешкоджаючи розвитку дегенеративних змін, пов'язаних з віком і гіподинамією. У хворих вже на десятий і, особливо на п'ятнадцятий день відзначається значне зниження артеріального тиску. Підвищується мінералізація кісткової тканини і зміст кальцію в організмі, що перешкоджає розвитку остеопорозу. Збільшується приплив лімфи до суглобових хрящів і міжхребцевих дисків, що є кращим засобом профілактики артрозу і остеохондрозу. Всі ці дані свідчать про неоціненний позитивний вплив занять лікувальною фізичною культурою на організм людини.

Таким чином, лікувальна фізична культура сприяє попередженню ускладнень, викликаних тривалим спокоєм; прискоренню ліквідації анатомічних і функціональних порушень; збереження, відновлення або створення нових умов для функціональної адаптації організму літньої людини до фізичних навантажень.

Список використаної літератури:

1. Дубровський В.І. Лікувальна фізична культура (кінезотерапія): Учеб. для студ. в. навч. закладів. - 3-е изд., Испр. і доп. - М.: Гуманит. вид. центр ВЛАДОС, 2004. - 624 с
2. Холостова Є.І., Дементьева Н.Ф. Соціальна реабілітація: Навчальний посібник. - М.: Видавничо-торгова корпорація «Дашков і К», 2002. - 340 с.
3. Лабораторні методи дослідження в клініці: Довідник // За ред. В.В. Меньшикова. - М.: Медицина, 1987.
4. Гурова А.І., Горлова О.Е. Практикум із загальної гігієни. - М.: Изд-во Ун-та дружби народів, 1991.

Науковий керівник: к. пед. н. Гунько П. М.

Ю. В. Предвічна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПОСТАВИ ЗАСОБАМИ ПЛАВАННЯ

Загальновідомо, що плавання – незамінна форма лікувальної фізичної культури (ЛФК) при корекції постави. Спеціальні вправи в умовах водного середовища забезпечують природне розвантаження хребта з одночасним тренуванням м'язів, позитивно впливають на функціональний стан організму дитини [1, 236]. В процесі застосування оздоровчого плавання відзначається покращення діагностичних показників, що може служити підтвердженням ефективності проведених заходів та доцільності їх використання.

Однак на практиці, як зазначає Морозова Т.С. (2003), у вирішенні проблем корекції постави плаванню приділяється незаслужено мало уваги. [3, 60] У науково-методичній літературі з фізичної реабілітації при відновленні правильної постави у школярів здебільшого описується методика лікувальної гімнастики [3]. Поодинокі дослідження присвячені використанню інших форм ЛФК, а в більшості випадків вони тільки згадуються. Багато робіт мають ортопедичну спрямованість і присвячені корекції вже патологічних викривлень хребта [2]. У літературі практично відсутні науково обґрунтовані рекомендації з методики проведення занять у басейні з метою вирішення цієї проблеми.

Тому, враховуючи вище викладене, *метою нашої роботи* було з'ясування ефективності застосування оздоровчого плавання в системі реабілітаційних заходів для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями постави у сагітальній площині.

Для реалізації мети вирішувалися наступні задачі:

1. Провести теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури й емпіричних матеріалів дослідження.
2. Розробити та впровадити у практику комплекс вправ у водному середовищі для дітей молодшого шкільного віку з порушенням постави (сутулістю).

3. Оцінити ефективність запропонованого комплексу фізичних вправ у воді за змінами антропометричних та функціональних показників у дітей за період застосування оздоровчого плавання.

Дослідження проводили протягом 2 місяців на базі басейну Sportlife "Митниця" міста Черкаси. Нами були обстежені двоє дітей жіночої статі 9-10 років з порушенням постави в сагітальній площині, а саме з сутулістю. Діти займались оздоровчим плаванням по 45 хвилин двічі на тиждень. При проходженні курсу оздоровчого плавання вирішувалися наступні спеціальні завдання:

1. Формування та закріплення навички правильної постави;
2. Зміцнення м'язового корсета, тобто розвиток силової витривалості м'язів спини, грудей і черевного преса;
3. Збільшення рухливості хребта та гнучкості плечових суглобів;
4. Підвищення функціональних можливостей організму.

Корекція сутулої спини досягалася шляхом застосування спеціальних вправ для зміцнення м'язів спини, розтягування верхніх пучків грудних м'язів, зміцнення м'язів міжлопаткової області, зміцнення м'язів, що збільшують нахил таза вперед (згиначів кульшових суглобів). Ці завдання реалізовували за допомогою як окремих елементів способів плавання, так і всіх його складників, тобто плавання в координації, з використанням додаткового обладнання (лопатки, дощечка, калабашка, ласти) для дітей молодшого шкільного віку з порушенням постави.

З метою підвищення функціональних можливостей організму дитини в комплекс вправ включали дихальні вправи з подоланням опірності води. Останні, як відомо, сприяють розвитку дихальної мускулатури та покращують функціональні резерви дихальної та серцево-судинної систем організму.

Для з'ясування ефективності запропонованого комплексу вправ у басейні проводили вимірювання антропометричних показників (ширина плечей, відстань між внутрішніми краями лопаток, екскурсія грудної клітки), функціональних показників (ЧСС, ЖЄЛ), а також оцінювали правильність (або тривалість за часом експозиції) виконання контрольних вправ («планка», «замок» тощо).

Встановлено, що під впливом застосування запропонованого комплексу вправ протягом 2 місяців у дітей із сутулістю відбулися позитивні зрушення у поставі. Так, відстань між внутрішніми краями лопаток зменшилася разом зі збільшенням ширини плечей і екскурсії грудної клітки, що може свідчити про зміцнення м'язів спини та розтягування вкорочених при сутулості верхніх пучків грудних м'язів, а також про збільшення сили дихальних, зокрема міжреберних, м'язів. Підтвердженням цього є збільшення показника ЖЄЛ. На ефективність запропонованого комплексу також вказують покращення техніки та збільшення тривалості утримання пози при виконанні контрольних вправ.

Таким чином, можна зробити висновок, що розроблений нами комплекс вправ у водному середовищі є ефективним для вирішення завдань корекції постави засобами плавання у дітей молодшого шкільного віку з сутулістю.

Список використаної літератури:

1. Кардамонова Н. Н. Плавание: лечение и спорт. Н. Н. Кардамонова. Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. 236- 237с.
2. Морозова Т. С. Эффективность применения плавания в физической реабилитации школьников с нарушениями осанки : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Т.С. Морозова. Москва. 2003. 146 с.
3. Нарский Г. И. Профилактика и коррекция отклонений в опорно-двигательном аппарате детей дошкольного и школьного возраста. Г. И. Нарский // Физическая культура, воспитание, образование, тренировка. 2002. №4. С. 60-61.

Науковий керівник: доцент кафедри анатомії, фізіології та фізичної реабілітації,
к.б.н., доцент Кудій Л. І.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДИТЯЧОГО СКОЛІОЗУ

Сколіоз – одне з найбільш поширених і складних захворювань опорно-рухового апарату, що виникає у дитячому віці, схильне до прогресування, може викликати значні порушення у функціонуванні внутрішніх органів та зменшувати тривалість життя. Відомо, що прогресуючі форми сколіозу важко піддаються консервативному лікуванню, а тяжкі – потребують складних хірургічних втручань [1]. Від 5 до 12% хворих на сколіоз стають інвалідами в підлітковому періоді [2].

В наш час порушення постави та сколіоз зустрічаються у 73,5% школярів [1,5]. Сколіоз характеризується викривленням у фронтальній площині, поворотом хребців навколо вертикальної осі (торсією), утворенням компенсаторних викривлень, спрямованих в бік, що протилежний первинному вигину, розвитком структурних змін хребта, грудної клітки, порушенням функцій легень та серця [1, 3]. Зазначається, що повна компенсація викривлення самостійно відбувається лише в 30% випадків [4]. Автори наголошують, що деформації хребта у фронтальній площині є найбільш поширеною патологією опорно-рухового апарату у більше ніж 15%. За цих умов у 1,5-2,0% дітей спостерігаються виражені косметичні і функціональні розлади.

Виявлено, що розвиток сколіотичної деформації зумовлений причинно-наслідковими взаємовідносинами різних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [4]. За даними епідеміологічних досліджень, викривлення хребта у дівчаток зустрічається в 10 разів частіше, ніж у хлопчиків [6]. Як зазначає А. Сутула, на даний час у структурі захворюваності дітей і молоді шкільного віку порушення в опорно-руховому апараті та сколіоз займають одне з перших місць у загальній захворюваності серед учнів [5]. Такі дані актуалізують дослідження сколіозу у дітей.

Метою нашої роботи було вивчити вплив методів фізичної реабілітації на сколіоз. Для цього ми аналізували літературні джерела з проблеми фізичної реабілітації при сколіотичній хворобі та досліджували механізми лікувальної дії фізичних вправ на організм дітей, хворих на сколіоз. Дослідження проведені у загальноосвітній санаторній школі-інтернаті I-II ступенів Черкаської обласної ради. В обстеженнях взяли участь 6 хлопчиків і 3 дівчинки віком 9-10 років, хворих на сколіоз. Вивчення впливу методів фізичної реабілітації на сколіоз відбувалось за допомогою вправ лікувальної фізичної культури (ЛФК). Застосовували вправи для м'язів спини і живота динамічного і статичного характеру (переважно в положенні розвантаження хребетного стовпа) а також гімнастичні вправи двох типів (симетричні і асиметричні). Для нормалізації порушеної внаслідок сколіозу інспіраторної функції, у комплекс ЛФК включали дихальні вправи.

Аналіз кількісних показників виконання вправ на зміцнення м'язів живота та спини, отриманих до та після застосування вправ ЛФК виявив існування позитивної тенденції до їх покращення (рис. 1).

З'ясовано, що найбільший приріст виконання вправ на зміцнення черевного пресу, який вказував на покращення функціональних властивостей м'язів живота, спостерігався у дівчаток. У хлопців встановлено більший розвиваючий вплив ЛФК до виконання вправ по віджиманню. Такі результати вказували на провідну роль фізичних вправ у профілактиці та лікуванні сколіозів [2, 3]. Дослідники відмічають, що необхідність їх застосування зумовлюється багатостороннім впливом на організм та проявляється підвищенням загального тону організму, активізацією діяльності центральної нервової, серцево-судинної, дихальної та інших систем, стимуляцією обмінних процесів, зміцненням м'язів, створенням м'язового корсету [1, 4].

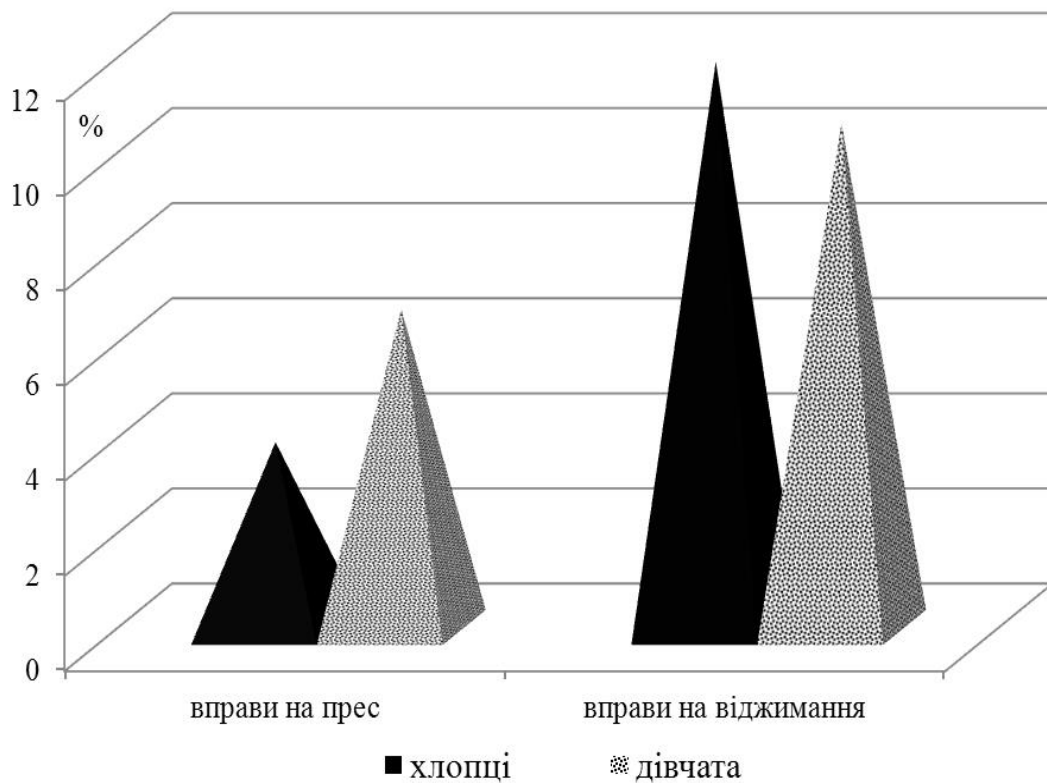

Рис. 1. Темпи зростання кількості виконання фізичних вправ на розвиток м'язів дітей, хворих на сколіоз

Висновки. Аналіз літератури показав, що порушення постави і сколіози I-II ступенів серед дітей 9-10 років є найбільш поширеною патологією опорно-рухового апарату. Для покращення результатів їх лікування доцільно використовувати комплекс вправ лікувальної фізкультури. Важливим є врахування індивідуальних, вікових та статевих анатомо-фізіологічних особливостей хворої дитини. Профілактичною основою у боротьбі зі сколіозом може бути ранкова гімнастика, оздоровче тренування, активний відпочинок, ходьба, біг та плавання.

Список використаної літератури:

1. Амосов В. Н. Искривление позвоночника. Сколиоз у детей и взрослых / В. Н. Амосов. – СПб.: Вектор, 2010. – 128 с.
2. Жарова Т. А. Эффективность реабилитации детей с нарушениями осанки и начальными стадиями сколиотической болезни / Т. А. Жарова, В. Т. Стужина // Научно-практическая конференция «Реабилитация при патологии опорно-двигательного аппарата». – М., 2011. – С. 29–30.
3. Кашуба В.А. Біомеханіка осанки. – К.: Олімпійська література, 2003. – С. 279-280.
4. Михайленко Г.В. Огляд сучасних підходів до застосування засобів фізичної реабілітації при сколіотичній хворобі / Г.В. Михайленко, В.Т. Рубан, Т.Г. Рубан // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – №3. – С. 154–157.
5. Сутула А.В. Ставлення батьків щодо розвитку порушень постави дітей / А.В. Сутула // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2012. – №5(2). – 131–135 с.
6. Weinstein S.L. Adolescent idiopathic scoliosis / S.L. Weinstein // The Lancet. – Vol. 371(9623). – 2011. – P. 1527.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Юхименко Л. І.

КОРЕКЦІЯ ПОЄДНАНОЇ ПАТОЛОГІЇ ОПОРНО-РУХОВОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ (ДЕФОРМАЦІЯ ХРЕБТА І СТОПИ)

За результатами досліджень сучасних науковців, на сьогодні на тлі зменшення дитячого населення, рівень захворюваності та поширеності хвороб у них залишається надто високим (відповідно, 1393,9 – 1394,4 ‰ та 1920,34 – 1938,90 ‰) [1, 2, 4]. У структурі патологічної ураженості сучасних школярів провідну позицію займають хвороби кістково-м'язової системи, серед яких найбільш чисельними є саме порушення постави та сколіози [7]. Дані свідчать, що з кожним роком кількість дітей із різними формами порушень постави значно зростає. Так, у дошкільному віці вони постави виявляються у 2,1 % дітей, у чотири роки – в 15–17 % дітей, у сім років – уже в 33 %, у дітей старшого шкільного віку цей показник складає 67–72 % [5].

Відомо, що правильна постава належить до числа критеріїв, які визначають стан здоров'я людини. Вона не передається по спадковості, а формується при нормальному фізіологічному рості дитини зі своєчасним усуненням несприятливих факторів, якими є недорозвинення і слабкість м'язової системи, функціональні та фіксовані перекоси таза, укорочення кінцівок, тривалі неправильні положення тулуба, обумовлені невідповідними меблями (низькі стілець і парта), звичка неправильно сидіти, стояти [3].

Формування тієї або іншої постави проходить під впливом багатьох умов: характеру будови і ступеня розвитку кісткової системи, зв'язково-суглобового і нервово-м'язового апарату, особливостей умов праці та побуту, порушення діяльності організму після перенесених захворювань (особливо у ранньому дитинстві). Всі ці фактори можуть бути безпосередніми причинами утворення тих або інших відхилень у будові та функціонуванні організму дитини [5 – 6].

Зростання кількості захворювань кістково-м'язової системи в дитячому віці привертає увагу багатьох вчених. Тому питання фізичної реабілітації дітей із порушеннями опорно-рухової системи залишається актуальною й на сьогодні. Її розв'язання можливе за участі різних фахівців, і насамперед спеціалістів у галузі фізичного виховання й фізичної реабілітації. Досі триває полеміка щодо раціональності поєднання засобів і методів фізичної терапії, залежно від виду і ступеня порушень. На нашу думку, вивчення комплексного підходу до фізичної реабілітації порушень постави і плоскостопості у дітей, зокрема із застосуванням сучасних методів ЛФК, залишається на сьогодні доволі актуальним.

Мета дослідження – провести теоретичне обґрунтування і практичне впровадження коригуючої гімнастики для корекції дефектів поєднаної патології опорно-рухової системи у школярів.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких *завдань*:

- 1) проаналізувати науково-методичну та спеціальну літературу з проблеми корекції та профілактики порушень функцій ОРА у дітей молодшого шкільного віку;
- 2) теоретично обґрунтувати процес формування і корекції постави школярів під час фізичного виховання;
- 3) провести аналіз методів та засобів фізичної реабілітації при порушеннях опорно-рухового апарату та деформації стопи;
- 4) розробити власний комплекс лікувальної фізкультури для дітей із деформацією хребта і стопи та дослідити його ефективність.

Вивчення корекції поєднаної патології опорно-рухової системи у дітей зумовило використання широкого спектру прийомів, аналізів і методів: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, біологічні методи дослідження, методи математичної статистики.

Дослідження з діагностики та корекції поєднаної патології опорно-рухової системи проводилось на базі Черкаської санаторної школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради.

Для проведення формувального експерименту було відібрано 20 учнів, у яких діагностовано сколіотичну хворобу I-II ступеня. Як показало дослідження, у 8 школярів із вказаного контингенту, сколіоз супроводжувався поздовжньою плоскостопістю I або II ступеня.

Методом випадкової вибірки ми сформували дві групи по 10 осіб: основна група 1 (ОГ1), основна група 2 (ОГ2). В ОГ1 у 5 осіб діагностовано сколіоз I ступеня, в ОГ2 таких було 7 осіб, відповідно, зі сколіозом II ступеня в ОГ1 було 5 осіб, а в ОГ2 – 3 особи.

Створені нами реабілітаційні програми для двох досліджуваних груп школярів (ОГ1, ОГ2) передбачали комбінування форм ЛФК – лікувальної гімнастики, ранкової гігієнічної гімнастики з фітболгімнастикою, плаванням, масажем і водними процедурами.

Одним із головних завдань усього курсу реабілітації було сформувати у школярів зі сколіозами і плоскостопістю потребу в регулярних заняттях фізичними вправами і навчити корегувальним вправам.

ЛФК ми планували за трьома періодами: вступний (щадний), основний (функціональний) і заключний (тренувальний), на які розділили весь курс фізичної реабілітації. Застосовували груповий метод організації виконання вправ під час занять у залі ЛФК та басейні.

Кожна з розроблених програм фізичної терапії містила однаковий комплекс ранкової гігієнічної гімнастики, курс корегувальної лікувальної гімнастики, спрямований на корекцію постави за рахунок зміцнення м'язів тулуба і нижніх кінцівок, курс процедур масажу м'язів тулуба і живота, а для дітей із плоскостопістю – курс процедур масажу окремих ділянок нижньої кінцівки (гомілка і стопа) та теплих ножних ванн.

В усіх школярів з плоскостопістю до початку застосування реабілітаційних програм переважав II ступінь поздовжньої плоскостопості. Усі школярі, незалежно від групи формування, проходили спеціальний курс лікувальної гімнастики, розроблений з метою зміцнення м'язів гомілки, зокрема заднього великогомілкового і довгого малоогомілкового м'язів, довгого згинача великого пальця, довгого і короткого згиначів пальців.

Висновки. Отже, в результаті наукового дослідження доведена ефективність комплексних програм корекції порушень постави та стопи у школярів 10–11 років, які мали сколіоз I–II ступеня і поздовжню плоскостопість I–II ступеня.

Розроблені нами комплексні програми фізичної реабілітації з широким використанням засобів лікувальної фізичної культури, лікувального плавання, комплексів фітболгімнастики, лікувального масажу і водних процедур позитивно впливають на функціональний стан м'язів, сприяють корекції склепіння стопи дітей 10 – 11 років зі сколіозами і плоскостопістю.

Список використаної літератури:

1. Антипкин Ю. Г. VI Конгресс педиатров Украины: профессиональный диалог о самом важном / Ю. Г. Антипкин, Р. А. Моисеенко, Н. В. Хайтович // Здоров'я України. – № 21. – К, 2009. – С. 24 – 25.
2. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік. / за ред. Шафранського В. В. ; МОЗ України ДУ “УІСД МОЗ України”. – К, 2016. – 452 с.
3. Войчишин Л. Корекція і профілактика порушень постави у підлітків засобами фізичної реабілітації. Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Л., 2009. Вип. 13. – Т. 3. – С. 35 – 39.
4. Жилка Н. Я. Здоров'я дітей в Україні / Н. Я. Жилка // Матеріали Всеукраїнського форуму «Здоров'я дітей – майбутнє України». – К. : Основи здоров'я та фізична культура, 2007. – С. 4 – 22.
5. Звіряка О. М. Практикум з теорії і методики лікувальної фізичної культури / О. М. Звіряка, Ю. М. Корж. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 184 с.
6. Кашуба В. А. Биомеханика осанки : [монография] / В. А. Кашуба. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 279 с.
7. Светлова О. Д. Моделирование ретроспективного динамического ряда патологической уязвимости школьников: первые результаты / О. Д. Светлова // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – Вип. 70. – Львів, 2015. – С. 41 – 46.

Науковий керівник: к.б.н., доцент Светлова О.Д.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРИФЕРІЙНОГО ЗОРУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ РІЗНОГО ВІКУ

За допомогою зору підтримується постійна і активна взаємодія людини з навколишнім середовищем. Завдяки зору розрізняють різноманітні предмети, правильно визначають їх місцеположення в просторі, сприймають багатющу гаму колірних відтінків [2]. Зір прийняв на себе величезні навантаження, на які не був запрограмований в ході еволюції. Через це виникають різні дефекти.

Одним з таких порушень, котре набуло в сучасному світі характер епідемії є міопія. Короткозорість, або міопія - це сильна рефракція. Паралельні промені збираються у фокус попереду сітківки, тому на сітківці виходить нечітке, у колах світлорозсіювання, зображення.

З'ясовані основні чинники та характер протікання близорукості [3]. Втім проведені дослідження в основному стосуються клінічних проявів цього явища. Не до кінця з'ясовані біологічні фактори формування міопії у онтогенезі [1]. Тим більше актуальним є дослідження формування близорукості у окремих групах дітей певної місцевості, образу життя, навчальних навантажень і т.п. Мало досліджень особливостей полів зору у сучасних школярів різного віку та гостроти зору. Тому метою дослідження було вивчення периферійного зору у школярів різного віку з нормальною гостротою зору та міопією.

В таблиці 1 представлені рівні полів зору для правого ока на білий подразник у школярів різного віку.

Таблиця 1

Поля зору для правого ока у школярів різного віку

Поле зору	6-7 pp, n=20	12-13 pp, n=20	16-17 pp, n=20
0	47,7±2,1	53,7±1,5*	54,4±1,8*
45	46,2±1,6	53,3±2,7*	53,8±1,8*
90	38,6±1,9	44,7±2,7*	42,8±2,1*
135	53,4±2,8	60,3±3,1*	61,1±3,5*
180	68,1±3,6	79,6±1,8*	77,2±3,1*
225	73,7±2,9	74,3±2,7	78,4±3,4
270	48,0±2,3	53,8±1,8*	55,1±3,1*
315	46,7±1,3	51,5±1,8*	51,0±2,0*

Примітка. * $p < 0,05$ у порівнянні з рівнем у 6-7 років

Так показники у молодших школярів були вірогідно меншими ніж у учнів середніх та старших класів. Розподіл полів зору за різними кутами був подібний до описаних в літературі [4]. Разом з цим навіть у старшокласників рівень бокового зору в середньому не досягав 90 градусів.

Аналіз полів зору у дітей та підлітків з нормальним зором та міопією показав наступне. На рис. 1 представлені поля зору для правого ока у підлітків 16-17 років в нормі (n=10) та з малим та середнім ступенем міопії (n=10).

Так на усіх полях зору особи з міопією мали менший кут зору. Ця різниця найбільшою була на кутах 180 та 225 градусів. Для учнів молодших класів у осіб з міопією кут був вірогідно меншим тільки в сегментах 135 та 225 градусів.

Різниця за периметрією по кольоровому зору між дітьми та підлітками знайдено не було. У найбільшому ступені різниці між полем зору для білого кольору та іншими кольорами (в основному для червоного) виражені у підлітків 16-17 років в нормі та з міопією.

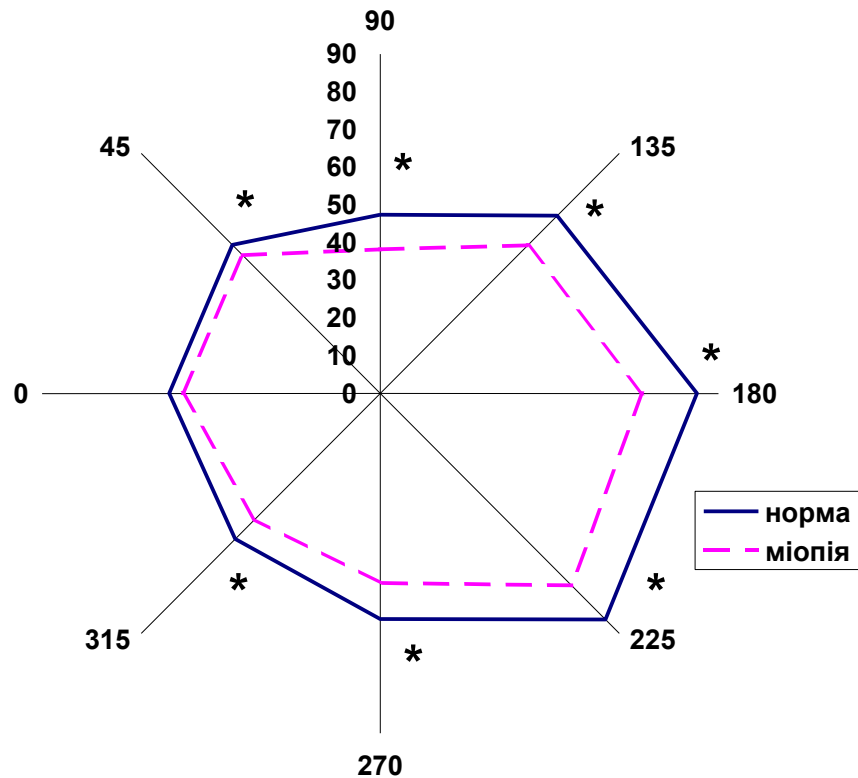

Рис. 1. Поля зору для правого ока (білий подразник) для осіб 16-17 років у нормі та при міопії малої та середньої ступені. * - $p < 0,05$ між порівнюваними групами

Висновки.

1. Поля зору у молодших школярів були вірогідно меншими ніж у учнів середніх та старших класів.
3. При міопії у школярів зменшується поле зору у більшій мірі у старшокласників.

Список використаних джерел:

1. Алесина, И. Л., Чечельницкая, С. М., Демьянова, Т. Г., Авдеева, Т. Г. Заболевания глаз и успеваемость детей в школе // Детская больница. - 2010(1).- С. 45-48.
2. Барина К. О., Корнилова Е.Л., Батманов Ю. Е. Современные аспекты этиопатогенетического лечения близорукости // Глаз. - 2008, № 2. - С. 17-21.
3. Вайнер Кэтрин. Миопия. Часть II. Распространение и патология // Современная оптометрия. - 2011, 2. – С.25-31.
4. Еричев В. П. Периметрия : пособие для врачей, интернов, клинических ординаторов. - Москва : б. и., 2009. - 33 с.

Науковий керівник: д.б.н., професор Коваленко С. О.

Наукове видання

**Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук
у дослідженнях молодих учених
«Родзинка – 2019»**

XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених

Серія: «Історія. Філософія»

Серія: «Природничо-математичні та комп'ютерні науки»

Серія: «Психолого-педагогічні науки»

ГОЛОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ: ректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, д.е.н., проф. **Черевко Олександр Володимирович.**

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ: проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності проф. **Корновенко С. В.** (заступник Голови оргкомітету), доц. **Зачосова Н. В.**, доц. **Зорочкіна Т. С.**, доц. **Дідук В. А.**, доц. **Волошкевич Г. А.**, доц. **Денисенко В. С.**, доц. **Корновенко Л. В.**, доц. **Пакушина Л.З.**, доц. **Ральченко С.А.**, доц. **Рибалка Н. В.**, доц. **Супрунович В. О.**, доц. **Татарчук Є. В.**, доц. **Щербина Т. В.**, н.с. **Карауш-Кармазін Н. М.**, ст. викл. **Абразумова О. М.**, ст. викл. **Коваленко О.А.**, ст. викл. **Корецька М.В.**, викл. **Ілюха О. В.**, викл. **Касян А. І.**, викл. **Нечипоренко Д. Л.**, викл. **Кабіна Ю. Г.**, викл. **Кожемяко Т.В.**, викл. **Магдич О.В.**, асп. **Куценко Д.М.**

Комп'ютерний набір та верстка:

Абразумова О. М., Зачосова Н. В., Зорочкіна Т. С., Ілюха О. В., Касян А. І.,
Карауш-Кармазін Н. М., Коваленко О.А., Кожемяко Т.В., Куценко Д.М., Магдич О. В.,
Ральченко С.А., Супрунович В. О.

Підписано до друку 30.03.2019 р.

Формат 60×84/32. Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. арк. 37,6. Обл. вид. арк. 31,0.
Замовлення No____. Тираж 300 прим.